DIMITRIE CANTEMIR

O p E R E

S R

C OMÂ

RIITOR N I

I

E P L

DITU ENT ITERA

RA RU TURA

Bu 1

cureşti. 969

DIMITRIE CANTEMIR

DIVANUL

Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de V I R GIL C N D E A

SCRIITORI ROMÂNI

EDITURA PENTRU LITERATURA

Bucureşti, 1969

w

STUDIU INTRODUCTIV

ÎNCEPUTURILE LITERARE ALE LUI DIMITRIE CANTEMIR

Învăţatul apusean care ar fi venit la Constantinopol în ultimul deceniu al secolului al XVII-lea cu preocuparea de a cunoaşte mişcarea de idei politice şi culturale din capitala Sublimei Porţi ar fi avut şansa să întâlnească în anturajul înalţilor demnitari otomani, al diplomaţilor străini sau al învăţaţilor locului un tânăr moldovean a cărui formaţie cărturărească, ale cărui idei şi preocupări puteau da un bun exemplu despre procesul prin care trecea atunci gândirea sud-esteuropeană.

Unul dintre aceşti călători a fost, se pare, Jean-Baptiste Van Mour, pictorul francez stabilit la Constantinopol, care a cunoscut, cel puţin până la gradul de intimitate îngăduit de lungile ceasuri în care i-a zugrăvit chipul, pe Dimitrie Cantemir, fostul domnitor al Moldovei.1 „Pânza lui poartă pe ea suficiente detalii pentru a străbate

1 N. Iorga, *Congresul de istoria artelor la Paris*, în *Revista istorică*, VII, 10 – 12, oct. -dec. 1921, p. 233 – 234; acelaşi, *Un portrait français peint A Constantinoples*, în *Gasette des Beaux-Arts*, 66 (1924), p. 234 – 236; reprodus de N. Iorga în *Portretele domnilor români*, Sibiu, 1931, pl. 147. Portretul se păstrează în două versiuni, una la muzeul din Rouen, alta la cel din Valenciennes. Despre J.-B. Van Mour, „peintre ordinaire du Roy en levant" v. Thieme-Bâcker, *Allgemeine Lexikon der Bildenden Künstler*, XXV, Bd. I, ei pzig, 1931, p. 202.

Despre identificarea şi atribuirea tabloului sus-menţionat, d-ra Popovitch, conservator al Muzeului de artă şi ceramică din Rouen, ne scria la 31 august 1965 următoarele: „Portretul identificat de domnul Iorga ca fiind acela al lui Dimitrie Cantemir pune numeroase probleme. Mai întâi aceea a originii. Se pare că nr. 180 din catalogul din 1809 – «Portret al domnului de Martainville în costum de staroste sau demnitar polonez» – corespunde cu nr. 281 din Garneray (catalogul din 1830) – «Portret al unui înalt demnitar al Moldovei sau Valahiei» – de un necunoscut. Între 1809 şi 1830, el a dispărut din cataloage. Inventarul din 1830

până la trăsăturile lăuntrice ale tânărului cărturar. Ea „îl arată cu ochi vii, cu faţa fină, isprăvită cu o bărbie de voinţă. Are haina de brocart a situaţiei sale şi sabia feciorului domnesc. Cravata înfoiată la gât spune de

legături preţioase cu saloanele ambasadei şi coloniei franceze, care a impus cultura Parisului în casele vechiului italianism bizantin. Dar pe buclele creţe ale perucii sistem Ludovic al XIV-lea, turbanul alb şi albastru arată contactul cu cealaltă cultură a Stam bulului turc". 1

Aceeaşi întâlnire de trăsături răsăritene şi apusene apare în mărturia solului polon la Iaşi, Rafael Leszczyński, care-l cunoaşte pe Cante mir în 1699: „un bărbat erudit în limba latină şi cu educaţie aleasă

— Ca şi cum ar fi fost educat în Polonia!" adaugă mândrul şleahtic.2 În conversaţia cu solul, Dimitrie se arată curtenitor, „arătând că este fericit să vadă persoana lui, căci de mult auzise de marele său nume". Poartă „diverse discuţii cu prietenii solului asupra datoriilor prieteniei". Oferă daruri orientale – „stofă de atlas pentru o vestă, o pânză pentru o haină şi o năframă turcească" – dar salută „după moda polonă, înclinându-se". Comentează calitatea orchestrei solului pentru că „se pricepe puţin la muzică". Este nedespărţit de lângă fratele său Antioh, domnul Moldovei, la masă, dar şi la tratativele duse în cursul audienţei private.

La data când îl cunoaşte Leszczyński, Dimitrie avea nu numai autoritatea educaţiei şi erudiţiei sale, ci – de scurt timp – şi pe aceea pe care i-o conferea publicarea unei opere mari, cu un titlu impunător, în ediţie bilingvă: *Divanul sau Gâlceava înţeleptului cu* nu-i dă proveniența. Poate că este vorba de o recuiziţie din timpul Revoluţiei. Pe de altă parte, pe dosul pânzei se citeşte inscripţia veche: iFăcut în 1651». Ceea ce ar îndepărta şi atribuirea lui Van Mour (1871 – 1737), şi identificarea cu prinţul Dimitrie Cantemir. Este sigur că Jean-Baptiste Van Mour, născut la Valenciennes în 1671, a fost la Constantinopol, unde a murit în 1737, dar marchizul de Nointel adusese la

ambasada sa din Constantinopol un pictor francez Carret, născut la Troyes în 1649, ceea ce at exclude şi data de 1651. Singura şansă reală de datare este costumul modelului. Poate fi el datat cu precizie din sec. al XVII-lea, sau, dimpotrivă, de la începutul sec. al XVIII-lea? Nu pot aprecia, dat fiind exotismul costumului".

Mulţumind drei Popovitch pentru aceste interesante observaţii comunicate cu atâta bunăvoinţă, credem că, până la reluarea problemei de către un istoric de artă, nu avem suficiente motive pentru a înlătura identificarea lui Iorga.

N. Iorga, în prefaţa la *D. Cantemir*, *Viaţa lui Constantin-voda Cantemir*, Bucureşti, 1925, p. IX.

V. relaţiunea la P.P. Panaitescu, *Călători poloni* f» *Ţările Române*, Bucureşti, 1930, p. 115 şi urm.

Lumea Sau Giudeţul Sufletului cu trupul. Ea apăruse cu câteva luni înainte în tipografia din Iaşi.

Ultimii doi ani aduseseră un spor în personalitatea, experienţa şi reputaţia tânărului cărturar. Capuehehaie a Moldovei la Constantinopol, în 1697 participase la expediţia dezastruoasă din Ungaria, asistând la înfrângerea otomanilor de către Uugeniu de Savoia, la Zenta. În 1698 îşi publicase prima operă.

Căsătoria cu Casandra Cantacuzino, încheiată în primăvara anului următor, îi dă o nouă vocaţie domnească şi dreptul de a-şi întemeia pe ideea succesiunii pretenţiile sale la tronul Ţării Româneşti. Diplomat, cărturar, om politic, pretendent domnesc, om de lume – în persoana lui Cantemir erau întrunite însuşiri variate care, negreşit, au fost reflectate în opera lui.

Despre prima perioadă a vieţii lui Cantemir la Constantinopol nu există destule documente pentru a-i putea surprinde trecerea de la adolescenţă la maturitate,

transformarea cumintelui beizade zălogit la Stambul în cărturarul deschis valorilor culturale din lumile atât de diferite ale Europei bizantino-turceşti, ale celei occidentale sau ale Orientului persano-arab. Mărturiile cronicarilor Nicolae Costin sau Ion Neculce privesc a doua perioadă a vieţii sale la Poartă, după 1699, când, prins în vâltoarea luptelor pentru domnie, Dumitraşcuvodă trecuse pragul uceniciei în feluritele sale activităţi culturale sau politice; perioada în care toate faptele lui, alcătuirea *Istoriei ieroglifice*, ca şi frecventarea asiduă a ambasadelor sau cercurilor politice otomane sunt subsumate eforturilor ce-l vor duce, în 1710, la tronul Moldovei.

Pentru anii de ucenicie şi momentul „înfloririi" sale, cel mai bun document ni l-a lăsat însuşi Cantemir: *Divanul*, „întâia a osteninţii mele răzsădire şi odrăslire". Din această operă aflăm care era atunci primul inventar al cunoştinţelor sale: limbi străine, lecturi persane, greceşti, moldoveneşti şi latine, religioase şi laice. Aici ne dezvăluie modul său de a vedea lumea, omul, raportul dintre macro- şi microcosm, oroarea sa pentru arivismul social al feudalilor hrăpăreţi, atitudinea sa rezervată faţă de asceză şi favorabilă vieţii laice. Din paginile *Divanului* desprindem preocupările literare ale tânărului învăţat, care păstra pe masă *Gulistanul* lui al-Saadi alături de bătrânele manuscrise de-acasă, care împletea înţelepciunea lui Miron Costin cu cuminţenia lui Seneca, rigoarea lui Augustin cu morala reformată al lui Wissowatius. În prima sa operă Cantemir vorbeşte graiul moldovenesc, pe care nu-l putea uita în singurătatea sa de la

Îiughdan-Sarai, şi *scrie* în româna cărturarilor pe care se căznea s-o

Închidă, atunci, în tiparele unei exprimări sofisticate, după modelul latinei. *Divanul* este micul tezaur în care

Cantemir adună învăţături noi şi vechi, pilde din scripturi şi de la păgâni, „spre slava şi folosinţa moldovenescului m-am”, darul lui făcut celor rămaşi acasă, „mănun chiaşul de flori neveştedzitoare” oferit poporului român, ca să strige:

„Flori s-au deschis în pământul nostru!”

Aplecarea asupra primei scrieri a lui Cantemir este singura cale de a-l cunoaşte la începuturile unei îndelungate şi rodnice activităţi pe cărturarul cel mai reprezentativ pentru trecerea de la vechi la modern din cultura românească. Monument prin excelenţă al umanismului nostru, *Divanul* cere examenul atent, studiul răbdător şi atitudinea reverenţă care condiţionează înţelegerea oricărui efort venerabil al culturii române vechi.

I. STRUCTURA ŞI CUPRINSUI, „DIVANULUI”.

Potrivit intenţiei autorului, *Divanul* se compune din trei părţi: un *dialog* între înţelept şi Lume (Cartea I), un *comentariu* al dialogului, reprezentând pledoaria înţeleptului (Cartea a II-a), şi o *conci*. *liere* a tezelor Lumii şi înţeleptului exprimând victoria acestuia din urmă (Cartea a III-a). Cantemir a adăugat traducerea a doua texte de inspiraţie stoică (*Ale stoicilor porunci dzece* şi *A altuia învăţătură*), rezumând principalele principii etice ale cărţii. O *Carte de închinăciune* către Antioh Cantemir-voievod, *Cartea către cetitoriu*, o epistolă a lui Ieremia Cacavela către Cantemir şi *Scara* formează anexele prilejuite de editarea lucrării.

Economia cărţii (un *opus tripartitutn*) *1* răspunde unei intenţii a autorului mai degrabă decât unei necesităţi impuse de dezvoltarea temei înseşi. Cum vom vedea mai departe, Cantemir adoptă structura obişnuită numeroaselor dispute între Suflet şi Trup din literatura europeană medievală. În *Divanul* însă această structură

este pur formală: substanţa operei este consumată în Cartea I; Cartea a II-a este numai suma *sholiilor* la cea dintâi (ea putea fi imprimată la fel de bine ca note în subpagină); iar Cartea a III-a este un împrumut străin, şi anume, traducerea lucrării lui Andrea Wissowatius: *Stimuli*

1 Cum subliniază fraza de încheiere – în slavonă – a lucrării, f. 139 r: „Slava lui Dumnezeu cel în trei ipostaze, care după început a dat şi sfârşit *cărţii celei* (*n trei părţi*”.

X

virtulum ac fraena peccatorum, Amstaelodami, 1682 – scriere evident independentă de *Divanul*, căreia i se atribuie funcţia de conciliere a unor teze împăcate de fapt încă de la sfârşitul primei părţi. Autorul a urmărit deci structura *teză-antiteză-sinteză*. Dar desfăşurarea lucrării nu este convingătoare sub acest raport. Piesa principală rămâne Cartea I – celelalte două sunt adaosuri fără îndoială interesante şi, pentru scopul cărţii, folositoare, totuşi neesenţiale în economia *Divanului*.

Personajele ce se înfruntă la procesul dezbătut în Cartea I sunt înţeleptul şi Lumea, care – pe alte planuri ale concepţiei autorului – corespund Sufletului şi Trupului, sau Microcosmului şi Macrocosmului. Identitatea înţelept-Suflet-Microcosm şi Lume-Trup-Macrocosm o afirmă autorul însuşi, în titlu, apoi în cuprinsul cărţii1. Aceste corespondenţe nu sunt însă riguros respectate în operă. După cum s-a mai observat2, Lumea nu este natura în opoziţie cu omul

(*înţeleptul*), ci „Lumea înşelătoare” a aparenţelor, a iluziilor, din doctrinele orientale, neoplatonice şi creştine. Această accepţiune a Lumii nu se acoperă, evident, cu aceea a Macrocosmului. Echivocul se explică prin însăşi geneza *Divanului*, care asociază concepţii creştine cu

motive ale gândirii latine medievale provenite din ermetismul oriental. Doctrina corespondenţei macrocosm-microcosm este una cosmologică, a armoniei dintre diferitele planuri ale sistemului lumii. Etica creştină în forma cunoscută lui Cantemir evită însă alunecarea spre această interpretare gnostică şi recomandă refuzul lumii sensibile şi căutarea lumii inteligibile. Iată de ce Macrocosmul – model şi temă de meditaţie capabil să-i dezvăluie omului propria sa structură pentru adepţii doctrinelor cosmologice – este în *Divanul* „această amăgelnică şi trecătoare vreme” 3.

Nepotrivirea izvorâtă din nuanţele deosebite ale înţelegerii lumii în izvoarele *Divanului* ocupă însă în carte prea puţin loc pentru a-l nedumeri pe cititor. Personajele centrale rămân înţeleptul şi Lumea, ale căror trăsături le înţelegem şi mai bine numindu-i cu termenii moderni care corespundeau unor realităţi în gândirea românească încă de la sfârşitul secolului al XVII-lea: Clericul şi Laicul. Pentru că – dincolo de rosturile sale etice – confruntând două concepţii de viaţă radical opuse şi în forme neîntâlnite până atunci în litera

1 Cf. I 77, ÎI 77. Ivumea este identificată şi cu diavolul (I 76, ÎI 76).

Dan Bădărău, *Filosofia lui Dimitrie Cantemir*, Bucureşti, 1964, p. 294. Observăm însă că prin înţelept autorul nu numeşte, cum ne-am putea aştepta, pe Filosof, ci pe *Omul virtuos*, prin înţelepciune Cantemir traducând latinescul *virtus* (v. *Comentarii*, nr. 190).

— Op. cit., II, 77.

tura noastră, *Divanul* reprezintă un document al procesului de laici zare a gândirii sud-est-europene, proces în curs de desfăşurare în perioada publicării cărţii.1

Disputa înţeleptului cu Lumea (I 1 – 75). Pornind de

la un acord2 asupra faptului că lumea este o creaţie divină, discuţia între înţelept şi I/urne ia de la primele replici o întorsătură violentă. Înţeleptul acuză Lumea că este trecătoare şi amăgitoare: tot ceea ce oferă ea este nestătător – frumuseţea, bogăţia, demnităţile. Lumea ripostează subliniind fericirea omului, care beneficiază de toate avantajele ei· în capitolele 3 – 74 asistăm deci la confruntarea a doua atitudini total deosebite faţă de lume şi viaţă: pe de o parte, atitudinea doctrinei creştine, care, împărţind existenţa în temporală şi eternă, atribuie celei dintâi o valoare ascetică, îndemnând spre pregătirea pentru cea de-a doua; pe de altă parte, atitudinea omului raţional şi sceptic care înţelege realist existenţa, limitată în durata ei, dar plină de frumuseţi pe care omul nu trebuie să le dispreţuiască pentru o ipotetică viaţă de apoi.

În apărarea poziţiilor lor, înţeleptul şi Lumea formulează atitudini sau dezvoltă concepţii ale gândirii secolului al XVII-lea, care dau o neobişnuită asprime disputei.

Fortuna labilis (I 3 – 62). Teoria „norocului nestatornic" este principala argumentare a înţeleptului în combaterea Lumii şi a vieţii temporale, argumentare dezvoltată cu obişnuitele exemple despre precaritatea şi caracterul iluzoriu al bunurilor pământeşti. Pentru a constrânge Lumea să-şi recunoască viciile, înţeleptul îi adoptă temporar poziţia, împingând discuţia la limitele care epuizează aspectele atrăgătoare ale Lumii: boala, moartea, sărăcia, distrugerea. Accente mai puternice în acest episod are:

Critica înavuţirii nedrepte (I 26 – 37). Autorul expune în aceste pagini procesul caracteristic epocii feudalismului dezvoltat al îmbogă

1 Procesul de laicizate a gândirii sud-est-europene

este atestat, spre sfârşitul secolului al XVII-lea, de fapte variate. Răspândirea concepţiilor necafâstotelice importate din Italia, interesul crescând pentru gândirea exterioară celei ortodoxe tradiţionale, abandonarea laturii profund metafizice a ortodoxiei în favoarea preocupărilor morale de inspiraţie nu numai creştină, creşterea numărului cărturarilor laici de tipul dragomanului fanariot şi rolului lor în viaţa socială, în cultură şi în politică, apariţia noilor idealuri, noilor concepţii despre om şi viaţă ale negustorim» mută, treptat, gândirea Europei de sud-est în alte coordonate.

Din felul cum începe cartea: „Vrere-aşi şi aşi pofti ca să te ştiu – precum mi să pare – o, lume falnică…”, întreaga ei dezvoltare este o meditaţie a omului, care se întreabă ce este lumea şi în ce raporturi se află faţă de ea. Personajele sunt Gândul înţelept şi Gândul lumesc din om, iar tribunalul-Raţiunea însăşi.

ţirli prin fraudă şi al ascensiunii sociale întemeiată pe puterea averii. Lumea reacţionează cu argumente neaşteptate într-o carte de etica creştină, argumente exprimând neîndoielnic una din atitudinile curente în societatea sud-est-europeană de la sfârşitul secolului al XVII-lea, şi anume:

Tăgăduirea învierii şi a nemuririi şi afirmarea lumii drept singura realitate de care omul se poate bucura în mod sigur (I 64 – 70), teze prezentate cu argumente biblice interpretate laic şi combinate cu evidenţele simţului comun. Lumea nu se sfieşte chiar să pună în discuţie existenţa sufletului dintr-o atitudine sceptică, total străină celei ortodoxe a înţeleptului.

Omul stăpân al creaţiunii (I 71 – 74) şi interpretarea Lumii ca purgatoriu (I 75) reprezintă contra-argumentele înţeleptului, care duc la capitularea Lumii (I 76);

capitulare bruscă şi neconvingătoare, dar evident necesară desfăşurării expunerii în sensul dorit de autor.

Acordul dintre Lume şi înţelept (I 77 – 85) este stabilit de acesta din urmă prin:

Teoria corespondenţei dintre macrocosm şi microcosm (I 77 – 79), luată din gândirea antică şi medievală, teorie care impune interpretarea lumii ca mijloc de înţelegere a condiţiei umane şi ca instrument de realizare a virtuţilor ce pot asigura omului viaţa veşnică. Lumea face o ultimă tentativă de a sugera o formulare conciliantă a celor două condiţii (temporală şi eternă), divizând viaţa omului între efort şi satisfacţie (I 80), soluţie hedonistă atenuată, în care omului i se conferă un minimum de desfătare (o zi pe săptămână). Dar înţeleptul răspunde cu:

Teoria vârstelor (I 81 – 85), demonstrând că nesiguranţa vieţii nu îngăduie diviziunea propusă de Lume, ci impune folosirea tuturor zilelor pentru o vieţuire conformă moralei creştine.

O *recapitulare* încheie Cartea I. Adresându-se direct cititorului autorul comentează disputa între înţelept şi Lume şi anunţă intenţia lucrării, anume de a găsi o formulă de conciliere a celor două poziţii opuse, a înţeleptului şi a Lumii: „de va putea cineva cu întriagă înţelepciune şi cu bună socotială în lume fiind, pe lume să chivernisască şi sufletul nebetejit şi neîntinat să-şi păzască, frumos şi minunat lucru ar fi, de vreme ce şi oamenilor şi lui Dumnădzău ar fi plăcut” 1. Această soluţie – i se pare autorului – o oferă scrierea lui Andrea Wissowatius, *Stimuli virtutum ac fraena peccatorum*, a cărei traducere va forma a treia carte a *Divanului*.

Op. cit., *f*. 44” ·

XIII

— *W*

Csjrtea a II-a este rezervată în întregime pledoariei înţeleptului v, avparea unei vieţi morale, în sensul stoic şi creştin.

rAncepţia morală a înţeleptului (ÎI 1) este întemeiată pe dogma căderii în P acaţ: când (omul a gustat din pomul cunoaşterii Binelui şi Răul 11" întrea S a creaţie a fost degradată: „Într-aceiaşi dată dară> ale lurl1" bunuri sau avuţii nestătătoare şi omului nefolositoare s-au făcut" i11 3; de·? * IIX 20) ° mu l trebuie să reziste ispitelor lumii (se reia tee, r a *F°i tuna labilis*, ÎI 5 – 11, 40 şi 63) şi să urmeze calea deschisă fentru regenerarea sa şi ridicarea din păcat (ÎI 21 – 22). În acest să *ns·* lumea îi poate servi ca mijloc de cunoaştere a Creatorului (ÎI 23). ar condiţiile ei, ca instrumente de perfecţionare morală (ÎI 24) ı Principalele primejdii care trebuie evitate sunt frumuseţea iluzorii a lumii (ÎI 24 – 25), bogăţia (ÎI 27 – 45), care naşte zavistia, desfrânârea şi îmbuibarea. Lumea este o închisoare a omului (ÎI 46), lipsită Î e lumină şi fericire (ÎI 47), aşa încât soluţia este fuga de lume (ÎI 49—51). Argumentele rămân: incompatibilitatea dintre lume şi omul virtuos (ÎI 52, 55) – vieţuirea omului în lume fiind provizorie (li 54) –, caracterul iluzoriu şi înşelător al lumii (ÎI 55 – 60), superioritatea valorilor transcendentale (ÎI 61 – 62, 64 – 67, 69 – 70). Stăpân al creaţiei (ÎI 71), omul trebuie s-o conducă potrivit menirii sale (ÎI 73), acceptând-o ca pe un loc de purificare (ÎI 74 – 75).

Teoria corespondenţei dintre macrocosm şi microcosm este reluată cu detalii (ÎI 77), indicându-se cum poate omul (microcosmul), pentru perfecţionarea sa interioară, să convertească elementele materiale ale lumii (macrocosmul) în valori spirituale.

Scurte poveţe morale ocupă capitolele 78 – 81.

Teoria vârstelor este dezvoltată în cap. 83 – 85 şi într-un lung excurs intitulat *Pentru cele şapte a vieţii omeneşti vârste şi viiaţa omului ca poama*. În descrierea vârstei a cincea (maturitatea) este intercalată o altă dezvoltare, intitulată *Pentru lumeştile a omului de pediapsă tâmplări*.

Un alt comentariu al autorului încheie şi Cartea a II-a. Este tot o recapitulare a primelor două cărţi, evocarea disputei din Cartea I, elogiul pledoariei înţeleptului întemeiat pe autorităţi biblice (Cartea ti N-a) şi pregătirea cititorului pentru ultima parte a *Divanului*, care trebuia să expună modul de a dobândi pacea între suflet şi trup, Om şi lume, om şi Dumnezeu. Dar această prezentare exprimă, cum vom vedea, mai mult o dorinţă a autorului privind structura operei sale decât cuprinsul scrierii lui Wissowatius.

Se uezvoltă aici argumentul cosmologic *tex co*ntingentia *munciij*.

Astfel ia sfârşit şi a doua carte, fără să întâlnim însă corespondenţa cu Cartea I, obişnuită între un text şi comentariile sale. Paralelismul construcţiei celor două cărţi este formal, realizat numai prin titlurile identice ale capitolelor. Aceste titluri nu se potrivesc însă decât texte lor din capitolele Cărţii a doua, unde titlul este într-adevăr rezumatul dezvoltării fiecărui capitol. În Cartea I, dimpotrivă, titlurile nu se potrivesc cu textele.1 Această constatare îngăduie unele ipoteze privind însăşi elaborarea cărţii, ipoteze pe care le prezentăm mai departe.

Cartea a III-a, traducerea lucrării lui Andrea Wissowatius, *Şti muli virtutum ac fraena peccatorum* nu are, evident, un raport structural cu primele două cărţi. În scrierea sa morală, Wissowatius urmăreşte alt plan, coerent până la un punct, dezordonat către mijlocu şi sfârşitul cărţii.

Principiile cunoaşterii (III 1 – 5) introduc pe cititor în tehnica dobândirii virtuţilor care, conform concepţiei umaniste împărtăşită de Wissowatius şi de unitarieni, trebuie să fie fundamentate pe *înţelegerea raţională* a utilităţii lor. Treptele cunoaşterii sunt: cunoaşterea de sine, apoi a lui Dumnezeu, apoi a lumii şi a zădărniciei ei.

Lauda virtuţilor şi condamnarea viciului formează cuprinsul capitolelor 6 – 14. Urmează o

Scurtă meditaţie despre labilitatea vieţii (III 15 – 17).

Tehnica dobândirii virtuţilor reprezintă partea cea mai mare a cărţii. Cititorului i se recomandă mai întâi o anumită apatie faţă de succesul celor vicioşi sau nenorocirile celor drepţi, capabile deopotrivă să-l tulbure (III 18 – 19) 2. Autorul continuă recomandând castitatea (III 20) şi meditarea exemplelor de viaţă virtuoasă (III 21 – 26, 32 – 34). Pentru dobândirea virtuţilor mai sunt necesare rugăciunea şi meditaţia în general (III 27 – 31, 57), asceza (III 35 – 37, 43 – 56, 73), lecturile bune (III 38 – 39), vieţuirea corectă (III 40 – 42, 58 – 59, 67 – 70, 76 – 77) şi umilinţa obţinută prin examenul conştiinţei (III 60 – 66, 71 – 72, 74 – 75).

După cum observăm, introducerea lui Wissowatius în micul său manual de etică nu este metodică. Declaraţia sa din prefaţă, că *Stimuli virtutum* reprezintă rezultatul unor lecturi, o culegere de citate

Vezi: I 13, 18, 21, 24 – 27 etc.

s

Apatie a minţii în sensuţ dat de Aristoţel, *Despre sfflet*, III, 4 (429 a, 29 – 429 b. S).

XV din diferiţi autori (lucrarea este într-adevăr bogată în citate) trebui deci luată *ad litteram*.

Ar trebui să cunoaştem istoricul ediţiei din 1682 a cărţii lui Wise sowatius (ediţie care în afară de *Stimuli*

cuprinde şi alte opuscule ale autorului unitarian) pentru a stabili raportul dintre această lucrare şi cele două texte scurte, *Stoicorum praecepta X* şi *Monitutn cuiusdam anonymi*. Înţelegem însă de ce Cantemir, întâlnindu-le în cărticica din Amsterdam, le-a adăugat *Divanului*: pentru cuprinsul lor atât de înrudit (aceeaşi morală stoico-creştină) şi forma concisă a preceptelor; textele i s-au părut fără îndoială că formează o încheiere şi un rezumat al cărţii.1

Recapitulând structura şi cuprinsul *Divanului*, cartea ne oferă următoarea schemă:

Cartea I: Dialogul (*Gâlcea va*)	1. Acordul asupra creaţiei lumii (1 – 2) Pledoaria înţeleptului: *Fortuna labilis* (3 – 62) Critica îmbogăţirii nedrepte (26 – 37) 2. Disputa) Pledoaria Lumii: Tăgăduirea învierii şi a nemuririi (64 – 70) Pledoaria înţeleptului: Omul, stăpânul lumii (71 – 74) Capitularea Lumii (76) Teoria corespondenţei între macrocosm şi microcosm (77 – 79) Acordul Soluţie hedonistă temperată a Lumii
În tre Lume şi înţelept	(80) Teoria vârstelor (81 – 85) Recapitularea şi nota autorului

1 Fără să le cunoaştem autorul – poate Wissowatius însuşi, deşi al doilea text poartă titlul *Sfătuirea unui anonim* – observăm asemănări nu numai de idei» ci şi textuale cu *Stimuli viyiutum* (cf. *Comentarii*, nr. 246).

Adăugăm detaliul curios că *Monitum* poate fi regăsit în lecturile pioase catolice, ceea ce dă loc la îndoieli asupra originii sale unitariene. În 1858, Filip Tancioni, rector al Colegiului pontifical greco-rutean (unit) din Blaj, reimprimă *Sfătuirea unui anonim* sub forma obişnuitei foi volante difuzată la comemorări de clericii catolici, cu dedicaţia: *Alumnis Pontificii Collegii Graecorum et Ruthenorutn ut paucis multă habeant ad vitam rite degendam Philippus Tancioni eiusdem Collegii rector die Sacro Tmmaculato Virginis Deiparae conceptul* an- *MDCCCLVIII*. Cum e puţin probabil ca Tancioni să fi reprodus textul după Wissowatius, originea lui trebuie să fie catolică. Canonicul J.Mde Smet de la Universitatea din I, ouvain a avut bunăvoinţa să ne comunice că textul în chestiune „face parte dintr-o tradiţie destul de veche" şi că fragmente din el „se regăsesc separate în orice carte de spiritualitate începând ci) *Imitaţia Christi*", fără a-i putea indica origine.

XVI

(1. Concepţia morală a înţeleptului (1 – 75); Cauza răutăţii Lumii (3 – 4) *Fortuna labilis* (5 – 11; 40 – 63) Calea regenerării morale (21 – 24) Primejdiile lumii (24 – 45; 55 – 60) Lumea = temniţă şi purgatoriu

Cartea a II-a: (46 – 47; 74 – 75)

Pledoaria înţelep-/ Soluţia fugii de lume (49) tului (*Dovedirea*) Omul, stăpânul lumii (71 – 73) Teoria corespondenţei între macrocosm şi microcosm (77) Scurte poveţe morale (78 – 81) Teoria vârstelor (83 – 85 şi excursul anexat)

Cele trei accidente ale maturităţii V 5. Încheiere. Teoria celor trei păci

I 1. Principiile cunoaşterii (de sine, a lui Dumnezeu, a lumii: 1 – 5)

1 Lauda virtuţii şi condamnarea viciului (6 – 14)

2 Meditaţie despre labilitatea vieţii (15 – 17)

4. Căile dobândirii virtuţii (18 – 77): Cartea a III-a: apatia (18 – 19) Traducerea castitatea (20) din Wissowatius exemplele bune (21 – 26, 32 – 34) (*Legătura păcii*) rugăciunea, meditaţia (27 – 31, 57)

asceza (35 – 37, 43 – 56, 73) lecturile bune (38 – 39) vieţuirea corectă (60 – 66, 71 – 72, 74 – 75) umilinţa, examenul conştiinţei (60 – \ 66, 71 – 72, 74 – 75)

Ediţia din 1698, prin care ni s-a transmis textul *Divanului*, mai cuprinde trei prefeţe şi un sumar (*Scara*), de care ne ocupăm mai departe.1

II. GENEZA... DIVANULUI".

1. *Scopul autorului*

Judecată în raport cu faza de formaţie culturală a lui Cantemir şi cu opera sa ulterioară, alcătuirea *Divanului* poate părea ciudată. Nu atât felul în care a realizat tânărul cărturar această operă stârneşte nedumeriri, cât ideea de a o scrie.2 Putem azi reconstitui profilul său

3 V. *Ciroulafia „Divanului"*, p. I, XXVII-I, XXIX.

4 I, αί N. Iorga cartea i se păruse de-a dreptul „fără scop" (*Istoria literaturii ramam în sec. al XVIII-lea*, vol. I, Buc, 1901, p. 275).

? *XVII*

Intelectual şi moral la douăzeci şi patru de ani. îl ştim pasionat cititor de opere apusene, studiind latina, amator de speculaţii ca acelea pe care i le prilejuiau lecturile din Van Helmont, atent la evenimentele politice din capitala Imperiului otoman, ca şi din Ţările Române, preocupări intelectuale sau sociale care vor genera câţiva ani mai târziu *Sacrosanctae scientiae indepengibilis imago* (1700) şi *Istoria ieroglifică* (1705). Mărturiile timpului ni-l arată integrat în viaţa înaltei societăţi a Stambulului, cu alaiul ei

de petreceri, taifasuri şi intrigi până la stabilirea cunoscutei reputaţii de bun conviv, pe care ne-o transmite PseudoNicolae Costin sau Ioan Neculce1 şi ne-o confirmă peştevurile şi semaiurile care fac din Cantemir un clasic al muzicii turceşti.2 Era, tot atunci, încurcat în griji de familie – căsătoria sa apropiată cu Casandra, fiica lui Serbau Cantacuziuo, sau redobândirea averii părinteşti însuşită cu japca de Antioh-vodă.3 Dar toate aceste note nu se potrivesc unui om predispus la meditaţii ascetice şi dornic să contribuie prin opere morale la zidirea sufletească a aproapelui său.

Ce explică atunci compunerea *Divanului*? Influenţa misticii ortodoxe, exercitată asupra lui prin Cacavela, determinantă pentru orientarea primei faze din opera lui Cantemir – aşa cum au presupus unii autori? 4 Dacă formaţia culturală a lui Dimitrie cuprindea şi elemente ale doctrinei ortodoxe, nicio altă activitate a sa din aceeaşi perioadă nu-l prezintă ca un militant pe tărâmul eticii creştine. Însăşi împărţirea operei sale în faze – mistică şi raţionalistă – nu răspunde de altfel unor caracteristici convingătoare şi, pe bună dreptate, s-a remarcat5 că influenţa lui Cacavela, dascălul ortodox, a fost mai puţin idealistă decât a lui Van Helmont, în acelaşi timp antiscolastic, mistic şi iraţionalist.

1 „Fiind el om isteţ, ştiind şi carte turcească bine, să vestise acum în tot Ţarigradul numele lui, de-l chemau agii la ospeţele lor cele turceşti, pentru prieteşug ce aveau cu dânşii. Alţii zic, ştiind bine din tambură, îl chemau agii la ospeţe pentru zicâturi” (PseudoNicolae Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovii de la Ştefan sân Vasilie-vodă*, ed. M. Kogălniceanu, t. II, Iaşi, 1845, p. 99; v. şi *Letopiseţul* lui Neculce, ed. Iorgu Iordan, Buc., 1955, p. 257: „şi-i dzice Beizade în tambură. Că aşa ştie a dzice bine în tambură, că

niciun ţărigrădean nu pute dzice ca dineul·).

— Halii Bedâi Yonetken, *Dimitrie Cantemir dans l'histoire de la musique turque*, în *Actes du Colloque internaţional de civil*isations *balkaniques*, *Sinaia, 8 – 14 juillet 1962*, Bucarest, 1962, p. 145 – 149.

P.P. Panaitescu, *Dintitrie Cantemir. Viaţa şi opera*, Bucureşti, 1958, p. 46

şi Gh. Ghibănescu, *Istoria unei moşii*, în *Arhiva*, Iaşi, 1 (1889), p. 394, 557 – 558.4 P.P. Panaitescu, op. cit., p. 47.5 Dan Bădărău, *Filosofia lui Dimitrie Cantemir*, Bucureşti, 1964, p. 145 – 147.

Motivul lui Cantemir a fost „moral şi literar"? 1

Niciunul din aceste scopuri ale autorului nu trebuie scăpat din vedere, dar pentru înţelegerea primului imbold al alcătuirii şi impri mării operei niciunul nu ni se pare suficient.

Divanul se datorează unei dorinţe mari de a scrie şi a publica o carte, dorinţă cum niciun autor român nu mai nutrise la o vârstă atât de tânără, şi cu scopul vădit de a-şi stabili o reputaţie culturală, ca Dimitrie Cantemir. După cum vom vedea, *Divanul* este o carte scrisă repede şi, de la început, cu intenţia vădită de a fi dată la tipar.2 Nu suntem în faţa roadelor unor meditaţii pioase, a rezultatelor zbuciumului lăuntric sau a căutărilor unui tânăr chinuit de problemele vieţii morale. În planurile lui Cantemir, această primă scriere avea un anumit rost, care trebuie asociat cu celelalte acţiuni ale lui din 1693 – 1700.

După efemera domnie din martie-aprilie 1693, Dimitrie Cantemir are la Constantinopol condiţia precară a unui domn mazilit, pe care numai însuşirile sale de om cultivat şi sociabil, reputaţia – ce-i drept, înşelătoare – de om fidel Porţii şi interesul manifestat pentru valorile culturii islamice i-au putut-o îmbunătăţi. Un domn mazilit

rămâne însă un pretendent la domnie. În anii exilului său ţarigră dean, speranţa revenirii la tron nu l-a putut părăsi nicio clipă; nici între 1693 – 1695, când, căzând Duca, perspectiva domniei este tempo rar reactualizată, nici în anii domniei lui Antioh (1695 – 1700), când

Dimitrie hrăneşte noul proiect de a obţine tronul Ţării Româneşti, atent poate şi la consecinţele politice ale dominaţiei Cantemireştilor în ambele principate, nici, mai ales, în 1698 – 1699, când pregăteşte şi încheie căsătoria cu substrat politic ce-i acorda, odată cu mâna

Casandrei Cantacuzino, o nouă vocaţie la tronul socrului său.

1 P.P. Panaitescu, în *Istoria*, *literaturii romane*, vol. I, 1964, p. 613.

2 Faptul trebuie reţinut ca semnificativ pentru cultura românească din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, când tiparul, rezervat până atunci cărţilor de ritual sau juridice, devine şi calea de difuzare a operelor scrise de autori laici. Pentru alte opere alcătuite în vederea tipăririi şi efectele scontate din asemenea acţiuni a se vedea studiul nostru: *Semnificaţia politică a unui act de cultură*, *few dala*, în *Studii*, 16 (1963), p. 651 – 669. De remarcat nota – din aceeaşi perioadă

— „mulţi ar fi poftit ca să-şi scoată câte o carte ca aceasta întru numele lor, ca să le rămâie nume vecinic, ci puţini să învrednicează” (ms. rom. 45 al Filialei Cluj a Academiei R.S.R., f. 1, cf. V. Cândea, *Nicolae Milescu şi începuturile traducerilor umaniste* în *limba română*, în *Limbă şi literatură*, 7, 1963, p. 70). *Stabilirea unei celebrităţi culturale prin scris şi tipar* era o aspiraţie pe care o aveau deopotrivă cărturarii şi mecenaţii români ai epocii: Şerban Cantacuzino şi fratele său, Constantin stolnicul, Brâncoveanu şi Cantemir.

2* XIX

Era firesc deci ca acest luptător pentru o cauză politică, fără alte arme în surghiunul său decât inteligenţa şi învăţătura, care-l făceau însă remarcabil în societatea vremii, să-şi pună zestrea culturală în slujba ţelurilor imediate.

În perioada preparativelor sale pentru o acţiune ce trebuia să-i asigure un rol politic într-una din Ţările Române, una din căile de afirmare nu numai în Moldova, dar şi în cercurile politice şi culturale din celelalte capitale sud-est-europene, Constantinopolul şi Bucureştii, era scrierea şi publicarea de cărţi. Evoluţia Imperiului otoman în această fază de început a Chestiunii orientale adusese în primul plan al politicii pe oamenii cultivaţi, cunoscători ai gândirii apusene, instruiţi în mai multe limbi, capabili să trateze cu reprezentanţii puterilor străine de care soarta Porţii era din ce în ce mai mult condiţionată. Istoria relaţiilor internaţionale a celei de-a doua jumătăţi a secolului al XVII-lea este dominată de Alexandru Mavrocordat Uxaporitul, de Dositei al Ierusalimului, la noi de Constantin Cantacuzino, Constantin Erâncoveanu, Spătarul Milescu – toţi oameni politici abili, dar în acelaşi timp mari cărturari.1 Dragomanul din Fanar, stăpân pe politica otomană a secolului următor, este un om politic de această factură. Timpul generalilor viteji dar ignari trecuse, între ostaşul încercat care fusese Constantin Cantemir şi învăţatul său fiu nu era treapta urcată de o familie, ci de o epocă, în care diplomaţii iau locul oamenilor de arme. Dimitrie înţelege că înclinaţiile sale cărturăreşti îi pot oferi nu numai satisfacţiile lecturii şi ale meditaţiei solitare. De aceea el nu va fi niciodată omul de cultură retras; întreaga lui operă, oricât de abstracte teme filosofice ar trata ea – ca aceea inspirată din Van Helmont –

este adresată societăţii şi scrisă de un om care ştie ce impresie puternică face ştiinţa asupra contemporanilor.

Prima sa carte trebuia deci să se adreseze cititorilor de-acasă, pentru a atesta – în română şi greacă – însuşirile autorului

1 De remarcat elogiile aduse oamenilor politici cărturari de cronicarii acelei vremi, Ioan Neculce sau PseudoNicolae Costin. Vezi în *Letopiseţul* acestuia din urmă portretele lui Constantin Duca, Alexandru Mavrocordat [„om învăţat în toate învăţăturile, aşa filosofeşte, astronomeşte cum şi teologheşte, carele se arată *din cărţile ce au făcut şi se afla tipărite 1* (s.n.), „om vestit şi la împărăţiile creştineşti”; sau al fiului său, Nicolae, descris în rest fără simpatie, dar preţuit pentru că „şi în filosofii şi în istorii şi într-altele *ce se cade a şti unui domn* (s.n.) era deplin învăţat; ştia şi câteva limbi” – ed. cit., p. 45, 81 şi 98]. Pentru Neculce, pretendentul Davidel din timpul lui Antioh Cantemir „ave ceteală, pravilă mare” (*Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. cit., p. 209).

XX

său1: un domn creştin, cu respectul tradiţiilor ideologice dominante în societatea vremii, iscusit în arta scrisului, erudit – de la *Biblie* şi Sfinţii Părinţi, până la clasicii greci şi romani, sau înţelepţii orientali. Cartea avea să-i răspândească odată cu titlul domnesc (Ioan Dimitrie Cantemir-voievod) şi certificatul de cărturărie al unui învăţat cunoscut în lumea grecească, Ieremia Cacavela, publicat în fruntea volumului, în sfârşit, opera – închinată lui Antioh, dar tipărită „în slava şi folosinţa moldovenescului m-am” – era o declaraţie de îndoit ataşament faţă de ţară şi faţă de domnescul său frate. Omagiu neîntemeiat adus acestuia din urmă, ceea ce reiese cu prisosinţă din elogiile suspecte în exagerarea lor

ale epistolei dedicatorii, mai ales că – după cum arată epilogul – tiparul a fost plătit nu de Antioh, ci de Dimi. trie, care apoi a dăruit cartea. Aşadar, nu un sprijin material pentru imprimare cerea el fratelui său, închinându-i prima lui operă. Dar afirmarea superiorităţii intelectuale a lui Dimitrie, care însemna tot timpul un concurent posibil la domnie, nu putea bucura pe voievodul din Iaşi, şi acest sentiment trebuia îndulcit. Pe de altă parte, protestele de dragoste frăţească din *Cartea de închinăciune*, citite cum trebuie la Bucureşti, arătau deopotrivă că partida Cantemireştilor nu e divizată şi că Dimitrie nu tronul Moldovei îl râvneşte.

Pentru că Dimitrie trebuia să publice o carte, genul literar i-l impunea însuşi stadiul de evoluţie al literaturii noastre, nedesprinsă încă de gândirea religioasă. Analizând produsele tiparului din acea epocă, întâlnim cărţi de ritual, de predici, de polemică anticatolică, de morală şi legiuiri, majoritatea apărute în Ţara Românească. Cronicile nu se tipăreau încă, celelalte genuri laice nu erau cultivate. O scriere originală în domeniul eticii oferea îndoitul avantaj al noutăţii şi al neutralităţii.

Prin publicarea *Divanului*, Cantemir sprijină în Moldova o politică culturală de tipărituri în română şi greacă, politică părăsită de la Vasile Lupu, abia reluată de Antioh-vodă, dar care, în Ţările Române, rămânea apanajul major al lui Constantin Brâncoveanu. Peste doi ani ar fi trebuit să apară *Imaginea de nezugrăvit a ştiinţei*

1 Concepţia lui Dimitrie Cantemir însuşi despre „prinţul luminat” se vede din admiraţia lui pentru Constantin Duca, „pe care îl aşez mai presus decât pe cei mai mulţi din vechii greci”, rival domnesc al Cantemireştilor, dar nu mai puţin preţuit ca om de înaltă

cultură (cf. *Histoire de l'Empire Olhoman*, trad. de la Joncquiere, t. I, Paris, 1743, p. 115, şi D. Russo, *Studii istorice greco-române*, t. II, Bucureşti, 1939, p. 423 – 424, n. l). V. şi caracterizarea lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul, om „de spirit pătrunzător, amator de glorie" (Dimitrie Cantemir, op. cit., t. II, p. 254 şi 287; ed. I. Hodoş, Buc. 1876, p. 729, care „nu cunoaşte mai puţin limbile şi poezia orientalilor decât geniul curţii otomane" ·

XXI

sacre1. Autorul ei mai proiecta să scrie şi „toată învăţătura *Loghicăi* pe limba noastră" 2, carte care, spre deosebire de *Istoria ieroglifică*, de circulaţie restrânsă datorită cuprinsului său politic, s-ar fi putut publica. De observat că programul editorial al tânărului Cantemir avea superioritatea de a cuprinde lucrări originale, remarcabile pentru toţi cititorii de română şi greacă. Nu cărţi de ritual urmau să apară la Iaşi, ci scrieri de morală sau cugetare ale unui autor moldovean. Prilej de reflecţii atât pentru stolnicul Cantacuzino, cât şi pentru Constantin Brâncoveanu, atenţi la orice mişcare a pretendentului domnesc din Stambul.

Zestrea culturală a lui Cantemir şi-a găsit astfel valorificarea într-o operă ale cărei conţinut, formă şi scop sunt la fel de importante pentru a defini stadiul de dezvoltare cărturărească al autorului. *Divanul* nu este deci izbucnirea unui misticism militant, ci prima scriere a unui om al culturii sud-est-europene din pragul înnoirii sale, care ştie că această cultură are o funcţie socială şi politică.

2. *Dala redactării*

Divanul conţine câteva elemente care permit datarea manuscrisului. Epistola dedicatorie către Antioh Cantemir a fost trimisă „de la Udriiu", adică Adrianopol, desigur însoţind manuscrisul cărţii.3 în 1697 – 1698 Dimitrie trece

de câteva ori prin Adrianopol, după cum ne informează el însuşi în *Istoria Imperiului otoman*: mai întâi, în preajma lui 23 aprilie 1697, când sultanul Mustafa II îşi mobilizează trupele la Adrianopol în vederea campaniei împotriva austriecilor, la care participă şi Cantemir.4 Cu acest prilej, Dimitrie „au vinit în cai de olac de lampăraţie fie la Udriiu] aice în Ieşi, la frate-său, cu trebi împărăteşti. Ş-au şedzut aice în Ieşi numai patru-cinci zile şi iar s-au întors în cai de olac înapoi, de-au purces cu-mpăratul la oaste” 5. Nu credem însă că manuscrisul *Divanului* va fi fost adus cu acest prilej la Iaşi, deoarece în acest caz nu vedem de ce epistola dedicatorie ar fi fost localizată „de la Udriiu”. A doua oară Cantemir trece prin

1 Şi *Sacrosanciae scientiae indepingibi lis imago* este o carte scrisă repede (între martie şi septembrie 1700), neterminată – autorul o concepuse în două tomuri, din care numai pe cel dintâi l-a realizat – şi, deşi neîncheiată încă, trimisă la tipar la Iaşi (P.P. Panaitescu, op. cit., p. 55; Dan Bădărău, op. cit., p. 130), unde nu va fi însă, publicată. i «:

— *Istoria ieroglifică*, *ed. cil.*, p. 6.

3 *Sacrosanciae scientiae inâepingibilis imago* este însoţită, la fel, de o scrisoare trimisă lui Ieremia Cacavela. 4 *Histoire de l’Empire Othoman*, *trai. fr. cât.*, t. II, p. 243.5 I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. cit., p. 209.

xxn

Adrianopoi la întoarcerea din nefericita campanie otomană în Ungaria, spre sfârşitul lunii Djumadi ul-evvel 1109, ceea ce corespunde cu prima parte a lunii decembrie 1697.1 El petrecuse câteva luni într-un teritoriu de mare răspândire a învăţăturii unitariene şi de cultură medie* vată în limba latină; este foarte probabil ca în aceste împrejurări să fi găsit nu numai lucrarea lui Wissowatius – *Stimuli virtutum ac fraena peccatovum* –, a cărei traducere

o va include, ca a treia parte în *Divanul*, ci şi alte izvoare latineşti ale operei sale.

Pară îndoială că aceste cărţi îi puteau fi accesibile şi la Constantinopol, unde îl ştim pe Dimitrie în prietenie cu de Chiteauneuf, ambasadorul Franţei, ca şi cu acela al Olandei, Colyer (opusculul lui Wissowatius apăruse la Amsterdam). Dar bibliotecile şcolilor, mănăstirilor şi castelelor din teritoriul străbătut de armatele otomane – de la Timişoara până la Zenta şi Peterwardein – ofereau tânărului cărturar moldovean mai multe posibilităţi de contact cu literatura occidentală decât cele din Constantinopol, ceea ce ne îngăduie să reţinem drept mai sigură prima noastră ipoteză. Cum perioada unei campanii militare nu este propice lucrului literar, evident că nici la această a doua trecere prin Adrianopoi nu putea Cantemir trimite *Divanul* terminat la Iaşi.

Către sfârşitul lunii Zi-lea de 1109 (11 mai – 10 iunie 1698), curtea lui Mustafa II se mută la Adrianopoi2, de unde sultanul urmăreşte evoluţia operaţiilor militare de la Belgrad, ca şi negocierile lui Alexandru Mavrocordat preliminare păcii de la Karlowitz. Curtea imperială fiind centrul politic al imperiului însuşi, este limpede că Dimitrie a stat şi el la Adrianopoi până după încheierea păcii de la Karlowitz, la sfârşitul lui ianuarie 1699. De aci a plecat el spre Iaşi pentru căsătoria cu Casandra Cantacuzino, care a avut loc la 9/19 mai 1699.

Este deci foarte probabil ca, după sosirea la Adrianopoi în iunie 1698, Cantemir să fi expediat manuscrisul lucrării sale la Iaşi, împreună cu epistola către Antioh-vodă, în care îl roagă *ss* îngăduie „ca şi acestea ale mile osteneli… a să semăna, a să sădi şi tuturor depreună a să obşti”, adică să aprobe tipărirea cărţii. Perioada dintre decembrie 1697 şi iunie 1698 ar corespunde astfel cu

aceea a redactării definitive a *Divanului.3*

1 *Histoire le l'Empire Othoman*, t. II, p. 252.

a

Op. cit., p. 255.

Cea mai veche biografie a lui Dimitrie Cantemir atribuită lui T.S. Bayer

(P.P. Panaitescu, op. cit., p. 14) şi publicată în *Operele principelui Demetriu Cantemir*, t. VII, Bucureşti, 1883, anexă, p. 3 – 5, sub titlul *Vita principis Demetrii Cantemirii*, desclie *Divanul* astfel: *Librum Graeco-Moldavum Divan*, *sive Tribunal*

XXIII

3. *Izvoarele „Divanului 1*

Pot fi grupate în *directe* şi *indirecte*, iar acestea, la rându-i lor, se clasează după locul pe care-l ocupă în alcătuirea operei, motive de inspiraţie pentru *concepţia* cărţii, opuscule sau fragmente *integrate* ansamblului operei sau simple *materiale de construcţie* (sentenţii, maxime, comparaţii, exemple celebre, citate biblice etc). Un adevărat florilegiu, cum îşi prezintă autorul însuşi opera, asemănător atâtor alte scrieri de edificare spirituală din literatura europeană a timpului.

Dar nu numai europeană. Literaturile orientale – persană, arabă şi turcă – îi ofereau lui Cantemir suficiente exemple de asemenea antologii într-o epocă în care fiecare autor „îşi culegea bunurile unde le găsea", iar concepţiile despre originalitate sau proprietate literară erau cu totul altele decât cele de astăzi.

O operă care l-a impresionat pe tânărul cărturar până la memorizarea de expresii, imagini sau pasaje întregi a fost *Gulistan* (*Grădina cu trandafiri*) a delicatului poet persan al-Saadi. Patru citate1, dintre care unul cu referinţa exactă *Heilsa Ai* (celelalte sunt puse numai pe

seama unui anonim „poet arăpesc” sau „stihotvorţ persiesc”), sunt luate din prefaţa *Gulistanului*. Alte câteva comparaţii şi sentinţe sunt folosite în epistola dedicatorie către Antioh Cantemir. Ca şi al-Saadi, Dimitrie Cantemir a scris un florilegiu, adică „un de floricele cules şi legat mănuncheaş... cu oarece şi osârdie şi osteninţă din a multora nu de pemînteşti ce cereşti ogoară neveştedzitoare floricele cu nestricătoriu miros adunate şi-ntrulocate”. Opera poetului persan era, la fel, „o grădină”, în care – ca şi în *Divanul* – proza alternează cu versuri purtând titlul „s + în”, „distih”. Asemănările cu *Gulistan* ne învederează astfel că „divan” voia să însemne pentru Cantemir mai mult decât o „judecată” (κριτήριον în titlul grecesc), şi anume, o „culegere”, ca celelalte opere orientale astfel intitulate, dintre care cel puţin *Divanul* persanului Hafiz trebuie să fi fost cunoscut autorului nostru.

Sinteni negreşit în faţa primei antologii a unui autor român. *Floarea darurilor*, cunoscută mai demult literaturii noastre şi tipărită de Antim în 1700, era doar *traducerea* unei cărţi italiene. *dictum, qui editus est Moldaviae cum adhuc* 77 *actatis suae annum ageret*. De aici Ovid Densuşianu (*Istoria literaturii române*, [Buc], 1898, p. 510 – 511) trage concluzia că *Divanul* a fost scris prin anii 1690 – 1691, când Cantemir avea doar 17 ani. Este evident însă că *autorul biografiei se referea la data publicării Divanului, pe care o aşază greşit în 1690, iar nu la aceea a redactării cărţii*. De altfel, în republicarea biografiei (*Histoire de l’Empire Othoman*, trad. de la Joncquieres, t. II Paris, 1743, p. 324), *Divanul* este descris numai: „I, e Monde et l’Âme, imprime en Moldavie en Grec et en Moldave, c’est un livre de sentiments moraux en forme de dialogues”. Detaliul vârstei autorului la data publicării fusese

înlăturat.

ι *Divanul*, I 77, ÎI 71, 72, 85.

XXIV

Altă lectură directă i-a sugerat lui Cânteinir subiectul însuşi al cărţii. Aceasta a fost una din numeroasele scrieri care dezvoltau tema atât de răspândită în literaturile medievale europene a *disputei dintre suflet şi corp*-Pornind de la un pasaj din epistolele pauline1, autorii acestor dispute s-au străduit să demonstreze opoziţia radicală dintre aspiraţiile înalte ale sufletului şi pornirile josnice ale trupului, incluzând apoi în conflict omul şi lumea, inima şi ochiul, microcosmul şi macrocosmul2, precum şi alte realităţi sau ficţiuni polare. Cercetătorul rus F. Batiuşkov a întreprins la sfârşitul secolului trecut o amplă anchetă asupra scrierilor despre lupta sufletului cu trupul în literatura medievală3, fără a reuşi să le inventarieze pe toate. După Grigore de Nazianz4, Boetthus5 şi Efrem Sirul în secolele IV – V, tema ispiteşte pe gânditori, scriitori, poeţi, aşa încât în seria de opere din această familie vom întâlni numele lui Bernard de Cairvaux6, episcopul Hildebert, a lui Peyre d'Aulvergne8 sau Jacopone da Todi9.

Cantemir este unul din ultimii scriitori europeni care tratează acest subiect. După el, de o anumită răspândire s-au bucurat numai

Cf. Ulbricn Wilckens, *Weisheit und Thorheit*. *Eine exegetischreligionsgeschichtliche Untersuchung zu 1*. *Kor*. *und* 2., Tiibingen, J.C.B. Mohr, 1959, 209 p. O disputa între simţuri şi raţiune scrisese în antichitate Democrit, apoi Galenus, în tratatul său Despre *aria medicală* (cf. Dan Bădărău, op. cit., p. 118). Ovid Densuşianu, op. cit., p. 518, credea că disputa – modelul cărţii – a fost „vreo compunere greacă, poate şi o compunere turcească, pentru că în numeroasele variante citate de dl. Batiouchkoff [în studiul

Spor duşi's telom, v. mai jos] sunt multe asemenea variante poate cunoscute de Cantemir".

a

Vezi asemenea exemple în Bonvesin da Riva, *De anima cum corpore*, publicat de Bekker în *Monatsberichte ier Königl. Preuss. Akad, der Wiss. zu Berlin*, 1851, p. 132 – 146. Alte „conflicte" în poezia truverilor a semnalat Friedrich Diez, *Die Poésie der Troubadours*, 2. verb. Aufl. von Karl Bartsch, I, ei pzig. 1883, XXIII + 314 S.

3 F. Batiuşkov, *Skazaniia o spore duşi's telom ν srednevekovoi literature*, în *Jurn. Min. Narodn. Prosv.* 16 (1890), vol. 271 – 272; 17 (1891), vol. 273 – 276 (cf. şi recenzia lui A. Veselovskii, *idem*, 18 (1892), vol. 280, p. 149 şi urm.); broşură Separată, Sankpteterburg, 1891.

Comparaţia vieţilor sau dialogul Lumii cu Sufletul (*Carmina iambica*, v

XIX), · *JP*-Migne, *Patrologia graeca*, t. XXXVII.

De coiisolatione philosophiae libri V; *ν. Mingâierile filosofiei*, trad. David Popescu, Bucureşti, Casa şcolilor, 1943, p. 166.

— *Contrasto che face l'anima col corpo, îi quale contrasta ebbe* în *visione Santo Bernardo*, Venezia, Società di Bibliofili, 1844, 121 p.

De querimonia et conflictu carnis et spiritus, în J.P. Migne, *Patrologia latina*, t. CI, XXI, col. 989 – 1004.

Lou contract del tors e del arma, apud. Batiuşkov, *Skazaniia*, loc. cit. col. 271. *„Contracto fra l'anima e îi corpo, ibidem.*

XXV *Cugetările* lui Gabriel Thureson Exenstiern (1641 – 1707), care cuprind şi un *Dialog între trup şi suflet1*.

Care din scrierile de mai sus l-au putut inspira pe Cantemif – n-am putut stabili încă. Literatura bizantină

cunoaşte două dispute de mai mare notorietate: prima a lui Philippos Monotropos (Filip Solitarul, sec. XI), intitulată *Diopira2*; iar a doua, atribuită lui Grigore Palamas, celebrul doctrinar al isihasmului, al cărei autor este de fapt Mihail Ghoniates (sec. XII) 3, intitulată *Personificări felurite, de gâlceavă şi mai ales de judecată, arătând ce ar spune sufletul împotriva trupului judecându-se cu el în divan şi ce trupul împotriva lui, precum şi răspunsul judecătorilor*. După cum s-a mai arătat5, *Divanul* are comune cu *Dioptra* tema disputei, personajele (înţeleptul şi Lumea sunt, pentru Cantemir, Sufletul şi Trupul, interlocutorii din opera lui Filip), planul cărţii (dialog în partea I, pledoarie cu temeiuri scripturistice în a II-a, mic tratat moral în a III-a). La aceste similitudini adăugăm faptul că însuşi Cantemir aminteşte în *Cartea către cetitoriu* titlul obişnuit al scrierii lui Filip în manuscrisele medievale

(*Trei dioptre*), comparându-şi opera cu „trei luminoase şi nepră urâte oglinde" oferite cititorului pentru a-şi examina calităţile şi

Pensies de Monsieur le Comte Exenstiern sur divers sujets, avec des râflexions morales du în & *me auteur*, Nouvelle editiou, t. I, Paris, 1772, p. 116 – 120: *Dialogue entre le corps et râme*, p. 194 – 196: *De l'incertitude des choses de cette vie*. Alte locuri paralele cu *Divanul* în exemplul lui Xerxes, care face pod peste mare, sau al lui Alexandru, care – după ce subjugase întreaga lume – moare fără a moşteni decât o groapă de şase picioare. *Cugetările* lui Exenstiern au fost traduse de mai multe ori în literatura română a secolelor XVIII – XIX (v. A. Iambrior, *Limba veche şi* nouă. *Tălmăcirea în româneşte a scrierilor lui Exenstiern*, în *Convorbiri literare*, 7 (1873), p. 325 – 334; M. Gaster, *Chrestomalie romană*, vol. I, I, ei pzig –

Bucureşti, 1891, p. XI. VIII – I; N. Drăgan, *Pagini de literatură veche*, în *Dacoromania*, 3 (1921 – 1922), p. 238 – 240; N. Cartojan, *Cărţile populare în literatura românească*, vol. II, Bucureşti, 1938, p. 215 – 216.) Traduceri în manuscrise din 1750 – 1807 semnalează Şt. Pasca, *Des copies du „Divan" de Dimure Cantemir en Transylvanie*, în *Academie Roumaine. Langue et Littérature. Bulletin de la*

Section Littéraire, 2 (1943), p. 117, n. 1 şi p. 118.

J.P. Migne, *Patrologia graeca*, vol. CXXVII, col. 701 – 902 (trad. latină de Pontanus); introducerea operei (*Plângerile*) a fost publicată de Emu. Auvray, *Bibi. de l'École des hautes études*, fasc. 22., Paris, 1875, şi de *U.S.* Shuckburgh, *The Soul and the body*, în *Emmanuel Collège Magazine*, 5 (1894), nr. 2 – 3.

3 Cf. A. Sonni, *Michail Akoniat – autor „Olicetvoreniia" pripisivaemago Grigoriiu Palame*, în *Vizantiishoe Obozrenie*, 1 (1915), p. 104 – 109, şi G. Stadtmiiller, *Michael Choniates Metropola von Athen (1738 – cca. 1222)*, în *Orientalia christiana periodica*, 1934, vol. 33, 2, 91, p. 125 – 325.

4 Publicată în J.P. Migne, *Patrologia graeca*, t. CI „col. 1347 – 1372 şi 959 – 987 (trad. latină); cf. şi ed. Albert Jahn, Halle, 1885.

P.P. Panaitescu, op. cit., p. 50.

XXVI defectele (*dioptra* = „oglindă"). Cantemir cunoaşte neîndoielnic *Dioptra* şi, de altfel, el o putuse citi şi în traducerea românească efectuată tocmai în timpul lui.1 Dar împrumuturile sale se opresc la cele semnalate. Textele celor două opere nu vădesc alte contaminări. S-a afirmat chiar2 că înseşi concluziile generale ale *Dioptrei* şi *Divanului* diferă, prima îndemnând la fuga din lume, al doilea căutând împăcarea dintre înţelept şi Lume – o

soluţie laică.

În ce priveşte *Personificările* lui Michail Choniates, personajele care se înfruntă sunt tot Sufletul şi Trupul. Teoria vârstelor3, afirmaţia că până la douăzeci de ani omul este sub imperiul poftelor, comparaţia copilăriei cu bătrâneţea ca vârste iraţionale din cauza slăbiciunii trupeşti4, apărarea cojdiţiei nobile a Trupului (ca instrument al Sufletului), a rolului său în viaţă şi a bunătăţii sale înnăscute, acuzaţia că Sufletul, opunându-se Trupului, face legi contra firii – sunt tot atâtea idei pe care le întâlnim şi în *Divanul*. Mai trebuie adăugate unele asemănări în procedeele literare, frecvenţa epitetelor şi exclamaţiilor în ambele scrieri, care pledează într-o anumită măsură pentru o contaminare sau un izvor comun. Dar Choniates nu foloseşti dialogul, ci dă cuvântul Sufletului şi Trupului în două pledoarii succesive, soluţia disputei fiind o „sentinţă" a judecătorilor, iar cât priveşte concluziile celor două „dispute", autorul bizantin refuză distincţia radicală dintre Suflet şi Trup, aşa cum încerca s-o prezinte Sufletul, ca o eroare maniheistă5.

Ştim însă că după redactarea *Divanului* Cantemir îşi continuă activitatea prin traduceri sau prelucrări din opera lui Van Helmont (*Icannis Baptistae van Helmont physices universalis doctrina* şi *Sacro sanctae scientiae indepingibilis imago*). Admiţând că dânsul cunoştea scrierile filosofului flamand încă din 1697 (operele acestuia apăruseră la Frankfurt în 1682 şi ele putuseră fi găsite de Cantemir în aceeaşi campanie turco-austriacă la care luase parte) 6, o contaminare probabilă între *Divanul* şi *Venatio scientiarum* a lui Van Helmont – în care se înfruntau Sufletul şi Raţiunea – trebuia verificată. Dan Bădărău, care a comparat cele două opere7, a ajuns însă la concluzia că „numai

1 în studiul nostru *Nicolae Milescu şi începuturile traducerilor umaniste în limba română*, p. 33, n. 3, am semnalat un fragment din *Dioptra*, tradus în secolul al XVII-lea, în ms. rom. 894 al Bibliotecii Academiei R.S. România, f. 153 r182 r.

a P.P. Panaitescu, op. cit., p. 50.

— Vezi *Patrologix graeca*, loc. cit., col. 1356 D.

Idem, col.] 353 CD.

5 *Idem*, col. 1 372 BC.

6 Vezi mai jos, p. I, XXX΄ν, argumentul nostru întemeiat pe alegoria înţeleptului.

Op. cit., p. 118 – 120.

XXVII

procedeul folosit oferă similitudini" (dialogul), dar *Divanul* tratează probleme din domeniul eticii, în timp ce *Venatio scientiarum* se ocupă de chestiuni gnoseologice, vrând să demonstreze superioritatea Intelectului asupra Raţiunii. Adăugăm că, tocmai prin aceasta, *Divanul* se deosebeşte fundamental de scrierea lui Van Helmont, Cantemir desfăşurând disputa la tribunalul Raţiunii, iar nu la al unei facultăţi superioare acesteia.

Astfel stând lucrurile, este mai prudent poate să afirmăm că *Divanul* face parte din genul literar al „disputelor dintre Suflet şi Trup", fără a i stabili dependenţa de vreuna din scrierile de mai sus. Abundenţa acestor scrieri în literaturile latine medievale impune comparaţii laborioase pentru a răspunde definitiv la întrebarea dacă Dimitrie Cantemir şi-a luat motivul principal doar, sau şi alte elemente, dintr-un asemenea izvor. Deocamdată, prima parte a *Divanului* – dialogul între înţelept şi Lume – are o tratare atât de cursivă şi poartă în asemenea măsură pecetea literară a lui Cantemir, încât putem admite că nu ne aflăm în faţa unei traduceri.

Cartea I cuprinde şi alte ecouri ale lecturilor lui Cantemir. Întreg procesul lumii, al nestatorniciei şi deşertăciunii ei, partea în care înţeleptul dezvoltă clasicul motiv al norocului nestatornic (*Fortuna labilis*), atât de frecvent în literaturile antică şi medievale, ne trimite la cealaltă operă a literaturii noastre care tratase frumos acest motiv, poemul *Viaţa lumii*, al lui Miron Costin. Contaminările pot fi demonstrate şi textual:

Miron Costin, *Viaţa lumii D. Cantemir*, *Divanul*

(pagina, versul) 1 (Cartea I, capitolul)

Zice David prorocu: Viiaţa Vădz frumuseţele şi podoaba ta, este floare (320/13). ca iarba şi ca floarea erbii (5). Fum şi umbră sunt toate, visuri Desfătările tale: pulbere şi fum, şi părere (320/9). carele cu mare grosime în aer să înalţă şi, îndată răşchirându-se ca când n-ar hi fost să fac (5).

Norocul la un loc nu stă, într-un Năr̆ocirea fără hotar (8). ceas schimbă pasul (321/9). Deşertarea deşertărilor şi toate Tu eşti deşertarea deşertărilor sunt deşarte (319/motto). Şi toate îţi sunt deşerte (18). Orice faci, fă şi caută sfârşitul Cea de-apoi socoteşte (26). cum vine.

1 Textul lui Miron Costin, după *Opere*, ed. P.p. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 318 – 323.

XXVIII

Cine nu-l socoteşte nu petrece bine (322/14 – 15). Cu griji şi neticneală avuţiia pute (322/33). Unde-s ai lumii împăraţi, unde este Xerxes.

Alixandru Machidon, unde-i Artaxers, Avgust, Pompeiu şi Chesar? Ei au luat lume

Pe toţi i-au stins cu vremea, ca pre nişte spume. Fost-au, Ţiros împărat, vestit cu războaie (321/21 – 25). Moartea, vrăjmaşa, într-un chip calcă toate casă, Domneşti şi-mpărăteşti, pre nime nu lasă (322/20 – 21). Fapta

nesocotită aduce perire (322/19). Îndelungate împărăţii vremea primeneşte (321/14). Unde-s cei din lume Mari împăraţi şi vestiţi (321/

17 – 18). Vieţuiţi în ferice, carii mai puţine

Griji purtaţi de-a lumii; voi lăcuiţi bine (322/34 – 35). Vacul nostru cu-mprumut dat în datorie (322/36).

O, vrăjmaşă, vicleană, tu vânezi cu sacul Pre toţi îi duci la moarte. (322/11 – 12). Caută la ce l-au adus înşelătoarea roată (321/28). Una fapta, ce-ţi rămâne, buna, te lăţeşte în ceriu cu fericire în veaci te măreşte (323/16 – 17).

cp. Procesul avuţiei (27 – 3?).

Ce s-au făcut împăraţii perşilor cei mari, minunaţi şi vestiţi? Unde iaste Chiros şi Crisors? Unde iaste Alexandru marele machidonianul?... carii acum din mijlocul nostru periră şi acum să par că n-au mai nice odănăoară fost?... (34).

A tuturor, sfârşitu unul, adică moartea (38).

Nesocotinţa patimă aduce (39).

Dumnădzău schimbă şi mută împărăţiile (40). Mulţi împăraţi bogaţi, cinstiţi, mari, tari şi vestiţi (42).

Fericit carele cu lumea nu s-au amestecat (49).

Omul, împărat peste toate lucrurile lumii, însă toate în chip de zălog îi sunt date (54).

I/uimea decât tâlharii mai rea (58).

Vârsta şi norocirea lumii, ca roata când să învârteşte (63).

Nu într-acesta veac, ce în cel viitoriu viaţa a ţi s-a lungi silişte (64).

În schimb, imaginea *Fortunei* din Cartea a II-a, cap. 63, a *Divanului* nu pare să provină din scrierea lui Miron, *Graiul solului tătărăsc1*, deoarece Cantemir ştie că fluviul trecut de Alexandru nu este „Donul” (*Thanais*), şi citează

numele lui Croessus (recte: Bessus din *Historia Alexandri Magni* VII, 5), ceea ce ar putea demonstra şi o cunoaştere prin alt izvor decât Costin a operei lui Quintus Curtius.

1 Miron Costin, *Opere*, ed. cit., p. 316.

XXIX

Alixăndriia populară era şi ea în memoria lui Cantemir când descrie pieirea împăratului Macedoniei prin otravă, în Cartea I, cap. 11. Un text din *Viaţa şi petrecerea svinţilor* a mitropolitului Dosoftei (Iaşi, 1682) este citat (tot fără a da referinţa) în Cartea a II-a, cap. 53. % Apropieri de limbă cu *Istoria Troadei*, cetatea evocată în capitolul următor al aceleiaşi căiţi2, vădesc şi lectura unei copii manuscrise a acestei opere atât de răspândită la noi, din care Biblioteca Academiei posedă manuscrisul 86 moldovenesc, datat din 22 iunie 1689.

Divanul mai oferă locuri comune cu *Mărgăritarele* lui Ioan Hrisostom, autor pe care Cantemir îl cunoştea, după însăşi mărturia sa3, şi cu *Scara* lui Ioan Climax, tradusă cu câteva decenii înainte de Varlaam mitropolitul4. Din *Istoriile* lui Herodot, tălmăcite în moldoveneşte în aceeaşi vreme, pot fi scoase unele exemple de puternici ai lumii căzuţi victimele norocului nestatornic5. Lecturi din *Vieţile sfinţilor* şi *Minei* (aci este însă posibilă şi o influenţă liturgică), se vădesc în Cartea I, cap. 35; sfârşitul acestei cărţi oferă o paralelă cu *Viaţa sfinţilor Varlaam şi Ioasaf*, tradusă – cum ştim – în limba noastră în acelaşi veac al XVII-lea de Udrişte Năsturel6.

O dependenţă mai sig; ură de un model de limbă latină demonstrează analiza Cărţii a Ha, mic tratat de morală în 85 de capitole a cărei paralelă dramatizată formează substanţa dialogului din Cartea

I. Latinismele (*lircumstanţiile*, *împregiurstările* din lat. *circumstantiae*; *iarăşi pomenirea* din lat. *rememoratio*,

suppus cu sensul de „a ascunde”, din lat. *supponere1* etc), ca şi folosirea aproape exclusivă a unor izvoare de limbă latină, lasă istoriografiei noastre literare problema căutării în continuare a acestui model. Uste, într-adevăr, neaşteptat ca la zece ani după publicarea *Bibliei* de la Bucureşti, Cantemir să n-o folosească, ci să-şi caute citatele din *Scripturi* numai în *Vulgata* sau în altă versiune latină după textul ebraic al *Vechiului*

1 Cf. *Comentariile* noastre, nr. 120. *Idem*, nr. 125.3 în *Vita Constantini Cantemyrii*, ed. N. Iorga, Bucureşti, 1923, p. 68.

Citează din *Omiliile* lui Hrisostom în *Scrierea către Golovkin despre conştiinţă*

(v. *Pizmo Kneazea Dimitriia Kantemira k grafu Gavriilu Golovkinu*, ed. N. Titov, în *Citeniia Imp. obşcestre istorii i drevnostei rossiiskih*, t. 230, 1909, p. 23 – 27);

V. şi *Comentariile* noastre, nr. 24 şi 33.1 *Idem*, nr. 96.5 *Divanul* I 35 şi *Comentarii*, nr. *4 β*. Ei. *Comentarii*, nr. 85. *Comentarii*, nr. 95, 156.

XXX

Testament1. Este de asemenea curioasă denumirea de „sfântul” Augus. tin sub pana unui ortodox2. Toate acestea ne îndrumă către izvorul latin presupus.

Nu este exclus însă ca prezenţa citatelor *dinvulgatasă* se explice numai prin folosirea unui *Thesaurus biblicus*, dicţionar de citate în care textele biblice sunt grupate pe teme morale şi teologice, ordonate alfabetic – operă extrem de răspândită în cultura latină medievală3. Citatele din Cartea a II-a a *Divanului* provin neîndoielnic dintr-un asemenea izvor, din care se iau nu numai textele, ci şi titlurile4. Rămâne de stabilit dacă autorul nostru a folosit direct această operă sau printr-o sursă secundară.

În Cartea a II-a a *Divanului*, cap. 54, mai este citată (fără numele autorului) opera umanistului italian Pietro Bizzari, *Petsicarum rerum historia în XII libros descripta*, publicată în primă ediţie la Anvers în 1583, retipărită la Frankfurt în 1601 – lucrare pe care viitorul istoric al Imperiului otoman o putea cunoaşte direct5. Cât priveşte pe Pierre Bersuire, benedictin din secolul al XIII-lea, considerat drept cel dintâi autor francez al unei enciclopedii prin al său *Repertorium morale** – din care se citează un text în Cartea a II-a, cap. 77, întreaga comparaţie între macrocosm şi microcosm – este iarăşi greu de afirmat dacă a fost citit de Cantemir într-una din numeroasele ediţii tipărite în secolele XV – XVII sau a fost doar citat după alt autor7.

Cf. exemplele date în *Comentarii*, nr. 99, 101, 102, 103, 105, 107, 109, 112, 114, 115, 117, 122, 150, 160. Mai târziu, în *Scrisoarea către contele Gotovkin despre conştiinţă* (v.p. XXX, n.3), va cita, în textul rus, tot după *Vulgata*.

2 *Comentarii*, nr. 110.

3 Augustin Calmet, *Dictionnaire historique, critique, chronologique, géographique et liltiral de la Bible*, nouv. ed., t. VI, Toulouse – Nismes, 1783, p. 216 – 217 descrie numeroase asemenea concordanţe morale (ale lui Ieauret, de Balinghem, Eulard, Wading etc).

4 *Comentarii*, 98, 153, 157, 158.

N-am putut întreprinde o comparaţie a operei lui Bizzari (inaccesibilă nouă), cu locurile din *Istoria Imperiului otoman* în care se descriu evenimente din istoria Persiei sau moravuri ale poporului persan. Tocmai aceste date cu caracter etnografic formează însă substanţa Cărţii a XII-a din *Persicarum rerum historia*.

6 *Comentarii*, nr. 139.

Ultimele cercetări întreprinse în Biblioteca Naţională din Viena ne-au demonstrat că textul Cărţii a II-a este în cea mai mare parte tributar lui Bersuire. Numeroase motive, citate, pasaje mai întinse, pe care le semnalăm în *Comentarii*, provin din *Reductorium morale*. Faptul că unele contaminări pot fi demonstrate chiar pentru *Epistola dedicatorie* a *Divanului* ar pleda în favoarea unei utilizări directe de către Cantemir a operei benedictinului francez. A se vedea şi notele subpaginale ale Cărţii a II-a a traducerii versiunii greceşti.

XXXI

Cele două adaosuri ale Cărţii I (*Pentru cele şapte a vieţii omeneşti vârste şi viiaţa omului ca poama*, în care este integrat la vârsta a ciiicea textul *Pentru omeneştile a omului de pediapsă tâmplări carile pintre a vieţii aceştia vârste se tâmplă*) sunt atât de apropiate ca idei şi comparaţii cu opusculele din literatura apuseană a vremii tratând aceste teme, încât, dacă nu o traducere, cel puţin prelucrarea lor este plauzibilă.1 însăşi incongruenţa din titlul celui de-al doilea text (*carile pentru a vieţii aceştia vârste* în loc de „care în cursul acestei vârste a vieţii sale”, cum trebuie să fie în original) ne sugerează un text latin greşit tradus.

u n ultim izvor direct pe care-l citează Cautemir, amintind în două rânduri pe cititor că i-l va pune sub ochi2, este opusculul lui Andrea Wissowatius, *Stimuli virtutum ac fraena peccatorum3*. Compararea textului *Divanului* cu această operă, asupra căreia Cantemir insistă, era o obligaţie a celor doi editori şi în special a lui G. Sion, ţinând seama de exigenţele unei ediţii academice. O asemenea confruntare era impusă tocmai de indicaţiile lui Cantemir („acilea ale lui Andrei Vissovatius 70 şi 7 de ponturi, ce arată, pe carile *Strămurarea a bunătăţilor şi*

frâul păcatelor le numeşte, adică îndemnarea spre bunătăţi şi opriala spre păcate… carile mai înainte a le arăta vom” 4 sau „cartea a triia, carea pentru aceste mai sus pomenite părţi [*greşit*, *pentru*: păci] şeaptezeci şi şoapte de ponturi cuprind”) 5, mai ales când, prezent în titlurile primelor două cărţi, numele autorului *Divanului* lipseşte – după cuviinţă – în titlul Cărţii a IIX-a. S-ar fi stabilit astfel originea acelei părţi din *Divanul* care cuprinde cele mai multe

1 *Comentarii*, nr. 85 – 87 şi 147.

— *Divanul*, *t*. 44 v şi 99 v.

3 Andrea Wissowatius (*Wiszowaty*, *Vişovati*), gânditor unitarian originar din Lituania (1608 – 1678), reprezentant al curentului „Fraţilor polonezi”, cunoscut pentru interpretarea raţionalistă a *Bibliei*, ale cărei înţelesuri le supune judecăţii minţii, iar nu adeziunii credinţei (cf. *Religio rationalis*, 1685). Opera lui a fost răspândită în ţările protestante şi într-o bună măsură şi în Transilvania (O. Fock.

Der Sozinianismus nach seinem kistoriseken Verlauf und nach seinem Lekrbegriff, Kiel, 1847; I/Udwick Chmaj. *Andrzej Wiszowaty jako dzialaldez i mysliciel religijny*, în *Bracia Polscy*, Warszawa, 1957, p. 349 – 407; Z. Ogonowski, *Wiara a rozum w pagladach religijnych socynian*i *Lockea*, în *Studia arianskie*, Warszawa, 1959; Gunter Mühipfordt, *Arianisclte Exulanten als Verbolen ier Aufklârung*, în *Renal ssance und Humanismus în MUtel – und Osteuropa*, 2 Bd., Berlin, 1962, p. 220 şi urm.; P. Vaida, *Dimitrie Cantemir şi Andrei Wissowatius*, în *Revista le filosofie*, 12 (1965), p. 37 – 48). O neaşteptată confuzie Wissowatius = *Wisznowiecki*, la N. Iorga, *Histoire des Roumains*, VI, Buc, 1940, p. 540, n. 3.

«*Divanul*, f. 44 v.

tiem, i. 9 ăv.

XXXII

Dimitrie Cantemir, portret din perioada constantinopolitană, atribuit lui J.B. Van Monr (Muzeul de artă şi ceramică din Rouen).

trimiteri la izvoarele favorite ale umaniştilor medievali (Aristotel, Augustin, Ausoniu, Bernard, Boethius, Caton, Cicero, Bpictet, Erasm, Hesiod, Lactanţiu, Platon, Plutarh, Sallustius, Seneca, Socrate, Valerius Maximus), ca şi originea cercetată abia recent a numelui unitarianului Crellius1, citat cu opera sa *Ethica christiana* într-o scriere moldovenească din secolul al XVII-lea. S-ar fi evitat de asemenea conjecturile privind împrumuturile lui Cantemir din Erasm în studiile recente despre Cantemir şi izvoarele lui umaniste2, sau analiza „originalităţii" ideilor sale din Cartea a III-a a *Divanului*, idei – cum ştim acum – formulate de Wissowatius.

A scăpat neobservată citarea, în aceeaşi carte a treia (cap. 56) a operei – celebră în secolul al XVII-lea – *De strategematibus Satanae* a gânditorului catolic trecut la Reformă, Giacomo Aconcio. O carte ortodoxă care să citeze o scriere reformată atât de îndrăzneaţă nu avea ca scuză decât calea indirectă a referinţei şi ignorarea concepţiilor autorului. Studiile privind istoria gândirii româneşti la începuturile laicizării ei vor trebui să consemneze totuşi această prezenţă a protestantismului liberal într-o lucrare românească de acum trei veacuri.

Pentru a încheia prezentarea izvoarelor *Divanului* mai rămân de explicat citatele din Augustin şi Seneca din Cartea a II-a. Majoritatea sunt din Bersuire. Altele par să provină din obişnuitele dicţionare de sentenţii şi maxime de mare circulaţie în evul mediu3, folosite fie de Cantemir, fie de autorul scrierii din care s-a inspirat. Şi aceste

culegeri au fost apusene, în limba latină. Cantemir nu apelează nici la *Albina* lui Antonie Monahul, nici la *Locurile comune* ale lui Maxim Mărturisitorul, nici la *Sacra paralela* a lui Ioan Damaschin – obişnuitele dicţionare morale ale literaturii bizantine.

Am arătat mai sus principala sursă a citatelor din *Biblie*; numai versiunea greacă a *Divanului* foloseşte textul oficial ortodox, *Septiaginta*, din motive pe care le vom arăta mai departe. Ceea ce, evident, nu demonstrează că autorul nostru ignora textele biblice, din care pasaje, figuri de stil, exemple revin adesea în fraza lui, din obişnuinţa oricărui cărturar al vremii – cleric sau laic – cu asemenea lecturi.

Trebuie încă stabilit locul şi ponderea citatelor din autori străini în *Divanul*. împodobindu-şi textul cu referiri la ideile altora, Cantemir

1 P. Vaida, op. cit., p. 44 – 45.

2 P.P. Panaitescu, op. cit., p. 51; Dan Bădărău, op. cit., p. 123 – 124.

3 Una dintre cele mai răspândite era *Flores omnium pene doctorum quiturnin theologiam, turn în philosophiam claruerunt*, per Thomam Hibernicium summa cum diligenţia collecti… Lugduni, apud Gulielmum Rovillium sub scut-o Veneto, 1575, 942 p.

XXXIII

3 – Dimitrie Cantemir – Divanul foloseşte procedee obişnuite scriitorilor din vremea lui. Citatele sunt concomitent argumente de autoritate, ornamente literare şi dovadă de erudiţie. De observat, însă, că prin niciuna din aceste funcţiuni ele nu sunt decisive în economia cărţii. Disputa înţeleptului cu Lumea se desfăşoară, cum spuneam, la tribunalul Raţiunii. Cantemir a vrut ca cititorul să se convingă printr-o deliberare proprie despre

necesitatea vieţii virtuoase. Chiar citatele biblice nu se impun prin autoritate divină, ci – ca şi exemplele luate din autori laici – prin elementul lor raţional.

Cât priveşte funcţiunea ornamentală a citatelor, nici ea nu trebuie exagerată. Chiar faptul că autorul lasă libertate de mişcare ideilor în Cartea I, înviorată de dialog şi de stilul oral, concentrând referinţele biblice în Cartea a II-a, face din această parte a *Divanului* – mic tezaur de citate biblice – o lectură incomparabil mai greoaie decât aceea a disputei. Dar sacrificând dorinţei de a-şi demonstra cunoştinţele scripturistice – lucru pe care-l anunţă chiar din titlul cărţii

(*Divanul… întâiu izvodit… şi de iznoavă din „Vechiul şi Noul Testament'1 alcătuit*, adaos prin care subliniază importanţa acordată citatelor din Cartea a II-a) – Cantemir nu voise să încarce expunerea din prima parte a cărţii, unde – fără nicio pagubă pentru economia operei – citatele sunt rare.

4. Elaborarea

Scriitor fecund, cum ne-o demonstrează opera sa întinsă, Cantemir pare să fi fost şi foarte expeditiv în procedeele sale de elaborare. *Imaginea ştiinţei sacre* a fost redactată în mai puţin de cinci luni, *Istoria ieroglifică* – în opt luni.1 Nu este deci surprinzător faptul că *Divanul* a putut fi elaborat în şase luni, cum am încercat să arătăm mai sus.

Cititorul, şi mai ales critica literară modernă, au o atitudine severă în problema originalităţii. Autorului i se cer idei şi forme de exprimare noi, reluările şi împrumuturile reduc aprecierea unei opere. Analiza la care cercetările din urmă au supus *Divanul* pare să ducă la concluzii deosebite de acelea ale autorilor mai vechi, care au văzut în scrierea lui Cantemir „cea dintâi operă

filosofică română originală” 2. Dacă autorul însuşi spune în epistola dedicatorie că opera sa este o antologie; dacă a treia parte a ei este tradusă; dacă o altă treime pare

— *c*
P.P.*ât.*, p.
Panait SS şi
escu, 76. *de*
op. **filoso*
B.P. *fii* *r* Î
Haşde *moral* I l *omani*, n *I*
u, *Oă* 81; nnait imbae op. *Arhiva sta·*
scrier cf. şi scu. cit. p. 51.
erid a P.P. pa
Romt
niei, 2
(1865)
, p.
X
XXIV

calchiată după un model străin – concluziile precedente trebuie revizuite. Istoria literară trebuie să judece operele în ambianţa de idei şi procedee a epocii în care au fost create. Dacă am aplica scrierilor literaturii medievale criteriile de astăzi, puţine dintre ele n-ar păcătui prin împrumuturi largi de motive, comparaţii sau pasaje mai mari, luate cu seninătate din alţi atutori.1 Cum literatura noastră dăduse încă în al XVI-lea secol opere de gândire politică exprimând realităţi locale ca *învăţăturile lui Neagoe Basarab*, discutarea locului sau întâietăţii *Divanului* în istoria gândirii româneşti nu se mai pune în aceiaşi termeni ca acum un secol pentru Haşdeu. Considerând cu obiectivitate prima scriere a lui Dimitrie

Cantemir, scopul nostru este de a-i judeca importanţa în cadrul operei acestui autor, ca şi în acela al literaturii române vechi şi al culturii sud-est-europene în general. Pentru a ajunge aici, negreşit că prima datorie este de a şti în ce măsură *Divanul* – o culegere de gânduri, texte şi idei – redă sau nu atitudinea autorului; cu alte cuvinte, *autenticitatea* operei. Răspunsul la această întrebare este neapărat afirmativ. Alegând „din a multora… ogoară neveştedzitoare floricele”, Cantemir nu realizează o simplă culegere de sentenţii şi maxime, adesea contradictorii, ca mai toate dicţionarele morale, ci le foloseşte drept elemente componente ale unei structuri noi, al cărei autor este şi la care şi-a dat, prin urmare, adeziunea. Atitudinea lui este – cum arată în epistola dedicatorie – numai aceea a unui „simplu şi neiscusit grădinar”, care alegând flori străine le răsădeşte în propria-i grădină, făcându-le astfel ale sale, drept „întâia a ostenинţei mele răzsădire şi odrăslire”. Dar aceasta este îndeletnicirea oricărui autor umanist, care creează cu orice materiale apreciate pentru frumuseţea şi înţelepciunea lor, indiferent că sunt produse de gândirea antică păgână sau creştină, de măiestria cărturarului sau de geniul popular. La fel, Cantemir citează în linişte lângă textele biblice pe Seneca, „măcar că păgân era”, sau lângă Augustin pe al-Saadi, „persiesc om învăţat, măcar că păgân era”. Preţuind încă spre sfârşitul secolului trecut, Eminescu indică într-o notă curioasă din ms. rom. nr. 2.264 al Bibliotecii Academiei R.S.R., f. 319, procedeul de elaborare al unui dicţionar economic: „Pe Carey îl cumpăr-n ediţie mare, Í leg cu hârtie intercalata. Şterg toate pasajele netrebnice din el, traduc partea buna, tot ce e sănătos ca idee. Tot aşa fac şi cu Ieist şi cu alţi economişti ce-mi convin. Fac un mic dicţionar, *Der Grundbegriff der N. Oekonomie*, cu un sistem prevăzător

de rezultate ale ideii generale. Producţiunea”. [A.Z.N. Popp, *Din preocupările economice ale lui Mihail Eminescu*, în *Viaţa economică*, 2 (1964) nr. 24 din 2 iunie, p. 16.]

XXXV

3*

adevărul şi frumosul dintr-o atitudine nouă, umaniştii care treceau peste hotarele dintre religii n-aveau nici sfiala de mai târziu de a cita sau copia până la abuz scrieri străine. Ei le folosesc liniştiţi, mai ales când textele împrumutate adaugă autoritatea unor nume celebre de filosofi şi poeţi ai antichităţii sau evului mediu.

Asemenea procedeu nu împiedică personalitatea autorului să se manifeste. În Cartea I a *Divanului*, Cantemir este acela din *Istoria ieroglifică*: viu, polemic, colorat în imaginile şi expresiile folosite, apropiat de vorbirea populară moldovenească a vremii, conciliant cu ideologia religioasă dominantă şi cu atitudinea laică a omului din secolul al XVII-lea. În Cartea a II-a şi a III-a, autorul *modifică*, oriunde i se pare că textele se abat de la viziunea sa doctrinară, sau *adaugă* din propriile sale lecturi orientale sau bizantine, religioase sau laice – cu alte cuvinte, îşi corectează şi îşi completează izvoarele. El nu este niciun simplu traducător al lui Wissowatius, atent să-i lase textul nealterat, niciun compilator dornic să-şi atribuie opera altuia. Cum am arătat mai sus, el anunţă în două rânduri că a treia carte a *Divanului* este scrierea lui Wissowatius, dar Cantemir o încorporează operei sale pentru că o consideră conformă viziunii sale doctrinare şi morale, iar în puţine locuri unde observă divergenţe le soluţionează după concepţia sa. În general, scrierea lui Cantemir vădeşte libertatea sa faţă de izvoare. Păgân, catolici, musulmani, eretici, autorii săi sunt tot atâtea „grădini cu neveştedzitoare floricele”, din care autorul

nostru culege după bunul plac. Este atitudinea obişnuită a gânditorului umanist, bucuros că ideile sale găsiseră la alţi autori o exprimare fericită, pe care o adoptă fără rezerve. *Ceea ce împrumută un asemenea autor reprezintă deci propria-i gândire.1* Aceasta ne permite să afirmăm că, indiferent cât de mare este aportul străin în *Divanul*, opera însăşi reprezintă în forma sa ultimă o creaţie exclusivă a lui Cantemir, înfăţişând un stadiu propriu de formaţie filosofică, etică şi literară. El însuşi a privit-o aşa, după cum reiese nu numai din *Cartea de închinăciune*, ci şi din faptul că peste şaisprezece ani, când doreşte să se recomande Academiei din Berlin, îşi prezintă drept primă operă *Divanul* şi se oferă s-o trimită la Berlin.2

1 Alt autor răsăritean care nu se sfieşte să facă din *Imitatio Christi* sau *Exers citiile spirituale* ale lui Ignaţiu de Ioyola cărţi de pietate ortodoxă este – peste un secol – Nicodim Aghioritul. Prelucrările sale sunt însă împrumuturi ale unor structuri literare sau ale unor forme de exprimare, fără ca tradiţia doctrinară să fie contaminată de idei apusene.

a

Q. Densuşianu, *Notiţe asupra lui Dimitrie Cantemir*, în *Revista criticăliterară*, 2 (1894), p. 65 – 66.

XXXVI

Încercarea de a reconstitui procesul de elaborare a cărţii confirmă raportul dintre partea originală şi împrumuturi, dezvăluind şi mai bine efortul autorului de a croi din elemente eterogene veşmântul unei concepţii proprii. *Divanul* nu este o carte scrisă unitar de la prima până la ultima sa filă, nu este o operă gândită îndelung şi elaborată pe îndelete. Analiza textului ne dezvăluie – dimpotrivă – o alcătuire grăbită, meşterul adunând materiale adesea prefabricate, cărora numai un real talent

literar a reuşit să le dea aspectul omogen ce a înşelat până nu demult pe cercetători.

O primă problemă este aceea a raportului dintre primele două cărţi.1 Autorul prezintă Cartea a II-a drept un comentariu al celei dintâi, o *Dovedire împotriva Lumii*, o pledoarie în plus a înţeleptului, care, reluând capitol cu capitol Cartea I, fie combate argumentele Lumii din capitolele în care vorbea aceasta, fie îşi întăreşte cu temeiuri scripturistice sau cu citate din diferiţi autori aserţiunile din părţile în care vorbise el. De aici şi corespondenţa între capitolele Cărţilor I şi a II-a.

Dar o analiză mai atentă arată că această corespondenţă este formală, pentru că în Cartea I titlurile capitolelor nu corespund cu textele în marginea cărora sunt notate.2 O asemenea corespondenţă întâlnim numai în Cartea a II-a. Aici titlul rezumă într-adevăr ideile din capitole, iar ideile etice sau filosofice, motivele literare, uneori abia menţionate în Cartea I, sunt dezvoltate pe larg. Observăm deci că *numai Cartea a II-a este autonomă*. Ea ni se înfăţişează ca un mic tratat moral de sine stătător, în lectura căruia nu simţim nicio clipă nevoia de a ne referi la un text de bază, ca în cazul unui comentariu. Dimpotrivă, *în părţind Cartea I în acelaşi număr de capitole şi punându-le titlurile corespunzătoare din Cartea a II-a, autorul a făcut Disputa dependentă de ceea ce prezintă el drept comentariul acesteia*. Din această observaţie deducem că *autorul a elaborat mai întâi micul tratat moral din Cartea a II-a*. Dar, după cum am văzut mai sus, la redactarea acestei cărţi *Biblia* nu a fost folosită din lecturi directe, ci printr-un *Thesaurus biblicus*, iar autorul dă textele şi referinţele după *Vulgata*. Celelalte izvoare ale cărţii provin tot din literatura medievală apuseană: teoria corespondenţei dintre macrocosm şi microcosm – din

opera francezului Pierre Bersuire; descrierea celor şapte vârste şi a accidentelor ce survin în viaţa omului la maturitate, cu care se încheie

1 V. mai sus, p. X-XI.

Pentru felul cum prezintă autorul acest raport, v. *Comentarii*, nr. 4.

XXXVII

cartea, dintr-o sursă de limbă latină. Exemplele luate din hagiografia răsăriteană (ÎI 52) nu sunt suficiente pentru a înlătura evidenţa că *autorul a urmat întru totul un model din literaturile latine medievale*, model ce urmează încă a fi stabilit.

Întâia carte a *Divanului* – disputa între înţelept şi Lume – apare drept comentariul dramatizat al micului tratat moral din Cartea a II-a. Disputa este – sub toate raporturile – partea în care pecetea originalităţii autorului poate fi cel mai uşor descifrată. Vioiciunea replicii, culoarea epitetelor, plasticitatea imaginilor cu care ne va obişnui Cantemir în *Istoria ieroglifică* se mişcă în prima carte a *Divanului* libere de cursul didactic şi monoton al ultimelor două, chiar dacă inspiraţia din Cărţile II şi III este prezentă1, şi exemplul altor dispute dintre suflet şi trup, om şi lume a stat în faţa autorului.

Ştim acum că pentru a treia parte a *Divanului* Cantemir n-a trebuit să facă decât efortul unei traduceri. Traducere atentă, desigur, deoarece din textul lui Wissowatius tânărul cărturar omite tot ceea ce nu intra în vederile doctrinei ortodoxe sau adaugă explicaţiile de care credea el că are nevoie cititorul moldovean; dar aceste intervenţii sunt prea neînsemnate ca să putem afirma că, fie şi într-o oarecare măsură, *Stimuli virlulum* ar fi fost adaptată sau prelucrată de Cantemir.

Istoria *Divanului* pare deci a fi următoarea: lectura

modelului ce i-a servit pentru Cartea a II-a duce la o prelucrare sau la o traducere cu intervenţii a căror amploare nu o putem deocamdată stabili, apoi

— Sub influenţa motivului disputei între suflet şi trup – la redactarea Cărţii I. Urmează traducerea din Wissowatius, revederea şi definitivarea întregului cu mici adausuri din *Stimuli virtutum* în primele două cărţi, şi *Divanul* este trimis la tipar.

5. *Versiunea greacă*

Problema autenticităţii versiunii greceşti şi-a pus-o mai întâi

B.P. Hasdeu2, care – apreciind că „din epistola lui Cacavela… se cunoaşte clar că însuşi autorul scrisese opera sa numai românește”.

— Ajunge, în ediţia pe care o dă *Divanului* în 1865, la concluzia inutilităţii de a retipări „o grecească străină”. Pasajul din Cacavela la care se referă Haşdeu este acela în care Cantemir primeşte laudele dascălului său pentru „a voroavii înfrumşeţare, pre cât a moldovenescului

1 Vezi în notele Cărţii I semnalarea împrumuturilor făcute din ultimele două.

— *O scrieri de filosofii morali în limba români*, loc. cit., p. 81.

XXXVIII m-am limbă a cuprinde poate”. O laudă a textului grec lipseşte, dar de aci nu se putea conchide că lui Cacavela i s-a trimis doar textul românesc. Numai o comparaţie a celor două versiuni putea să lămurească dacă ele sunt datorate deopotrivă lui Cantemir; dar o asemenea comparaţie nu a fost întreprinsă până acum. Sion era încă nedumerit în 1878 „în care versiune s-a scris originalul” 1, dar – ca şi Haşdeu

— Crede „inutil de a reproduce şi versiunea greacă, căci ea nu ar fi adus nicio lumină de interes filosofic sau

literar”. Pe de altă parte – observă Sion – „versiunea grecească nu ne-ar fi putut da o idee mai bună despre cunoştinţele scriitorului: limba în această versiune este atât de neîngrijită, atât de barbară, încât nu o putem califica îndestul”. Mirat „cum însuşi învăţatul Ieremia Cacavela a putut permite elevului său să iasă la lumină cu o grecească atât de comună şi mai ales într-o operă cu un titlu atât de pompos” 2, Sion vede o singură explicaţie: „poate că pe timpul acela aşa se scria limba grecească şi în asemine ipostază trebuie să respingem ideea că versiunea aceasta a fost lucrarea originară a lui Cantemir, fiindcă de la dânsul nu se mai văd alte opere scrise în limba aceasta”.

Paternitatea lui Cantemir asupra versiunii greceşti a *Divanului* a fost deci de două ori contestată prin argumente diferite, dar – ni se pare – niciunul suficient. Lauda versiunii româneşti nu exclude existenţa uneia greceşti. Limba acestei versiuni este acea „proastă grecească”, obişnuită autorilor care au dorinţa – umanistă şi generoasă – de a fi citiţi şi înţeleşi de cât mai mulţi, iar nu de o minoritate, în sfârşit, însuşi Cantemir declară că şi *Istoria Imperiului otoman o* avea redactată „în întregime în *limba greacă* şi latină3”, deci afirmaţia lui Sion că el nu a lăsat opere în greceşte era neîntemeiată. Un raţionament de două ori greşit, bazat în mare măsură pe observaţiile superficiale ale lui Sion, va duce cu timpul chiar la contestarea paternităţii *Divanului*: dacă textul român e tradus după cel grecesc, iar acesta nu aparţine lui Cantemir, opera însăşi nu-i mai poate fi recunoscută. Un anumit rol în răspândirea acestei judecăţi l-a avut M. Gas

Operele principelui De metr în Cantemir, t. V, Bucureşti, 1878, p. X.

5 * *Idem*, p. XI.

6 * *Kniga sistima muhammeianskoi relighii*,

Sankpteterburg, 1722, p. 356. *Panegiricul lui Petru cel Mare*, rostit la Curte, în 1714, de Şerban Cantemir (În vârstă de numai şapte ani) şi, desigur, redactat de tatăl său, era tot în limba greacă (P.P. Panaitescu, op. cit., p. 190).

XXXIX ier, care considera *Divanul* drept o traducere din greceşte, autorul ei fiind Ieremia Cacavela.1 Părerea aceasta a trecut apoi la N. Drăgami şi Tiaian Bratu3, care o repetă – unul cu rezerve, al doilea fără.

Dintre cercetătorii mai noi, P.P. Panaitescu acceptă că prima scriere a lui Cantemir a fost „scrisă în greceşte şi româneşte" 4, iar Dan

Bădărău ezită în a afirma paternitatea lui Cantemir în ceea ce priveşte versiunea grecească sau – în acest caz – presupune că versiunea definitivă este cea română, trimisă lui Cacavela la Iaşi. Analizând epistola învăţatului grec, Bădărău conchide că „versiunea greacă a precedat şi că a fost transpusă apoi de Cantemir în limba română;

mai bine zis, lucrarea a fost gândită în greceşte, limba de şcoală a lui

Cantemir, şi preocuparea sa a fost de a găsi în româneşte termenii adecuaţi unei scrieri filosofice" 5. De curând, Şerban Cioculescu6

comunica impresia unui elenist că „bogăţia şi siguranţa în mânuirea limbii populare greceşti poate pune serios la îndoială paternitatea semnatarului [*Divanului*]".

G. Călinescu, la rândul său, consideră7 că „încâlcirea frazei din *Divanul*... şcolărească şi rămuroasa silogistică au fost exagerate. *Cantemir*, *traducându-se din greceşte* [*s. ti* voia să aducă în limba natală toate graţiile unei fraze de cărturar. Sforţarea lui se cade preţuită având mai ales în vedere că trebuie să scoată din nimic un vocabular filosofic".

Răspunsul la aceste două ipoteze îl poate da numai confruntarea celor două versiuni – neîntreprinsă până acum. O asemenea confruntare ne arată: 1° – că ele nu sunt datorate aceleiaşi persoane; 2° – că *versiunea greacă* este făcută după cea română. Textul grec prezintă în raport cu cel românesc următoarele particularităţi:

V. *Literatura populara română*, Bucureşti, 1883, p. 167, şi *Chrestomaţie romană*, vol. I, I, ei pzig-Bucureşti, 1891, p. XLVIII. *Pagini de literatură veche*, în *Dacoromania*, 3 (1921 – 1922), p. 239.

Cărţile populare la români, în *Revista Fundaţiilor*, 3 (1936), nr. 10, p. 67, n. 1.

Dimitrie Cantemir, p. 47.

6 *Filosofia lui Dimitrie Cantemir*, p. 112 – 113.

· *Despre stilul lui Dimitrie Cantemir*, în *Tribuna*, 2 (1958), nr. 35 (august 30), p. 7.

7 *Istoria literaturii române de la origine până în prezent*, Bucureşti, 1941, p. 41.

XL

a) *Repetarea erorilor din textul românesc datorită traducerii mecanice*:

Textul românesc o picătură de *vin* [*corect*: venin] amestecat (2V);

nice Besirica Răsăritului, nici *altă Svintă Scriptură* [şic!] pomeneşte (3 lr);

râsul durerilor [*om*. nu] se va amesteca (46 η; carea pentru aceste mai sus pomenite *părţi* [*recte*: păci] (99 η;

spre a *nunţii* [*recte*: morţii] venire gătiţi a fine trebuie (116*·).

b) *Deosebiri de sens datorate* când slăbăsc, atuncea *tare* sunt (69 η;

şi aceasta *crede* (23 η.

Seneca, *car* [*tea*\ 101 (115 r şi *passim*).

Versiunea greacă μία σταλαματιώ κρασί ανακατωμένη.

οὔτε ή ανατολική εκκλησία, ούτε άλλη καμία αγία γραφή τδ αναβάλλει.

μέ τήν εύφροσύνην ανακατώνεται ή λύπη.

διά τοῦτα τά άνωθεν σημειωμένα μέρη.

χρεία νά ήμεσθεν έτοιμοι προς τους μέλλοντας γάμους.

neînţelegerii textului romanesc:

8 ταν ασθενώ τότε μέγας [*mare*, eroare de lectură], ειμί. καί. έτοϋτο το πιστεύω

[*cred*, în loc de *crede*].

Σενέκας, βιβλίω

[*cartea*, în loc de *epistolă*, sensul din textul românesc], pa.

c) *Omisiuni faţă de textul romanesc* şi de bine cine a să dezlupi ar pofti? Şi *de vreme ce-i iubăsc*, *iată dară că le sunt priiatin*, acela… (19 r). *Apocal*. gl. 3, *Ecclisiastul*… gl.

(64 η.

şi care ari fi sh. 17 (47 r). 33, sh. 15

„Iaste ca cum ar fi bogat şi nemică are”. *împotrivă pentru acel cu bună a sufletului pază îmblând*, *grăiaşte*: „*Iaste ca* καί άπό τό καλόν ποίος ήθελεν αγαπήσει νά χωρισθή; [ο» «.] καί ποιος ήθελεν εἴσται έκεϊνος…

om. *om*.

είσἵν οί πλουτίζοντες εαυτούς μηδέν έχοντες. [*om*]., κεφ. ιγ, στιχ. ζ.

XLI

Cum ar fi sărac în multe bo gătii”, gl. 13, sh. 7 (67 r)). ce încă şi nepovestită în cumpliciune au simţit

(*însă după dumnădzăire*) *cârtire şi caacestea toate trup*, *nu şi fără mieluşelul au răbdat* durere *după nice o blând*

(132 r)

d) *încercări de a corecta sau* lumea de mincinoase, iară înţeleptul de credincios să dovedeşte (IVV);

şi apucându-te *hrăpeşte* şi nu te liapădă (3V) …ce voiuface să moştenesc *împărăţii a ceriului*?" (13 v).

„*Toate le are* vremea şi *cu vremile sale* vor trece toate" (44);

acum dară acele purtătoare de duh nesimţitoriu fiind

„Omului mort necurat nice o nedejde îi va mai fi" (73 r).

Valerius Marele [se Valerius Maximus] (107 r).

καΐ ατιμον άθώ ος έκαρτέρησε. [*om.*]

completa textul românesc:

Ο μέν κόσμος ψεύστης και μάταιος, (mincinoasă şi *deşartă*) ο 8 ε σοφός πιστός καΐ αληθής αποδείχνεται. καΐ πιάνοντας σε λαχανιάζει (*gâfie*) καΐ δέν σέ αφήνει, τι ποιήσας ζοήν αΐώνιον (*viaţa veşnică*) νά κληρονομήσοω; καιρός τφ παντί πράγματι καΐ τάπαν τώ καιρώ παρέρχεται (e vreme pentru orice şi *toate trec la vremea lor*). τώρα λοιπόν εκείνα τα άλογα ζώα όντας αισθητικά (acele fiinţe *iraţionale fiind simţitoare*).

το 8 έ καύχημα των άσεβων ολλυται (*Lauda necredincioşilor va pieri*)

Βαλέριος μάξιμος.

Ultimul exemplu arată fie că traducătorul în greacă a cunoscut opera lui Valerius Maximus, fie că a avut în faţă originalul latin după care fusese alcătuită versiunea românească.

e) *Traducătorul în limba greacă foloseşte „Septiiaginta", iar textul românesc „Vulgata"*:

XLII

În general, traducătorul în greceşte verifică citatele biblice din textul românesc (unde ele au fost traduse după

Vulgata, versiunea latină a *Bibliei*), cu versiunea oficială răsăriteană, *Septiiaginta*. A se vedea, de exemplu: f. 54 v (*Iov*, 16, 22 şi *Ier.*, 6, 4); f. 55 v (*Avac*, 2, 6 şi *Iov*, 10, 9); f. 61 (*Prov.*, 23, 35) etc. Această confruntare nu este consecventă însă, de aceea uneori referinţele sunt reproduse în forma lor greşită din textul românesc (de pildă, f. 62: σοφίας, κεφ. γ στιχ. α S în loc de *înţ*, Sir., 41, 1); iar alteori se dă textul grec după *Septiiaginta* şi referinţa după *Vulgata* (de exemplu, f. 54 v; *Tobie*, 4, 23 sau f· 58 v: *Var.*, 6, 67 şi *Eclisiast.*, 37, 34 – locuri inexistente în *Septiiaginta*; f. 56 v: *Eclesiast.*, 43, 26 [*Septiiaginta*: 24]. De aici provine şi inconsecvenţa curentă în textul grec a numelui cărţii lui *Iisus, fiul lui Sirah*, care este numită când o εκκλησιαστής (*Eclesiastul*, greşit, sub influenţa numelui *Eclesiasticul* din textul românesc), când, corect: o σειράχ.

Comparaţia celor două versiuni duce şi la constatări curioase. Astfel, la f. 73 v, referinţa din textul românesc *Ps.* 39, 5 este dată după *Vulgata*, dar în cel grecesc (*Ps.* 40, 4) după o ediţie latină tradusă din ebraică a *Vechiului Testament*.

Fără îndoială, trebuie ţinut seama şi de erorile datorate neatenţiei traducătorului sau culegătorilor. Astfel, la f. VI, trimiterea *Ps.* 74, 8 e repetată greşit în textul grec (în loc de *Ps.* 106, 27); la f. 38 r se pun între paranteze inutile câteva cuvinte (είπες λοιπόν etc.); la f. 66 v, referinţa la *Ier.* 6, 8 lipseşte etc.

Mai observăm că traducătorul în greceşte nu are preocuparea Identităţii dintre titlurile Cărţilor I şi a II-a, de aceea traduce cu cuvinte diferite aceste titluri (cf., de exemplu: I 84 – 85 cu II 84 – 85).

Exemplele de mai sus arată că traducătorul în limba greacă nu poate fi una şi aceeaşi persoană cu autorul

textului românesc. De neînţelegeri ale textului român, de nerespectarea identităţii între titlurile primelor două cărţi, de omisiuni ca cele semnalate mai sus nu se putea face vinovat autorul, ci un traducător cu o atitudine mai puţin respectuoasă faţă de textul original al operei. El s-a mărginit a da o versiune greacă „pe-nţeles”, fără preocupările stilistice ale lui Cantemir, care – negreşit – *ar fi încercat să închidă limba grecească în aceleaşi tipare întortocheate şi nefireşti pe care le-a întrebuinţat în propria lui limbă*.

Proba concludentă că versiunea greacă este ulterioară redactării textului românesc ne-o dă însă confruntarea Cărţii a III-a din *Divanul*, cu textul latin al cărţii lui Wissowatius, *Stimuli virtutum*.

Iată câteva pasaje: XLIII

Andreae Wissowatii, Stimuli vârfuţum, fraena peccatorum.

Awstaelor a-mi, 1682.

[*Andrei Vissovatius, Strămurarea a bunătăţilor şi frâul păcatelor*, în *Dimitrie Cantemir, Divanul*, Cartea a triia, Iaşi, 1698.

[Ανδρέας Βν, σσοβάτζιος, Κεντριά των αρετών και χαλινάρια τών αμαρτιών.] Δημητρίου [Καντεμίρ] Κριτήριον, Βιβλίον τρίτον, Ιασίου, 1698.

Bonum ac beatum vitae statum esse homini appeteadum malum autem ac miserum aversândum ac vitandum, quilibet qui modo verehomo, id est ratione utens, vocări meretur, facile agnoscit et confitetur. Quinetiam non male ac improbe, sed bene et honeste vivendum esse, ut beate vivatur plenque qui modo non prosus nefarii ac profligaţi sunt, non audeut diffiteri. Sed ut quispiam prout par estmalitiam exuere, seu vitia ac peccata executere, virtutes vero sibi comparare ac

inducere velit et studeat, oportet turn scire causas impellentes et incitamenta quae hominem ad virtutes exstimulent et a vitiis refraenent atque cohibeant; turn etiam nosse media atque modos quibus adjuvantibus istius boni conatus efectum consequi valeat (p. 1).

Ca bine, fericeşte şi cu odihnă al vieţii cust precum să fie omului de poftit şi de cercat, iară cel rău şi blăstămat precum să fie de scărăndivit şi de lepădat, fetecine carile adevărat om iaste, adică carile cu întriagă minte că să slujeşte iaste vrednic a să chema, prelesne-i iaste a cunoaşte şi a mărturisi. Că nu rău şi fără socotială, ce bine şi cinsteş iaste de vieţuit ca fericit să vieţuiască. Şi mai mulţi, carii nu de tot sunt domoliţi, adică deprinşi cu ispitirea, ce nu numai aceia ce fetecine (câţi către aceasta de-a-tocma sunt) năravurile rele şi păcatele a le dezbrăca şi a le scutura, iară bunătăţile a le agonisi şi a le îmbrăca ari vrea şi ari pofti. Cătră aceasta dară, întâi îndemnătoarele şi împingătoarele pricini trebuie a şti, carile precum către bunătăţi îl indiamnă şi îl invitealiză, iară de la răutăţi îl opresc şi îl înfrânializă. Şi încă mijloacele şi tocmelele a cunoaşte i s-a cade, carile spre a ceştii buni nevoinţă agiutând, ca şi spre a lor deplin facere a urma să poată (f. 100 v).

„Οτι πώς δ άνθρωπος νά επιθυμώ και νά ζητά με καλοσύνην, μέ εύτυχίαν, καΐ μέ άνάπαυσιν τδν περίοδο θτής ζωής, το δέ κακόν και άπαίσιον νά το άποφεύγη και νά το μίση, καθένας δποϋ κατά άλήθειαν άνθρωπος εϊναι άξιος λέγεται πώς κυβερνάται μέ σωστά μυαλά, εΰκολον είναι, νά γνωρίση και νά μαρτυρήσν) πώς οχι κακά και άσυλλόγιστα, άλλα καλά

XLIV

καΐ τιμητικά είναι άναγκαΐον νά ζή τινάς, διά νά ζή με εύτυχίαν. ΚαΙ οι περισσότεροι όπου δεν είναι

δαμασμένοι, ήγουν συνηθισμένοι μέ τήν δοκιμήν, καΐ 8 χι μόνον αυτοί, άλλα καθ ένας όπου (όσοι είς τοϋτο ομοιάζουν) ήθελεν θελήσει και επιθυμήσει, νά άποβάλλη και νά ξετινάξη άπό λόγου του τά κακά ήθη, και ταϊς άμαρτίαις, τάς δε άρετάς νά ταϊς αποκτήσει καί νά ταϊς ένδύθη, προς τοϋτο λοιπόν πρώτον τυχένει νά εξεύρϊϊ έκεΐναις ταϊς άτίαις όπου τον ανθρωπον παρακινούν, και τον ανδρειώνουν προς τάς άρετάς, από δέ τήν κακίαν τον εμποδίζουν και τον χαλινώνουν. ΚαΙ άκομή τοϋ πρέπει νά γνωρίζη τά μέτα καΐ τά όργανα τά όποια εις τοϋτον τον καλόν αγώνα τον βοηθοϋσιν, διά νά έμπορή νά ακόλουθη τήν πληρεστάτην ένέργειαν αύτονών.

Inscitia ac ignorantia re-Neştiinţa şi necunoştinţa a lucrurirum scitu utilium, vei inconlor carile prelesne sunt a să cunoaşte, siderantia atque incogitantia, sau nesămăluireaşi oamenilor negândiest hominibus multorum cau-rea a multe răutăţi pricină iaste să malorum, în virtutibus (adică) în părăsirile bunătăţilor şi omittendis et peccatis.com în agonisirea răutăţilor sau a păcatemittendis. Debet praecedere lor. Cadesă dară înainte vreo ştiinţă aliqua scientia, ut deinde a purcede, ca de-ciia a ascunsului adsit conscientia. Inscitia inimii ştiinţă să nu lipsască. Neştiinţa avitem repentur saepe în iis dară mai vârtos încă să află în ceia etiam qui alioqui multă scire carii multe a şti şi a multe lucruri atque variarum rerum gnari cunoscători şi pricepători a fi li să et periti esse videntur (p. pare (f. 100 v-lOlr). 1 – 2).

Ή αμάθεια και ή άγνοια τών πραγμάτων όπου εύκολα είναι νά γνωρισθούν ή ή ανοησία καί άσυλλογισία τών ανθρώπων είναι αιτία πολλών κακών (χάριν λόγου) εις τό νά άφίσουν τήν άρετήν και νά αποκτήσουν τήν κακίαν ή τήν άμαρτίαν. Πρέπει τό λοιπόν, πρώτα νά προηγείται κάποια μάθησις, υστέρα άπό τήν οποίαν νά μήν

λείπη ή καλή συνείδησις. Λοιπόν η άγνοια ευρίσκεται μάλιστα εις εκείνους όπου τους φαίνεται πώς νά ήξεύρουν περισσά και πολλά πράγματα νά γνωρίζουν και νά καταλαμβάνουν καυχοΰνται (f. 100°-10 lr).

A cognitione sui ipsius Dintru a sa cunoştinţă, omul, de la debet homo ut ab inferioare spiţa cea de gios mai sus a să sui tregradu ad superioarem ascende-bue, adică la a lui Dumnădzău cure, nempe ad cognitionem Dei. noştinţă, deşi dară Dumnădzău cu lâtsi vero Deus sensibus ho- omeniasca socotează nu să cuprinde.

XLV minum non subiaceat, sicut ptecum şi sufletul omului. Pentru et lipsa hominis anima; undecarea necuraţii să ciartă, căci pe aliqui quibus ut euni esse dânsul a fi îl tăgăduiesc. Numai adeagnoscant non expedit, ne vărat a fi prin alte socotele să ispiutpote impii ab e o pun iantiască, mai vârtos de la a lumii părţi, tur, existere cum negant; şi nu numai de la cele mai mari, ce tamen existere cum revera şi de la cele mai mici şi de la singure probatur, praeter alias rati-a omului mădulări, la adevărate sfârones, praecipue a mundi parşituri şi slujiri, cu tocmală orânduite tium non solum maiorum sed (f. 103 v). et minorurh, atque ipsius hominis membrorum singulorem, dispositione ordinată et ad certos f ines atque usus directione (p. 10).

Ό άνθρωπος ύστερα άπό τόν γνώσιν τοΰ έαυτοΰ του, πρέπει από τον κατώτερον βαθμόν είς τον παραπάνω νά άνεβαίνη, ί, γουν εις τήν τοϋ Θεοϋ γνώσιν. Καί αν καλά δ Θεός με τον λογισμόν τοϋ άνθρωπου δέν καταλαμβάνεται, ώς καί ή ίδια του ψυχή (δθεν έλέγονται οί ασεβείς διατι πώς εΐναι Θεός τον αρνούνται) όμως πώς βέβαια εΤναί μαέ άλλους λογαριασμούς άς δοκιμάζη καί μάλιστα άπό τά μέρη τοϋ κόσμου και οχι μόνον άπό τά μεγαλήτερα, άλλα καί απότά μικρότερα καί μάλιστα άπό τά ϊδια μέλη τοϋ άνθρωπου, τά όποϊα εις ασφαλτα τέλη καί ύπηρεσίαις μέ

τέχνην είναι διορισμένα (f. 103 v).

Toile moras; semper no-Lase zăbovirile, pururea au stricat cuit differe parata (p. 42). a depărta cele gata (f. 115 r).

Τήν όίργηταν πάντα νά τήν άφίνης5, βλάβη εΐναι τά 2 τοιμα νά μακρύνης

(f. 115>·).

Mortuus ut vivas, vivus Mort să vieţuiaşti, viu îţi trebuie a moriaris oportet; muri.

Ζωντανός σοΰ κάμνει χρεία νά άποθάνης, διά νά ζήσεις άπεθαμένος.

Assuesce ergo prins quam Deprinde-te dară pânâ a nu muri, a moriare mori (p. 44). muri (f. 116 r).

Μάθε λοιπόν πρίν αποθάνεις νά άποθάνης (f. 116Γ).

XLVI

După cum se observă din textele de mai sus, în timp ce versiunea românească urmează din cuvânt în cuvânt originalul latin, cea greacă adoptă cursul degajat şi fraza limpede a limbii vorbite. Numeroase expresii din textul românesc trec în cel grecesc: *id est ratione utens*, tradus „carile cu întreagă minte că să slujeşte", devine πώσ κυβερνάται με σωστά μυαλά; *Deus sensibus hominum non subjaceat*, tradus

„Dumnădzău cu omeniasca socotială nu să cuprinde", este redat prin δ θεδς μέ τον λογισμον τοϋ άνθρωπου δέν καταλαμβάνεται; *plenque qui modo non prorsus ne/arii ac prodigaţi sunt*, tradus „şi mai mulţi carii nu de tot sunt domoliţi, adică deprinşi cu ispitirea" este redat aidoma în versiunea greacă; και οι περισσότεροι όπου δέν εϊναι δαμασμένοι, ήγουν συνηθισμένοι μέ την δοκιμήν. Şi în Cartea a III-a unele cuvinte din versiunea română lipsesc în cea greacă (*sed quoniam* = „dară căci?", f. 108 v; „acesta au fost tatăl lui Alexandru Marele", f. 119 v).

Versiunea greacă a *Divanului* nu este deci o versiune de autor. Ea a fost întocmită după textul românesc de un cărturar care cunoştea bine ambele limbi, stăpân pe terminologia filosofică, familiarizat cu literatura umanistă, dar care – achitându-se doar de o datorie – nu a pus în tălmăcirea Sa acurateţa autorului. Cine a putut fi acest traducător?

Gândul ni se duce îndată la Cacavela, mai în măsură decât oricine să-şi înţeleagă şi să-şi ajute ucenicul. Cu un an înainte, Cacavela tradusese din greacă în română *învăţătura sântă*, tipărită tot la Iaşi, ceea ce vădeşte o excelentă cunoaştere a limbii noastre. Unele erori de traducere, ca *mare* pentru *tare* (într-un citat biblic), confuziile privind cartea *Iisus Sirah* etc. par ciudate însă din partea unui cleric, dar dată fiind pe atunci răspândirea culturii teologice şi unui laic din secolul al XVII-lea asemenea erori îi pot fi la fel imputabile. Aceste erori trebuie deci considerate drept simple *lapsus calami*, păstrând astfel, până la alte dovezi, ipoteza că versiunea greacă e datorată lui Cacavela.

III. „DIVANUV – SCRIERE FII/OZOFICĂ ŞI ETICĂ

Într-un tablou de idei ca acela pe care ni-l înfăţişează *Divanul* fondul omogen interesează cercetarea ştiinţifică mai puţin decât elenicntele noi, care contrastează cu restul. Surprinderea acestor elemente noi este tot atât de importantă pentru studiul gândirii româneşti, care trece la sfârşitul secolului al XVII-lea printr-o prefacere înnoitoare, ea şi pentru cunoaşterea formaţiei lui Cantemir la începutul activităţii sale cărturăreşti.

XLVII

Fondul filosofic şi etic general al *Divanului* este acela al concepţiei creştine, dominantă în cultura Europei de sud-est a epocii în care a fost elaborată cartea. Ar fi însă

greşit să credem că această concepţie era înţeleasă la fel de laici şi de clerici, iar în aceste două tagme, de către cărturari sau de cei neînvăţaţi, de preoţimea seculară sau de clerul monastic.

Între principalele tendinţe manifestate de laicii cărturari din Europa de sud-est, trebuie considerată mai întâi evoluţia către o gândire tot religioasă, dar raţională, în care adevărurile fundamentale erau supuse arbitrajului raţiunii, iar morala începea să se întemeieze pe o înţelegere mai îngăduitoare a omului. Aceşti gânditori, atenţi la mişcările de idei din Europa apuseană, care cunoscuse Scolastica şi Reforma, se depărtau treptat de izvoarele tradiţionale ale doctrinei răsăritene (operele părinţilor Bisericii) şi manifestau acum un interes pronunţat pentru gândirea neoaristotelică şi umanistă în general.1

Între cărturarii laici, simpatiile pentru umanismul antireformist de inspiraţie iezuită şi neoaristotelismul de inspiraţie protestantă provoacă, la rândul lor, controverse sau lupte mai aprige, ca acelea dintre Teofil Coridaleu şi Meletie Strigul, dar în general tendinţele înnoitoare, dorinţa desprinderii de teologie şi a formării unei gândiri filosofice independente sunt comune acestor gânditori, iar disputele lor duc la o şubrezire continuă a autorităţii pe care teologia o avea asupra vieţii intelectuale răsăritene. Dimitrie Cantemir făcea parte din această mişcare de idei, ca şi stolnicul Constantin Cantacuzino, spătarul Nicolae Milescu şi alţi cărturari români ai timpului.

Între intelectualii credincioşi tradiţiei doctrinare se poate de asemenea face o distincţie între conservatorii din mediul călugăresc atonit şi personalităţile care înţelegeau să ţină pas cu vremea, ca Dositei, patriarhul Ierusalimului. Dar intervenţiile repetate ale acestuia în viaţa politică şi

necontenitele Sale peregrinări la Bucureşti, Iaşi şi Moscova aveau ca scop tocmai menţinerea autorităţii ecleziastice; eliberarea de sub jugul otoman, răspândirea tiparului, ridicarea nivelului cultural general trebuiau – în concepţia lui – să fie acţiuni conduse de Biserică tocmai pentru întărirea supremaţiei ei şi pe planul

1 Vezi pentru acest proces lucrarea lui Cleobule Tsourkas, Les *dibuts de Venseignement philosophique et de la libre pensae dans les Balkans*, 2ème ed. Thessalonique, 1967, p. 22 29; P.P. Panaitescu, op. cit., p. 37 – 46; Dan Bădărău, op. cit., *C*. Th. Dimaras. vâaxopex της νεοελληνικές λογοτεχνίας, 2. *ix-S* –, Άθηναι, [1956], p. 53 – 72; παράρτημα·, p. 21 – 24.

XLVIII secular. Ortodoxia de limbă greacă reprezenta pentru aceşti gânditori singura soluţie culturală posibilă pentru Europa de est şi sud-est.

În raport cu aceste tendinţe, *Divanul* oferă numeroase elemente care-l clasează între operele de legătură dintre două epoci şi două lumi. În urzeala lui se împletesc tradiţia şi raţionalismul, gândirea răsăriteană şi cea occidentală. Principalul aport al cărţii lui Cantemir este tocmai în direcţia acelui proces de unificare a gândirii europene pe care, la şase veacuri după schisma din 1054, Biserica ortodoxănu-l mai poate împiedica prin îndelungatele ei eforturi de apărare a doctrinei orientale. Iată de ce într-o carte de etică ortodoxă îşi poate afla loc, pe zeci de pagini, o atitudine laică, epicureică – înfondul său anticreştină.

Ca în orice dispută, şi în *Divanul* sunt înfăţişate două concepţii despre fiecare din realităţile discutate; în cazul de faţă o concepţie tradiţională – aceea a înţeleptului – şi alta laicizantă, apărată de Lume.

Omul, în vederile înţeleptului, este un animal raţional

(*dobitoc sămăluitoriu*, I 71), superior, prin facultatea raţiunii (*cea din lontrul capului lumină… socoteala minţii*, I 24), animalelor, înzestrate numai cu sensibilitate (*dobitoacele simţitoare*, I 71). Nu întâlnim în *Divanul* concepţia despre *intelect*, caracteristică idealismului antic şi medieval, iar termenul *minte* este întrebuinţat doar în unele expresii ca „deşertule de minte” (I 4), „străinule de minte” (I 6), fără semnificaţiaspecială dată lui *mens* sau νους de platonism, de neoplatonism sau de metafizica creştină. Omul are *suflet*, nemuritor (ψυχή, ÎI 68, numit şi *inemă* din lat. *anima*), de natură divină (*insuflat de Dumnezeu*, I 71); animalul are numai abur („suflare, πνοή, ÎI 68), „muritoriu şi în nemică întorcătoriu” (*ibidem*). Omul are şi *conştiinţă*, numită *a ascun*. *sului inimii ştiinţă* (III 14) sau numai *ascunsul inemii* (I 77), gr. συνείδησις, care poate fi *bună* sau *rea* (III 14). Distincţia dintre *omul spiritual* şi *omul sufletesc* din psihologia creştină (*2 Cor*. 1, 14) nu pare să fie surprinsă de Cantemir, judecând după traducerea defectuoasă a expresiei *homo animalis* (ÎI 71) prin *dobitocul om*, în loc de „omul dobitocesc” (corect în versiunea greacă: ψΛχικος άνθρωπος).

Concepţia antropologică a înţeleptului este desigur una creştină, dar desprinsă de mistica patristică şi evoluată spre raţionalismul protestant al secolelor XVI – XVII. Facultatea supremă de cunoaştere de care dispune omul este raţiunea (*socoteala*), asupra căreia Cantemir va face o expunere completă în scrierea sa mai târzie cu câţiva ani» anume: *Compendiolum universae logices institutionis*. În acest tratat de logică autorul nostru explică pierderea ştiinţei infuze de către primul om prin păcatul originar. Omul rămâne astfel numai cu lumina raţiunii, care oferă „puterea şi leacul de a descoperi adevărul şi de a pune stăpânire pe el”. Calea cunoaşterii

raţionale este inductivă „de la cele mici la cele mari, de la cele inferioare la cele superioare, de la cele de pe pământ la cele din cer” şi ea este arătată de ştiinţa logicii.1 Această concepţie despre om şi raţiune o avea Cantemir încă din perioada elaborării *Divanului*. Facultatea de cunoaştere umană este una defectuoasă: ea poate greşi (*rătăcita socotială*, I 74). Conducerea corectă a raţiunii impune *lumina credinţii* (I 77), adică acceptarea doctrinei revelate care, cum va arăta Cantemir în *Compendiolum1*, este păstrată în textele sacre. Astfel şi procedează înţeleptul, care porneşte de la citate biblice în pledoaria sa împotriva Lumii. În felul acesta, raţiunea poate fi *driaptă şi bună* (I 44), *driaptă şi întriagă* (III 1) – expresie provenită, poate prin Wissowatius, care o foloseşte în *Stimuli virtutum*, cap. 1, din gândirea aristotelică3. Dar în *Divanul* concepţia înţeleptului nu este nici singura, nici cea mai convingătoare. Alături de această poziţie tradiţională, care acceptă încă argumentele de autoritate, o întâlnim pe aceea a Lumii, strict raţionalistă, pe care autorul o înfăţişează pentru că ea *reprezenta o realitate în gândirea vremii* şi la care, negreşit, cititorii *Divanului* trebuie să fi fost mai sensibili, însă chiar în pledoariile înţeleptului concepţia despre omul raţional (*socotitorii*, ÎI 26) şi insistenţa asupra importanţei raţiunii în cunoaştere exprimă o atitudine detaşată de gândirea tradiţională răsăriteană, în care accentul era pus pe intelect, facultatea de intuire nemijlocită a esenţelor, superioară raţiunii, care este discursivă şi mediată. Este adevărat că în *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago* – sub influenţa lui Van Helmont – Cantemir va delimita puterea raţiunii, subliniind excelenţa luminii infuze, dar în *Compenăiolum*, scris cam în aceeaşi vreme, autorul se va strădui să demonstreze valoarea logicii, deci a raţiunii. În *Divanul*,

însuşi genul scrierii impune folosirea demonstraţiei, a logicii, tot cursul argumentaţiei fiind raţional. Autorul apelează la *dovezi* şi face o *socotială* (I 79), în care caută să demonstreze logic incompatibilitatea dintre om şi lume. De observat că întreaga controversă putea fi rezolvată şi prin simple argumente de autoritate, prin citate biblice. Dar înţeleptul

1 Compendiolwn, prefaţa, în *Opete*, t. VI, Bucureşti, 1883, p. 412; pentru concepţia lui Cantemir despre rolul raţiunii în cunoaştere γ. Dan Bădărău, op. cit., p. 287, 309, 315.

— *Ibidem*.

3 V. *Comentariile*, nr. 171, *h*

Vrea *să convingă* Lumea. Însuşi apelul la analogia dintre microco Srh şi microcosm este o incursiune în domeniul gnostic ce oferă o imagine a naturii şi încearcă să explice alcătuirea omului prin conformitatea sa cu structura universului.

Prin rolul conferit raţiunii şi logicii, Cantemir adopta acea atitudine filosofică ce avea să determine, în cele din urmă, o spărtură în gândirea Europei de sud-est, continuând astfel aici un proces consumat la acea dată în Europa apuseană. În acest proces, Biserica ortodoxă se va apăra până târziu, la începutul secolului al XIX-lea, condamnând „dialectica ceea ce s-au vârât de afară, carea foarte adeseori st igă «deci dar», «aşadar», care acest cu îndrăzneală cuvânt «aşadar» îi va trimite pe ei în vecinicul blestem” 1. Cu un veac şi jumătate în urmă, Cantemir apela tocmai la raţiune şi la logică pentru argumentarea unui sistem etic care trebuia, după el, să permită omului a se folosi „şi de cea trecătoare şi de cea viitoare viiaţă”. Metoda disputei, argumentarea şi însăşi terminologia filosofică folosită fac ca *Divanul* să nu fie o predică sau un

tratat autoritar, ci o dezbatere din care adevărul trebuie să rezulte cu o evidenţă accesibilă omului simplu. În aceasta constă şi popularitatea, şi răspândirea de care s-a bucurat scrierea lui Cantemir.

Lumea are, în *Divanul*, mai multe accepţiuni. Ea este, mai întâi, Cosmosul cu tot ceea ce cuprinde el: pământul, cerul, stelele, cu regnurile animal, vegetal etc. în acest sens, ea este denumită *macrocosmul*, „lumea mare" – expresie luată dintr-o expunere cosmologică apuseană în limba latină (*magnus mundus*). Cosmosul este identic cu creaţiunea, şi în acest sens îl cuprinde şi pe om, stăpânul acesteia (*microcosmul*). Ca urmare, Cosmosul participă la degradarea omului prin păcatul originar. Aceasta ne duce la al doilea sens al Lumii – dominant în *Divanul* –, anume acela de ordine a realităţilor inferioare, sensibile, trecătoare, deci iluzorii, opusă celeilalte ordini a realităţilor superioare, inteligibile şi perene. Lucrurile Lumii sunt „veştedzitoare", raportul ei cu omul „deşertare şi amăgeală" (I 3). Cea mai mare parte a Cărţii I este consacrată demonstrării acestui caracter malefic al Lumii şi datoriei omului de a i se împotrivi pentru câştigarea ordinii superioare a „celeilalte lumi".

Cantemir este aci tributarul unei concepţii tradiţionale, comună doctrinelor orientale, neoplatonică şi creştină2, pe care însă, cum vom

1 Iosif al Argeşului, în prefaţa traducerii româneşti a lucrării lui Athanasie din Păros, Επιτομή των θείων δογμάτων, Neamţ, 1816, f. [3»].

2 Discuţia acestui sens al r. unui în *Divanul*, la Dan Bădărău, op. cit., p. 294.

vedea, nu o acceptă fără nuanţele determinate de evoluţia într-un sens filosofic modern a gândirii sale.

Sensul profund al acestei concepţii este că Lumea în esenţa ei este bună, fiind creaţia divină. Pentru a beneficia însă de valorile ei, omul trebuie să o domine, deoarece „Nu rob, ce stăpân lumii Dumnedzeu ţi-au lăsat; pentru aceasta tu pe dânsa, iară nu ea pretine să te stăpâniască” (I 71).

Problema principală a *Divanului* este tocmai aceea a raporturilor dintre om şi lume. Legea acestor raporturi este fundamentată în două feluri: conform doctrinei creştine (omul, stăpân al creaţiunii) şi conform ermetismului medieval (analogia dintre macrocosm şi microcosm). Apelul la cea de-a doua fundamentare este rezultatul interesului arătat de Cantemir faţă de soluţiile noi, altele decât cele ale tradiţiei gândirii bizantine, liniştit de faptul că analogia dintre „lumea mare” şi „lumea mică” o aflase într-un izvor creştin (Pierre Bersuire), el preia teoria corespondenţei în sens invers dintre cele două „lumi”, fără să ştie că ceea ce pentru gândirea apuseană fusese o „creştinare” a unor doctrine primite din afară, devenea pentru dânsul tocmai o concesie făcută acestor doctrine, pe care creştinismul ortodox le refuzase cu grijă în veacurile precedente.

Două soluţii ale raporturilor om-lume se confruntă în *Divanul*: aceea a înţeleptului şi aceea a Lumii. Soluţia înţeleptului recomandă atitudinea clasică a moralei creştine, pe care curiozitatea umanistă o întărea cu extrase din doctrina stoică, şi în general din filosofia practică a gândirii antice în măsura în care ea acoperea principiile evanghelice. De aci frecvenţa în *Divanul* – prin Wissowatius sau alte izvoare – a citatelor din Epictet şi Seueca, Cicero sau Virgiliu. Soluţia înţeleptului este aceea a raţiunii „întregi şi drepte”, bine orientată doctrinar, dominând pasiunile prin care Lumea caută să robească pe om. În felul acesta, omul va stăpâni lumea şi-i va anula

nocivitatea.

Soluţia Lumii porneşte, aparent, de la aceleaşi premize creştine (şi ea citează *Biblia*), dar printr-o interpretare diferită ajunge la o reţetă a vieţuirii radical opusă, asemănătoare hedonismului antic. Din punct de vedere filosofic, argumentarea Lumii este negreşit partea cea mai interesantă şi nouă din *Divanul*. Lumea este purtătoarea de cuvânt a omului obişnuit, dornic să se bucure de viaţă, de frumuseţile şi avantajele ei. Lumea oferă bogăţie, bucurie, putere; de ce nu am profita de ele? Pentru că sunt trecătoare, cum spune înţeleptul? Dar ce este veşnic? Sufletul omului sau viaţa de dincolo? Există o asemenea viaţă? întreabă Lumea. Dar „cine au vădzut duhul omului suindu-se în sus, sau a dobitocului coborându-se în gios?" argumentează ea, citind un pasaj celebru şi supus multor controverse din *Ecleziastul* (3, 15). „Cine dintr-acei ce din mine au ieşit (adică din cei morţi) s-au întors (adăcă au învins [= înviat]) şi precum alt bine mai bun decât binele mieu au aflat, să vie să-ţi spuie?" (I 68). Totul se rezumă la existenţa terestră: să profităm de ea, insistă Lumea. Evidenţa bunului simţ şi experienţa comună ne demonstrează că încrederea în altă viaţă este o iluzie". „Încă îmi spui, argumentează Lumea, că la sfârşitul veacului acestuia va fi aşea şi aşea şi tu nu numai cele de la sfârşitul veacului, ce nice mâine, nice mai apoi ce va fi şi ce se va lucra nu poţi a şti. Iată dar că tu, cu această minte purtându-te şi cu aceasta socotială slujindu-te, mintea ta iaste în vânt şi socotială în nuori, de vrime ce toată nedidea şi toată credinţa ta în cele viitoare şi-n cele fiitoare pui" (I 66). Lumea vrea demonstraţii şi dovezi limpezi. Ea refuză argumentele bazate pe autoritatea biblică, pe care o citează pentru îndoielile ce le îngăduie – ca mai sus *Ecleziastul* –, iar nu pentru temeiurile de

credinţă pe care le impune. „Caută de vedzi, ia aminte şi pricepe că toate ale mele sunt adevărate”, spune dânsa. „Căci toate câte ţ-am spus iată că şi denaintea ochilor ţi li-am pus” (I 66). Pentru că şi ea iubeşte pe oameni, vrea să le evite soarta celor ce „numai cu nădejdea rămâind, şi de ale mele bunuri s-au scăpat” (I 67).

Până la abandonul conformist la care o obligă economia lucrării

— În care trebuie să învingă înţeleptul – chiar după ce se dă bătută într-un mod de altfel neconvingător (I 76: „de vreme ce şi eu am început a cunoaşte că cuvintele tale cum nu sunt rele şi eu oricât împotriva ta m-aş pune – măcar că şi eu am a-ţi răspunde – să te dovedesc nu voi putea”), Lumea încearcă o soluţie proprie, mai puţin radicală, dar totuşi laică: împărţirea vieţii în răstimpuri consacrate celor cereşti şi celor pământeşti. În această ultimă variantă hedonistă, Lumea recomandă omului ca o şeptime din viaţă să o dea desfătării: „Nicedzic eu, în toate dzile şi totdiauna cu mine şi cu îndrăgitele mele să te veseleşti desfătări. Ce, de nu în trei dzile o dată, macara într-o săptămână o dată, prin vremea a şase dzile lucrând şi isprăvind toate răcodeliile tale, iară a şeaptea dzi te odihneşte… bea, mănâncă, te desfătializă, te dezmiardă şi te veseleşte, ca şi tu din munca şi din truda minulor tale să cunoşti dulceaţă. *Că dacă ţi-i voia să-ţi spuiu cu dreptul, numai cât vei bea, mânca şi atâta ai agonesit*, iar altele vor rămânea, şi nici iale de tine, nici tu de dânsele vei avea folos” (I 80), în literatura română nu se mai scriseseră asemenea pagini;

LIII ne imaginăm uşor, în faţa acestei confruntări de atitudini, spre care înclina adeziunea cititorului.

Scriind în câmpul unei culturi dominată de gândirea religioasă, după ce expune atât de limpede două atitudini

care formau substanţa dilemei centrale a omului din vremea sa, Cantemir dă o rezolvare conformistă disputei, adjudecând victoria înţeleptului. Între două poziţii radicale, autorul adoptă una de mijloc, religios moderată. Soluţia lui nu este aceea ascetică – fuga de lume, sacrificarea vieţii, renunţarea totală la bunătăţile ei –, pentru că „de tot de această lume a te lepăda greu ţi se pare şi îţi este voia ca în această lume nu de tot pustiiuşi sărac să fii”. Pentru că, iarăşi (citǎm din însăşi încheierea Cărţii I), „această trecătoare lume iaste lumea chiverniselii (că de nu se va chivernisi cineva nu va precopsi)”. Aşadar, prin chiverniseală (*guvernare*, κυβέρνησες), omul trebuie să ajungă ca „şi oamenilor şi lui Dumnezeu să fie plăcut”. Chiverniseala înseamnă, în cazul de faţă, vieţuirea virtuoasă, aşa cum o recomandă Wissowatius în *Stimuli virtutum*. Soluţie, desigur, creştină, dar concesivă – şi aici se manifestă încă o dată laicismul autorului –, animată de speranţa că cititorul „şi de cea trecătoare, şi de cea viitoare viiaţă se va folosi”.

Procedând astfel, Cantemir risca să se depărteze de doctrina ortodoxă? Orice gânditor care ataca probleme filosofice sau etice cu mijloacele gândirii secolului al XVII-lea risca aceasta. Scrierile sale ulterioare o dovedesc îndeajuns. Protestele de rigoare doctrinară din *Divanul 1* sau sublinierea ortodoxiei autorului nostru din studiile recent apărute2 trebuie înţelese nuanţat. Abandonând poziţiile severe ale patristicii, ale teologiei mistice, Cantemir rămâne în limitele unei ortodoxii formale, capabilă să combată purgatoriul catolic – cum face şi el în *Divanul* – dar despărţită de idealurile eshatologice ale doctrinei tradiţionale.

Această atitudine nu este ostentativă. Poate că însuşi Cantemir nu şi-a dat seama de consecinţele ei, tocmai

pentru că ignora scrierile lui Dionisie Areopagitul, Grigore de Nissa, Grigore Palamas sau ale celorlalţi reprezentanţi ai ortodoxiei în expresia sa radicală. Incontestabil, dorinţa lui Cantemir este să rămână în limitele doctrinei ortodoxe. Dar el crede în compatibilitatea dintre ortodoxie şi o anu

1 Satisfacţia lui că este „nu altei biserici, ci al răsăritului următor" (*Cari de închinăciune*); ar fi exagerat să căutăm, însă, în *Divanul* atacuri anticatolice, reacţii la… Unirea din 1699 (N. Iorga, *Histoire des Roumains*, VI, Buc, 1940, p. 540, n.4). Dau Bădărău, op. cit., p. 195 şi urm.; P. Vaida, *art. cât.*, p. 46 – 47.

tnită filosofie exterioara ei, iar prin aceasta se şi situează pe o poziţie laică, asemenea umaniştilor apuseni cu două veacuri mai devreme.

În felul acesta, este firesc să se fi căutat în *Divanul* urme pavliciene1 sau să se discute în ce măsură Cantemir a fost influenţat de gândirea unitarianului Wissowatius2. Aparent, Cantemir nu e vinovat de nicio concesie faţă de asemenea concepţii heterodoxe. În fond, el lasă liber accesul oricărei doctrine raţionaliste, aşa cum au fost

— Cu nuanţele caracteristice epocii lor de afirmare – şi pavlicianismul şi unitarianismul. Cele două concepţii au comun refuzul dogmei, al paradoxului care stă la baza gândirii creştine şi tendinţa de a da temeiuri raţionale acestei gândiri. Pavlicianismul nu poate concepe cum Binele şi Răul, întunericul şi Lumina, pot proveni dintr-un singur principiu suprem şi susţine că lumea e făcută de Dumnezeu şi de Diavolul, căzând astfel în dualism, doctrină mai comodă pentru raţiune decât *coincidentia oppositorum*. Unitarienii refuză consubstanţialitatea paradoxală a trei persoane în treime, reducând divinitatea la un singur principiu. Pe planul filosofiei practice, ambele doctrine caută să satisfacă principiile înalte, făcând însă

un loc mai mare omului în viaţa lui temporală, singura despre care au o evidenţă sigură.8 Fără să sub

Dan Bădărău, op. cit., p. 122 – 123: „*Divanul* nu este prea departe de a se lăsa antrenat pe această pantă” (a pavlicianismului, n.n.). Amintim însă că doctrină celor „două căi” a vieţii şi a morţii, a îngerului bun şi rău etc, se găseşte şi în scrieri nesuspectate de erez; e, ca *învăţătura celor doisprezece apostoli*, cap. I şi V, sau *Păstorul lui Hermas*, VI, 1 – 2 (vezi *Scrierile părinţilor apostolici*, traducere românească, vol. I, Bucureşti, 1927, p. 81, 85, 237 – 238), sau în *Personificările* lui Mihail Choniates, citate mai sus. Nu orice înfăţişare a dualităţii era condamnată de creştinism drept maniheism (expresie originară a pavlicianismului), ci doar absolutizarea a doua principii, credinţa că ele nu pot fi reduse la un monism spiritualist.

— P. Vaida, *art. cât.*, ρ 45 – 47. Autorul conchide că D. Cantemir a preluat critic opera gânditorului unitarian, corectând formulările în dezacord cu concepţiile ortodoxe şi că „preceptele morale ale lui Wissowatius au un caracter negativ, ascetic”. Cantemir le adoptă, desigur, de vreme ce le traduce şi le încorporează *Divanului*, dar în Cartea I se arată capabil să exprime şi o concepţie morală incomparabil mai evoluată decât aceea a predicatorului lituanian.

3 în *Études de philosophie midievale*, Strassbourg, 1921 (*La signification histofique du thomisme*), Étienne Gilson a arătat cum introducând criteriul raţiunii în adevărurile de credinţă, cu tot ceea ce decurge de aici (logica, apologetica, argumentarea, controversele), gândirea medievală a început să se depărteze de teologie, făcând loc filosofiei, care se dezvolta eliberându-se din condiţia de „sclavă” a celei dintâi. Unitarienii urmează

acelaşi proces, ilustrat prin opere caracteristice ca acelea ale lui Joachim Stegman cel Bătrân (*Usus rectae rationis în rebus fidei*, Altdorf, 1662), Christoph Sand cel Bătrân din Königsberg (*De usu rationis în tkeologia*, Amsterdam, 1684) şi A. Wissowatius (*Religio rationalis*. *De rationis iudicio în controversiis etiam theologicis ac religioşis*, Amsterdam, 1685), considerată drept „punctul culminant al raţionalismului arianist târziu" (Gunter Muhipfordt, *art. cât.*, p. 237).

Scrie făţiş la vreuna din concepţiile de mai sus, Cantemir are aceeaşi preocupare. Faptul este şi mai evident dacă analizăm problematica în care se încadrează *Divanul* şi felul cum o rezolvă autorul.

Problema raporturilor dintre om şi lume era, pe vremea când o trata Cantemir, încă dominată de teoria „norocului nestatornic" (*Fortuna labilis*), expresie a incapacităţii omului de a înţelege şi controla cursul existenţei. Prin *Divanul*, tânărul cărturar moldovean reuşeşte să dea o tratare *nouă* a acestei teme, fapt care nu a fost remarcat până acum.1

Tema *Fortuna labilis* este veche în literatura europeană. Nesiguranţa vieţii, a condiţiilor social-politice, tristele experienţe umane şi observarea atentă a desfăşurării evenimentelor au impus această evidenţă omului din antichitatea târzie şi din evul mediu. Poeţi, scriitori, gânditori de seamă au tratat-o în numeroase scrieri. Una dintre cele mai vechi opere care evocă norocul nestatornic este epistola a IV-a, *Ex Ponto*, a lui Ovidiu. Ajuns de pe culmea gloriei în trista condiţie a exilului, poetul latin îşi notează reflecţiile amare despre Fortuna, zeiţa nestatornică (*haec dea non stabili*) în versuri care vor exercita o puternică influenţă asupra scrierilor cu aceeaşi temă din literatura medievală.2 Ovidiu fixează

coordonatele temei: comparaţia norocului cu un glob care se roteşte (lumea supusă intervenţiei sorţii capricioase); mobilitatea lui (ca frunza, ca suflarea vântului); toate cele omeneşti sunt suspendate de o aţă foarte subţire

(*otnnia sunt hominum tenui pendentia filo*); evocarea – prin chemări interogative – a puternicilor lumii prăbuşiţi în culmea gloriei şi bogăţiei lor (Cresus, Dionisie din Siracuza, Pompei, Marius: *Divitis audita est cui non opulentia Croesi*?... *Quid fuerat Magno* [se *Pompeo*] *maius*?); oamenii sunt supuşi jocului puterii divine (*Ludit în humanis divina potenţia rebus*).

Unele, sau toate aceste note, reapar în scrierile cu aceeaşi temă vreme de aproape două milenii. Ovidiu n-a fost desigur primul care să fi cugetat asupra vanităţii lumii. Lumea veche auzise cu secole

1 *Fortuna labilis* şi vanitatea lumii ca temă centrală a *Divanului* au mai fost menţionate de G. Pascu, *Viaţa şi opera lui Dimitrie Cantemir*, Bucureşti, 1924, p. 20; de Perpessicius, *Locul lui Dimitrie Cantemir în literatura română*, în *Men· fiuni de istoriografie literară şi folclor*, [Buc], 1957, p. 289 – 290, şi în *Alte menţiuni de istoriografie literară şi folclor*, Bucureşti, 1961, p. 276; şi de Tudor Vianu, *Mădach – Eminescu*, în *Studii de literatură universală şi comparată*, ed. a 2-a [Buc, 1963], p. 573 – 574. Sensul nou dat acestui motiv al gândirii medievale nu a fost însă pus până acum în valoare.

E χ Ponto, IV, III, 55 – 56.

Înainte strigătul împăratului filosof: „Deşertăciune a deşertăciunilor* toate sunt deşertăciuni!” (*Ecl.*, 1, 1). Plutarh (*Ad Apollonium*), Euripide, Demetriu din Faler, Tibul, Properţiu scriseseră şi ei despre soarta capricioasă şi roata norocului, care se învârteşte neîncetat.

De labilitatea vieţii însăşi se ocupă în secolul al IV-lea

Ioan Hrisostom, în *Prima exortaţie către Teodor cel căzut*, ca şi în alte scrieri ale sale. Întâlnim aici imagini comune versurilor ovidiene (evocarea celor prăbuşiţi în plină avere, glorie, putere politică; contrastul dintre strălucirea vieţii şi dezolarea morţii etc). Însă ar fi o eroare să nu descifrăm sensul din motivul lui Hrisostom. Viaţa temporală pentru dânsul, ca şi pentru alţi gânditori creştini de mai târziu, nu are preţ în comparaţie cu viaţa viitoare, inestimabilă. Hrisostom are în vedere acea viaţă; cea de acum este doar o pregătire; a te opri la ea şi la frumuseţile ei este iraţional, e un calcul greşit, dezavantajos.

Numeroasele dialoguri între înţelept şi Dume, între Suflet şi Corp, între Filosofie şi Om reiau în literatura medievală tema *Fortuna labilii*. Viaţa, norocul, lumea, frumuseţea, sănătatea, averea, puterea sunt nestatornice: ele trebuie dispreţuite în favoarea adevărului şi binelui etern rezervate omului în evoluţia sa postumă. Boethius face din imaginea roţii norocului un loc comun al gândirii europene. Dante, du Bellay, Villon, iar în literatura modernă Volney, Chateaubriand, Lamartine, Leopardi şi Carducci şi la noi Grigore Alexandrescu, Cârlova şi Eminescu vor contribui la ilustrarea aceleiaşi teme.1

Identitatea temei a înşelat însă pe cercetătorii diferitelor scrieri care o prezintă. Constatările privind nestatornicia vieţii duc la concluzii deosebite pe măsură ce, prin umanism, gânditorii revin la viziunea antică a lumii şi a splendorilor ei. Nu s-a observat că în faţa acestei nestatornicii *dispreţul* gânditorilor creştini e înlocuit treptat de *regretul* celor moderni. În secolele XVI – XVII, orice om lucid era nevoit să recunoască nestatornicia norocului, a bogăţiei, a puterii, a vieţii însăşi. Două soluţii se oferă în faţa acestei cumplite evidenţe, şi anume, acelea înfăţişate limpede în *Divanul*: 1° – *carpe diem*, soluţie a

caracterelor tari, condiţionată de acceptarea unei filosofii raţionale, abia la începutul ei; 2° – soluţia oferită de doctrina creştină şi făgăduinţa vieţii viitoare. Formularea refuzului celei de-a doua

Raniiro Ortiz, în lucrarea sa *Fortuna labilis* (Bucureşti, 1927), urmăreşte motivul, din literatura antică până în cea modernă, menţionând şi autorii români începând cu Miron Costin, dar omiţându-l pe Cantemir. Cf. şi-a Doren, *Fortuna*

n itte ni n er ten n *ort er ibi. art* (1
lalt aiss *răg* *bu* 92
er anc *e* *rg.* 2
e.

7 H
923) 1 –i .R. ats *he od ort n edi iter*
, p. 144. ch. *de une ev atu*
ss al re.

C
ambli 927.
dge.

LVII

soluţii este deocamdată în pregătire; majoritatea acceptă încă soluţia creştină1, *dar numai ca o mângâiere*. Începutul îl făcuse Boetius, care văzuse nevoi*a Mangâierilor filosofiei*. Neputinţa de a consolida cursul lumii, de a reduce riscul insuccesului, de a da stabilitate vieţii obligă la refacerea echilibrului, aruncând în celălalt taler al balanţei speranţa unei stabilităţi viitoare. Dar modernii fac acest schimb cu jale: este limpede că, dacă ar fi putut, ei ar fi păstrat splendoarea cunoscută a acestei lumi, pentru fericirea imaginară şi ipotetică a celei

viitoare. Este perioada în care filosofia – fără să fi rupt cu soluţia teologică

— Încearcă o formulă teoretică de împăcare între „credinţa medievală în Dumnezeu şi aceea în sine însuşi, proprie omului Renaşterii” 2.

Regăsim această tratare a temei în literatura română a secolului al XVII-lea. Un sens deosebit, creştin, ascetic, îşi parcurgea încă un drum pe sfârşite: traducerile din Hrisostom aduc în faţa ochilor cititorilor vechea imagine a lumii iluzorii („viaţa acestei lumi este ca un vis şi ca o umbră ce trece”) şi chemarea (*ubi sunt*?) desfătărilor trecătoare: „Unde este mărirea lui cea mare şi deşartă ce o avea şi mulţimea de oameni ce avea după el şi gonea pre oameni să treacă prin târg calul boierului şi singur boierul? Unde sunt îmbrăcămintele cele scumpe şi cu mosc? Unde sunt lăudătorii? Unde sunt ospeţele şi zicăturile? Unde este râsul cel mult? Unde este grăsimea trupului şi viaţa cea odihnită? Ce s-a făcut dar trupul acela care a fost sătul de atâta cinste şi bunătate? Pasă la groapă, că vei vedea” 3.

Dar această atitudine de dispreţ ascetic al lumii nu este singura. Ea începe a fi dublată mereu mai stăruitor de aceea a cărturarilor, care ştiu că viaţa este trecătoare, dar – regretând aceasta – îşi mărturisesc *dragostea pentru viaţă şi pentru lume*, durerea că ea este nesigură şi că trebuie să o părăsească.

1 Despre conflictul interior al Occidentalului din secolul al XVI-lea, reluat peste un secol în Europa de sud-est şi căutarea unei soluţii noi în afara credinţei, v. lucrarea lui Iucien Febvre, *Le probleme de l’incroyance au* IK/e *sitele*. *La religion de Rabelais*, Paris, 1962, p. 491 – 501.

2 Iţmst Cassirer, *Individuo e cosmo nella filosofia del*

Rinascimento, trad. Federico Federici, Firenze, 1935, p. 123, citând pe A. Warburg, *Francesco Sassetis letzwillige Verfiigung*, în *Kunstwissenschaftliche Beiträge August Schmarsow gewid* met*, I, ei pzig, 1907, p. 129 şi urm.

3 *Mărgăritare*, trad. de Ştefan şi Radu Greceanu, Bucureşti, 1691, p. 810 – 812: Cuvânt al 21-lea, *Pentru moarte şi pentru sfârşitul lumii*.

— *L*, *a* R. Ortiz, op. cit., este citat un pasaj din aceeaşi ediţie a *Mărgăritarelor*, dar din *Cuvântul VII* al sf. Simeon cel Nou cuvântător de Dumnezeu, cu referinţa eronată la *Prefaţa Triodului din 1700* copiindu-se greşit după N. Iorga, *Activitatea culturală a lui Constantin Brâncoveanu şi scopurile ei*, în *Analele Acad. Rom.*, s. II-a, Mem. ist., 37 (1914 – 1915), p. 167.

Cum am putea explica altfel tonul şi sensul poemului lui Miron Costin, *Viaţa lumii*?

A lumii cânt cu *jale* cumplita viiaţa
Cu griji şi primejdii, cum este şi aţa
Prea subţiri, *şi-n scurtă vreme* trăitoare.

Lumea este „hicleană”, „înşelătoare”, pentru că ea nu oferă nimic în mod definitiv, ci toate le mută, le schimbă. Motiv de amare regrete: „În toate vremi cum să nu plângă/ toate câte-s, pe tine?” De ce? Evident, pentru că nimeni nu se desparte fără părere de rău de bunurile lumii. Gândul la moarte, refugiul şi mângâierea creştinului îl înfioară pe Costin: „O pricină amară nu aşteaptă: sapa”. Lumea, prin nestatornicia ei, este nedrept întocmită („Vieţuim şi viiaţa este neştiută/ Şi până la ce vreme este giuruită. / Aşa ne poartă lumea, aşa amăgeşte, / Aşa înşală, surpă şi batjocureşte”). Soluţie de împăcare cu lumea nu există („Nici voi, lumii înţelepţii, cu filosofia/ Hălăduiţi în lume, nici teologhia/ V-au scutit de primejdii, sfinţi părinţi ai lumii, / Ce v-au dus la moarte amară pe unii”).

Din poemul lui Costin nu reiese cine este vinovat: lumea, norocul sunt creaturi; este evident că ele nu pot fi făcute răspunzătoare. „Ceriul [aci: Dumnezeu] de gândurile noastre bate jocurie”. Cel ce pune termene neştiute fericirii şi vieţii noastre este Dumnezeu însuşi. Ar fi desigur exagerat să-l bănuim pe Costin de necredinţă şi ateism. Ultimele versuri ale poemului său propun, totuşi, soluţia creştină: „În ceriu, cu fericire în veci te măreşte”. Dar trebuie să observăm că *Viiaţa lumii* propune soluţia vieţii veşnice în *ultima* instanţă, ceea ce o deosebeşte radical de scrierile mai vechi, în care ea era – dimpotrivă – *prima*. În scrierea lui Costin (poemul său), lumea, norocul şi Dumnezeu reprezintă – indiferent – cauza nestatorniciei celor omeneşti şi, în mod curios, omul nu apare nicăieri responsabil de soarta lui, prin păcatele sale, ca în doctrina creştină.

Nu ne mai aflăm deci în faţa viziunii creştine pentru care viaţa de aici este o iluzie, iar cea viitoare o certitudine; se anunţă, dimpotrivă, viziunea omului modern, pentru care viaţa aceasta este o certitudine – vai! – limitată şi condiţionată, iar cea viitoare o mângâiere ipotetică.

Am insistat asupra *Vieţii lumii* pentru că înţelegerea acestui poem şi a acestei atitudini explică în mare măsură *Divanul* însuşi. Cartea lui Cantemir este o reluare cu alte mijloace a poemului lui Costin. Am arătat mai sus cum contaminarea se poate demonstra textual:

O serie de versuri din *Viiaţa lumii* sunt dezvoltate în primele două

LIX

cărţi din *Divanul*. Cunoscând bine opera bătrânului cărturar, sensibil la teza din *Viaţa lumii*, a norocului nestatornic, ca unul ce a fost martor la pieirea nedreaptă a

lui Costin, Cantemir tratează tema cu mijloace mai bogate, îngăduite şi de cadrul mai larg al lucrării. Identificarea acestei teme în *Divanul* ne îngăduie să-l integrăm organic în literatura românească a secolelor XVII – XVIII. *Divanul* nu este astfel o curiozitate a literaturii noastre vechi, o scriere produsă de climatui cultural străin în care s-a maturizat Cantemir, ci, prin tema tratată

— Familiară gândirii noastre din aceeaşi perioadă – este o manifestare caracteristică a acestei gândiri.

E locul să observăm că în cursul întregii dispute dintre înţelept şi Lume autorul se menţine într-o atitudine neutră, lăsând fiecăruia posibilitatea să-şi expună îndrăzneţ şi liber părerea. Lumea acoperă pe înţelept de injurii, contestă adevăruri de credinţă, huleşte, cheamă pe oameni la o viaţă contrară eticii creştine. Înţeleptul încearcă să reducă lumea la o imensă mănăstire, neagă valoarea bunurilor lrmeşti sau a creaţiei umane, defăima frumuseţea şi puterea, condamnă pe marii eroi ai lumii, propune o viaţă de asceză şi renunţări. Autorul nu este total pentru niciunul dintre interlocutori. În rezumatul de la sfârşitul Cărţii I concluzia lui nu este identică celei a înţeleptului. Cantemir nu trimite oamenii la mănăstire. Amintind că „multe sunt sălaşele lui Dumnezeu”, viziunea lui este optimistă şi, în limitele unei gândiri încă dominată de religie, laicizantă. Soluţia lui caută tocmai să asigure omului un loc comod şi demn între un hedonism neînfrânat şi o asceză severă. Este semnificativ faptul că autorul – contrariu moralei creştine, care obligă la practicarea continuă a virtuţii – recomandă pregătirea pentru viaţa de apoi abia la bătrâneţe, în „vârsta *3*, şasea, când fructul vieţii omeneşti începe să putrezească” („început-ai cu a trupului putere a scădea, începe cu a sufletului vârfuţe a adauge” etc).

Divanul caută deci o conciliere între două concepţii de viaţă radical opuse. Cum se dobândeşte această conciliere, „pacea între suflet şi trup”, învaţă în Cartea a III-a Wissowatius, la ale cărui idei Cantemir subscrie, de vreme ce le-a încorporat operei sale şi le recomandă cititorilor, ceea ce, încă o dată, ne permite să le analizăm drept ale autorului nostru.

Pricina viciului este ignoranţa: „Neştiinţa şi necunoştinţa a lucrurilor carile prelesne sunt a să cunoaşte, sau nesămăluirea [iraţionalitatea] şi oamenilor negândirea, a multe răutăţi pricină iaste, în părăsirile bunătăţilor [virtuţilor] şi în agonisirea răutăţilor [viciilor] sau a păcatelor” (III 1). Înlăturarea ignoranţei precedă vieţuirea morală („Cade-se dară înainte vreo ştiinţă a purcede, ca de-ciia a ascunsului inimii ştiinţă [conştiinţa] să nu lipsască”). Iar treptele cunoaşterii sunt cunoaşterea de sine, apoi a lui Dumnezeu, cugetarea la caracterul trecător al lumii şi la valoarea bunurilor eterne, ceea ce va genera urârea viciului şi iubirea virtuţii. Virtutea este o răsplată în sine (teză stoică): „Înţelepciunea, din singură de sine, de laudă vrednică iaste” (III 6), dar ea oferă omului în acelaşi timp bunurile pământeşti, ca şi pe cele eterne. Distingem aici mai multe accente noi: virtutea ca scop în sine, asociată concepţiei despre demnitatea umană, practicarea virtuţii din convingere, şi nu din ascultare sau teamă, căutarea unei soluţii morale care, garantând viaţa de apoi, să nu impună pierderea celei de acum.

Această soluţie epuizează problematica filosofică şi etică a *Divanului*. Ea dovedeşte, după cum caracteriza recent Dan Bădărău prima scriere a lui Cantemir, „că problemele filosofice au fost cele dintâi care l-au atras pe învăţatul moldovean” 1. În felul acesta, *Divanul* „nu este o

carte bisericească, ci o carte a unui laic, scrisă de pe poziţiile eticii creştine şi stoice în scopuri educativ-morale, în cadrul societăţii feudale. Ea este cea dintâi încercare în domeniul eticii făcută de un cugetător român în limba română, potrivit cu împrejurări socotite specifice societăţii româneşti din acele vremi”. 2

Haşdeu a atras cel dintâi atenţia asupra *problematicii sociale* din *Divanul*. Tehnica îmbogăţirii nedrepte descrisă în Cartea I (30) este adnotată în ediţia marelui filolog: „Să nu se uite că autorul nu face aci decât a generaliza ceea ce se petrecea în România” 3. Fără îndoială că Dimitrie era în mod particular sensibil la procesul înavuţirii abuzive, pentru că în anii când redacta *Divan*ul el însuşi era despuiat de averea părintească de către fratele său Antioh, domn al Moldovei. Dar în atitudinea sa împotriva bogaţilor lumii, care prin averi dobândesc puterea politică, putem observa şi un accent îndreptat împotriva omului politic bogat din Ţara Românească, principalul adversar al Cantemireştilor, „Altân-bey”, Brâncoveanu. Practica obţinerii domniei prin mită şi menţinerea la putere cât timp resursele

1 Afirmaţia lui Em. Grigoraş (*Cantemir filosof*, în *Convorbiri literare*, 60 [1927], p. 268 – 272), că fondul gândirii lui Cantemir ar fi fost teozofic (fie şi în sensul particular pe care-l dă acestui termen autorul citat), merită a fi menţionată numai ca exemplu pentru modul necritic în care a putut fi cercetat şi caracterizat

Divanul.

Dan Bădărău, op. cit., p. 125.

8 *Arhiva istorică a României*, 2 (1865), p. 91, n. 1.

financiare îndestulau aviditatea dregătorilor otomani era principalul obstacol al revenirii la tron a lui Cantemir, care nu se putea măsura cu mijloacele băneşti ale lui

Brâncoveanu. Iată de ce critica lui este una a înavuţirii nedrepte, a parvenirii politice prin bani, a corupţiei. Dar nu o critică a averii în sine, pentru că ordinea feudală prevedea şi mijloace de dobândire a bogăţiei considerate legitime, pe care – adept al acestei ordini – Cantemir nu le critică. Aşa se explică faptul că el scrie doar despre „bogatul *prin tâmplări* îmbogăţindusă" (ÎI 32) 1, făcând o distincţie de care trebuie să ţinem seama pentru a înţelege coordonatele criticii sale sociale.2

IV. „DIVANUV – OPERA LITERARĂ

Ca în cazul oricărei antologii, *Divanul* se supune mai întâi aprecierii pentru arhitectura adoptată de autor, pentru talentul lui de a construi din piese eterogene un ansamblu armonios. Din acest punct de vedere, prima operă a lui Cantemir trece examenul cu succes. Faptul că timp de un veac critica şi istoriografia noastră literară n-au bănuit măcar că se află în faţa unei antologii (deşi Cantemir însuşi o spune în epistola dedicatorie) este peremptoriu: cartea are unitate şi, împotriva greutăţilor de lectură datorate stilului nefiresc, oricine a parcurs-o de la un capăt la altul surprinde o fluenţă a ideilor care înscrie un merit incontestabil tânărului – pe atunci – autor.

Aprecierea calităţilor literare principale se cuvin primei părţi

— Dialogul între înţelept şi Lume. Fa a şi fost, de altfel, cel mai mult citită, copiată, prelucrată. În ea întâlnim o problematică acută pentru cititorii secolelor XVII – XVIII, expusă viu, într-un grai mai apropiat de cel popular, colorat cu expresii şi epitete curente – o primă creaţie din arta dialogului în literatura românească.3 Folosind posibilităţile

1 V. şi *Comentariile*, nr. 113.

G. Zane, în lucrarea sa *Economia de schimb în*

Principatele Române, Buc.

1930, p. 91, subliniază notele unei atitudini antimercantile în pledoaria înţeleptului contra bunătăţilor deşarte ale I, unui, atitudine ce poate fi asociată şi împrejurărilor economico-politice ale Moldovei timpului. „Credem că n-ar fi o greşeală prea mare dacă s-ar insista asupra faptului că pe când în Ţara Românească conducătorul său întrebuinţa toate mijloacele pentru acumulări monetare şi tezaure considerabile, în aceeaşi epocă domnul moldovean cugeta la deşertăciunea tuturor acestor lucruri”. Autorul, care semnalează (*idem*, p. 89 – 90) aceeaşi atitudine antimercantilă la cronicarii moldoveni, apreciază însă că această reacţiune a cercurilor cărturăreşti a rămas fără influenţă practică.

Cantemir va mai folosi dialogul şi în *Sacrosanctae scientiae indepingibilisimago*.

LXII

sale de compunere, în partea dialogată Cantemir este, fireşte, mai liber decât în capitolele unde urmează cu fidelitate un model, traducând aproape cuvânt cu cuvânt. Analiza Cărţii I a *Divanului* îl arată atât de apropiat de creaţia sa majoră din anii exilului constantinopolitan

(*Istoria ieroglifică*), încât înţelegem că la douăzeci şi cinci de ani autorul nostru îşi găsise mijloacele proprii de expresie literară.

1. *Stilul*

Această parte a *Divanului* oferă posibilitatea de a surprinde legăturile autorului cu arta literaturii româneşti de până atunci: *natura leţe de inspiraţie populară* sau *retorică ecleziastică*. Adăugând şi *stilul savant*, am numit cele trei feluri de a scrie prezente de la început în opera lui Cantemir.

Stilul popular este caracteristic dialogului din Cartea

I. „O, nebunule şi deşertule de minte!”, „Vai, nepriceputule şi străinule de minte!”, „Bre, hei, om necunoscător!”, „O, lume!”, „O, dulcele mieu prieten!”, „Hai, lume înşelătoare!”, „O, prostatecule oame!”

„Ba minţi, falnică şi amăgitoare ce eşti!” – ne evocă vorbirea curentă a contemporanilor lui Cantemir, de la care dânsul mai împrumută proverbe, locuţiuni, imagini cunoscute care răspund toate *dorinţei de a atrage* a autorului.

A mai fost citat1, pentru a demonstra capacitatea lui Cantemir de a folosi o exprimare liberă şi cursivă, pasajul *ubi sunt*, din Cartea I, cap. 35: „Ce s-au făcut împăraţii perşilor cei mari, minunaţi şi vestiţi? Unde iaste Chiros şi Crisors? Unde iaste Xerxis şi Artaxersis, acestea carii în loc de Dumnădzău să socotia şi mai puternici decât toţi oamenii lumii se ţinea?” În schimb, n-au fost observate până acum alte elemente care ţin de aceleaşi posibilităţi stilistice ale autorului, şi anume, construcţia de perioade rimate2: „De vreme ce cu aceasta socotială: te slujeşti, / cu bună seamă să ştii că prostatec eşti, / căci eu nemărui vreun rău a face silesc, / nice spre primejdiia sau spre perirea cuiva mă nevoiesc” (I 60); „Hai, prin ceaţă cu laţe/ şi mare prilestiaţă” (I 67); „Şi trupul aduci la lângă/ şi sufletul duci în muncă” (*ibidem*); „pre multe viitoare şi fiitoare te întemeiedzi/ şi nu cele ce vedzi, ce cele ce audzi credzi” (I 70); „trupul ţărnă, muritoriu/ şi în nemică-întorcătoriu” (I 85); „Vinitu-ţ-au vremea, sositu-ţ-au ceasul/ şi mai mult

1 Perpessicius, *Menţiuni de istoriografie literară şi folclor, 1948 – 1956*, [Bucureşti, 1957], p. 290 – 291.

* „Ritmul poeziei populare” a fost remarcat în *Istoria ieroglifică* de Al. Rosetti, *art*, *cât*., p. 19.

LXIII

a păşi ţi s-au scurtat pasul” (ÎI sfârşit); „Poftirea cinstii şi avuţiile şi spurcata desfătare, / pre aceste trii în loc de trii dumnădzăi lumea le are” (III 4). Cu încercările de mai sus, autorul, înviorând textul, face în acelaşi timp şi exerciţii retorice, mai accentuate în pasajele scrise sub influenţa lecturilor ecleziastice.

Acesta este primul tribut cărturăresc pe care îl plăteşte Cantemir

— *Stilul ecleziastic, obişnuit în literatura vremii1*. Urmele lecturilor sale din Hrisostom sau Varlaam, din hagiografie, din textele biblice sau liturgice se întâlnesc în toată cartea. „Şi acei întru pomenire de trei ori fericiţii” (I 51); „Atuncea bucurie nespusă şi nepovestită le venia” (I 51); „Nu aşa, făţarnico, nu aşa, ce precum pravul înaintea vântului” (I 65) 2; „Cinstite şi de trudă iubitorule cetitoriu” – toate sunt fraze curente ale literaturii scrise româneşti din secolul al XVII-lea.

Vorbirea în pleonasme sau repetiţiile au fost şi ele deplânse de unii autori3: „Cât sunt eu de bună şi cât sunt de bune bunurile bunătăţilor mile” (I 72); „Cu această amăgită socotială umbli să mă amăgeşti?” (I 74); „puţinteluşe a puţintică vreme” (I 63); „chiar aceasta şi în acest fel” (I 77); „în zadar şi în deşert” 4 (I 79); „să nu stai sau să te opreşti” (III 47); „nu să cade, nice să cuvine” (III 57) – iată fraze sau expresii pe care critica literară mai nouă nu le putea preţui. Ele sunt însă datorate aceleiaşi influenţe a retorismului ecleziastic bizantin, transmisă lui Cantemir prin traducerile româneşti citite de dânsul.

Ca procedeu literar propriu lui Cantemir, mai trebuie menţionate în sfârşit lungile digresiuni închise în paranteze (care par să aibă adesea numai funcţia unor virgule sau pauze), de care abundă şi

Istoria ieroglifică.*

Ideea falsă că Dimitrie ar fi plecat la Constantinopol fără să se fi obişnuit a cerceta scrierile româneşti abia merită să fie menţionată.6

Prima sa ucenicie literară a fost făcută cu asemenea texte sub ochi.

Cu ele luptă Cantemir când încearcă să-şi impună un stil propriuj

1 în acest stil este scris, în *Divanul*, şi epilogul tipografilor, la f. 144”, redactat desigur de Athanasie şi Dionisie.

Cp. *Ps*. 1, 4.

3 Dragoş Protopopescu, *Stilul lui Dimitrie Cantemir*, în *Analele Acad-Rom.*, *s*. II, Mem. lit., 37 (1914 – 1915), P167.4 Textul grec se face uneori mai puţin vinovat de asemenea pleonasme. 5 D. Bădarâu, op. cit., p. 159 – 160.

a

G. Sion, *Prefaţă* la *Opere Wprincipelui Dimitrie Cantemir*, *Λί*. V, Bucureşti 1878.

LXTV

Ajungem astfel la ceea ce a stabilit pentru opera cărturarului moldovean reputaţia ei de curiozitate stilistică în literatura română: „Caracteristic” (B.P. Haşdeu) 1; „urmând sclavie după originalul grecesc” (M. Gaster2, care consideră textul românesc o traducere din greacă); deosebit „cu desăvârşire de stilul cronicăresc şi chiar al cărţilor bisericeşti traduse şi… de tot neromânesc… stilul limbii latineşti”.

(I.G. Zbierea) 3; „artificialism şi nesiguranţă, lipsă de claritate şi abundenţă de complicaţii inutile” (Dragoş Protopopescu) 4; „alcătuire greoaie, prost scrisă” (N. Iorga) 5; „îi lipseşte înţelegerea pentru firea limbii poporului său, pe care o cunoştea bine, dar pe care nu ştia s-o preţuiască, schimonosind-o după sintaxa limbii latine”

(Sextil Puşcariu) 6; „mai multe stiluri… alegoric… narativ…” (Al. Rosetti) 7; „stilul greoi, plin de fraze întortocheate” (Emil Petrovici) 8; „stângăcii şi siluiri stilistice învederate” (Şerban Cioculescu) 9; „topica uneori neromânească a frazei” (Al. Rosetti – B. Cazacu) 10. Despre stilul lui Cantemir s-au emis păreri care concordă în deplângerea artificialităţii frazei şi a dificultăţilor de lectură, pe care le asociază ca nimeni altul înainte şi după dânsul. Datorită în bună măsură frazei sale, opera *Divanul* a fost, cum observă maestrul Perpessicius: „una dintre cele mai puţin acceptate sub raportul valorii ei de istoria noastră literară” 11, stilul lui Cantemir „constituind şi astăzi nodul gordian încă peretezat al istoriei noastre literare” 12. Eminentul critic găsea însă nedreaptă acuzaţia adusă *Divanului*, anume că ar fi o lucrare rău scrisă şi, de aceea, în articolul său intitulat *Locul lui Dimitrie Cantemir în literatura română13*, citind un pasaj din Cartea I, cap. 35, scrie: „Sunt

O scriere de filosofia morală în limba română, loc. cit., p. 81.

Chrestomaţie românească, vol. I, p. XLVIII.

Mişcări culturale şi literare la românii din stânga Dunării în răstimpul de la 1504 – 1714, Cernăuţi, 1897, p. 266.

Op. cit., p. 133.

Istoria literaturii româneşti în sec. al XVIII-lea, Buc, 1901, p. 275.

β

Istoria literaturii române. Epoca veche, ed. a 2-a, Sibiu, 1930, p. 168.

Observaţii asupra limbii lui Dimitrie Cantemir în „Istoria ieroglizică”, în *Acad. R.P.R. Buletin ştiinţific, Sect. şt. limbii. Ut. şi arte*, 1 (1951), nr. 1 – 2, p. 18.

Limba lui Dimitrie Cantemir, în culegerea *De la Varlaam la Sadoveanu*, Bucureşti, 1958], p. 122.

— *Despre stilul lui Dimitrie Cantemir*, în *Tribuna*, 2 (1958), nr. 35, p. 7.

Istoria limbii române literare, I, Bucureşti, 1961, p. 303.

Alte menţiuni de istoriografie literară şi folclor (1957 – 1960), p. 276 (recenzie la P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viaţa şi opera*, p. 273 – 279).

Idem, p. 274.

Menţiuni de istoriografie literară şi folclor (1948 – 1956), p. 291.

— Dimitrie Cantemir – Divanul

LXV

aceste pasaje ininteligibile? Sunt oare cele două-trei inversiuni mai mult decât un pitoresc capriciu de artist, atât de justificat într-un pasaj prin excelenţă oratoric? Mai mult: naturaleţea cu care Cantemir toarnă limba românească şi lexicul, fie neaoş, fie savant, al vremii sale, în tipare atât de armonioase şi fluente, nu e oare însuşi semnul făuritorului de expresie literară?" George Călinescu observa – la fel – că „încâlcirea frazei din *Divanul*... şcolărească şi rămuroasa silogistică au fost exagerate", subliniind intenţia lui Cantemir de a aduce „în limba natală toate graţiile unei fraze de cărturar", ba chiar citind „câte-o frază de o stranie frumuseţe litanică" 1.

Prima întrebare pe care trebuie să ne-o punem însă pentru a emite o judecată neinfluenţată de formaţia noastră modernă sau de predilecţiile noastre în privinţa stilului ar fi: Ce l-a îndemnat pe Cantemir să adopte un asemenea stil? Ce-l îndreptăţea s-o facă fără teama că va fi judecat rău de cititorii săi?

Cu alte cuvinte, ar trebui să privim stilul lui Cantemir

cu ochii cărturarului veacului său. Acestuia, negreşit, un asemenea stil nu i-a stârnit iritarea ce o constatăm la Dragoş Protopopescu („un retorism umflat, de om care vrea să-şi arate neapărat ştiinţa”), ci i-a impus – ca şi nouă astăzi stilul (şi limba) lui G. Călinescu. Stilul pretenţios şi limba căutată nu erau în secolul al XVII-lea (şi se pare nici azi, pentru toţi) prilej de critică, ci de admiraţie. Cititorul român întâlnea în paginile lui Cantemir aceeaşi construcţie căutată din textele latine, bizantine sau slavone care-i cădeau sub ochi. Dificultatea lecturii îl obliga la stăruinţă. Cât ar părea de curios, dificultatea unui text nu te împiedică să-i surprinzi sensul, ci te obligă şi te ajută să-l aprofundezi. Oricine a exersat pe texte greceşti şi latineşti ştie aceasta.

Că Dimitrie Cantemir a fost stăpânit de imboldul imitaţiei unui stil pentru care avea admiraţie – cel latin – şi influenţat de lecturi persane sau turceşti, este neîndoielnic. Trebuie – psihologic – făcută concesia vanităţii literare unui tânăr de douăzeci şi cinci de ani, care înţelegea foarte bine ce loc ocupa încă de atunci – prin erudiţie şi uşurinţă de condei – printre cărturarii poporului său. Dar vanitatea lui este poate mai mult mândria de a demonstra că româna e capabilă *să creeze* un stil nou, la înălţimea celui savant al altor limbi de venerabilă cultură; şi aci Cantemir vede mai departe decât cei care l-ar fi dorit încremenit în stilul ecleziastic (calchiat după modele bizantinoslave) de până la el. Stilul lui Cantemir, aşa curios şi nefiresc, e un manifest al limbii noastre literare, o emancipare din tiparele arhaice.

1 *Istoria literaturii române de la origini p tfl în prezent*, p. 41 – 42.

Wfvl

Un păs înainte-Este o şânăă <! a literatura noastră

nu s-a oprit la ăceit pas, aşa cum limba literară n-a întârziat la româna latinizantă a Şcolii ardelene. Dar amândouă aceste etape au prezentat foloase pe care ar fi greşit să le contestăm.

Model turcesc, sau latinesc? Discuţia asupra influenţelor în stilul lui Cantemir a fost reluată cu câţiva ani în urmă de acad. Emil Petrovici1, contestând existenţa modelului turcesc afirmat de acad. Al. Rosetti2, după Lazăr Şăineanu3, în favoarea celui latin. Trăind la Constantinopol, citind turceşte şi latineşte, Cantemir putea fi accesibil ambelor influenţe. Sintaxa turcă îi oferea modelul: subiect – complement nedrept-complement drept-predicat. Cea latină, una comparabilă: subiect-atribut-complement-predicat. Adoptând aceste modele, Cantemir se depărta la fel de nefiresc de româna vorbită (mai puţin însă de cea scrisă pe vremea lui, în care verbul era aşezat tot la urmă, ca în slavonă şi greacă). În ce priveşte *Divanul*, avem acum cheia problemei privind influenţa suferită: Cartea a III-a fiind tradusă din latină, compararea versiunii româneşti cu originalul ne va arăta dacă autorul nostru înţelege să se supună *întru totul* modelului latinesc – traducând deci cuvânt cu cuvânt – sau dacă are un stil propriu. Să folosim, pentru economie de spaţiu, exemplele date la paginile 53 – 55. Din compararea lor reiese că autorul, afară de cazul când nu înţelege textul latin şi adaugă de la el, urmează în general cu fidelitate acest text, care este apropiat de tiparul dorit de dânsul, deci nu trebuie modificat. Dar tiparul său este uneori mai riguros: *oportet turn scire causas impellentes* nu e tradus, cum ne-am fi aşteptat, *trebuie atunci a şti pricinile îndemnătoare*, ci „întâi îndemnătoarele pricini trebuie a şti”; *nosse media atque modos quibus adjuvantibus istius boni* nu e redat prin *a cunoaşte mijloacele şi tocmitele carile agiutând spre*

aceştii buni nevoinţă, ci „mijloacele şi tocmălele a cunoaşte… carile spre aceştii buni nevoinţă”. La fel, mai departe, fraza *Inscitia et ignorantia rerum scitu utilium, vei inconsiderantia atque incogitantia est hominibus multorum causa malorum* ar suna, tradus cuvânt cu cuvânt, *Neştiinţa şi necunoştinţa a lucrurilor a să cunoaşte prelesne, sau nesămăluirea şi negândirea iaste oamenilor a multe răutăţi pricina*. Cantemir inversează, cum vedem, scriind „carile prelesne sunt a să cunoaşte”.

1 *Art. cât.*, p. 133 – 136! *Art. cât.*, p. 22.8 *Influenţa orientală asupra limbii şi culturii române*, Bucureşti, 1900, vol. I, p. I. XXXVI şi n. 1: „Literatura orientala a influenţat profund spiritul domnescului scriitor: sintaxa turcească, cu perioadele-i finale şi cu verbul final se oglindeşte în a sa *Istorie ieroglifică*”.

5* LXVII

apoi „oamenilor negândirea” şi „a multe răutăţi pricină iaste” 1. De ce respectă Cantemir o ordine riguroasă (predicatul la urmă) chiar când modelul latin îi oferă posibilitatea unei exprimări mai fireşti? Respectă un model sintactic la care îşi obligă şi textele traduse din latină? El însuşi iese însă din acest model în fraze care încep cu verbul: „Uu dzic că tu svinta scriptură n-ai cetit…” sau „Mult mă mier de ce ruledzi şi de ce blojoreşti grăind în deşert?” Ordinea cuvintelor în fraza lui Cantemir este, pare-se, cea afectivă: el rezervă elementelor care exprimă ideile principale primul şi ultimul loc. Procedeu luat din latină, dar pe care sintaxa turcă nu-l contrazicea, el explică de ce întâlnim adjectivul sau pronumele posesiv înaintea substantivului, genitivul subiectiv şi posesiv înaintea substantivului, pronumele demonstrativ după substantiv, ca în cazurile obişnuite de ordine afectivă ale sintaxei latine.2

La ce rezultate trebuia să ducă un asemenea tipar al frazei înţelegem din lectura oricărei pagini din *Divanul*: „Ca mine de om, slabă purtătoriu de fire” (I 69); „Când pe lume prunc te-ai născut, aceasta să ştii că nu pentru alta în lume te-ai” (II, *7 vârste*); „frumos zvântul arată Avgustin” (ÎI 51); „şi carile acum vestite şi lumii ştiute să află cetăţi” (ÎI 54); „nărocirile lumii cu spurcatele îngiugându-se pofte” (ÎI 58); „cu carii te-ai sau te îndeletniceşti” (III 64) – iată câteva exemple de stil pentru care *Divanul*, ca şi alte opere ale lui Cantemir au din ce în ce mai puţini cititori.3

2. *Limba*

Transmis numai prin ediţia din 1698, textul *Divanului* poartă negreşit şi influenţe ale culegătorilor.4 Numai frecvenţa unor particularităţi ortografice permite concluzii sigure asupra formelor din

1 Cf. şi fraza din II 56 (care ar fi trebuit tradusa cuvânt cu cuvânt: *Aşa deci şi la această condiţie îl reduc pe om dragostea fericirii lumeşti şi blândeţea pe care i-o arată lumea*), stilizată de Cantemir: „Cu acestea dara dragostea lumeştilor uârociri şi către om arătatele sale blândeţe, într-acesta chip îl fac”.

— N. Barbu, *Sintaxa limbii latine după metoda istorico-stilistică*, ed. a 2-a, Bucureşti, 1947, p. 180 – 181.

— S. Puşcariu, op. cit., p. 170, mergea până la afirmaţia excesivă că atât *Divanul*, cât şi *Istoria ieroglifică* n-au putut rămâne în literatura noastră tocmai prin „felul ciudat” în care au fost concepute. Despre *Hronic*, scris într-o limbă comparabilă, P.P. Panaitescu observă că „a fost puţin citit, chiar de specialişti”, socotit fiind ca „ilizibil” (*Dimitrie Cantemir*, p. 252).

Cf. O. Densuşianu, *Istoria limbii romane*, ed. J. Byck, vol. II, Bucureşti, 1961, p. 63 – 64.

LXVIII manuscrisul original. Şi în acest caz, însă,

rezultatele analizei trebuie acceptate cu o anumită prudenţă, ţinând seama de instabilitatea ortografică specifică limbii române scrise din secolul al XVII-lea.

Ortografia, apropiată de etimon, ne oferă, mai întâi, exemple despre predilecţiile filologice ale autorului, care, cunoscând prototipurile unor termeni, menţine grafiile din originalele latine sau greceşti. De aci frecvenţa lui u în cuvinte ca: *Evropa* (I 62), *tvpos* (I 77), *Movsei* (ÎI 2, 53), *Eghvpt* (ÎI 22), *evanghelie* (ÎI 22, III 9), *Devteronomia* (ÎI 64), *chvvernisi* (III introd.), *arhetvp* (III 24), *satvra* (III 14), *svrine* (III 14). Prin geminarea lui / (în *sufferite*, I 51, *sufferire*, ÎI 69), «(în *coronne*, I 62, *armii*, II Vârsta şaptea) sau– (*suppune*, 163), autorul marchează originea latină a unor cuvinte (*annus*, *suffero*, *suppono*). Grafia *să* (în *răzsipit*) reflectă tendinţa de a aplica ortografia slavă (rus. *pa Acunamb*), manifestată de Cantemir şi în *Istoria ieroglifică*, uneori şi cuvintelor de origine latină.

O nesiguranţă ortografică, poate a culegătorilor, vădeşte alternanţa *îndărăpnic* (I 68), *îndrăpnic* (I 70, ÎI 18), *îndrăptnic* (ÎI 78).

Fonetica este, cum ne aşteptăm, moldovenească.

Vocalele. Trecerea normală a lui *e* accentuat la *a* după ocluzivă labială: *iubăsc* (I 46), *mărg* (I 42), *topăsc* (I 52). *A* protetic apare în cuvinte ca *amirosi*. Neaccentuat, *e*>a, după *'s*, *z*, *dz* nepalatalizaţi: conj. *să* (*passim*), *coborândusă* (I 63), *„cuvioasă* desfătări" (I 44). Arhaisme în care apare *e* mai sunt *deminaţă* (I 28), *inemă* (*passim*). Trecerea lui f la», sub influenţa lui «". *curund*.

Nazalitatea este notată cu *Jţ.*, care are valori diferite (*î*, *în* cu accent de intensitate la iniţială, *în*). Când un cuvânt cu prima silabă nazalizată este precedat *de in* sau *prin*, nazalitatea trece în întregime asupra acestora: „Aşijderea *închisoare*, în nevolnicii fiind" (f. 4U), „şi pre

carii *în tunerec* şi în umbra morţii” (I 22), „nice *prin tunirec* ca orbii” (I 23). Uneori nazalitatea nu e notată: „Ce fericire va să-l mai *tâlniască*?” (I 68).

De asemenea, când finala cuvântului precedent e vocalică! este asimilat de timbrul vocalei precedente: *dintre-nnalturi* (III 3), *întru-nnalturi* (III 4). Întâlnim însă şi alternanţele *întru înlontru* (III 7) şi*din l ontru* (*ibidem*) sau „*de in* pământ” (I 63).

În structura fonetică: cons. continuă – f-*i* accentuat – f *n*! e notat adesea prin *i*: *cuprindzind* (I 60), *sân* (pentru *sân*, I 37), *pemint*, *sunt* (*passim*).

Trecerea lui % la! după *ţ* se întâlneşte în *ţisă* (I 45).

LXIX

Absenţa – sporadică – a lui *i* după în (*sâm*) sau după *ţ* (*ţ-ar* spune, I 23) poate fi datorată unor insuficienţe grafice1, sau influenţei graiului moldovenesc.

Uneori, după un grup de consoane e notat *u* final: *adormu* (I 59), *amăgescu* (I 51), *deprinsu*, *împinsu* (I 45). Hiatul *u-a*: *buăr*, *nuăr* (f. Iv), *a-a*: *doua A* (Iv). Monoftongarea lui *ea*: *bârfală* (I 51), *iubască* (I 46), *lipsască*, *margă* (I 60). Diftongul va apărea în *taste*, *miiare* şi *inimpu adică*, pronunţat poate *împuedecă* sub influenţa lui *e* din silaba următoare. O cercetare atentă ar merita-o valoarea slovei ia cu care se scrie consecvent *driaptă*, *socotială*, *triabă*. Diftongarea spontană a lui *e* în / «: *mă mier* (I 52). Diftongul *în* apare în *mincinos* (I 3) şi *nedejdiui*, şi conservat iniţial în *iusor*, iar final în *zidiu* (I 62). *Fonetisme arhaice* se întâlnesc în *curund*, *buăr*, *nemică*, *nuăr*? *Consoanele*. Fenomenul palatalizării ocluzivelor labiale, denunţat mai târziu de Cantemir în *Descrierea Moldovei* drept o eroare particulară graiului moldovenesc*, apare în *Divanul* cu forma corectă alături: „*hireşea* sau *firiasca*” (I 77), de unde reiese că autorul

distingea încă din tinereţe forma populară de cea cultă; cf., de asemenea, *hârtop*, *hultur* (I 63).

Spiranta surdă apare în *a pohti* (I 1, primul tiraj); v. şi forma consecventă *păghar* (Vv şi urm.). Fonetismul *dz* este bine reprezentat (*dzice*, *Dumnădzău*, *creadzd* etc, *passim*). 6 este curent în *agiungă*, *gios*. * „*Can* rătăcită" (pentru *cam*, f. 90 r). *Dâmsul* (pentru *dânsul*, I 59). La grupurile de consoane de observat *fierbinţiala* (I 52, cu *t* nemodificat). *Accentul*: *altuia* (f. 139 r). *Hiperurbanismul*: „*obial*, *pilotă* (I 85).5 *Morfologia* reflectă particularităţi arhaice, dar şi moldo venisme sau trăsături proprii autorului. Notăm câteva exemple:

1 A se vedea concluziile lui Diomid Strungaru în ce priveşte valoarea literelor suprascrise în chirilica, expuse în studiul *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice*. *I. Criteriile suprascrierii literelor*, în *Limba română*, 10 (1961), nr. 5, p. 487.

1 V. pentru toate Şt. Giosu, *Limba în opera lui Dimitrie Cantemir*, în *Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din laşi* (S.N.), S. III (Şt. Sociale), 4 (1958), p. 118.

3 E. Petrovici, *Limba lui Dimitrie Cantemir*, p. 121.

7 * Şt. G; osu', *art. cât.*, p. 116 – 117.

8 * E· Petrovici, loc. cit., atribuie aceste forme preocupării lui Cantemir de a elimina formele ce prezentau palatalizarea; v. şi Şt. Giosu, *art. cât.*, p. 116.

LXX

Substantivul. Vocativ singular nearticulat: *Dumnădzdu*! (I 43); *O*, *oame*! (I 44, 64); articulat: *O*, *lumea*! (I 30), pluralul: *găuri* (I 51), *minunele* (I 62), *mânuie* (pl. lui *mână*), *numere* (pl. lui *nume*). Despre forma dublă de plural *ani-ai* a se vedea mai departe.

Adjectivul. Terminaţia: *adevărat* (pentru *adeverit*, ÎI

76, 82), *îndestuliţi* (pentru *îndestulaţi*, I 61), *neadevărat* (pentru *neadeverit*: „Când, neadevărat, o dată a muri, adevărat”, ÎI 82).

Articolul. Omisiuni: „Avuţiia înmulţindusă, *lăcomie* creşte” (I 28), „în toate *dzile*” (I 80); proclitic: „*a* altuia” (*Scara*), „ca *a* hulturului tineriţele” (I 63), „în *al* giorului parte” (I 63), „*ai* straşnicii sale moarte” (III 57), „*aei* noastre credinţe” (*ibid.*), „că tuturor toate *alor* sale fapte bune le par” (III 63).

*Numeral*ul cel: *de îmbe părţile*; cardinal: *doua A*; ordinal: *a doua A* (I 85); nehotărât: *câtăvaş* (I 63).

Pronumele demonstrativ: *alalţi* (I 8); nehotărât: *nemărui*, *nime* (I 60); relativ-interogativ, forma articulată: *carea*; cu particula şi: *cineşi*.

Verbul. Reflexiv arhaic: *a se pricepe* (I 48); tranzitiv: „*taci* cale tăinuite” (f. 139*).

Prezentul indicativului şi subjonctivului: Conj. I: *să împoncişaliză*, *să întrulocaliză* (f. Iv); *şase înstrăinealiză* (I 56). Conj. a III-a: *să-l ucigă* (I 19). Conj. a IV-a: *poftăşte* (I 31).

Perfectul simplu, pers. I sg.: *eu dziş* (ÎI 77); *adus* (97 v). Perfectul compus: *s-au dususă* (I 37). Condiţionalul prezent, forma perifrastică: *ari* cere, *ari* pofti

(I 60). Imperativ: *Nu fi* (f. 139 r). Infinitivul lung cu valoare verbală: „spre *Â facerea*” (I 47); „lasă-te de a mai *hulirea*” (I 42); „nesăţioasă de-a *uciderea*” (I 43). Infinitivul scurt: „Scoate (Doamne) din temniţă sufletul mieu *a mă mărturisi* numelui tău” (I 46).

Participiul trecut: *au învins* („au înviat”, I 68). Verbe iotacizate: *să cază*, *rămâind*, *viind*. *Adverbul*: *aşeaşi* (I 55), *dineoarea* (I 39), *macara* (III 9), *nemică*

(„de loc”, f. 239»), *pre lesne* (I 31), *pre pizmă* (I 60), *prestrâmb* (*ibid.*). *Vocabularul* prezintă un curios amestec

de termeni populari, neologisme şi formaţii proprii ale autorului. Cunoaşterea limbii poporului până la nuanţe neaşteptate la un tânăr care petrecuse atâţia ani departe de ţară este suficient atestată

LXXI prin *când ai* (= „cândva”, după *verba timendi*, ÎI 23, 24), *cust* („durată”, I 85), *feredeu*, *Fusul* (numele popular al stelei polare), *a se îngurlui* (= „a convieţui”, I 75), *lanţuh* (pl. *lanţuje*, I 62), *peliţă* (în sens de corp: „În multe feluri şi în multe peliţe, ca Proteus şi Vertumneus, presine a să schimba poate”, III 56), *puhace* (= „bufniţă”), *spânzurat* (în sens de „suspendat”, pentru grădinile Semiramidei), *slobodzenii* („desfrânări”, I 75), *a şerui* (= „a zugrăvi”, I 63); sau fonetismele moldoveneşti menţionate mai sus. Adăugăm diminutivele: *dărişor*, *luminuţă*, *mănuncheaş*, *mititeluş*.

Autorul recurge însă şi la formaţii proprii: *câtinţă*, *fără ispravnicii* (< gr. άτάξαι), *giosul* (substantiv: „În a giosului parte”, I 63), *în bunătăţimat*, *împregiurstare* (calchiat din *circumstantia*), *a întinde înainte* (< *praetendo*, 120 r) *lucrăreţ-nelucrăreţ*, *norodos* (= „populat”), *strămurare* (= „ţepuşă”, „imbold”), *supt pământ fugire* (< *subterfugium*). O distincţie între *ai* (= „existenţă”) şi *ani* pare a fi făcută în titlul şi textul „Dzilele *altor* noştri 70 de *ani*” (I 85). *Scristă* (I 23) poate fi format sub influenţa lui *strişte* (< şi. *suresta* = „nenorocire”).

Înrâurit de latină, Cantemir foloseşte *imăciune* (< *limus* = „murdărie”) şi*tând* (< *tandem*) pentru *când*.

Numărul neologismelor mai demult introduse în limbă sau adause de Cantemir este impresionant. Blementul latin e prezent în special prin termeni filosofici (*prezenţie*, *purgatorium*, *substanţie*, explicat prin şi. *postanovanie*, *ţircumstanţie*), ştiinţifici (*magnis*, *polus*) şi culturali (*sirine*) *1*; elementul grecesc apare prin termeni

din aceeaşi sferă (*arhetip*, *axon*, *ithicesc*, *lavirint*, *tip*). Cuvintele de origine slavă sunt mai mult cărturăreşti ecleziastice: *blagodarenie* (= „mulţumire”), *coneţ* (= „sfârşit”), de *vestrecie* (= „castitate”), *div* (= „minune”: *în divuri*, I 59), *a dodăi* (apoi *dodeială* – „supărare”), *dosădi*, *ghizdav* (= „frumos”), *înnoplemennic* (= „străin”), *nezloslovnic* (= „eterodox”), *răcodelii*, *a scarăndivi* (= „a blestema”). De origine maghiară este *felegă* (I 37); bulgar – *bâna* (ÎI 77). *Mamcă* (= „doică”) este ucrainean.

Cantemir este conştient de noutatea unora din termenii pe care-i foloseşte. În *Istoria ieroglifică* el va adăuga chiar o *Scară a numerelor*

Alte latinisme: *contenirile* (*continentiae*, III 23), *ducs* (*dux*, III 24), *hiloţii* (*helotas*, III 12), *indecs* (*index*, III 21), *virtute* (*virtus*, III 28). Forma numelor proprii din III 23 este de asemenea latină: *Cvin*tius *Ţinţinatus*, *Camilius Totiones* (e = ţ). În alte cuvinte, Cantemir este influenţat de pronunţarea greacă (*chendru*, nu „ţentru”).

şi *cuvintelor străine tâlcuitoare*. În *Divanul se* mulţumeşte să lămurească termenii greu de înţeles pentru cititorul moldovean al vremii. J

În raport cu tema pe care o tratează autorul, termenii filosofici şi etici din româna secolului al XVII-lea erau îndestulători. Cantemir nu apelează la cuvinte noi decât când expune o teorie străină gândirii româneşti de atunci, ca aceea a corespondenţei dintre macrocosm şi microcosm (*suprastări*, *împregiurstări*, *microcozmos*, *sferă*, *suptstări*, *ţircumstanţii*).

Termenii filosofici cei mai des întâlniţi sunt aceia care numesc; 1) *facultatea de gândire*: *socotiala* (λογαριαομός = „raţiunea”), dar şi *chitiala* (θεωρία) şi *mintea* (νους), *priceperea*, *ascunsul inemii* (συνείδησις = „conştiinţa”); în acest sens e luat uneori organul gândirii: *crierii* – μυαλά

fiind tradus şi *minte* (I 77); 2) *procesul cunoaşterii şi al gândirii în general*: *a socoti* (λογαριάζω, λογιάζω, νομίζω, συλλογίζομαι, στοχάζω), cel mai frecvent, dar şi *a afla* (ευρίσκω), *α cerca* (εξετάζω, έρεύνω), *a chiti* (μελέτω = „a medita”), *a cunoaşte*, (γνορίζω), *a gândi* (λογιάζω, συλλογίζομαι), *a învăţa* (μανθάνω), *α lua aminte*, sau *în minte* (πάρειμι sau βάλλω εις τον νουν), *α lua sama* sau *în seamă* (πάρειμι εις τον λογαριασμόν, λογαριάζω), *α pricepe* (καταλαμβάνω), *α pune în socotiala* (πάρειμι εις τον λογαριασμόν), *α şti* (εξεύρω); 3) *rezultatele acestor procese*: *chivernisală* (κυβέρνησις), *gând* (λογισμός), *privealã* (θεωρία = „contemplaţie”), *socotiala* (λογαριασμός în sens de „raţionament”); 4) *calităţi sau defecte de gâr*. *dire*: *întreg la minte* (σωστός εις τά μυαλά), *înţelept* (φρόνυμος), *necunoscătoriu* (βάρβαρος, αδιάκριτος), *nepriceput* (άσυλλόγιστος), *puţin la crieri* (ολίγα μυαλά ϊχειν). Mai notăm *ceinţa*, (ποιότητα, *qualitas*), *câtinţa* (ποσότητα = „cantitatea”), *nărocirea* (ρίζοικον în sens şi de „succes”), *nesocotinţa* (άσυλλογισία), *socotitor* (λογαριαστης).

Terminologia morală este cea cunoscută din alte scrieri ale secolului XVII2: *bunătate* (άγάθη, καλοσύνη), *înţelepciune* (în sens de „virtute” – αρετή), *întristare* (λύπη), *patimă* (*πάθος* = „suferinţă”) etc.

După cum constatăm din exemplele de mai sus, terminologia filosofică românească la sfârşitul secolului al XVII-lea este mai variată, iar conţinutul ei semantic mai bogat decât se credea. Capacitatea de a exprima noţiuni de mare subtilitate o avea limba noastră şi în perioada literaturii religioase, cum o dovedesc traducerile anterioare din

Cf. *Comentariile* noastre pentru *polus*, *sirine*, *substanţa*.

Cp. cu terminologia stoică, folosită în traducerea anterioară cu câteva decenii a tratatului *Despre raţiunea dominantă* (V. Cândea, *Nicolae Milescu şi începuturile traducerilor umaniste în limba romană*, în *Limbă şi literatură*, 7 [1963]
p. 63 – 64).
LXXIII
texte biblice. Terminologia filosofica se formează însă odată cu pătrunderea unei noi atitudini – laice – în gândirea noastră, de aceea, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, prin scrierile lui Miron Costin, Nicolae Milescu, Constantin Cantacuzino şi Dimitrie Cânte mir limba filosofică – folosită apoi timp de peste un secol şi jumătate

— Este în bună măsură constituită. Comparaţia cu corespondentele greceşti şi latine, pe care o permite *glosarul* din ediţia de faţă, ne duce la constatarea căutării de către Cantemir a unor echivalente precise între termenii români şi cei obişnuiţi în culturile cu mai veche tradiţie filosofică. Procesul era în curs, ceea ce explică de ce acelaşi termen român putea fi redat în greacă prin mai mulţi termeni, cu nuanţe adesea diferite (cf., mai sus, echivalenţele lui „a socoti”), ca şi efortul de a crea termeni după model grec (*a pune în socotială*) sau latin (*ceinţă*, *câtinţă*, *împregiurstări* etc).

Dar autorul îşi ajunge scopul, re” uşind să expună cititorului român al vremii noţiuni filosofice sau etice fără a apela în mod excesiv la neologisme, la parafraze sau lungi explicaţii de termeni.

Sintaxa. Am mai dat exemple în § 4, 1; adăugăm la observaţiile precedente procedeul dislocării, mai frecvent în Cartea I, pe care unii cercetători1 l-au atribuit influenţei stilului greco-latin al epocii bizantine. Repetăm însă remarca precedentă că D. Cantemir *nu imită* un model al

ordinii cuvintelor, ci *îşi creează un model propriu*, ceea ce explică frecvenţa acestui model în Cartea I, unde nu traduce, dar şi în Cartea a III-a, unde, deşi traduce, schimbă uneori ordinea cuvintelor după modelul său. Este limpede că dacă ar fi adoptat modelul latin, în cazul Cărţii a III-a ar fi tradus cuvânt cu cuvânt.

3. *Traducerea din latină*

Cartea a III-a a *Divanului*, traducerea din Wissowatius, ne îngăduie să constatăm şi stadiul cunoştinţelor de latină ale lui Cantemir a douăzeci şi cinci de ani.

Tânărul autor trece satisfăcător acest examen. Cuvintele sau pasaele neînţelese şi – din acest motiv – redate greşit sau omise sunt în general rare. În *Predoslovia* Cărţii a III-a întâlnim câteva cazuri: *improbe* „rău, nedrept”), tradus *fără socotială*; *miserum* („nenorocit”), prin *blăstămat*; *par est* („se cuvine), prin *de-a tocma*; *plenque* („cei mai

Şt. Giosu, *art. cât.*, p. 124 – 125.

LXXIV mulţi”), tradus şi *mai mulţi*; *ratio* („socoteală”), tradus *întriagă socotială*; *utilis* („folositor”), tradus *prelesne*. Dar, după cum am constatat la analiza stilului lui Cantemir, el nu înţelege ca, traducând, să dea o simplă copie românească a textului lui Wissowatius. Unele deosebiri faţă de original sunt intenţionate. În versiunea românească întâlnim dezvoltări din primele rânduri: *Bonum ac beatum vitae statum esse homini appetendum* devine „Ca bine, fericeşte şi *cu odihnă* al vieţii cust precum să fie omului de poftit şi *de cercat*”; cuvintele subliniate sunt adăugate de Cantemir. Explicaţii în text la unii termeni întâlnim în cap. 23 al Cărţii a III-a – la „Pilipp al Machidoniii împărat”, traducătorul adaugă „acesta au fost tatăl lui Alexandru Marele” – şi în alte pasaje, unde

traducătorul vrea să corecteze în sens ortodox noţiuni altfel, înţelese de Wissowatius.1

Nu toate modificările aduse de traducător sunt fericite. *Şi mai mulţi*, în loc de „cei mai mulţi”, *prelesne* în loc de „folositoare” duc la modificarea nuanţelor din original. Uneori eroarea traducerii provine din neînţelegerea cuvintelor cu mai multe sensuri. Astfel, în propoziţiunea *Insciiia autem referitur saepe în iis etiam qui…* conjuncţia *etiam* este redată prin „mai vârtos” în loc de „chiar” („Neştiinţa dară *mai vârtos încă* să află în ceia carii…”), ceea ce schimbă înţelesul ideii principale (Wissowatius arată că *adesea chiar* oamenii ştiutori se dovedesc ignoranţi; în textul lui Cantemir de ignoranţă se fac vinovaţi *mai ales* ştiutorii). Alteori confuzia e datorată traducerii servile, ca în fraza „Dumnădzău cu omeneasca socotială nu să cuprinde, precum şi sufletul omului; pentrucarea necuraţii să ciartă, căci *pre dânsul* a fi îl tăgăduiesc”. „Necuraţii” tăgăduiesc existenţa lui Dumnezeu

(*existere cum negant*), iar nu a sufletului. Dar *cum* tradus *pre dânsul* se poate referi în textul românesc şi la suflet, ceea ce traducătorul putea evita, cum s-a procedat în versiunea greacă, unde, pentru claritate, s-a specificat πώς είναι θεός.

Atitudinea lui Cantemir faţă de originalul latin este însă relativ liberă. Când simte nevoia unei modificări, o face (ca în pasajul *nune* în *actate mea senili*, tradus „aemu într-această ce mă aflu vârstă”, pentru că nu era bătrân ca Wissowatius), iar când întâmpină pasaje dificile, le omite (în prefaţă: *recogitans ac recolens*; cap. 20, versurile *Extremos pudeat redusse… /… Mihi turpe relinqui* etc).

În general, observaţiile privind modul de lucru al unui autor de acum două veacuri şi jumătate, informaţia

sa, limba literară, licenţele pe care şi le permite în traduceri etc. nu pot avea ca scop

1 Vezi *Comentariile* noastre nr. 192, 195, 215, 221, 233 – 23 i.

decât un spor de cunoaştere a pregătirii şi metodelor sale, fără intenţia de a-l judeca în raport cu exigenţele moderne. Mediul de cultură, stadiul de dezvoltare literară, nivelul cititorilor erau altele la sfârşitul secolului al XVII-lea. Cantemir a scris cu mijloacele şi pentru cititorii vremii lui şi – în raport cu aceste elemente – rezultatele sale sunt remarcabile.

Eruditul moldovean a făcut – aşa cum s-a observat cu multă dreptate – „o sforţare ce o întâlnim la umaniştii diferitelor ţări care scriau în graiurile naţionale cele mai diferite, de a construi o limbă savantă, cu un fond de cuvinte mai nuanţat, cu o sintaxă adaptabilă unor nevoi de exprimare ale unei cugetări mai ample şi mai bogate, cum nu o găsim, cu privire la ţările române, în hrisoave, în vechile letopiseţe şi în scrierile religioase. Fără îndoială că încercarea are un caracter artificial, completiv, construit, dar ea se află pe linia limbii cronicarilor aşa cum era pornită, trăgându-şi izvoarele din graiul poporului”. 1

V. CIRCULAŢIA „DIVANULUI”.

1) *Manuscrisul autograf* al lui Cantemir pare să fie prima formă în care a fost citit *Divanul*. Pentru faptul că lui Cacavela i s-a trimis chiar ciorna operei, pledează, pe de o parte, intervalul scurt dintre redactare şi publicare, interval în care este greu de cuprins şi timpul necesar unei copii, iar pe de altă parte, erorile de lectură ale traducătorului în greceşte. Dacă acesta a confundat *tare* cu *mare*, *morţii* cu *nunţii* etc. (v. mai sus, p. XLI), înseamnă că a fost pus în faţa scrisului grăbit, neciteţ al unei ciorne.

Această primă formă manuscrisă a textului românesc, ca şi ciorna traducerii în greceşte sunt deopotrivă pierdute.

2) *E d îţi a din Iaşi*, *1698*, a asigurat cea mai largă răspândire a *Divanului* în secolele XVII – XVIII. Volumul – de 10 f. nenumerotate + 138 [144] f.2, imprimat pe două coloane, în stânga textul românesc, iar în dreapta traducerea greacă – a fost publicat în tipografia domnească din Iaşi, sub îngrijirea hatmanului Lupu Bogdan, cumnat al Cantemireştilor, fără îndoială sub controlul

1 Dan Bădărău, op. cit., p. 225.

a

Descris de E. Legrand, în *Bibliographie helunique… au ăix-septikme siècle*, t. III, Paris, 1895, p. 59 – 60, şi de I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibliografie românească veche*, I, Bucureşti, 1903, p. 355 – 365.

LXXVI lui Cacavela.1 Foaia de titlu menţionează şi numele tipografilor: Athanasie ieromonahul şi Dionisie monahul, „moldovnii” 2. Culegerea şi imprimarea cărţii par să se fi executat în mare grabă.

După cum am arătat mai sus, Cantemir a expediat manuscrisul din Adrianopol în iunie 1698, iar foaia de titlu menţionează ca dată a ieşirii de sub tipar 30 august acelaşi an. Două luni au fost deci suficiente pentru traducerea în greceşte şi imprimare.

Tipografii înşişi s-au îndoit de posibilitatea unei astfel de performanţe şi, începând culesul primei coli, la vârsta lumii au notat 7207 ani (= 1699), presupunând că nu vor putea încheia imprimarea decât după 1 septembrie 1698. În orice caz, foaia de titlu şi prefeţele au fost tipărite la urmă, după obişnuitul „procedeu al imprimeriilor, ceea ce reiese şi din compararea tirajelor deosebite ale cărţii.

Volumul este deschis de o *Carte de închinăciune*

(epistolă dedicatorie) către Antioh Cantemir, domnul Moldovei. În ea, autorul îl asigură pe domnescul său frate, printr-o savantă comparaţie, că dragostea ce-i uneşte este aidoma axului imobil al celor două stele – polul arctic şi polul antarctic – în jurul căruia se mişcă lumea (poate şi o viziune a axei politice pe care, prin ocuparea tronului Ţării Româneşti de către Dimitrie, ar fi putut-o alcătui Cantemireştii). Profesiunea de credinţă a autorului – imitată după Tales, fericit că s-a născut om, elin şi bărbat – este de a fi creştin, ortodox şi frate al lui Antioh. De soarta şi gloria acestuia îşi leagă dânsul nădejdea şi cinstea, tot aşa cum mărturisea în prefaţa *Gulistanului* său al-Saadi

— De unde se inspiră Cantemir –, când îşi dedica opera lui Muzaffar ad-Din va-d'Dun, atabakul Farsului.3 Lui Antioh îi este dedicat *Divanul*, „de-ntâiu născutul a proastei şi nevrednicei mele minţi", pe care Dimitrie îl prezintă tot ca Saadi drept o antologie – „un

Aceasta decurge atât din funcţia acestuia de corector al cărţilor greceşti ce se imprimau atunci în Iaşi, cât şi din legăturile sale cu Dimitrie Cantemir. Vezi N.G. Dossios, *Studii istorice greco-romane*, Iaşi, 1901, p. 35, şi Dan Bădărău, op. cit., p. 111 – 112.

Pentru alte detalii privind tipărirea, vezi şi *Comentariile* noastre, nr. 7 – 10. În legătură cu data de 30 august 1698, de pe foaia de titlu, menţionăm că şi

I. Mâncă (*Despre Dimitrie Cantemir*, Iaşi, 1926, p. 26) o consideră drept ziua „când ieşea cartea din tipografia ieşană".

Din prefaţa *Gulistanului* ia Cantemir imaginea axului (Muzaffar este „osia la roata vremii"), metafora „luminării şi soarelui", a „movilitei şi Olimpului" (la Sasdi: muntele Alvand). Din aceeaşi prefaţă e afirmaţia: „măcar că toate blăstămăţiile şi nevredniciile în mine să află, însă mării-

tale plăcute şi învoite fiind, de triabă şi vrednice sunt", v. Saadi din Şiraz, *Golestan* (*Grădina florilor*), [trad. George Dan], Bucureşti, 1964, p. 10, 20, 22.

LXX VII

de floricele cules şi legat mănuncheaş" 1 – ceea ce corespunde cu sensul titlului *Divan* în literatura arabă. Ca în orice epistolă dedicatorie prea puţin cărturarului Antioh i se aduc laude nemeritate, pentru sprijinul ce-l dă tiparului, dar Dimitrie tot aici afirmă conştiinţa noutăţii operei sale în literatura română a vremii, când îndeamnă pe cititori să strige: „Flori s-au deschis în pământul nostru!"

Cartea către cititoriu explică opera. Ea este o oglindă a păcatelor

şi virtuţilor (*speculum animae*, διόπτρα), cele trei părţi ale *Divanului* sunt trei mese cu hrană spirituală (*banchetul*). Încadrându-şi cartea în două din marile teme literare ale antichităţii şi evului mediu, autorul face apel şi la comparaţia folclorică a paharului cu apă vie2, spre a-şi îmbia cititorul, şi a celui cu apă moartă, de care vrea să-l ferească. Prefaţa se încheie cu detalii tehnice: corespondenţa capitolelor din primele două cărţi, recomandarea urmăririi titlurilor, iertăciunea pentru erorile strecurate în lucrare.

Ieremia Cacavela răspunde apoi, într-o epistolă către Dimitrie Cantemir, misivei cu care acesta şi-a însoţit manuscrisul când i l-a trimis la Iaşi. Mulţumindu-i ucenicului pentru gândul de a-i oferi lui pârga întâii sale roade cărturăreşti, dascălul nu precupeţeşte laudele

1 *Idem*, p. 17.

a

Al. piru, *Literatura română*, *veche*, Bucureşti, 1961, p. 377, vede în motivele „meşcioarelor" şi „paharelor" (în

special în cel din urmă) originea versului „Cantemir croind la planuri din cuţite şi pahare”, din *Epigonii* lui Eminescu.

Ipoteza provine de la G. Călinescu (comentarii la ediţia sa: *M. Eminescu*, *Poezii* [Buc, 1938], p. 17), care acceptă însă că poate fi aci şi o aluzie la planurile politice ale domnului cu prilejul venirii ţarului la Iaşi (presupunerea lui D. Murăraşu, *Preocupări literare*, I, nr. 3, p. 136), pentru că „*Leplurariul* [prin care Eminescu putuse cunoaşte pe Costin,».».] extrage din cronica lui N. Costin tocmai partea unde se descrie banchetul”. C. Boroianu, în *Literatura română*. *Manual pentru clasa a X-a*, Buc, 1965, p. 24, nr. 6, afirmă că „în scurta caracterizare

M. Eminescu face aluzie, se pare, la una din satirele poetului Antioh Cantemir, fiul lui Dimitrie Cantemir”. Parcurgerea scrierilor lui Antioh nu ne-a putut lămuri la care din satire s-ar fi referit Eminescu, afară doar dacă marele poet n-a avut în vedere întreaga operă a fiului lui Cantemir, formată cum ştim din numeroase proiecte lăsate nerealizate de un sfârşit prematur (cf. trad. română din 1844, pe care a cunoscut-o desigur şi Eminescu, p. XXIII). O altă ipoteză – mai greu de acceptat – a înfăţişat Anghel Demetriescu, în studiul său *Mihail Eminescu*, în *Literatură şi artă română*, 7 (1903), p. 359 – 396: Eminescu „confundă pe Dimitrie Cantemir, principele învăţaţilor noştri, cu Constantin Cantemir”. Deşi „el are în minte pe Dimitrie Cantemir… versul «Cantemir croind la planuri din cuţite şi pahare» se potriveşte lui Constantin Cantemir, despre care cronicarul Niculcea zice că «mânca bine şi bea bine» şi căruia Miron Costin îi zise odată: «Mai des cu paharele şi mai rar cu orânduielile», iar «cuţitele» de care vorbeşte poetul nu pot fi decât o aluzie la uciderea lui Miron Costin şi a fratelui său Velicico” (v. Anghel Demetriescu, *Opere*, ed. O. Papadima, Buc, 1937, p. 236 –

237).

LXXVIII pentru cuprinsul ortodox, alcătuirea sistematică, „voroava înfrumuseţată”, „adâncă şi bogată”, „precât a moldovenescului m-am limbă a cuprinde poate”, varietatea exemplelor din scripturi şi din filosofii păgâne.

Scara, în care se pune iar în lumină corespondenţa capitolelor din Cartea I şi Cartea a II-a, încheie volumul. O recomandare de lectură înserată după *Scara* Cărţilor I – ÎI arată importanţa pe care o dă autorul teoriei despre macrocosm şi microcosm expusă în cap. 77 şi urm. şi celor două excursuri finale, despre teoria vârstelor omeneşti.

Din nota tipografilor, „Athanasie şi Dionisie cu ucenicii”, aflăm că *Divanul* a fost tipărit cu cheltuiala lui Dimitrie pentru a dărui apoi exemplarele publicate.

Regretatul Jacques Byck descoperise – şi poseda în biblioteca personală – un exemplar din *Divanul*, ale cărui file 1 – 24 aparţin altui zaţ şi tiraj decât exemplarele cunoscute. După toate indiciile, aceste file sunt rezultatul primei culegeri a *Divanului*. Textul este tot pe două coloane – român stânga, grec dreapta – dar titlurile, culese cu corp opt, nu sunt marginale, ci intercalate în text. Coloneifrul este şi în numerotare chirilică. Deosebirile tehnoredacţionale se reduc la atât.1 După fila 24 tipografii schimbă tehnoredactarea şi reiau culegerea din motive care ne scapă. Din primul zaţ ei trăseseră totuşi coli pe care le-au păstrat, legându-le împreună cu cele culese ulterior. Aceasta arată pe de o parte că imprimarea se făcea după culegerea fiecărei coli, cum se obişnuia datorită insuficienţei literei, iar pe de altă parte că tipărirea *Divanului* a avut loc în condiţii modeste: lipsa hârtiei a impus păstrarea primelor coli (puţine, judecând după raritatea exemplarelor din acest tiraj), de aspect diferit.2

Între cele două tiraje ale filelor 1 – 24 (colile A – E) deosebirile de text, fără a fi esenţiale3, ne demonstrează totuşi cât de largă putea fi intervenţia tipografului în manuscris şi, deci, la cită prudenţă

1 Exemplarul descris se afla în prezent în colecţiile Bibliotecii Centrale Universitare din Bucureşti, inv. 357.521.

Un alt exemplar se păstrează în Biblioteca Patriarhiei Române, din Bucureşti. Amândouă sunt incomplete (le lipseşte f. 20, corespunzând f. 22, r. 7 – 23, r 20 din tirajul al doilea).

— Iată şi însemnările pe exemplarul Byck, păstrat la B.C.U.: Aparţinuse lui jupân Grigoraşco ot Târgovişte, care înscrie obişnuita afurisanie pe filele 10 – 14 şi semnează în italiană la f. 15: „Nobilos (?) Grigorios del Grande Târgovişte”. Însemnări despre naşteri din 1738, 1739, 1741 (f. 83 bis), semnătura grecească din 1766 a unui „Theofan didascalos”, *ibid*. Menţionarea unui cutremur din 5 octombrie 1821 la f. 54, de către diaconul Costandin oţ Şelari, care cumpăra cartea cu 15 taleri la 7 octombrie şcelaşi an, invită un text *tipărit* pe filologul care pornind numai de la acest unic text vrea să tragă concluzii despre *ortografia autorului*. Iată deosebirile între tirajul I şi II din Cartea I, cap. I:

vrere-aşi pohti şi de cnd când fxcută sunt

vaccinicului sunt visteriu când întru-acesta înţeleptul plăsmuiri aşijderea veştedzătoare (textul grec ca acel al tirajului II)

cela mxnca călcând mxncat nestătătoaretoare (laamăgală vechime ext şi ca pravul frecă fel în textul grec)

mincinoase caz vădzu prăpădeşte aceasta pre bogat* mir svit-feşte

II

vrlâre-aşi pofti de czând czând flâcută sunt vlicinicului sunt visfbriu când într-acesta înţeleptul plăsmuire aşijdirea veştedzitoare, cădzătoare şi în nemică întorcătoare (la fel ca în textul grec) cel msiica călezud mzneat nestătătoare (în textul grec la fel ca în tirajul I) amăgială vechime câtă ai c-l mincinoasă CÂS vădz prăpădeşte aceasta pr-fe bogatz milz svităşte

O serie de alternanţe grafice din cele constatate mai sus se pot explica prin inconsecvenţele culegătorului, dar adăugarea sau suprimarea de rânduri întregi arata *intervenţia unui corector*. Care au fost criteriile acestuia şi în ce măsură le-a respectat apoi culegătorul este greu de spus, deoarece asistăm la înlocuirea lui sunt prin sunt, apoi la a lui sunt prinsznt; sau svit-feşte prin sviteşte, dar prăpădeşte prin prăpădeşte. În orice caz, în al doilea zaţ folosirea lui ζ şi ta pare mai consecventă. Corectura s-a făcut pe baza manuscrisului, nerespectat i-XXX

la prima culegere1, iar nu prin modificări ale manuscrisului. Aceasta reiese din faptul că în textul grec figurau încă în primul zaţ cuvintele „cădzătoare şi în nemică întorcătoare”, omise în textul român. Ele erau deci în manuscris. Mai greu de explicat este înlăturarea cuvintelor „şi ca pravul trecătoare” în textul român al celui de al doilea tiraj. Cum dintre persoanele care participă la editarea *Divanului* funcţia de „corector” o mai îndeplinise Cacavela pentru cărţile greceşti imprimate la Iaşi, şi îndreptările la aceste coli ale operei ucenicului său îi pot fi atribuite tot lui. Nu este exclus însă ca însuşi Cantemir să fi dorit să vadă, la Adrianopol, unde rămâne până la începutul lui 1699, primele coli ale cărţii şi, după îndreptarea lor, să fi cerut să fie culese din nou în altă variantă tehnoredacţională.2

În actualul stadiu al informaţiilor nu putem emite

decât ipoteze. Revenind la observaţia de mai sus relativă la *data* cărţii, subliniem faptul că primele coli culese sunt acelea paginate; foaia de titlu şi epistolele dedicatorii au fost culese la urmă (acelaşi zaţ în ambele tiraje). Data de 30 august 1698 a fost deci aceea *a încheierii tiparului*. Deosebiri se pot constata însă şi între alte exemplare ale ediţiei, datorate tot imprimării grăbite.3 De aceea, probabil, o pagină este sărită şi adăugată apoi, fără număr, în coala cu signatura *U*, între f. 83 şi 84, rămânând albă pe verso4. Graba explică şi erorile de cules pentru care tipografii îşi cer, după cuviinţă, iertăciune la f. 144. Ele nu sunt atât de numeroase cum ne-am aştepta, ţinând seama şi de starea, probabil nedefinitivă, a manuscrisului. În afara obişnuitelor scăpări ale culegătorului, întâlnim însă în textul românesc sau în cel grecesc omisiuni, stabilite cu ajutorul celeilalte versiuni. Astfel, la f. 33Г, în fraza „şi toate podoa

Excepţie fac titlurile capitolelor, logic aşezate în primul tiraj, incorect sau cu omisiuni în al doilea. A se vedea cap. 9 (lipsă în tirajul al doilea), cap. 8 (aşezat greşit după „Iyumea”) sau 34 (aşezat, greşit, după „înţeleptul”) în acelaşi tiraj.

2 Pledează în acest sens şi corecturi ca „Uria Hetteus” (latinizant, în tirajul al doilea) în loc de „Urie Hetteul” (forma românească, în tirajul întâi), v. cap. 43, f. 12Г·

3 Exemplarul III al *Divanului*, din colecţia Bibliotecii Academiei R.S.R., Secţia cărţi rare, cota C.V.K… 110, are pagina 52 numerotată 49. Iea fel, exemplarul

J. Byck. Reiese fie că acea coală a fost trasă în două rânduri şi, între tiraje căzând coloneifrul, a fost cules din nou greşit, fie că iniţial coloneifrul a fost greşit cules, şi corectura s-a făcut în timpul imprimării.

4 Accidentul poate fi explicat şi prin faptul că se imprima cu două maşini şi că s-au distribuit greşit zaţurile între ele. Primei maşini revenindu-i un zaţ în plus, el a fost paginat prin artificiul semnalat.

β *hxxxî* bele şi cele ce în tine să află, spre om şi cele ce sunt în om [spre tine] să pot tâlcui”, cuvintele dintre paranteze necesare pentru sublinierea reciprocităţii raportului dintre macrocosm şi microcosm au fost sărite de culegători. La fel, f. 77 v: „Cunoscătoriului şi celui deplin om lumea aceasta [muncă, necaz] şi pediapsă îi iaste” sau laf. 13 lv 132 r: „Că domnul acesta, al nostru [era încă de atunci hotărât], şi a veacului împărat, şi a ceriului şi a pământului stăpânitoriu”.

Omisiuni în textul grec am semnalat mai sus (p. XLI-XLII); ele pot fi şi ale traducătorului. Erorile în textul grec sunt mai numeroase. Multe sunt de ortografie, datorate unor culegători care vorbeau greaca populară, scriind-o după cum o pronunţau, fără să cunoască tradiţiile etimologice. De aci ortografia Οήραθεν pentru θύραθεν (gânditor *dinafară*, adică exterior gândirii creştine, deci păgân); ένέχειρον pentru ένέχυρον (zălog, f. 17 v, titlul cap. 54); σκήθης pentru σκύθης (scit, f. 70 r, r. 1), νά αφήσεις în loc de νά άφήσης (să laşi, f. 76 r, r. 27), νά προσθέσει în loc de νά πρόσθεση (să adauge, f. 80 v, r. 11), θέλει στοχαστή în loc de θέλει στοχασθη (*va medita*, f. 82 r, r. 17), διδασκαλεία în loc de διδασκαλία (*învăţătură*, f. 83 r, r. 25), νά πνείξϊ) în loc de νά πνίξη (*să înece*, f. 83 r, r. 34). La fel se explică erorile de accentuare (ex. φρόνεσει în loc de φρονέσει f. 83 r, titlul I).

Într-o operă grecească imprimată în acelaşi an, *Tomul dragostei asupra latinilor* al patriarhului Dositei al Ierusalimului, corectorul Ieremia Cacavela explica erorile prin faptul că „halcograful”, Dionisie monahul, „era de altă

limbă şi nu ştia carte grecească” 1. Aceluiaşi culegător, menţionat pe foaia de titlu, trebuie să-i fi revenit culegerea textului grec şi în *Divanul*. Simpla neatenţie justifică însă erori ca: του ζώου τό πνεϋμα (cu Π mare, confundat cu Duhul Sfânt, f. 25 v, r. 13 şi 112, r. 6 de jos); τό καλόν în loc de τό κακόν (f. 64 v, r. 3 de jos); Θοϋ (prescurtare pentru *Dumnezeu*) în loc de θοϋ (*pune*, f. 69 v, r. 7 de jos); μαθ. (*Matei*) în loc de μθ (*49*, f. 97); με/τά *cu* f. 119 v, r. 14 cules cu ligatură μετά (= *după*). Punctuaţia este în ambele versiuni defectuoasă. Uneori, în frază, propoziţiile se despart prin punct, ca la f. 69 v, r. 10 de jos: „la aceasta s-ar potrivi putea. A lui David spre priiatinii săi blăstăm”. O curioasă alegorie a disputei dintre Lume şi înţelept împodobeşte ediţia din 1698, f. [IXV]. „Desfrânata Lume sau Trupul” sub înfăţişarea unui bătrân, cu barba şi haina lungă a filosofului, centrat pe imaginea Cosmosului, ameninţă cu sabia pe „Omul înţelept sau

1 I. Bianu şi N. Hodoş, op. cit., t. I, p. 369.

Sufletul”. Acesta este un tânăr îmbrăcat în veşminte princiare, CU coroană, de sub care plete bogate i se revarsă pe umeri. Arătând cu mina dreaptă spre frunte (chemare la înţelepciune) şi făcând cu stânga semnul refuzului, tânărul înţelept calcă în picioare imaginea Cosmosului. Disputa se desfăşoară între coloanele unui portic. În jurul alegoriei câteva citate biblice în română şi greacă, dintre care primul sintetizează locul omului în Cosmos: „Ce este omul că l-ai pomenit, sau fiiul omului că l-ai cercetat? Micşuratu-l-ai cu puţin oarece decât îngerii, cu slavă şi cinste l-ai încorunat, aşedzatu-l-ai peste lucrurile mânulor tale. Toate ai suppus supt picioarele lui – oile şi boii, încă şi dobitoacele câmpului, păsările ceriului şi peştii mării” [*Ps*. 8, 4 – 8]. Alte citate amintesc

primejdiile omului, fizice („Nepriiatinii omului, căsaşii lui, *Miheea* 3, 7), sau spirituale („înţelepciunea cărnii, moarte", *Rom*. 3, 8 şi „Ucide sufletele carile nu mor", *Iez*. 3, 13).

Am numit alegoria curioasă, pentru că ea nu este întru totul conformă regulilor aplicate acestor compoziţii de iconografia medievală. Că autorul ei a vrut să respecte această iconografie este evident. Scena este clasică pentru ceea ce istoria motivului numeşte o „dispută între doi" reprezentată între coloane (*intercolumnium*) *1*. Numeroase exemple de acest fel ne oferă miniatura bizantină2, ca şi aceea latină medievală3. Gesturile sunt concludente: Lumea face, cu stânga, semnul obişnuit al insistenţei, al rugăminţii4. Gesturile înţeleptului aparţin aceleiaşi simbolice: dreapta arătând spre cap, sediul raţiunii, este ceea ce Artelt numea *Einfinger Redegestus5*. Dreapta înţeleptului face gestul de „respingere a cuvântului" (*Entgegennehmen von Worten*) e.

1 Vezi studiul de bază al lui Warner Artelt, *Die Quellen der mittelalterlichen Dialogdarstellung*, Veri. Dr. Emil Ebenng, 1934. VII + 132 + 1 f. pl. (Kunstgeschichtlichen Studieri, H. III).

Vezi Jean lâbersolt: *La miniature byzantine*, Paris et Bruxelles, 1926, pl. XXXVI, 1.

Referinţe la Artelt, op. cit., passim.

4 Ei. Artelt, op. cit., p. 86.

Idem, p. 99 – 102; cf. şi *Ein Jahrtausend deutscher Kultur im Bilde*, hrsg. von W. Hofstaeter, H. Reichmann und J. Schneider, teipzig, 1929, Abb. 63 şi Karl I «udhoff, *Beitrdge zur Geschichte der Chirurgie im Mitteâalter*, I, Ireipzig, 1914.

Idem, p. 78 – 91; pentru sensul gestului mâinii deschise şi ridicate, vezi şi Carl Sitte, *Die Gebarden der*

Griechen und Romer, Leipzig, 1895, p. 28. Ca exemple ale temei disputei în arta europeană, v. şi Raffael (*Şcoala din Atena*), Donatello (Porţile de bronz la Sagrestia vecchia di San I, orenzo, Florenţa), Rembrandt

(*Cei doi învăţaţi*) şi referinţele studiului lui Fritz Saxe, *Fruhes Christentum und spates Heidentum im ihren KOnstlerisches Ausdruck-Formen. I. Der Dialog ah Thema der christlichen Kunst*, în *Wiener Jahrbuch fur Kunstgeschichte*, N.F.2

(14) 1923, Wien 1925, p. 64 – 77.

6* LXXXIII

Ceea ce nu mai concordă însă sunt personificările alese pentru înţelept şi pentru Lume. Veşmântul lung şi barba sunt, în vechea iconografie, semnele distinctive ale filosofului.1 Bătrânul, şi pentru Cantemir, este, de asemenea, personificarea înţeleptului.2 Dimpotrivă, tânărul prinţ din alegoria *Divanului* are mai degrabă atribute lumeşti: coroana princiară, simbol al puterii temporale, veşmintele laice, tinereţea însăşi semn al purităţii, dar şi al lipsei de experienţă. Simbolurile par, deci, inversate, şi anume, de însuşi Cantemir, care pare să fie autorul alegoriei3. Ce l-a condus pe cărturarul moldovean la o asemenea reprezentare?

Afară de cazul că autorul nostru copiază o imagine străină, două din lecturile sale precedente i-au putut furniza elementele alegoriei sale. Prima este însăşi opera lui Van Helmont, pe care se atestă astfel că o citise în 1696 – 1697. În alegoria din *Compendiolum*, „prea frumoasa virtute” este înfăţişată printr-un tânăr personaj care oferă mai multe asemănări cu la fel de tânărul înţelept din *Divanul*: coroana pe cap, pletele pe umărul stâng, faţa imberbă, veşmântul lung, cingătoarea, mânecile scurte, atitudinea (amândoi rezemaţi de o coloană, primul călcând

în picioare un leu, al doilea Cosmosul, elemente deopotrivă malefice în alegoriile analizate) 4.

Mai întâlnim însă o scriere medievală, în care înţeleptul e un tânăr, iar Lumea deşartă un filosof bătrân, scriere pe care Cantemir negreşit a cunoscut-o: *Varlaam şi Ioasaf*. În cap. XXXI şi urm.6 asistăm tocmai la o asemenea controversă între Ioasaf (înţeleptul) şi Tevda (Filosoful idolatru), care încearcă, după îndemnul lui Avenir, tatăl lui Ioasaf, să-l atragă pe tânărul prinţ spre frumuseţile acestei lumi. Corespondenţa Tevda-Lumea este confirmată de întreaga lui argumentare şi atitudinea din scrierea citată (în prototipul budist

1 Cf. Aul. Gell. 9, 2, 4: *Video, inquit. barba, ei pallium, filosophum nondum video*, sau Hor., *Sat.*, 2, 3, 35: *sapiens barba*.

Printr-un bătrân este personificat înţeleptul în *Sacrosanc*tae *scientiae indepingibilis imago*. Bătrânul poartă pe piept o oglindă simbolizând cunoaşterea prin revelaţia divină (*sacrosancta scientia*), imagine comparabilă cu aceea din *Divanul*, unde Iyumea e centrată pe medalionul reprezentând Cosmosul.

3 O altă alegorie a aceluiaşi, copiată din operele lui Van Helmont, în *Compendiolum unâversae logices institutionis* (vezi reproducerea în Ed. Acad. Rom., t. VI, pl. dintre p. 414 – 415; încă o copie de mâna lui Cantemir, în J.B. Van Helmont, *Physices universalis doctrina*, reprodusă *ibid*. Între p. 470 – 475, cu menţiunea: *Ioanenes> Demetrius Constan*e*tinus> Vayvo*e*da> pinxit*.

4 Vezi desenul din *Compendiolum*, loc. cit.

Vezi *Viaţa sfinţilor Varlaam şi Ioasaf*, trad. Udrişte Năsturel, Buc, 1904, p. 242 şi urm.

LXXXIV al romanului *Varlaam şiloasaf*, corespondentul lui Tevda este Mara, zeul iubirii, al

păcatului şi al morţii) 1.

Manuscrisul *Divanului* trebuie să fi cuprins deci şi modelul gra vurii publicate în ediţia din 1698. Gravura a fost însă executată în

Moldova, ca şi stema lui Antioh (foaia de titlu verso) sau floronul de la f. 143 v, care pare să reprezinte capul de bour.

În rest, podoabele grafice ale ediţiei sunt sărace, alcătuite din compoziţii tipografice transmise şi tipăriturilor noastre ulterioare.2

Din exemplarele pe care le-am văzut3 reiese că *Divanul* a fost o carte mult citită, ceea ce confirmă, cum vom vedea, frecventa copiere a ediţiei din 1698. Exemplarul nostru are numeroase corecturi în textul românesc, ca şi în cel grecesc, iar la f. 114 v următoarea însemnare de lectură: „Citit-am, văzut-am, priceput-am, înţeles-am, minunatum-am de această carte cu atâtea dovediri şi mărturii ce adeverează din *Sf. Scriptură*. Mare duh au avut <cel> care o au tălmăcit. Să zic ca al <lui> Eliseiu, îndoit după cum au fost la Ilie prorocul. Pre care dar să mi-l dea şi mie Dumnezeu. Amin. Popa Nicolae, 1834”. Filele tuturor exemplarelor cercetate sunt aproape la fel de „feştelite” ca ale cărţilor de ritual. Exemplarele incomplete din cauza uzurii sunt reparate4, uneori li se adaugă file albe, pe care sunt scrise texte importante, ca însemnările şi copia lui Simeon Hiară de pe *Istorie, din ce pricină au început împăratul turcesc asupra împăraţii moscalilor oaste* (1768 – 1774) a lui Radu Duma.6

1 Cf. N. Cartojan, *Cărţile populare în literatura românească*, vol. I, Buc, 1929, p. 235 şi 237; cf. şi miniatura din ms. rom. 1.398 al Academiei, reprodusă în *Cercetări literare 1* (1931 – 1932), Buc, 1934, p. 39 (informaţie a prof. univ. Dan Simonescu).

Prof. I. Nanu, în studiul său *Stemele Georgiei şi Ţării Româneşti. Tbilisi – Iaşi* (în *Studii de istorie*, vol. VII, 1965) semnalează asemănările între chenarele tipografice din *Divanul* şi publicaţiile georgiene ulterioare, lucrate în tiparniţa făcută cu sprijinul românesc la Tbilisi. Cp. şi cu chenarul foii de titlu a *Liturghierului* greco-arab de la Snagov, 1701, reprodusă de I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibliografia românească veche*, t. I, Buc, 1903, p. 425.

Din Biblioteca Academiei R.S.R., Bibliotecile Centrale universitare din Bucureşti şi Iaşi, Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R.S.R. şi biblioteca noastră.

4 Vezi ex. cu cota CVR 176 (N, V, 9) al Bibliotecii Centrale Universitare din Iaşi, unde gravura alegorică este înlocuită cu una de mână, liberă, dar interpretată la fel.

Publicată de Em. N. Kretzulescu, *Codex Kretiulescus*, în *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie*, 11 (1910), p. 17 – 36; v. şi I. Crăciun şi A. Ilieş, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne – sec. XV – XVIII – privind istoria României* (Buc), 1963, p. 479, nr. 454. Exemplarul se află, în prezent, în biblioteca noastră.

ILXXXV

Cartea a ajuns şi în biblioteci străine.1 Cantemir însuşi era gata să o trimită în Germania în 1714. Scriind unui membru al Academiei din Berlin şi prezentându-şi activitatea literară şi ştiinţifică publicului învăţat german, el începe cu *Divanul*, oferindu-se să o trimită corespondentului său.2

5. Circulaţia „Divanului" în copii manuscrise. Cu toate dificultăţile pe care trebuie să le fi întâmpinat cititorii *Divanului* datorită stilului greoi al cărţii, tema însăşi (cunoscută în secolul al XVIII-lea şi prin traducerea *Cugetărilor* lui Gabriel Thureson de Exenstiern, care cuprind în Cartea I, cap. 67 *Vorba trupului cu sufletul*) a

interesat în aşa măsură, încât opera lui Cantemir s-a bucurat de o mare răspândire. Când exemplarele din ediţia originală se împuţinează, sunt greu de procurat sau se deteriorarează, apar copiile manuscrise. Exemplarele cunoscute de noi sunt următoarele:

a) 1703, Transilvania – *Ms. XXXIIJ2* (*fondul Astra*) *al Bibliotecii raionale din Sibiu*, f. 1 – 212: copia integrală a *Divanului*, fără foaia de titlu, ruptă în manuscris. Scris de popa Ion din Vizocna (Ocna-Sibiului), încheiat la 15 mai 1703. Fusese cumpărat în 28 martie 1822 de biserica din Răşinari cu 6 zloţi şi 10 creiţari (însemnare la f. 3 – 14). Manuscris separat.3

b) 1753, Ţara Românească (Mogoşoaia) – *Ms. rom. 1.329 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. lr – 120 r: Cartea I şi Cartea a II-a (până la *Pentru cele şapte vârste*). Scris de Constantin Săidăcariul (= şelarul) din Mogoşoaia, încheiat la 15 decembrie 7262 (1753). Manuscris laic separat.4

— Un ex. la British Museum semnalase Emile Iregrand, loc. cit. Pe ex. Bibliotecii Academiei R.S.R., Filiala Cluj, f. III, însemnarea: „Inscriptus Cathalogo I, ibrorum Sem. Dioces. Fogarasi per D”. apoi note de lectură în limba română

(f. 37 v· 38 r>, însemnări în maghiară (i. 50 v) şi latină (f. 23 v, 49 r); exemplarul era citit în 1729 (f. 114 v).

— Scrisoare publicată în revista *Nene Biicher-Saal der gelehrter Welt* din Ieeipzig, t. IV, 1714, p. 377 – 378; cf. Ovid Densuşianu, *Notiţe asupra lui D. Cantemir*, în *Revista critică literară*, Iaşi, 2 (1894), p. 64 – 65. Este curioasă însă absenţa totală a *Divanului* din listele de cărţi vechi româneşti trimise Bibliotecii Academiei Române ca răspuns la apelul lansat în 1895, liste publicate de Augustin

Z.N. Pop în studiul său *Bibliografia românească*

veche, operă de colaborare naţională în *Studii şi cercetări de bibliologie*, 3 (1957), p. 215 – 249.

Descris de Ştefan Pasca, *Des copies du „Divan" en Transylvanie*, în *Acadimie Roumaine, Langue et Littérature*, *Bulletin le la Se*ction *Littiraire*, 2 (1943), p. 119 – 120. Notăm la fiecare manuscris provenienţa (mediu laic sau bisericesc)

şi felul cum a circulat (separat sau în mscelanee). 4 Cf. G. Ştrempel, *Copişti de manuscrise româneşti până la 1800*, Buc., 1959, p. 4 – 5; G. Ştrempel, FI. Moisil, *X*, Stoianovici, *Biblioteca Academiei. R.S. România. Catalogul manuscriselor româneşti*, vol. IV, Buc, 1967, p. 567.

LXXXVI

c) 1770, Moldova – *Ms. rom. 1.417 al Bibliotecii Academie R.S.R*, f. lr – 56*: Cartea I. Scris de Constantin, fiul preotului Grigore, încheiat la 20 aprilie 1770. x Manuscris laic miscelaneu (mai cuprinde *Bertoldo* şi alte texte populare).

d) 1774, Ţara Românească (Râmnicu-Vâlcea) – *Ms. rom. 1.267 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 2 r – 98 r: Cărţile I (de la cap. 30, începutul codicelui lipseşte), a II-a, a III-a. Scris de Anatolie ierodiaconul în 1774 (însemnare la f. 102 r). x, a f. *iv* reproducerea alegorie „înţeleptului şi Ieumi", desen în culori. Manuscris laic, miscelaneu (cuprinde în rest o *Cosmografie* tradusă din ruseşte) 2.

e) 1795, Transilvania (Cerghidul-Mare) – *Ms. rom. 6.005 al Bibliotecii Academiei R.S.R.* –, f. lr – 44 v: Cartea I, fragment din Cartea a III-a, cap. 77 (*Din cuvinte bune să se facă fapte bune*), *Ale stoicilor porunci zace*, *A altuia învăţătură* şi *Dovadă împotriva lumii din cartea a doao la punctuşul 54*. Însemnări marginale (ideile principale din diferite capitole) şi o notă de lectură la f. 44 v: *Pentru Lavirint ce taste*. Foile următoare (p. 90 – 104 în

numerotarea copistului), lipsesc; de asemenea, p. 7 – 8 şi 81 – 82. Scris de Nicolae Olah, dascăl din Cerghidul-Mare în 1795 (însemnare la f. 5 lr). Manuscris religios, miscelaneu (în rest, un *Cuvânt împotriva beţiei* şi copii de documente ecleziastice).3

f) 1797, Transilvania – *Ms. rom. 2.507 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 12 lv-173 v: *Carte de judecata Lumii cu înţeleptul sau jude· cată Sufletului cu Trupul* (Cartea I până la sfârşitul cap. 85: „către aceasta dară tot omul deplin spre a sufletului…" cp. ed. 1698, f. 43 r). Scris de Petre Popovici, încheiat la 17 decembrie 1797. Manuscris religios şi laic miscelaneu (în rest cuprinde extrase din *Prologul cel mare muşchicesc*, *Istoria răposatului mării-sale Grigorie-vodă Ghica*, *Pateric* etc.) 4

g) începutul secolului al XIX-lea, Transilvania – *Biblioteca Centrală de Stat a R.S.R.*, achiziţie recentă (1965), f. lr: *Constantin-voevod Divanul lumii cu înţeleptul sau judecata sufletului cu trupul*. Cuprinde Cartea I şi a II-a (numai cap. 1 – 36, până la: „acela al Senecăi cuvânt mult foloseşte". Iniţialele împodobite cu diverse reprezentări ale

1 însemnate criptografiată la 56 v, descifrată de G. Ştrempel, op. cit., p. 36 – 37.

Cf. şi G. Ştrempel, op. cit., p. 4 – 5; G. Ştrempel, Fi. Moisil, *τ*, Stoianovici, op. cit., p. 410.

Descris şi de Ştefan Pasca, op. cit., p. 121 – 124.

4 Cf. şi G-Ştrempel, op. cit., p. 188.

LXXXVII

Înţeleptului şi ale Lumii, influenţate de alegoria din ed. 1698. La

Articol I. f. 36 v portretul fantezist al autorului cu înseninarea: *Ioan Dimitrie Costandin Voievoda care au scos Divanul, spre pomenire*. Pe filele următoare însemnări

de popa Ianăş din Grădişte, eparhia Haţegului, episcopia Făgăraşului din anii 1812 – 1817 şi de Iosef Popp din 1844. Însemnări de lectură (f. 9 r jos, la episodul Virsaviei: „adevărat este”). Manuscris religios, miscelaneu (în rest: *Protocolul cununaţilor parohiei Grădişte*, f. 45 r; *Vers la morţi*, f. 46 v; *Vers la morţi la om tânăr*, f. 47 r; *Protocolul botezaţilor parohiei Grădişte*, *î*. 48 v; *Polojeniia iepurelui*.

Articol II. f. 49 v – 50 r; însemnări diverse, f. 5 lv şi coperţile interioare).

h) începutul secolului al XIX-lea, Moldova – *Ms. rom.* 7.*524 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. lr – 2 v; Cartea I (cap. 6 – 20), de la „ba, şi e sama la împăraţi cum sfarmă cetăţi”, până la „Lume după păcat în rău s-au prefăcut”. Manuscris laic şi religios, miscelaneu (în rest: *Istoria răposatului Manolache Bogdan vei vornic*, în versuri, cuvântări religioase, *Trepetnic* etc).

I) Secolul al XIX-lea, Ţara Românească – *Ms. rom. 5.566 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. În – 26 r: Cartea I (cap. 13 – 74 de la „Alexandru, ce folos vei avea” până la „ci numai în toate”. Copierea a fost întreruptă. Manuscris separat.

j) 1831, Moldova (Iaşi) – *Ms. rom. 758 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 94 r – 154 v; *Cartea către cetitoriu* (cu titlul: *Cătră cetitoriu luare-aminte*) şi textul integral al ed. 1698. La f. 97 r titlul: *A lui Ioan Dimitrie Constandin Cantemir-voevod, la Divanul lumii cu înţeleptul sau Giudecata sufletului cu trupul, Lumea bârfind şi înţeleptul grăind cu adevărate dovezi*. Motivarea copierii, laf. 96 r: „Fiind această carte vechi şi lipsind vreo câteva întrebări şi răspunsuri, după cum am găsit, aşa am şi priscris-o. Anul 1831, luna iulie, în vreme boalii holerii în Iaşi. Grigori Frăţiţa”. Manuscris laic şi religios, miscelaneu (în rest: *Letopisăţ*, *Cuvinte* şi *Cazanii* din Ioan Hrisotom,

Damaschin, Teofan, Ilie Mâniat etc. Şi *Tâlcul liturghiei*) Λ

k) 1835, Transilvania (Satulung) – *Ms. rom. 1.698 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 90 v – 9 lv; Cartea I, numai cap. 1 – 14. Copistul se opreşte apoi, ştergând cuvântul de legătură cu pagina următoare. Încercarea de a copia cel puţin titlurile capitolelor este şi ea abandonată după cap. 17 (f. 92 r), scriindu-se „Sfârşit şi lui Dumnezeu laudă". Manuscrisul e semnat de „Stan dascăl sân Iordache log cof ăt> „din Săcele-Satulung şi datat 1 august 1835. Manuscris religios, misce

1 Descris de I. Bianu şi G. Nicolăiasa, *Biblioteca Academiei Române. Catalogul manuscriptelor romaneşti*, t. III, Craiova, 1931, p. 29 – 30.

LXXXVIII

laneu (în rest: *Agathanghet*, prescurtări şi comentarii din *Vechiul Testament*, cazanii).

Cele 11 copii ale *Divanului* descrise mai sus provin deci trei din Moldova, trei din Ţara Românească şi cinci din Transilvania. Prezentarea manuscriselor arată că *Divanul* a circulat şi în copii separate (3), şi în miscelanee de cuprins religios şi laic (2). Copiştii erau din medii de cultură variate (din oraşe ca Iaşii, din marginea Bucureştilor sau de la ţară) şi interesul lor a mers până acolo încât au copiat şi difuzat scrierea lui Cantemir în manuscrise separate.

4. *Prescurtări sau prelucrări ale „D i ν anului"*. Desigur că tocmai stilul încurcat şi greoi al scrierii lui Cantemir a îndemnat pe unii cititori să redea substanţa dialogului din Cartea I într-o formă prescurtată şi inteligibilă. Cunoaştem două asemenea încercări: *întrebarea înţeleptului cu Lume* (1754) şi un rezumat al *Divanului* (1849), păstrate în următoarele manuscrise:

a) 1754, Transilvania (Bihor) – *Ms. fost al prof. N.*

Drăganu din Cluj, f. 249 v – 265 r: *O istorie a omului înţelept şi a lumii, cum s-au mustrat înţeleptul cu lume amândoi*. Inc.: *Cine eşti dumneata de eşti aşa mândră şi frumoasă şi împodobită*?… Scris în 1754 (se dau 7262 ani drept vârstă a lumii), dar N. Drăganu crede că textul e mai vechi. A circulat, după cum reiese din însemnări, în Bihor (corn. Surduc etc). Manuscris cu cuprins religios şi laic, miscelaneu (în rest: *învăţătură pentru tutun*, *Rugăciune de alungarea dracilor din ape* şi alte scrieri religioase, morale sau laice cu caracter popular) 1.

b) [1774], Moldova – *Ms. 2.379 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 32 v – 38 r. inc.: *înţeleptul zisă*: *Cine eşti dumneata de eşti aşa frumoasă şi împodobită*? Sf.: *Lume zisă*: *Dacă nu mă vrei, pas sănătos, că alţii mă roagă2*. Manuscrisul, datat 1810, pare copia unui text din 1773 după cum se poate stabili din vârsta lumii (7281 – de ani = 1773). Face parte din tradiţia manuscrisului precedent (cp. Începutul). Lucrarea constă într-o prescurtare a cap. 1 – 37 din Cartea I şi o încheiere sintetizând atitudinea înţeleptului şi a Lumii, fără ca disputa să ajungă la concilierea din originalul lui Cantemir. Expresiile şi imaginile luate din *Divanul* sunt destul de numeroase pentru a demonstra că această mică scriere anonimă este rezumatul *Divanului*. Manuscrisul din 1810 este un miscelaneu de cuprins laic (în rest: *Călindariu pe 1810* şi *Istoria poamelor*).

Descris de N. Drăganu, *Pagini de literatură veche*, în *Dacoromania*, 3 (1921 – 1922), p. 238 – 240, 248! Publicat de M. Gaster în *Chrestomafia romană*, vol. II, p. 93 – 97; v. şi *idem*, vol. I, p. Iv-LXXXIX

c) 1789, Transilvania (Păuşe) – *Ms. rom. 3.170 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, *i*. 93 v98 r: acelaşi text. Scris de Gheorghe Popovici – Cucuian din Păuşe, 1789.

Manuscris de cuprins religios şi laic, miscelaneu (*Alexandria*, *Archirie*, *Cuvânt de vreme de apoi*) *1*.

d) 1849, Moldova – *Ms. rom. 1.555 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 158 v-162 r: *A lui Ioan Dimitrii Constantin Cantemir-voivod* <şic> *la Divanul lumii cu înlăleptul sau giudecata sufletului cu trupul, lumea bârfind şi înţeleptuladevărul grăind cu adevărate dovezi, cartea întâiu*. Cele cinci file cuprind o prescurtare, cu cuvintele originalului, a Cărţii I şi a II-a până la cap. 39, după care lucrarea este părăsită. De observat identitatea titlului cu acela din ms. rom. 758 (cf. mai sus, pct. i), datată laf. 162” „1849 s-au scris, iunie 20”. Manuscris religios, miscelaneu (în rest, texte hagiografice).

5. O *copie a versiunii greceşti*. Spyridon Lambros a descris în 1910 codicele nr. 109 din Biblioteca Societăţii istorice şi etnografice din Atena, care cuprinde o copie a versiunii greceşt a *Divanului*.2 Este un manuscris din secolul al XVIII-lea, pe hârtie, de 95 file, cuprinzând – după ediţia de la Iaşi din 1698 – întreg textul grec al operei lui Cantemir, inclusiv cele trei prefeţe.3 Codicele, provenit din donaţia lui Hristu D. Caragea, a fost găsit de acesta la Ghemi, orăşel din Tracia, în regiunea Adrianopolei.

În preţioasa sa lucrare *Urme româneşti în Răsăritul ortodox*, Marcu Beza a semnalat acum trei decenii acest manuscris cu o descriere sumară („Versiunea grecească a *Divanului înţeleptului cu Lumea*, având în frunte scrisoarea cea caracteristică de închinare a lui Dimitrie Cantemir către fratele său Antioh, din care amintesc rândurile: «Tha

1 Vezi şi G. Ştrempel, op. cit., p. 190.

1 Spyr. I «ambros, Κατάλογος των κωδă κων των έν Αθήναις βιβλιοθηκών πλην της Εθνικής – Β κωδίκεις τής Ίστορικηςκαι Έθνο λογικής Εταιρείας, în Νέος

„Βλλτινορινήμιον, 7 (1910), p. 336 – 337, nr. 109. Mulţumim şi pe această cale colegului I, candros Vranoussis, directorul Arhivelor medievale ale Academiei din Atena, care a binevoit să ne procure descrierea manuscrisului menţionat.

— Din descrierea lui I, ambros ar rezulta că manuscrisul – pe care nu l-am văzut – ar avea numai două din prefeţe (*Caftea de închinăciune* şi cea *către cititor*). Cum însă a doua poartă două semnături (a lui Cantemir şi a lui Cacavela), este posibilă o eroare în descrierea lui I, ambros, care a omis epistola lui Cacavela. Titlul copiei are neînsemnate deosebiri faţă de ed. 1698, pe care n-am crezut necesar să le semnalăm. Tendinţa copistului de a prescurta, scriind numai esenţialul, este vizibilă din însăşi foaia de titlu care prezintă câteva omisiuni.

XC

Ies filosoful…» „etc). Reproducerea „iscăliturii lui Dimitrie Cantemir” 1 ne arată că Beza se credea în faţa unui autograf, dar altă reproducere a paginii a 2-a din manuscris2 demonstrează că este vorba doar de o copie a versiunii greceşti tipărite. Într-adevăr, foaia de titlu a acestei copii o reproduce pe aceea (grecească) a ed. 1698, din care este omisă numai menţiunea tipografilor. Este greu de crezut că în manuscrisul autograf Cantemir a trecut şi redactarea foii de titlu a ediţiei tipărite.

6. *Reeditările*: *D i υ α η u l u* i”. Haşdeu a republicat cel dintâi *Divanul* cu litere latine şi o ortografie latinizantă atenuată, în *Arhiva istorică a României*, 2 (1865), p. 82 – 170, împreună cu o sumară introducere intitulată *o scriere de filosofia morală în limba română* (*idem*, p. 81 – 82). Editorul omite titlurile Cărţii a II-a şi *Scara*. Termenii arhaici şi unele neologisme sunt corect explicate în note subpaginale, iar expresiile, proverbele, particularităţile

sintactice etc. sunt scoase în evidenţă prin litere cursive. Aparatul ediţiei Haşdeu se opreşte însă aici. Filologul notează numai desluşirile care-i vin repede sub condei, sărindu-le pe cele dificile, şi nu încearcă să identifice citatele fără referinţe din autorii clasici, osteneală la care îl obliga pregătirea sa de filolog.

Ediţia are omisiuni (ex. „Au poate muviliţa înin a Olimbului munte coastă să se cunoască?”, ed. cit., p. 84, r. 23) şi transcrieri greşite (ex. *nescărăndăvindu-se*, în loc de *nescărăndivindu-se*, p. 115, r. 27). Iu schimb, scoţând în evidenţă prin cursive sau note pertinente informaţiile de ordi ı filologic, filosofic, social-politic întâlnite în textul operei, editorul făcea un excelent serviciu cercetărilor de acum un secol.

Faţă de ediţia lui Haşdeu apărută cu numai treisprezece ani înainte, deci încă accesibilă cititorilor la 1878, ediţia lui G. Sion, publicată sub auspiciile Academiei Române, este pretenţioasă şi inutilă. Contribuţiile sale noi sunt minime: o prefaţă în care naivităţile covârşesc cele câte a observaţii de bun-simţ, un *Glosar* incomplet şi plin de erori.

Transcrierea nu este mai corectă decât cea a lui Haşdeu, faţă de care este însă mai riguros latinizantă, spre totala desfigurare a textului

1 Op. cit., ed. a 2-a, Bucureşti, 1937, p. 191. Eroarea a trecut în albumul lui Scarlat Callimachi, Vladimir Block şi Elena Georgescu-Ionescu, *Dimitrie Cantemir. Viaţa şi opera în imagini*, Buc, 1963, în care la p. 32 se reproduce după Beza „autograful lui Dimitrie Cantemir pe manuscrisul grecesc al *Divanului*”.

Op. cit., p. 190.

XCI cantemirian1; la obscurităţile datorate normelor ortografice de atxinci ale Academiei se adaugă erorile de

lectură ale editorului, ceea ce ia ediţiei orice valoare filologică. Sion transcrie:

„Herbulu tiarii vechii şi-au fostu alessu bouru
Numele vestindu-şi ca tunulu prin nouru”…

În transcrierea aceloraşi versuri Haşdeu redase *buăr*, *nuăr* prin *buoru*, *nuoru*, mai aproape de forma originalului.

Dintre erorile de transcriere (sau tipar) ale ediţiei Sion citǎm doar câteva: modificarea numerotării Cărţii I după cap. 8, ceea ce duce la necorespondenţa cu Cartea a II-a (deci nesocotirea intenţiei autorului), la suprimarea titlului cap. 9 din *Scara* cărţii I şi la repetarea erorii de alţi cercetători care i-au folosit ediţia; *Pildă din vechimea istorieiiea* (p. 51, r. 22, în loc de *vechile istorii*); *dureri* (p. 56, r. 14 de jos, în loc de *daruri*): omisiune (*iaste*, p. 61, r. 2); *Ai, cea lătrătoare* (în loc de *Aicea lătrătoare**, p. 69, r. 7 de jos); *Apost*. P. 154, r. 6, în loc de *Apoc*); omisiune (p. 161, r. 10 de jos, sare cinci rânduri din original, f. 85 v, r. 7 – 11); altă omisiune (p. 133, r. 4, cuvântul *mâseţa*) etc. Niciuna din aceste greşeli nu e consemnată în *Erata* de la p. XV – XVI, care mai cuprinde altele 116.3

Editorul din 1878 n-a depus niciun efort pentru prezentarea ştiinţifică a *Divanului*, pentru lămurirea împrejurărilor istorice ale alcătuirii acestei opere. Observaţiile din *Prefaţă* sunt rezultatele unei lecturi grăbite sau mărturisirea unei totale lipse de metodă ştiinţifică.4 Caracterizări şi ipoteze gratuite, informaţii inexacte, întrebări nerezolvate abundă în *Prefaţă*, ca şi în notele subpaginale ale ediţiei ei. „Dimitrie era, precum se vede, o inteligenţă extraordinarie şi a aflat mijloace nu numai să trăiască şi să se instruiască, ci să-şi facă chiar un nume distins în Constantinopole, astfel în că a ajuns chiar la tronul Moldovei pe care se întreceau a-l precupeţi (în 1693 – 1710!, *n.n.*) grecii din Fanariu”; „Ieremia Cacavela,

un erudit distins pe timpul acela. Aceasta se vede şi din epistola publicată în capul operei” 5;

1 Dan Bădărău, op. cit., p. 6, deplânge de asemenea „această ortografie a momentului care face citirea penibilă şi înceată, ba chiar are darul să distragă uneori atenţia cititorului de la sensul adânc al celor tratate”.

Menţionăm că lectura *Ai, cea* pare mai plauzibilă (la fel citeşte P.P. Panaitescu, op. cit., p. 50), dar traducătorul în greceşte scrie tot *Aicea* (Ἔδω), aşa încât o asemenea transcriere se impunea. 3 Vezi alte erori semnalate de Şt. Giosu, *art. cât.*, p. 111, n. 6.4 Despre lipsa de informare şi metodă a lui G. Sion, vezi şi criticele lui Titu

Maiorescu, *Beţia de cuvinte*, în *Convorbiri literare*, 7 (1873), p. 79 – 81.5 *Prefaţa*, p. IX.

XCII „... opera n-a fost scrisă în Moldova, ci în Constantinopole sau în Udriiu (Adrianopole), unde se vede (sic!) că a fost relegat junele principe ca căzut sub urgia vizirilor de atuncea, bănuit de hain sau rebel” 1... „Lipsa de idei sau expresiune juvenilă” şi sfârşitul ascetic al operei, ca şi imposibilitatea ca Dimitrie Cantemir să fi „putut avea pe degete texturile *sunetelor Scripturi*” îl face pe Sion să atribuie *Divanul* lui Cacavela, cel puţin în ce priveşte inspirarea „fondului subiectului” 2. Editorul întrevede posibilitatea de a stabili „sorgintea originalului”: pentru aceasta ar trebui să aflăm cartea lui Andrei Wissowatius (despre care se vorbeşte: către capul cărţii întâia la pag. 103 *n.n.*), „după care este poate o imitaţiune sau o prelucrare comandată ca teză de exerciţii de către profesor elevului său” 3. Niciun efort nu s-a depus atunci pentru aflarea unei cărţi care exista negreşit în bibliotecile Transilvaniei, cu care puteau uşor stabili relaţii membrii ardeleni ai Academiei, cum demonstrează în anii imediat următori bibliotecarul instituţiei, tânărul – pe atunci – Ioan

Bianu.

Sion mărturiseşte: „Am crezut inutil de a reproduce şi versiunea grecească, căci ea nu ar fi adus nicio lumină de interes filologic sau literar”, deşi nu poate răspunde la întrebarea „în care versiune s-a scris originalul” 4. Limba textului grec i se pare atât de „neîngrijită, atât de barbară, încât nu o putem califica îndestul” şi se miră „cum însuşi învăţatul Cacavela a putut permite elevului său să iasă la lumină cu o grecească atât de comună” 5, adăugând nedumerit: „poate că pe timpul acela aşa se scria limba grecească şi în asemine ipotesă trebuie să respingem ideea că versiunea aceasta a fost o lucrare originarie a lui Cantemir, fiindcă de la dânsul nu se mai văd alte opere scrise în limba aceasta” 6, argument de două ori neîntemeiat, deoarece, pe de o parte, Cantemir a scris şi alte opere în greceşte, iar pe de alta, pentru

1 *Prefaţa*, p. IX.

a *idem*, p. X. K curios cum o asemenea părere a putut fi însuşită de M. Gaster. În *Literatura populară română*, Buc, 1883, p. 167, Cacavela este deocamdată „editor... al cărţii *Divanul lumii*, ce se atribuie (sic!) lui Demetrie Cantemir”, dar în *Chrestomaţia română*, vol. I, p. XLVIII, *Divanul* este chiar citat ca opera lui” (Cacavela) Cantemir”. Această atribuire pripită trece la N. Drăganu, *Pagini de literaturi veche*, în *Dacoromania*, 3 (1921 – 1922), care afirmă (după Gaster citat îndată) că *Divanul* „l-a compus, după cât se pare, în colaborare cu «plugariul» Cacavela”, şi la Traian Bratu (*Cărţile populare la români*, în *Revista Fundaţiilor*, 3 (1936), nr. 10, p. 67, n. 1), care, tot după Gaster, îl numeşte pe Cacavela editor „al unei *cărţi atribuite* voievodului Din. Cantemir, tipărite la Iaşi, la 1698”.

„*Prefaţă*, p. X.

Jbidem.
5 *Idem*, p. XI.
β
Ibidem.
XCII1 că din faptul că *Divanul* era scris în greaca vorbită nu decurge că versiunea nu putea fi a lui Cantemir.

„Stilul şi limba" *Divanului* sunt pentru Sion alte pricini de „mirare şi confuzie" 1. Topica ciudată a operei este explicată de editor prin lipsa de lecturi româneşti a autorului, care, exilat la Constantinopole, „nu dusese cu sine decât vorbirea limbii aşa cum o învăţase în casa părintească şi puţină deprindere în scriere", de unde mulţimea acelor „barbarismi atât de grosolani" 2. Deşi vinovat de „neglijenţa ce arată în modul scrierii" şi „ignoranţa literară", autorul este, însă, observă Sion, un „creatoriu de cuvinte şi chiar neolog".3 Sion încheie *Prefaţa* cu explicarea erorilor de transcriere şi tipar justificate prin „sistema etimologică" a Academiei, lipsa de semne diacritice şi… „perplexitatea culegătorilor".

Această şubredă îndreptăţire a unei metode de lucru precare nu e întrecută decât de scurtele comentarii la text, în care ignoranţa este asociată cu o candidă comoditate. Sion nu verifică corect referinţele şi nu caută să identifice citatele. Citatul din *Ecleziastul*, XIII, 1 (citeşte *Ecclesiasticus*, adică *înţelepciunea lui Iisus Sirah*) din Cartea a II-a, 48, îl pune în mirare „mai întâi că în textul grecesc se dă ca citaţiune de la Sirach, apoi că în *Ecclesiastul* nu există o Carte a III-a (eroare de tipar pentru *a XIII-a*), prin urmare nici citaţiunea nu se găseşte"; Sion nu cunoştea deci deosebirea dintre cărţile *Ecleziastului* şi *Ecleziasticului* şi nu se ostenise să verifice în cartea *Sirah*, unde citatul se găseşte la locul corect indicat în text. Dar el nu înţelege nici sensul lui μακρύνω,

şi traducându-l prin „a înlătura” găseşte ideea stihului din Cartea a III, cap. 15, „fără vigoare şi înţelesul de tot obscur” 4. Pentru că numai versurile din Cartea a III-a, 69 au referinţă (la Ausonius), Sion conchide că „toate versurile ce figurează în cartea aceasta fără citaţiunea autorilor se vede că sunt traducţiuni fidele din Ausonie” 5, dar, evident, nu controlează în operele poetului latin pentru a-şi verifica presupunerea6. Dacă se poate accepta ignorarea rarului bulgarism *Mhă* (în expresia „a prinde bâna” = a contesta, a nega), întâlnit în Cartea I, 76 (deşi era corect explicat de Haşdeu în ediţia sa, p. 134, n. 3) sau chiar a termenului biblic *curban7*, în schimb

1 *Prefaţă*, p. XI.

Idem, p. XII.

Ibidem.

— Ed. Sion, p. 202.

5 *Idem*, p. 234.

— I, a pag. 201, n. I se mirase că pentru versurile traduse în text nu se ei tea-a autorul. 7 *Idem*, *Glosar*, p. 6.

XCIV e curios ca *blagodarenia* să capete echivalenţele „adoraţiune”, „bine cuvântare” 1, iar *înnoplemennic* pe acela de „nu eterodox”, „bine credincios”, când sensul este tocmai invers2. Exemplele de mai sus sunt concludente în ce priveşte inutilitatea şi nivelul scăzut al ediţiei Sion, care a fost, totuşi, mai cunoscută decât aceea, incomparabil superioară, a lui Haşdeu.

VI. „DIVANUL” ÎN CULTURA ROMÂNEASCĂ ŞI ÎN CULTURA EUROPEANĂ

După cum autorul însuşi a dorit-o, *Divanul* a fost o scriere bine primită de cultura românească a vremii şi care, timp de peste două veacuri şi jumătate, a rămas în atenţia cărturarilor de la noi. Despre o operă care după

difuzarea ei prin tipar a fost copiată de cel puţin 15 ori – manuscrisele cunoscute – în ambele ei versiuni, română şi greacă, este greu de spus că nu a putut rămâne în literatura noastră.3 Opinia lui Sextil Puşcariu merită a fi amintită numai pentru a ilustra varietatea reacţiilor pe care le poate provoca o carte interesantă. Tipărită în 1698, copiată aproape din deceniu în deceniu până în 1846, retipărită în 1865 şi 1878, analizată în manuale sau studii până în ultimii ani – prima scriere a lui Cantemir continuă să-şi împlinească o funcţie culturală greu de contestat şi, după ce a bucurat pe vechii cititori, ea rămâne pentru cei de azi mărturia la fel de preţioasă a tradiţiei umanismului românesc. *Divanul* a răspuns deci dorinţei pe care o mărturisea Miron Costin în *Predoslovia* sa la *Viaţa lumii*: „Şi alte dăscălii şi învăţături ar putea fi pre limba românească de n-ar fi covârşit vacul nostru acesta de acum de mare greotăţi, şi să fie şi spre învăţătura scripturii mai plecate a lăcuitorilor ţării noastre voie”. Cartea lui Cantemir arăta şi „plecarea spre învăţătură” a românilor şi posibilitatea efortului nostru creator de a înavuţi cultura chiar în marile greutăţi ale veacului al XVII-lea.

Ca şi alte vechi scrieri, *Divanul* a ocupat succesiv mai multe locuri în cultura noastră. De la apariţie şi până către mijlocul secolului al XIX-lea, perioadă în care ediţia tipărită este prezentă în bibliotecile vii, citite, cum constatăm din însemnări şi din faptul că opera este răspândită încă prin copii manuscrise, *Divanul* face parte din fondul literar circulant. Ea îndeplineşte în această fază funcţia de

1 *Idem*, p. 3.

— *Idem*, p. П.

— Sextil Puşcariu, *Istoria literaturii române*, *Epoca veche*, ed. a 2-a, Sibiu, 1930, p. 170.

operă etică, de educaţie religioasă, dar şi de reflecţie filosofică, prin atitudinea nouă a Lumii, exprimată în atâtea din paginile sale, şi prin tratarea laică a temei *Fortuna labilis*. Ea contribuie în bună măsură la întreţinerea şi dezvoltarea interesului pentru temele „norocului nestatornic" şi a „disputei între suflet şi trup", tocmai sub această formă a dialogului. În secolele XVIII-XIX vom regăsi motivele în alte creaţii folclorice sau din literatura populară scrisă (*Mustrarea sufletului şi a trupului1*, traducerile din Exenstiern) ceea ce demonstrează, încă o dată, integrarea *Divanului* într-un filon bogat al literaturii noastre vechi.

Treptat, cercul cititorilor *Divanului* se restrânge însă la acela al ştiutorilor de carte de la sate şi al clericilor din mănăstiri.

Pentru o vreme, prima operă a lui Cantemir, eclipsată parţial de scrierile de faimă europeană ale cărturarului moldovean (*Istoria Imperiului otoman* şi *Descrierea Moldovei*), este cunoscută de oamenii noştri de cultură doar după nume sau după descrierile altora.2

În 1865, prin republicarea integrală, Haşdeu descoperă *Divanul* pentru istoriografia culturală şi pentru filologia noastră: „Pe lângă importanţa-i pentru studiul limbii noastre, această carte este un document de mare valoare pentru istoria culturii naţionale, ca cea dintâi şi, pare-se, singura până acum operă filosofică română originală" 3. Dar nici istoricii culturii, nici filologii n-au fost atât de sensibili cât ne-am fi aşteptat la semnalarea lui Haşdeu. Retipărirea *Divanului* în 1878 s-a datorat faptului că întreaga operă a lui Cantemir era reeditată de Academie; atenţia acordată cărturarului moldovean era provocată însă de alte scrieri, socotite mai valoroase, iar

despre felul cum s-a retipărit *Divanul* am avut prilejul să scriem mai sus. În realitate, cartea nu a format obiectul unui studiu atent, aşa încât timp de câteva

Vezi N. Cartojan, *Cărţile populare în literatura românească*, vol. II, Buc, 1938, p. 215 – 216. I, a 1849 şi 1854 Anton Pann publica *Pocăinţa omului dezmierdat sauvorbire între suflet şi trup*, Buc, reluată de ierom. Paisie Iambru într-o broşură din 1905, *Viaţa şi petrecerea omului dezmierdat sau Convorbirea sufletului cu trupul*. Buc. Alte *Mustrări* sau *Vorbiri între suflet şi trup* se păstrează în fondul de manuscrise româneşti al Bibliotecii Academiei R.S. România.

a

Aşa, George Bariţ, în articolul său *Dimitrie Cantemir, principele Moldovei*, publicat în *Transilvania*, 3 (1870), p. 118, descrie *Divanul* în mod evident după Alexius Horinyi, *Memoria hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*, pars II, Viennae, 1776, p. 285. Vasile Popp, în *Dizertaţie despre tipografiile româneşti*, Sibiu, 1838, p. 79, folosise aceeaşi sursă. Era vremea în care Haşdeu se plângea că despre Dimitrie Cantemir unii cercetători „nu cunosc nici titlurile producerilor sale" (*Notiţă asupra lui Cantemir Vv.*, în *Foiţa de istoria şi literatură*, 1 (1860), nr. 3, col. 69).

B.P. Haşdeu, *O scriere de filosofia morală în limba română*, loc. cit., p. 81.

xevi decenii cunoaşterea ei s-a limitat la observaţiile puţine ale lui Haşdeu şi la cele eronate ale lui G. Sion. M. Gaster însuşi rămâne tributar acestor informaţii, emiţând opinii neaşteptat de greşite despre limba şi stilul cărţii şi raportul între versiuni.1

Până ce filologii îşi vor întoarce atenţia către opera lui Cantemir, mai întâi pentru studiul stilului, ea

încremeneşte sub eticheta pe care i-o pune N. Iorga: „O compilaţie greoaie, rău scrisă şi fără scop”, în cuprinsul căreia „puţini mai pot avea curajul să rătăcească” 2. Sion în ediţia de autoritate a Academiei, Gaster, Iorga erau de ajuns pentru a stabili reputaţia unei opere, pentru a tăia elanul celor ce-ar fi vrut să o studieze sau a da idei preconcepute celor ce se încumetau.3 *Divanul* capătă un număr de inventar în istoria literaturii române vechi, peste care manualele trec repede în favoarea *Istoriei ieroglifice.1*

Această carenţă a vechii istoriografii literare se întrerupe cu un mare studiu despre stilul lui Cantemir, în care analiza *Divanului* ocupă un loc însemnat, fără a răspunde însă întrebării privind originea acestui stil (influenţa celui latin, celui turcesc sau creaţie originală).5 Se deplânge conţinutul sterp şi monoton al acestei opere, dar „stilul, ca unul ce nu se depărtează prea mult de tradiţie şi nu suferă prea mult de mania de originalitate a discipolului lui Van Helmont, stilul e mai aşezat, mai puţin bizar şi de neînţeles” 6. A.D. Xenopol preţuieşte

Chrestomaţie română, vol. I, I «ei pzig – Bucureşti, 1891, p. Xlyv III.

N. Iorga, *Istoria literaturii române în sec. XVIII*, vol. I, Buc, 1901, p. 274 – 275.

La aceasta contribuise şi Aron Densuşianu (*Istoria Umbei şi Literaturii române*, ed. a 2-a, Iaşi, 1894, p. 181), căruia limba *Divanului* îi păruse „exotică, nenaturală şi greoaie până la dezgust, intervertită şi încurcată până la neînţeles”.

A.D. Xenopol protestează în *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a 3-a, vol. VIII, Buc, 1929, p. 206, nr. 32, vorbind despre „limba curat românească” a lui Cantemir şi despre „tema îndeobşte interesant tratată... cugetările

nouă şi fericite” ale *Divanului* (*idem*, p. 210).

— A contribuit la aceasta şi o altă idee neîntemeiată pe nimic, tot a lui

— G. Sion (*Prefaţa*, p. X), şi anume, că *Divanul* ar fi o prelucrare după Wissowatius „comandată ca teză de exerciţii de către profesor (Cacavela) elevului său” (Cantemir). Afirmaţia şi-a străbătut drumul nediscutată de nimeni (Dan Bădărău, op. cit., p. 7, nr. 3, credea însă că lucrarea de „abilitare” a lui Cantemir ar fi fost *Compendiolum*), repetată până în studii recente („un exerciţiu, ca să spunem aşa, de nivel înalt, însă un exerciţiu de învăţăcel, sub îndrumarea unui dascăl superior cum a fost igumenul cretan Ieremia Cacavela”, Şerban Cioculescu, *Despre stilul lui Dimitrie Cantemir*, în *Tribuna*, 2 [1958], nr. 35, p. 1).

Dragoş Protopopescu, *Stilul lui Dimitrie Cantemir*, în *Analele Academiei Române*, S. II, Mem. lit., 37 (1914 – 1915), p. 125 – 170.

Art. cât., p. 135 – 136.

7 – Dimitrie Cantemir – Divanul însă *Divanul* tocmai pentru limbă şi idei.1 Mihail Eminescu îmbogăţeşte Biblioteca Universităţii din Iaşi cu un exemplar plătit cu 170 lei noi în 1874, acela folosit azi de cercetători.2

Până la reîndreptarea atenţiei cercetătorilor asupra *Divanului* principalul serviciu culturii noastre moderne îl făcuse Haşdeu: acela de a fi semnalat prezenţa în literatura română a secolului al XVII-leai a unei opere de filosofie considerată, pe atunci, originală. Menţiunile despre *Divanul* în manualele sau cursurile universitare repetă în general această apreciere, contribuind astfel la întărirea conştiinţei generale despre vechimea culturii noastre. *Divanul* căpătase astfel în această perioadă a circulaţiei lui funcţiunea unui jalon în istoria gândirii

româneşti. Tocmai pentru aceasta prima operă a lui Cantemir merita, desigur, mai multă atenţie din partea cercetătorilor.

Principalele studii apărute în ultimii ani despre viaţa şi opera lui Cantemir, semnate de P.P. Panaitescu şi de Dan Bădărău, marchează o etapă nouă în studierea *Divanului*. Din numeroasele probleme pe care le pune cartea se încearcă rezolvarea câtorva prin analize atente: originea temei3, scrierile din care se inspiră autorul 1, ideile filosofice.

Op. cit., p. 206, nr. 32 şi p. 210; G. Pascu, în *Viaţa şi operele lui Dimitrie Cantemir*, Buc, 1924, p. 33, insistă asupra importanţei filosofice a *Divanului*.

Este exemplarul cu nr. 114/74, descris de Eminescu în adresa către Ministerul Instrucţiunii din 15 octombrie 1874 [cf. G. Zane, *Câteva ştiri despre M. Eminescu*, în *Revista Fundaţiilor*, 6 (1939), p. 317 – 326, şi M. Bordeianu, *Autografe eminesciene pe cărţi din Biblioteca Universitară din Iaşi*, în *Călăuza bibliotecarului* 17 (1964), nr. 6, p. 336]. Este interesantă indicaţia marelui poet rezultată dintr-o intuiţie sau dintr-o analiză a textului: *„text român cu traducerea grecească”*.

D. Russo (dar înainte de el Ovid Densuşianu, *Istoria literaturii române*, Buc. 1898, p. 517) crezuse că găseşte ideea centrală a *Divanului* în *Dioptra* lui Philippos Monotropos (*Manuscrisele greceşti* din Biblioteca Academiei Române, Buc, 1901, p. 10). P.P. Panaitescu compară cele două scrieri conchizând asupra originalităţii *Divanului* prin tratarea literară şi soluţia laică, deosebită de aceea a *Dioptrei*. Dan Bădărău, op. cit., p. 118 – 120, extinde comparaţia la *Venatio scientiarum* a lui Van Helmont, cu concluzia că nu acesta este modelul *Divanului*.

P.P. Panaitescu, op. cit., p. 51, reia observaţia mai veche a lui Sion despre folosirea la Wissowatius, semnalând interesul unei contaminări a ideilor din *Divanul* cu gândirea unitariană. Dan Bădărău insistă asupra lui Wissowatius [op. cit., p. 121 – 123), fără a putea stabili încă în ce măsură l-a utilizat Cantemir. Reluată în contribuţii mai noi (y. studiul nostru *Dialogul Orient-Occident, tradiţie-inovaţie în „Divanul" lui Dimitrie Cantemir*, publicat în *Buletinul Comisiei naţionale a R.S. România pentru UNESCO* (1964), nr. 1 – 2 (ian. -iun.), p. 43, şi P. Vaida, *Umanistul Andrei Wissowatius tradus de Dimitrie Cantemir*, în *Gazeta literara*, 11 (1964), nr. 37 (din J0 septembrie), această chestiune de istorie literară a fost definitiv lămurită în ultima analiză comparativă a lui P. Vaida, *Dimitrie Cantemir şi Andrei Wissowatius*, în *Revista de filosofie*, 12 (}965), p. 37 – 4Ş.

XCVIII

etice şi sociale. Principala contribuţie în aceste chestiuni o aduce Dan Bădărău1, care scrie primele pagini clare despre aportul filosofic al *Divanului**, semnalând astfel caracterul complex al acestui document de gândire românească din secolul al XVII-lea şi, în general, valoarea sa pentru studiul prefacerii în sens modern a culturii noastre acum trei veacuri.

Deocamdată în lucrări de sinteză *Divanului* i se acordă mereu mai multă atenţie de către filologi3, istoricii literaturii4 sau ai filosofiei noastre5. Dar opera prezintă încă suficiente aspecte neclare pentru a fi menţinută pe şantierul cercetării ştiinţifice. Izvoarele *Divanului*, în special pentru Cartea a II-a, traducătorul versiunii greceşti, motivul celor două tiraje, limba şi stilul mai necesită analize şi căutări, pe care studiul de faţă a căutat, la locul lor, să le semnaleze.

Scris într-un centru important de cultură sud-est-europeană, asociind elemente de gândire din răsăritul şi apusul continentului, publicat şi în limba greacă, *Divanul* aparţine prin temă, geneză şi destinaţie tezaurului comun al literaturii europene. Cantemir însuşi considera că prima lui scriere poate interesa cercul învăţaţilor de la Academia din Berlin. În 1776, Alexius Horânyi o menţiona între lucrările cunoscute ale vremii.6 A. Papadopoulos-Vretos o aminteşte în 1854, în a sa *Istorie a literaturii neogreceşti1*. Deşi descris de Emile integrand la sfârşitul veacului trecut ca o carte ce intră şi în bibliografia elenică, *Divanul* nu a format însă până acum obiectul unui studiu privind locul său în istoria literaturii neogreceşti. Viitorul cercetător al acestei opere integrată procesului de formare al cugetării greceşti moderne va trebui, de asemenea, să ţină seamă că prin *Divanul* un text unitarian este pentru întâia oară tradus în greaca populară.

Pentru că Exenstiern acordă prea puţine pagini disputei între Suflet şi Trup în *Cugetările* sale, *Divanul* rămâne ultima operă care

Op. cit.

— *Filosofia lui Dimitrie Cantemir*, p. 111 – 125, 195, 284, 291.

a

Al. Rosetti şi B. Cazacu, *Istoria limbii romane literare*, vol. I, Buc, 1961, p. 300 – 318.

— *Istoria literaturii romane*, vol. I, Buc, 1961, p. 612 – 614.

— *Istoria gândirii sociale şi filosofice în România*, Buc, 1964, p. 80 (Dan Bădărău) şi P. Vaida, *art. cât.*

— Op. cit., p. 285, unde *Divanul* este descris astfel: *Mundus el anima, în Graeca et Moldava lingua scriptus liber et în Moldavia impressus, în dialogos partitus,*

praecipua Ethicae capita continens. Descrierea e luată după biografia lui Cantemir anexată ediţiilor occidentale a *Istoriei Imperiului otoman*.

Νεοελληνική φιλολογία, τομ. A, Αθήναις „1854, p. 46, nr. 130.

XCIX

7*

tratează pe larg motivul în literatura medievală. După cum arătam mai sus, prin interpretarea şi soluţia pe care o dă temei *Fortuna labilis*, scrierea lui Cantemir ocupă în istoricul acestei teme un loc pe care niciun studiu viitor nu-l poate ignora, şi este cazul să regretăm că nici F. Batiuşkov, nici Ramiro Ortiz nu au surprins interesul unei analize a *Divanului* sub acest raport. Prezenţa citatelor din al-Saadi şi sensul pe care Cantemir îl dă *Divanului*, ca gen literar, fac din opera sa un document al schimburilor culturale Orient – Occident1. Apelul la autorităţi din gândirea clasică sau medievală – păgâne, catolice, unitariene – într-o carte de etică ortodoxă este plin de semnificaţie pentru lărgirea orizontului cultural sud-est-european în pragul epocii moderne. Iată tot atâtea motive care conferă primei scrieri a lui Cantemir o însemnătate ce depăşeşte graniţele culturii româneşti.

Divanul este una din operele mari ale gândirii româneşti şi ale cugetării Europei de sud-est în general. Substanţa bogată şi nuanţată a acestei scrieri, în care sunt întreţesute, într-un interesant efort de sinteză, ideile raţionalismului încă tânăr cu urzeala gândirii medievale în curs de prefacere, fac din prima lucrare a lui Dimitrie Cantemir cartea reprezentativă a unei epoci şi a unei mari lupte de idei care avea să separe religiosul de laic şi să aducă apoi triumful celui din urmă în culturile română şi neogreacească. Lupta aceasta a fost îndelungată şi dificilă.

Procesul de ieşire din făgaşul tradiţional al gândirii medievale şi de angajare într-o nouă viziune a omului şi a lumii s-a desfăşurat în Europa de răsărit într-un interval mai mare de timp decât în Apus. Diferitele etape ale acestui proces şi particularităţile lui nu au fost îndeajuns studiate nici pentru gândirea greacă, nici pentru cea română. Apariţia atitudinii noi faţă de om şi viaţă atribuită secolului al XVIII-lea şi pătrunderii ideilor iluminismului în ţările balcanice este în realitate mai veche. Pledoaria pentru raţiune pe care o aduce *Divanul* este una din dovezile ce pot atesta că înainte de iluminism terenul pentru o nouă orientare a gândirii era pregătit în cultura românească.

Această afirmaţie pare temerară, şi ea trebuie susţinută de argumente. Este greu de văzut într-un manual de realizare umană după principiile creştinismului ortodox un jalon între două gândiri atât de deosebite ca sens şi spirit cum sunt creştinismul tradiţional şi raţionalismul modern. Dar trebuie să acceptăm că o operă care foloseşte ca argumente demonstraţia raţională şi ia ca arbitru raţiunea este – 1 Cf. studiul nostru citat mai sus, *Dialogul Orient-Occident, tradiţie-inova· fie, în „Divanul" lui Dimitrie Cantemir*, p. 41 – 45 şi 49 – 50.

Q

Indiferent de haina sa teologală – o operă a spiritului nou, raţionalist şi o înfrângere a principiului autorităţii pe care se rezemase un mileniu şi jumătate cugetarea europeană. *Divanul* este o asemenea operă. În ea se afirmă tendinţe ce mijeau de câteva decenii în gândirea românească, de a renunţa la revelaţie ca izvor al adevărului şi de a supune vechile dogme examenului critic al omului natural. Faptul că aceste tendinţe se manifestă încă sub haina obişnuitelor formule religioase şi în câmpul

culturii religioase nu trebuie să ne înşele. Colaborarea cărturarilor laici a însemnat pentru Biserică a introduce calul troian în cetate; folosind vechiul armament într-un sens nou, aceşti cărturari vor lucra la dărâmarea cetăţii dinăuntru în afară. Iată de ce activitatea cărturarilor de formaţia lui Milescu, Constantin Cantacuzino sau Cantemir – analizată în lumina conflictului la care luau parte şi a poziţiilor noi pe care ei le reprezentau – este capabilă să ne lămurească o serie de aspecte nedesluşite încă ale începuturilor gândirii româneşti moderne.

Divanul este o operă de gândire, şi sub acest raport interesează pe cercetătorii filosofiei noastre, una din vechile opere de exprimare în limba română într-o formă artistică – ceea ce îi justifică atenţia filologiei şi istoriografiei literare – şi totodată unul din izvoarele preţioase de informaţie asupra cunoştinţelor variate ale cărturarilor români din secolul al XVII-lea şi ale cititorilor lui. El interesează deci, în egală măsură, istoria culturii române vechi.

Această întreită valoare a *Divanului* îi îndreptăţeşte pentru tot deauna preţuirea iubitorilor de cultură şi atenţia cercetătorilor.

NOTA EDITORULUI

1. Versiunea românească a *Divanului* este publicată în ediţia de faţă potrivit regulilor de transcriere interpretativă, reduse însă la minimum din preocuparea de a nu modifica fără folos fizionomia textului original.

La obişnuitele dificultăţi întâmpinate în editarea cu litere latine a textelor chirilice, *Divanul* adaugă câteva datorate unor împrejurări proprii imprimării din 1698 a acestei opere.

Manuscrisul lui Cantemir nu s-a păstrat, iar textul transcris prin ediţia de la Iaşi poartă în mod vădit

amprenta inconsecvenţelor ortografice sau neînţelegerii manuscrisului original de către tipografii Athanasie şi Dionisie.

Dacă, în lipsa manuscrisului autorului, nu putem şti în ce măsură ortografia lui a fost consecventă (deci dacă dublete ca *nicinice*, *căcicăce*, *păghară-păhară*, *pe-pre*, *sufferire-suferire* etc. sau triplete ca *sunt*, *sâni*, *sunt* etc, păstrate în ediţia de faţă, sunt datorate neatenţiei culegătorilor sau autorului însuşi), este limpede că unele erori din ediţia 1698 nu pot fi ale lui Cantemir. Aşa, de exemplu, dintr-o neînţelegere a culegătorilor, referinţa „caută-se Tineris [= Juvenal]” (f. 113) este tipărită „caută Setineris” (eroare ce stăruie şi în ediţia Haşdeu, p. 152, şi în aceea a lui Sion, p. 199), iar „Constantin” (f. 88) devine în textul grec paralel Κονστάντιος. Asemenea erori (a se vedea şi cele semnalate în notele textului sau în *Comentarii*) învederează intervenţia culegătorilor în textul lui Cantemir, ceea ce creează mari dificultăţi restabilirii textului din manuscrisul autorului. Se adaugă faptul că *Divanul* este prima operă cunoscută a lui Cantemir, aşa încât ea nu poate beneficia de compararea cu un text anterior care să ajute la stabilirea formelor de limbă sau regulilor ortografice proprii autorului în acea etapă a creaţiei sale.

CUI

AID

3 jaun *vo* iji-iBa întxaţ uţ ajbdnaoa.id Briuinub o BAjasqo as *vi* = ti

nţ = ei í (?) *Va* nud Euiibapioţui trâpaj tsoj B %. IZB ap Bjţunuoid ap Uţnjaa Biaţii na asjjasubiţ tsoj ne OJBUKII BO: J//! IÂV JS JLWUSV ·* ((XÏM JS în LIM nes» ad *ininuvaiţi* jnj. xaţ ui – cAp-odoap Biujidxa ıδ’s jbdjj. ap poia aţiţoaos pujjj (J80I Î *tsuamvo* js jţ – sas!» ap aoj UŢ – *suim*)

ι SUOSUBJ tsoj B η jmzba Btiop ui: (nj (9, =) *η* sijasubjţ B-S I<UL [J înţuj Ana BJ jbiunu iaojjbia – o: μo jjţipbi} ap ΛBoρ BqjOA pujjj ţbia-jjsubiţ tsoj B nu (BUBOSUOD Bdnp JBUJJ Bţ UBS Oţ-uBuosuoajaţuţ) jjnzba aţibjajaa ιιτ. % ives» sjjas-*uri*% tsoj B «ap aoj ui (BJuinqaj-ul tsoj B puţa ajsi ajjjnzbO ui „Ί

(*vfsvsov* UMOJJUU sijasubi} UIB *vi* ad EXisşd UIB soţ JEUI aţbŢBjs aAjj. oi uip pula zba jnjnuijţin eţ-daaxa na! i\ L₃BhP p. og, ht> pl. opfhP sajna atsa *vfsvsov*) ι. ŢaAojs Baabfuinqaiţui îs Bajb OŢBA ap BŢBJ anjpnţiţiaauj ajbiu o Btsajj UBUI luoţb Saţa·*33 ’30* Bumbaptoţ asjjasubjtsoj nb aAojs snop ajaa *vă* îs a ap aţujbui: IZB ap BIB – jaţii Bajbunuoad ţdnp *lă DS* JS *IO ’30* asi-iasubi} tsoj UB fi jă h: *‰*% atsad BŢB – iaţii – SUBJ} tsoj B g BAOJS ji-jBa înţisjjjs aids jqasoapui aajţubuosuoa jjndnjă Bdnp («JBI) jojaţuj Ana juţisiijs BJ aibds pula. *n* = 8 – ta; o = *o*) js o

* = ε

JBJ *zp* SJJ₃SUBI}} SOŢ B g nj-BAjasqo ajajb OBU – un no a-Bţoadsaj tsoj UE Bja-jj-BAOjs aţinusjqo aja: juajb Ajijag; ·B: ajajboţbuunţuis E₄EI ap Bjţipa ui supuoa uib-au a. rea Bdnp ajaj MSUBiţ ap ajaiuion

jjraaţub jnj intxaţ ui jjjjua Aiaţujau jnjwţija ap aţijajo aţbţubAB aţiejajaa ap BŢES – uaduioa atsa (ajboţbxednsau j4 Bsnpaj) Baijbl Soţio aţbţiun ap BSdjj jjoţbrjaajaa njţuad a UBsaiaţuiţuis joţijo-Bâajna ajb nbS jnjnjoţnb ajb aaijbjăoţio ajaţuaaasuoouj îs ajjjbiza isasui nin

ujţbi injnţaqbjjb ajajaţii na JBUIUU js aajţiwbip auuias ISOJOJ 13 BJBJ jjbajjjpoui ap ranuijujui na intxaţ pulpaj Baiţauoj Baiajjasubjţ BJ pnijadb Ba ap adb Ojdb uiauj-uaui au BS jsnj. oţinpbj-s uib-au uiatsjs Bauauiasb mun Bajbţdops pumpb Suiau jiţipa iaj. uaza.id miaţabjs

ajbjaţii jauşuioj B₃JBUIJOJ BJ: JSIUBUIU ajbui mun înţiode nrjuad BAj-Bţ – uazajdaj jbp Basapb tpsbajjjau BŢB

– albaui BŢB (nea ajd aţbod iquiij jaun ale asb OjojbA îs aţbjjbA ap J. JJ. B. ajaţoadse aţboj. jojjjojb-jaawa BBJ ui aund Baţnd jre – gajjbjă ajajiasubjţ o ibiunu Ba SUJAUOO s-au auajj – juiaţ UEO aţatxaj. Bţuizajd ţţ alba ad ajbui ap jiqasoap jnsajaţuţ

ΛO

’33» 3M} Π o pap ţţbiapisnoD IJ «Λ ηπ ţitsson Bsjauosubjţ în? l eţid PIBOOΛ ţţimsojnj JHZBD» í „I η XXÍ ·<I sns ţera tetă rub Snmts Pimoja îni tnl°» nib B₃P» Λ» S V ι

— UIA – tio aţe auuoj jopţiiajtă Bnaaajj 3J4 uip înţiodb-ţi jocuoţb Sajna 3JB updţos IJ ţod BJsţii ţinăujs o no apuuoj JEI j; inaştib; ap pap aleuoiţ – ua-ul tsoj ne ajă (*snefefns juvffnsau*) ţui Ana imm υ înjţbţ Bamăuo azsiuijqns BS JOA a p woaaţb. (*mvv My Oaarȷ*) nudoid jnpuinu B nes (*3 iuuv9M9M vuni>şi* (*3 ’9 iuvvoo4*) inimusi-Sojoau B EJEUISIIO Bqunj uip iiţăojd ajqnp apleţii ijoauxi aţnpna joun aţe aţa.np apuuoj ţbi – aua2 ui ıé Ba (*3M*) *Uns gASun44 ns*) ajqnp apueosuoa (*ţţţtv Apefut*} ıé *UJVAV₄ÎMI*) aţuejpso aţb Ajţiua A aputjoj aţnuiţuaiu tsoj nu – q – aja}; aud nu JEI (sqbjs) aljp nud aţptai tsoj nb aţaiji·tı tpap aţbooA aţib ıé inaotm B ap pni ţ Eamuţaunj ZBO lui} în tsaob ui abaijusă UIB! (aţa «n of. tfi h<u.» s» s = –, ΐ3 „ŞI! UM hxn: IEΠΠ asudejdns api – am υΐ)? Uâi nb S (? SUDSUBJ) 4 nud aţinaojui ţujs anulas atsaae sap aweoj ÎEaijbjă aibojbA ibiunu nsaAB pu p asuosiie. it tsoj ne nu (ΛIIÏH

fthMH – xa) Baipuoj ajboţbA UB pup *ι* =, (*λ*) inDuaţbd (h) maua

*UIZ Ί Φ** – sdas JHgvsv Ψ ıé – aţa atg *ăşz* – i ţuţăna un-jţuj ÏHHAΨ – xa ap BapaA

s B) 8691 PÂÂJP3 31 υ Ţi-i gd aţis uţ ıé asanjiţui asnţentis aţaquib

Ufă! aţtqasoap aţuj Ana înop ea. Ţunţbia EJBJ) *ftfeji*} *u*ş ıé (jgg }) *vaiufta* J – MJ τé sajna B-S puu ap (Bdea Eţ: ajbO} Buun Bqejis τé (xjjaid)» inj *e* nes joţ-uwn înţui Ana} é (ajţizodaid) *ui* în înţiodbi 3 é3Λ – ud a o ui BZBS – jpso luotsăatria IZBO ţdnp *ui* UBS *WJ* ·} pap ESâjasub Xt că OJ B EAOTS: (J96 J ΄H ί* ÎBJOZI JBI rrf XUWÎ·; é JBP MOdălW JHgv – VH\l· ıé JBP JHJJVJV apuuoj unuiiţui) ıé f «*t'ut* ap aabojbA aje Ψ. (*ho* njţuad sajna ap iioja au ts J «d apmi-uun ıé Λ8 (" J Á" 3}9 Mre în *n'stjnut*) *η* HBS (jjj; *υ40MΞ*) Λ JBP ptflxpsiibS jia-ew BO autbjts aţuţăno apun ui) *ţ = λ US\ Ί PHíΦ*); /nbs (*putvM*) *H*> = · θ I (*viv SOV*) BJB30A ţdnp ıé (*aisvţ*) (Biijui» Î: (SUIŞ IJJ sjad uojd) BIEJCZI a ρπρ ıé (*vatvo*) g. ap aoţ u; (lua Apajj) samp a pup BUBOSUOD tjdnp *va – ce* aţa *pqvp*) *plefoţisju*} ad luapţă a ţaijdxa nu să baaa JIIA J *Pivifio* JEOI *Ί posvţtţifsţ* ÎASOI ·}?» «-ai «o! A8 – i *poseiu (4 pts lă* } *prsviuutop*, (AS – JS*! vosviputqop*. *A*\ ·} *plvţăvuiv*) *ţ* ui Bujuuaţ as joţtzundsajoa înjnqjaA jnAjţiiijni Ba înţăej umnoo ne aţuj Ana atsaab Ujp apun! (aţa *pivijooos văvu*} *U*} *v/4" ţ-<P*: xa) η na assjna tubtsnoa poui ui aij BS (» a suasujba îi iUB-al tzştsb ap laţiunuojd apuiod ajsa ad ıé) *vi – va* iiăuoţ} ip puizuudno aţuj Anatelor *căci şi nici* Mu ni s-a părut concludent pentru, a unifica. În text aceste cuvinte sunt culese HMM\ HM" y HH1* şi nule (la fel *căci*); am transcris primele trei forme prin *nici* (*căci*), iar a patra prin *nice* (forma în nu ar putea fi transcrisă *căce*, a se vedea versul de la f. *93 r*

— *Căci la iad nu va fi-plată* – unde metrica arată clar că, astfel cules, *m*? se citeşte *căci*, nu *căce*). Raportul între formele lui sunt este următorul: CHHT – 84%, C*HT – 14, 5 % şi CÂNT – 1, 5%. S-a transcris *sunt* în primul caz şi *sunt* în ultimele două.

Alte forme duble, menţinute ca atare, mai des întâlnite, sunt:

vei-vii, *voi-voiu*, *ar-ari*, *macar-măcar-măcară*, *priiatin-prieten*, *mincinos-minciunos*.

Unele forme duble fonetice sau numai grafice *pe aceeaşi pagină sau rând* lasă loc presupunerii că ele răspund unei nevoi de variaţie dorită de autor sau de culegători (ex. φτ & ιΈρΕΚ ŞI TSHAPÂKSA, f. br; φρΪΛ «ΐ5ΐΜΛθρ şi φρί ΛΚΑμε, f. 3 V; M” BCEP ŞI AIACEP I, f. 21; *pe* nime amăgesc, *pre* nime urăsc, f. 20 i”, acelaşi rând1; vezi şi f. 43 rete; *pohteşte şi pofti*, f. 20 v; *din* şi *den*, f. 70 v – 7 lr; *nedejdiueşti* şi *nedejduiaşte*, f. 7 lp). Lipsa de literă nu poate fi invocată (litera înlocuită sau absentă reapare pe aceeaşi pagină mai jos), iar vecinătatea punea îndată în lumină eroarea de tipar dacă acesta ar fi fost cazul. Un argument în plus pentru menţinerea formelor duble şi, în general, a ceea ce numai aparent sunt simple inconsecvenţe.

9 c. Au fost completate tacit cuvintele prescurtate: *îs*. *Hs*. (= Iisus Hriştos), *Pst*. (= Psalm), *Dmndzău* (= Dumnâdzău), *sfiet*. (= suflet), *Dvid* (Dav.id), dar nu *gl*. (= glavă), prescurtat *şi gv*., *ex*. f. 45 v, 54 v, *car*. (= cartea), *post*. Poslaniia), *sh*. (stihul), nici prescurtările folosite în referinţele biblice.

10 d. Am completat tacit cu *i* rarele cazuri când / final nu era scris cu titlă, ei, eric, sau paieric (*îţ*, f. 45, *îl* va *i*. *52”*, *ce-l*, f. 79 r etc), socotindu-se simple erori de tipar (cca. 25 la cca. 700 cuvinte în care

apare / final). La fel am procedat cuş final în cuvinte ca *iarăşi*, *nu-şi*, *l*-aş *aceluiaşi* etc, în care şi e suprapus, cu titlă pe care am considerat-o a fi înlocuirea vocalei *i*.

Nu l-am adăugat în schimb în interiorul expresiei formate cu pronumele în dativ (*ţ-ai*, *ţ-au*, f, 94 v etc). De asemenea, nu a fost adăugat *i* înainte de *e* iniţial, nici nu a fost intercalat la vocalele în hiat având al doilea element

vocala *e*, ca în ortografia actuală.

În cazul lui în suprapus am observat lipsa consecventă a lui *i* (sau a titlei, ericului etc), în această poziţie, *ceea ce pare să fi constituit*

1 De observat ca principiul economiei de spaţiu nu se aplică, *pre* fiind ia capătul rândului, şi *pe* în interior.

CU

— *O regulă α culegătorilor* (a se vedea: *cine-m*, f. 25 r, 68 v, 104 v; *im*, f. llv, 82 r, 86 r, 95 v; *nu-m*, f. IO·1, 28··, 34”, 75» ·; *pare-m*, f. 30; să-mi f. 35 r, 36 r; *spune-m*, f. 9V, 32 r, 114 v; *suflându-mi*, f. 28 r; *viaţă-m*, f. 13 r; *vine-m*, f. 6V). În toate aceste cazuri nu am adăugat i.

— S-a menţinut acordul imperfect dintre subiect şi predicat (*ei a*, *el au*), considerându-l o realitate sintactică.

— Erorile de tipar au fost îndreptate tacit în text, cu excepţia referinţelor despre care vezi mai jos.

— Numai referinţele biblice au fost completate [în paranteze drepte], dar nu corectate, deoarece erorile pot ajuta adesea la identificarea izvorului folosit de autor. Pentru referinţele exacte şi identificarea citatelor fără referinţe a se vedea traducerea versiunii greceşti.

2. *Traducerea versiunii greceşti*. În ediţia de faţă dăm şi traducerea versiunii greceşti a *Divanului*. Publicarea acestei traduceri alături de textul românesc al lui Cantemir ni s-a părut necesară din mai multe motive.

Între cititorul de astăzi şi textul *Divanului* sunt o serie de văluri care împiedică înţelegerea lesnicioasă, completă şi exactă a operei lui Cantemir. La dificultăţile proprii scrierilor acestuia (sintaxa întortocheată, vocabularul uneori ermetic) se adaugă împrejurări obiective (evoluţia terminologiei filosofice şi etice în limba română), care fac lectura obositoare şi obligă la *interpretarea* textului după regulile obişnuite textelor

vechi (aşezarea cuvintelor în ordinea de azi, completarea frazei, stabilirea sensului termenilor dificili). *Divanul* rămâne astfel ascuns în norul de praf al arhaismelor de stil şi limbă, împiedicându-ne să-l citim ca pe o operă de filosofie şi etică nouă pentru timpul când fusese alcătuită şi publicată.

Particularităţile de stil şi limbă formează, fără îndoială, obiectul principalei atenţii a filologilor, istoricilor literaturii şi filosofiei noastre, care vor face totdeauna apel la textul originalului românesc. O reeditare a acestui original era deci indispensabilă. Dar cititorilor dornici să cunoască în primul rând *ideile* cărţii şi să-şi formeze impresii rezultate dintr-o lectură cursivă le *era necesară o traducere ale cărei avantaje trebuie recunoscute, oricât ne-ar părea de greu să admitem că un clasic român din secolele XVII – XVIII are nevoie să fie tradus*.

Versiunea greacă a *Divanului* ne-a oferit cele mai bune condiţii pentru această operaţie menită să pună în faţa cititorului de azi un text limpede şi modern al cărţii. Scrisă în *greaca vorbită* a timpului, această versiune era mai comprehensibilă decât textul românesc. Folosind terminologia filosofică a unei limbi cu o venerabilă tra – CVII diţie în domeniul gândirii, ideile sunt mai clar exprimate, cu cuvinte rămase în vocabularul filosofic şi etic modern.

Traducere a unei scrieri româneşti de gândire din secolul al XVII-lea, efectuată de un contemporan al autorului, versiunea greacă este un excelent instrument de control pentru înţelegerea exactă a textului lui Cantemir. Felul în care traducătorul redă anumiţi termeni româneşti ne arată sensurile acelor termeni în româna vremii. Astfel, traducătorul în greacă ştie că *inema* (f. 24 v) nu înseamnă „inimă”, ci „suflet” (ψυχή); că prin *înţelepciune* (f. 107 v)

autorul nu înţelege totdeauna „Sofia” 1, ci şi „virtutea” (αρετή); *ştiinţa ascunsului inimii*

(f. 113 r) este „conştiinţa” (συνείδησις) etc. Restabilind forma greacă şi unor expresii româneşti provenite din aceeaşi limbă, traducătorul ne pune în faţa sensului lor exact, mai greu de recunoscut în româna secolului al XVII-lea pentru cititorul neprevenit. Astfel, în Cartea I, cap. 32, poftind *cinste politicească*, înţeleptul nu cere Lumii o „demnitate politică”, aşa cum pare la prima lectură (aceasta o va cere în capitolul următor, când doreşte *între stdpâniri să mă învrednicesc*), ci numai „onoruri sociale”, nuanţă pe care o redă expresia grecească.

Chiar când traducătorul crede necesar să se depărteze de textul românesc (ca în cazurile semnalate mai sus, p. XLI-XIJI), el ne oferă prilejul unor analize comparative deosebit de interesante pentru studiile semantice asupra românei vechi, ca şi pentru cercetările de istorie a gândirii noastre.

Evitând soluţia unui text hibrid care ar fi rezultat din încercarea de a face comprehensibil însuşi originalul românesc printr-o reordonare a cuvintelor2, traducerea versiunii greceşti oferă deci următoarele avantaje:

11 – un text clar, uşor de parcurs, restabilind un contact comod între cititorul de azi şi gândirea lui Cantemir;

12 – un text care, prin terminologia modernă, scoate îndată în evidenţă pregătirea filosofică, etică şi culturală a autorului;

13 – un text finisat din punct de vedere redacţional, prin completarea referinţelor, îndreptarea celor greşite, identificarea citatelor din alţi autori, operaţii care, fiind făcute în traducere, au permis

Confuzia a putut străbate şi în lucrări recente de analiză a filosofiei lui Cantemir (vezi Dan Bădărău, op. cit., p. 63).

— Vezi rezultatul unor asemenea încercări efectuate pentru a da inteligibilitate textului lui Cantemir la acad. Emil Petrovici, *Limba lui Dimitrie Cantemir*, loc. cit., p. 123 – 125. Textul rezultat din aşezarea cuvintelor în ordinea sintactica de azi a limbii române câştigă în claritate, fără a fi pe deplin desluşit din cauza vocabularului arhaic.

CVIII

respectarea formei autentice a textului original, interesant şi prin imperfecţiunile sau lacunele lui;

— Un text care permite cercetătorilor analiza raporturilor dintre originalul românesc şi versiunea greacă.

Preocuparea noastră a fost mai puţin de a da o traducere literară, cât una exactă. Repetiţiile, pleonasmele, unele neajunsuri stilistice ale textului grec au fost, deci, redate aidoma. Comparând însă mereu versiunea greacă şi originalul românesc, au fost îndreptate, după acesta, erorile de tipar1 sau traducere din textul grecesc din care am dat exemple mai sus (v. p. XLI-XLII) şi în *Comentarii*. Referinţele pe care traducătorul sau culegătorul uneori le omite au fost peste tot completate2, iar citatele fără referinţe, identificate pe cât a fost cu putinţă.

3. *T e χ tu l latin al Cărţii a ÎI I-a („S t i* în *u l i virtutum, f r a e η a peccatoru m”*) a fost reprodus după ediţia din Amsterdam, 1682, folosită şi de Cantemir, cu mici îndreptări de punctuaţie. Avantajul comparaţiilor între originalul latin şi traducerea românească a lui Cantemir, pe care le permite această juxtapunere, nu mai trebuie

argumentat.

4. *Aparatul critic* al ediţiei de faţă cuprinde:

Note în subsolul traducerii textului grec, cuprinzând unele expresii sau termeni în limba greacă şi referinţe la operele sau locurile biblice citate, dar neindicate în text.

Comentarii la textul *Divanului*. *Variante*. Am dat diferenţele dintre tirajul II al filelor 1 – 24 faţă de tirajul I (exemplarul J. Byck, vezi mai sus, p. LXXIX-LXXXII). *Bibliografia* lucrării care cuprinde descrierea operei şi scrierile privitoare la diferitele ei aspecte.

Indici. Arhaismele semantice sau fonetice au fost grupate într-un *Glosar*, iar noţiunile etice, filosofice, istorice, religioase, ştiinţifice, într-un *Indice cultural*, inventar selectiv al cunoştinţelor lui Cantemir la vârsta alcătuirii *Divanului*.

Pentru a oferi posibilitatea comparării terminologiei cantemiriene cu aceea a altor limbi de cultură ale vremii, în acest indice

Ex. f. 41Γ, r. 3 de sus: άπό έτοΰτοά; *τα Χς* [corect: τρεις] ηλικιαΐς = *întraciste trei rămase vârste*.

14 * Referinţele biblice au fost notate conform versiunii din care este luat citatul: *Vulgata* (pentru textele *traduse* în greacă după originalul românesc, care folosea versiunea latină a *Bibliei*), dar *Septiiaginta* pentru textele în care traducătorul apelează la această versiune. Aceasta explică şi deosebirile dintre textele aceluiaşi citat în cele două versiuni, ca, de exemplu, în *Carte către cetitoriu*.

15 f. VI n, pasajul din *Ieremia* 25, 15 – 16.

din reprodus, alături de ei ivintui românesc”, corespondentele sale greceşti şi, de câte ori a fost posibil, pe cele latine. Termenii latini sunt cei *traduşi de Cantemir* după Wissowatius sau alţi autori; termenii greceşti sunt

aceia adoptaţi de traducătorul *Divanului* pentru redarea cuvintelor româneşti. Greaca dispunând de mai multe posibilităţi pentru traducerea aceluiaşi termen românesc, în raport cu sensul nuanţat al fiecărei noţiuni, este firesc să constatăm că unele cuvinte au fost redate în mai multe feluri în versiunea greacă. *Indicele cultural* serveşte, deci, în trei scopuri: el reprezintă un inventar al cunoştinţelor lui Cantemir oglindite în prima sa scriere; ne arată posibilităţile limbii române de la sfârşitul secolului al XVII-lea de a reda terminologia filosofică şi etică a latinei antice sau medievale şi, în sfârşit, nuanţele pe care traducătorul grec al unei opere etice româneşti le putea surprinde în aceeaşi vreme în terminologia noastră culturală.

Inventarul informaţiei lui Cantemir este completat de *Indicele de nume* şi de *Indicele de autori şi opere*, care trimit la toate locurile unde un nume sau o operă sunt menţionate. În *Glosar* şi *Indicele cultural* am trimis, pentru fiecare cuvânt, numai la câteva pagini, pentru a uşura urmărirea termenilor şi în context.

*

Editorul exprimă vii mulţumiri celor care l-au asistat în cursul pregătirii acestei ediţii – Anastase şi Mihail Carataşu, Mihai Nasta, Valeria Dincă, Gheorghina Haneş, Crina Naum-Mircescu.

DIVANUL
DIVANUL
SAU
DISPUTA ÎNŢELEPTULUI CU LUMEA
SAU
JUDECATA SUFLETULUI CU TRUPUL
PRIN TRUDA ŞI SÂRGUINŢA LUI
IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVOD
RECENT ÎNTOCMITĂ DIN „VECHIUL ŞI NOUL

TESTAMENT”, SPRE SLAVA ŞI FOLOSUL NEAMULUI MOLDOVENILOR, ÎN ZILELE BINE-CREDINCIOSULUI, PREALUMINATULUI ŞI PREAÎNĂLŢATULUI STĂPÂN ŞI DOMN AL ÎNTREGII MOLDOVE

DOMNUL DOMN

IOAN ANTIOH CONSTANTIN-VOEVOD.

BINE-CREDINCIOASA TURMĂ A MOLDOVENILOR FIIND PĂS

TOANTĂ DE PREASFINŢITUL ARHIEPISCOP ŞI MITROPOLIT

AL PREASFINŢITEI MITROPOLII A SUCEVII, DOMNUL

SAVVA

PRIN GRIJA ŞI SUPRAVEGHEREA PREACINSTITULUI ŞI

NOBILULUI BOIER DOMNUL LUPU BOGDAN HATMANUL.

S-A TIPĂRIT ÎN VESTITUL ORAŞ IAŞI, REŞEDINŢĂ

DOMNEASCĂ.

ÎN ANUL DE LA FACEREA LUMII 7206, [IAR] DE LA

NAŞTEREA LUI HRISTOS 1698, LUNA AUGUST, 30.

S-a tipărit şi prin truda smeriţilor Athanasie ieromonahul şi Dionisie monahul dip Moldova.

DIVANUL. SAU GÂLCEAVA ÎNŢELEPTULUI CU LUMEA

AU

GIUDEŢUL SUFLETULUI CU TRUPUL1.

PRIN DE TRUDA ŞI DE OSTENINŢĂ IUBIREA

A LUI

IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVOD2

ÎNTÂIU IZVODIT ŞI DE IZNOAVĂ DIN „VECHIUL ŞI NOUL TESTAMENT” 3, ÎN SLAVA ŞI FOLOSINŢA MOLDOVENESCULUI NIAM4, ÎN VREMILE A MĂRIEI-

SALE BLAGOCESTIVULUI, PREALUMINATULUI MOLDAVII<I> OBLĂDUITORIU

IOAN ANTIOH CONSTANTIN-VOEVOD5, ALCĂTUIŢI.

TURMA A PRAVOSLAVNICULUI MOLDOVENESCULUI NĂROD DE PREA OSVINŢITUL PĂRINTELE SAVVA, ARHIEPISCOPUL ŞI MITROPOLITUL SUCEVII6

OCÂRMUINDU-SĂ. IARĂ CU OSÂRDIIA ŞI EPITROPIIA CINSTITULUI ŞI BLAGORODNICULUI BOIAR, DUMNEALUI LUPUL BOGDAN HATMANULUI7, S-AU TIPĂRIT ÎN ORAŞUL SCAUNULUI DOMNIII, ÎN IAŞIC, VĂ LEAT DE LA ADAM 7206, IARĂ DE LA MÂNTUINŢA LUMII 1698, McE>SEŢA AVGUST, 309.

Şi s-au tipărit prin osteniala smeriţilor şi mai-micilor Athanasie Ieromonahul şi Dionisie monahul, moldovenii10.

8 9

I

IIIIÏ 11

4*: MM

…C.”, **”*·. V.; – v r—· Şi**·? ·< «? «*”…”

I

ÎCTI-VK! – пкχ? ε: Γ.í

4 iim/4CH” rac W îi

V

S 1W

Stihuri pre he<r>bul ţării, stih e un 7

I<OAN>

A<NTIOH> C<ONSTANTIN> V<OBVOD> B<OJIBIU>

MelLOSTIIU> G<OSPODAR> Z<EMLI> McOLDAVSKOI> Soarele cu luna pre Adecă-n tot locul, unde luceaşte, slăvit să grăiaşte11

Îâerbul ţării, vechii ş-au fost ales buar, Numele

vestindu-şi ca tunul prin nuăr. Noii mai pre urmă, avându-l moşie, Tot acel vechi nume mai vestindu-l şie. Într-această vreme cine-l stăpâneşte O, Dumnădzău svinte, tu îl ocroteşte, Că mina ta svintă l-au încorunatu-l şi braţul tău tare l-au întemeiatu-l. Părinţasca scară şi scaunul dându-i, Ceriasca ta armă, crucea, întindzindu-i, Spata-i povăţeşte biruind pre toată Vădzut, nevădzută vrăjmăşasca gloată, Căruntele valiză, bătrâneaţ-agiungă, Slăvit fericeşte-l cu viaţă îndelungă12.

EPISTOLĂ DEDICATORIE

CĂTRE BINE-CRBDINCIOSUL, PREALUMINATUL.

PREA VENERATUL ŞI MULT DORITUL MEU FRATE MAI MARE ŞI BUN

IOAN ANTIOH CONSTANTIN-VOEVOD

PRIN MILA LUI DUMNEZEU STĂPÂN ŞI DOMN AL ÎNTREGII

MOLDOVE, DIN PARTEA FRATELUI MAI MIC ŞI SMERIT

AL PREALUMINĂŢIEI-SALB

IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVOD

Astronomii, adică cercetătorii stelelor – prealuminate, preaînălţate şi iubitul meu frate – demonstrează că dintre toate stelele care se arată pe cer, numai două sunt imobile şi fixe; dintre acestea, ei spun că una se află în partea de sus a cerului, iar cealaltă în partea de jos a lui; pe cea dintâi o numesc *polul arctic* şi pe cea din urmă *polul antarctic* şi spun că în jurul lor se învârtesc corpul şi cercul cerului.

Aşadar, fratele meu mai mare şi prea dorit, aceste două stele, deşi sunt depărtate şi separate una de alta printr-o mare distanţă, totuşi – potrivit calculului – ele rămân totdeauna nedespărţite, deşi separate, aşa încât echilibrul lor reciproc, starea imobilă

Iv şi liniştea uneia faţă de cealaltă nu pot fi împiedicate sau înlăturate nici de imensa întindere a cerului, nici de marea grosime a sferei pământului. Şi întocmai cum două roţi sunt prinse într-o osie, aşa şi aceste două stele, deşi sunt depărtate printr-o atât de mare distanţă le putem lega, cu mintea, ca printr-un ax”.

La mijlocul distanţei dintre aceste două stele se află centrul, care constituie punctul median al cuprin

— R.P. Petri Berchorii Pictaviensis, *Reductorium morale sive tomus secundus de rerum proprietăţibus*, Coloniae Agrippinae, p. 116, V, c. XXXI, *De Polo*: *Polus est stella minima*, *immobilis*, *în superiori parte coeli*, *et est duplex*, *polus scilicet arcticus et antarcticus*. *Et inter istos duos polos tranzit axis Unea intellectualis circa quam iotum coelum movetur*, *sicut circulus circa centrum*.

** R.P. Petri Berchorii Pictaviensis, op. cit., V, c. VII, *De Axe*: *Axis est Unea intellectualis quae inter duos pollos et stellas immobiles protenditur*, *circa quae coelum diametraliter circumfertur*.

În BLAGOCESTIVULUI, PREALUMINATULUI ŞI NOAĂ CINSTITULUI, DULCELUI ŞI MAI MARELUI FRATE, IOAN ANTIOH CONSTANTIN-VOEVOD, CU DUMNĂDZĂIASCA MILĂ, DOMN, OBLĂDUITORIU LĂRÂI MOLDO VII, DE LA AL MĂRII-SALE MAI MIC ŞI PLECAT FRATE.

IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVOD

CARTE DE ÎNCHINĂCIUNE13

Astronomii, adică a stelelor cunoscători – prealuminate, cinstite, iubitul mieu frate – întru toate câte întru a ceriului trup stele să poartă, doua A numai neclătitoare şi nemutătoare a fi arată, carile una în partea ceriului diasupra, iară alta în partea ceriului dedesubt a să afle povestesc: una *polus arcticus*, iară alta *polus*

antarcticus le număsc, prin carile a ceriului trup şi rătundzală să învârtşte14.

Aceste dară doua A stele, mai-marele mieu şi iubit frate, măcar că cu starea una de la altă lungă depărtare şi mare deosăbire au, însă iarăşi – după socotială – pururea nedespărţite şi totdeauna nedeosăbite sunt; şi a lor una către alta driaptă potrivire şi lv una împotriva altiia neclătită odihnire şi ră dzimare, nici a ceriului lată lăţime, nici a sferei pământului groasă grosime a o opri sau a o despărţi pot. Că precum 2 roate într-o osie să lingă, aşea acele printr-o o mintiască osie (care *axon* să cheamă) una cu alta sa, prin atâta de meidian despărţire, întrulocaliză.

Într-aceste 2 stele chendrul, adică ţinta a mijlocirii câtinţii ceriului, să înmijlocializă, şi în acea adevărată mijlocire a rătundzelii pământului să aşaliză, carile, din vâătutea a acelor 2 drept-cumpănite şi potriv. te sului ceresc şi care e situat chiar la mijlocul cercului pământului. Datorită forţei acelor două stele drept echilibrate şi potrivite, toate cele ce se află deasupra, în cer, nu pot să se clintească sau să se mişte câtuşi de puţin, nici în sus, nici în jos, la dreapta sau la stânga, ci oricâte intră în cuprinsul cerului se sprijină din toate părţile pe acel centru aşezat exact la mijloc.

Aşadar, fratele meu mai mare preadulce şi iubit, cu aceste două stele s-ar putea asemăna doi fraţi sau inimile a doi fraţi adevăraţi; căci oricât ar fi ei de depărtaţi şi înstrăinaţi unul de altul cu vieţuirea trupească prin marea distanţă la care se află, dar prin dispoziţia sufletului – pe care nimic nu o poate împiedica, pentru că sufletul însuşi nu poate fi împie r clicat, ci ajunge şi acţionează pretutindeni – ei se găsesc totdeauna nedespărţiţi şi în toate uniţi.

Acum însă „ce este bine sau ce este frumos, spune

Psalmul 132, decât să locuiască fraţii împreună?”. Căci iubirea dintre doi fraţi, întocmai ca centrul dintre cele două stele, stă la mijloc, invariabilă şi temeinică, între inimile lor, se păstrează întreagă şi fără cusur, şi astfel, din cele două inimi izvorăşte o iubire adevărată, care se socoteşte întocmai ca un al treilea frate. Deci aceştia, fiind legaţi şi împletiţi cu lanţul de aur al dragostei frăţeşti, devin de neînfrânt şi de nedespărţit. Mărturiseşte Eclesiastul (4, 12): „Funia întreită nu se va rupe uşor”. Asemenea fraţi vor reuşi întotdeauna, în orice împrejurare şi pretutindeni, precum tâlcuieşte iarăşi înţeleptul în *Proverbele* sale 30, 29: „Trei sunt cei ce pornesc bine la drum”.

Tales filosoful, unul din cei şapte înţelepţi ai Greciei, obişnuia să mulţumească zeilor săi pentru trei lucruri*: mai întâi, pentru că l-au făcut om şi nu animal; al doilea, pentru că l-au făcut bărbat şi nu femeie, şi în al treilea rând, pentru că l-au făcut grec şi nu barbar. La fel şi eu, preadulce şi venerate frate al meu mai mare, pentru trei lucruri înalţ slavă, cinste şi închinare lui Dumnezeu cel în treime, dar

— Diogene Laerţiu I, 33.

stele, acelea câte deasupra chentrului15 întemeiate sunt, nicicum în sus sau în gios, în driapta sau în stânga a să muta sau a să clăti pot; ce oricâte în a câtinţii ceriului cuprindere să cuprind, toate într-acel în mijloc drept-mijlocit chentru să radzimă spreşte tot.

Ca aceste dară 2 stele – dulcele mieu iubit mai mare frate – doi fraţi sau doua A inimi a doi (însă adevăraţi) s-ari asămâna putea fraţi, carii cu starea locului şi cu depărtarea deosăbirii trupeşti măcar că cât departe depărtaţi16 şi cu petrecere neîntrulocaţi ari fi, însă după a sufletelor de nemică cevaşi oprită pătrundere (de vreme ce

sufletul neoprit şi prin toate pătrundzitoriu iaste) pururea nedepărtaţi, totdeauna

Ur şi-n toate date întrulocaţi să află. „Acum dară ce-i bine sau ce-i frumos, decât a petrece fraţii împreună”, dzice *Psalmul* 132. Aşeadară, între doi fraţi dragostea, ca între doua A stele chentrul, nemutată, prea întemeiată să mijlocializă; adică, între doua A inimi a doi fraţi, nesmintită şi nebetejită să aşaliză; şi aşea, din doua A inimi o adevărată dragoste izvorăşte, carea ca al triilea frate a fi să socoteşte. Aceştia dară, cu acel de aur al dragostii frăţeşti legându-să şi împletindusă lanţuh, nerupt şi neîndoit va fi; mărturiseşte înţeleptul: „Funea întreită anevoie se va rumpe” (*Eclisiastul* gl. 4, sh. 12). Acestea totdeauna în toate şi pretutindirea bine vor îmbla; adevereşte iarăşi înţeleptul: „Trei sunt carile bine îmbla” (*Pilde* gl. 30, sh. 29).

Thalis filosoful, carile dintre cei şapte ai grecilor înţelepţi unul era, pentru trei lucruri bodzilor săi mulţămită şi blagodarenie a face obiciuit era: întâiu căci om şi nu dobitoc, a doua căci bărbat şi nu fămeie, a treia căci ellin şi nu varvar l-au făcut17. Aşeadară eu, dulcele mieu, cinstite şi mai mare frate, pentru trei lucruri celui în troiţă de o fiinţă Dumnădzău, vecinic atotţiitoriu şi chivernisitoriu împărat, slavă, cinste şi închinăciune trimăt: întâi, căci nezloslavnic.

Unul prin natură, împăratul veacurilor, atoatecârmuitorul şi ţiitorul: mai întâi, pentru că nu m-a făcut Hv străin şi de altă credinţă, ci creştin ortodox; în al doilea rând, pentru că nu m-a făcut adept al altei biserici, ci al celei răsăritene; în al treilea rând, pentru că m-a făcut şi m-a născut nu fratele altcuiva, ci al prealuminăţiei-tale, din acelaşi tată şi din aceeaşi mamă; al prealuminăţiei-tale, pe care te consider ca pe un acoperământ şi cetate

statornică şi bine întemeiată. Aceasta o dovedeşte înţeleptul Solomon când zice (*Prov*. 18, 19): „Fratele ajutat de frate este ca o cetate tare şi înaltă”. Ca un izvoraş care caută să curgă spre un râu mare, aşa şi eu mă străduiesc alergând spre luminăţia şi spre slava luminăţiei tale, ca să-mi sporească propria mea glorie; frumos vorbeşte despre aceasta Esther (10, 6): „Apa mică creşte [făcându-se] apă mare”. Şi cu toate că bine a zis un filosof oarecare că „gura care se laudă pe sine nu miroase bine”, însă cum laudele măriei-tale se socotesc drept laudele mele, sunt sigur, şi prea bine ştiu, că adevărul pe toate le învinge şi le stăpâneşte. Aşadar, îmbrăcând veşmântul acestui adevăr – după *Cântarea cântărilor* (4, 11): „Mireasma hainelor mele este ca mireasma Libanului”.

— Voi lăuda, voi mări şi tuturor le voi mărturisi, cu ajutorul lui Dumnezeu, că prealuminăţia-ta este pentru mine laudă, cinste şi ajutor. Căci pe cine altul să laud? Prorocul mă învaţă: „Nu da altuia slava ta

Mr şi cele de folos ţie neamului străin” (*Bar*. 4, 3). Iată de ce cu cucernicie mă voi închina luminăţiei-tale ca unui stăpân, ca unui frate şi ca unui mai-mare al meu. Şi cum să nu te cinstesc şi să nu te mărturisesc? Repet: Dacă voi tăcea eu, nu vor striga inima şi dragostea mea? Vor tăinui ele nenumăratele binefaceri ale prealuminăţiei-tale faţă de mine? Nu voi striga oare asemenea Proorocului [*Ps*. 26, 16]: „Tatăl meu şi mama mea m-au părăsit, dar domnul (şi fratele meu) m-a luat?”

Aşadar, în schimbul tuturor acestor necontenite şi dese binefaceri ale prealuminăţiei-tale faţă de mine.

ÎIV înnoplemennic, ce pravoslavnic creştin; a doua, căci nu alţii biserici, ce ai Răsăritului următoriu; a treia, căci nu altuia, ce mării-tale dintr-un părinte şi dintr-o maică m-au făcut şi m-au născut frate, pre carile ca pre o

întemeiată şi vârtoasă sprijenială şi cetate te ţiiu. Adevereşte împăratul Solomon dzicând: „Fratele carile să agiutoreşte de frate, ca o cetate vârtoasă” (*Pildele* gl. 18, sh. 19). Aşijdirea, precum izvorul mic în apa mare a da năzuiaşte, aşea eu către măriia-ta şi către a mării-tale cinste alergând, cinstea să mi să măriască; precum frumos grăeaşte Esthir: „Izvorul mic în apa mare să măreşte” (gl. 10, sh. 6). Şi măcar că de un filosof oarecarele s-au grăit: „Guracarea singură presine să laudă să fie puţind” 18 (mai vârtos că ale mării-tale laude ale mele sunt), însă precum adevărul pre toate biruieşte şi peste toate stăpâneşte, adeverit şi ştiut îmi iaste. Cu a acestuia, dară, a adevărului veşmânt îmbrăcându-mă, „mirosul veşmintelor mele ca mirosul zmirnii”, mărturiseşte *Cântarea cântărilor* (gl. 4, sh. 11). Pentru aceasta cinsti-voiu, lăuda-voiu şi aceasta tuturor mărturisi-voiu căce mie în cinste, în laudă şi – cu a lui Dumnădzău agiutoriu – agiutând îmi eşti. Dară pre cine voi cinsti? «Pro-IUR rocul mă învaţă: „Nu da altuia slava ta, şi vredniciia ta niamului strein” (*Varuh* gl. 4, sh. 3); pentru aceasta cu cinste, ca domnului şi fratelui mieu mai mare, mă voi închina. Şi cum nu te voi cinsti? Iarăşi voi dzice; şi cum nu voi mărturisi? iarăşi voi grăi. Că eu de voi tăcea, au inima şi dragostea cum nu va striga? Au acelea ale mării-tale către mine nenumărate de bine faceri nu vor mărturisi? Au cu prorocul împreună nu voi cânta: „Părintele mieu şi maica mea m-au lăsat pre mine, iară domnul mieu (şi fratele mieu) m-au luat pre mine”? [Ps. 26, 16].

Pentru aceasta dară, a mării-tale totdeauna şi-n toate dzile către mine, dintru acea adevărată frăţască dragoste izvorâte, ca de viiaţă făcătoare de binefaceri izvorâte din adevărata dragoste de frate ca nişte izvoare dătătoare de viaţă – cărora nu sunt în stare să le răspund şi să le

răsplătesc – ofer puţin pentru mult şi închin acest dar mic pentru unul mare, cu rugămintea de a fi primit. El este primul născut al minţii mele simple şi necoapte, dar l-am ales, l-am legat şi îl ofer ca pe un buchet de flori gingaşe culese şi înmănuncheate şi ca pe un prim rod şi vlăstar al ostenelii mele, pentru înmiresmarea prealuminăţiei-tale.

Mai mult chiar, toate acestea, culese şi înmănuncheate cu oarecare osteneală şi grijă din numeroase grădini cereşti, iar nu pământeşti, le-am prefăcut în flori ce nu se veştejesc*, pline de parfum persistent; şi am

UI 1 fost îndemnat la aceasta, ştiind că prealuminăţia-ta apreciază şi se asociază unor asemenea strădanii. Şi după cum şi în alte vremi ale prealuminăţiei-tale multe flori s-au sădit şi au înflorit, tot aşa mă rog ca prealuminăţia-ta să binevoiască şi să poarte grijă ca şi aceste osteneli ale mele (care sunt ca nişte floricele adunate de un grădinar simplu şi neiscusit) să fie sădite, să înflorească şi să fie dăruite tuturor. Dar mai ales neamul nostru, al moldovenilor, să fie îndemnat de prealuminăţia-ta să strige cu *Cântarea cântărilor* (2, 12) şi să spună arătând [cartea aceasta] unul altuia: „Au răsărit florile în ţara noastră”.

Desigur însă că acest modest dar al meu nu-i vrednic de măreţia şi rangul prealuminăţiei-tale, pentru că numeroşi alţi oameni vrednici şi minunaţi au realizat multe lucrări strălucite, admirabile şi vrednice de amintire şi le-au răspândit în lume, lăsându-le apoi spre amintirea lor asemenea soarelui, care în timp senin îşi trimite razele şi asemenea luminii care luminează întunericul. Şi poate oare lumina

— Cp. Saadi, *Gulistan*, prefaţă: „Din grădina-n care te-ai plimbat, ne-ai adus vreun dar prea minunat?

— M-am gândit, răspunse înţeleptul, că de-ndată ce voi fi aproape de-ale trandafirilor tufişuri, rupe-voi de trandafiri o poală, prietenilor mei să-i dăruiesc” (trad. rom. de George Dan, Buc, 1964, p. 9); „Rozele-n cinci zile veştejesc pe masă. / Dar *Grădina florilor* veşnic amiroasă” (*idem*, p. 18).

Izvoare arătate, cărora răsplătire şi la preţ preţuire a da vrednic nefiind, acest al mieu puţinteluş pentru mult, mititeluş pentru mare dar cu rugăminte spre primire îl aduc – carele dintâi născutul a proastii şi nevrednicii mele minţi, ca un de floricele cules şi legat mănuncheaş, carele întâia a osteninţii mele răzsădire şi odrăslire iaste, spre a mării-tale bună mirosală l-am alegându-l şi gătindu-l, adus 19.

Însă cu oarece şi osârdie şi osteninţă, din a multora, nu de pemînteşti, ce cereşti ogoară, neveştedzitoare floricele, cu nestricătoriu miros adunate şi-ntrulocate li-am

IIIV prefă-l cut. Însă cu această îndemnare, pre măr îi a-tapriimitoriu şi a osteneli ca acestea însoţitoriu ştiind, precum şi alte întru ale mării-tale vremi multe s-au răzsădit ş-au înflorit20, aşea mă rog ca şi acestea ale mele osteneli (carile sunt ca nişte de un prost şi neînvăţat grădinariu adunate floricele) a să semăna, a să sădi, a înflori şi tuturor depreună a să obşti să binevoieşti şi să nevoeşti. Şi mai vârtos tot moldovenescul nostru m-am cu *Cântarea cântărilor* a striga, şi unul altuia în bucurie arătând a cânta să se îndeamne, dzicând: „Flori s-au deschis în pământul nostru!” (gl. 2, sh. 12).

Însă măcar că acest al mieu dărişor mării-tale nevrednic şi netrebnic iaste, căce mulţi minunaţi, multe minunate, slăvite şi lumii obştite şie pre urmă lăsate au făcut ş-au arătat, de pomenire destoinice lucruri, carele ca soarele în sănina vr & ne dau radze şi ca lumina în

întunerec ce luminializă. Au poate dară luminuţa lumânărelii împotriva soarelui să strălucească? Au poate muviliţa înin a Olimbului munte coastă să se cunoască? Ba. Însă, precum fericitul Pavel grăiaşte, adevărat iaste: „În casa mare nu numai de aur şi de argint, ce şi de lemn şi de lut trebuie vase” / IVR (*Cătră Timothei*, *Cartea 2* gl. 2, sh. 20). Şi măcar că toate blăstămăţiile şi nevredniciile în mine să află, însă mării-tale plăcute şi învoite fiind, de triabă şi vrednice sunt; şi măcar că aceasta a dzice nevrednic unei mici luminări să înfrunte soarele, sau poate să se mai vadă un pisc neînsemnat înaintea unui munte uriaş ca Olimpul? * Desigur că nu! Dar, precum adevărat ne învaţă fericitul Pavel (2 *Tim*. 2, 20), „într-o casă mare sunt necesare nu numai vase de aur

IVR şi de argint, ci şi de lemn şi de lut”, şi chiar dacă în lucrarea mea de faţă se pot afla multe lipsuri şi lucruri neînsemnate, totuşi, pentru că vor fi plăcute şi primite de prealuminăţia-ta, se vor socoti demne şi folositoare. Şi cu toate că nu se cuvine ca tocmai eu să spun aceasta, însă „modestia” aceea despre care vorbeşte Isaia [63, 5] m-a ajutat, şi prinzând din ea putere şi îndrăzneală, oferind şi închinând prealuminăţiei-tale aceste prime roade ale tinerei mele vârste, cu toată smerenia cer şi mă rog să le accepte cu o privire binevoitoare.

Cu aceste gânduri, semnez

Al prealuminăţiei-tale mai mic şi smerit frate

IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVOD

De la Adrianopol sunt, însă: „Nevredniciia mea, aceia mi-au agiutat”, dzice *Isaiia* (gl. 63, sh. 5) 21, şi cu aceasta învrednicindu-mă, această a tinereţelor mele întâia născută roadă mării-tale închinând şi dăruind, bine învoită, primită şi plăcută a fi cu plecăciune rog, poftesc. Şi-ntru aceasta, rămâiu

Al mării-tale mai mic şi plecat frate.
IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVODA
De la Udriiu

— Cp. Saadi, *Gulistan*, prefaţă: „Piere nimbul faclei lângă soare, iar un minaret oricât de nalt, scund e lângă muntele Alvand” (trad. *rom. cât.*, p. 22).

EPISTOLĂ CĂTRE CITITOR

Sârguinciosului cititor, salutare!

Preacinstite şi sârguinciosule cititor, iată, ţi se pregătesc trei mese modeste spre sufleteasca-ţi desfă tare. Pe cea dintâi îţi sunt pregătite cele ale lumii, adică ale trupului, şi anume, plăcerile cele prea nebune, rele, corupătoare de suflet şi cu totul ucigătoare; dar îţi sunt înfăţişate totodată şi cele ale înţeleptului, adică ale sufletului: înţelepciunea, cunoaşterea, precum şi frâul, piedica şi abstinenţa de la nestrunitele pofte lumeşti, ca să nu zic trupeşti.

Pe cea de a doua prezentându-se martori şi mărturii atât pentru minciunile şi flecărelile cu care este obişnuită lumea, cât şi pentru cuvintele adevărate rostite de înţelept, se dovedeşte că lumea este mincinoasă şi deşartă, iar înţeleptul, vrednic de crezare şi adevărat.

Pe ultima masă – a treia –, faţă de disputa şi confruntarea care a avut loc mai înainte între înţelept şi lume, adică între suflet şi trup, aceştia sunt învăţaţi ca, împăcându-se şi căzând de acord, să meargă amân doi împreună după porunca lui Dumnezeu şi să păşească drept pe aceeaşi cale, şi sunt îndemnaţi ca, în veşnicie, ca şi aici pe pământ, să păstreze între ei pacea şi prietenia.

Examinându-ţi, deci, în faţa acestor trei mese, adică în aceste cărticele, starea şi frumuseţea trupului, ca şi a sufletului tău, ca în faţa a trei oglinzi strălucitoare şi fără de pată, gândeşte-te, şi dacă vei vedea vreun defect sau

vreo urâţenie, îndreapt-o şi orânduieş te-o frumos şi precum se cuvine şi împodobeşte-o, pentru ca să te învredniceşti a fi cinstit şi plăcut atât lui Dumnezeu, cât şi oamenilor.

Aici, deci, vei afla care este urâţenia şi frumuseţea trupului şi care urâţenia şi frumuseţea sufletului, căci aici sunt înfăţişate atât podoaba, cât şi goliciunea amândurora: mai întâi lumea, adică trupul, spre care

CARTE CĂTRĂ CETITORIU;

Cetitoriului şi de ostenință iubitoriului, bucurie! Cinstite şi de trudă iubitoriule cetitoriu, iată trei, spre a sufletului dulce gustare, ţi se întind mescioare. În cea dintâi dară, ale lumii, adică a trupului, nebunii şi rele, sufletului stricătoare şi de tot omorătoare pofte – şi, împotrivă, a înţeleptului, adică a sufletului înţelepciune, cunoştinţă şi spre lumeştile, să nu dzic trupeştile, desfrânate pofte înfrânare, oprire şi părăsire – să cuprinde. În cea a doua, pentru ale lumii grăite minciuni şi bârfituri şi pentru a înţeleptului vorovite adevărat cuvinte mărturi şi mărturii aducându-să, lumea de mincinoase, iară înţeleptul de credincios să dovedeşte. În cea mai pre urmă, carea a treia iaste, pentru gâlcevele şi pârâle carele mai denainte între înţelept şi-ntre lume, adică între suflet şi-ntre trup, s-au făcut, ca păceluiţi, bine învoiţi şi după dumnădzăeştile porunci amândoi împreună pre o cale şi pre un drum a îmbla şi a să îndrepta îi învaţă; şi precum cea vecinică, aşea cea vremennică, între dânşii a să alcătui, pace şi prietenirea îi invitializă.

Într-aceste trei mescioare, adică trătăjei, ca în trei luminoase şi neprăvuite oglinde23, precum a trupului, aşea a sufletului stat şi podoabă îţi, privind, socoteşte şi ceva dintr-acestea lipsă sau grozav vădzind, tocmeşte şi cum să cade frumos orânduiaşte şi împodobeşte, şi precum lui

Dumnădzău, aşea oamenilor plăcut şi cinstit a fi să te învredniceşti.

Aicea dară, carea grozăviia şi frumuseţea trupului, şicarea grozăviia şi frumuseţea sufletului să fie vei afla. Căci amânduror podoabele şi dezbrăcările, iată, de faţă stau. Întâi dară lumea, adică trupul, spre care, în adâncime, nemăsurate bezne fără fund, iaste să te răpască şi în voci fără ieşire să te prăpădind, chinuiască. Aşijdirea înţeleptul, adică sufletul, de acea beznă

Π

caută să te răpească un abis de întunecime fără măsură şi să te chinuiască în veci, fără scăpare, torturându-te; apoi înţeleptul, adică sufletul, care te fereşte de întunecimea aceea-şi de nevoia cea mare, te împiedică să alergi spre ea şi te încurajează, îndemnându-te spre slava eternă, spre nesfârşita bucurie şi fericire care luminează şi limpezeşte bezna întunericului lumesc, dezvăluindu-ţi şi învăţându-te cele vrednice de cinste şi de laudă.

De asemenea, te învaţă, îţi arată şi îţi dovedeşte minciunile cele greşit cunoscute şi cu nedreptate grăite de lume, adică de trup, prin *Sfânta Scriptură* cea nouă şi cea veche şi prin răspunsurile sale corecte; pe care tu, examinându-le şi încercându-le cu raţiunea sănătoasă şi dreaptă, vei afla viaţă veşnică, precum mărturiseşte şi evanghelistul Ioan (5, 39), zicând:

Vv „Cercetaţi *Scripturile* căci vi se pare că aveţi în ele viaţa veşnică”. La aceste trei mese iată că ţi s-au dat şi două pahare, dintre care vei lua pe acela care o să-ţi placă. Unul, însă, deşi frumos şi îmbietor aurit pe dinafară, este pe dinăuntru de aramă şi conţine o băutură cumplită şi otrăvitoare; celălalt pahar este nearătos şi neplăcut pe dinafară, însă este în întregime aurit pe dinăuntru şi plin

cu o apă dătătoare de viaţă şi cu o băutură cât se poate de dulce. Paharul frumos şi îmbietor este lumea sau împărăţia lumii, iar paharul nearătos şi umil la înfăţişare este cerul sau împărăţia lui. Dintre aceste două pahare dumnezeiescul părinte David, frumos, după cum se cuvine şi cu multă înţelepciune, a ales, zicând: „Paharul mântuirii voi lua şi numele Domnului voi chema” (*Ps*. 115, 4).

Paharul vieţii. Acest pahar este cel care împărtăşeşte cu adevărat viaţă şi nemurire; dulcea lui băutură este nesecată; conţinutul lui adapă veşnic sufletul cu vinul bucuriei şi al veseliei. Acesta este paharul despre care Domnul Iisus Hristos, mântuitorul nostru cel cu braţ puternic, zice: „Beţi dintru acesta toţi”.

(*ML* 26, 28; Mc. 14, 23; Ie. 22, 20). Paharul acesta

VIR conţine băutura cu adevărat dumnezeiască şi duhovni şi prăpastie ferindu-te şi despre a ei alergare împiedicându-te, spre care slavă, fericire şi în veci fără sfârşire bucurie te îndemnând invitializă, carile bezna întunerecului lumăsc arată şi luminializă şi celea carile cinsteşe şi de laudă vrednice a fi descopere şi învaţă.

Aşijdirea a lumii, adică a trupului, rău cunoscute şi strâmb grăite minciuni, cu ale sale drepte răspunsuri şi cu vechile şi noa Ale *Svinte Scripturi* adevereşte, iveşte şi dezvăleşte, carile cu întreg suflet cercându-le şi ispitindu-le, vecinica, vei afla, viiaţă, precum

Vv mărturiseşte Evanghelistul: „Ispitiţi *Scripturile*, că vi să vede voci A într-însele viaţa vecilor a avea (Ioangl. 5, sh. 39).

Da aceste trei dară mese, iată, şi două A ţi s-au dat păghară24, dintru carile, carile îţi va fi voia, acela vii lua. Însă unul pre denafară cu frumoasă şi plăcută poleială, iară pe din lontru de aramă, cu cotlită şi cumplit otrăvită băutură; iară altul nearătos şi nedrăgăstos pre denafară,

însă de aur pre din lontru şi de a vieţii apă şi plină de dulciaţă băutură plin iaste. Adică paharul frumos, arătos, lumea sau împărăţiia ei, paharul nearătos şi cu smerit chip ceriul sau împărăţie lui iaste.

Dintr-aceste doua A păghară bogooteţul David bine, cum să cade, frumos, înţelepţeşte ş-au ales: „Păgharul mântuinţii voi primi – dzice – şi numele Domnului voi striga" (*Psalm* 115, sh. 13).

Paharul vieţii. Acesta adevărat păgharul carele viaţă drege şi nemoarte mesteşte iaste; a acestuia păghar dulce băutură nu să mai sfârşeşte; a acestuia păghar plinire sufletul în veci cu vinul cel de veselie şi de bucurie adapă. Acesta-i păgharul pentru carele Domnul nostru Iisus Hristos şi mântuitoriul nostru cel cu braţ vârtos dzice: „Duaţi, beţi dintr-acesta toţi" (*Math*. şi. 26, sh. 26; *Marco* gl. 14, sh. 22; *Luca* gl. 22.

VIR sh. 19). Într-acesta păghar acea duhovniciască adică sufletiască iaste băutură „dintrucarea toţi aleşii lui Dumnădzău vor să bea", mărturiseşte Pavel (*Carteal Cor*. gl. 10, sh. 4). Pentru nearătarea dară cea pe

9 – Dimitrie Cantemir – Divanul ceaşca, din care, bând, toţi aleşii lui Dumnezeu se vor bucura, după cum mărturiseşte Pavel (*I Cor*. 10, 4). Aşad «., i, o, iubitule, să nu te dezguşti, nici să te întristezi pentru urâţenia dinafară a paharului, căci deşi nu se arată ochilor trupeşti, el pare şi este chiar foarte frunu,.} pentru ochii sufleteşti; de aceea, apropiindu-te cu dragoste, ia-l şi bea, fiindcă săturându-ţi sufletul, el va potoli flacăra ce se înalţă din pojarul necurăţiilor şi, de\.) iolind-o, o va răcori.

Paharul morţii. De asemeni, să nu se amăgească ochii ij tău de frumuseţea dinafară a celuilalt pahar, şi în jitia ta, râvnind marea iscusinţă cu care a fost făcut să nu-l dorească, pentru că în el se ascunde o nebunie otrăvitoare,

iar despre cei ce iau acest pahar spun·, Prorocul: „Beau şi se tulbură şi devin nebuni”.

(*Ier*. 25, 16). Pentru cei ce beau din el zice iarăşi un alt p-oroc: „Tulburatu-s-au şi s-au clătinat ca beatul, iar tyată înţelepciunea lor s-a năruit” (*Ps*. 106, 27) şi tot fericitul acela zice: „Foc şi pucioasă şi suflare de vij-for va fi partea paharului lor” (*Ps*. 10, 6). Acesta este paharul despre care spune, iarăşi, binecuvântatul acel (\: „Şi vor bea din el toţi păcătoşii pământului” (*Ps*. 74, 8). Acesta-i paharul urgiei lui Dumnezeu, despre care el însuşi zice: „Ia acest pahar de vin neari-stecat din mâna mea şi vei adăpa toate neamurile

VIV şi vo „bea şi vor vărsa şi vor înnebuni” (Ie*r.* 25, 115 – 16; vezi a *Ap*o*c.* 16, 19 şi 14, 10). î%x lângă cele arătate, iată că pe aceste mese se află, ot felul de bucate, iată că ţi se pun dinainte tot felul) de poame, aici poamele vieţii şi cele ale morţii, acohi pâinea vieţii şi cea a morţii; iar tu pe care le vei Noi, pe acelea le vei mânca. Să nu te amăgească însă fructul frumos al morţii, arătos la înfăţişare şi îmb. ftor la vedere, ci adu-ţi aminte cum, odinioară, cu alkcst fruct s-a amăgit Eva şi, dându-l şi bărbatului ei, sărmanul neam al oamenilor s-a întors îndată spre moarte; căci şi tu, mâncându-l, îţi va părea dulce, dar maiapoi, schimbându-se în amăreală, îţi va otrăvi suflatul, precum mărturiseşte Ioan: „Făcutu-s-a denafară, o, iubitule, nu te scărândăvi, nici te mâhni, căci frumos iaste, numai trupeştilor ochi nearătos a fi li să pare; ce cu dragoste primindu-l, ia, bea, că sufletul săturându-l, a necurăţiilor pojar şi înălţată pară va stinge şi va potolind, stâmpăra.

Paharul morţii. Aşijdirea, pentru a celuialaltă pre denafară frămseţe păghar, ochiul tău nu să amăgiască şi ghizdăviia lui inima ta să nu, râvnind, poftiască, că într-

însul otrăvită nebunie iaste şi pentru carii păgharul acela primăsc, Prorocul aşea dzice: „Beau şi să tulbură şi să nebunesc” [*Ier*. 25, 16]. Pentru băutorii lui, iarăşi alt Proroc dzice: „Tulburatu-s-au şi clătitu – s-au ca batul şi toată înţelepciunea lor ş-au vărsat” (*Psalm* 106, sh. 27), şi iarăşi acela fericitul dzice: „Foc, iarbă pucioasă şi duh vivornic – partea paharului lor” (*Psalm* 10, sh. 6). Acesta-i păgharul acela pentru carile iarăşi acela blagoslovit grăiaşte: „A căreia drojdii nu vor scădea şi vor bea toţi păcătoşii pământului” (*Psalm* 74, sh. 8). Acesta-i păgharul al urgiei lui Dumnădzău, pentru carele singur dzice:

„Ia păgharul a vinului urgiii mele şi vii drege dintr-însul tuturor niamurilor pământului şi vor bea şi să

VIV vor tulbura şi vor nebuni” (*Ieremiia* gl. 25, sh. 15 – 16; caută şi *Apocal*. gl. 16, sh. 19 şi gl. 14, sh. 10).

După aceasta, pre meşcioare25, pre acestea, iată tot feliul de hrană, iată tot niamul de poamă: iaste poama vieţii, iaste poama morţii, iaste pâinea vieţii, iaste pâinea morţii – carele vii vrea, acelea vei mânca. Frumoasă dară şi arătoasă la chip şi mângâioasă la videre, poama morţii; nu te amăgi, ce pomeneşte precum odânăoară cu această poamă Evva s-au înşelat şi, dând şi bărbatului său, săracul, omenescul rod, îndată spre moarte s-au înturnat. Că mâncând dulce îţi va părea, însă amărândusă, sufletul îţi va otrăvi; mărturiseşte Ioan: „Făcutu-s-au – dzice – gura mea ca miiarea, şi dacă mâncaiu, amărâtu – sau în pânticile mieu” (*Apocal*. gl. 10, sh. 10).

9*

— Zice – gura mea ca mierea şi, după ce am înghiţit, amărâtu – s-a pântecele meu” (*Apoc*. 10, 10).

Masa necurăţiei. Pe masa necurăţiei stau pâinea şi vinul nedreptăţii, iar cei care şed la ea mănâncă pâinea necurăţiei şi beau vinul nedreptăţii – zice înţeleptul (*Prov*.

4, 17). Pe masa lăcomiei sunt întinse bucatele nesaţiului, iar cei ce mănâncă din ele nu cunosc saturarea. Oare nu despre aceştia zice Prorocul: „Sunt ca nişte câini fără de ruşine în suflet, care nu cunosc saţiul”? (*îs*. 56, 11 şi *Iez*. 7, 19).

Masa curăţiei. Pe această masă stau puse înainte

VIIR pâinea vieţii şi vinul] nemuririi; zice Domnul: „Cel ce mănâncă trupul meu şi bea sângele meu nu va gusta moarte” (*Io*. 6, 51). Pe această masă se găseşte fructul pomului vieţii, şi cel care îl va mânca va trăi în veac. Pe masa aceasta se găseşte hrana cuvântului dumnezeiesc: „Nu numai cu pâine va trăi omul, ci şi cu tot cuvântul care iese din gura lui Dumnezeu” (*Dt*. 8, 3; *Mt*. 4, 4). Acum dar, o, vrednicul meu cititor, iată: ai în faţă masa dreptăţii, pâinea vieţii, vinul nemuririi şi fructul de viaţă dătător, şi ţi se arată în chip clar şi lămurit care sunt şi opusele, şi potrivnicele acestora. Osteneala mea este de a le semnala aci, însă depinde de voinţa ta pe care din ele să le alegi şi pe care să nu le alegi.

Mai notează-ţi că în *Cartea întâia* s-au însemnat pe margine capitolele pentru a se înţelege mai bine ce mărturii se aduc faţă de învinuirile din *Cartea a doua**.

De asemenea, cele 77 de articole privitoare la *încheierea păcii* îţi sunt arătate iarăşi, prin capitole mici notate marginal, fiecare articol cu problema lui.

Acestea dar cercetează-le, citeşte-le şi străduieşte-te să nu rămâi doar cu citirea lor; căci până ce nu le pui în aplicare nu ai niciun folos, după cum bine adevereşte sfântul Grigore din Nazianz: „Învăţătura νπ ν celui care te învaţă nu valorează nimic dacă cuvântul lui nu se potriveşte cu faptele”. Şi precum zice Apos

* „Pe care să le faci şi pe care să nu le faci”.

** *Şic*! Sensul exact este altul·. În *Cartea a doua* se

aduc mărturii împotriva învinuirilor din *Cartea întâi*.

Masa necurăţiii. Pre masa necurăţiii pâinea şi vinul nedreptăţii iaste şi carii la dânsa şed „mănâncă pâinea necurăţiii şi beau vinul nedreptăţii”, dzice înţeleptul (*Pilde* gl. 4, sh. 17). Pre masa lăcomiii bucatele nesaţiului sunt puse, şi carii dintr-însa mănâncă, saturarea nu ştiu. Au nu pentru acestea dzice prorocul: „Câinii fără ruşine nu ştiură saturarea”? (*Isaiia* gl. 56, sh. 11 şi *Iezecheil*, gl. 7, sh. 19).

Masa curăţiţi. Aşijdirea, pre masa curăţiii pâinea

VIIR vieţii, vinul nemorţii iaste; dzice Domnul: „Cine carnea mea mănâncă şi sângele mieu bea nu va gusta moatte” (*Ioan* gl. 6, sh. 50 – 51). Pre aceasta masă poama a pomului vieţii se pune; cine o va mânca în veci va trăi. Pre masa aceasta hrana dumnădzăescului cuvânt pusă iaste: „Nu din singură pâinea viu va fi omul, ce din tot cuvântul carele din gura Domnului lase” (*Devteronom* gl. 8, sh. 3 şi *Math*. gl. 4, sh. 4).

Acum dară, o, destoinicule cetitoriu, iată masa dreptăţii, pâinea vieţii, vinul nemorţii şi poama de viaţă dătătoare şi acestora luptătoare şi împomcişitoare, carile să fie aiave şi chiar ţi s-a arată. Acestea dară cu scrisoarea a le însămna, osteninţa la mine; iară dintr-acestea, carile a face şi carile a nu face, învoinţa la tine iaste.

Aşijdirea, aminte să-ţi fie că în *Cartea dintâi*, la care pârâ *Cartea a doua* care mărturie să aduce, glavinele pre margine însămnate sunt pentru mai pre lesne priceperea26.

Aşijdirea, cele *Pentru aşedzarea păcii 77 de ponturi*, care pont, pentru care triabă să fie, iarăşi cu glavine pre margini îţi sunt arătate.

Acestea dară cercând, citind şi ispitind, nu numai cu citiala să rămâi, că până nu le vii duce la praxes, folosinţe nu-i, precum frumos svintul, adevereşte.

VÂlv Grigorie27: „Învăţătura aceluia ce grăiaşte să [piiarde când glasul cu lucrul nu să agiutoreşte”, şi precum dzice Apostolul: „Nu cela carile au cunoscut poruncile, ce care li-au făcut pre dânsele, numai acela va ieşi mântuit” (*Ioan* gl. 13, sh. 17 şi *Iiacov* gl. 1, sh. 25).

toiul: „Nu cei ce ascultă, ci cei care împlinesc legile vor fi îndreptăţiţi” (*Rom*. 2, 13; *Ioan* 13, 16; *Iac*. 1, 25).

Aplecându-te asupra acestei osteneli a noastră din Sfintele *Scripturi*, dacă, după cum se întâmplă de obicei, vei găsi vreo greşeală sau abatere, gândeşte-te

— Cine este fără greşeală? – şi potriveşte şi îndreaptă cele greşite. Iar milostivul Dumnezeu, în viaţă prosperă păzindu-te, să te facă să creşti şi să sporeşti în orice bine, atât trupeşte, cât şi sufleteşte.

Cel ce se roagă pentru binele tău.

IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVOD

Spre aceştu ai noastre ostenințe din *Svintele Scripturi* dându-te, şi – precum ştiut iaste – ceva greşeală sau lunecare aflând, cel negreşit cine să fie pomeneşte şi cele smintite şi greşite îndriaptă şi tocmeşte şi Dumnădzău milostivul, în fericită viiaţă cruţându-te în toate bine, precum trupeşte, aşea sufleteşte, adauge şi sporeşte.

Voitoriulu-ţi de bine.

IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVODA

VIII» PREALUMINATULUI, PREACUCERNICULUI ŞI MULT ÎNVĂŢATULUI IOAN DIMITRIE CONSTANTIN – VOIEVOD

Toate cele de la Dumnezeu dorite!

Cu mare bucurie şi plăcere am primit scrisoarea şi cartea luminăţiei-tale, cu atât mai mult cu cât am recunoscut în aceasta prima roadă a învăţăturii tale. Te felicit pentru recunoştinţa ta, preaviteazul meu suflet! Cu înţelepciune ai judecat, ca eu, plugarul care am ostenit la

holda minţii tale, după cuvântul Apostolului, să-i primesc cel dintâi roadele [II *Tim*. 2, 6] care – să ttră crezi, pentru că vorbesc fără nicio linguşire – aşa de frumoase şi dulci la gust mi s-au părut, încât n-am putut să nu strig: „O, cu totul princiară retorică! Cu câte haruri şi cu câte glorii îi îmbogăţeşti în scurtă vreme pe cei ce te iubesc!” Şi îndată mi-am adus aminte de acel pământ prea roditor pe care îl laudă Evanghelistul pentru că a rodit înmulţit sămânţa pe care am primit-o, şi mi-am zis că parabola s-a împlinit, şi în nobleţea minţii tale, care, primind modestele seminţe ale umilei mele învăţături, a dat înmiit rodirea în învăţături.

VIIIV pe lângă acestea am admirat în acelaşi timp creştineasca ta râvnă care nu s-a lenevit ca, spre mărirea

VIIe PREALUMINATULUI, BLAGOCISTIVULUI

ŞI PREACUVÂNTĂREŢULUI

IOAN DIMITRIE CONSTANTIN – VOIEVODA

Toate cele de la Dumnădzău dorite!

A măriii-tale poslanie şi carte cu toată inima şi cu bucurie primit-am şi cu atâta mai mult, căci pre alor tale învăţături întâiu odraslă o am cunoscut. Ferice-ţi de buna învoinţă, preavitiazul mieu suflet, înţelepţeşte ai giudecat ca eu, plugariul carile la holda minţii tale am ostenit28, după Apostolului cuvânt, „mai întâiu din roadă ei să iau” [*2 Tim*. 2, 6]; de care lucru, să mă credzi, de vreme ce afară din toată îmbunarea grăiesc, atâta de frumoase şi dulce în gustare mi-au părut, cât a nu striga n-am putut: „O, întru tot împărăţiasă ritorica! cu câte daruri, cu câte slave, în puţină vreme pre iubitorii tăi îmbogăţăşti!” Şi îndată aminte de roditoriul acela pământ mi-am adus, pre carele Evanghelistul, cum că au rodit cu multul înmulţită sămânţa ci au primit, îl laudă şi cum că aceasta pildă şi întru blagorodiia minţii tale s-au plinit am dzis; carea puţină sămânţa ai smeriţii mele didăscălii primindă, întru

învăţături, cu miile înmulţită, au răsărit roadă.

VIIIV şi cu acestea încă mirându-mă, am tot atunceaşi creştiniasca ta râvnă lăudat, că îndată, spre slava lui Dumnădzău, în candila aceştii cărticele, a darului şi lui Dumnezeu, să aprindă îndată lumina harului şi a învăţăturii dintr-însa în candela acestei cărţulii, mai ales pentru ca s-o vadă toţi cei care au ochi scrutători şi să mărturisească faptul că, acolo unde învăţătura găseşte o natură bună, adică o minte iscusită, precum e a luminăţiei-tale, pe cele grele le face uşoare, iar pe cele aproape cu neputinţă pentru cei mulţi le face posibile.

Demnă de laudă am cunoscut deci cartea aceasta, fiind valoroasă şi desăvârşită întru toate, şi tot aşa

— O va socoti oricine nu va avea ochii sufletului întunecaţi de fumul invidiei. Căci cartea are atât un rost minunat, cât şi înţelesuri înalte, învăţătură cu totul ortodoxă, care este principiul cucerniciei noastre, o împărţire foarte judicioasă a părţilor după subiecte.

— O exprimare limpede, foarte plăcută şi retorică, pe măsura limbii locale a moldovenilor, foarte bogată în argumente din *Scriptura veche şi cea nouă*, împodobită îndeajuns cu povestiri şi zicale de-ale înţelepţilor păgâni şi, într-un cuvânt, atât de plină de învă IXR ţătură, încât cei mai mulţi care nu-ţi cunosc inteligenţa îngerească, datorită minunăţiei nici nu vor crede că este rodul ostenelii tale. Dar cum, după Tales, „timpul este mai înţelept decât toate lucrurile” *, el va arăta, acolo unde există nişte începuturi ca acestea, ce roade pline de slavă şi cât de nepreţuite rezultate va aduce sfârşitul.

Călătoreşte deci bine cu darul lui Dumnezeu, prealuminate, întru dragostea învăţăturii şi a înţelepciunii şi fii încredinţat că nu după mult timp înţelep

— Diogene Ieaerţiu I, 35.

a învăţăturii ce întru tine ai, lumina a aprinde nu te-ai lenevit. Şi mai vârtos, pentru ca toţi ai cărora ochi sămăluitori sunt, să valiză-şi să mărturisească cum că învăţătura unde vreo fiinţă bună, adică vreo iscusită minte află – precum a mării-tale – pre cele grele, iuşoare şi pre cele ce la mulţi peste putinţă sunt putincioase le face.

Lăudată dară, ca pre o vrednică şi întru toate desăvârşit a mării-tale, am cunoscut cartea, şi aşea o va cunoaşte fetecine ai căruia, cu fumul zavistii, sufleteştii ochi întunecaţi nu-i vor fi, de vreme ce cartea aceasta aflare minunată şi gând, deciia şi didascalie cu totului tot pravoslavnică are, carea capul şi începătura credinţii noastre iaste; aşijderea despărţirea părţilor ei după pricini, foarte cum să cuvine; şi a voroavii înfrumseţare, pre cât a moldovenescului m-am limbă a cuprinde poate29, cu ritoricesc meşterşug împodobită; adâncă şi bogată la dovedirile a *Vechii şi noa Ai Scripturi*; cu istorii şi răspunsuri şi a celor de pre denafară înţelepţi îndestulită, înfrumseţată30; şi, ca eu un cuvânt să dzic, cu didascalie tocmită, atâta cât mai mulţi

IXR cei ce de îngeriasca isteciune şi a minţii-ţi ascuţire ştire n-au – pentru prea de minune lucru ce iaste – a mării-tale osteninţă a fi, a o socoti, se vor îndoi31. Ce măcar cum, de vreme ce, precum Thalis filosoful dzice: „Decât toate lucrurile, mai înţeliaptă iaste vremea”, singură ea va arăta, de ună vreme ce începăturile până într-atâta îţi sunt, cât de slăvite roduri şi preacinstite lucrări sfârşitul ăştiaptă.

Acum dară, prealuminate, bine călătoreşte şi cu darul lui Dumnădzău spre a învăţăturii şi a înţelepciunii dragoste sporeşte; şi aşea adevărit să fii că nu îndelungă vreme şi în rândul a marilor săi viteji înţelepciunea numărându-te, te va încununa. Vieţuiaşte, ai pravoslavnicii biserici cu miile

dorit odor şi de pururea prin înţelepciune întru cele către Dumnădzău înăl

ciunea te va încununa, trecându-te în cartea marilor săi eroi. Să trăieşti, odor preadorit al Bisericii ortodoxe! Sporeşte necontenit prin înţelepciune în urcuşurile către Dumnezeu şi întru folosirile aproapelui! Amin.

Smerit rob şi rugător al -tale. IEREMIA AS

luminăţiei V CACAVEL

ţări aproape smerită CACAVEI

IX Urm alegoria *înţelept s* comentată „Ce fiiul omul cu puţin cinste l-a lucrurile picioarele dobitoace peştii mă omului, „Înţelepci „Ucide s (*Ezec*. 3, 1

A LUI IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVOD
DIVANUL LUMII CU ÎNŢELEPTUL
sau
DISPUTA SUFLETULUI CU TRUPUL
CARTEA ÎNTÂIA

1. *Ţi se cuvine să ştii de cine a fost făcută lumea înţeleptul*: După cum mi se pare, voiam şi doream să te cunosc, lume trufaşă, amăgitoare şi vremelnică:

Cine te-a zidit? Ce eşti? De când eşti? Şi de când eşti, cum petreci?

2. *Să crezi că lumea este făptura lui Dumnezeu Lumea*: Eu sunt făptura şi creatura împăratului cel veşnic; sunt o grădină plină de pomi, de pomi plini de roade sau, mai adevărat, o vistierie plină de toate bunătăţile; de 7207 ani m-a alcătuit Domnul în această frumoasă înfăţişare; petrec cu oamenii şi oamenii cu mine.

3. *Să ştii că lumea este trecătoare înţeleptul*: Fireşte, ştiu şi cred că eşti creatura lui Dumnezeu şi, de asemenea, grădină de flori, însă, după cât îmi dau seama, florile tale repede se ofilesc, şi nu-şi mai recapătă nicidecum frumuseţea dinainte; pomii şi roadele pomilor tăi mă tem să nu fie ca pomul acela din care i-a poruncit Dumnezeu lui Adam

În A LUI IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVOD
DIVANUL LUMII CU ÎNŢELEPTUL
sau
GIUDEŢUL SUFLETULUI CU TRUPUL
CARTEA ÎNTÂIA

Glava 1. *Lumea de cine-i făcută a şti ţi s-a cade32*

Înţeleptul: Vrere-aşi şi aşi pofti ca să te ştiu – precum mi să pareo, lume falnică, amăgitoare şi trecătoare, cine ţi-au făcut şi ce eşti, de când eşti, şi de când eşti, cum te ţii?

2. *Lumea de Dumnădzău făcută a fi crede Lumea*: Eu sunt fapta şi plăsmuirea a vecinicului împărat şi sunt grădină plină de pomi sau pomi plini de roadă şi mai adevărat, visteriu plin de tot binele; şi sunt 7207 de ani33 de când într-acesta chip frumos

Domnul m-au meşterşuguit; şi mă ţiiu cu oamenii şi oamenii cu mine.

3. *Lumea trecătoare a fi să ştii înţeleptul*: Adevărat precum plăsmuirea lui Dumnădzău să fii, ştiu şi crez.

Aşijdirea, grădină plină de flori. Numai eu – precât pricep – florile tale iară curund veştedzitoare, cădzătoare şi în nemică întorcătoare; şi pomii şi poamele pomilor tăi mă tem să nu, ca pomul cel ce Dumnădzău au poruncit lui Adam a nu să nu mănânce, iar el, călcând porunca Dumnezeului şi ziditorului său, a mâncat şi cu moarte a murit; avuţiile vistieriei tale sunt nestatornice şi ca praful se risipesc; petrecerea ta cu oamenii şi a oamenilor cu tine este deşertăciune şi amăgire, iar cât priveşte vechimea anilor tăi, tare mă mir că te rabdă Dumnezeu când eşti atât de amăgitoare, de mincinoasă şi de ucigătoare, şi nu te nimiceşte cu un ceas mai devreme! Dar, prin faptul că te suportă, el îşi arată preabogata sa milă şi îndelunga-i răbdare.

4. *Nu te amăgi cu frumuseţile lumii Lumea*: Vai, om ignorant şi vanitos, cum poţi să spui că sunt amăgitoare şi mincinoasă? Nu te uiţi să-mi vezi şi să-mi cunoşti frumuseţile? Nu-mi vezi înfăţişarea nobilă? Nu desluşeşti bunătăţile mele? Nu iei seama la desfătările şi la dezmierdările mele?

5. *Lucrurile lumii sunt ca praful în bătaia vântului înţeleptul*: Văd frumuseţile şi găteala ta ca iarba şi ca floarea ierbii şi bunurile tale în mâinile tâlharilor şi în dinţii cariilor; desfătările tale sunt praf şi fum, ce se înalţă în aer într-un nor mare şi se spulberă deodată, de parcă nici n-ar fi fost.]

2 r 6. Să *nu te întristezi văzându-i puternici pe împăraţii neamurilor Lumea*: Vai de tine, necugetatule şi prostule, ce tot zici că înţelegi bine lucrurile? Cu ce cunoaştere şi cu ce socoteală spui cuvântul acesta? Uite, ia aminte şi gândeşte-te la împăraţi, cum dărâmă şi întemeiază cetăţi, cum nimicesc şi adună oştiri, cum omoară şi iartă, cum iau şi cum dau! Gândeşte-te la bogaţi,

pe care eu îi îmbogăţesc, că nu le lipseşte absolut nimic şi dacă poftesc ceva obţin numaidecât! Oare nu eu le dau, sau nu de la mine iau ei acestea?

7. *Norocul în lume nu aduce fericire înţeleptul*: Şi până când moştenesc ei acest bun şi fericit dar al tău?

mânca, să fie şi porunca Dumnădzăului şi a ziditoriului său călcând, au mâncat şi cu moarte au murit. Iară avuţiile visteriului tău, nestătătoare; petrecerea ta cu oamenii şi oamenii cu tine, deşertare şi amăgială iaste. Iară pentru a anilor vechime câtă ai, mult mă mir: atâta cât eşti de amăgitoare, mincinoasă34 şi şugubaţă, cum te Dumnădzău rabdă şi nu te, cu un cias mai înainte, prăpădeşte? Ce cu aceasta prea sa prea bogată milă şi îndelungă răbdare sviteşte.

4. *Cu a lumii frumuseţe nu te amăgi Lumea*: O, nebunule şi deşertule de minte, cum că amăgitoare şi mincinoasă să fiu, dzici? Nu cauţi să vezi şi să cunoşti frumuseţele mele? Nu prăveşti podoaba mea? Nu oglindeşti bunurile mele? Nu iai aminte desfătările şi dezmierdările mele? 35

5. *Lucrurile lumii ca pravul înaintea vântului înţeleptul*: Vădz frumuseţele şi podoaba ta, ca iarba şi ca floarea erbii36; bunurile tale în mânuie tâlharilor şi în dintele moliilor; desfătările tale: pulbere şi fum37, carele cu mare grosime în aer să înalţă şi, îndată răşchirându să, ca când n-ar hi fost să fac.

6. *Pre împăraţii limbilor puternici vădzând, nu te mâhni*

Lumea: Vai, nepriceputule şi streinule de minte, ce dzici că ai bună pricepere? Cu ce minte şi cu ce socotială cuvânt ca acesta dzici? Eni ia aminte şi ia sama pre împăraţi, cum sfărâmă şi fac cetăţi, cum prăpădesc şi fac oaste, cum omoară şi iartă, cum iau şi dau – şi prăveşte pre

bogaţi, pre carii eu îi îmbogăţăsc, că nicecum ceva le lipseşte şi tot ce poftesc li să află Au nu eu le dau? Au nu de la mine iau acestea?

7. *Lumasca nărocire n-are fericire înţeleptul*: Dară până când acest bun al tău şi fericit dar moştinesc?

8. *Norocul este nehotărât Lumea*: Fără limită şi fără sfârşit.

[9. *Cel fericit pe lume este nenorocit*]

Înţeleptul: Mi-am dat seama şi este adevărat că nu au limită, pentru că tocmai când nici nu gândesc, atunci sunt lipsiţi şi dezbrăcaţi de toate acestea şi sărăcesc, iar de la faimoasa şi lăudata avuţie ajung la o sărăcie foarte înjositoare şi dispreţuită, şi astfel, sfârşitul, care trebuia să le fie bun şi dulce şi se cuvenea să le aducă bucurie, devine urât şi amar. Iar [omul] se întoarce în ţărâna sa cu o întristare de nedescris şi sufletul i se chinuieşte în gheena, fără de milă şi fără sfârşit în veci.

2 V 10. *Ia exemplu din istoriile vechi*. *Lumea*: Bine am zis eu că îţi lipseşte cunoaşterea şi că te-ai înstrăinat de mintea ta. Oare nu ai citit istoriile şi nu ai cercetat cronicile, ca să afli şi să ştii în cât de puţin şi de scurt timp câtă lume a supus împăratul Alexandru, fiul lui Filip; câte regiuni a cucerit, câte cetăţi a dărâmat şi a zidit, câte avuţii a câştigat şi cu câtă cinste s-a săvârşit în împărăţia sa?

11. *Ia exemplu de la Alexandru cel Mare înţeleptul*: Ba am citit, am cercetat şi chiar am aflat că o picătură de vin amestecată de o mică slugă a lui în puţină băutură*, dintr-atâta măreţie câtă avea, l-a coborât mai jos decât toţi, din împărăţie în sărăcie, din tărie în neputinţă, din frumuseţe în urâţenie şi întunecime şi, pe scurt, l-a trecut din viaţă la moarte, din viu l-a făcut mort şi cu mare întristare i-a mutat sufletul în iad. Aceasta dar ţi-e

binefacerea? Cu aceasta răsplăteşti pe cei ce se fălesc cu tine şi îşi pun nădejdea în tine? Acesta e sfârşitul şi soarta de pe urmă a celor ce susţin şi gândesc că bunătăţile tale sunt fără de sfârşit? O, cât eşti de vrednică de ură şi de dispreţ!

— *Alexandria*, ed. Dasi Simor. Escu, Buc, 1956, p. 188.

B. *Nărocirea fără hotar38 Lumea*: Nu au hotar, nice săvârşit.

[9. *Bogatul lumii, sărac*]*39 înţeleptul*: Cunoscut-am şi adevărat iaste că nu au hotar ce, când nice să gândesc, atuncea toate acestea le lipsesc şi de toate să golesc şi să sărăcesc şi den vestita şi lăudata bogăţie în blăstămata şi defăimată sărăcie trec; şi sfârşitul, cel ce bun şi dulce să fie ar trebui şi vesăl s-ar cădea, în rău şi în amar să întoarce şi cu nepovestită întristare să întoarce în ţărna sa; iară sufletul în gheenna fără milă să în veci fără de săvârşit, chinuiaşte.

2 V 10. *Pildă den vechile istorii ia Lumea*: Bine am dzis eu că priceperea îţi lipseşte, iară mintea ţi-au lăsat strein. Dară nu ai istoriile citit, nice ai hronicele cercat, ca să ştii şi să te înveţi în câtă de puţinea şi scurtă vreme Alexandru-împărat, ficiorul lui Filip, câtă lume au suppus, câte ţări au agonisit, câte cetăţi au sfărâmat ş-au făcut şi câte avuţii au câştigat şi cu cinste întru a sa împărăţie s-au săvârşit?

11. *Pildă de pe Alexandru Marele înţeleptul*: Ba citit ş-am cercat. Ce încă am mai aflat că de o mică a lui slugă şi în puţină băutură o picătură de vin40 amestecat, dintr-atâta mărime ce avea, mai de gios decât toţi l-au făcut, den împărăţie în sărăcie, din virtute în slăbiciune, din frămseţe în grozăvie şi ponegriaţă şi, ca sa cu un cuvânt dzic, din viaţă în moarte şi din viu mort l-au prefăcut şi cu mare

întristare sufletul la iad l-au mutat. Dară aceasta iaste facerea de bine a ta? Cu aceasta celor ce cu tine să simeţăsc şi în tine să nedejduiesc plăteşti? Aceasta iaste săvârşirea şi mai pre urmă ieşirea acelor ce ţin şi socotesc că bunurile tale n-au săvârşit? O, vrednică eşti de urâre şi de lepădare!

10* 37

3 r 12. *Nu prin răutăţi, ci prin virtuţi să t·amina vestit numele după moarte*! *Lumea*: Aşadar, cu asemenea cunoştinţă mergi şi cu o asemenea socoteală umbli, o, tu cel cu capul în nori? Eu am spus că bunătăţile mele sunt fără sfârşit, dar nu că cei ce le stăpânesc nu vor muri; căci chiar dacă mor ei, numele şi gloria lor nu moare, nu trece, nu se sfârşeşte, ci rămâne în veci. De aceea străduiţi-vă cu toţii mai mult ca orice ca, murind, numele cinstit să vă rămână.

13. *Cu fapta rea nu vei dobândi nume vestit înţeleptul*: Puah! cu ce dulceaţă de miere, amestecată însă cu otravă, doreşti să mă îmbii şi te străduieşti să fac în aşa fel, adică să mă silesc să râvnesc şi eu la slava bogăţiei tale, ca să dobândesc nume vestit şi, precum Alexandru, să-mi împlinesc în scurt timp toate dorinţele trupului. Dar ce folos voi avea, când aceluia care a călcat atâta întindere de pământ şi a supus atâtea împărăţii nu i-a rămas totuşi după moarte mai mult de şapte palme de loc? Ba încă nu el a moştenit acel loc, ci locul l-a moştenit pe el, căci ţărâna s-a ridicat pe pieptul lui, i-a umplut ochii, i-a astupat gura, cu aceasta dându-i pildă ca, nesăturându-se de

3 V slavă, să se sature de lut. Şi astfel, trupul acela, pe care oamenii îl socoteau a fi, pentru frumuseţea lui, fiu al lui Dumnezeu, l-au mâncat viermii şi gândacii pământului şi, din ţărână fiind, tot în ţărână s-a întors. Voi fi oare eu mai vrednic decât el sau voi urca pe o treaptă

mai înaltă? Spune acum, amăgitoareo, asta e împărăţia ta? Aşa arată puterea ta? Da aceasta se reduce slava ta? O, cât eşti de vrednică de râs, şi încă şi mai vrednic de tot dispreţul este cel ce te crede şi te doreşte şi agăţându-se de tine gâfâie, dar nu-ţi dă drumul!

14. *Frumuseţea lumii să n-o poftească inima ta Lumea*: Ce vrei să spui, oare, că nu sunt frumoasă?

12. *După moarte numele nu în răutăţi, ce în bunătăţi vestit să rămâie*

Lumea: Dară cu aceasta minte te porţi şi cu aceasta socotială îmbli, o, zburatule de minte? Dară eu, căci dzişi că bunurile mele n-au sfârşit, n-am dzis precum cei ce le stăpânesc nu vor muri – însă de vor şi muri ei, iară numele şi slava lor nu moare, nu să trece, nu să săvârşeşte, ce în veci rămâne. Şi pentru aceasta voi toţi mai vârtos decât pentru toate vă siliţi, ca voi trecându-vă, numele cinstit să vă rămâie.

13. *Nume vestit, cu facerea de rău nu vei agonesi înţeleptul*: Poh, cu ce dulceaţă de miiare, însă cu otravă amestecată, şi pe mine a mă ospăta pofteşti şi a face sileşti! Adică eu, cu slava bogăţiii tale, a mă afla să silesc ca nume vestit să agonisesc şi în puţină vreme toate cele ale pohtei trupului mieu să fac, precum Alexandru, ce folos voi avea? Căci el atâta rătundzală a pământului călcând şi atâtea împărăţii supuind, după moarte loc mai mult de şapte palme nu i-au rămas şi pe acela nu el, ce pământul pe dânsul l-au stăpânit; căci că ţărna pe pieptul lui s-au suit, ochii i-au împlut, gura i-au astupat şi cu aceasta pildă aducându-i că, nesăturându-să de slavă, să se sature de lut; şi trupul acela ce oamenii fiiu lui Dumnădzău – pentru frumuseţea – a fi socotiia, viermii şi gândacii pământului l-au mâncat, şi din ţărână fiind, iarăşi în ţărnă s-au întors. Au doară mai de-a firea decât dânsul mă voi face? Au la

mai mare stepână mă voi sui? Deci aemu, o, amăgealnico, aceasta iaste împărăţiia ta? Aşea iaste puterea ta? întracesta chip rămâne slava ta? O, vrednică eşti de ocară şi încă mai de multă defăimare cel ce-ţi crede ţie şi te pofteşte pretine şi, apucându-te, hrăpeşte şi nu te liapădă.

14. *Frumuseţea lumii inema ta nu poftiască*

Lumea: Dară ce vei să dzici? Au doară nu sunt frumoasă?

15. *Îndrăgirea frumuseţii aduce multă pagubă înţeleptul*: Nu eşti frumoasă, dacă te voi socoti urâtă, pentru a nu-mi pierde minţile din pricina frumuseţii tale.

16. *De la lume nu vei agonisi niciun bine Lumea*: Şi cum, nu sunt bună?

Înţeleptul: Nu eşti bună, dacă te voi cunoaşte că eşti rea, pentru ca prin răutatea ta să devin bun şi la mai mare bine să ajung.

17. *Nu vei găsi în lume nicio înţelepciune Lumea*: Şi ce, nu sunt înţeleaptă şi plină de cunoştinţă? *înţeleptul*: Nu eşti înţeleaptă, dacă vreau să te *îl* socotesc nebună şi prin nebunia ta să devin înţelept, maiou seamă pentru că „înţelepciunea ta este nebunie” [/ *Cor*. 3, 19].

18. *În lume nu vei întâlni bunătate şi odihnă Lumea*: Şi la aceasta mai ai să răspunzi: Oare nu sunt eu plină de toate bunătăţile? *înţeleptul*: Nu eşti plină, dacă ţin seama că eşti

„Deşertăciunea deşertăciunilor şi că toate ale tale sunt deşertăciuni” (*Ecl*. 1, 1).

19. *Dumnezeu a făcut lumea spre binele, iar nu spre răul omului*

Lumea: Oare ce fel de socoteală îţi faci de mă consideri mai rea decât orişice rău? Căci însuşi creatorul meu şi Dumnezeu, după ce m-a făcut în chin desăvârşit, a zis: „Este bună” [*Gn*. 1, 31]. Vezi dar că sunt bună.

20. *După săvârşirea păcatului, lumea s-a schimbat în rău înţeleptul*: într-adevăr, potrivit acestui cuvânt al lui Dumnezeu, eşti bună, pentru că preabunul Dumnezeu nimic rău, ci pe toate bune le face, de aceea eşti bună. Ba chiar aşa erai şi pentru om, înainte să se fi amăgit el cu frumuseţea şi dulceaţa acelui pom purta

15. *Dragostea frumuseţelor multe stricăciuni aduce înţeleptul*: Ba frumoasă, de te voi socoti că eşti grozavă, ca de a tale frumuseţe să nu mă nebunesc.

16. *Vreun bine de la lume nu vei agonesi Lumea*: Dară au nu sunt bună? *înţeleptul*: Ba bună, de te voi precum rea să fii cunoaşte, ca prin răutate bun să mă fac şi la mai mare bine să agiung.

15 17*. În lume vreo înţelepciune nu vei afla Lumea*: Dară nu sunt înţeliaptă şi de toată cunoştinţa plină?

15 *înţeleptul*: Ba înţeliaptă, de te voi nebună ţinea şi prin a ta nebunie înţelept să mă fac; şi mai vârtos, căci „înţelepciunea ta nebunie iaste” [7 *Cor*. 3, 19].

16 *în lume bunătate şi odihnă nu vei nemeri Lumea*: Au şi la aceasta a răspunde vei afla: au nu sunt plină de tot binele?

Înţeleptul: Ba plină, de mă voi pricepe precum că tu eşti „deşertarea deşertărilor şi toate îţi sunt deşerte” [*Ecl*. 1, l].41

19. *Lumea spre binele, iară nu spre răul omului Dumnădzău o făcusă*

Lumea: Oare cu ce feliu de socotială mai rea decât tot răul mă socoteşti? Căci pre mine singur Dumnădzău ziditoriul mieu deaca m-au desăvârşit făcut, au n-au dzis că-i bine, adică au vădzut că sunt bună? [*Gn*. 1, 31].

20. *Lumea, după păcat, în rea s-au prefăcut înţeleptul*: Adevărat că, după acest a lui Dumnădzău cuvânt, eşti bună. Căci Dumnădzău, preabunul, nemică

rău, ce tot bine face; pentru aceia eşti bună. Însă aşea erai omului până a nu sa de frumuseţea şi dulceaţa pomului celui de moarte aducătoriu, amăgi; prea căruia pom poamă mâncând cel de întâi zidit om, tor de moarte, al cărui rod mâncându-l omul cel dintâi creat îndată a devenit muritor (căci Dumnezeu îl făcuse pe om nemuritor). După aceea tu, lume, ai devenit răutatea omului şi te-ai prefăcut în amăreală. Dar Dumnezeu, în bogata sa milostivire, nevrând ca făptura şi creatura mâinilor sale să se piardă şi să dispară până în sfârşit, i-a făgăduit omului cu acest prilej un alt pământ. şi un cer nou. Pe acel pământ florile nu se veştejesc niciodată, pomii şi roadele lor nu se strică, ci rodesc peste măsură în toate anotimpurile, în cerul acela căldura soarelui şi răceala frigului sunt potrivite şi, mai cu seamă, arşiţă ori secetă acolo nu vor exista, iarnă nu va fi, şi soarele nu va apune, căci nu va fi noapte. Într-un cuvânt, acolo nu va lipsi nicio bunătate, şi niciun rău nu va atinge pe cineva. Dar acestea au fost făgăduite oamenilor drept moştenire cu condiţia ca, renunţând la tine şi urând deşertăciunile şi amăgirile tale nefolositoare, să căutăm şi să năzuim spre lucrurile cereşti şi ale veşnicei noastre moşteniri. Precum a cântat poetul: „O, minte, gândeşte-te cu cinste la cer şi priveşte cu dispreţ atracţiile pământeşti”, iar un alt poet: „Cerul este patria noastră”.

21. *Pentru nimicirea păcatului trebuia să vină în lume Hristos, noul Adam*

Lumea: Eu zic că tu n-ai citit *Sfânta Scriptură*. Oare nu zice *Evanghelia* că „Dumnezeu şi părintele într-atât a iubit lumea (adică pe mine) încât şi pe fiul său unul născut mi l-a dat”? [*Io*. 3, 16]. Tu, dar, nebunule, cum, în ce chip şi de ce să mă urăşti?

22. *Venirea Domnului şi nimicirea păcatului au fost prezise mai înainte de proroci. Apoi, venind el, ne*

făgăduieşte împărăţia sa înţeleptul: Ba am citit, dar dacă Tatăl ceresc ţi l-a dat pe fiul său, nu ţi l-a dat ca să-l uneşti cu tine, ci tocmai pentru ca să-i despartă de tine pe ai săi şi ca să-i deosebească pe aleşii săi, pentru ca nu cumva, umblând în lumina ta, ei să moştenească întunericul întru aceiaşi dată muritoriu s-au făcut (căci Dumnădzău pre om nemuritoriu îl făcusă), iară după aceia tu omului în trudă te-ai făcut şi în amar te-ai întors.

4 V Deci acea bogată, dumnădzăiască milă, pre facerea şi plăsmuirea alor sale mână până în săvârşit a să prăpădi şi a peri nevrând, şi cu acesta mijloc alt pământ şi alt ceriu nou i-au giuruit, al cărui pământ florile neveştedzitoare, pomii şi poamele neputredzitoare şi în toate timpurile peste măsură dând roadă sa şi, al căruia ceriu, la măsură căldura soarelui şi la măsură frigul gerului; şi mai vârtos acolo arşiţă şi secetă nu va fi, şi iarna va lipsi, şi soarele nu va apune, căci noapte nu se va face; şi, ca sa cu un cuvânt dzic, tot binele nu va lipsi şi răul la mine se va atinge42. Însă acestea cu această tocmală omului întru moştenire s-au giuruit, ca de tine şi de ale tale deşertări şi întru nemică folositoare amăgiri lepădându-ne şi ferindu-ne, acele cereşti şi ale moşii noastre ceii vecinice să cercăm şi să le urmăm, precum au cântat Poeticul, adică: „Cu cinste prăveşte, minte ceriul; cele pemînteşti, cu rău le caută batgiocuri” şi altul: „Noa A moşiia ceriul”.

21. *Spre a păcatului dezlegare noul Adam, adică Hristos, a veni au trebuit Lumea*: Eu dzic că tu *Sânta Scriptură* n-ai citit. Au nu *Evanghelâia* dzice că: „Dumnădzău părintele

Br atâta au iubit lumea (pre mine adică), cât şi pre fiiul său unul născut mi l-au dat”? [*Io*. 3, 16]. Dară tu, nebunule, cum şi în ce feliu şi pentru ce să mă urăşti?

22. *Venirea lui Hristos şi a păcatului dezlegaremainte prin proroci dzisă*; *iară viind el*, *împărăliia sa ne giuruiaşte înţeleptul*: Ba citit; ce de l-au dat, nu doară ca ţie să se obştiască, ce ca pre ai săi din tine să-i osăbească şi pre aleşii lui să-i aliagă, ca nu cumva întru a ta lumină îmblând întunerecul cel vecinic să moşteniască; ce lumina ta ponegriaţă socotind, lumina soarelui celui neapus să dobândiască, căci lumina ta, întunerec şi frumuseţea ta, grozăvie şi bunătatea ta, răutate şi cel veşnic; ci socotind întunecoasă lumina ta, să dobândească lumina soarelui celui neapus. Pentru că orice om conştient consideră lumina ta întuneric, frumuseţea ta urâţenie, bunătatea ta răutate, liniştea ta zgomot şi dezordine, aşa încât se fereşte de tine şi te urăşte, în acest chin mărturiseşte evanghelistul Ioan că: „Ilumina luminează în întuneric şi întunericul nu a cuprins-o” (*Io*. 1, 5).

23. *Cunoaşte-l pe Dumnezeu după lucrurile sale Lumea*: O, nepriceputule, dar ochii pentru ce îi ai? Oare nu pentru ca să priveşti lumina mea plăcută şi preafrumoasă? Sau, poate, nu vezi aceşti doi aştri mari pe care mi i-a dat preaputernicul Dumnezeu: unul să lumineze ziua, altul să lumineze noaptea? Şi aceasta nu pentru altceva decât ca să-ţi lumineze ochii şi să-mi priveşti nepreţuitele frumuseţi şi să-ţi faci treburile tale. Aşadar, cum să nu fiu eu dorită? Ia gândeşte-te, nesocotitule: când lumina soarelui e acoperită de nori sau de neguri, zici că vremea este întunecată şi tristă şi odată cu vremea ţi se strică şi buna dispoziţie; iar când e noapte fără lună şi tu te afli obosit de drum, câtă frică îţi este să nu dai de vreo primejdie şi cât de mare ţi-ar fi bucuria şi veselia dacă ea ţi-ar lumina cât de cât calea, ca să poţi cunoaşte încotro mergi? Mai mult chiar, uşuraticule, în legătură cu aceasta du-te şi întreabă-l pe cel orb cât de mare e dulceaţa luminii mele şi ce n-ar da

el s-o dobândească; întreabă-l pe acela, şi-ţi va spune dulceaţa luminii mele, şi aşa vei învăţa şi tu să mă pofteşti precum ţi se cade a mă pofti şi să mă iubeşti şi să-mi mulţumeşti.

24. *Spre bine iar nu spre rău să le foloseşti de darurile care ţi-au fost date înţeleptul*: Dumnezeu atotputernicul nu a făcut numai aceşti aştri, ci încă unul. Pe aceştia doi el i-a făcut ca să lumineze omului deasupra capului, iar pe al treilea înăuntrul capului. Pe cei dinafară i-a creat (după chiar spusa ta) pentru luminarea ochilor mei ca, privindu-i, să-l cunosc pe cel ce i-a făurit şi, cunoscându-l, să nu-l uit; şi după cum ei îmi luminează îndemâna ta, răscoală şi ueaşedzare, tot omul cu mintea întriagă a fi socoteşte, şi aşea de tine să fereşte şi te ureşte; şi într-acesta chip evanghelistul Ioan mărturiseşte (gl. 1, [5]): „Şi lumina în întunerec luminializă şi întunerecul pre dânsă nu o cuprinsă”.

23. *Pre Dumnădzău de pe faptele sale cunoaşte*

Lumea: O, puţin socotitoriule, dară ochii de ce triabă îţi sunt? Au nu ca a mea ghizdavă şi frumoasă lumină să prăveşti? Şi au nu vedzi aceste doua A lumini mari, carile Dumnădzău puternicul una spre luminarea dzilii şi alta spre luminarea nopţii mi li-au dat? Şi

5 y acestea nu pentru altă, ce ca să-ţi ochii luminedze şi ale mele frumuseţe drăgăstoasă să prăveşti şi lucrurile să-ţi slujeşti. Deci cum nu sunt să mă îndrăgeşti? Că era socoteşte, nesocotitule: când lumina soarelui cu nuori sau cu neguri să acopere, dzici că vremea iaste melanholică sau scristă şi cu vremea şi a ta voie să strică; şi încă lipsind luna noaptea, călătoriu, câtă a primejdii frică porţi şi câtă veselie şi bucurie ai avea măcar cevaşi de s-ar lumina, ca calea ta a cunoaşte să poţi? încă mai cu declins, o, fluturatecule, du-te la cel orb de ochi şi întriabă cât iaste

dulceaţa luminii mele şi ce ari da ca să o dobândiască şi, întrebându-l pe dânsul, ţ-ar spune dulceaţa luminii mele; şi aşea şi tu a mă îndrăgi te-ai învăţa, precum ţi s-a cade să mă îndrăgeşti şi să mă iubeşti şi să-mi mulţămeşti.

24. *Cu darurile ce ţi s-au dat, spre bine, iară nu spre rău să te slujeşti înţeleptul*: Dumnădzău atotputernicul nu numai aceste lumini au făcut, ce şi alta. Ce aceste doua A li-au făcut ca deasupra capului omului să luminedze, iară cea a treia, în lontrul capului. Deci cele pre dinafară

— Precum ai dzis – spre luminarea ochilor miei, ca vădzându-le, pre cel ce li-au făcut să cunosc şi cunos

br cându-l, să nu-l uit, şi precum acestea totdiauna în luminializă ochiul, aşea el de la mine nepărăsit să se ochiul totdeauna, aşa şi el să fie continuu slăvit de mine. Dar nicidecum nu i-a creat, precum ai zis, pentru ca, privindute pe tine, să-ţi îndrăgesc deşertăciunile (căci nebun este oricine îndrăgeşte ceva în zadar). Iar astrul dinăuntrul capului este raţiunea mea, cu care m-a luminat dătătorul de lumina, Dumnezeu, ca să pot socoti (o dată ce făpturile sale sunt atât de frumoase, atât de alese, atât de luminoase) cu cât va fi el însuşi mai luminos, mai frumos şi mai strălucitor; deosebirea aceasta nu va fi oare ca aceea dintre întuneric şi lumină? Căci astfel propovăduieşte şi Ioan, că „Dumnezeu este lumină, iar lumea întuneric” [*Io.* 3, 19]. Tu dar, fiind întuneric, cum să nu te urăsc, iar el, fiind lumină, cum să nu-l iubesc? Şi cât de nebun ar fi cel ce ar îndrăgi mai mult întunericul decât lumina! întradevăr, acela ar fi mai nebun decât tine. Deci şi eu ştiind că acela este cel mai frumos şi cel mai luminos, se cuvine să socotesc lumina ta întunecime, negură şi miez de noapte fără de lumină; pe el să-l laud şi să-l proslăvesc, să mă închin lui şi să-l iubesc; iar pe tine să te defăimez, să te dispreţuiesc, să te urăsc şi să te ocărăsc; căci a lui este

lumina, şi el este lumina cea adevărată, iar a ta este stricăcioasă, şi tu eşti întunericul cel primejdios.

25. *Fii orb, mut şi surd la poftele lumii*!

Lumea: Tu, om ignorant, îmi vine să râd într-una de tine. Nu vezi oare că şi tu tot în mine şi prin lumina mea umbli, şi te slujeşti de ea în toate treburile tale, şi mai zici totuşi că n-am lumină?

26. *Cugetă la cele de pe urmă înţeleptul*: Cât priveşte credinţa mea, bine m-ai numit „ignorant", căci din ale tale nimic nu ştiu; şi chiar dacă ştiu ceva, ştiu că ele sunt mincinoase. Iar dacă (după expresia ta) sunt lipsit de discernământ, pentru motivul acesta sunt, că, umblând prin tine, umblu ca şi cum nu m-aş afla în tine.

proslâvască; iară nu precum ai dzis, ca pretine şi ale tale deşertări pravindu-le să le îndrăgesc – căci nebun iaste carele iubeşte ceva în deşert. Iară cea din lontrul capului lumină iaste socotiala minţii mele43, cucarea de lumini dătătoriul Dumnădzău m-au luminat ca a socoti să poci. De vreme ce faptele cuvântului său sunt aşea de frumoase, aşea de ghizdave, aşea de luminoase, cu cât el mai frumos, mai ghizdav, mai luminos va fi?! Au nu vor avea osebire cât întunericul cu lumina? Căci aşea şi Ioan propovăduiaşte că: „Dumnădzău lumină, iară lumea-i întuneric" [*Io*. 3, 19]. Deci fiind tu întuneric, cum nu te voi urî, şi fiind el lumină, cum nu-l voi îndrăgi? Că ce feliu şi fără de minte a fi acela carele mai vârtos întunerecul decât lumina ar iubi? Adevărat, acela decât tine ari fi mai nebun! Deci pre dânsul preafrumos, prealuminos ştiindu-l, lumina ta ponegrială, negură şi miedz de noapte, lipsind lumina, să o socotesc; şi pre dânsul să-l laud, să-l slăvesc, să i mă închin şi să-l iubăsc, iară pretine să te defaim, să te hulesc, să te urăsc şi să te ocărăsc; căci a lui iaste lumina, şi el lumina cea adevărată, iară a ta, cea stricătoare, şi tu eşti

întunerecul cel primejduitoriu.

25. *Spre poftele lumii orb, mut şi surd te fă Lumea*: Bre, hei, om necunoscătoriu, vine-m ca nepărăsit de tine să râdz. Dară nu te vedzi că şi tu în mine şi prin lumina mea îmbli şi cu dânsa în toate trebile tale te slujeşti? Şi dzici că lumină n-am?

26. *Cea de-apoi socoteşte înţeleptul*: în credinţă bine mi-ai dzis necunoscătoriu, căci de a tale nemică ştiu, iară de le şi ştiu, precum mincinoase să fie le ştiu; iară de sunt – după al tău cuvânt – necunoscătoriu, pentru aceasta sunt, căci, prin tine îmblând, îmblu ca cum nu aş îmbla în tine.

Înţeleptul: *O*, lume, mai doresc să te întreb: ce le dăruieşti acelor care te slujesc aşa cum îţi place?”

27. *Bogăţia este cauza multor rele Lumea*: Orice vor dori*. Înţeleptul* (ispitind): Eu doresc bogăţie.

28. *Crescând bogăţia, sporeşte lăcomia, iar din lăcomie se naşte invidia*

Lumea: în peretele casei tale, zidit de străbunicul tău, a ascuns el o comoară nemăsurată. Mâine cel mai devreme sau poimâine peretele se va surpa, şi vei găsi acolo comoara pe care a zidit-o strămoşul tău, mai mare decât ai râvnit; iată dar că te-am îmbogăţit.

Înţeleptul: O, lume, eu doresc însă şi mai mult: vreau să devin vestit şi cu nume mare.

16 29. *Invidia este fratricidă Lumea*: Fratele sau prietenul tău, având multă avere, trăieşte şi o duce foarte bine. Nu e însă bine ca el să fie egal cu tine şi de aceeaşi măsură. Cu bogăţia pe care ai găsit-o în zidul străbunicului caută deci să faci în aşa fel încât să-l ucizi şi, omorându-l, să iei

16 şi averea lui. Iată cum vei deveni mai bogat, mai vestit şi mai lăudat decât toţi.

17 *Lacomul vrea ca toţi să fie săraci înţeleptul*: O, lume, dar eu doresc şi proprietăţi şi moşteniri, adică sate, ogoare şi vii, ca să mă întăresc mai mult şi să dobândesc un nume şi mai slăvit. *Lumea*: Iată, eu ţi-am dat bogăţie multă; du-te deci la cei care datorită sărăciei îşi vând proprietăţile şi satele şi, găsindu-se la mare strâmtoare, le vei cumpăra toate la un preţ mic. În felul acesta iată că vei ajunge om cu moşii şi cu ogoare.

— Ia seama unde va ajunge, cu altă intenţie, întrebarea înţeleptului (n.aut.).

Înţeleptul: O, lume, încă a te întreba poftesc: Celor ce-ţi cumu-ţi iaste voia slujesc ce le dărueşti?”

18 *Avuţiia a multor răutăţi pricinău Lumea*: Orice ari pofti*. Înţeleptul*: Eu poftesc avuţie”.

19 *Avuţiia înmulţindusă, lăcomie creşte*; *din lăcomie zavistiia se naşte – Lumea*: Zidiul casii tale pre carele strămoşul tău făcându-l, fără măsură avuţie într-însul au zidit, şi mâne deminaţă sau mai poimâine se va surpa, şi avuţiia ce o zidisă strămoşu-tău într-însul o vei afla –carea

7 r iaste mai [multă decât pofteşti tu; şi aşea, iată că ţi-am făcut bogat*. Înţeleptul*: O, lume, eu poftesc mai mult: ca vestit şi cu nume mare să mă fac.

29. *Zavistiia pe fraţi omoară*

Lumea: Frate-tău sau priiatenul tău are multă avuţie şi să ţine şi petrece foarte bine, carele nu iaste bine să fie deopotrivă şi într-o măsură cu tine; ce cu avuţiia ce ai aflat în zidiul strămoşu-tău sileşte şi fă într-un chip, doară îl vei omorî şi, omorându-l, îţi vei lua şi a lui; şi iată că mai avut, mai vestit şi decât toţi mai lăudat te vei face.

30. *Lacomul toţi săraci a fi pofteşte înţeleptul*: O, lumea, eu poftesc moşii şi moşteniri, adică sate, ţarini şi vii, ca mai mult să mă întăresc şi mai slăvit nume să-mi agonesesc. *Lumea*: Iată că eu ţ-am dat avuţie multă. Du-te

la cei ce, de lipsă, moşiile şi satele îşi vând, şi aemu, în mare strânsoare fiind, cu eftiu preţ le vei cumpăra;

şi într-acesta chip, iată că cu moşii şi cu ociue te vei face.

— Ia aminte la ce săvârşit va veni într-alt chip a înţeleptului întrebare. ** Ispiteşte înţeleptul.

31. *Neajungându-i ogoarele, pofteşte sate*; *cel mândru socoteşte că numai el este om, iar ceilalţi animale înţeleptul*: O, lume, dar mai vreau şi târguri şi cetăţi.

Lumea: Iată că aproapele tău, adică vecinul tău, are târg şi cetate, ceea ce nu au alţi vecini mai bogaţi decât tine; dar tu îl întreci prin bogăţia arginţilor. Cheltuieşte deci şi tu ceva dintr-al tău şi ucide-l (tu însuţi sau cu mâinile altora) sau izgoneşte-l. Altcineva străin nu va încerca să le cumpere, şi chiar dacă ar încerca să se amestece, se va teme de tine, deoarece eşti vestit în bogăţie şi putere. Şi aşa, nesporind preţul, le vei dobândi uşor şi la un preţ mic, iar în felul acesta vei dobândi şi târgul, şi cetatea.

32. *Bogatul urmăreşte scaunul cel mai înalt înţeleptul*: O, lume, după toate acestea, eu cer şi doresc onoruri sociale. *Lumea*: Oriunde ai fi, du-te printre oameni, şi ei, aflând că eşti bogat, te vor pofti la locul de frunte şi în capul mesei; oricine te va vedea se va scula în picioare, închinându-ţi-se. Iată cum în felul acesta şi onoruri vei afla.

33. *Dumnezeu este vrăjmaş bogatului mândru înţeleptul*: O, lume, dar eu doresc o onoare şi mai mare decât aceasta, şi anume, să fiu înălţat printre cei ce stăpânesc. *Lumea*: Du-te la orice poartă împărătească sau domnească, şi vei vedea că prin faima bogăţiei tale şi, ceva mai mult, prin puterea ei, îţi vor da rang boieresc, şi încă pe cel mai mare, până când cu ajutorul banilor, dacă vrei, poţi să dobândeşti şi domnia şi crăia, ba chiar şi împărăţia.

Iată, dar, că nu-ţi lipseşte toată onoarea din lume.

34. *Este greu să ai şi bogăţiile şi raiul, pentru că nimeni nu poate sluji la doi stăpâni înţeleptul*: O, lume, împreună cu acestea aş vrea să agonisesc şi să moştenesc şi împărăţia cerurilor.

— Paragraf inclus din eroare în cap. 33.

1 71. /*W*

ANDREA WISSOWATII

IAC. AC O NT!

STIMULI

Timi Kti Ni.

VIRTUŢI M, *Pbtbfopht*, *I. rfenfulu*, & îi

Îhtologi anfiwi.

STRATAGEMATVM PECCATORUM: Oerefte & prujkter eteri*Doc Wn*»

tain în Oifcipwfâmftitaendj, ref-mi* ia, adf «cifusq; Diabolertilidias pe «tnunkndă D «Ecdefia, Libri 11 *x*.

*Ut o** *alta sjuffh* în *tineră* ·. §*6MŞML· Λ3* ELISABETI AM AN

GllAI Rt01N*K·

—.: – *lăfipi ltĂ Sf-m a**!

Mmjmm uleia Ut tăttant sdmdemmi & *rerş Mfmjprmf-eijmra Tigmmnm*.

efee %*mh 4 tmm*, & e* «ttte, Orâin «iaâiemttbb Pretoria igî»,! Ewta» fiinţai Oanl MSMMF ptiite cea Mium.

Iβκçέ *imş* & *im* & *µm u sitque Satfmm ΐ́φιηοηψ illiifiratui*» *ediiun*:

4 Sr'ſ τ *Σ* r… υ * /.f.

Apud HBMRICCM ANSSO>IÂPM. β A S I.I. F.A.

Y>. – „. «·

Typis CONKADI W ALO KIK… ui

&: „. ·… vi:.;;

A. Wissowatii, *Stimuli virtutum*, *fraena peccatorum*,

Amstelae-lacobi Aconti, *Stratagematum Sătanae*, Basileae, 1610, operă dami, 1682, opuscul tradus *în* Cartea a III-a a *Divanului*. repreentativă a protestantismului liberal, citată în *Divanul*. Foaia de titlu (Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R.S. România, Foaia de titlu (Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R.S. România, Fondul unitarian). Fondul catolic).

7 v 31. *Neagiungându-i ţarini*, *sate pofteşte*; wm *mândrul numai el om*, *iară alţii dobitoace a fi socoteşte înţeleptul*: O, lume, eu poftesc târguri şi cetăţi. *Lumea*: Iată că vecinul, sau cel de aproape al tău, sat şi cetate are, carile alţi megiiaşi mai avuţi decât tine nu le au; şi tu cu avuţiia banilor îl întreci. Acum dară, cheltuiaşte oarece puţin dentru al tău (sau cu mâna altora) şi-l ucide sau îl dezrădăcinializă; şi altul strein nu va încăpea să le cumpere, şi măcar di-ar şi încăpea, se va teme de tine să se amestece, căci tu eşti vestit de bogat şi de puternic. Şi aşea, neadăogând preţul, pre lesne şi în cât de puţin preţ le vei dobândi, şi cu acesta mijloc şi cetate şi târg vei dobândi.

32. *Bogatul scaunul cel mai înalt ciarcă înţeleptul*: O, lume, eu după acestea după toate, şi cinste politiciască cer şi poftesc. *Lumea*: Fete unde între oameni pasă şi ei, precum că bogat eşti ştiindu-te, locul cel mai de sus şi capul mesii îţi vor arăta şi oricarile vădzându-te, în picioare sculându-să, ţi se va închina. Iată că într-acest feliu şi cinste vei afla.

33. *Bogatului mândru*, *Dumnădzău vrăjmaş lui înţeleptul*: O, lume, eu decât aceasta, şi mai mare cinste îmi poftesc şi între stăpâniri să mă învrednicesc. 8 r *Lumea*: Du-te la uşea împărăţiască sau domniască că, pentru numele cel vestit a bogăţiii tale şi mai vârtos şi cu puterea avuţiii, boierie îţi vor da, şi încă şi cea mai de

frunte; până încât, cu a banilor agiutoriu, şi domnie şi crăie, măcar şi împărăţie poţi să agoniseşti. Iată dară că toată cinstea lumii nu-ţi lipseşte.

34. *Şi cu bogăţie şi cu raiul a fi anevoie iaste*; *nime a doi domni a sluji poate înţeleptul*: O, lume, eu cu acestea împreună şi împărăţiia ceriului voi să agonisesc şi să o moştinesc.

Lumea: O, dulcele mieu priiatin! Dară nu-ţi agiunge, nici te-ai îndestulat că prelume orici-ai poftit nu ţ-au lipsit? Au fiind tu într-atâta cinste şi slavă, gândeşti

Dimitrie Cantemir, autor al *Divanului*. Desen fantezist dintr-o 11 – Dimitrie Cantemir – Divanul copie manuscrisă a *Divanului* de la începutul sec. al XIX-lea (Biblioteca Centrală de Stat a R.s. România).

Lumea: O, dulcele meu prieten, oare nu-ţi este destul şi nu-ţi ajunge că nu ţi-a lipsit tot ce ai dorit în lume? Oare aflându-te tu într-atâta onoare şi slavă, o să te mai gândeşti la moarte? Te mai compari poate cu ceilalţi oameni? Dar cine mai e ca tine, cine se aseamănă cu tine? îţi lipseşte oare ceva? Aşadar, bunul meu prieten, de ce te amărăşti făcându-ţi atâtea gânduri şi socoteli şi de ce te gândeşti la lucruri care-ţi aduc mâhnire? Iată, ai în faţa ochilor toate cele ce-ţi plac; lasă deci acum celelalte socoteli şi stai numai de mănâncă, bea, înveseleşte-te, căci atâtea câte ai niciodată nu le vei termina.

35. *Dacă eşti înţelept, împarte-ţi viaţa în trei perioade înţeleptul*: O, lume, ştiu că au mai existat mulţi alţii ca mine şi chiar mai puternici, dar până la urmă ce-au devenit? Ce au devenit acei mari regi ai perşilor, atât de lăudaţi şi de vestiţi? Unde sunt Cirus şi Cresus? Unde sunt Xerxes şi Artaxerxes, care se considerau ei înşişi zei şi se socoteau mai puternici decât toţi oamenii din lume până într-atât încât au încercat să domine întinsul mării şi

valurile furtunii, poruncind oamenilor lor să bată marea cu vergi şi s-o încingă în fiare, pentru că le-a stricat podul pe care l-au făcut peste mare în strâmtoarea Chersonez (numită acum pe turceşte Bogaz-hisari); ei, care au arătat şi multe alte fapte vitejeşti? Unde este macedoneanul Alexandru cel Mare, numit astfel nu pentru că ar fi fost mare cu vârsta, ci pentru marile şi minunatele lui războaie şi victorii asupra ţărilor? Şi, ca să nu te mai întreb de alţi vechi şi vestiţi împăraţi ai grecilor, ci despre cei mai recenţi, spune-mi unde este Constantin cel Mare, care a întemeiat Cetatea? Unde este Justinian, cel ce a zidit minunata şi de întreaga lume lăudata şi până la toate marginile pământului multvestita biserică numită Sfânta Sofia? Unde sunt Diocleţian, Maximilian şi Iulian, acei mari şi puternici tirani? Unde sunt Teodosie cel Mic şi Teodosie cel Mare? Unde este Vasile Macedoneanul, cu fiul său Leon înţeleptul? Dar toţi ceilalţi mari, puternici şi vestiţi că vei mai muri? Au asameni-te cu ceialalţl oameni? Căci ca tine cine iaste? Sau cine ţie să potriveşte? Au doară lipseşte-ţi ceva? Dară, bunule mieu priiatin, căci în multe gânduri şi socotele dându-te, îţi izblăzneşti firea şi socoteşti acelea ce întristare îţi aduc? Iată, toate câte-ţi plac înaintea ochilor le ai. Ua să acum dară alte prepuneri, ce numai şedzi, bea, mănâncă şi te veseleşte; că cât ai, nici odânăoară nu le vei zvârşi.

35. *De eşti înţelept, în trei vremi te cumpăneşte înţeleptul*: O, lume, dară eu ştiu precum şi alţii mulţi ca mine, încă şi mai puternici decât mine, au fost; dară până la zvârşit ce s-au făcut? Ce s-au făcut împăraţii perşilor cei mari, minunaţi şi vestiţi? 45 Unde iaste Chiros şi Crisors? Unde iaste Xerxis şi Artaxerxis, aceştia carii în loc de Dumnădzău să socotiia şi mai puternici decât toţi oamenii lumii să ţinea până într-atâta, cât şi cu luciul mării şi cu

valurile furtunii ei vrea să stăpâniască, oamenilor săi poruncind ca să bată marea cu toiege şi să o puie în obedzi, căci i-au stricat podul cel ce peste mare făcusă la bogazul de la Hersonisos (care loc să cheamă acum Bogaz-hisari) 46 şi alte multe lucruri de virtute ci-au arătat? Unde iaste Alexandru marele, Machidonianul, carele nu pentru mărimea statului, ce pentru mari şi minunate războaie şi a multe ţări biruinţă, „marele" se numeşte? Şi să nu te mai, pentru alţii vechi şi minunaţi a grecilor împăraţi, întreb, ce pentru aceşti mai de curund: unde iaste Constantin marele, ziditoriulţarigradului? Unde iaste Iustiniian, cel ci-au acea minunată şi de toată lumea lăudată şi în toate unghiurile a rătundzelii pământului vestită zidit biserică, carea să cheamă Svinta Sofia? Unde iaste Dioclitiian, Maximiian şi Iuliian, tiranii cei puternici şi mari? Unde iaste Theodosie cel Mare şi Theodosie cel Mic? Unde iaste Vasilie Machidon şi cu fiiul său Ireon Sofos şi alţi împăraţi puternici, mari şi vestiţi a grecilor? 47 Unde sunt împăraţii Romii, cetăţii ceii de toată biruitoare? Unde iaste Romilos48, ziditoriul ei, şi alţii până la Chesariu Avgust, căruia împăraţi ai grecilor? Unde sunt regii Romei, ai cetăţii aceleia care a învins întreaga lume? Unde este Romulus, cel ce a întemeiat-o, şi toţi ceilalţi până la Caesar Augustus, căruia i s-au închinat toţi stăpânitorii? Şi, ce să-ţi mai spun, unde sunt bunicii şi străbunicii noştri? Unde ne sunt fraţii şi prietenii noştri, cu care până mai ieri-alaltăieri ne întâlneam şi petreceam cu toţi la un loc şi care acum au dispărut din mijlocul nostru, părându-ni-se că n-ar fi existat niciodată? Spune-mi dar, acum, despre toţi aceştia, adevărat şi fără înşelăciune, cum şi în ce fel s-au săvârşit?

36. *Când vine moartea, la ce foloseşte bogăţia*? *Lumea*: Prietene, grea întrebare mi-ai pus, dar întrucât eşti

atât de dornic să ştii, iată, îţi voi povesti cu sinceritate despre toţi cei de care mă întrebi. Potrivit unei necesităţi a neputincioasei firi omeneşti toţi aceştia – să fii tu sănătos – au murit. Părăsin du-mă pe mine, ei şi-au schimbat locul, zicând că vor să trăiască mai mult în altă parte, nu ştiu unde.

37. *Gol ai ieşit din pântecele maicii tale, gol vei şi intra în pământ înţeleptul*: Şi spune-mi, după moartea lor, dintr-atâta avere şi comoară câtă aveau ce-au luat şi au dus cu ei?

Lumea: Află că s-au dus înveliţi numai într-o bucată de pânză veche, ca şi cum ar fi fost îmbrăcaţi în cămaşă de mătase, aşezaţi în sicriu, ca şi cum ar fi fost înveşmântaţi în haină de purpură, şi aruncaţi în groapă, ca şi cum s-ar fi odihnit în palatele şi curţile cele mari şi fastuoase. Iar altceva nimic n-au luat să ducă cu ei, nici în sân şi nici în spate.

38. *Unul este sfârşitul tuturor*: *moartea înţeleptul*: Bine, cât priveşte viaţa şi averea lor, mi-ai spus adevărul; dar despre sufletele lor, oare cum socoteşti să fie şi cum o duc ele în lumea aceea fără de sfârşit? Mai cu seamă la asta vreau să-mi răspunzi fără minciună.

toate părţile i s-au închinat? Şi ce să-ţi mai dzic? Unde sunt moşii, strămoşii noştri, unde sunt fraţii, priiatinii noştri, cu carii eri-alaltaeri aveam împreunare şi într-un loc petrecere, carii acum din mijlocul nostru periră şi acum să pare că n-au mai nice odânăoară fost? Acum dară, pentru acestea adevărat şi fără înşelăciune să-mi spui, în ce chip şi în ce feliu s-au petrecut?

36. *Moartea sosind, avuţiia ce foloseşte*? *Lumea*: Priiatine, în grea m-ai supus întrebare; ce, de vreme ce ai osârdie a-i şti, iată că întru adevăr îţi voi povesti. Toţi acestea pre carii îi întrebi după acea de om slabă fire

datorie – trăiaşte tu – au murit şi, părăsindu-mă pe mine, şi-au schimbat locul, dzicând că vor să trăiască mai mult aiuri, nu ştiu unde.

37. *Gol ai ieşit din pântecele maicii, gol te vei întoarce în ţărnă înţeleptul*: Dară după moartea lor, spune-m, dintr-atâta avuţie şi visteare ce au avut ce au rădicat şi au dus cu sine?

Lumea: Să ştii că numai cu o felegă de pândze înveliţi, ca cum ari fi în cămeşea cea de mătase învăscuţi, şi într-un săcriiu aşedzaţi, ca în haina cea de purpură mohorâtă îmbrăcaţi, şi în gropniţă aruncaţi, ca în saraiurile şi polaturile cele mari şi desfătate aşedzaţi, s-au dususă, iară altă nemică nici în sân, nice în spate n-au ridicat cu sine să ducă.

38. *A tuturor, sfârşitul unul, adică moartea" înţeleptul*: Bine că pentru a lor viaţă şi avuţie pe drept mi-ai spus; dară pentru a lor suflete oare cum socoteşti să fie? Şi cum să petreacă în lumea aceia căriia săvârşit nu iaste? Şi mai vârtos pentru aceasta, ca fără minciună să grăeşti, vol.

[*Lumea*]: Acum dară, voi să-ţi grăiesc şi eu după a voastră socotială50, adică precum socotiţi pre cei

Lumea; îţi voi răspunde acum după socoteala voastră, adică aşa cum gândiţi voi, cum că cei buni sunt moştenitorii raiului, iar cei răi – ai iadului. Să ştii deci că, dacă aşa stau lucrurile, mai mulţi se află în iad decât în rai.

39. *Nechibzuinţa aduce suferinţă înţeleptul*: O, lume înşelătoare, aşadar acesta este sfârşitul la care îi duci pe acei ce-ţi slujesc după cum LOR vrei şi după cum îţi place? Deci ca răsplată a ostenelii lor le arăţi iadul? Dar atunci cum să nu fii tu înşelătoare şi mincinoasă? Nu mi-ai spus adineauri că bunurile tale nu au sfârşit? Dar nu este oare avuţia ta fum şi bunurile tale pulbere, desfătările tale praf

spulberat de vânt, iar cinstea şi slava ta ocară şi defăimare? Ce-ai făcut din sceptrul împăratului de care se cutremura, spăimântându-se, lumea întreagă, de a cărui sosire numai auzind cineva trimitea cheile cetăţii înainte să fi ajuns acolo, ale cărui bogăţii erau fără număr şi puterea de neînvins; caii şi carele lui, iuţi şi multe; călăreţii lui, viteji; pedestraşii lui, puternici şi înveşmântaţi în zale, iar armele lor, ascuţite şi înfricoşătoare, mereu gata pentru vărsări de sânge; cetăţile lui mari şi încăpătoare, cu ziduri înalte şi groase, cu şanţuri adânci şi largi, cu coloanele de la intrare* groase şi solide; vitele lui numeroase, scumpe şi arătoase? Unde sunt ţiitoarele lui cele alese, care întreceau în frumuseţe toate fetele din lume? Dar viile lui cele bogate în rodul strugurilor, dar grădinile împodobite şi înfrumuseţate cu tot felul de flori fru10 v moaşe, dar clădirile şi palatele lui cele minunate, zidite din piatră cioplită şi măiestrit sculptată, frumos pardosite cu tot felul de marmură scumpă? Râs punde-mi dar şi pentru acestea, sincer şi amănunţit, ce le-ai făcut?

40. *Dumnezeu schimbă şi mută împărăţiile*

Lumea: O, vai mie, ţi-am spus că puţine ştii şi pe cele mai multe nu le ştii. Eu nu sunt amăgitoare, cum

* διάστυλα, aci, poate, „zăbrele”.

buni de raiu şi pre cei răi de iad să fie moştenitori. Deci să ştii că, de iaste aşea, mai mulţi în iad decât în raiu să află.

39. *Nesocotinţa patimă aduce51*.

Înţeleptul: Hai, lume înşălătoare, dară la acesta zvârşit pe cei ce cum îţi place şi cum îţi iaste voia îţi slujesc îi aduci şi plata simbriii lor iadul le arăţi? Dară cum nu eşti tu amăgitoare şi mincinoasă? Dară, au nu-m dzisăşi tu mai dineaorea precum că bunurile tale zvârşit să nu aibă? Iată dară, au nu sunt avuţiile tale fum şi bunurile tale

prav şi desfătările tale pulbere de vânt rădicate, cinstea şi slava ta ocară şi defăimare? Ce ai făcut schiptrul împăratului de carele lumea toată, spăimântându-să, să cutremura şi cine de a lui către dânsul venire audziia, cheile cetăţilor sale până a nu sosi le trimitea; al căruia avuţie nu era număr şi puterile lui invincire nu avea; caii şi carăle lui iuţi şi multe; călăreţii puternici; pedestraşii lui tari şi cu fier îmbrăcaţi şi armele lor ascuţite şi vrăjmaşe, pururea spre de sânge vărsare gata; cetăţile lui mari şi largi, cu zidiuri înalte şi groase; şanţurile lor adânci şi late, zimţii lor groşi şi vârtoşi; dobitoacele lui multe, scumpe şi frumoase? Dară ţiitorile lui cele alese52 ca eu frumuseţea pre alalte a lumii fete să întriacă? Dară viile lui cele cu roadă strugurului pline şi grădinele cele cu tot feliul de floare de miros purtătoare, împodobite şi înfrumşeţeate? Dară palaturile şi saraiurile lui cele minunate şi de piatră în colţurată zidite şi şeruiri de săpături iscusite şi cu tot feliul de marmure scumpă ghizdav pardosite? Acum dară şi pentru acestea, pentru toate, întru adevăr şi pre amănuntul să mi le ce li-ai făcut dovedeşti.

40. *Dumnădzău schimbă şi mută împărăţiile53*

Lumea: *O*, vai de mine, ţ-am dzis precum puţină-ţi iaste cunoştinţa şi prea multă necunoştinţa. Dară eu nu sunt înşălătoare, precum tu mă ocărăşti, ce sunt mă batjocoreşti tu, ci sunt dreaptă şi pe toate le fac cu dreptate, pentru că pe câţi îi cuprind în mine, pe toţi îi tratez ca pe propriii mei fii. După cum un tată cu mulţi feciori, cărora le împarte averea şi bunurile sale, de i se întâmplă să moară vreunul dintre ei, averea aceluia o împarte tot fraţilor răposatului, şi deci copiilor săi, la fel fac şi eu. De aceea nu mă voi ruşina să-ţi spun adevărul despre toate cele ce m-ai întrebat, pentru că nu nedreaptă şi vrednică de ocară mi-a fost purtarea, ci dreaptă şi

demnă de laudă: sceptrul lui l-am dat altuia; averea şi bunurile sale le-am împărţit celor ce nu s-au ostenit să le dobândească; puterile şi strălucnicia lui le-am legat între lir patru scânduri, aşezându-le în pântecele pământului; caii şi carele le-am sfărâmat pe câmpii; pe călăreţii lui, în munţi, şi pe pedestraşii săi, în şesuri, i-au mâncat vulturii şi alte păsări; armele lui le-a ros rugina, cetăţile lui le-au nimicit alţii, făcându-le una cu pământul, şanţurile lor s-au umplut cu gunoi şi acele frumoase coloane le-a risipit pustietatea; vitele lui le-am făcut ospăţ întins jivinelor; gardurile viilor lui le-am dat pradă focului, iar strugurii lor i-au strivit picioare străine; livezile şi pomii cu roade dulci s-au tăiat de orice secure şi de toată mâna ce nu le-a sădit; ţiitoarele lui cele alese le-am făcut desfrânatele cetăţii; florile grădinilor lui le-au cules mâini străine şi le-au mirosit nări străine; palatele lui le-am prefăcut în sălaşuri de bufniţe şi cucuvele. Iată deci, aceasta este dreptatea, ca toate darurile mele să le moştenească şi să le stăpânească toţi.

41. *Agonisind lumea, în mare primejdie te afli să-ţi pierzi sufletul înţeleptul*: Tocmai de aceea, o, lume înşelătoare, n-ai să-ţi poţi bate joc de mine, fiindcă eu am ştiut că toate averile tale sunt ca norii şi ca umbra norilor.

Hv Ba mi-am mai dat seama că chiar de te-aş dobândi pe tine şi întreaga-ţi avuţie, la ce mi-ar folosi dacă pierd şi lucrul cel mai nepreţuit – sufletul? De aceea nu-mi voi pune niciodată nădejdea în averile driaptă şi toate pre dreptate fac; căci eu oricâte am în mine cuprinse, pe toate ca pe nişte fii le ţiiu, şi precum un părinte carele are mulţi fii şi le împarte avuţiia şi bunurile sale şi dintru dânşii tâmplându-să vreunuia a muri şi a celuia avuţie iarăşi fraţilor mortului şi fiilor lui o împarte, aşea fac şi eu. Şi de acestea de toate de câte m-ai întrebat drept a-ţi spune nu

mă voi ruşina, căci nu strâmb şi vrednic de ocară, ce drept şi vrednic de laudă am făcut. Schiptrul lui altuia l-am dat; avuţiile şi bunurile lui cărora n-au silit să le câştige am împărţit; puterile şi străşniciile lui cu patru scânduri în a pământului pântece li-am legat; caii şi carăle lui pre câmpuri li-am fărâmat, călăreţii lui, pe dialuri şi pedestraşii lui, pe sasuri, hulturii şi alte a ceriului păsări i-au mâncat; armele lor rugina li-au topit; cetăţile lui alţii li-au fărâmat şi li-au cu pământul alăturat; şanţurile lor s-au împlut cu gunoiu şi zimţii cei frumoşi de pustiitate s-au răsipit; dobitoacele lui, masă întinsă jigăniilor li-am făcut; gardurile viilor lui, focului şi strugurii lor, de piciorul strein s-au călcat, livedzile şi pomii lor cei cu roadă dulce de toată săcurea şi de toată mânacarea n-au răzsădit s-au tăiat; ţiitorile lui cele iscusite curve cetăţii li-am făcut; florile grădinilor lui, degetele streine li-au cules şi nasul celui necunoscut li-au amirosit; palaturile lui sălaşe boaghelor şi puhacelor li-am premenit. Iată dară că aceasta iaste dreptate: ca eu toţii, toate ale mele daruri să moşteniască şi să stăpâniască.

41. *Lumea agonisind, în mare primejdie spre a sufletului piiardere eşti înţeleptul*: Pentru aceasta dară, o, lume măgulitoare, pre mine a mă măguli nu vii putea, căci eu, precum toate dzestrele tale ca nuorul şi ca umbra nuorului să fie, am cunoscut; şi încă cunoscut-am că de voi şi pretine şi pe toată avuţiia ta agonesi, ce folos în iaste, de vreme ce acel nepreţăluit suflet în răpuiu? Şi cu aceasta, în tine şi în dzestrele tale tale, aşa cum nu-mi pun nădejdea să călătoresc pe mare fără corabie.

42. *Nu te amăgi cu cei câţiva care, împăraţi şi bogaţifiind, au dobândit împărăţia cerurilor*

Lumea: Dar pentru ce motiv şi de ce să-ţi pierzi sufletul? Socoteşti oare că agonisind bunurile mele şi

desfătările mele îţi vei pierde sufletul? Acuma văd, o, cinstite prietene, că nu foloseşti o bună judecată în purtarea ta, ci cugeţi numai la cele ce duc spre rău, şi nu spre bine. Căci dacă ai judeca lucrurile pe toate părţile (ceea ce s-ar şi cuveni să-ţi bagi în minte), nu ai mai nutri asemenea gânduri în capul tău, ci ţi-ai aminti de David, care, deşi împărăţind întru atâta slavă, cu oşti şi cu bogăţie, i-au dăunat oarecât de puţin sufletului zestrele mele cele alese? Ba dimpotrivă, a fost şi împărat şi proroc, iar după moarte, chiar şi sfânt, şi s-a învrednicit de rai. Aşadar, de vreme ce te numeşti înţelept, renunţă să mai dispreţuieşti frumoasele podoabe ale zestrelor mele. Fiindcă nu numai David, ci şi alţi numeroşi împăraţii bogaţi, cinstiţi, mari, puternici şi vestiţi, care umblau toţi înveşmântaţi în mult îndrăgitele mele podoabe, n-au fost atinşi din pricina lor, nici cât negru sub unghie, de vreo lipsă în ce priveşte binele sufletului, ci, după cum ţi-am amintit mai sus, s-au făcut vrednici de împărăţia cerurilor.

43. *Pe mulţi oameni întăriţi în multe virtuţi i-a întors lumea la mari nebunii înţeleptul*: Ascultă, lume lacomă să ucizi sufletele oamenilor; aceste pilde pe care mi le arăţi adesea şi îndelung le-am studiat şi cercetat, şi le-am aflat drept foarte periculoase. Hai, aminteşte-ţi şi tu de acest lăudat împărat şi proroc David, în ce stare l-ai adus odată, când s-a lăsat prins în mreaja capriciilor tale lumeşti; nu numai că i s-a scurtat viaţa, ci, de unde avea să moştenească raiul, era cât pe aci să-l înghită gheena. Acest lucru s-a întâmplat pe vremea când, îndemnat de tine, lume răuvoitoare omului, a căzut în păcat cu Versavia, soţia lui Urie Hititul. De-abia nice odănăoară nu mă voi nedejdiui, precum nu mă nedejdiuesc fără de vas pre mare a îmbla.

42”. *Cu unii carii, împăraţi şi bogaţi fiind, împărăţiia*

ceriului au agonesit, nu te simeti

Lumea: Dară pentru ce pricină şi pentru care lucru sufletul să-ţi pierdzi? Au doară socoteşti că bunurile şi desfătările mele agonisind sufletul îţi vei pune? Vedzi dară acum, o, cinstite priiatine, că nu bună socotială în chivernisala ta pui, ce numai cele ce spre rău mărg gândeşti, iară nu şi cele ce spre bine? Că de ai gândi în toate chipurile (pentru carile ţi s-a şi cade să iai aminte) nu ai aceasta minte în capul tău purta, ce ţ-ai aminte aduce pentru David, carile întru atâta slavă împărăţând şi cu oşti şi cu avuţii, dară către suflet stricatu-i-au ceva aceste a mele iscusite dzestre? Ba, ce încă şi împărat şi proroc şi după moarte şi zvânt au fost şi raiului s-au învrednicit. Pentru aceasta dară, de vreme ce înţelept te numeşti, lasă-te de a mai hulirea înfrămţăşate podoabele a dzestrelor mele, căci nu numai David ce şi alţii mulţi

12 r împăraţi bogaţi, cinstiţi, mari, tari şi vestiţi, carii toţi cu ale mele de îndrăgit podoabe fiind îmbrăcaţi să purta, şi din pricina acestora nice câtu-i negru supt unghe scădere de binele sufletului lor nu s-au atins, ce, precum mai sus ţ-am pomenit, împărăţii ceriului s-au îndestoinicit.

43. *Lumea pre mulţi, în multe bunătăţi întemeiaţi fiind, la mari nebunii i-au întors înţeleptul*: Audzi tu, nesăţioasă de a uciderea ale oamenilor suflete, lume! Aceste izvoade carile tu mi le arăţi eu de multe ori şi de multă vreme li-am ispitit şi li-am cercat şi foarte primejduitoare li-am aflat. Eni adu-ţi şi tu aminte pe acest lăudat David împărat şi proroc odată, la ce stepână (cu ale tale lumeşti fapte îngurluindusă) l-ai adus. Că nu numai căci i s-a scurta viiaţa, ce încă în loc ce era să moştiniască raiul, gheena îl înghiţiia. Şi aceasta era când cu a ta îndemnare – o, de răuvoitoare a omului, lume! – pe Virsaviia, muiarea lui Uria Hetteus, spre curvie a scăpat

atunci din laţul tău, căci îndată şi-a dat seama de spurcatu-ţi îndemn şi a şi început să se mărturisească (după adeverirea proorocului Nathan) şi să zică: „Miluieşte-mă, Dumnezeule, după mare mila ta, că fărădelegea mea eu o cunosc şi păcatul meu înaintea mea este pururea” [*Ps*. 50, 1 – 2, 4]. Şi chiar fără cercetare ştiu că împreună cu proorocul David, cu care te lauzi, fiul său ţi-a zis: „Deşertăciune a deşertăciunilor, toate sunt deşertăciune” [*Ecl*. 1, 1], adică tu eşti deşertăciune şi lucrurile tale sunt deşertăciuni. Şi am auzit chiar şi ce ai pus la cale împotriva fiului său, preaînţeleptul Solomon, care după marea îndrăzneală ce o avea înaintea lui Dumnezeu încât i-a vorbit el însuşi, gură către gură, a sfârşit prin a se lăsa prostit de tine şi călcând dumnezeiască poruncă şi-a luat femei şi fete străine printre ţiitoarele lui. În felul acesta el, cel minunat întru înţelepciune, prin desfătările tale – fiind înconjurat şi de frumuseţea femeilor – a fost mutat de la înţelepciune la nebunie, de la curăţenie la spurcăciune, de la dreptate la nedreptate şi a fost prefăcut din sf în în păcătos până într-atâta, încât a înălţat şi temple unor idoli făcuţi de mână.

Acum dar, de vreme ce ai fost în stare să mergi cu meşteşugirile tale până acolo încât şi pe acel preaînţelept, care a fost lăudat pentru înţelepciunea lui de gura cea negrăită a lui Dumnezeu, l-ai determinat să-şi piardă credinţa acelui Dumnezeu, cu atât mai mult pe mine, sărmanul, care din înţelepciunea lui nu o parte sau o treime, dar nici măcar o miime dintr-o mică parte nu am, cum n-ai să mă înşeli şi cum n-ai să mă prefaci după cum îţi e voia? Şi aşa să mă faci să-mi uit cu totul de Dumnezeu, creatorul şi dătătorul vieţii mele, să-l părăsesc pe cel ce a zidit cerul şi pământul, marea şi cele dinlăuntrul ei, şi să mă închin aurului, argintului şi lucrurilor făcute de mâini

omeneşti, iar prin desfătările tale, mâncărurile şi băuturile tale, să-mi slăvesc pântecele în loc de Dumnezeu. De aceea fericitul Pavel, învăţându-mă cu putere şi cu tărie să mă feresc de asemenea lucruri, mi le interzice într-un chip frumos şi minunat [*Filip*. 3, 19].

luasă54. Ce numai cu atâta a hălăduit din laţul tău, căci îndată-ţi cunoscu spurcata îndemnare şi au început a să mărturisi (după dovada lui Nathan prorocul) şi a dzice: „Miluiaşte-mă, Dumnădzău, după mare mila ta, căce fără legea mea eu o ştiu, şi păcatul mieu înaintea mea iaste pururea” [*Ps*. 50, 1 – 2, 4]. Şi încă mai prin ispită ştiu, căci iarăşi cu acela ce te laudzi proroc David, ţ-au dzis: „Deşertarea deşertărilor şi toate sunt deşearte” [*Ecl*. 1, l]5 5 adică tu eşti deşartare şi lucrurile tale deşertări. Şi încă mai audzit-am ci-ai lucrat aceluiaşi proroc prea înţelept Solomon fiiu că, după atâta ce de mare către Dumnădzău avea Iască, cât singur gură cu gură către sine au grăit, apoi pe urmă iarăşi de tine nebunit fiind cât călcând dumnădzăiasca poruncă, femei şi fete de m-am strein între ţiitorile sale au luat. Atuncea dară, pre cel minunat întru înţelepciune, ale tale desfătări şi cu frumuseţea muieriască împreunat fiind, din înţelepciune în nebunie, din curăţie în spurcăciune şi din dreptate în strâmbătate şi din svint păcătos l-au premenit, cât şi capişte bodzilor de mână de om făcuţi, au făcut56. Acum dară, de vreme ce tu până într-atâta cu ale tale meşterşuguri a face putuşi şi pre acel înţelept, carele de singur dunmădzăescul nespus rost întru înţelepciune fu lăudat, întru credinţa a aceluiaşi Dumnădzău a să sminti îl făcuşi, dară pe mine, săracul, carele nu dintru înţelepciunea lui o parte sau a treia parte, ce nici a mila parte dintr-o cirtă a înţelepciunii lui am, cum nu mă vei ademeni? Şi cum nu mă vei, precum ţ-a fi voia, premeni? Că aşeaşi de tot pre acel al mieu ziditoriu şi de

viaţă-mi dătătorul Dumnădzău a-l uita mă vei face şi pre acela ce-au făcut ceriul şi pământul, marea şi toate împlerile ei să părăsăsc, şi aurului, argintului şi lucrurilor a mânulor omeneşti să mă închin şi cu ale tale (prin desfătări) mâncări şi băuturi mai vârtos pântecele a-mi fi Dumnădzău să primăsc. Pentru care lucru, fericitul Pavel tare şi vârtos a mă feri, frumos şi minunat mă învăţând opreşte [*Filip*. 3, 19].

44. *Auzind că mulţi prin avere au moştenit raiul, să nu râvneşti sub acest pretext bogăţia, deoarece pe cei mai mulţi ea i-a dus în iad*

Lumea: Vai, omule naiv, iarăşi te abaţi de la judecata cea dreaptă şi bună. Socoteşti cumva că fiind împodobit cu zestrele mele, încărcat şi îmbogăţit cu averile mele îţi vei pierde sufletul? Nu înţeleg de ce-mi tot spui că prin desfătările mele cuviincioase te vei închina idolilor! O, minune a marii tale ignorante şi a greutăţii minţii tale necioplite! Dar nu ţi-ai dat seama că prin avere multă vei fi de mult folos sufletului tău? Cu avuţia poţi zidi biserici, mănăstiri, fântâni, poduri; cu avuţia poţi eliberarobi şi izbăvi datornici; cu avuţia poţi să miluieşti, să întăreşti pe cei slabi. Dar, mai cu seamă, n-ai citit în *Sfânta Scriptură* (sau poate eşti neştiutor de carte) că împărăţia cerului este foarte ieftină, pentru că o femeie aruncând doar doi bani în vistierie şi-a cumpărat împărăţia cerurilor? [Mi. 2]. Cum să nu fie deci fericită avuţia mea şi cum nu ai fi nebun dacă nu te-ai strădui să o dobândeşti, de vreme ce ea este binefăcătoare atât pentru sufletul, cât şi pentru trupul său.

45. *Crescându-ţi averile să nu ţi se împietrească inima înţeleptul*: Oh, lume linguşitoare, cum mă linguşeşti ca să mă înşeli? Cu toate că, într-adevăr, sunt naiv şi nu ştiu carte, precum ai spus, însă după puterile mele am cercetat *Sfintele Scripturi* şi tot în acea sfântă şi adevărată

Scriptură am aflat undeva spunându-se că un tânăr l-a întrebat pe Domnul nostru Iisus Hristos: „Bunule învăţător, ce trebuie să fac ca să moştenesc viaţa veşnică?” [*Mt*. 19, 16 şi urm.]. Bunul învăţător i-a dat buna învăţătură să se păzească şi să fugă de toate cele pe care legea şi credinţa le opreşte şi să respecte şi să facă toate cele ce legea şi credinţa îndeamnă şi porunceşte să fie făcute, iar el i-a răspuns că toate acestea le respectă şi le împlineşte spunând: „Toate acestea le-am păzit din tinereţea mea”. Atunci Domnul i-a arătat cerinţa cea mai înaltă, zicându-i: „Mergi

44. *Pre mulţi audzind că cu avuţiia raiul moşie au cumpărat, cu aceasta pricină avuţiia nu iubi, căci celor mai mulţi iadul li-au câştigat*

Lumea: O, prostatecule oame, dară iarăşi te abaţi din driapta şi buna socotială? Dară ce socoteşti, au doară că cu dzestrele mele împodobit şi cu avuţiia mea înavuţit şi îmbogăţit fiind, sufletul îţi vei piiarde? Şi nu ştiu ce-m spui că cu ale mele de nehulit cuvioasă desfătări te vei închina bodzilor. O, minunat lucru de mare a ta nepricepere şi de grosimea a tâmpirei minţii tale! Dară n-ai cunoscut că cu multă avuţie, cu multul folos sufletului tău vii face? Cu avuţiia poţi zidi biserici, mănăstiri, fântâni, poduri; cu avuţiia

13 v poţi scoate robi, a plăti datornici; cu avuţiia poţi a milui, a întări pe cei slabi. Şi mai vârtos n-ai citit (au poate fi că eşti neînvăţat) *Zvănta Scriptură*, că împărăţiia ceriului iaste foarte ieftină? Căci o fămee doi bani numai în gazofilachie aruncând, împărăţiia ceriului ş-au cumpărat (*Math*. gl. 2). Acum dară, cum nu iaste fericită avuţiia mea şi cum nu vii fi tu nebun de nu vii sili a o agonisi, de vreme ce şi sufletului, şi trupului îndemână şi bine îţi face?

45. *Adăugându-ţi să avuţiile, inema să nu ţi s-a*

împietrească înţeleptul: Ah, lume linguşitoare, cum te spre a mea amăgire linguşeşti! Eu, măcar că adevărat (după al tău cuvânt) de carte neînvăţat şi prostatec sunt, însă pre cât în putinţă mi-au fost, *Svintele Scripturi* am cercat şi iarăşi într-acea zvântă şi adevărată *Scriptură* aflaiu unde dzice că un voinic, pre Domnul Hristos întrebând, dzisă: „Bunule învăţătoriu, ce voi face să moştenesc împărăţiia ceriului?” [*Mt*. 19, 16 şi urm.]. Bunul învăţătoriu buna învăţătură i-au dat: să se păzască şi să se feriască de toate de celea ce pravila şi legea opreşte; să ţie şi să facă toate acelea carile legea şi pravila a face indiamnă şi porunceşte. El au răspuns precum acestea toate să află păzindu-le

14 r şi ţiindu-le, dzicând: „Acestea din tinereţea mea li-am păzit”. Atuncea, Domnul, acea deplin i-au arătat şi vinde-ţi toate averile şi dă-le săracilor”. Atunci nenorocitul, fiind deprins cu îndrăgirea ta şi cuprins de amăgirea ta, rău s-a întristat şi peste măsură s-a mâhnit, şi mai degrabă te-a ascultat pe tine, lume vrednică de dispreţ, decât pe învăţătorul pe care îl mărturisise mai înainte drept bun. Şi astfel s-a întors întristat, cu inima zdrobită, fiindu-i greu să împlinească porunca cea bună a bunului învăţător. De ce oare? Nu pentru că era deprins cu tine, cu desfătările tale şi dedat cu totul plăcerilor tale? Şi astfel el, prin avere, mai tare şi-a închis şi a pierdut împărăţia cerurilor decât să o deschidă şi să o câştige, pentru că într-atât de strâmtă şi de îngustă i s-a făcut, încât mai uşor să-i fie cămilei să intre prin urechea acului decât lui în împărăţia cerurilor. De aceea mă tem că nu voi da banul, ca femeia cea sărmană, ci mă voi întrista ca bogatul atunci când mi-l cere cineva. Deci nici cu aceasta nu mă vei amăgi, căci n-am nevoie de bogăţia ta.

46. *Lumea este o temniţă, deci pentru ce să fie*

iubită? *Lumea*: Aşadar, acum tu nu mă iubeşti de loc? *înţeleptul*: Ba te iubesc, cum te-a iubit şi fericitul

David, care te socotea o temniţă; şi iarăşi întocmai ca David mă rog cu umilinţă atotputernicului Dumnezeu, zicând: „Scoate din temniţă sufletul meu ca să se mărturisească numelui tău” [*Ps*. 141, 10].

Lumea: Şi această vorbă a ta e mai degrabă spre ură şi ocară decât spre dragoste şi laudă. Mai mult chiar, îmi spui că sunt temniţă. Pentru ce? într-adevăr, îmi vine să râd de întunecata-ţi orbire! Dar bine, sărmane, nu mă vezi cât sunt de largă şi încăpătoare, luminoasă şi frumoasă, aleasă şi drăgăstoasă? întreabă-i pe cei ce stau închişi în temniţă să-ţi spună ce înseamnă închisoarea temniţei şi ce libertatea mea.

47. *Pofta neînfrânată împinge sufletul spre moarte înţeleptul*: într-adevăr, după socoteala ta smintită şi după cum îţi pare, tu eşti largă şi încăpătoare, dar spre a face răutăţi, iar nu binefaceri; eşti luminoasă şi arătoasă ca să luminezi şi să arăţi căile cele urâte, să provoci vărsări de sânge şi să pierzi suflete. După trebuinţă, dzicându-i: „Du-te de vinde toată avuţiia ta şi o dă săracilor”. Atuncea, mişelul, fiind cu a ta dragoste deprins şi cu a ta înşălăciune cuprins, rău să întrista şi cumplit să mâhni şi mai vârtos te ascultă pretine, o, vrednică de hulă lume, decât pre dascălul pre carele, precum iaste bun mai denainte îl mărturisisă, şi aşea cu frântă voie, trist întorcându-să, porunca cea bună a didascalului celui bun a o face cu greu îi fu. Dară aceasta pentru ce? Au nu căci era cu tine şi cu desfătările tale deprinsu şi spre poftele tale cu totul împinsu? Şi aşea, mai tare cu avuţiia au închis şi au pierdut, decât au deschis şi au agonisit împărăţiia ceriască, şi până într-atâta de strâmtă şi de aspră i s-au făcut, cât mai pre lesne să fie cămilii a intră prin urechile

acului decât lui împărăţiia ceriului. Pentru aceasta dară mă tem că, nu ca săraca banul voi da, ce ca bogatul, când îl va cere cineva, mă voi întrista. Ce nici cu aceasta nu mă vii înşăla, căci nu-ţi poftesc bogăţiia ta.

46. *Lumea temniţă, şi pentru ce să se iubască*? *Lumea*: Acum dară, tu nicicum nu mă iubeşti? *înţeleptul*: Ba iubăsc, precum ţi-au iubit şi fericitul David, că te precum temniţă să fii socotiia. Şi iarăşi ca David, lui Dumnădzău atotputernicul cu smerenie mă rog, dzicând: „Scoate (Doamne) din temniţă sufletul mieu, a mă mărturisi numelui tău” [*Ps*. 141, 10].

Lumea: Dară că acesta cuvânt mai mult spre urâre şi defăimare decât spre dragoste şi laudă iaste. Încă în dzici că sunt şi temniţă; dară pentru aceasta întru adevărat vine-m să râdz de întunecată orbirea ta. Dară nu mă vedzi cât sunt de largă şi lată, luminoasă şi frumoasă, cuvioasă şi drăgăstoasă, o, sărace? Pentru aceasta întriabă pe cei ce şed în temniţă şi închisoare, să-ţi spuie ce iaste închisoarea temniţii şi slobodzeniia mea.

47. *Desfrânata voie sufletul spre moarte răpeşte înţeleptul*: Adevărat, după a ta nebună socotială şi precum ţi s-a pare, eşti largă şi lată, însă spre a socoteala mea, însă, înţeleg bine şi cunosc frumos că

15 r te sileşti cât poţi să mă faci să umblu cu poftă slobodă şi cu dorinţa neînfrântă prin întunecoasa ta lumină. Astfel, odată cu lumina ta, mă va cuprinde bezna nebuniei, mă voi afla veşnic în pierzanie şi în osândă şi mă voi chinui cumplit şi fără de sfârşit.

48. *Nu există fericire în lume şi nici pământean fericit*

Lumea: Vai, vai, cum nu poţi pricepe şi nu te poţi învrednici să cunoşti că cei ce petrec liber întru mine sunt fericiţi şi plini de toate, şi astfel să te sileşti a trăi şi tu

împreună cu ei!

49. *Ferice de cel care nu s-a amestecat cu lumea înţeleptul*: Ba minţi, ca una ce eşti îngâmfată şi mincinoasă, căci înţeleptul fericeşte nu pe acela care locuieşte în tine, ci pe acel ce a ieşit din tine şi, mai ales, pe cel ce încă nu a intrat în tine. Nici cu aceasta deci nu mă poţi birui.

50. *Omul drept nu se va clinti, orice i s-ar întâmpla Lumea*: O, sărmane, netrebnicule şi ignorantule! Dar patriarhii, prorocii, apostolii, mucenicii şi ceilalţi sfinţi, oare nu toţi au umblat împreună cu mine şi nu s-au servit toţi de mine? Dar de vreme ce toţi aceştia, pe care eu i-am păstrat în mine ca într-o vistierie, ca pe nişte odoare scumpe, sunt numiţi fericiţii, tu de ce-mi arunci vorbe atât de nevredniceşiâmi dai răspunsuri necuviincioase?

15 v 51. *Lepădându-te de lume, vei dobândi pecetea fericirii înţeleptul*: Acum devii flecară şi mincinoasă. Nu cumva socoteşti că sfinţii pe care i-am pomenit mai sus au fost dintru tine sau îţi închipui că s-au amestecat cu tine? Dimpotrivă, ei, fericiţii, au dobândit pecetea fericirii lepădându-se mai întâi de tine şi de dulceţile tale. Şi aceia, de „trei ori fericiţir întru pomenire, s-au lepădat nu numai de tine, ci chiar şi de ei înşişi, păzind porunca bunului lor învăţător, care zice: „Cine vrea să mă urmeze să se lepede de sine” [*Mt*. 16, 24]. Ei până facerea răutăţi, iară nu bunătăţi; luminoasă şi arătoasă a lumina şi a arăta cărările cele strâmbe, vărsătoare de sânge şi pierdzătoare de suflet. Dară după a mea socotială bine pricep şi frumos cunosc că pre cât poţi, pre atâta sileşti ca prin această a ta întunecoasă lumină cu slo[bodă voie şi desfrânată pohtă a îmbla să mă faci; şi aşea, deodată cu a ta lumină, şi întunerecul nebunii să mă cuprindză, în periri să mă aflu şi în bezcisnicie în veci fără de zvârşit să mă cumplit

chinuiesc.

48. *În lume fericire nu iaste, nice lumanul fericit Lumea*: Vai, vai, cum a te pricepe nu poţi, şi pre acestea ce în mine slobod lăcuesc cum sunt de fericiţi şi în toate bişugiţi, a cunoaşte să te învredniceşti şi lor a te obşti să te nevoeşti!

1.49. *Fericit carele cu lumea nu s-au amestecat" 1 înţeleptul*: Ba minţi, falnică şi mincinoasă ce eşti, căci înţeleptul nu pe acela ce iaste în tine, ce pe cela ci-au ieşit din tine fericeşte şi încă şi mai fericit cela

2. ce încă n-au venit în tine! Şi nici cu aceasta a mă dovedi vei putea.

3. *Dreptul mi se va clăti de orice i s-ar tâmpla Lumea*: O, blăstămatule, ticăitule şi nemică cunoscătoriule! Dară patriiarşii, prorocii, apostolii, mucenicii şi alalţi svinţi, au nu cu toţii în mine au lăcuit? Au nu cu toţii cu mine s-au slujit? Dară de vreme ce aceia cu toţii să număsc fericiţi, pre carii eu în mine, ca într-un săcriiu, ca pe nişte odoară scumpe i-am păzit, căci tu atâtea de mine nevrednice cuvinte în grăeşti şi necuvioasă răspunsuri în răspundzi?

51. *De lume lepădându-te, titul fericirii vei agonisi înţeleptul*: Aicea lătrătoare şi de minciuni spuitoare eşti! Dară tu, pre aceia ce-s mai sus pomeniţi svinţi au din tine să fie fost îi socoteşti? Au cu tine să se fie slujit gândeşti? Dară că ei – o, fericiţii! – întâi de tine şi de dulceţile tale lepădându-să, al fericirii tittxl s-au agonisit şi acei întru pomenire de trei ori într-atâta te-au urât, încât, când le spunea cineva că vor muri, vor pieri adică dintru tine, încercau o bucurie negrăită, de nedescris. Faţă de o asemenea fericită, iar nicidecum zadarnică bucurie, oricât de cumplită, înveninată şi nemiloasă ar fi fost moartea, ei n-o băgau în seamă. De aceea unii dintre ei, intrând în foc, păreau că intră în rouă, alţii intrând în ger şi în gheaţă

păreau că intră în căldură şi în baie; unii iarăşi, în timp ce erau bătuţi cu vine de bou, se purtau ca şi când ar fi primit daruri, iar alţii, când erau târâţi în fugă nebună, legaţi de cozile unor cai sălbatici şi zdrobiţi pe pietrele uliţelor, se purtau de parcă ar fi fost la plimbări şi desfătări. La fel, mulţi alţii, răbdau nenumărate alte chinuri peste măsură, de neîndurat, dar nu se fereau de toate acestea, ci, dimpotrivă, alergau spre ele, adică spre chinuri, cu inima bucuroasă şi sufletul înveselit. De ce oare? Pentru ca să scape de tine cu un ceas mai devreme şi pentru ca să atingă sfârşitul către care se străduiau să ajungă încă din copilăria lor. Tot aşa şi sihastrii (o, fericiţii, că şi-au ales partea cea mai bună), care de ura ta vrednică de ură fugeau să se ascundă la un loc cu târâtoarele veninoase şi cu fiarele cumplite, singuri, fără însoţitori, în munţi înfricoşători, în singurătate şi în văgăunile unor peşteri foarte adânci. De ce oare? Pentru că bine socoteau că o fiară mai cumplită, mai vrăjmaşă şi mai veninoasă decât tine nu există şi, mai cu seamă, pentru ca să nu vadă ticăloasa ta urâţenie, hulită de orice om cuminte, care în ochii slabi ai unora pare să aibă şi ceva frumos şi de care, prin înşelăciunea ignoranţei, cei mai mulţi se lasă destul de rău amăgiţi. Iar aceia (o, de toată gura de trei ori lăudaţii!) şi-au ales mai bine să locuiască în văgăuni, să moară de foame şi să se topească de sete, decât să trăiască în tine, să umble după bunătăţile tale şi să-şi sminteasă prin desfătările tale nepreţuitele şi sfintele suflete. Pe aceştia, o, clevetitoareo, în chip mincinos îi numeşti tu nebuni! De a căror nebunie să-l rugăm toţi cu sârguinţă pe Dumnezeu să ne facă fericiţii nu numai de tine, ce şi singuri de sine s-au lepădat, porunca bunului lor învăţătoriu păzind, unde dzice: „Cine va să vie după mine să se lepede de sine” [*Mt.* 16, 24] şi până într-atâta te

urâsă că când le dzicea cineva că vor să moară, adică să iasă din tine, atuncea bucurie nespusă şi nepovestită le venită şi pre lângă acea fericită şi nu în zădar bucurie ori fie ce feliu de cumplită, otrăvită şi nemiloasă moarte în seamă nu băga; ce unii intrând în foc, ca cum ari intră în roa A, alţii intrând în ger şi în gheţuş, ca cum ari intră în căldură şi în feredeu; alţii cu vine de bou bătuţi, ca cum ar fi cu daruri dăruiţi, alţii de coadele a cai sireapi şi nemoliţi, cu iute alergătură târâiţi şi prea uliţilor pietre spărcuiţi, ca cum ar fi în plimblări şi

16 r privelişti îmbla şi a altora, a mulţi, alte multe fără măsură cumplite şi nusufferite pedepse pătimiia. Şi pentru acestea nemică nicicum să scărăndăviia, ce mai vârtos cu dragă inemă şi vesel suflet către dânsăle (adică către munci) alerga. Şi pentru ce aşea? Pentru ca eu un ceas mai înainte din tine să iasă şi la ţenchiul cel ce din a lor cuconie a agi unge siliia să agiungă. Aşijdirea săhăstrii (o, norociţii, că partea cea mai bună ş-au ales), carii pentru a ta de urât urâciune prin straşnici munţi, fără de soţii, singuratecii numai fugind şi prin găurile adâncelor vârtoape într-un loc cu jiganiile veninate şi cu fiarăle cumplite a petrece ascundzindu-să. Şi pentru ce aceasta? Pentru căci bine socotiră că mai cumplită, mai vrăjmaşe, mai veninoasă gadină decât tine nu va fi şi mai vârtos ca urâta şi, de tot întregul cu mintea, hulita ta grozăvie să nu prăvască, carea slabilor de fire, trupeştilor ochi, oarece frumuseţe a avea să pare; cucarea cei mai mulţi, prin amăgeala necunoştinţii, rău să amăgescu. Iară ei (o, de tot rostul de trei ori lăudaţi) mai bine prin găuri a lăcui, de foame a muri şi de sete a să topi au ales decât în tine a lăcui, cu bunurile tale a-şi petrece

16 v şi cu desfătările tale a-şi sminti nepreţăluitele sale osfinţite suflete58. Pre carii tu, o, clevetitoare! nebuni

să fie fost îi cu bârfala numeşti. Da a cărora nebunie, cu toţii cu oşirdie lui Dumnădzău să ne rugăm, ca şi părtaşi şi pe noi, ca să ne socoteşti şi pe noi nebuni şi nechibzuiţi.

52. *Deprinzându-te cu poftele lumeşti, poruncile lui Dumnezeu îţi vor părea grele*

Lumea: Mă mir nespus de ce vorbeşti lucruri zadarnice şi de ce spui minciuni, grăind în deşert. Vrei, deci, să spui că cei ce se leapădă de mine dau de vreun bine sau află vreun folos? Oh, de aceea voi repeta că tare mă mir şi mă minunez! Iată, ia seama la ce vreau să te întreb: Oare ce fel de viaţă va duce şi ce fel de trai va trăi un om care locuieşte într-un munte pustiu şi care trăieşte într-o văgăună de balaur sau într-o peşteră de leu, de urs sau panteră? Sau ce fel de viaţă va petrece el mereu în răcnetele leilor, în mormăiturile urşilor, în şuierăturile balaurilor şi ale şerpilor, cuprins totdeauna, ca să nu zic neîntrerupt, de groaza şi spaima fiarelor cumplite, a sălbăticiunilor, vara chinuit de căldură, opărit şi dogorit de arşiţă, iarna îngheţând şi degerând de frig şi ger, sleit şi hămesit de foame, ars şi topit de sete, care chiar de va găsi ceva să mănânce şi să bea – vreo rădăcină de iarbă sau apă din scorbura copacilor – nu el le mănâncă sau le bea, ci ele îl topesc şi îl sfârşesc pe el? Dacă toate acestea ţi se par înţelepciune, mare nebun eşti şi te poţi socoti în rândul celor fără minte.

53. *Celui ce are adevărată dragoste de Dumnezeu i se dăruieşte orice doreşte înţeleptul*: O, lume făţarnică, pulbere ce eşti! Doar ştii bine că dragostea pe toate le supune şi le învinge [*ICor*. 13, 13], că dragostea adevărată şi deplină, intrând în sufletul unuia ca acela şi cuprinzându-l, pe toate cele ce mi le-ai amintit mai sus, oricât ar fi de rele, cumplite şi îngrozitoare, le schimbă în bune, blânde şi plăcute. Prin dragostea adevărată şi

deplină, el se satură cu prisosinţă de toată hrana prea dulce pre noi părtaşi să ne facă şi pre noi nebuni şi fără de socotială să ne socoteşti.

52. *Cu pohtele lumeşti deprindzându-te, dumnădzăeştile porunci grele îţi vor părea*

Lumea: Mult mă mier de ce ruledzi şi de ce blojorăşti grăind în deşert? Acum tu vei să dzici precum că aceia ce de mine să liapădă petrec vun bine sau află vreun folos? Oh, dară că iarăşi că mă mir şi mă minunedz, voi dzice! Şi era la aminte ce voi a te întreba: dară un om carele într-un munte pustiiu lăcuiaşte şi într-o gaură de balaur sau într-o peşteră de leu, sau de urs, sau de pardos vieţuiaşte, oare ce feliu de petrecere va să facă? Şi ce feliu de cust va să custe? Sau ce chip de traiu va să trăiască? Pururea în răcnetile leilor, în mormăiturile urşilor, în şuieretele balaurilor şi a şerpilor neprestanno, ca să nu dzic nepărăsit, groaza şi frica cumplitelor jiganii – sau să le dzic dihănii – purtând; şi cutremurându-l vara fierbinţiala şi pripăcul fierbându-l şi cocându-l, iarna frigul şi gerul răcindu-l şi îngheţindu-l, foamea leşinându-l

17 r şi hemnisindu-l, setea aprindzindu-l şi topindu-l şi de va şi ceva de mâncat sau de băut afla, doară rădăcina erbii şi apa din borta copaciului, pre carele nu el le mănâncă sau bea, ce iale pre dânsul topăsc şi zvârşesc. Deci aceasta ţie înţelepciune de să pare a fi, mare nebun eşti şi în numărul celor fără de minte să te socoteşti.

53. *Adevărata către Dumnădzău dragoste, ce pofteşteaceia* i s-a *dăruiaşte înţeleptul*: Ah, făţarnică şi pulbere ce eşti, lume! Dară cădz bine ştii tu că dragostea pe toate învince şi biruiaşte [/ *Cor*. 13, 13].carea în inema unuia ca aceluia intrând şi cuprindzindu-o (adică cea deplin şi adevărată dragoste), toate acelea carele mai sus mi le-ai pomenit cât sunt de rele, cumplite şi de straşnice,

toate în blânde, bune şi în plăcute să întorc. Când flămândzeşte şi însătoşaliză, prin adevărata şi deplina dragoste de toată hrana dulce şi de toată băutura bună şi de toată băutura bună când îl apucă foamea şi setea. Fierbinţeala cea mare care arde şi usucă, frigul cel aspru şi îngheţul cel cumplit se prefac în zefirul ce adie în zori primăvara şi în mângâiere a trupului şi a cărnii omului neputincios; jivinele, şerpii, fiarele cele

17 v crude şi sălbatice devin blânde şi domolite, îi sărută picioarele şi chiar îi slujesc; într-un cuvânt, toate relele acelea potrivnice şi vătămătoare i se fac ascultătoare şi bune; pentru că Binele desăvârşit, adică Dumnezeu, se află mereu cu el şi, fiind prezent, nimic nu-i lipseşte.

54. *Omul este împărat peste toate lucrurile lumii, dar acestea toate i-au fost date numai în păstrare*

Lumea: Dar în mine, ce vei căuta şi nu vei găsi, sau ce vei dori şi nu vei căpăta? Hai, gândeşte-te la toate lucrurile mele: oraşele pline de oameni, cetăţile tari, satele dese, viile roditoare, ogoarele îmbelşugate, grădinile cu flori frumoase, livezile cu pomi atrăgători. Gândeşte-te la palatele cele mari ale domnilor şi ale boierilor, gândeşte-te la clădirile măreţe şi somptuoase ale cezarilor şi împăraţilor; gândeşte-te la şoselele largi, pavate cu piatră, ale oraşelor şi cetăţilor; dă-ţi seama de avuţia şi lucrurile scumpe care se află în aceste oraşe. Dar celelalte cununi ce se află în mine ca să le dăruiesc şi să împodobesc pe acel ce-mi slujeşte fără preget, adică peştii mării, peştişorii din râuri, fiarele şi toate sălbăticiunile pământului, păsările cerului şi celelalte, cu care m-a umplut cuvântul lui Dumnezeu şi pe care le-a răspândit sfânta lui mână în mine, strălucita lui creaţie, şi tocmai ca să le foloseşti tu, prostule, prin mijlocirea mea şi datorită mie, pentru ca

mâncând, bând şi desfătându-te să te înveseleşti, şi cunoscând binele meu, să-mi mulţumeşti din tot sufletul. Dar, o, sărmane, nu a fost oare Solomon mai înţelept decât tine? Şi el tocmai aceasta ne învaţă că numai aceasta îţi va rămâne.

să îndestulit satură; pripăcul cel fierbinte şi ardzind pălitoriu şi gerul cel iute şi vrăjmaş îngheţătoriu, în vântul cel ce primăvara în răzvărsatul zorilor suflă să întoarce şi spre a trupului şi a cărnii slabului om spre îndemână să primenesc; gângăniile, jigăniile, fierile cele vrăjmaşe şi cumplite blânde şi domolite i s-a fac, cât şi picioarele îi sărută şi încă şi slujbă îi fac59; şi pentru ca să într-un cuvânt dzic, toate acelea ce împotrivă şi rele sunt, următoare, ascultătoare şi bune să fac. Căci că acel deplin bine (adică Dumnădzău) cu dânsul pururea iaste, şi el de faţă fiind, nice una îi lipseşte.

54. *Omul, împărat peste toate lucrurile lumii, însă toate în chip de zălog îi sunt date60*

Lumea: Dară în mine ce vei căuta şi nu vei afla? Sau ce vei pofti şi nu vei găsi? Eni prăveşte toate ţircumstanţiile, adică împregiurstările mele: târgurile cele norodoasă, cetăţile cele vârtoasă, satele cele dese, viile cele roditoare, ţarinile cele de bişug dătătoare, grădinile cele cu flori frumoasă, livedzile cele cu pomături drăgăstoase. Ia aminte saraiurile cele mari a domnilor, a boiarilor; socoteşte palaturile cele înalte şi desfătate a crailor şi a împăraţilor; prăveşte uliţile cele late şi cu piatră cuptuşite a cetăţilor şi a târgurilor; ia sama avuţiilor şi a lucrurilor scumpe carile într-acestea să află. Dară pentru alalte în mine, ce sunt nepovestite, cununi de dăruit şi pe acela ce fără îndoinţă în slujeşte de împodobit, precum sunt peştii mării, piticii păreaelor, fierile şi toată dihaniia pământului, păşirile ceriului şi alalte cu carile

dumnădzăescul cuvânt m-au împlut şi a lui mână svintă prin mine, prin frumoasa sa zidire, li-au împrăştiat! Şi mai vârtos, o, brudatecule, prin a mea pricină şi prin mijlocul mieu, tu cu dânsele să te slujeşti şi mâncând, bând, desfătându-te să te veseleşti, şi binele mieu cunoscând, cu tot sufletul să-mi mulţămeşti. Dară, o, sărace, Solomon au n-au mai înţelept decât tine fost? Şi el încă aceasta învaţă, căci numai aceasta îţi va rămânea.

55. *Dulceaţa lumii este otrava sufletului înţeleptul*: O, capcană şi laţ întins în întuneric, oare nu ştiu eu că toate cele pe care mi le-ai amintit şi tu însăţi sunteţi asemenea pomilor despre care se povesteşte că erau lângă un lac unde a fost cândva Sodoma? Erau pomii aceia mai frumoşi, mai umbroşi şi mai arătoşi decât toţi pomii din lume, dar încercând cineva să caute înăuntrul lor a aflat putregai şi în fructele lor stricăciune, fum şi amăreală. Tu însă tot mai rea şi mai otrăvitoare amăreală porţi, fiindcă

18 v fructele acelor pomi amarase doar gustul, iar otrava ta îndulcind gustul, adică pofta trupului, omoară sufletul. Fapt pentru care toţi ar trebui să-ţi strige: „O, lume, care eşti miere amestecată cu fiere!”

56. *Nu gândi că vei lega vreodată adevărată prietenie cu lumea*

Lumea: Mult stau şi mă mir de mintea ta simplă şi puţină: cum poţi să-mi spui că sunt miere amestecată cu fiere? Pe cine ai auzit vreodată să zică: „O, de-aş muri” numai de urâtul lumii? A, ştiu, îmi vei spune că dintr-aceştia cunoşti destui şi că pe mulţi i-ai auzit vorbind aşa, dar ştiu pentru ce: nu datorită răutăţii mele, ci ignoranţei minţii lor înguste, care nu rabdă şi nu suferă o supărare cât de mică. Cel cu judecata sănătoasă şi cu mintea întreagă nu va vorbi însă, nici nu va pomeni despre aceasta niciodată. Cine ar putea oare să-şi urască doica, să

nu zic maica? Pentru că, după cum ţi-am mai spus, şi eu îi socotesc pe toţi drept fiii mei, îi alăptez ca pe nişte prunci şi le port grijă ca unor odrasle ale mele. Şi când îi îngrijesc astfel şi îi feresc de tot răul, oare cum, în ce fel şi cine ar fi cel care ar vrea să se despartă de mine? Pentru că eu

191 sunt bună şi blândă faţă de toţi şi în toate. Şi cine doreşte să se despartă de bine şi pentru că-i iubesc, iată că le simt prietenia, şi cine ar vrea să se înstrăineze de prietenul său? Nimeni! Iată dar că sunt vrednică să fiu dorită şi iubită.

55. *Dulceaţa lumii, otrava sufletului înţeleptul*: O, cursă şi laţ prin întunerec întins, dară au nu cunosc eu că toate acestea ce mi li-ai pomenit şi aşeaşi tu singură unor pomi te asameni, carii pe lângă lacul unde odănăoară au fost Sodomul precum să se afle să povesteşte? Carii decât alţi pomi ai lumii precum mai frumoşi, mai umbroşi şi mai cuvioşi să fie să povesteşte, iară ispitind cineva a cerca, înlontrul lor putregaiu şi în poamele lor putregiune, pliavă şi amărăciune află61. Ce însă tu mai cumplită şi mai otrăvită amărăciune porţi, căci poamele a pomilor acelora gustul amarase. Iară a ta otravă, gustul îndulcind, adică pohtele trupului plăcând, sufletul omori şi otrăveşti. Pentru care lucru tuturor de strigat iaste: „O, lume, ce eşti miiare amestecată cu fiiare”! 62

56. *Cu lumea, precum vreodată adevărat prieteşugvei lega, nu gândi*

Lumea: Mult stau şi de a ta scurtă şi proastă minte mă mir: cum şi în ce chip miiare amestecată cu fiiare a fi îmi dzici? Dară pre carii vreodănăoară ai audzit să dzică: „o, că di-ar muri!, numai pentru urâtul lumii? Ha, ştiu că vei, precum mulţi să află şi pre mulţi ai audzit, să dzici. Dară ştiu pentru ce. Nu doară că pentru răul mieu, ce pentru a lor de crieri puţinătate necunoştinţă şi a

puţinteluşe oarece bântuiale nerăbdare şi nesuferire. Iară cel întreg cu crierii şi copt cu mintea, aceasta nice odănăoară dzice, nici vreodată pomeneaşte. Oare carele iaste acela ce ş-ar urî mamca

— Să nu dzic maica – căci precum ţ-am şi mai dzis, eu pre toţi ca pre nişte fii îi ţiiu, ca pre nişte prunci îi aplec şi ca pre nişte cuconi îi grijesc. Şi într-acesta chip eu pre dânşii socotindu-i şi de tot răul ferindu-i, oare în ce chip, în ce feliu şi cine ar fi acela ce ari de mine a să despărţi vrea – căci eu tuturor şi în toate bună şi blândă sunt – şi de bine, cine a să dezlupi ari pofti? Şi de vreme ce-i iubăsc, iată dară că le sunt priiatin – şi care ari fi acela ce ari vrea de priiatinul său să se înstreinedză? Nime! Iată dară că de iubit şi de îndrăgit sunt.

57. *Lumea este maica răutăţii şi gazda tâlharilor înţeleptul*: O, cum şi în ce chip mi te arăţi că mă iubeşti şi cum te dovedeşti tu singură (după greşita-ţi socoteală) că ai fi vrednică de iubire, când fiecărui om i se întâmplă să ştie şi să cunoască, într-adevăr, că prietenia ta seamănă cu acei tâlhari numiţi pe latineşte *philetes latrones**, adică „tâlhari cu chip de prieteni”, care ies în calea drumeţului şi îl întâmpină cu vorbe dulci, ca şi cum ar fi oameni buni şi se fac tovarăşi de drum cu el, căutând însă prilej, dacă le vine la îndemână, să-l omoare şi să-l piardă pe acel biet călător căruia nici prin cap nu-i trece şi îşi vede de drum fără să se ferească de ei câtuşi de puţin. Şi aşa, la timpul şi locul potrivit, îl dau pieirii şi morţii pe nenorocitul acela ca pe un miel nevinovat, făcând fără milă vărsare de sânge. Şi totuşi, tâlharii aceia sunt mai buni decât tine, şi tu eşti mai rea decât ei, pentru că ei ucid trupul, iar tu sufletul.

19 v 58. *Lumea este mai rea decât tâlharii, pentru că tâlharii ucid trupul, iar lumea sufletul*

Lumea: Oh, vai mie, cum poţi să mă compari cu

tâlharii, cu ucigaşii şi cu oamenii cei răi? Atunci cum să nu te asemui şi eu cu nebunii şi cu cei fără de minte? Hai, judecă, oare ca hoţii mă port eu? Căci tâlharii caută să-i ia omului tot ce are şi să-l despoaie, pe când eu nu fac aşa ceva, ci pe cei care locuiesc în mine îi umplu de toate din plin şi mă străduiesc să nu le lipsească nimic.

59. *Poftele lumeşti, adormindu-l pe om, ca sirenele îl îneacă înţeleptul*: Ai prins, într-adevăr, arta subtilă, şi multor oameni necunoscută, a sirenelor (pe care moldovenii** le numesc „fetele mării”), care înnebunind pe bieţii corăbieri cu frumoasele, plăcutele şi legănatele lor cântece, îi adorm, şi apoi – după cum spune

* φιλαίταῖς λατρώνες; cf. *Philetaie Hermesianactis Phanoclis rell*.

ed. N. Bach, Halis 1Ş29 şi Propertius. ** οι μπογδάνο).

7 Ş

57. *Lumea, maica răutăţilor şi gazda tâlharilor iaste înţeleptul*: O, cum şi în ce feliu precum mă iubeşti mi te arăţi şi încă tu singură pretine – după a ta greşită socotială – precum să fii de iubit te dovedeşti? Dară adevărat că a tot omul a şti şi aceasta a cunoaşte să cade, căci prieteşugul tău unor tâlhari să asamănă, carii lăţineaşte *filetes latrones* să cheamă, adică tâlharii carii în chip de priiatini pre călătorie drumăţului să arată, şi ca cum ar fi oameni buni, cu cuvinte dulci pre călători tumpină şi cu dânsul împreună la cale tovarăşi să fac; însă cercându-şi vremea, ca îndemână cădzindu-le, presăracul cel fără ştire călătoriu şi cel pentru dânşii fără de nice o pază mărgătoriu să-l ucigă şi să-l prăpădiască; şi aşea vremea şi locul aflând, fără de milă vărsare de sânge făcând, presăracul, capre un mieluşel fără de vină, morţii şi perini îl dau63. Însă acei tâlhari tot mai buni decât tine şi tu mai

rea decât dânşii, căci ei trupul, iară tu sufletul ucidzi.

58. *Lumea decât tâlharii mai rea, căci tâlharii trupul, iară lumea sufletul ucide*

Lumea: O, vai de mine şi de mine, cum tâlharilor, ucigaşilor şi oamenilor răi mă asameni! Dară cum şi în ce chip şi eu nebunilor şi celor lipsiţi de minte nu te voi potrivi? Dară iani socoteşte: oare eu ca acei tâlhari fac? Căci tâlharii silesc ca pre om de toate de câte are să-l lipsască şi să-l pustiască. Dară eu nu aşea, ce pre cei ce în mine lăcuesc cu de toate îi îmbişugesc, îi înmulţăsc şi niciuna a le lipsi silesc.

59. *Poftele lumeşti ca sirinile, pre om adormindu-l, îl înniacă înţeleptul*: Adevărat, acest subţire şi de mulţi oameni necunoscut meşterşug, de la sirine (acestora moldovenii „fete de mare” le dzic) l-ai luat; carile, cu ale sale frumoase, cuvioase şi mângâioase viersuri, presăracii de corăbiiari nebunindu-i, îi adormu, şi aşea

— Precum spune fabula – iale în corabie sărind, îi îmbrăţăşaliză şi în fundul luciului mării afundându-i îi coboară şi fără veste îi înniacă64. Ce tu, decât sirinile povestea – sărind în corabie, îi îmbrăţişează, îi cufundă şi îi coboară în adâncul mării şi îndată îi îneacă. Dar tu eşti mai răufăcătoare decât sirenele, pentru că ele îneacă trupul, iar tu sufletul. Ce face însă călătorul înţelept? îşi astupă bine urechile, ca nu cumva, auzind glasul sirenelor, să adoarmă, şi aşa, el trece printre cântecele lor ca şi când nu le-ar auzi, şi fugind prin videşug dintr-acea capcană care îi primejduia viaţa, scapă fără nicio piedică. Prin urmare, trebuie să procedez şi eu la fel ca acel călător înţelept şi bine chibzuit şi, ca şi dânsul, mi se cade să mă păzesc tare, încât locuind în tine să mă socotesc ca şi cum nu aş fi în tine, şi în felul acesta să mă dovedesc stăpân pe mine însumi faţă de feluritele tale ispite.

60. *Toate înlesnirile fiilor veacului acestuia sunt zadarnice şi ridicole*

Lumea: De vreme ce umbli cu o asemenea socoteală, să ştii sigur că eşti un naiv, pentru că eu nu mă străduiesc să fac vreun rău nimănui, nici nu mă lupt pentru primejduirea sau pieirea cuiva, ci dimpotrivă, mă lupt şi mă nevoiesc ca toţi să aibă îndemn şi înlesnire în toate şi în tot binele. După cum mărturisesc toţi înţelepţii mei, eu nu favorizez pe nimeni, nu înşel pe nimeni, nu alung din mine pe nimeni, ci tuturor le doresc binele, şi cuprinzându-i pe toţi ca pe copiii mei, pe cei mari, ca şi pe cei mici, pe cei tineri la fel ca pe cei bătrâni îi îmbrăţişez cu mare dragoste. Şi nici nu-i ademenesc ca sirenele, precum spui tu din invidie, nici nu-i înec, precum bârfeşti tu pe nedrept, ci ca un părinte bun gospodar, care, precum pe fiul său întâi născut se sileşte să-l crească, aşa se nevoieşte şi pentru cel din urmă, ca să-l vadă şi pe el crescând mare. La fel am şi eu grijă deci de toţi copiii mei, ca să nu-i lipsească nimănui nimic orice ar dori; iar dacă pentru asta tu mă consideri înşelătoare şi răuvoitoare, să ştie oricine că puţină minte ai.

tot mai de rău făcătoare, căci iale trupul, iară tu sufletul îneci. Însă înţeleptul călătoriu ce face? îşi vârtos urechile sale astupă, ca nu cumva glasul sirinelor audzind să se aţipască, şi aşea prin a lor cântece, 20 r ca când n-ari audzi cântece, trece; şi dintru acea de viiaţă primejduitoare meşterşuguire cu amăgeală scăpând, fărăpoticală hălăduiaşte. Ca aceluia dară înţelept şi bine socotitoriu călătoriu şi mie a face şi, ca dânsul, a mă păzi foarte mi să cuviind cade, ca în tine lăcuind, ca cum n-aş fi în tine să mă socotesc, şi cu aceasta de ale tale indivuri, în chipuri de amăgele, să mă scutesc.

60. *Toate îndemânările fiilor veacului acestuia*,

deşearte şi vrednice de râs

Lumea: De vreme ce cu aceasta socotială te slujeşti, cu bună seamă bine să ştii că prostatec eşti, căci eu nemărui vreun rău a face silesc, nice spre primejdiia sau spre perirea cuiva mă nevoiesc, ce mai vârtos tuturor în toate, tot binele, îndemâna şi toată lesnirea învoiesc şi nevoiesc, precum toţi înţelepţii miei aceasta mărturisăsc. Nemărui făţărnicesc, pe nime amăgesc, pre nime urăsc, pre nime din mine izgonesc, ce tuturor bine le poftesc65 şi pre toţi, cum pre cei mari, aşea pre cei mici, în ce chip pe tineri, într-acel chip pe bătrâni, ca pre nişte fii, cu mare dragoste cuprindzindu-i, îi îmbrăţăşedz. Însă nu ca sirinele precum (pre pizmă) dzici tu, nici măgulindu-i ca să-i înec, precum

(prestrâmb) rău grăeşti tu, ce, precum un bun chiver

20 v nisitoriu părinte, precum pentru cel dintâi născut fiiu a-l creşte sileşte, aşea pentru cel mai pre urmă născut să nevoiaşte, ca şi pre acela mare crescut a-l vedea pohteşte. Aşeadară, şi eu pentru toţi fii miei nevoinţă puiu, ca orice ari cere şi orice ari pofti, nemărui întru nemică, nemică ceva să-i lipsască. Ce de mă pentru aceasta dară tu înşelătoare şi de răuvoitoare socoteşti, precum puţin eşti la crieri tot omul să ştie.

61. *Vai de acela care caută să afle ceva mai bun decât Dumnezeu*

Înţeleptul: Este adevărat acest cuvânt mincinos al tău pentru că şi fiilor veacului acestuia – pe care tu îi numeşti fii ai tăi, iar ei la rândul lor te ţin pe tine drept mamă şi, înşelându-se, te socotesc binefăcătoarea lor – li se pare că nimic nu le lipseşte şi că sunt îndestulaţi şi înzestraţi cu de toate. Dar, după cum socotesc eu – şi nu numai eu, ci orice om întreg la minte va recunoaşte aceasta – ei nu sunt plini de toate bunătăţile şi de toate bogăţiile, ci, mai degrabă,

sunt înconjuraţi de toată sărăcia şi de tot răul. Să ştie deci cu adevărat în chip sigur şi fără greşeală tot omul că aceia pe care tu îi numeşti fiii tăi şi cărora spui că le dăruieşti toate bunătăţile şi toate bogăţiile nu sunt bogaţi, ci mai degrabă săraci; nu se află în bunătăţi

2 lr mari şi sătui de toate, ci mai degrabă sunt nişte sărmani şi nişte flămânzi, cum zice David în *Psalmi* [39, 23]. Iar dacă vrei să ştii şi să înţelegi dreapta socoteală şi buna chiverniseală, aceasta este: cel ce va fugi de tine şi se va feri de toate bunătăţile tale şi care îl va căuta cu tot sufletul şi cu inima întreagă pe Dumnezeu, acela nu va fi lipsit de niciun bine [*Ps*.33, 10]. Ascultă-mă, lume: oricât de sărac aş fi în Domnul, sunt mai bogat decât tine şi decât toată avuţia ta; ţinându-mă de Domnul, oricât de slab aş fi, sunt mai tare decât tine şi decât toată puterea ta, precum ne învaţă fericitul Pavel [*2 Cor.*, 12, 9].

62. *Omul lăsat în voia lui, cu cât se va sui mai sus, cu atât va cădea mai rău*.

Lumea: O, nesocotitule şi între toate netrebnicule! Ia aminte şi cugetă la tăria şi puterea, la măreţia şi vitejia iubiţilor mei fii, care, fiindcă s-au slujit de mine, i-am încununat cu aceste nepreţuite cununi şi i-am încoronat cu frumoase diademe; pe aceştia, tu, cu socoteala ta simplă şi rea, îi consideri săraci şi necăjiţi şi îi numeşti bolnavi şi neputincioşi. Dar n-au cucerit oare unii dintre ei Africa, Asia, Europa, sau

— Cp. A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, 18 (*Divanul* III, 18).

61. *Vai aceluia carele ceva decât Dumnădzău mai bun a afla cearcă înţeleptul*: Adevărat iaste acesta al tău minţitoriu cuvânt, căci şi fiilor veacului acestuia (pre carii tu „fii” îi numeşti şi ei pretine „maică” te au şi de binefăcătoare precum să le fii, înşelându-să, te socotesc),

nemică a le lipsi şi cu toate îmbogăţiţi şi îndestuliţi a fi li să pare. Ce, precum eu socotesc – şi nu numai eu, ce tot întregul la minte aşea va cunoaşte – că nu de tot binele şi de toată avuţiia să fie bişugiţi, ce mai vârtos de toată sărăciia şi de tot răul să fie cuprinşi. Şi cu adevărat şi foarte fără de greş, tot omul să ştie că acelora ce tu fiii tăi îi numeşti şi precum toate bunurile şi toate avuţiile le dărueşti, că nu bogaţi, ce mai vârtos săraci, nu în bunătăţi mari şi de toate r sătui, ce mai vârtos measeri şi flămândzi, precum au cântat David [*Ps*. 39, 23]. Iară dacă socotiala cea întreaga şi chivernisala cea bună a şti şi a pricepe vii pohti, aceasta iaste: că tot cela ce va fugi de tine şi se va feri de tot binele tău şi cu toată inema şi cu întreg suflet pre Domnul va cerca nu se va lipsi de tot binele [*Ps*. 33, 10]. O, ascultă-mă, lume, că cu cât voi fi în Domnul de sărac, decât tine şi decât toată avuţiia ta sunt mai bogat, şi de Domnul ţiindu-mă cât voi fi de slab, decât tine şi decât toată puterea ta sunt mai vârtos, precum învaţă fericitul Pavel [*2 Cor*.

12, 9].

62. *Omul în voia lui lăsat, carele mai sus se va sui, mai cu grea câdzătură va cădea*

Lumea: O, nepriceputule şi în toate ticăitule! Ia-ţi în minte şi-ţi pune în socotiala tăriia şi virtutea, mărimea şi puterea iubiţilor miei fii, carii cu mine slujindusă, cu de aceste nepreţăluite cununi i-am încununat şi cu înfrumuseţate coronne i-am încoronat; pre carii tu, cu a ta rea şi proastă socotiala, săraci şi measeri îi socoteşti, slabi şi neputincioşi a fi îi numeşti. Au nu unii Africa, Asiia şi Evropa şi, mai bine să dzic.

, 3 – Dimitrle Cantemir – Divanul mai bine zis întregul glob pământesc şi bogăţiile acestor părţi ale lumii? Oare n-au sfărâmat unii falca leului

2 lv şi n-au legat alţii marea cu lanţuri? Oare n-au transformat unii munţii în câmpie şi au abătut alţii cursul râurilor, care, fiind prea adânci ca să poată trece cineva peste ele, le-au scăzut până într-aşa măsură, încât nici genunchiul omului să nu se ude şi le-au prefăcut din mari în mici şi din adânci în neadânci? Oare n-au ridicat unii cetăţi minunate şi de nedescris pe care le-au înconjurat şi întărit cu ziduri înalte şi groase? Şi n-au dărâmat alţii cât ai clipi din ochi oraşe mari, tari şi puternice ca acelea, n-au amestecat ei cu pulberea pământului coloanele cele înalte? Dar de ce să mai laud şi să mai spun faptele lor minunate unui nesocotit ca tine? Căci chiar dacă aş voi să tac faptele lor minunate şi de necrezut, ele singure arată aceasta şi le pun în văzul şi auzul fiecărui om, ca şi alte fapte ale lor (adică ale fiilor mei), necunoscute mulţimii, cum şi puterile şi bogăţiile nemăsurate şi nenumărate pe care, dacă nu poţi să le vezi cu ochii tăi, du-te la istoricii noi şi vechi, căci ei îţi vor arăta pe deplin toate lucrurile minunate şi slăvite pe care le-au făcut şi le-au desfăcut. J

22 r 63. *Cursul şi norocul lumii unt ca roata când se învârteşte înţeleptul*: Mă aflu într-o nespus de mare nedumerire, gândindu-mă şi minunându-mă cu ce imnuri, cu ce laude, cu ce slavă să vestesc, să laud şi să slăvesc pe pictorul acela ager la minte, iscusit la socoteală şi desăvârşit la învăţătură, care a redat pentru prima oară aievea şi a zugrăvit aidoma realităţii chipul şi înfăţişarea vieţii fiilor tăi; o, tu, minte frumoasă, desăvârşită, mai iscusită şi mai ascuţită decât tăişul briciului, care ai asemănat lumea cu roata ce se tot învârteşte în jurul osiei. Într-adevăr, zău, puternică şi cu adevărat fără minciună este comparaţia aceasta! Căci după cum partea dedesubt a roţii urcă în sus şi ajungând la punctul culminant, unde ar trebui să stea chiar dacă nu prea mult, dar cât de puţin,

totuşi, toată a pământului rătundzală şi acestor pomenite părţi

2 lv avuţii au agonisit? Au nu unii falca leului au despicat? Au nu alţii marea cu lanţuje de fier au legat? Au nu alţii munţii şesuri au făcut? Au nu unii apele din gârlele lor au abătut, carile prea adâncă adâncime având, la trecerea lor nice genunchiul omului să nu să ude li-au făcut şi din mari mici, din adânci neadânci li-au premenit? 68 Au nu unii minunate şi nepovestite cetăţi au făcut şi cu de zidiu înălţime şi grosime prea groasă şi prea înaltă li-au încungiurat şi li-au întemeiat? Au nu alţii cetăţi mari, tari, puternice ca acestea în clipala ochiului li-au fărâmat şi zimţii cei înalţi cu ţărna temelii i-au amestecat? Şi ce să mai laud şi să le spuiu minunele lor către un nepriceput ca tine? Căci de aş şi tăcea eu, macara iale singure ale lor peste minuni minunate fapte să arată, şi prin ochiul şi urechea a tot omul să poartă, precum şi alte ale lor (a fiilor miei adică) în mulţime nenumărate şi nemăsurate puteri şi bogăţii, carele, de nu le poţi cu ochiul privi, du-te la cei vechi şi la cei noi istorici, că de toate şi toate deplin îţi vor arăta câte minunate şi slăvite au făcut şi au desfăcut.

22 r 63. *Vârsta şi norocirea lumii, ca roata când să învârteşte67 înţeleptul*: în mare mărime a mirării mirându-mă şi uitându-mă stau. Cu ce cântece, cu ce laude, cu ce slavă voi cânta, voi lăuda şi voi slăvi pre acel subţire la minte, iscusit la socotială şi întreg la chitială zugrav, carele de cât toţi întâi aiave forma şi chipul avuţiei fiilor tăi au şeruit şi adevărat o au zugrăvit. O, frumoasă, întreagă şi de cât simceaoa briciului mai ascuţită şi mai iute minte, că roatei prin osie învârtitoare o au asemănat. Şi adevărat dară şi dzău, foarte fără minciună, adevărat. Că precum partea roatii cea dedesubt să suc în sus şi agiungând în mijlocul cumpănirii (unde, de nu mult, măcar câtăvaşi

puţintică vreme a sta s-ari cădea), nice minută măcar adică nice cât ari clipi ochiul nu să zăbăveşte, ce din cumpăna mijlo

13* 85

nu zăboveşte nicio secundă, adică nici cât ar clipi ochiul, ci din punctul culminant se învârteşte cu mare repeziciune spre partea de jos, astfel că partea pe care mai adineauri o vedeai urcând parcă în aceeaşi clipă o şi vezi coborând, iar partea care se afla la punctul de echilibru superior iat-o acum în punctul inferior de echilibru. Şi după cum ochiul aproape că nu poate să-şi dea seama când urcă şi când coboară roata şi când

22 v face ea un înconjur, la fel este viaţa şi cursul vieţii fiilor tăi: mintea aproape că nu poate pricepe când se naşte fiecare, ce face, cât trăieşte şi când moare. Şi precum partea roţii care urcând de la pământ în sus s-a ridicat deasupra şi iarăşi coborând în jos ajunge dedesubt, acolo de unde se ridicase, tot aşa şi fiii tăi, ieşind din pământ, cu timpul, tocmai când nu se aşteaptă, se întorc iarăşi în ţărâna lor, şi pentru o mică plăcere de scurtă durată, zadarnică şi nefolositoare, în scurtă vreme mor în mod ruşinos şi dispar. Într-adevăr, sunt vrednici de plâns şi de jelit pentru că până la urmă, după o viaţă fără de folos „murind trupeşte, ei mor şi sufleteşte şi devin moştenitori şi locuitori ai focului nestins al gheenei. Mie în schimb, o, lume, fiind fiu al lui Dumnezeu dătătorul a tot darul desăvârşit, ca vulturului mi se va înnoi tinereţea [*Ps*. 102, 5].

64. *Caută să-ţi lungeşti viaţa nu într-acest veac, ci în cel viitor*

Lumea: O, sărmane om, cum te-ai făcut maică minciunilor şi izvor al cuvintelor deşarte? Cum se poate întâmpla una ca asta? Căci iată, sunt 7207 ani de când

sunt făcută de Creatorul meu, şi până acum oricâţi oameni şi câţi fii ai oamenilor au venit în mine, n-am văzut înnoindu-se tinereţea nici unuia. Nici despre bătrâni sau despre cei ajunşi la vârsta bătrâneţii

23 i· n. am auzit să se facă iar tineri şi să se întoarcă la vârsta tinereţii. Doar pe tine, poate, mi se va întâmpla să te văd; dar, după cât socotesc, nici tu nu vei fi mai iscusit şi mai vrednic decât ceilalţi oameni – care de atâtea mii de ani au trecut în atâtea nenumărate mii de generaţii şi care mai sunt încă şi acuma în viaţă cirii, spre în al giosului parte cu mare răpegiune să povârneşte şi aşea parteacarea mai dineoarea o vedeai suindusă în sus, acum şi mai într-acel ceas o vedzi cuborândusă în gios şi parteacarea era în mijlocul cumpănirii deasupra, iaste în mijlocul cumpănirii cei dedesubt. Şi precum ochiul a roatii seamă când să suc, când să pogoară şi când face o învârtejire a lua mai nu

22 v poate, aşea viaţa şi vârsta vieţii fiilor tăi, când se naşte şi cât trăiaşte, ce face şi când moare, minte a pricepe mai nu poate. Şi precum partea roţiicarea de la pământ sau în sus suindusă, sculat, iarăşi în gios pogorândusă, de unde s-au sculat să suppune, aşea şi fii tăi, de in pământ ieşind, iarăşi prin mai nepricepută vreme, iarăşi în ţărna lor să întorc. Şi pentru puţinteluşe a puţintică vreme deşartă şi fără folos dezmierdare grozavă, în scurtă vreme mor şi să trec. Şi mai vârtos adevărat de plâns şi de tânguit iaste că, după viaţă fără de folos, murind cu trupul, mor şi cu sufletul şi al gheenii nestinsului foc moştinitori şi lăcuitori să fac. Iar eu o, lume celui de toate darurile desăvârşit dătătoriu domn fiiu fiind, „înnoi-să-vor, ca a hulturului tinereţele mele” [*Ps*. 102, 5].

64. *Nu într-acesta veac, ce în cel viitor viaţa a ţi s-a lungi sileşte68*

Lumea: O, sărace oame, cum maică minciunelor şi

izvor de cuvinte deşearte te făcuşi! Cum lucru ca acesta a fi să poată? Că eu sunt de 7207 de ani, de când sunt de stăpânul mieu făcută şi până acum câţi oameni şi câţi fii a oamenilor au venit în mine, ni ce a unuia tinereţele să se înnoiască am vădzut, nice bătrâni sau la

23 r vârsta bătrâneţelor viind, iarăşi tânăr să se facă şi la vârsta tinereţelor să se întoarcă, am audzit; ce doară numai pe tine de-mi va fi a te vedea. Însă, precât socotesc, nici tu vei fi mai di-a firea sau mai harnic decât alalţi oameni, carii de atâtea mii de ani, atâtea nenumărate mii de oameni s-au trecut şi câţi acum

— Ca să spui că ar fi cu putinţă ca tu să fii mai iscusit şi mai vrednic decât unii din ei; dar dintr-o mulţime atât de mare de oameni cum de n-a putut nimeni să ajungă ca tine şi să i se înnoiască tinereţea şi să se facă din slab tare şi din bătrân tânăr? Decât numai dacă, aşa cum ţi-am spus mai înainte, te-ai făcut maica minciunilor şi izvorul basmelor, căci bine socotesc şi ştiu adevărat că nici tu nu vei trăi cine ştie cât, mai mult decât ceilalţi oameni.

65. *Viaţa veşnică n-are sfârşit*; *străduieşte-te deci nu să le faci din bătrân tânăr*, *ci din păcătos*, *drept înţeleptul*: Nu aşa, făţarnico, nu aşa; ci ca praful înaintea vântului [*Ps*. 2, 4], aşa de înşelătoare sunt şi minciunile cuvintelor tale; am zis „înaintea vântului”, adică înaintea adevărului. Şi adevărate sunt vorbele mele că mise va înnoi tinereţea ca vulturului, că doar nu de la mine şi nici din mintea mea le-am grăit. Dar acuzatorul tău şi martorul meu este dumnezeiescul părinte David în psalm şi de aceea, hai, ia aminte şi ascultă cuvintele mele pentru că dacă am spus că se va înnoi tinereţea mea – deşi păcătos, am totuşi această nădejde – nu este vorba numai de tinereţea mea, ci şi de a tuturor aleşilor lui Dumnezeu; şi n-am spus „s-a înnoit” sau „se înnoieşte”, ci am zis „se va înnoi” (şi acest lucru îl

cred, şi aşa va fi); nici n-am spus că tinereţea se va înnoi prin reîntoarcerea zilelor, ci prin faptele bune şi folositoare sufletului; şi nu în veacul acesta al împărăţiei tale, ci în veacul şi împărăţia cerurilor, unde sufletul omului, învingându-se prin virtuţi, nu va mai îmbătrâni niciodată. De vrei încă, adu-ţi aminte de cuvântul Domnului, unde zice: „Cinsteşte pe tatăl tău şi pe mama ta dacă vrei să trăieşti mult pe pământ” [*Ex*. 2, 12]. Iată dar că faptele bune prelungesc viaţa şi înnoiesc tinereţea nu numai în veacul ce va să vie şi care este fără de sfârşit, ci şi într-acesta care are sfârşit, mai ales că nu tu, ci cerul este patria noastră.

Încă vii să află. Şi dzici că poate să fii şi tu mai de-a firea şi mai harnic decât câţiva, dară într-atâta soma de oameni, oare cum vrunul să se mai ca tine afle şi să i s-a înnoiască tinereţele şi din slab tare, din bătrân tânăr să se facă? Ce numai precum mai sus ţ-am dzis, că tu maica minciunelor şi izvor basnelor te făcuşi. Căci bine socotesc şi adevărat ştiu că şi tu măcar cu ceva mai mult decât alţi oameni nu vei fi.

65. *Viaţa vecinică zvârşit n-are*; *nice din bătrân tânăr*, *ce din păcătos drept a te face*, *nevoiaşte înţeleptul*: Nu aşea, făţarnico, nu aşea, ce precum pravul înaintea vântului [*Ps*. 1, 4], aşea mincinoase minciunele cuvintelor tale înaintea e cu vântului ce am dzis, adică înaintea adevărului. Şi adevărat cuvintelor mele; că nu de la mine, nice din singură mintea mea am dzis că mi se vor înnoi ca a vulturului tinereţele, ce mai vârtos pârâşi ţie şi mărtur mie pre dumnădzăescul părinte David, *Psal* [*mul* 102, 5]. Şi

23 v ia dară în minte şi pune în urechi cuvintele mele, că căce am dzis că: „se vor înnoi tinereţele mele”, nu numai a mele (macara că păcătos sunt, numai aceia nedejde trag), ce a tuturor aleşilor lui Dumnădzău. Nici am

dzis că: „s-au înnoit” sau: „să înnoesc”, ce am dzis că: „se vor înnoi” şi aceasta crede şi cu bună seamă aşea va fi; nice tinereţele prin de-a doua oară întoarcerea dzilelor, ce prin bune şi sufletului folositoare fapte se vor înnoi; iară nu în veacul sau împărăţiia ta, ce în veacul şi împărăţiia ceriului, unde sufletul omului, prin bunătăţi întinerindusă, nice odănăoară va mai îmbătrâni. Încă de-ţi vei aduce aminte de a Domnului cuvânt unde dzice: „Cinsteşte pre tată-tău şi pre maică-ta, de vei vrea să fii viu mult pre pământ!” [*Ex*. 2, 12]. Iată dară că bunele fapte nu numai în cela veac ce-i fără sfârşit, ce şi într-acest cu sfârşit, viiaţa lungeşte şi tinereţele înnoiaşte. Însă mai vârtos noao nu tu, ce ceriul moşie ne iaste.

66. *Nu nădăjdui în cele pe care le vede /trupul, ci în cele pe care le contemplă sufletul*

Lumea: Cum să-ţi spun şi să te socotesc în toate minţile şi cum să te număr printre cei înţelepţi, de vreme ce tu crezi lucruri zvonite şi nevăzute şi te bizui pe lucruri viitoare şi care abia de acum înainte au să se întâmple, asupra cărora te pronunţi fără să le

2 f cunoşti ce sunt, cum sunt şi când se vor întâmpla şi în care nădăjdueşti rămânând în bezna ignoranţei şi a lipsei de învăţătură? Eu, însă, câte ţi-am arătat şi câte ţi-am spus ţi le-am dovedit. De ce nu crezi tu cuvintele mele, ci crezi în cele ce vor să fie, în cele nevăzute, zvonite şi de neînţeles? Dacă ai fi proroc, aş zice: „Acesta e proroc şi cunoaşte cele viitoare”. Cum însă nici proroc nu eşti, ci un om ca şi ceilalţi oameni, şi pentru că eşti ca şi ceilalţi oameni, iată dar că nu cunoşti cele ce vor să fie. Îmi mai spui apoi că la sfârşitul acestui veac va fi aşa şi pe dincolo, iar tu nu poţi şti nu numai ce va fi la sfârşitul veacului, dar nici ce va fi sau ce se va întâmpla înainte sau după. Cu

asemenea minte şi cu astfel de socoteală, mintea ţi-e în vânt şi socoteala în nori, pentru că tu îţi pui toată nădejdea şi credinţa în cele viitoare şi în cele care vor să fie. De aceea, lăsând acum încăpăţânarea, vino la mine, gândeşte-te şi vezi, bagă-ţi în cap şi înţelege că toate ale mele sunt adevărate, şi aceasta nu numai pentru că ţi le spun eu, ci pentru că aşa sunt mărturisite şi de alţi înţelepţi. Căci toate câte ţi le-am spus, iată că ţi le-am pus şi înaintea ochilor.

24 v Nu fi deci îndărătnic şi neîncrezător, ci supus şi încrezător.

67. *Nădejdea credinciosului nu este zadarnică înţeleptul*: O, mare înşelătoare şi cursă întinsă în negură ce eşti! Ce cale largă şi încăpătoare, dar acoperită cu gheaţă, îmi arăţi şi cu ce rafinată măiestrie (cunoscută însă omului raţional) mă înveţi că eşti demnă de crezare şi deci să te cred. Însă cu aceste mincinoase înşelăciuni ale tale nu-mi vei amăgi sufletul şi nici nu-mi vei clătina judecata; eu nu numai că nu

66. Nu celcă ce impui vede, ce celea ce sufletul priveşte, acelora nedejdiuiaşte

Lumea: Dară cum îţi voi dzice sau cum te voi socoti să fii cu minte întriagă, sau cum cu cei înţelepţi te voi număra, de vreme ce lucrurile spuse şi nevădzute credzi şi pre cele viitoare şi fiitoare te spnjeneşti 5 i

4 r pre cele carile ce sunt cum sunt şi când vor fi necunoscându-le le mărturiseşti şi prin întunericul necunoştinţii şi neştiinţii te nedejdiueşti? Căci eu câte ţ-am grăit, câte ţ-am spus ţi li-am şi arătat; şi cum alor m-le cuvinte nu te încredinţedzi, ce celor fiitoare, nevădzute, neaudzite şi nepricepute te bizuieşti? Că de ai fi proroc, aş dzice: „Acesta iaste proroc şi cunoaşte cele viitoare!” Dară de vreme ce proroc nu eşti, iată dară că eşti un om ca şi

alalţi oameni, şi de vreme ce eşti ca i alalţi oameni, iată dară că cele fiitoare nu pricepi. Încă în spui că la sfârşitul veacului acestuia va fi aşea şi aşea şi tu nu numai cele de la sfârşitul veacului, ce nice mâine, nice mai apoi ce va fi şi ce se va lucra nu poţi a şti69. Iată dară că tu, cu aceasta minte purtându-te şi cu aceasta socotială slujindu-te, mintea ta iaste în vânt şi socotială în nuori, de vreme ce toată nedejdea şi toată credinţa ta în cele viitoare şi-n cele fiitoare pui. Acum dară, lăsând pizma, vino la mine. Caută de vedzi, ia aminte şi pricepe că toate ale mele sunt adevărate; că nu numai căci eu îţi spuiu, ce şi de alţii înţelepţi aşea sunt mărturisite, căci toate câte ţ-am spus, î4 v iată că şi denaintea ochilor ţi li-am pus; şi nu fi pizmătariu şi necredincios, ce următoriu şi credincios.

67. *Nădejdea credinciosului în zădar nu iaste înţeleptul*: Hai, prin ceaţă cu laţe şi mare prilestiaţă ce eşti! Cum largă şi lată, însă cu gheaţă căptuşită cale îmi arăţi! Şi cu ce ascuţit (însă de omul cunoscătoriu priceput) meşterşug, precum tu să fii credincioasă şi eu să te credz mă înveţi? Dacă cu acestea ale tale mincinoase înşelături inema nu-mi vei smomi, nici cu gândul mă voi îndoi şi nu numai să le credz, ce nici ale audzi poftesc. Căce eu pretine să te dovedesc nu-mi trebuie, căci tu singură pretine precum basne le cred, dar nici nu doresc să aud de ele. De aceea, nu am nevoie să te combat eu, fiindcă tu însăţi te dovedeşti a grăi basme, cu atât mai mult cu cât ştiu adevărat şi înţeleg fără nicio greutate că toate lucrurile tale seamănă cu comediile care par a fi ceva şi după foarte puţin timp sunt ca şi cum n-ar fi fost. Tot aşa eşti tu, şi lucrurile tale sunt aidoma unor comedii, tu însăţi eşti o comedie vătămătoare sufletului. Comediile pe care le fac oamenii nu dăunează nimănui cu nimic, doar că fac să ne trecem vremea fără folos; însă tu duci şi trupul la

tulburare, şi sufletul la chin; ba mai mult, tu nu foloseşti nici aici, nici dincolo*, decât numai că prin suliţele, adică prin desfătările tale.

2 Br îndulceşti ochiul şi răneşti nevăzutele inimi, şi nu numai inima trupului, ci şi pe aceea a sufletului, a cărei rană nu are vindecare. Pentru acest motiv deci răbdând voi răbda, adică nădăjduind voi nădăjdui spre Domnul, şi nu mult timp, şi nici cu zăbavă, căci nădejdea mea va fi împlinită. Pentru că mai mult decât toate, credinţa mea este nădejde, şi prin adevărata credinţă nădejdea nu îmi va fi zdarnică. În felul acesta eu voi fi încununat mai frumos, căci am crezut cu toată inima şi cu tot sufletul, fără şovăială, ceea ce am auzit, şi cu adevărat am nădăjduit în ce mi s-a făgăduit.

68. *Spurcatele pofte înmulţindu-se, până la urmă te îneacă în adâncul descurajării*

Lumea: O, rătăcitule şi puţin ştiutorule, tu vrei să-mi spui mie şi vrei să mă înveţi pe mine? Sau vrei să zici poate că eşti mai bătrân de ani decât mine? Căci toate cele ce-mi spui tu că le-ai auzit eu le-am şi văzut, şi câte voi mai vedea eu de aci încolo nici strănepoţii tăi nu au să audă de ele! Să nu te faci că ştii mai multe decât mine. Crezi oare că n-am văzut destui dintre cei ce aveau mintea ta, făcându-şi aceeaşi socoteală ca şi tine, care şi-au pus speranţa în lucrurile viitoare, şi astfel, rămânând doar cu nădejdea, au pierdut şi bunătăţile mele şi nici n-au ajuns vreodată la cele

* ἄλλου = „dincolo”, „pe lumea cealaltă”.

grăeşti te dovedeşti; mai vârtos că prea cu adevărat ştiu şi prea cu bună seamă pricep, căci toate lucrurile tale, comediilor – carile oare ce a fi să par, iară peste puţinei ceas ca cum n-ar fi fost să fac – să asamănă.

Ce aşeaşi hireşi şi tu şi lucrurile tale comedii sunt şi

aşea tu mai vârtos eşti comedie stricătoare sufletului;

căci comediile cele ce oamenii le fac nu strică cuiva ceva, fără cât zăbăvăsc fără dobândă; iară tu şi trupul aduci la lângă şi sufletul duci în muncă; şi mai vârtos nici aicea foloseşti, nici aiurea, fără cât numai cu suliţile (dezmierdările adică) ochiul îndulceşti şi pre nevădzute inemile răneşti; şi nu numai inema trupului, ce şi a sufletului, a căruia rană vindecare n-are. Pentru aceasta dară eu, răbdând voi răbda, adică nedejdiuind voi nedejdiui în Domnul, şi nu mult, nice cu zăbavă, şi nedejdea mea se va izbândi. Căci decât toate mai vârtos credinţa mea nedejde iaste; şi aşea, prin adevărata nedejde, nedejdea în deşert nu-mi va fi. Şi pentru aceasta mai frumos mă voi încorona, căci cu toată inema şi cu tot sufletul fără îndoinţă audzind am credzut şi întru adevăr, după făgăduinţă, am nedejdiuit.

68. *Spurcatele pohte înmulţindusă, până mai preurmă în prăpastea oceanii te liapădă*

Lumea: O, amăgitule şi puţin priceputule! Au tu mie vrei să-mi spui? Au tu pre mine vei să mă înveţi? Au vei să dzici că eşti la ani mai vechi decât mine? Căci tu celea ce-m spui că li-ai audzit eu li-am vădzut şi, şi de acum înainte, câte voi vedea eu nici strănepoţii tăi nu le vor audzi. Nici te face tu denaintea mea mai mult ştiutoriu. Au n-am vădzut eu pre mulţi cu a ta minte purtându-să şi cu socotiala ta slujindusă şi în lucrurile fiitoare nedejdiuindusă? Şi aşea, numai cu nedejdea rămâind, şi de ale mele bunuri s-au scăpat, şi nici odânăoară aceia ce au gândit au agiuns, nice ce au cercat au aflat, nice vremea loc de căinţă i-au mai dat. Ce aşea şi aceia ca tine neascultând fiind şi folosi pe care le gândeau, nici n-au găsit ceea ce căutau, şi nu li s-a dat nici timp, nici loc de căinţă. Dar fiindcă au fost şi ei neascultători ca tine şi n-au

vrut să audă cuvintele mele folositoare, de toate s-au lipsit şi s-au depărtat. Vezi dar acum şi ascultă-mă şi crede-mă tot ce-ţi voi spune; pentru că am să-ţi spun cuvintele unui om mai înţelept decât tine, şi într-adevăr mi se pare că, prin aceasta, te voi birui: „Cine a văzut spiritul omului urcându-se în sus sau spiritul animalului coborându-se în jos? Toţi dintr-un loc au ieşit şi într-un loc vor merge” [*Ecl.* 3, 20 – 21]. Nici îndreptăţirea nădejdii tale ochiul nu a văzut-o şi urechea n-a auzit-o. Să ştii deci, cu adevărat, că în zadar te osteneşti şi degeaba nădăjduieşti. Şi măcar aceasta socoteşte: De vreme ce acel ce se află în mine şi se serveşte de bunurile mele ieşind din mine (adică după moarte) n-a văzut niciun bine, atunci ce bine va mai găsi el sau ce fericire o să mai întâlnească? Ştiu eu că în marea-ţi îndărătnicie vei răspunde că au găsit sau că vor găsi. Dar spune-mi, de unde-ţi vine o încredere atât de tare sau care dintre cei ce au ieşit din mine, adică dintre cei morţi, s-a întors, adică a înviat, ca să vină şi să-ţi spună că a găsit un alt bine mai bun decât\ binele meu? Iată, eu nu doresc două mărturii de la tine, ci una singură. Dar sunt sigură că nu vei găsi răspuns, iar tu să fii convins că nădejdea ta este zadarnică.

69. *Omul drept nu va muri în veci înţeleptul*: Este adevărat că, în ce priveşte anii, eşti mai bătrână decât mine, în privinţa asta nu te contrazic; de-aceea te-ai şi învăţat să întinzi aşa de multe şi felurite curse, şi cu ele i-ai prins în lanţurile tale pe mulţi ca mine, care au slabă fire omenească. Adevărat ai spus că ochiul n-a văzut şi urechea n-a auzit îndreptăţirea nădejdii celor care cred drept. Aşa şi este, căci pentru răbdarea celor pe care tu îi chinuieşti crunt şi fără milă în fiecare zi, în fiecare ceas şi în tot chipul, stăpânul creaţiei urmează să le dăruiască bunurile pe care nu le-au văzut şi desfătările pe care nu le-autoarele

mele cuvinte neînţalegând, de toate s-au scăpat şi s-au depărtat. Şi caută acum dară de mă ascultă şi ce-ţi voi spune mă crede; căci voi a unui decât tine mai înţelept om cuvânt să-ţi grăiesc şi mi să pare – şi adevărat iaste – că cu aceasta să te dovedesc. Că „cine au vădzut duhul omului suindusă în sus sau a dobitocului coborândusă în gios? Toţi dintr-un loc au ieşit, într-un loc vor merge” [*Ecl*. 3, 20 – 21]70. Nice izbândirea nedejdii tale au vădzut ochiul sau au audzit urechea, ce numai întru adevăr să ştii că în zădar ostenință şi în deşert nădejde tragi. Că măcar pe aceasta socoteşte: de vreme ce cineva în mine fiind şi cu ale mele bunuri slujindusă şi bine n-au vădzut ieşind din mine (adică după moarte), ce bine va să mai găsască sau ce fericire va să-l mai tâlniască? Dară ştiu că după a ta îndărăpnică pizmă, precum au aflat sau va afla, vei să dzici. Dară spune-mi, de unde până într-atâta ţi-au încredinţat? Sau cine dintr-acei ce din mine au ieşit (adică din cei morţi) s-au întors (adăcă au învins)

26 r şi precum alt bine mai bun decât binele mieu au aflat, să vie să-ţi spuie? 71 Iată că eu nu doao, ce o mărturie îţi poftesc. Ce precum nu vei afla, foarte adevărată sunt; şi tu, iarăşi, precum nedejdea ta în zădar să fie, adevărat să fii.

69. *Dreptul în veci nu va muri înţeleptul*: Adevărat că decât mine la ani mai veche eşti; şi la aceasta împotrivă nu mă puiu. Şi pentru aceasta dară aşea de multe şi feliu de feluri de laţuri a întinde ţi-ai învăţat şi cu acelea pre mulţi ca mine, de om slabă purtătoriu de fire, i-ai în laţurile tale vânat. Şi încă adevărat ai grăit că izbândirea nedejdii a bunilor credincioşi ochiul n-au vădzut, nice urechea au audzit, şi aşea iaste; că pentru a lor răbdare, carea tu în toate dzilele şi în toate ceasurile în tot chipul cumplit îi fără milă chinuieşti, dărui-le-va stăpânul a toată facerea

bunurile carele n-au văzdut şi desfătările carele n-au audzit [*1 Cor*. 2, 9] şi pentru auzit (7 *Cor*. 2, 9); şi le vă dărui acestea pentru că nu s-au amestecat cu tine şi au îndurat cumplitele tale cazne chinuitoare. Dar după două adevăruri ai adăugat şi o minciună precum ţi-e aproape mereu obiceiul, de aceea frumos te voi combate cu fericitul Pavel, acolo unde zice: „Să sporească întotdeauna în lucrul

26 v Domnului, ştiind că truda lor întru Domnul nu este zadarnică” [*1 Cor*. 15, 58]; şi tot el spune iarăşi că Domnul a făgăduit celor curaţi viaţa viitoare. Dumnezeu nu ştie să mintă [*Evr*. 6, 18]; sau ai de zis ceva şi împotriva acestor cuvinte mai puternice decât zidurile şi decât temeliile de marmoră? Oare nu mi se cuvine acum să sper cu tărie şi fără îndoială, de vreme ce şi Pavel este cel care mărturiseşte adevărata făgăduinţă a Domnului, Pavel, care, ca şi Dumnezeu, nu ştie să mintă? O, lume, călăuză oarbă; o, lume, plină de videşuguri şi cursă pregătită; o, lume, bună de gură şi grăitoare de minciuni! Cât de mult te căzneşti şi cum te zbaţi să mă faci să cred prin linguşiri că vorbele tale sunt adevărate şi că minciuni sunt cuvintele Domnului şi ale credincioaselor sale slugi! Dar mai degrabă voi primi moartea decât să-mi pun în minte nu numai să fac, dar măcar să spun lucrul acesta. Ci iarăşi, cu glas tare, voi zice: „Răbdând voi răbda pentru Domnul [*Ps*. 39, 1] şi nădăjduind voi nădăjdui în cuvintele adevărate ale slugilor sale, şi neabătându-mă de la acestea, nădejdea mi se va împlini”. Iar pe tine.

27 r arătare deşartă şi vis amăgitor, te voi socoti şi te voi numi călăuză oarbă a celor care te urmează.

70. *Cerând cu deplină credinţă cele cereşti, ţi se vor da* totodată *şi cele pământeşti*

Lumea: Deoarece nădăjduieşti cu atâta tărie şi te bizui pe multe lucruri viitoare şi care abia de acum înainte

urmează să se înfăptuiască, şi nu crezi în cele ce vezi, ci în cele ce auzi, de ce dar în toate treburile tale şi în toate acţiunile tale te foloseşti de înlesnirile mele? Mai întâi, de ce locuieşti în mine? De ce mănânci bucatele şi hrana mea? De ce aduni grâul şi roadele ţarinelor mele? De ce culegi roadele pomilor mei? De ce te îmbraci în veşmintele mele şi, încingându-te, că nu s-au amestecat cu tine şi au ale tale cumplite munci chinuitoare suferit, le va da acestea. Iară după doao, adevărat ai una minciună grăit, precum mai la toate aşea ţi-ai obiciuit. Şi cu fericitul Pavel frumos te voi dovedi unde dzice: „A să îmbişugi în lucrul

26 v Domnului pururea, ştiind că osteninţa lor să nu fie în deşert în Domnul” [7 *Cor*. 15, 58] şi aiurea dzice: „Căci viiaţa fiitoare au giuruit Domnul (curaţilor); Dumnădzău a minţi nu ştie” [*Evr*. 6, 18]. Au şi împotriva acestor decât zidiurile mai tari şi decât temeliia de marmure mai întemeiate cuvinte ai ceva a răspunde? Au nu mi să cade mie aemu tare şi fără îndoinţă să mă nădejdiuesc, de vreme ce Pavel iaste carile mărturiseşte adevărata a Domnului făgadă, carile, ca şi Domnu-său, a minţi nu ştie? Ah, povaţă oarbă ce eşti, lume! Ah, plină ce eşti de meşterşuguri şi cursă întinsă ce eşti, lume! Ah, spuitoare de basne şi mărturisitoare de minciuni ce eşti, lume! Cum sileşti şi a mă face te cu linguşituri nevoeşti, ca cuvintele tale să fie adevărate şi a Domnului şi ale credincioase slugile Domnului să fie minciuni, să dzic. Pentru care lucru moarte voi primi, şi aceasta, nu numai a face, ce nice a dzice nu o voi gândi, ce iarăşi cu glas mare voi dzice: „Răbdând, voi răbda Domnului şi nedejdiuind, mă voi nedejdiui adevăratului cuvânt al slugii Domnului” [*Ps*. 39, 1]; şi dintru aceasta nepoticnindu-mă, după a mea nedejde mi s-a izbândi. Iară pretine părere deşartă şi vis de nălucire te voi socoti, şi celor ce-ţi

27 i ţie urmaliză, povaţă oarbă te voi numi.

70. *Cu întriagă credinţă cele cereşti cerşind, împreunăşi cele pământeşti ţi se vor da*

Lumea: De vreme dară ce până într-atâta tărie nedejde ai şi pre multe viitoare şi fiitoare te întemeiedzi, şi nu cele ce vedzi, ce cele ce audzi credzi, căci dară cu ale mele lucruri în toate ale tale lucruri şi chivernisele te slujeşti? întâi dară, căci în mine lăcueşti? Căci hrana şi bucatele mele mănânci? Căci pâinea şi bivşugul ţarinilor mele strângi? Căci roadele poamelor mele culegi? Căci cu hainele mele te investi şi încin te acoperi cu ele? Ce ce mulgi vaca mea? De ce aduni mierea albinelor mele? De ce ari ogorul cu boul meu? De ce semeni cu seminţele mele? De ce umbli cu corabia mea pe mare şi cu calul meu pe uscat? Şi ce să mai lungesc vorba; pe scurt, precum ţi-am mai spus şi altă dată: de ce te foloseşti de toate lucrurile mele? De vreme ce zici că eu nu sunt bună şi nici binefăcătoare, pentru ce te gospodăreşti în tot chipul cu ele, părându-ţi-se bune cele ce am? Toate cele pe care le faci ştiu eu de ce le faci: ca să nu-ţi lipsească ceva mâine şi ca să se înmulţească toate cu prisosinţă în casa ta. Să-ţi mai spun încă un lucru, o, săracule cu mintea, pe

27 v care ştiu că nu-l vei tăgădui: Oare nu te învaţă *Sfânta Scriptură*: „Nu te îngriji ce vei mânca sau bea mâine”? [*Mt.6, 25*]. Poţi oare să tăgăduieşti aceasta, sau poţi să spui că nu-i aşa? Desigur că nu! Atunci de ce trăieşti fără nădejde? De ce umbli şi nu stai? De ce te osteneşti şi te îngrijeşti de ale tale, dacă, după cuvântul *Scripturii*, chiar de vei sta şi nu te vei îngriji, mâine toate cele necesare ţi le vei avea de-a gata şi nu-ţi vor lipsi? Acum trebuie să ştii însă – şi ştiind să-mi mulţumeşti – că eu sunt aceea care fac şi dăruiesc tuturor tot binele şi că, deşi eşti îndărătnic, îţi fac parte şi ţie, ca şi celorlalţi, din

(bunătăţile şi din comorile mele, şi îţi adaug şi mai multe la câte ai. De aceea, recunoscând-aceasta, trebuie să-mi mulţumeşti.

71. *Dumnezeu nu te-a lăsat rob, ci stăpân, de aceea tu să porunceşti Uimii, iar nu lumea ţie înţeleptul*: Cuvântul pe care mi-l înfăţişezi se află, într-adevăr, în *Sfânta Scriptură*. Aşa este, şi eu cred în el. Mai aminteşte-ţi însă că după ce atotputernicul Dumnezeu te-a plăsmuit în chip desăvârşit pe tine şi toate cele ce se află întru tine, adică pământul şi tot ce produce el, marea şi tot ce cuprinde ea, m-a zidit şi pe mine din lut şi din ţărână; pe tine te-a

28 r făcut cu cuvântul, însă pe mine el însuşi m-a plămădit cu mâinile lui cele atotputernice, iar după aceasta, suflându-mi duhul său, m-a însufleţit, zicând: „Adam, făptura mâinilor mele” şi [făcându-mă] după asemă gându-te te înveleşti? Căci vaca mea mulgi? Căci miiarea albinilor mele strângi? Căci cu boul mieu ari? Căci cu sămânţile mele samini? Căci cu corăbiia mea pre mare şi cu calul mieu pre uscat îmbli? Şi ce să-ţi spuiu mai îndelung, ce prescurt: căci – precum ţ-am mai dzis – cu toate ale mele te slujeşti? Şi de vreme ce precum eu să nu fiu bună, nice făcătoare de bine îmi dzici, căci ale mele bune părândusă în tot chipul cu dânsăle te chiverniseşti? Ce acestea toate oricâte le faci, eu ştiu pentru ce le faci: pentru ca să nu-ţi ceva mâine lipsască şi mai mult în casa ta toate să se înmulţască. Şi să-ţi spuiu, săracule de minte, alta, carea ştiu că nu o vei putea tăgădui: Au nu te *Zvânta Scriptură* învaţă: „Nu te griji ce vei mânca sau ce vei bea mâine?” [*Mt.* 6, 25]. Au putea-vii aceasta tăgădui, sau putea-vii că aceasta nu iaste aşea să dzici? Ba. Căci dară nu cu nedejde trăieşti? Căci îmbli şi nu şedzi? Căci munceşti şi te grijeşti? Că (după cuvântul *Scripturii*) de vei

şi şedea şi să nu te grijeşti, mâine toate acestea ţie trebuice nelipsindu-ţi, vor fi gata. Acum dară, aceasta trebuie să cunoşti şi cunoscând mie să-mi mulţămeşti: căci eu sunt tuturor în toate de tot binele făcătoare şi dătătoare, şi precum pre alţii, aşea şi pretine (macara că îndărăpnic eşti), bunurilor şi vistearelor mele părtaş te fac şi din cât ai, mai multe îţi adaug. Şi pentru aceasta cunoscând trebuie, iarăşi dzic, să-mi mulţămeşti.

71. *Nu rob, ce stăpân lumii Dumnădzău ţi-au lăsat; pentru aceasta tu pe dânsa, iară nu ea pe tine să stăpâniască înţeleptul*: Cuvântul carele-mi arăţi adevărat al *Svintei Scripturi* iaste; şi aşea iaste şi aşea eu îl credzu. Însă îţi adu aminte că după ce desăvârşit ţi-au Dumnădzău atoateputernicul plăsmuit şi toate în tine lăcuitoare ce să află, adică pământul şi celea ce el le naşte, marea şi toate plinirile ei au făcut, mai pre urmă de toate pre mine din lut şi ţărnă m-au zidit. Şi ţie au dzis şi ţi-au făcut, iară pre mine singur cu ale lui puternice mână m-au frământat, şi după aceasta, suflându-mi cu duhul său, m-au însufleţat, dzicând: „Adam, zidinarea sa, el m-a înălţat domn şi stăpân peste toate cele ce sunt în lume, adică în tine, pe toate mi le-a dat mie şi pe seama mea: oile, boii, chiar şi peştii mării şi altele şi „m-a încununat ceva mai prejos decât îngerii” [*Ps*. 8, 6]. Pe scurt, pe mine m-a făcut stăpân, iar pe tine slugă, poruncindu-mi mie să-ţi poruncesc, iar ţie să mă asculţi, şi te-a lăsat în voia mea, ca să mă folosesc de tine după cum îmi place mie. Iată deci că nu eu ţie, ci tu mie trebuie să mi te supui, şi nu eu de tine, ci tu trebuie să asculţi de mine. Iar pentru că mi s-adat de către atoatedătătorul Dumnezeu atâta autoritate încât să folosesc cum îmi place lucrurile tale – *da. T* spre cele bune – să nu socoteşti că dacă mă voi lăsa în nădejdea lui Dumnezeu cel ce mi-a dat nădejdea, îmi va lipsi ceva! Nu!

I, e voi avea într-adevăr pe toate din belşug şi nu-mi va lipsi absolut nimic. Căci „cei care caută pe Dumnezeu nu 28 v vor fi Hpăiţi de niciun bine” [*Ps*. 33, 10] şi iarăşi, ascultând de sfânta poruncă, voi osteni şi în sudoare îmi voi agonisi hrana. Mai mult nu mă voi strădui numai pentru mine, ci şi altora voi căuta să le fiu de folos şi, mai ales, să le fac parte şi altora din darul pe care mi l-a dat Stăpânul, pentru ca fructificându-mi talanţii să realizez un câştig şi mai mare. Dar să realizez un câştig, nu să umblu fără frâu în zadar şi fără folos în petrecerile şi dezmierdările care strică atât de mult trupului, ca şi sufletului; ci lucrându-mi pământul, voi mânca şi eu şi-mi voi hrăni şi fratele. Căci cum m-aş mai numi om, şi cum m-aş considera slugă credincioasă stăpânului meu, dacă – ferească Dumnezeu! – mi-aş cheltui darul şi câştigul cu spurcatele şi desfrânatele tale pofte! Căci aceasta nu numai fiinţele raţionale, adică oamenii, vedem că nu o fac, dar nici animalele

— Fiinţele înzestrate cu simţuri – căci şi ele arată una faţă de alta oarecare dragoste. Aşadar, cum aş putea oare să ascult cuvintele tale viclene şi corupătoare şi să mă fac mai rău decât animalele neraţionale, schimbându-mi natura omenească în natură neraţională? Aş ajunge mai rău decât animalele neraţionale dacă te-aş asculta şi aş face după cuvântul tău.

rea mânulor mele!” 72. Şi după asemănarea lui şi peste toate câte fiitoare în lumea – în tine adică – stăpân şi domn m-au înălţat, toate pre mână şi preseamă mi-au lăsat: oile, boii, încă şi peştii mării şi alalte şi „cu oarece puţintel mai gios decât îngerii m-au încununat” [*Ps*. 8, 6] şi cu un cuvânt să-ţi dzic, pre mine stăpân – pretine slugă, pre mine poruncitor în – pretine ascultătoriu a fi au poruncit, şi în voie lăsându-mă, precum mi-a fi voia, aşea

să mă cu tine slujăsc. Iată dară că nu eu ţie, ce tu mie eşti suppusă, nice eu pretine, ce tu pre mine a asculta trebuie. Şi pentru căci de la a toate dătătoriul Dumnădzău până într-atâta pozvolenie mi s-au dat, pentru aceia cu lucrurile tale, precum îi va plăcea aşea mă voi sluji, însă spre cele bune. Nici să gândeşti că de mă voi lăsa în nedejdea aceluia ce mi-au dat nedejde, Dumnădzău, îi va lipsi ceva. Ba. Adevărat toate deplin voi avea şi una macara nu-m va lipsi, că: „ceea ce cearcă pre Dumnă

28 v dzău nu vor fi lipsiţi de tot binele” [*Ps*. 33, 10]; ce iarăşi a lui poruncă zvântă ascultând, voi munci şi în sudori voi agonisi hrana mea. Însă iarăşi nu numai pentru mine voi sili, ce şi altora voi nevoi a le folosi; şi mai vârtos ca şi pe alţii darului mieu, de la stăpânul mieu dat, părtaşi să-i fac, şi neguţitorind talanţii miei, mai multă dobândă să fac. Însă, dobândă făcând, nu în deşerte şi a fără folos mult trupului şi sufletului stricătoare desfătări şi dezmierdări să mă desfrânedz; ce lucrând pământul mieu, voi mânca şi eu şi pe fratele mieu voi hrăni. Că mai vârtos ce om m-aş numi, sau cum driaptă slugă Domnului mieu m-aş socoti, când în spurcate şi fără zăbală desfrânate alintăturile tale darul şi câştigul mieu aş cheltui? Să nu dea Dumnădzău! Că aceasta nu numai dobitoacele sămăluitoare (adică oamenii), ce nici dobitoacele simţitoare vedem că nu fac (căce şi iale una către alaltă o dragoste arată). Ce iată dară eu cum voi rele şi stricătoare cuvintele tale asculta şi mai rău decât dobitoacele să mă fac şi firea cea omeniască să o schimb pre firea dobitociască? Şi încă decât dobitoacele mai rău, de voi asculta şi voi face după cuvântul tău!

14* 101

72. *Dumnezeu, care le poartă de grijă păcătoşilor, cu cât mai mult le va purta celor drepţi*)

Lumea: Acum văd cum cauţi să găseşti multe cuvinte,

deşi fără nicio socoteală, ca să-mi răspunzi. Dar vreau să te întreb şi eu, pentru că spui că citeşti *Sfânta Scriptură*, oare nu zice aceasta într-un loc: „Ia aminte la păsările cerului, că nici nu ară, nici nu seamănă şi hrana nu le lipseşte?” [*Mt*. 6, 26]. Acum dar de ce vrei să te arăţi neascultător faţă de *Sfânta Scriptură*? Cum de calci porunca lui Dumnezeu, nesocotind-o, şi te căzneşti şi te lupţi în tot felul? Ari, semeni, vânezi, lucrezi şi aşa mai departe? De ce nu te laşi pe nădejde, şi atunci aş vrea să te văd cum vei trăi? Atunci vei cunoaşte cât sunt eu de bună şi cât sunt de bune bunătăţile bunătăţii mele.

73. *Nu celor leneşi, ci celor harnici le dă Dumnezeu darurile sale înţeleptul*: Cu acest raţionament înşelător vrei deci să mă amăgeşti şi să-mi demonstrezi că fac rău pentru că ar, semăn şi îmi agonisesc hrana cu o osteneală dreaptă? Dar nu socoteşti – sau chiar dacă socoteşti, numai te prefaci că nu – ce ordine înţeleaptă, frumoasă şi de mintea omenească nepricepută a stabilit Dumnezeu, cel slăvit în vecii cei fără de sfârşit? Căci precum ţi-am mai spus, lăsându-mă peste toate acestea stăpân şi căpetenie cum laşi unui împărat slugile pe care le are, toţi aşteaptă să mănânce pâinea mea. Şi după cum eu primesc de la împăratul meu – adică de la Dumnezeu – toate în dar şi fără vreo plată, să le dau şi lor la fel în dar şi fără plată, cu atât mai mult cu cât pentru mine, adică pentru om, au fost făcute toate spre slujirea şi înlesnirea lui. De aceea şi slugile mele trebuie să se hrănească din rămăşiţele bucăţelelor mele. Să ştii, deci, că acolo unde zice *Scriptura* despre păsări că nu seamănă şi nici nu seceră, şi totuşi Părintele ceresc le hrăneşte, e vorba despre săraci, care nu pot nici să semene şi nici să secere, dar care trăiesc datorită celor ce ară şi seamănă. Şi adu-ţi aminte şi de alt loc unde spune *Scriptura*, prin gura credincioasei

29 r 72. *Dumnădzău grijea păcătoşilor având, cu cât mai vârtos a drepţilor va avea*!

Lumea: Acum vădz că tu multe cuvinte, însă fără socotială cuvinte, a răspunde vei afla. Dară însă voi să te întreb, de vreme ce dzici că *Svinta Scriptură* citeşti: au nu dzice într-un loc: „Ia aminte păsările ceriului, că nice ară, nice samănă şi hrana nu le lipseşte”? [*Mt*. 6, 26]. Acum dara, căci tu de *Svinta Scriptură* neascultătoriu te faci şi căci porunca Domnului nesocotindu-o o calci şi în tot chipul te sileşti şi te nevoeşti – ari, sameni, vânedzi, lucredzi şi alalte

— Şi căci nu te laşi pre ned-jde? Şi atuncea să vedzi cum vei trăi; atuncea vei cunoaşte cât sunt eu de bună şi câte sunt de bune bunurile bunătăţilor mele.

73. *Nu celor leneşi*, *ce celor ostenitori Dumnădzău darurile sale dă înţeleptul*: Au cu aceasta a ta amăgealnică socotială să mă amăgeşti şi precum că ceva rău fac vrei să-mi arăţi căci ar, samăn şi cu muncă driaptă hrană îmi agonisăsc? Dară aceasta nu socoteşti – au adevărat că, deşi socoteşti, te faci a nu socoti – că Dumnădzău, în veci fără zvârşit luădatul, cât de înţeliaptă, frumoasă şi de mintea omeniască nepricepută au orânduit tocmală? Că precum ţ-am şi mai dzis că, pre mine acestora tuturor stăpân şi mai mare lăsându-mă, precum

29 y la un împărat oricâte slugi ari avea toate a lui pită a mânca aşteaptă, şi precum eu, de la împăratul mieu Dumnădzău în dar şi fără alt preţ iau, aşea lor în dar şi fără plată să le dau; mai vârtos că pricina mea, adică a omului, alalte toate s-au făcut pentru slujba şi pentru lesnirea lui. Pentr-aceia şi slugile meale din rămăşiţele fărâmuşilor mele să se hrăniască. Deci să ştii că unde dzice *Scriptura* pentru pasiri că nu samănă, nice ară şi părintele cel ceresc le grijeşte, va să dzică pentru cei săraci carii a

ara putere n-au, nice a semăna pot, carii prin pricina celor ce samănă şi ară să hrănesc. Şi-ţi adă aminte unde mai dzice *Scriptura* prin rostul credincioasei hananencii „căci şi cum să hră cananeence, că „şi câinii se hrănesc din fărâmiturile ce cad de pe mesele stăpânilor lor” [Mc. 7, 28]. Aşadar, şi eu arând şi semănând, se hrănesc atât păsările cerului din prisosul ţarinei mele, cât şi câinii din fărâmiturile de la masa mea. Dar nici păsărilor în cuibul lor, nici câinilor care şed în culcuşul lor nu le vine hrana în gură, ci păsările şi-o agonisesc zburând, iar câinii umblând şi mirosind, căci ei caută hrana lor, nu hrana îi caută pe ei. Aşadar, acele animale neraţionale, care se conduc numai de simţuri*, se luptă pentru

3°r hrana lor; iar eu, fiind şi raţional şi conducându-mă în acelaşi timp şi de simţuri, cu ce râgreşesc lui Dumnezeu de-mi voi căuta hrana? Mai cu seamă că el singur, dintr-aşa bogată milă, a poruncit pământului să facă seminţele, să încolţească, să crească şi să dea roade spre hrana mea. Iată de ce mă voi strădui pururi de aceasta, căci nu celor leneşi şi trândavi, ci celor harnici şi sârguitori le-a dăruit Dumnezeu bunătăţile sale, precum a zis: „Bate şi ţi se va deschide, cere şi ţi se va da” [*Mt.* 7, 7].

74. *Omului îi este dat să înfrunte toate primejdiile din lume*

Lumea: Acum după mintea ta necultivată şi socoteala ta rătăcită îmi dau seama că ai să spui că în mine sunt toate relele, greutăţile, neorânduielile, chinurile, nenorocirile şi răsturnările şi, aşa cum aiurezi, că eu aş fi mai rea decât toate relele şi mai amară ca tot amarul, că în mine nu se găseşte niciun lucru bun şi nicio bunătate, nici odihnă, nici linişte, nici pace sau înlesnire, ci în toate numai răutate şi, comparându-mă, cu tot răul mă asemuieşti. O, sărmane şi de trei ori nenorocitule! O,

smintitule şi descreieratule, cum poţi una să spui şi să mărturiseşti, şi alta să urmăreşti şi să pofteşti? Dar dacă sunt atât de rea şi de cumplită, atât de amăgitoare şi de sălbatică precum spui tu, cu inima ta nedreaptă şi cu buzele

3°v tale mincinoase, atunci de ce locuieşti în mine? Şi

* άλογα ζώα οντάς αισθητικά = „fiind fiinţe neraţionale înzes trate cu sensibilitate”.

nesc din fărâmuşurile ce cad de pe masa stăpânului” [Mc. 7, 28]; aşeadară, eu arând şi semănând, şi păsările ceriului din rămăşiţa ţarinii şi cânii din fărâmuşurile pânii mele să hrănesc. Nice păsările în cuibul lor, nice câinii în stratul lor şedzând, le vine hrană la gură, ce păsările cu zburarea şi cânii cu îmblarea şi cu adulmăcarea hrana îşi agonisesc; şi ei pe hrană, iară nu hrana pe dânsele cearcă. Acum dară, acele purtătoare de duh

W nesimţitoriu73 fiind, spre a lor hrană să nevoiesc; dară eu, purtătoriu de duh simţitoriu fiind, de voi cerca hrana mea, lui Dumnădzău ce greşesc? Mai vârtos că el singur, dintr-a lui preabogată milă, pământului au poruncit să criască sămânţe, să dea roadă spre a mea hrană. Şi pentr-aceasta totdiauna mă voi nevoi, că nu celor leneşi şi trândavi, ce celor nevoitori şi ostenitori au dăruit Dumnădzău bunurile sale, precum au dzis: „Bate şi ţi se va deschide, cere şi ţi se va da” [*Mt.* 7, 7].

74. *Câte fortuni în lume sunt, toate omului a le trage îi iaste*

Lumea: Acum dară, după a ta proastă minte şi rătăcită socotială, cunosc că vei să dzici precum câte răutăţi, câte greutăţi, câte răscoale, câte nevoi, câte bezcisnicii şi câte blăstămăţii, toate în mine sunt şi, după cum burgueşti, eu să fiu mai rea decât tot răul şi mai amară decât tot amarul: nice bine sau bunătate, nice

odihnă sau aşedzare, nice îndemână sau lesnire în mine să află, ce numai în toate, tot rea şi tot răului potrivindu-mă, mă asameni. O, sărace şi de trei ori mişelule! O, streinule de minte şi lipsitule de crieri! O, cum una grăeşti şi mărturiseşti, şi alta cei şi pofteşti! Dară de vreme ce (cum dzici tu cu acea inemă

30 v strâmbă şi cu acele budze mincinoase) sunt aşea de rea, aşea de cumplită, aşea de amăgitoare şi aşea de aspră, căce în mine lăcueşti? Şi adevărat ştiu că şi ca viiaţa într-această lume Dumnădzău să-ţi lungească te rogi. Şi încă cu bună seamă mai ştiu că de ţi-ai şti ştiu adevărat că te rogi lui dumnezeu ca să-ţi lungească viaţa în această lume şi ştiu şi mai sigur că, dac-ai fi convins că ai să intri în rai şi dacă te-ar lăsa în voia ta şi te-ar întreba ce doreşti: să mori şi să mergi în rai, sau să te lase să trăieşti în această lume, pare-mi-se – şi ce zic doar că mi se pare – tu ai renunţa într-adevăr la rai şi te-ai ţine de mine şi ai privi spre rai cu ochi răi, iar spre mine cu ochi buni, şi, pe scurt, m-ai alege mai degrabă pe mine decât raiul.

75. *Pentru omul cunoscător*, *lumea aceasta este iad şi supliciu înţeleptul*: Este adevărat şi sigur că tu posezi toate însuşirile rele pe care ziceai mai sus că ţi le atribui eu, şi aşa trebuie să te ştie toată făptura şi toată firea omenească, pentru că, fără îndoială, aşa eşti. Desigur că mă rog lui Dumnezeu să trăiesc cât mai mult în tine şi în mijlocul răutăţilor tale, dar nu pentru că te-aş iubi sau aş avea vreo poftă deosebită de tine sau de podoabele prin care ţi se vede goliciunea, ci pentru ca, trăind cât mai mult în chinurile răutăţilor tale, prin relele tale să mă fac bun. Să ştii, cu adevărat, că eu aşa te socotesc şi cu aceasta te asemăn, lume: tu eşti focul, trupul meu, oala, iar sufletul meu, aurul. Şi după cum cu cât fierbe aurarul mai mult aurul în oală cu atât iese mai curat, aşa şi eu pentru acest

motiv mă rog în toate şi pentru toate slăvitului Dumnezeu să-mi dăruiască să trăiesc în tine timp cât mai mult, ca astfel, cu cât mă voi chinui mai multă vreme şi mă voi arde mai groaznic în cumplitul tău foc, cu atât mai frumos să mă împodobesc cu o cunună mai mândră; după cum spune şi Pavel, vasul ales al lui Hristos: „ca prin foc” [*1 Cor*. 3, 15]. Pentru care cuvânt, cu o socoteală rătăcită papistaşii spun cum că în lumea de dincolo ar exista un foc curăţitor, pe care în limba lor îl denumesc *purgatoriu*. Da aceasta şi împotriva acestei păreri vă răspund, ţie, ca şi papistaşilor, că în locul amintit nu spune fericitul Pavel că ar exista un al treilea loc deosebit, adică purgatoriul, pe lângă rai şi iad, ceea ce nici Biserica noastră adevărat că eşti să mergi în raiu şi de ţi-arî lăsa în voia ta şi să te întrebe: „Voia ţi-i să mori şi să mergi în raiu, au să te într-această lume a trăi las?” – pare-m (şi ce dzic că-mi pare?) că adevărat de raiu te-ai lăsa şi de mine te-ai apuca şi spre raiu cu ochi răi, iară spre mine cu ochi buni ai căuta; şi mai prescurt: mai bine pre mine decât raiul ai alege.

75. *Cunoscătorâului om lumea aceasta muncă şi iad îi iaste înţeleptul*: Prea cu adevărat şi cu bună seamă că câte tituri de răutăţi ai pomenit căci dzic eu că le ai, aşea iaste; şi într-acesta chip toată zidirea şi toată firea omeniască să te ştie. Căci, fără altă de socotinţă îndoială, aşea eşti; şi adevărat şi în tine şi între răutăţile tale mai mult a trăi lui Dumnădzău mă rog. Însă nu ca doară pentru că vreo dragoste sau vreun libov spre tine sau spre dezbrăcate podoabele tale am, ce ca mai mult între chinurile răutăţilor tale trăind, prin răutăţi bun să mă fac. Şi încă cu adevărat în

3 lr ştire să-ţi fie că eu pretine într-acesta chip te socotesc şi cu aceasta te potrivăsc, lume: tu adică eşti foc, trupul mieu oală şi sufletul aur. Şi precum zlătariul cu cât

mai mult în oală fiiarbe aurul, cu atâta mai lămurit iasă, aşeadară eu, pentru aceasta în toate şi de toate slăvitului Dumnădzău mă rog, ca mai mult în tine a vieţui vreme să-mi dăruiască; şi aşea precât prin mai multă vreme mai mult pedepsindu-mă şi de cumplit focul tău groaznic ardzindu-mă, cu atâta mai de frumoasă cunună, podoabă, să mă spodobăsc. Precum şi a lui Hristos alesul vas, Pavel, grăiaşte că „ca prin foc" [/ *Cor*. 3, 15], la care cuvânt, cu greşită socotială dzic papistaşii, precum în ceia lume să fie un foc curăţitoriu căruia cu limba lor *purgatorium* îl număsc. Ce la aceasta şi împotriva acestuia cuvânt, precum fie, aşea papistaşilor, răspund că nu dzice acolo fericitul Pavel precum iaste deosăbit al trefle loc, adică raiul, iadul şi *purgatorium* (căce nice Biserica noastră aceasta primeşte), ce numai doao locuri:

nu admite, ci numai două locuri: raiul şi iadul; de purgatoriu nepomenind nici Biserica răsăriteană, nici vreo altă *Sfântă Scriptură*. Prin cuvintele „ca prin foc" te numeşte pe tine foc şi arată că drepţii, umblând în 3 lv tine, umbla ca prin foc, şi din focul tău ies curăţaţi şi purificaţi ca aurul. Aşadar, tu pentru mine eşti acum un foc curăţitor şi, cu cât voi trăi mai mult în tine – după cum ţi-am mai spus – dar nu după plăcerea ta, ci după porunca lui Dumnezeu, cu atât voi ieşi mai fericit şi vrednic de un dar mai mare. Să mai ştii că, în veacul acesta, tu eşti foc curăţitor pentru trupurile omeneşti (pentru că nu există altul în lumea de dincolo, cum susţin în zadar papistaşii). Deci pe cei cu mintea întreagă i temători de Dumnezeu, dacă se feresc de tine şi de desfătările tale, îi dai afară spre veacul cel fără de sfârşit mai luminoşi, mai curaţi, mai vrednici de laudă şi mai fericiţi şi, deşi eşti rea, tu devii pentru ei bună şi folositoare. Iar pe cei slabi la minte şi săraci cu ştiinţa, care uitând de legile Domnului şi

Dumnezeului lor se lasă pradă dezmierdărilor şi desfătărilor tale şi se încurcă în feluritele tale pierzanii, tu îi izgoneşti săraci şi goi de tot binele, şi nu-i laşi numai cu atât, ci din cauza ta îi faci şi moştenitori ai gheenei. Şi precum cei drepţi, fericiţi, plini de tot darul desăvârşit şi împodobiţi vor moşteni împărăţia

32 r cerurilor, aşa cei nedrepţi şi păcătoşi, care nu au cunoscut în viaţă răul şi nici vreun fel de amărăciune, vor moşteni în iad şi în gheena, în focul pregătit Diavolului şi slugilor lui, în vecii cei fără de sfârşit, cumplita şi nesuferita muncă de unde răscumpărare şi iertare nu există niciodată.

76. *Dacă te vei împotrivi vitejeşte lumii, adică Diavolului, vei birui*

Lumea: Te rog acum, dulcele şi iubitul meu prieten, pentru numele lui Dumnezeu, deoarece am început şi eu să-mi dau seama că vorbele tale nu sunt vorbe de ocară şi că oricât m-aş împotrivi ţie – deşi aş avea şi eu ce să-ţi răspund – nu voi putea totuşi să te birui, nici nu voi putea răbda să trag într-un jug cu tine; în numele viului Dumnezeu, te conjur să-mi spui drept, raiul, iadul; iară de *purgatorium* nice Biserica Răsăritului, nici altă *Svintă Scriptură*" *7** pomeneşte, ce numai „ca prin foc", adică pe tine te numeşte foc şi drepţii 3 lv în tine îmblând, ca prin foc îmbla şi ca prin foc, din tine, ca aurul es curaţi şi lămuriţi. Aşeadară, tu mie acum foc curăţitoriu în eşti şi cu cât în tine mai mult

— Precum am mai dzis mai sus – voi trăi (însă nu după a ta poftă, ce după a lui Dumnădzău poruncă), cu atâta mai fericit şi de mai mare dar vrednic voi ieşi. Aşeadară, să ştii că tu, într-acest veac, trupurilor omeneşti foc curăţitoriu eşti (iară nu altul în ceia lume cum brudesc papistaşii), ce pre cei cu minte întriagă, temătorii de

Dumnădzău, de să feresc de tine şi de desfătările tale, mai luminoşi, mai curaţi, mai lăudaţi şi mai fericiţi către veacul cel fără de sfârşit îi scoţi. Şi tu fiind rea, lor bună şi de folos te faci; iară pre cei slabi la minte şi ticăloşi cu firea, carii poruncile şi legăturile Domnului şi Dumnădzăului lor uitând, spre a tale dezmierdăciuni şi desfătări să dau şi cu toate felurile tale de slobodzenii să îngurluesc, pre aceia săraci şi goli de tot bine izgonindu-i, nu cu atâta îi laşi, ce – prin pricina ta – şi gheennii moştenitori îi faci. Şi precum cei drepţi, fericiţi şi plini de tot darul desăvârşit şi împodobiţi a cenurilor împă

32 r raţie, aşea cei nedrepţi şi păcătoşi, deşerţi de tot binele, plini de tot răul şi amarul, a iadului şi gheennii, Satanii şi slugilor ai gătit foc; şi multă, fără sfârşit, în veci cumplită şi nesuferită muncă vor să moşteniască, a cărora răscumpărare şi vreodată iertare nu iaste.

76. *împotriva lumii, adică a Diiavolului, vitejeştede vei sta, birui-l-vei*

Lumea: Mă rog dară acum, dulcele şi iubitul mieu priiatin, pentru numele lui Dumnădzău, de vreme ce şi eu am început a cunoaşte că cuvintele tale cum nu sunt rele şi eu oricât împotriva ta m-aş pune (măcar că şi eu am a-ţi răspunde), să te dovedesc nu voi putea, nice cu tine într-un giug a trage voi birui75; mimai iarăşi te pre numele viului Dumnădzău giur pentru că eu însămi nu sunt în stare să mă cunosc ce sunt şi cum sunt, iar de când mă cert şi discut cu tine, mintea mea parcă ar fi intrat în labirintul cretan, şi nu sunt capabilă să găsesc nicăieri vreo cale sau vreo ieşire, deşi am căutat multe. Şi de vreme ce Dumnezeu atoatefăcătorul nu te-a făcut piatră, lemn sau vreun alt fel de animal fără de simţire, ci om înzestrat cu minte şi cu socoteală şi te-a înnoit cu duh dumnezeiesc, iarăşi zic şi te rog, spune-mi, ce fel de răutate şi ce felj

32 de bunătate am; şi de când trăieşti şi umbli tu prin mine, n-ai găsit nimic să-ţi placă şi nimic vrednic de tine? Iar dacă, după cum îţi spun, vei găsi şi îţi va plăcea totuşi ceva, fie-ţi, iubitule, slobod şi îngăduit, ia şi fă orice vrei. Dar dacă nu găseşti nimic care să-ţi placă, nici eu n-am să te constrâng cu de-a sila sau cu vreo supărare să-ţi placă. Oare am eu vreo putere să te supăr cu asemenea lucruri? Iar dacă nu vrei să te împrieteneşti câtuşi de puţin cu mine şi cu bunătăţile mele, nici să mă lauzi, cel puţin taci, ţine-ţi gura şi nu mă dispreţul în faţa tuturor. Îţi spun şi te rog, iarăşi, taci, pentru că ştiu că tăcerea e lăudată de oamenii înţelepţi.

77. *Trupul este asemănat cu lumea, iar sufletul cu cerul înţeleptul*: Pentru că m-ai conjurat în numele marelui Dumnezeu ca să-ţi scot la vreun drum şi la vreo ieşire mintea ta aceasta, pe care ţi-ai vârât-o în Labirintul cretan, am să-ţi spun multe, cu bucurie şi adevărat, şi n-am să râd de tine. Tu eşti creaţia şi făptura veşnicului împărat, înfrumuseţată întru toate podoabele tale – pentru că Dumnezeu nu face nimic urât sau displăcut – desăvârşită întru toate, în decurs de şase zile, după cum scrie Moise, cel mai vechi 33 r dintre toţi istoricii. Tu eşti numită *macrocosm*, prototip şi model al *microcosmului*, adică al omului; de aceea toate podoabele care se găsesc în tine pot să se explice ca fiind ale omului şi toate cele ale omului ca fiind ale tale. Astfel, mai întâi în tine este lumina, care corespunde la om cu credinţa, în tine este tăria de deasupra, adică cerul, care la om este nădejdea, în să-mi spui pe drept; că nice eu ce sunt şi cum sunt a mă şti nu pot, şi cu tine de când mă gâlcevăsc şi despuiaţii fac, mintea ca cum mi-ar fi intrat în, avirinthul Critului, şi nice într-o parte vo cale sau deschidere

— Măcar că mult am silit – a afla sunt harnică. Ce de

vreme ce Dumnădzău atoateziditoriul nu piatră sau lemn sau altă ceva din dobitoace nesimţitoare, ce om cu minte şi cu socotială ţi-au făcut şi cu duh dumnădzăesc ţi-au prefăcut, iarăşi dzic şi te rog, spune-m.

32 v ce feliu de răutate şi ce feliu de bunătate am, şi de când vieţuieşti şi îmbli în mine ceva să-ţi placă şi de tine vrednic nu ai aflat? Şi, precum dzic, de vei afla şi de va ceva plăcea de tine, iubitule, neoprit şi neapărat îţi iaste şi ce-ţi va fi voia, aceia ia şi fă. Iară de nu vei ceva să-ţi placă găsi, nice eu cu de-a sila sau cu vo asupreală a-ţi plăcea te silesc. Sau am eu vo putere spre aceasta să te asupresc? Ce de vreme ce nicecum cu mine şi cu a mele bunuri în prieteşug a te da nu vei, nice a mă lăuda pofteşti, încailea taci şi gura îţi st<r înge, şi nu mă către toţi de ocară face; şi iarăşi dzic şi mă rog, taci, că ştiu că tăcerea de oamenii înţelepţi lăudată ei>.

77. *Trupul lumii, iară sufletul ceriului să potriveşte înţeleptul*: De vreme ce pre numele a marelui şi celui dintru-nnalturi, Dumnădzău, m-ai giurat ca această a ta, în Davirintha Critului intrată minte, la o cale şi la o ieşire să o scoţu, foarte bucuros şi întru adevăr spune-ţi-voiu şi nu te voi amăgi. Tu eşti plasma şi zidirea a vecinicului împărat şi înfrămseţată în toate podoabele tale, (căci Dumnădzău ceva grozav şi neplăcut nu face), prin vreme a şase dzile deplin întru toate isprăvită precum, decât toţi mai vechiul istoric.

33 r scrie Moisi. Şi pretine „lume mare” te cheamă, pildă şi tipos a „lumii mici”, adică a omului76; şi toate podoabele şi cele ce în tine să află, spre om şi cele ce sunt în om <spre tine>să pot tâlcui. Dzic dară: întâi în tine iaste lumină, carea la om iaste credinţa; la tine întăritură, adică ceriul, carea la om iaste nedejdea; la tine sunt apele diasupra77, carele sunt la om de la tine apele de deasupra,

care la om sunt grijile lăsate de Dumnezeu, apoi apele de dedesubt, care sunt tulburările ce viu de la trup; în tine este pământul – la om, trupul. Ierburile şi copacii înseamnă faptele bune; seminţele şi roadele tale sunt virtuţile şi milosteniile. Soarele reste imaginea înţelepciuniicelor veşnice, iar luna imaginea lucrurilor temporale. Peştii, care stau totdeauna în apă, sunt umilinţele, păsările zburătoare sunt contemplaţiile Acelor cereşti; animalele-neraţionale sunt ajutorarea şi miluirea săracilor; târâtoarele, adică animalele care se târăsc pe pântece, sunt suferinţele durerilor altora; sălbăticiunile înseamnă meditarea la demoni şi la răutate; iar omul, plăsmuit după chipul lui Dumnezeu, înseamnă însăşi constituţia proprie şi naturală a omului, plinătatea proprie şi naturală a minţii; raiul reprezintă fericirea desăvârşită şi imitaţia slavei. De aceea, dar, microcosmul, adică omul.

33 v având credinţa drept lumină, adică drept lege, având un firmament, adică nădejdea – pentru că în primul rând de acestea am nevoie – trebuie să arate adevărul cu lumina credinţei, iar păcatul şi întunericul să le risipească şi să le distrugă. Într-acest fel eşti tu, deci, o, lume!

M-ai mai întrebat încă: ce fel de bunătate şi ce fel de răutate ai? Am să-ţi arăt şi aceasta. Bunătatea ta este următoarea: după cum tu eşti curată la vederea ochiului trupesc, aşa şi eu să fiu neînceţoşat în lumina credinţei şi să umblu prin ea cu bună pace; precum este firmamentul, adică cerul, întărit şi larg, aşa să fie nădejdea mea în Dumnezeu puternică şi neclintită; la fel toate celelalte, precum ţi le-am însemnat şi ţi le-am arătat mai sus: dacă vrei să le judeci bine, atunci eşti bună şi prea bună pentru mine, şi chiar ajutătoare spre folosul trupului şi sufletului meu. Iar răutatea ta aceasta este şi în acest chip: dacă microcosmul, adică omul, nu se va lumina cu credinţa şi nu

se va întări cu nădejdea, dacă nu va lua seama la ispitele şi supărările de care este înconjurat, dacă nu-şi va 34 r sili trupul către faptele bune, ca să nască şi să răsară roadă virtuţilor şi dacă nu va umbla cu smerenie şi blândeţe şi nu va privi spre cele cereşti, ci spre cele

Dumnădzău lăsate grijă; apele dedesubt sunt carile din trup născătoare dodeiale. În tine iaste pământ, la om trup; erbile şi copacii sunt bunele lucruri; roadele şi sămânţele tale sunt bunătăţile şi pomenele; soarele

— A veciniei lor înţelepciune; luna – a vremennicilor arătare78; peştii, carii sunt pururea în apă, sunt plecăciunele; păşirile zburătoare sunt cereştile privele; dobitoacele – a săracilor agiutoriu şi agiutorie; târâitoarele, adică lighioaele carile pe pântece să trag, sunt a altor durori pătimiri; jiganiile însămnializă a demonilor şi a răutăţilor chitiri; iară omul, spre a lui Dumnădzău închipuire făcut, însămnializă hireşea sau firiasca a omului alcătuire şi hireşea şi firiasca a minţii plinire; raiul, acea desăvârşit fericire şi a slavii urmare arată. Pentru aceasta dară „lumea mică”, adică omul, având lumină, adică legea, credinţa şi având întăritura, adică nedejdea (şi acestea întâi în sunt trebuice), ca lumina credinţii adevărul să arate, iară greşeala şi întunerecul să împrăştie şi să răşchire. Într-acesta chip dară eşti tu, o, lume! mai întrebatu-m-ai încă: ce feliu de bunătate şi ce feliu de răutate ai? Şi aceasta să ţi-o svitesc: Bunătatea iaste aceasta, căci când voi socoti că lumina ta iaste închipuitoare credinţii mele şi precum tu, întru a trupăscului ochiu’, pravilă eşti curată, aşea eu în lumina credinţii fără ceaţă să fiu şi printr-însa cu bună pază să îmblu; şi precât iaste întăritura, adică ceriul tău, de vârtos şi mare, aşea nedejdea mea către Dumnădzău să fie tare şi vârtoasă; şi aşea celelalte toate, precum mai sus am

însămnat şi ţ-am arătat, de le voi socoti, atuncea bună şi prea bună în eşti şi către a trupului şi a sufletului mieu folosinţă mă agiutoreşti. Iară răutatea ta, încă aceasta şi într-acesta chip iaste: că „lumea mică” – adică omul – de nu se va lumina cu credinţa şi nu se va întări cu nedejdea, şi de nu se va griji de ispite şi de dodiiale carile împregiurul său are, şi de nu-şi va spre bune lucruri nevoi trupul, ca să nască şi să odrăsliască roadă de bunătăţi, şi de nu va cu plecăciune şi cu smerenie îmbla, şi de nu se va uita celor cereşti ce celor peminteşti, adică de va după a trupului, iară nu după a sufletului voie

U?

pământeşti, adică de va umbla după poftele trupului, şi nu după ale sufletului; dacă nu se va mâhni şi nu se va milostivi de suferinţele şi nenorocirile celorlalţi şi nu va reflecta şi medita în ce fel urmează să se păzească şi să se apere de demoni care se silesc să facă rău firii omeneşti şi de răutatea lor; dacă nu-şi va aminti că el este făcut după chipul şi asemănarea creatorului său

— Adică a lui Dumnezeu – şi că este însufleţit şi înnoit cu duhul lui cel sfânt şi de nu va cunoaşte că el este om, iar nu animal, cu minte dreaptă şi desăvârşită ca să cunoască binele şi răul, ca să se ferească şi să se păzească de rău şi să aibă şi să facă binele; şi dacă nu se va căzni şi nu se va sili ca atâta timp cât se află întru tine să dobândească raiul, adică slava şi fericirea cea desăvârşită şi nesfârşită, cu mai sus pomenitele şi de trei ori fericitele virtuţi, atunci tu eşti rea şi rele sunt toate ale tale. Căci dacă se va depărta microcosmul, adică omul, de aceste luminate podoabe, 34 v nu va putea lumina groaznica întunecime şi beznă a păcatelor şi a greşelilor, şi astfel va fi dat pradă iadului şi focului gheenei. Iar aceluia, o, nenorocitul, i-ar putea spune cineva cuvântul lui Hristos:

„Mai bine i-ar fi fost lui să se fi născut piatră, şi nu om”, în felul acesta, deci, te faci tu rea şi cumplită pentru om şi într-acest chip te faci şi te transformi din bună în rea, din dorită în respingătoare, din blândă în sălbatică, din frumoasă în urâtă, din folositoare în dăunătoare şi, într-un cuvânt, din făcătoare de viaţă în aducătoare de moarte. Iată dar că te-am scos acum din Labirint, adică din confuzia şi din închisoarea ce-ţi cuprinsese mintea, şi ţi-am arătat ce eşti şi cum eşti. Aşa să te ştii şi să te cunoşti negreşit şi aşa să te cunoască toată creatura. Cu toate că până la urmă nu te-ai putut înfrâna până nu mi-ai arătat videşugul şi răutatea pe care le păstrezi ascunse în conştiinţa ta, şi m-ai rugat ca, de vreme ce te-am cunoscut, să nu te dezvălui celorlalţi, lucrul acesta însă este mai presus de firea mea, pentru că spune un poet arab: „Două lucruri rătăcesc mintea: a ţine cuvântul în tine când îmbla, şi de nu ca pe cei neputernici şi săraci agiutori, şi de nu i se va da a altora pătimire şi nevoie, jeale şi milă face şi de nu va socoti şi va chiti precum de demoni şi de a lor către firea omenească spre rău silitoare răutăţi îi iaste a să feri şi a să apăra, şi de nu-şi va aminte aduce că el spre închipuirea ziditoriului său (adică a lui Dumnădzău) iaste făcut şi cu al său svint duh înviiat şi prefăcut, şi de nu va cunoaşte precum el om, iară nu dobitoc iaste şi cu minte deplin şi desăvârşit a cunoaşte binele şi răul, de rău să se păzască şi să se feriască, iară binele să-l aibă şi să-l facă, şi de nu va sili şi de nu va nevoi ca, în tine fiind, cu aceste mai sus pomenite şi de trei ori fericite bunătăţi, raiul, adică slava şi fericirea cea desăvârşită şi fără săvârşit să-şi agonisască, atuncea rea eşti tu şi rele toate ale tale. Că lipsindusă „lumea mică” (adică 34 omul) de aceste luminate podoabe ale a greşelilor şi a păcatelor groaznice de întunecări bezne, a lumina nu va putea, şi aşea iadului

şi focului gheennii se va da, la carile, o, ticălosul, cuvântul acela al Domnului Hristos să poată dzice: „Mai bine ar hi fost aceluia piatră (iară nu om) să fie născut” 79. Într-acesta chip dară omului rea şi cumplită te faci şi într-acesta feliu din bună, rea, din dragă, urâtă şi din blândă, groaznică, din frumoasă, grozavă, din folositoare, stricătoare şi

— Cu un cuvânt să dzic – din înviitoare, omorătoare te schimbi şi te prefaci. Iată acum dară că din Davirinthul, adică din învăluirea şi din închisoareacarea mintea îţi cuprinsesă, ţi-am scos, şi ce eşti şi cum eşti ţ-am arătat. Şi adevărat aşea să te cunoşti şi să te ştii şi aşea toată zidirea să te cunoască. Însă dară pre urmă videşugul şi răutateacarea într-ascunsul inemii tale ascundzind ţii, a nu-m arăta a ţinea nu ai putut, ce m-ai rugat că de vreme ce ţi-am eu cunoscut, încai altora să nu te svitesc, care lucru peste fire în iaste. Că dzice un înţelept stihotvorţ arăpăsc: „Doa A lucruri

35 r smintială minţii fac: cuvântul în sine a-l ţinea în

15 – Dimitrie Cantemir – Divanul se cuvine să vorbeşti şi a vorbi când trebuie să taci”.

35 r şi acum la timpul potrivit, atunci este bine să te străduieşti să vorbeşti, pentru aceasta dar, deşi nu te-am cunoscut în întregime – şi ce zic întregime, când nici măcar a mia parte nu ţi-am cunoscut! – în măsura în care totuşi te-am cunoscut te voi mărturisi necontenit tuturor, fără să tac. Căci aceasta şi trebuie, şi mi se cuvine să fac.

78. *Când te laudă lumea, cercetează-te pe tine însuţi dacă eşti aşa cum zic oamenii; dar nici cu aceasta nu te mândri*

Lumea: Am cunoscut şi am înţeles acum că îţi sunt drepte vorbele şi că dreaptă îţi este socoteala şi îţi mulţumesc mult că mi-ai arătat aşa cum trebuie drumul

acesta şi calea de ieşire pentru mintea mea neştiutoare. De aceea îţi făgăduiesc din tot sufletul să fiu pentru tine bună, şi nu rea, blândă, şi nu înspăimântătoare, folositoare, iar nu dăunătoare, de viaţă făcătoare, iar nu ucigaşă, şi doresc ca de acum înainte să te afli în prietenia şi în dragostea mea, iar eu să-ţi slujesc în toate ca o bună prietenă şi ca o mamă credincioasă, pe care o arde la inimă pentru fiul său.

79. *Cercetează-le şi ascultă-le pe toate*; *pe cele bune primeşte-le*, *iar pe cele rele respinge-le înţeleptul*: Eu sunt foarte ascultător şi stau gata să-mi plec urechea spre orice cuvânt bun şi adevărat. Dar iarăşi, după socoteala mea, trebuie să mă gândesc cum stau lucrurile; de voi afla şi voi cunoaşte că eşti

35 v statornică în vorbe şi în credinţă, şi dacă părerea mea se va potrivi cu a ta, iar firea unuia se va împăca cu a celuilalt, îţi voi dărui bucuros prietenia mea.

Raţionament. Condiţiile de sus şi cele de jos, ca şi cele lăuntrice pe care le cuprind, aşa cum am arătat mai înainte, precum le ai tu, le am şi eu. Pe tine te numesc macrocosm, iar pe mine microcosm. Tu eşti rotundă, eu sunt rotund; şi dacă vei întreba în ce chip sunt rotund, măsoară din creştetul capului până la

— Saadi, *Gulistan*, prefaţa (trad. *rom*. *cât*., p. 16).

Vreme de grăit, şi a grai în vreme de tăcere; iară în vreme de trebuinţă aceia iaste bine, ca în voroavă să te nevoeşti” 80. Pentr-aceasta dară, macara de tot

— Şi ce dzic de tot, că nice a miia parte nu ţi-am cunoscut – ce iară precât ţi-am priceput, netăcând, tuturor nepărăsit totdiauna te voi mărturisi, căci aceasta m şi trebuie şi mi să şi cade.

78. *Când lumea te laudă*, *oare iaste precum dzic oamenii*, *singur pretine te ispiteşte*; *nice cu aceasta să nu te mândreşti*

Lumea: Cunoscut-am şi priceput-am acum dară că drepte-ţi sunt cuvintele şi bună îţi iaste socotiala. Şi pentru căci aceasta a minţii mele ceii necunoscătoare mi-ai arătat drumul şi a drumului ieşire cum să cade, foarte îţi mulţămăsc. Şi pentru aceasta, eu cu toată inema ţie mă giuruesc ca nu rea, ce, bună, nu groaznică, ce blândă, nu stricătoare, ce folositoare, nu omorătoare, ce înviitoare să-ţi fiu. Şi de acum înainte în prieteşugul şi în dragostea mea să te afli poftesc, şi eu în toate, ca un bun priiatin, şi ca o credincioasă şi de fiiul său duioasă maică să-ţi slujesc.

79. *Toate cearcă şi ascultă*; *cele hune opreşte*, *cele rele izgoneşte înţeleptul*: Eu sunt foarte ascultătoriu şi către tot cuvântul bun şi adevărat, urechea plecătoriu; şi iarăşi după socotiala mea sama cum să cade să-mi iau. Şi de voi afla şi voi găsi precum eşti în cuvânt şi în credinţă stătătoriu şi chipurile a unuia cu a altuia de nu se vor potrivi şi firea unuia către a altuia de se vor lipi, bucuros şi la prieteşug te voi primi.

Socotiala. Suptstările, asupra stările, împregiurstările şi cele din lontru cuprinse, precum mai sus am pomenit, precum le ai tu, le am şi eu81. Pretine *macrocozmos*, pre mine *microcozmos* mă cheamă. Tu eşti rătundă, eu sunt rătund; şi de vei întreba în ce chip sunt rătund, măsoară din creştetul capului până tălpile picioarelor şi din vârful degetelor mâinii stângi, şi închipuieşte-ţi că vei găsi aceeaşi lungime a măsurii în amândouă părţile. Deci iată că şi eu sunt rotund: în aceasta ne asemănăm, dar nu ne putem asemăna în ce priveşte măsura, pentru că tu eşti mai mare, iar eu sunt mai mic. Tu eşti deci mai mare şi rotundă, eu sunt mai mic şi tot rotund; tu eşti aşa prin natura ta, iar eu iarăşi aşa prin natura mea; dar două mingii rotunde pot sta oare una peste alta? Nu, pentru că alunecă şi cad una de pe cealaltă

şi nu se pot lipi cu totul una de alta. Şi, ca să zicem aşa, poate sta o ghiulea rotundă de piatră pe o boltă rotundă sau în

36 r vârful acelei bolţi sau cupole rotunde? ** Nu, ci negreşit se va rostogoli. Deci tot aşa şi firea ta tinde spre cele pământeşti, iar a mea spre cele cereşti; şi se deosebesc la fel de mult, ca şi apa de foc. De va putea apa să stea împreună cu focul şi două mingii rotunde să se rezeme una pe alta, voi putea şi eu lega prietenie cu tine. De aceea este zadarnic şi nepotrivit să mă rogi, căci nici nu te voi asculta, nici nu voi face ceea ce-mi ceri.

80. *Nu face loc păcatului câtuşi de puţin, căci păcatul, găsind cel mai mic prilej, poate face mari răutăţi*

Lumea: O, cinstitul meu prieten şi preadulcele meu fiu, dar dacă te rog să fii prietenul meu şi dacă te îndemn la dragostea părintească, nu-ţi spun să te desfătezi în toate zilele, şi la fel, cu mine şi cu doritele mele dezmierdări; dar dacă nu la trei zile o dată, cel puţin o dată pe săptămână; munceşte şi termină-ţi treburile în curs de şase zile, iar în cea de-a şaptea zi odihneşte-te, precum te învaţă şi porunca lui Dumnezeu şi, odihnindu-te, bea, mănâncă, desfătează-te.

— P. Berchorii, *Reductorium morale*, t. II, Coloniae Agrippinae, 1773, I, c. IV, *De homine*: *N-am ut dicit Solinus* (c. V. *Mirabilium*), *fanta est inter extremitates brachiorum corporis latitudo, quanta est a planta pedis usque ad verticem ipsius longitudo. Et ideo microcosmus, i.e. minor mundus dicitur, e o quod ad mundi similitudinem mensuratus aequaliter comprobatur*.

** Cp. Saadi, *Gulistan*, I, 4: „Pe cei josnici stă învăţătura *ca pe-o turtă – nucile*, de-a dura” (trad. *rom. cât.*, p. 38).

În talpele picioarelor şi din vârvul degetelor mânii

dreapte până în vârvul degetelor mânii stingi, şi vedzi că tot o câtinţă a măsurii într-amândoao părţile vii afla; şi aşea, iată că şi eu sunt rătund82. Da aceasta potrivire avem. Numai cu câtinţa a ne asemăna nu putem, căci tu eşti mai mare, eu sunt mai mic. Acum, tu eşti mai mare şi rătundă, eu sunt mai mic şi iară rătund; tu din fire aşea şi eu din fire iară aşea; şi 2 gloanţă rătunde unul peste altul poate să stea? Ba, ce numai unul de pe altul iaste să se răstoarne şi să se prăvăliască. Nici peste tot poate unul de altul să se lipască şi, ca cum am dzice, pre un rătund sclip sau

36 r în vârful acelui rătund sclip sau cumbea, un rătund tăvălic de piatră poate să stea? Ba, ce numai îi caută a să prăvăli. Aşeadară, firea ta cele pământeşti, iară a mea acele cereşti caută, şi atâta osăbire fac, cât apa din foc; şi de va putea focul cu apa într-un loc a lăcui şi două A rătunde gloanţe unul peste altul a să sprijeni, şi eu cu tine prieteşug voi putea alcătui. Pentru aceasta dară, în zădar şi în deşert te rogi, căci nice te voi asculta, nice ce te rogi voi face.

80. *Nicicum loc păcatului să nu dai*; *căci păcatul*, *cât de mică pricină aflând*, *mare răutăţi a lucra poate*

Lumea: O, cinstitul mieu priiatin şi dulcele mieu fiiu! Dară căci îţi ca priiatin să-mi fii dzic şi căci către dragostea părintească te invitedz, nice dzic eu, în toate dzile şi totdiauna cu mine şi cu îndrăgitele mele să te veseleşti desfătări; ce, de nu în trei dzile o dată, macara într-o săptămână o dată, prin vremea a şase dzile lucrând şi isprăvind toate răcodeliile tale, iară a şeaptea dzi te odihneşte, precum şi dumnădzăiasca poruncă te învaţă; şi odihnindu-te, bea, mănâncă, te desfătializă, te dezmiardă şi te veseleşte, ca şi tu din munca şi din truda mânulor tale să cunoşti dulceaţă. Că dacă ţi-i voia să-ţi spuiu cu dreptul,

numai cât vei mângâie-te şi veseleşte-te ca să cunoşti şi tu din truda şi din osteneala ta măcar o dulceaţă. Pentru că, dacă vrei să-ţi spun adevărat, numai cât vei mânca şi cât vei bea, numai atâta vei fi câştigat, deoarece pe toate celelalte le vei lăsa şi nu vor folosi nici ele de tine, nici tu de ele; şi numai câtă vreme vei petrece bine şi te vei desfăta veselindu-te, numai atâta va însemna că ai trăit. Deci reflectează şi ia bine aminte la cuvintele mele şi, pentru că eşti înţelept, procedează aşa cum ţi se va părea că e mai bine şi mai cuvenit. Dorind numai binele şi liniştea ta şi alegându-ţi cele ce îţi sunt mai de folos, eu către acestea te îndemn şi acestea te învăţ.

81. *Poftele lumeşti, adică păcatele, scurtează viaţa înţeleptul*: O, lume, ţi-am spus că îmi plec urechea şi le-ascult pe toate, şi precum caută albina prin toate florile şi prin toate locurile şi strânge miere dulce oriunde o va găsi, iar unde va afla amărăciune, acolo o lasă, aşa şi eu, după ce am ascultat toate vorbele tale şi bune şi rele, o voi asculta şi pe aceasta. De vreme ce îmi alegi o zi dintr-o săptămână, şase zile să fac după voia mea şi o zi după voia ta, să socotesc mai întâi zilele vieţii mele şi, dacă voi găsi timp să mă pot desfăta şi să mă veselesc pe săturate, precum îmi zici tu, voi face şi asta. Dar dacă nu voi găsi vreme destulă, ci numai cât voi începe voi şi termina, oare cu ce folos şi cu ce socoteală voi asculta cuvântul tău?

82. *Adu-ţi mereu aminte de trei lucruri*: *moartea, învierea şi dreapta judecată ce va să fie*

Lumea: Ascultă-mă, te rog, puţin, ca să-ţi arăt o socoteală frumoasă, care ştiu că o să-ţi placă mult

— Pentru că, zău, are şi de ce să-ţi placă; iar de nu-ţi va plăcea, o să faci şi tu o socoteală. Să zicem că lungimea vieţii tale este de o sută de ani; dacă vei pune câte cincizeci de săptămâni pe an, fac cinci mii de săptămâni;

din acestea scoţând câte o zi, fac cinci mii de zile, care echivalează cu treisprezece ani şi trei sute douăzeci de zile, iar de vei scoate câte două zile din săptămână, fac aproape douăzeci şi opt de ani. Acum bea şi-i mânca, atâta ai agonisit, iar altele toate vor rămânea, şi nici iale de tine, nici tu de dânsele vei avea folos; şi câtă vreme îţi va fi bine şi te vei, veselindu-te, desfăta, numai atâta ai trăit. Deci socoteşte şi în minte-ţi aşaliză cuvintele mele şi, de vreme ce eşti înţelept, cum îţi va părea că-i mai cu cale şi mai bine, aşea într-acesta chip fă, numai binele şi îndemâna poftind; şi aceasta ţie mai de folos alegând, către aceasta te îndemn şi aceasta te învăţ.

81. *Poftele lumeşti, adică păcatele, viaţa scurtealiză înţeleptul*: O, lume, că eu dzisu-ţ-am că către toate cu urechea mă plec şi ascult, şi precum albina prin toate florile şi prin toate locurile puindusă, cearcă, şi unde ari dulceaţă afla miiare strânge, iară unde amărăciune găseşte iară acolo o lasă83, aşeadară şi eu, precum toate ale tale şi bune şi rele am ascultat cuvinte, şi aceasta voi asculta. De vreme ce într-o săptămână în alegi o dzi, adică 6 dzile după a mea, iară o dzi după a ta voie să fac, însă întâi dzilele a vieţii mele să-mi socotesc şi de voi afla vreme ca să mă poci desfăta şi veseli de saţiu, precum în dzici tu, face-voiu şi aceia. Iară de nu voi afla vreo lungime a vremii, ce numai când voi începe, atunce să se zvârşască, oare de ce triabă şi cu ce socotială voi şi acel al tău cuvânt asculta?

82. *Trei lucruri pururea pomeneşte*: *moartea, Invitarea şi dreapta, ce va să fie, giudecată*

Lumea: Ascultă-mă, rogu-mă, puţintel şi să-ţi o frumoasă socotială arăt, carea foarte bine ştiu că-ţi va plăcea, căci dzău de plăcut iaste; iară de nu-ţi va plăcea, iarăşi şi tu te vei socoti. Dzi aşea: custul vieţii tale să fie

100 de ani. Şi de vei pune în an câte 50 de săptămâni, fac 5 mii de săptămâni, din carele alegând câte o dzi, fac 5 mii de dzile, carele fac 13 ani şi 300

şi 20 de dzile; iară de vei alege câte 2 dzile din săptămână, aproape de 28 de ani. Deci ia aminte şi fă într-acesta chip: până vei agiunge la vârsta de 20 de ani, sau n-ai avut prilej, sau ai fost supt a altuia ascultare, şi a petrece şi a te desfăta n-ai putut. Iară după ce socoteşte în felul următor: înainte de a ajunge la vârsta de douăzeci de ani, sau n-ai avut posibilitatea, sau te-ai aflat sub ascultarea altuia şi nu ai putut să petreci şi să te distrezi; dar când vei ajunge la această vârstă de douăzeci de ani, socoteşte numărul zilelor din cele cinci mii de săptămâni – din care, după cum am spus, luând câte o zi, fac treisprezece ani şi trei sute douăzeci de zile, iar câte două zile fac douăzeci şi şapte de ani şi două sute optzeci de zile – şi aşa, de la vârsta de douăzeci de ani, mănâncă, bea, joacă, desfătează-te şi te veseleşte până la vârsta de patruzeci şi opt sau chiar de cincizeci de ani. Iar de aici înainte, dacă vrei să cugeţi şi la cele cereşti, îţi mai rămân încă cincizeci de ani; în felul acesta vei putea şi să petreci în lume, şi, ajuns la vârsta de o sută de ani, sfârşindu-te cu cinste, să moşteneşti şi împărăţia cerurilor. Nu este, oare, socoteala aceasta frumoasă şi iscusită, bună şi vrednică de laudă pentru amândouă părţile? Deci, dacă vrei să mă asculţi, nu-ţi mai chinui creierii zbuciumându-ţi mintea în zadar şi fără rost ca să găseşti o altă socoteală mai bună, căci socoteala desăvârşită şi calea cea bună aceasta este. Tu dar, ca un bun viteaz şi ca un voinic vrednic, mergi pe această cale.

83. *De vei trăi până la o sută de ani, poate că vei afla timpjde pocăinţă; dar dacă nu vei ajungenici până la o sută de minute, iată că ţi se cade să fii pururea îndreptat şi*

pocăit înţeleptul: Iată că am ascultat în tăcere şi cu linişte socoteala pe care ai făcut-o. Acum dar, ascultă-mă şi tu, ca să-ţi arăt altă socoteală, căci socoteala ta seamănă cu zicala: „Vinzi peştele care înoată în baltă”. Iar după ce îţi voi arăta şi eu socoteala mea, să vadă şi alţi oameni cuminţi, şi care vor zice ei că e mai bună, pe aceea o voi păstra şi de ea va trebui să ne ţinem cu toţii.

84. *Dreaptă socoteală pune la temelia vieţii tale*

Lumea: Arată-mi deci, care e socoteala de care vorbeşti?

vei agiunge la acestor 20 de ani vârstă, socoteşte soma dzilelor a 5.000 de săptămâni, carile, precum am dzis, câte o dzi fac 13 ani şi 320 de dzile, iară câte 2 dzile fac 27 de ani şi 280 de dzile şi aşea, de la vârsta de 20 de ani, bea, mănâncă, gioacă, te veseleşte şi te dezmiardă până la vârsta de 48 de ani, sau până la 50 de ani; iară deciia, dacă vei să socoteşti şi

37 ν ci e cereşti, încă 50 de ani îţi rămân. Şi într-acesta chip, şi prelume îţi vei petrece şi la vârsta de 100 de ani cu cinste săvârşindu-te, şi împărăţiia ceriului vei moşteni. Au nu iaste frumoasă şi iscusită şi într-îmbe părţile bună şi vrednică de laudă socotiala aceasta? Şi de mă vii asculta, în deşert şi fără ispravă altă mai bună socotiala a afla, zbuciumându-ţi mintea, crierii nu-ţi mai pedepsi; căci buna şi cea desăvârşit socotiala aceasta iaste; şi drumul acesta iaste şi, ca un bun vitiaz şi destoinic voinic, pasă pe dânsul.

83. *De vei trăi până la 100 de ani, poate vreme de pocaanie să afli*; *dar de nu vei până la 100 de minute agiunge*? *Iată, pururea grijit şi pocăit a fi ţi s-a cade înţeleptul*: Iată dară că eu a ta socotiala mălcom tăcând o ascultaiu. Acum dară ascultă şi tu, şi eu îţi voi arăta altă socotiala (căci socotiala ta să potriveşte cu un cuvânt ce să

dzice că „peştele în baltă fiind, îl vindzi”) 84; şi după ce voi şi eu a mea arăta socotiala, să caute alţi oameni înţelepţi, şicarea vor dzice că-i mai bună, aceia voi ţinea şi aceia şi cu toţii a o ţinea să cade.

84. *Dreapta socotiala vieţii tale pune Lumea*: Arată dară aceasta cu ce socotiala dzici.

85. *Dzilele altor tot 70 de ani, iar cât de in putere — 80, cei mai mulţi boală nevindecată înţeleptul*: Socotiala mea aceasta iaste: un om când la vârsta a 80 de ani agiunge, oricine îl vede îl fericeşte

85. *Zilele noastre sunt şaptezeci de ani*; *dacă sunterti în putere*, *optzeci*; *iar peste aceştia*, *boală de nevindecat înţeleptul*: Iată socoteala mea: Când un om ajunge la vârsta de optzeci de ani, oricine îl vede îl fericeşte 38 r zicând: „Ah, fericit este omul acesta şi bună soartă a avut căci şi-a împlinit măsura vieţii şi a ajuns la adânci bătrâneţi”. Fiecare om doreşte deci să ajungă numai până la această vârstă, cunoscând că dacă o depăşeşte este lovit de tot felul de dureri şi de boli, precum cânta psalmistul David: „Zilele noastre sunt şaptezeci de ani, iar de vom fi în putere, optzeci de ani, şi ce trece peste aceştia este osteneală şi durere” [*Ps*. 89, 10]. Acum deci fă o socoteală mai bună: Ai spus că sunt în vârstă de optzeci de ani şi că, ajuns aci, să-mi fac socoteala dacă am trăit într-adevăr aceşti ani pe care i-am amintit sau nu. Ia seama: în aceşti optzeci de ani eu fac şapte împărţiri, adică disting şapte vârste*, şi anume: pruncia, copilăria, adolescenţa, tinereţea, maturitatea, căruntеţea şi bătrâneţea. În aceste şapte părţi ale vieţii sunt deci cuprinşi cei optzeci de ani. Mai zic că din aceşti optzeci de ani numai patruzeci am fost viu, iar alţi patruzeci mort, socoteală adevărată şi fără de greşeală, pentru că în douăzeci şi patru de ceasuri se face o rotire a soarelui (douăsprezece ceasuri întuneric,

adică noapte, şi douăsprezece ceasuri lumină, adică zi); deci ziua spun că trăiesc, iar noaptea că mor, adică ziua sunt viu şi noaptea mort.

38 ν căci dormind în pat sunt aidoma celui ce zace în sicriu, pierzându-mi mintea şi simţirea, nevăzând cu ochii, neauzind cu urechile, neadulmecând cu mirosul, nesimţind cu gustul, mai ales că toate organele corpului amorţesc şi înţepenesc, aşa încât, cufundat în aşternut, sunt asemenea celui îngropat în mormânt: el acoperit cu pământul, eu înfăşurat cu plapumă, el între cele patru scânduri ale sicriului, eu între cei patru pereţi ai casei. Sufletul mortului este viu, şi la fel de viu

— Cp. P. Berchorii, *Reductorium morale*, t. II, III, c. I, *De homi nis conditionibus*: *Sunt vere* (*ut aii idem* = Isidorus) *septem actates*, *id est septem vitae humanae partes*...

dzicând: „Ai! fericit iaste omul acesta! Şi ferice iaste de dânsul căce ş-au împlut custul vieţii sale şi la adânci bătrâneţi au agiunsu ” Şi până-ntr-atâta tot omul pofteşte, cunoscând că ce-i mai mult, cu toate felurile de durori şi de pătimiri sunt îngreuiaţi şi îngreunaţi, precum Psalmistul au cântat David: „Dzilele altor noştri 70 de ani, iară de in putere, 80 de ani, şi mai mulţii lor, trudă şi durere” [*Ps*. 89, 10]. Acum dară ia aminte binişor şi vedzi. Dzi dară acum că eu sunt de vârsta a 80 de ani şi apoi să mă socotesc; trăit-am aceşti pomeniţi ani, au ba? Socoteşte85. Eu într-aceşti 80 de ani, 7 despărţiri fac, adică 7 vârste aleg. Vârstele sunt acestea: prunciia, copilăriia, cătărigiia, yoimciia, bărbăţiia, căruntеţele şi bătrâneţele86. Într-aceste dară 7 părţi a custului, aceşti 80 de ani să cuprind.

Deci dzic că într-aceşti 80 de ani, 40 de ani numai am fost viu, iar 40 mort. Adevărat dară şi negreşită socotială iaste căci în 24 de ceasuri o învârtejire să face a soarelui:

12 ceasuri întunerec, adică noapte; şi 12 ceasuri lumină, adică dzi. Dzua dară dzic că trăiesc, iară noaptea moriu; adică dzua viu, iară noaptea mort sunt, căci în pat dormind, în chipul celuia ce în năsilie dzace mă fac: mintea, simţirea pierâzând, cu ochii nevădzând, cu urechile neaudzind, mirosul neadulmăcând, gustul nepricepând şi mai vârtos toate ale trupului organe amurţind şi slăbănogindusă. Aşijderea eu afundat în pilotă, el îngropat în gropniţă, el acoperit cu ţărnă, eu învelit cu obial, el în patru scrânduri a săcriiului, eu în patru păreţi ai casii, a mortului suflet viu şi al mieu suflet viu rămâne. Şi precum eu, dormind, numai vinele cele vii mi să clătesc şi să bat, sămn iarăşi de deşteptare arătând, aşea la mort, viile a *Svintei Scripturi* cuvinte, precum iarăşi va să învie adeveresc. Şi aşea amândoi, el din groapă, eu din aşternut, el din săcriiu, eu din casă, el din moarte, eu din somn ne vom scula.

Iată că nice o deosăbire unul de altul avem: şi aşea, iată că numai 40 de ani am fost viu, iară 40 mort:

rămâne şi sufletul meu; dar după cum eu, când dorm, numai arterele îmi zvâcnesc şi pulsează ca semn că mă voi trezi, tot astfel pentru mort se adeveresc cuvintele vii ale *Sfintei Scripturi* că iarăşi va învia şi în felul acesta ne vom scula amândoi: ei din mormânt, iar eu din aşternut, el din sicriu, iar eu din casă.

Cum vezi, nu este nicio deosebire între noi, aşa că numai patruzeci de ani am fost viu şi patruzeci mort. Din viaţă mi-au rămas deci numai patruzeci de ani. Să socotim acum, oare aceşti patruzeci de ani i-am trăit în întregime sau nu? Să împărţim deci aceşti patruzeci de ani între cele şapte vârste ale omului, ca să ştiu apoi ce fel de viaţă şi ce fel de trai am avut la fiecare din aceste vârste, şi să te fac şi pe tine, lume, să înţelegi aceasta.

Mai întâi, vârsta prunciei. După mine, în timpul celor şapte ani ai acestei vârste nu duci o viaţă întreagă, fiindcă cel ce trăieşte ştie ce face, cunoaşte ce vede, înţelege ce aude, pricepe binele şi răul, vorbeşte, umblă şi are raţiune. Dar toate acestea îi lipsesc pruncului, adică acelei vârste care nu are cunoştinţă de niciuna din ele. Iată dar că în pruncie am fost ca şi cum n-aş fi fost; în felul acesta, din adevărata viaţă mi-au rămas numai treizeci şi trei de ani.

Urmează îndată vârsta copilăriei, care urcă până la patrusprezece ani. După câte îmi amintesc despre această vârstă plină de lipsuri, eram şi atunci viu, dar nu eram om. Mai întâi, pentru ca omului îi este dat să cunoască credinţa, legea şi dogmele, binele şi răul, să-şi agonisească hrana şi băutura. Am numit în primul rând credinţa, adică a crede, a cunoaşte, a şti că există Dumnezeu şi că el a făcut toate cele văzute şi nevăzute; în al doilea rând, legea şi dogmele, adică a cunoaşte lucrurile de care trebuie să ne ferim şi cele pe care trebuie să le păzim; în al treilea rând, hrana şi băutura, adică a putea ara şi semăna, a lucra via şi a face negoţ, toate acestea fiind necesare pentru chiverniseala omului. Dar la această vârstă eu eram lipsit de toate acestea, mai ales pentru că nu ştiam că există Dumnezeu; deşi în biserică mărturiseam aceasta, dar nu ştiam despre cine vorbesc şi despre cine mărtuşi iată 40 de ani mi-au viiaţa rămas. Acum dară sa socotim: oare aceşti 40 de ani vieţuitu-i-am deplin, au ba? Ascultă! într-aceşti 40 de ani, vom să alegem cele 7 vârste ale omului şi apoi a fetecare dintr-aceste vârste ce feliu de viiaţă şi de traiu am avut să cunosc şi pretine (o, lume!) încă a pricepe să te fac.

Întâi dară prunciia87, eu dzic că nu mi-au fost viiaţa deplin, adică în vremea a 7 ani a pruncii, căci cela ce vieţuiaşte ştie ce face, cunoaşte ce vede, înţelege ce aude,

pricepe răul, binele, voroveşte, îmbla şi socotială are; carile acestea toate la prunc, adică la vârsta pruncii, lipsăsc şi ni ce de unele de acestea în ştire îi iaste. Iată dară că prunc fiind, am fost ca când n-aş fi fost; şi aşea iată că adevărat viiaţa 33 de ani mi-au rămas.

După aceasta dară, a doua, vârsta copilăriei urmalizăcarea până la 14 ani să suc. Deci (pre cât în minte ţiiu), după aceasta de acum vârsta, dzic că atuncea viu, iară nu om am fost88: căci întâiaşi dată a omului iaste ca să cunoască credinţa, legea şi pravilile; răul şi binele să cunoască, hrana şi băutura să-şi agonisască. Credinţa, am dzis, întâi, adică să crializă, să cunoască, să ştie că iaste Dumnădzău şi toate vădzutele şi nevădzutele au făcut. A doua, pravilele şi legea, adică de ce-i iaste a să feri şi ce-i iaste a păzi să cunoască. A treia, hrana şi băutura, adică să poată a ara, a semăna, viia a lucra, neguţitorie a face – carile toate pentru a omului chivernisală sunt. Deci eu, într-acea vârsta fiind, de acea-l stea de toate lipsit eram: mai vârtos că nice pre Dumnădzău precum iaste ştiam, şi deşi în biserică mărturisiiam, dară de ce dzic, pentru ce mărturisesc şi de ce folos îmi iaste acea mărturisire nu cunoşteam: că întâi, pre Dumnădzău a pricepe, minteaâm lipsiia, a doua, că în Dumnădzău a crede şi ale lui svinte porunci a păzi, de ce folos să-mi fie şi să pociu cunoaşte, credinţa nu mă agiutorila. Deci îmi pare că nu numai eu, ce toată cea de obşte omeniască fire aşea şi într-acesta chip să fie. Iară de vei dzice precum unii, în vârsta risesc şi la ce îmi foloseşte această mărturisire. Mai întâi, îmi lipsea cunoştinţa, ca să-l pricep pe Dumnezeu; în al doilea rând, credinţa nu-mi ajuta să pot cunoaşte de ce folos îmi este a crede în Dumnezeu şi a păzi sfintele lui porunci. De altfel, mi se pare că nu numai eu, ci întreaga fire omenească în general se prezintă la fel. Iar dacă vei zice că unii ar avea

încă din vârsta copilăriei ceva din cunoştinţe de om matur, nu tăgăduiesc, pentru că Dumnezeu, părintele luminilor, care trimite harurile cele desăvârşite, poate să facă şi aceasta – şi nu numai cu firea oamenilor, dar şi cu firea animalelor. Astfel, odinioară măgarul lui Valaam l-a recunoscut pe îngerul lui Dumnezeu, în timp ce Valaam însuşi nu l-a recunoscut [*Num*. 23, 27 – 33]; sau leii cei flămânzi au înţeles că Daniil este profetul lui Dumnezeu şi nu i-au făcut niciun rău; iar focul cuptorului din Babilon a priceput că cei trei copii sunt nevinovaţi, aşa încât firea focului, care mistuie nu numai lemnele, ci şi pietrele, nu a putut arde sau vătăma cât de puţin cărniţa fragedă şi moale a acelor copilaşi [*Dan*. 3, 23]. Multe alte minuni a făcut şi a arătat el, nenumărate ca mulţime şi nemăsurate ca mărime, inaccesibile firii omeneşti, dar datorită firii individuale şi comune, mai ales datorită propriei mele firi, în vârsta copilăriei şi a condiţiilor amintite mai sus nu pricepeam nimic, nu cunoşteam nici măcar o mică parte din ele. Aşadar, cine n-are cunoştinţă şi ignoră atât pe Dumnezeu, cât şi pe sine însuşi şi nu înţelege de ce s-a născut, ce este şi cine este, nu este om, ci animal sau altceva, neraţional şi nesimţitor, ca lemnele, pietrele şi celelalte. Pentru că despre toate celelalte câte sunt în lume – animale, lemne, pietre, păsări, peşti – nu se spune că nu există, ci că există, dar nu sunt numite oameni, ci fiecare sunt numite după chipul şi asemănarea şi genul lor. Da fel şi eu, nu că n-aş fi fost, căci eram, dar parcă aveam numai chipul şi asemănarea de om, dar nu eram om întreg, şi semănăm (nu la chip, ci la judecată) mai mult cu animalul decât cu omul. De aceea, dar, decât să spun că am trăit ca un animal, mai bine aş spune că n-am trăit nici măcar o zi, şi decât să spun că am trăit cu chip de om şi fire de animal, mai bine mă voi numi copilării fiind, cunoştinţa acelui la

vârsta coptă om au avut, aceasta nu tăgăduiesc. Căci Dumnădzău şi părintele luminelor, carile darurile cele desăvârşit trimite, poate aceasta să facă; şi nu numai în firile omeneşti, ce şi în cele dobitoceşti; aceasta a arăta puternic iaste: precum odânăoară măgariul lui Valaam cunoştea pre îngerul lui Dumnădzău, iară Valaam nu-l cunoştea [*Num*. 23, 27 – 33]. Aşijderea şi leii cei flămândzi, pre Daniil precum iaste proroc Domnului pricepură şi întru nemică îl vătămară [*Dan*. 6, 18]. Şi iarăşi cuptoriul şi focul cuptoriului Vavilonului, pre cei trii prunci precum nevinovaţi să fie simţi şi 40 r firea foculuicarea nu numai lemnele, ce şi pietrile mănâncă şi mistuiaşte, iarăfragida şi molceluşea a acelor brudiori cuconaşi – cărnicea a o beteji, sau a o ovili, măcar a cevaşi, nu putu [*Dan*. 3, 23]. Şi alte multe, nenumărate în mulţime şi nemăsurate în mărime, au făcut şi au arătat minuni, la carile omeniasca fire nu să potriveşte. Ce pentru cea hirişă şi de obşte, mai vârtos pentru a mea fire, dzic că în vârsta copilăriei de acele mai sus pomenite ponturi nicecum ceva pricepeam, macara o părticea nu cunoşteam: şi cine dară cunoştinţă n-are şi pre Dumnădzău nu ştie şi presine pentru ce s-au născut şi ce şi cine iaste nu înţălăge, iată că nu om, ce dobitoc sau ca altă ceva nesămăluitoriu şi nesimţitoriu iaste, precum lemnele, pietrile şi alalte. Căci şi alalte în lume câte sunt, precum dobitoacele, lemnele, pietrile, păşirile, peştii nu să că nu sunt, dzic; ce sunt, însă nu oameni să cheamă, ce fetecarea după chip, după asemănare şi după niamul lor să număsc. Aşeadară eu, nu n-am fost, ce am fost, ce ca cum ar fi numai cu asemănarea şi cu chipul omului, iară nu deplin om, ce mai mult (nu cu chipul, ce cu socotiala) dobitocului decât omului mă potrivăsc.

40 v Pentru aceasta dară, decât voi dzice c-am, dobitoceşte, vieţuit, mai bine voi dzice că aşeaşi nice ş-am

măcar o dzi trăit: şi decât cu chip de om şi cu fire dobitocească, mai bine mort şi fără duh de viiaţă mă voi numi. Şi aşea iată dară că viiaţa mea 26 de ani au rămas89.

mort şi fără suflare de viaţă; în felul acesta, iată că viaţa mea a rămas de douăzeci şi şapte de ani.

În aceşti douăzeci şi şapte de ani sunt cuprinse celelalte cinci vârste: adolescenţa, tinereţea, bărbăţia, căruntеţea şi bătrâneţea. Cea dintâi dintre ele este adolescenţa, care merge de la patrusprezece până la douăzeci şi unu de ani – însă după socoteala mea până la şaptesprezece ani tot de firea copilăriei ţine, aşa încât până ce ajunge omul la vârsta de şaptesprezece ani, adică până să înceapă, cum se spune, să-i mijească mustaţa, tot copil i se zice (căci în limba latină această vârstă se numeşte *puber tas*, de la *pubes*, numele părului care creşte la început la mustăţi şi în barbă). Aşadar, cam tot de o cunoştinţă copilărească se slujeşte şi întreagă vârsta adolescentului până la şaptesprezece ani şi seamănă în toate cele cu vârsta copilului (afară de cazul când îşi îndreaptă mintea cu învăţătura), precum adevereşte şi fericitul David, spunând: „Păcatul tinereţii mele, Doamne, nu-l pomeni” [*Ps*. 24, 7], pentru că tânăr fiind nu ştia ce face, ci făcea ceea ce nu ştia.

Cu această socoteală, iată că am mai pierdut cinci

4 lr ani din viaţa mea şi în felul acesta ea a rămas de douăzeci şi trei de ani. Voi mai scădea acum din cele trei vârste care mi-au rămas încă trei ani, socotind pe cei pierduţi cu boli şi necazuri, în închisori, în robii sau în lipsă de libertate. Deoarece bietul om care se află bolnav nu poate fi sigur că se va însănătoşi şi, tot aşa, în închisoare fiind şi în nevoie, nu poate şti sigur dacă va scăpa, această stare este numită „jumătate viaţă şi

jumătate moarte”; şi nu numai aceasta, ci orice viaţă grea şi de nesuferit aşa o va socoti orice om cu mintea întreagă, adică nu viaţă, ci moarte, nu libertate, ci închisoare, nu tihnă şi linişte, ci chin şi osteneală, şi cu ele o va asemui, pentru că acolo unde sunt chinuri nu este viaţă, ci moarte. De aceea şi chinul cel veşnic este numit moarte. Iată deci că din optzeci

— P. Berchorii, loc. cit.: *Secunda est pueritia externăens se ad secundum septennarium, dicta a pubertate, e o auod tune homo efficitur pubes*.

m între aceşti dară 26 de ani, 5 vârste să cuprind: cătărigiia, voiniciia, bărbăţiia, cărunteţele şi bătrâneţele; din carile întâi iaste cătărigiia (carea de la 14 ani până la 21 să suc, însă, după a mea socotială, până la 17 ani tot de a copilăriei fire să ţine90, şi aşeaşi, până a agiunge omul la vârsta de 17 ani, adică până începe (cum să dzice) a înfiera mustiaţă, tot copil să cheamă (căci după limba lăţiniască această vârstă *pubertas* să cheamă; adică *pubes* să cheamă perii carii întâi la mustiaţă sau la barbă răsar). Şi aşeaşi, mai tot cu a copilului minte să slujeşte şi vârsta cătărigului tot în toate cu a copilului să potriveşte până la 17 ani (ales de-şi va mintea cu învăţătură preface), precum şi fericitul împăratul David adevereşte, dzicând: „Păcatele tinereţelor mele, Doamne, nu pomeni” [*Ps*. 24, 7], adică tânăr fiind, ce nu ştia făcea şi ce nu pricepea lucra.

Şi cu această socotială, iată că încă 5 ani din viiaţa mea pierduiu şi într-acesta chip, la 23 de ani rămasă viiaţa mea. Acum dară într-aceste 3 rămase vârste, încă 3 ani voi mai scădea, cu această socotială: adică să-i fiu pierdut în boli, în nevoi, în închisori, în robii sau nevolnicii91. Căci omul, săracul, în boală fiind, precum iarăşi se va însănătoşea adeverit a fi nu poate. Aşijderea [în închisoare, în nevolnicii fiind, precum se va iarăşi mântui adevărat a

şti nu poate. Şi aceasta giumătate viiaţa iară giumătate moarte să cheamă. Şi nu numai acestea, ce şi altă fetecare viiaţa, cu neîndemână şi nesuferită, oricare om cu minte întriagă ar fi, nu viiaţa, ce moarte, nu petrecere, ce închisoare, nu îndemână şi linişte, ce muncă şi caznă o va număra şi acestora o va asemăna. Căci unde iaste muncă, nu iaste viiaţa, ce moarte; căci şi munca vecilor moarte se numeşte. Iată că din 80 de ani, toată viiaţa mea la 20 de ani să sprijeni. Dară când aş fi numai 60 de trăit? Ar fi rămas 15, iară din 40, dzece şi din 20 numai 5 aş fi aflat.

m de ani toată viaţa mea se rezumă la douăzeci. Dar dacă aş fi avut de trăit şaizeci de ani, ar fi rămas doar cincisprezece, din patruzeci doar zece, iar din douăzeci numai cinci ani.

Acum, o, lume repede trecătoare, adu-ţi aminte că mi-ai spus ca dintr-o săptămână măcar o zi să fac voia ta şi să umblu tăvălindu-mă în desfătările tale. Ai

4 lv văzut însă că, potrivit socotelii tale celei drepte şi adevărate, din cei optzeci de ani numai douăzeci am aflat ai mei. Douăzeci de ani înseamnă o mie de săptămâni, şi scoţând din fiecare săptămână câte o zi, fac o mie de zile; o mie de zile înseamnă doi ani şi două sute şaptezeci de zile. Dar, în atât de scurt şi puţin timp, oare cu ce fel de petreceri mă pot eu desfăta şi petrece? Decât să te ascult pe tine şi să rămân numai cu atâta, mai bine este însă să nu te ascult şi să rămân şi fără aceasta. Iar şi mai bine este să ne despărţim şi să ne îndepărtăm unul de altul. De aceea oricine este cunoscător şi oricine are minte să se gândească şi să socotească cu prudenţă şi cu mintea întreagă, ca un înţelept, şi foarte amănunţit că ţinând seamă de desfătările celor optzeci de ani şi plăcerile lumii am găsit numai doi ani şi două sute şaptezeci de zile; dar celui care va trăi patruzeci de ani îi va rămâne numai un

an şi o sută treizeci şi cinci de zile, şi tot aşa, după cum am mai spus, aceluia care va avea mai puţini ani îi va rămâne şi mai puţin timp. Dar fie că este vorba de multă vreme, fie de puţină, cuvintele şi învăţăturile pe care le afli de la lume nu trebuie aplicate, pentru că fie în multă, fie în puţină

42 r vreme, ele tot mult păgubesc; şi dacă este vorba de multă vreme, vei greşi mai mult, iar dacă este vorba de puţină vreme – fie şi o zi sau nici atât, un ceas sau un sfert de ceas – cu poftele lumeşti bietul om îşi va pierde sufletul; chiar şi pentru un ceas de plăcere pe care o are trupul, sufletul, care nu este vinovat, se va chinui îngrozitor, fără milă, cumplit, fără nicio mângâiere, mult, fără seamăn, în veci, fără de sfârşit, pedepsindu-se fără de sfârşit. Să nu se lase bietul om nici în nădejdea aceea, spunându-şi „Deşi am făcut

Acmtl, dară, o, curond trecătoare lume! adu-ţi aminte că mi-ai dzis macara dintr-o săptămână, o dzi să fac voia ta şi să îmblu în desfătările tale tăvălin

4 lv du-mă; vădzuşi că, după socoteala cea driaptă şi adevărată, din 80 de ani, numai 20 aflaiu ai miei. Deci în 20 de ani, 1.000 de săptămâni fac; şi scoţând dintr-o săptămână câte o dzi, 1.000 de dzile fac şi

1.000 de dzile să fac 2 ani şi 270 de dzile; şi cu atâta de scurtă şi puţină vreme, oarece feliu de desfătări, oarece feliu de petrecanii voi să mă desfetedz şi să petrec? Ce decât să te ascult pe tine şi să fiu cu atâta, mai bine să nu te ascult şi să fiu şi fără de atâta. Şi mai bine eu de tine şi tu de mine să ne despărţim şi să ne depărtăm. Pentru aceasta dară, tot cel cu pricepere şi fetecarile ce-i cu minte, înţelepţeşte şi cu întriaga înţelepciune, ca un înţelept, foarte pre amănuntul să ia aminte şi să socotiască; că de vreme ce luând sama a 80 de ani de

desfătat şi după a lumii voie de îmbiat, numai 2 ani şi 270 de dzile găsiiu, dară carile va trăi 40, că numai un an şi 135 de dzile îi vor rămânea! Aşijderea (precum am mai dzis), cel mai cu puţini ani, încă mai puţină vreme îi va fi.

Şi macara în multă, macara în puţină vreme, cuvintele şi învăţăturile carile lumea învaţă de făcut nu sunt, căci şi cea multă şi cea puţină vreme tot mult

%*r* strică. Căci în multă vreme mai mult vei greşi, iară acea puţină, măcar o dzi, şi nu o dzi, ce măcar într-un ceas, sau într-un civert de ceas, cu poftele lumeşti omul, săracul, sufletul îşi va piiarde; şi pentru dulceaţacarea trupul în vremea unui ceas are, nevinovatul suflet groaznic, fără milă, cumplit, fără dojenială, mult, fără număr, în veci, fără zvârşit chinuindusă se va nepărăsit, pedepsi. Nice într-aceia nedejde omul, ticălosul, să se iasă dzicând că: măcar di-am şi făcut rele în tinereţe, iară după ce voi agiunge la bătrâneţe mă voi lăsa şi mă voi pocăi. Nice lăsa păcatul când

16* 133

rele în tinereţea mea, când voi fi bătrân mă voi lăsa de ele şi mă voi pocăi”. Să nu te laşi de păcat abia când te lasă el pe tine, căci nu eşti în câştig şi, precum spune înţeleptul, să nu făgăduieşti zicând: „Vino mâine şi îţi voi da, pentru că până mâine nu ştii ce se va întâmpla cu tine” [*Prov*. 3, 28]. Acelaşi lucru îl aminteşte pururea şi slăvitul cuvânt al preaslăvitului Hristos Dumnezeu acolo unde spune la parabola bogatului: „Suflete, mănâncă şi bea, ai multe bogăţii”, fără să ştie că a doua zi îi vor lua sufletul [Le 12, 19 – 20].

Să socotească, deci, orice om care se foloseşte de minte şi de raţiune ce folos ar avea dacă ar dobândi nu numai desfătările şi dezmierdările lumii, ci chiar lumea întreagă, şi dacă ar trăi nu optzeci sau o sută de ani, ci

chiar dacă ar trăi cât lumea, dar şi-ar pierde

42 v în schimb sufletul? Mai cu seamă că, de şi-l va pierde, nu i se arată nicio cale ca să-l regăsească (şi nu în această lume), şi că o dată ce-l va vinde iadului în schimbul păcatelor, nici cu cel mai scump preţ nu-l va putea răscumpăra. De aceea, dar, oricine se numeşte om şi se slujeşte de ocârmuirea unei minţi întregi să socotească cu toată grija şi cu tot de-amănuntul, şi socotind, să înţeleagă ce este lumea, adică ce este trupul său, şi ce este el, adică ce este sufletul lui, şi ce sunt prefăcătoriile lumii, adică poftele trupului spre care-l îndeamnă lumea, adică îl atrage pofta trupului, şi ce este ceea ce vrea lumea să facă el, adică ce pofteşte carnea, şi ce i se cuvine lui, adică ce trebuie să facă sufletul lui. Şi socotind acestea, să vadă că toată lumea se slujeşte de două lucruri: de lumină şi de întuneric, adică de bine şi rău*, şi că, deasupra acestor două, suflă cât pot de tare patru vânturi care se luptă între ele, adică împărăţia cerului şi sufletul, împărăţia lumii şi trupul. Cerul şi sufletul tind spre partea binelui, adică se luptă pentru lumină şi împotriva întunericului, adică se luptă împotriva răului;

43 r vor să facă binele, iar răul să-l alunge. Dumea sau împărăţia lumii împreună cu trupul se ţin de partea

* în text, nesimetric.

el pe tine te lasă, că folos n-ai. Ce, precum dzice înţeleptul: „Giuruind nu dzice, întorcându-mă mâine voi da, căce până mâine nu ştii ce-ţi va fi ţie” [*Prov*. 3, 28]. Aşijderea, slăvitului a preasvintului Hristos Dumnădzău cuvânt pomeneşte pururea, unde dzice la pilda bogatului: „Mănâncă, bea, suflete! că ai multe şi bune”, şi nu ştie că mâine va să se ia sufletul de la dânsul [Le 12, 19 – 20].

Şi să socotiască tot omul ce cu socotială şi înţelegere să slujeşte că nu numai desfătările şi dezmierdările lumii,

ce aşeaşi toată lumea şi toate bunurile ei di-ari agonisi, şi nu80 sau 100 de ani, ce aşeaşi cât lumea

*2 v di-ar trăi, şi pierâzându-şi sufletul, ce folos are? Mai vârtos că dacă-l va piiarde, a-l găsi nice o cărare (însă nu într-aceasta lume) 92 nu i s-a arată. Şi dacă-l va cu păcate, iadului vinde, măcar cu cât de scump preţ vreun mijloc de răscumpărare nu i s-a dă. Pentru aceasta, dară, fetecine cel ce om se numeşte şi cu chivernisirea a întregii minţi să slujeşte, foarte cu toată nevoinţa şi cu amănuntul să se socotiască; şi, socotind, să priceapă ce iaste lumea, adică ce iaste trupul lui şi ce iaste el, adică ce iaste sufletul lui şi ce sunt lucrurile lumii, adică ce sunt poftele trupului; ce-l indiatnnă lumea, adică la ce-l trage pofta trupului şi ce-i iaste lui a face; ce pofteşte lumea, adică ce pofteşte carnea şi ce i s-a cade lui, adică şi ce să cade sufletului a lucra. Şi cunoscând aceasta, să valiză că toată lumea cu doao lucruri să slujeşte: cu lumina şi cu întunerecul, adică cu binele şi cu răul. Şi asupra acestor doao, 4 vânturi tari şi cât ce pot să bat şi să oştesc: adică împărăţiia ceriului şi sufletul, împărăţiia lumii şi trupul. Ceriul şi sufletul spre a binelui parte silesc, adică spre lumină nevoiesc şi asupra întunerecului, adică a răului, războesc; pre bine vor să-l

43 r facă, iară pe rău vor să-l izgoniască. Dumea, sau împărăţiia lumii şi cu trupul, de partea răului ţin, iară asupra luminii lui, asupra binelui adică să oştesc răului şi luptă împotriva luminii, adică luptă împotriva binelui ca să facă răul, iar de bine nici nu ţin seama. De aceea dar, fiecare om întreg se cade să depună multă sârguinţă şi să ducă o luptă mare pentru suflet, ca nu cumva partea mai josnică să încalce pe cea mai nobilă, căci nici slugii nu i se cade să fie mai mare decât stăpânul său [*Mt.* 10, 24]. Pentru că cerul este o moştenire mai nobilă, veşnică şi fără de sfârşit, iar lumea este o moştenire mai josnică, repede

pieritoare şi care nu se mai întoarce în nimic. La fel şi trupul este ţărână muritoare, care nu se mai întoarce în nimic, iar sufletul, suflare dumnezeiască, nemuritoare şi eternă, după cum spunea poetul: „Ca să fii întreg la suflet, oare ce ai refuza să înduri?” Pentru că această parte are mai mare preţ decât trupul, mai ales că, de va socoti bine, nimeni nu va găsi nimic care să placă minţii celei înţelepte. Şi chiar dacă ar găsi dintr-acelea care plac trupului şi ochiului trupesc, frumos ne învaţă evanghelistul Ioan: „Nu iubiţi lumea şi nici cele lumeşti” [1 *Io*. 2, 15].

De aceea mintea omenească pe cele cereşti să le

43 v dorească, pe cele pământeşti să le dispreţuiască* şi cu fel de fel de strădanii să tindă spre cele cereşti, unde se află şi tronul, şi adevărata lui linişte. Pentru că lumea nu este un lăcaş trecător, şi noi într-însa suntem nişte locuitori vremelnici, iar cerul este moştenirea noastră şi acolo suntem noi locuitori permanenţi şi moştenitori. Când va fi aceasta? Când ne vom lepăda de lume şi când vom cunoaşte că de la această lume nu vom avea niciun folos, când vom îndeplini prin faptă acele sfinte, apostoliceşti şi bisericeşti porunci pe care le-am cunoscut şi auzit, după cum spune: „Nu cel ce cunoaşte poruncile, ci cel ce le face fi-va fericit” [*Rom*. 2, 13]. Dar când ne vor fi la îndemână acestea şi ne va fi uşor să le îndeplinim? Când ne vom apuca să le lucrăm cu toată inima şi dragostea desăvârşită, deoarece dragostea, supunându-le pe toate, cu tărie le biruieşte.

— Cicero, *De republica* VI, 12: *haec coelestia semper spectato*, *iile*, *humana contemnito*.

pre râu să-l facă, iară pre bine nice să-l pomenâască. Către aceasta dară, tot omul deplin spre a sufletului nevoinţă şi osârdie foarte tare a se pune îi trebuie, ca să nu cumva partea cea mai mică pre cea mai mare să calce;

nice trebuie robul mai mare decât stăpânul său să se facă. Căce ceriul mai mare, vecinică şi netrecătoare, iară lumea mai mică, curund stricătoare şi nestătătoare moşie iaste. Aşijderea, trupul – ţărnă, muritoriu şi în nemică întorcătoriu; iară sufletul – duh dumnădzăesc, nemuritoriu şi pururea trăitoriu iaste, precum au, poeticul, cântat: „Ca să fii întreg cu sufletul, oare ce ai tăgădui a suferi?” Căce aceasta parte decât trupul mai mare preţ are şi mai vârtos fetecine sama binişori de ari lua, măcar cevaşi înţeleptei minţi a plăcea n-ari afla; şi de-ari şi afla acelea carile trupului şi ochiului trupăsc plac, frumos Evanghelistul, ne învaţă, Ioan: „Nu îndrăgiţi lumea, nice cele lumeşti”.

[/. *Io*. 2, 15].

43 v Pentru „aceasta omeniasca minte, cereştile [socotială 93, iară pământeştile să batgiocuriască şi prin feluri de feluri de nevoi spre cenuri să se întindă, unde şi scaunul, şi adevărata odihnă îi iaste. Căce noa A lumea nemernicie ne iaste şi într-însa prişleţi suntem, iară ceriul moşie şi acolo casnici şi moşneni sintem94. Însă când va fi aceasta? Când de lume ne vom lepăda şi, precum de la dânsa nice un folos precum nu avem, când vom cunoaşte; şi celea carile am cunoscut şi am audzit dumnădzăeşti, apostoliceşti şi bisericeşti porunci de le vom săvârşi cu fapta, precum dzice: „Nu cela carile au cunoscut poruncile, ce cela ce li-au făcut, se va ferici” [*Rom*. 2, 13]. Acestea, dară, când îndemână vor fi şi pre lesne se vor face? Când cu toată inema şi cu desăvârşită dragoste de acestea ne vom, a le face, apuca; căce dragostea pe toate invincind, tare biruieşte.

REAMINTIREA CELOR SPUSE MAI ÎNAINTE

Ai văzut deci acum, prietene, dintru început, cum, ce şi în ce fel este lumea? Ai văzut la ce sfârşit duc frumoasele desfătări ale lumii? Ai văzut ce pofteşte lumea,

adică trupul, şi ce-l îndeamnă pe om, adică pe suflet, să facă? Ai văzut câte linguşiri, câte laţuri, câte capcane întinde în toate părţile şi pe toate cărările bietului suflet al omului? Ai văzut viaţa şi anii omului atâta timp cât este pe lume?

Sileşte-te atunci să fii cu totul bun şi plin de virtuţi. Pentru că de nu eşti astfel, „strâmtă este calea cerului" şi, precum zice: „Până nu vă veţi întoarce şi nu veţi deveni ca pruncii, nu veţi intra în împărăţia cerurilor" [*Mt.* 18, 3]; adică să fim curaţi în toate şi întru toate blânzi. Mai ales datorită slabei firi a oamenilor ni s-au arătat multe şi felurite mijloace de mântuire, astfel ca, chiar dacă n-am putea să ne aflăm în vârful scării, măcar aproape de vârf sau la mijloc să ne aflăm. Căci multe sunt lăcaşurile lui Dumnezeu [*Io.*14, 2], şi să nu ne pomenim cu totul şi pe de-a întregul înstrăinaţi şi îndepărtaţi de acest drum. Iar dacă ţi se pare greu să te lepezi cu totul de lume şi doreşti să nu fii cu totul singuratic şi sărac în această lume, ci să cunoşti în viaţa ta oarecare tihnă, greu este; căci „precum îi este greu cămilei să treacă prin gaura acului, încă mai greu bogatului în împărăţia cerurilor" [*Mt.*19, 24]. Dar tot cel preamilostiv zice că „ceea ce nu este cu putinţă la oameni este cu putinţă la Dumnezeu" [*Mt.* 19, 26], de vreme ce nu există nimic care să nu poată face Dumnezeu, căci „toate sunt în mâna lui şi, deschizând-o, toate se umplu cu bunătatea lui" [*Ps.* 144, 17]. Iar pentru că această lume vremelnică este o lume care are nevoie de conducere (căci ceea ce nu este condus nu poate progresa), dacă va putea cineva cu întreaga înţelepciune şi cu bună socoteală, aflându-se în lume, să conducă lumea şi să-şi păstreze sufletul nevătămat şi curat, frumos şi bun lucru va fi, deoarece şi lui Dumnezeu, şi oamenilor le-ar fi pe plac. Dar cine oare ar putea fi acela? Cel care-şi va întipări în minte

cu tărie şi cu de-amănuntul, care va

IARĂŞI POMENIREA96 TRECUTELOR

Vădzuşi dară acinu, o, priiatinule, di-nceput lumea cum, ce şi în ce feliu iaste? Vădzuşi bunurile, desfătările lumii, la ce săvârşit es? Vădzuşi ce pofteşte şi la ce indiamnă lumea, adică trupul pe om, adică pe suflet, să facă? Vădzuşi câte măgulituri câte laţuri şi câte curse spre a ticălosul, omenescul suflet, în toate părţile şi în toate cărările aruncă? Vădzuşi viiaţa şi custul omului în lume câtă vreme iaste?

Pentru aceasta dară, de tot bun şi de tot plin de bunătăţi a fi sileşte; că aşea nefiind, strâmtă iaste calea cenurilor, şi precum dzice, „Până nu veţi întoarce şi să vă faceţi ca pruncii, nu veţi intră [în împărăţiia ceriului" [*Mt*. 18, 3]. Adică în toate curaţi şi-n toate blândzi să fim; însă pentru cea slabă de om fire, mult şi în multe feluri ni sau de mântuinţă, arătat mijlocasce; şi măcar de n-om putea la vârvul stepenii bunătăţilor, încailea aproape de vârf sau la mijloc să ne aflăm96. Căce multe sunt sălaşele lui Dumnădzău [*Io*. *IA*, *2*] şi să nu fim de tot, de tot dintr-acea cale înstreinaţi şi depărtaţi. Ce iarăşi de tot de această lume a te lepăda cu greu ţi s-a pare; şi îţi iaste voia ca într-această lume nu de tot pustiiu şi sărac să fii, şi în viiaţa ta şi oarece îndemână să cunoşti cu greu iaste; căci „precum iaste cămilii greu prin urechile acului a intră, încă mai cu greu bogatului împărăţiia ceriului" [*Mt*. 19, 24]. Însă iară acel milostiv dzice că „aceasta la oameni, nu, iară la Dumnădzău să poată" [*Mt*. 19, 26]; căce ceva lui Dumnădzău a nu să putea nu iaste, ce toate în mâna lui fiind şi deschidzindu-o, toate de bunătate să împlu [*Ps*. 144, 17]. Ce de vreme ce a [ceasta trecătoare lume iaste lumea chiverniselii (că de nu se va chivernisi, cineva nu va precopsi) şi de va putea cineva cu întriagă înţelepciune şi

cu bună socotială, în lume fiind, pe lume să chivernisască şi sufletul nebetejit şi neîntinat să-şi păzască, frumos şi minunat lucru ar fi, de vreme ce şi oamenilor, şi lui Dumnădzău ar fi plăcut. Şi acela oare cine ar fi? Ar fi acela carile, acelea ale lui Andrei Vissovatius 70

asculta cu urechile sufletului şi, ascultând şi înţelegând, va îndeplini cele 77 de sarcini pe care ni le pune dinainte Andrei zis Vissovatius, şi pe care le numeşte *Imboldurile virtuţilor şi frânele păcatelor**, adică îndemnarea spre virtuţi şi abţinerea de la păcate, pe care le vom arăta şi le vom pune sub ochii fiecăruia. Pentru că, după cum mi se pare, acela va fi pe plac şi lui Dumnezeu, şi oamenilor, şi, ceva mai mult, va avea folos atât de la viaţa trecătoare, cât şi de la viaţa viitoare şi, după o viaţă slăvită şi cinstită, la moarte cinste şi după moarte cinste, şi la a doua înviere iarăşi cinste va găsi, întru slava Tatălui şi a Fiului şi a Sfântului Duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin!

SFÂRŞITUL, CĂRŢII ÎNTÂIA

şi 7 de ponturi, ce arată, pre carile *Strămurarea9" a bunătăţilor şi frâul păcatelor* le numeşte, adică îndemnarea spre bunătăţi şi opriala spre păcate. Şi acestea dară *carile mai înainte a le arăta vom şi a ţi le denaintea ochilor pune silim*, foarte pre amănuntul aminte să ia şi cu ale sufletului urechi să asculte. Ascultând dară şi înţelegând, să le facă, că pare-misă că şi oamenilor, şi lui Dumnădzău bine învoit va fi. Încă şi de cea trecătoare şi de cea viitoare viiaţă se va folosi şi după viiaţă slăvită şi cinstită, în moarte – cinste- şi după moarte – cinste – la a doua venire iarăşi cinste va găsi, în slava Tatălui şi a Fiiului şi a Svintului Duh, acum pururea şi în vecii vecilor. Amin!

CONUTUL CĂRTU ÎNTÂI

— Andrea Wissowatius, *Stimuli virtutum*, *fraena*

peccatofum, Amstaelodami, 1682, p. 1 – 104.

45 r A LUI IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVOD, la

DIVANUL LUMII CU ÎNŢELEPTUL

sau DISPUTA SUFLETULUI CU TRUPUL

DOVADĂ A SUFLETULUI FAŢĂ DE TRUP, SAU A ÎNŢELEPTU

LUI FAŢĂ DE LUME, PENTRU CELE ÎN CHIP MINCINOS

GRĂITE DE ACEASTA ŞI MĂRTURIE

PENTRU CELE ADEVĂRATE GRĂITE DE EL

CARTEA A DOUA

1. *Ţi se cuvine să ştii de cine a fost făcută lumea* Ţi se cuvine mai întâi să ştii de cine a fost făcută această lume, ca şi întreg cuprinsul ei, adică toate împrejurările ei. După aceasta trebuie să înţelegi că ea este trecătoare şi nestatornică, după cum spune însuşi creatorul ei, Domnul nostru Iisus Hristos: „Cerul şi pământul vor trece” (*Mt*. 5, 18) şi după cum învăţă altcineva, asemenea lui: „Este timp pentru orice lucru şi toate trec cu timpul” (*Ecl*. 3, 1).

2. *Să crezi că lumea este făcută de Dumnezeu*

Aşadar, această lume este făcută de Dumnezeu, atoatefăcătorul, precum mărturiseşte Moise, cel mai

45 r A LUI IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVODA la

DIVANUL LUMII CU ÎNŢELEPTUL

sau la

GIUDECATA SUFLETULUI CU TRUPUL

ALE SUFLETULUI SPRE A TRUPULUI, SAU A ÎNŢELEPTULUI

SPRE A LUMII, DOVADĂ PENTRU CELEA CB-AU GRĂIT

MINCIUNI ŞI SPRE A SA MĂRTURIE

PENTRU CELEA CE-AU GRĂIT ADEVĂRATE
CARTEA A DOA

1. *Lumea de cine-i făcută a şti ţi s-a cade*

Lumea aceasta şi toate plinirile, adică toate împregiurstările ei, de cine făcute a fi, a şti întâi ţi s-a cade; după aceasta, precum trecătoare şi nestătătoare98 iaste a pricepe îţi trebuie. Precum singur ziditoriul ei, Domnul Hristos dzice: „Ceriul şi pământul se va trece” (*Math*. gl. 5, sh. 18) şi altul, aceasta urmând, învaţă: „Toate le are vremea şi cu vremile sale vor trece toate (*Eclisiias*. gl. 3, sh. 1).

2. *Lumea de Dumnădzău făcută a fi, crede*

Lumea dară aceasta de Dumnădzău a toate făcătoriul iaste făcută, precum cel decât toţi mai vechi istoric, vechi dintre toţi istoricii: „La început a făcut Dumnezeii cerul şi pământul” etc. (*Gn*. 1, 1).

Lumea este ca o grădină, iar oamenii ca florile

Lumea este ca o grădină şi într-însa oamenii sunt ca florile, precum mărturiseşte Osie (14, 5): „Răsări-va Israel ca un crin” sau „Tot trupul este iarbă şi toată slava lui ca floarea: iarba s-a uscat şi floarea a căzut” (*îs*. 40, 7 – 8). Omul este ca pomul şi ca rodul, cu alte cuvinte ca fructele sunt faptele lui. Din pomul bun va ieşi roadă bună [*Mt*. 7, 17] şi la aceasta se adaugă cele ce urmează acolo unde se spune despre omul bun: „Şi va fi ca pomul răsădit lângă trecerea apelor care îşi va da rodul la timpul cuvenit, iar frunza lui nu va cădea” (*Ps*. 1, 3 şi *Ier*. 17, 8).

Lumea este ca un tezaur, dacă o vei folosi spre bine, iar dacă o vei folosi spre rău, rea va fi pentru tine.

Lumea este ca un tezaur (desigur al celor trecătoare). Dacă vei folosi avuţia în sensul bun, va fi spre binele tău, pentru că spune Ecleziastul (6, 12): „Avuţia strânsă pe nedrept este spre răul celui ce a agonisit-o” şi

iarăşi: „Cine iubeşte argintul, nu se va sătura de argint” (5, 10).

3. *Să ştii că lumea este trecătoare* Crezând deci că lumea este făcută de Dumnezeu, tot aşa să crezi că lumea aceasta este trecătoare şi că veşnică este cea viitoare, despre care mărturiseşte Ioan Teologul: „Şi am văzut cer nou şi pământ nou, pentru că primul cer şi primul pământ au trecut”.

(*Apoc*. 21, 1); şi „Cer nou şi pământ nou aşteptăm” (// *PI*. 3, 13).

Trupul urmează soarta lumii) *zilele omului sunt ca iarba*

Omul însuşi urmează soarta lumii, pentru că se spune: „Omul, ca iarba sunt zilele lui” (*Ps*. 102, 15). De ce oare? Pentru că omul cel întâi creat, neumblând după poruncile creatorului său şi neascultându-i poruncile, a devenit muritor şi trecător prin această lume. Dar cu ce a greşit? Cu aceea că s-a lăsat amăgit de mărturiseşte, Moisei: „Di-nceput făcu Dumnădzău ceriul şi pământul şi alalte” (*Naşterea* gl. 1, sh. 1).

Lumea ca o grădină, oamenii ca florile

Lumea dară ca o grădină, într-însa oamenii ca nişte flori, precum mărturiseşte: „Israel va răzsări ca crinul” (*Osie* gl. 14, sh. 6), „Toată carnea fân şi toată slava ei ca floarea câmpului” (*Isaiia* gl. 40, sh. 7, 8), sau: „Ca pomul iaste omul şi ca roadă, adică ca poamele faptele lui; din pomul bun va ieşi roadă bună”. [*Mt*. 7, 17]. Cătră aceasta urmaliză unde dzice pentru omul bun: „Şi va fi ca lemnul lângă izvoarele apelor şi la vremea sa va da roadă sa şi frundza lui nu va cădea” (*Psalm* I, sh. 3 şi *Ierem*. gl. 17, sh. 8).

Lumea ca un visteriu, spre bine bun, iară spre rău de te vei sluji, rău îţi va fi

Sau lumea ca un visteriu (însă după ceste vremennice). Cu avuţiia dară bine de te vii sluji, bine vii avea, însă „Avuţiia strânsă, spre răul stăpânu-său”, dzice (*Eclisiiastul* gl. 5, sh. 12) şi iarăşi dzice: „Cine iubeşte avuţiia roadă nu va mânca de la dânsa” (*Eclisiiastul* gl. 5, sh. 10).

3. *Lumea trecătoare a fi, să ştii* Credzind dară precum lumea de Dumnădzău să fie făcută, aşijderea precum aceasta trecătoare şi alta viitoare a fi crede; pentru că Theologul, mărturiseşte, Ioan: „Şi vădzuiu ceriu nou şi pământ nou, căce ceriul dintâi şi pământul dintâi au trecut” (*Apocal*. gl. 21, sh.

1). „Cenuri noa A şi pământ nou aşteptăm” (*Petru*, *Carte 2* gl. 3, sh. 13).

Trupul lumii urmaliză; *omul*, *ca iarba dzilele lui*

Lumii dară singur omul urmaliză, pentru că dzice: „Omul, ca iarba dzilele lui” (*Psalm* 102, sh. 15). Pentru căce dară? Pentru căce acel dintâi zidit om, după a ziditoriului său porunci neîmblând şi a lui porunci neascultând, muritoriu şi dintr-această lume mutătoriu s-au făcut. Dară cu ce au greşit? Cu a poamelor frumuseţe amăgindusă, „vădzu dară muiarea frumuseţea fructului: „A văzut deci femeia că este pomul bun la mâncare şi frumos la vedere şi plăcut ochiului şi a luat din rodul lui şi a mâncat şi a dat şi bărbatului ei” (*Gn*. 3, 6). Atunci îndată toate bunătăţile lumii şi bogăţia ei au devenit nestatornice şi nefolositoare omului. După cum ne-a făcut cunoscut Ecleziastul (5, 14): „Gol a ieşit din pântecele maicii sale, gol se va şi duce, şi nu va lua cu sine nimic din ostenelile sale”.

În lume urmează deşertăciunea

După. aceea în lumea aceasta a urmat deşertăciunea, pentru că iarăşi acelaşi spune: „Deşertăciune a

deşertăciunilor, toate sunt deşertăciune" (*Ecl*. 1, 1).

Lumea se menţine prin mila lui Dumnezeu

Dar să ştii că dacă bietul neam omenesc se găseşte de atâta timp în deşertăciune şi în împrejurări nechibzuite şi dacă după atâta amar de vreme mai trăiesc oamenii în lume până azi, aceasta se datorează preabogatei mile a lui Dumnezeu, căci se spune: „Îndelung

46 v răbdător şi mult milostiv, nu după fărădelegile noastre, nici după păcatele noastre ne-a făcut nouă" (*Ps*. 102, 8, 10).

4. *Nu te amăgi cu frumuseţile lumii* însă tu nu te amăgi cu podoabele şi frumuseţile acestei lumi, nici nu te da cu toată inima desfătărilor ei, „căci până la sfârşit cu veselie se va amesteca tristeţea şi cea mai mare bucurie se sfârşeşte în plâns" (*Prov lA*, 13).

5. *Lucrurile lumii sunt ca praful în bătaia vântului* De asemenea, toate lucrurile lumii (în afară de cele bune) sunt „ca praful în bătaia vântului" (*Ps*. 1, 4)

şi, iarăşi, ca avuţia prădată de tâlhari şi ca hainele roase de molii.

6. *Să nu te întristezi văzându-i puternici pe împăraţiineamurilor*

Ceva mai mult, când vei vedea pe alţii, adică pe împăraţi, domni şi pe ceilalţi care, având bogăţia şi

IMHM"».

gp! e*fni* îsp râxTIL*

mm u-Mdă M & %*Λí́*

§gf să t «tf, li ÎWF SV «V

I „i –

Muirthfs…

…W-*lv» X—,» w, iii

JJJEJIJJJIJAMJI J i í I

m IIHÏI

>
? * e». H
ΔΙΑΛΕΗΙ ΓΟν»
ΧΟΦΟνΜ ΕΤΟΝΚΟΣΛίυ. Ν Μ§
íξ-I *mim ΐ́ΛμΗΊΐίΙΰ́* KCSH 1 ÎÂANNOV; ÎNTPIOV! liti-i τ, β *? să $‰ *Aţin unt χγ. şfâj?* (*ţ. HXHM, uşi μm\i Ytptimtti*e? kI* τ: *m-Mm.*·
IlAKoy/NTinxov Şi’s
«í» «»
JÂSÂÂI
Ï ν··»» e. ·. · 4· nas f *”, *%. „— j…?
2<ιβ>ι «→ «β**» soi» ·
Í… – «j. Mi „r-ι…; / xjă: 1;
! 1
Divanul, ediţia princeps Iaşi, 1698. Foaia de titlu.
*ygjAtOtvOMG** >-i» Ui< J iwi 4 3 î îşi j
ν:
ml V íT-M*; *m*
«·»
«? 2 ls
I I
C-J? co Q φ i
CD
C3
O η. ·-*
«„«ici «. *”?» t”.» «gr >» sr. – a»… wytri S; 3
a.2»
ÎJ-8 *Desfrânata Lume sau Trupul* şi *Omul înţelept sau Sufletul*, alegorie din *Divanul*, Iaşi, 1698.

că bun să fie lemnul la mâncare şi frumos ochilor şi la privală mângâios; şi luă din roadă lui şi mâncă şi dede bărbatului său” (*Naştere* gl. 3, sh. 6). Într-aceiaşi dată dară, ale lumii bunuri sau avuţii nestătătoare şi omului

nefolositoare s-au făcut, precum au Eclisiiastul cunoscut: „Gol au ieşit din pântecele maicii sale, aşea gol se va întoarce şi nemică va duce cu sine din osteninţele sale” (*GI*. 5, sh. 14).

În lume deşertarea urmaliză

După aceasta, într-această lume deşertarea urmaliză, că iarăşi acesta dzice: „Deşertarea deşertărilor şi toate deşearte” [*Ecl*. gl. 1, sh. 1].

Lumea cu mila lui Dumnădzău trăiaşte însă de atâta vreme precât săracul omenescul nărod întru deşertări şi fără socotele lucruri aflându-să şi până în dzua de astădzi, de atâta soma de ani într-însa oamenii trăiesc, aceasta dintru acia prea bogată dumnădziască milă să o ştii, că dzice: „Îndelungi răbdătoriu, mult milostiv, nice după fărădelegile noastre face noao” (*Psalm* 102, sh. 8 – 9).

A. Cu a lumii frumuseţe nu te amăgi însă tu pentru ale ceştii lumi podoabe şi frumuseţe nu te amăgi, nice în desfătările ei cu toată inima te da, căci mai pre urmă „râsul durerilor se va amesteca, şi cele de apoi ale bucurii lacrămi cuprind” (*Pilde* gl.

14, sh. 13).

5. *Lucrurile lumii ca pravul înaintea vântului*

Aşijdirea toate ale lumii lucruri (osăbit de cele bune) „ca pravul înaintea vântului” (*Psal*. 1, sh. 4); şi iarăşi: „Ca avuţiia de tâlhari prădată şi ca haina de molii fărâmată”.

6. *Pre împăraţii lumii puternici vădzând, nu te mâhni* însă iarăşi tu, pre alţii vădzând, adică precum sunt împăraţii, domnii şi alalţi, carii cu bogăţiia şi cu a lumii slavă, multe şi ce li-i voia fac, de aceasta

Dimitrie Cantemir – piyanid *w*

Prea frumoasa virtute, alegorie din *Compendiolum seu universae a ZTJM*, *Kis* Prezentând unele asemănări cu *înţeleptul*

(după *Operele* pr. *neipelui Demetriu Cantemir*, t. VI, Bucureşti 1883 ρ 414 – 415)

slava lumii, fac multe, şi ceea ce le place, să nu te amărăşti din cauza aceasta şi să nu te întristezi, căci Prorocul te învaţă: „Să nu te temi când se va îmbogăţi omul sau când se va înmulţi slava casei lui" (*Ps*. 48, 17), „căci casa lui înclină spre moarte şi paşii – lui către iad" (*Prov*. 2, 18). Pentru că privirile lui Dumnezeu nu sunt aplecate asupra lui şi nici asupra slavei lui; despre aceasta mărturiseşte Isaia (66, 2): „Către cine vor privi dacă nu către cel smerit şi liniştit şi care tremură de cuvântul meu?"

7. *Norocul în lume nu aduce fericire*

Să nu socoteşti şi nici să-ţi intre în minte că acest noroc lumesc al lor aduce vreo fericire adevărată.

8. *Norocul este nehotărât*

Şi nici că vor avea vreo limită sau vreo perioadă adevărată şi bine determinată a avuţiei lor vremelnice.

9. *Cel bogat în lume este sărac şi orb* Căci deşi în lume, adică după lumeasca socoteală, ei se numesc bogaţi şi slăviţi, ei sunt totuşi săraci şi orbi, neţinând seama de aceasta, precum adevereşte Ioan (*Apoc*. 3, 17): „Tu zici: sunt bogat şi m-am îmbogăţit şi nu-mi lipseşte nimic şi nu ştii că eşti un nenorocit, un mizerabil, un sărac, un orb şi gol". David, rege fiind, a cunoscut aceasta, spunându-şi „Eu sunt sărac şi lipsit" [*Ps*. 87, 15].

Calea lată şi largă duce la moarte

De asemenea, calea unora ca aceştia va duce la un sfârşit nefericit şi la un liman rău, despre care frumos se spune: „Este o cale care pare oamenilor a fi dreaptă, dar în cele din urmă ea duce în fundul iadului" (*Prov*. 14, 12) şi tot acolo: „Iar căile celor ce ţin minte răul duc la moarte" (12, 28); căci tot trupul în ţărână se va întoarce, iar cel

puternic şi mai curând decât ceilalţi, după cum se zice: „Tot puternicul are viaţă scurtă” (*îs*, Sir. 10, 11) şi la rău sfârşit va ajunge. Despre aceasta frumos vorbeşte şi Iov (20, 15): „Avuţia strânsă nu te mâhni, nici te întnăta, precum Proroculte” învaţă: „Nu te teme când să îmbogăţeşte omul şi când se va înmulţi slava casii lui” (*Psal*. 48, sh. 17); „Căci plecată iaste spre moarte casa lui şi la cele de desupt cărările lui” (*Pilde* gl. 2, sh. 18). Nu iaste dară dumnădzăiasca privire asupra lui sau asupra slăvii lui; pentru care lucru mărturiseşte Isaiia: „Spre carele să caut, fără numai spre sărăcuţi şi zdrobiţi cu duhul, şi să cutremură de mine?” (gl. 66, sh. 2).

7. *Lumasca nărocire fericire n-are*

Nici să socoteşti sau să gândeşti că această a lor lumască nărocire vreo deplină fericire va avea.

8. *Nărocirea fără hotar*

Nice vreun hotar sau vreo adevărată şi însămnată ale avuţiilor trecătoare vor avea vreme.

9. *Bogatul lumii, sărac şi orb* şi măcar ci că lumea, adică după lumasca socotială, bogaţi şi slăviţi să număsc, însă săraci şi de tot goli sunt şi orbiţi cu mintea, aceasta necunoscând, precum adevereşte Ioan: „Dzici cum că bogat sunt şi niciuna în lipseşte, şi nu ştii că tu eşti mişel, sărac, orb şi gol” (*Apocal*. gl. 3, sh. 17). Aceasta David, împărat fiind, au cunoscut dzicându-şi şie: „Eu sunt sărac şi mişel” [*Ps*. 87, 15].

Calea lată şi desfătată la moarte aduce

Aşeadară, a unora ca acestora la rău săvârşit şi la rea cale, calea le va ieşi, pentrucarea frumos să dzice: „Iaste calecarea omului driaptă să pare, iară cia mai de apoi a ei duce la moarte” (*Pilde* gl. 14, sh. 12) şi iarăşi acolo: „Calea celor fără cale duce la moarte” (gl. 12, sh. 28). Căci tot trupul în ţărnă se va întoarce; încă mai curund decât alalţi,

cel puternic, precum dzice: „Tot puternicul, scurt” 99 (*Eclisiiast* gl. 10, sh. 11). Şi la rău dară săvârşit vor agiunge, pentru carii frumos voroveşte Iov: „Avuţiiacarea au înghiţit va borî şi din pânticile lui o va zmăci Dumnădzău”.

pe nedrept o va vărsa, o va scoate din casa lui îngerul”, adică le va plăti lor cu pedepsele cumplite ale iadului.

4? v 10. *Ia exemplu din vechile istorii* să nu te amăgeşti cu unele exemple din vechile istorii, ci mai degrabă să te înţelepţeşti prin ele. Pentru că vei afla cu privire la împăraţii care au supus în scurt timp multe că „nu trebuie să se teamă cineva de cei ce ucid trupul, ci de cei ce ucid sufletul” (*Mt*. 10, 28) şi că ceva mai mult cel ce ucide va fi ucis, pentru că iarăşi zice: „Câţi scot sabia, de sabie vor muri” (*Mt*. 26, 52), şi încă chiar şi de mâna celui mai mic.

11. *Exemplul lui Alexandru cel Mare*

Pentru aceasta deci poţi lua un frumos exemplu de la Alexandru cel Mare, despre care se scrie în *Istoria* sa că a fost otrăvit şi omorât de o slugă a lui, cu alte cuvinte că cel mic a omorât pe cel mare, că sluga a omorât pe împărat. În legătură cu aceasta bine zice Ecleziastul (10, 7): „Văzut-am slugile călări şi pe stăpâni mergând pe jos”, iar în altă parte se zice: „Prin ei înşişi au împărăţit iar nu prin mine” (*Os*. 8, 4) şi de asemenea în alt loc: „A căzut şi mare a fost risipirea lui” (*Iez*. 13, 12). Cu aceasta aş putea compara deopotrivă fierul pe care îl mănâncă rugina sau elefantul pe care îl omoară şoarecele.

12. *Nu prin răutăţi, ci prin virtuţi să-ţi rămână vestit numele după moarte*

Gândeşte-te deci că, deoarece până la urmă tot vine moartea, cel puţin să nu-ţi rămână un nume rău, ci un

nume bun, căci „mai bine un nume bun decât avuţii

48 r multe” (*Prov*. 22, 1), iar în altă parte se zice: „Mai bun este un nume bun decât mirul cel scump” (*Ecl*. 7, 1), şi nu înaintea ochiului omenesc, ci înaintea ochiului lui Dumnezeu, care scrutează inimile şi gândurile. De aceea ne şi învaţă: „Luaţi aminte să nu faceţi milostenia voastră înaintea oamenilor” (*Mt*. 6, 1) şi ca nu cumva să se spună despre tine: „Pierit-a amintirea lui cu sunet” (*Ps*. 9, 6). Tot aşa, străduieşte-te în tot timpul

(gl. 20, sh. 15). Adică cu ale iadului cumplite, le va răsplăti munci.

47 v 10. *Pildă din vechile istorii ia* Nici din vechile istorii cu une pilde să te amăgeşti; ce mai vârtos cu acelea să te înţelepţeşti, căci vei afla pentru împăraţi carii în scurtă vreme multe au biruit. Că: „nu iaste cineva să se tiamă de ceea ce trupul ucid, ce de ceea ce sufletul” (*Mat*. gl. 10, sh. 28); şi mai vârtos că tot cel ce omoară omorî-să-va, că iarăşi dzice: „Toţi carii scot sabiia în sabie vor muri” (*Mat*.gl. 26, sh. 22), încă de cel cât de mic.

11. *Pildă de pe Alexandru Marele*

Pentru aceasta dară, frumoase pildă de pe Alexandru Marele a lua poţi, precum la *Istorila* lui scrie că de o slugă a lui să fie otrăvit şi omorât; adică pe cel mare au omorât cel mic şi pe împăratul au ucis sluga. Pentru carii bine dzice Eclisiiastul: „Vădzui slugile pe cai şi domnii îmblând pe gios, ca slugile” (gl. 10, sh. 7); şi altul dzice: „Aceia au împărăţit, iară nu de la mine” (*Ostia* gl. 8, sh. 4) şi aiurea: „Cădzu şi fu răsipirea lui mare” (*Iezechiil* gl. 13, sh. 12). Asemenea aşi aceasta a potrivi putea: „Pre fier rugina îl topeşte, pe elefand sau, precum să dzice, pre fii şoarecile îl omoară” 100.

12. *După moarte, numele nu în răutăţi, ce în bunătăţi vestit să rămâie*

Socoteşte-te dară, de vreme ce acea mai de apoi moarte iaste, încailea nu rău, ce bun nume să-ţi rămâie că: „Mai bine numele bun decât avuţiia multă” (*Pilde* gl. 22, sh. 1). Şi aiurea dzice: „Mai bine numele

48 r bun decât mirurile scumpe” (*Ecli*. gl. 7, sh. 2), însă nu în a omenescului ochiu’ privală, ce în acea dumnădzăiască oglindire, carile inimile priveşte şi gândurile cunoaşte. Pentru aceasta învaţă: „Socotiţi să nu, dreptatea voastră înaintea oamenilor, faceţi (*Math*. gl. 6, sh. [l]); şi ca nu cumva pentru tine să se dzică: „Perit-au pomenirea lui cu sunet” (*Psalm*. 9, sh. 7).

vieţii tale ca să poţi spune după moarte acel cuvânt al lui Iov (29, 20): „Slava mea se va reînnoi pururea”.

13. *Cu fapte rele nu vei dobândi nume vestit*

Păzeşte-te dar, repet, ca nu cumva să ţi se spună: „Pentru ce te făleşti cu răutatea ta, puternice?” [*Ps*. 51, 1].

Oricum ar fi, în lume viaţa şi slava sunt scurte

Şi acest lucru îţi este cu putinţă să-l ştii că în această lume coruptă, sau într-un fel sau altul, pentru puţin timp vei moşteni slava ei, precum adevereşte Iov (14, 2): „Ca floarea răsare şi ca umbra fuge şi niciodată nu rămâne în acelaşi loc”; putem de asemenea cita cuvântul lui Ieremia (6, 4): „Vai nouă că ziua înclină spre sfârşit şi s-au întins umbrele serii”. Şi nici în nenorocire sau în bogăţie aflându-te să nu te socoteşti mai mult decât eşti, după cum atât de frumos ne învaţă

48 v sffotul Grigorie ” cel Mare]: „Dacă vrei – zice – să înţelegi ce fel eşti, trebuie mai întâi să cunoşti cum nu eşti, pentru ca, cu chipul celor bune, să masori cât de urât eşti prin lipsa acestor lucruri bune” (*Scrieri morale*, cartea a XXIV-a*). Ceva mai mult, după cuvântul lui David: „Tu eşti vierme, şi nu om” (*Ps*.21, 6). „Căci ce este viaţa noastră? – fum” (*Iac*. 4, 14) şi pururea adu-ţi aminte de

cuvântul lui Isaia: „Eu sunt om al durerilor, care cunoaşte slăbiciunea” (*îs*.53, 3). Vrei cumva să fii mai mult decât ceilalţi oameni? Nu. De aceea s-ar cuveni să spui cuvântul: „Deci şi eu om muritor sunt, la „fel cu’ceilalţi oameni” (*înţ*. *Sol*. 7, 1).

14. *Frumuseţea lumii să nu o poftească inima ta*

Să nu-ţi pierzi minţile după frumuseţile vrednice de ură ale lumii, „nici să poftească inima ta frumuseţea ei”, după cum spun *Proverbele* (6, 25).

— Beatii Gregorit, *Expositiones morales*, lib. XXIV, *6*: *Qui* eram *plenissime intelligere appetit qualis est, tales nimirum debet conspicerequalis non est, ut ex bonorum forma metiatur quanto ipse deserto bono actormis est*.

15?

Aşeadară, în toată viiaţa ta spre aceasta sileşte, ca acela a lui Iov cuvânt după a ta moarte a dzice să poţi: „Slava mea pururea se va înnoi” (gl. 29, sh. 20).

13. *Nume vestit cu facerea de rău nu-i agonisi*

Păzeşte-te dară, iarăşi dzic, ca nu cumva ţie să se dzică: „Ce te slăveşti în răutate, cela ce eşti puternic?” (*Psal*. 51, sh. 1).

Ori în ce feliu, în lume scurt traiul şi scurtă slava ei

Şi aceasta a şti foarte ţi s-a cade, căce într-această putredă lume măcar aşea, măcar aşea în scurtă vreme slava ei vei moşteni, precum adevereşte Iov: „Ca floarea lase şi ca umbra fuge, şi nice dănăoară într-acea stare rămâne” (gl. 14, sh. 2). Asemenea acela al Ieremii s-ari putea aduce: „Vai de noi, că s-au plecat dzua şi s-au făcut mai lungi umbrele de sară” (gl. 6, sh. 4). Nice doară în nărocire sau în bogăţie aflându-te, cevaşi mai mult decât eşti să te ţii, pentru că frumos svintul învaţă Grigorie: „De vei a înţelege (dzice) în ce chip eşti, trebuie întâi a cunoaşte ce nu eşti, ca din forma bunelor să te măsuri, pre

cât cu a bunelor lipsă să fii grozav” (în cartea a cincea a *Obiceinicilor*) *101*. Însă după davidescul cuvânt: „Tu eşti viiarme, şi nu om” [*Ps*. 21, 6], că „ce iaste viiaţa noastră? abur” (Iacovgl. 4, sh. 14). Şi pururea acela al Isaiii pomeneşte cuvânt: „Eu sunt om al durerilor ştiind slăbiciunea” (gl. 53, sh. [3]). Au doară tu cu ceva decât alalţi oameni mai mult vei fi? Ba. Pentru aceasta cuvântul acesta s-ari învrednici a să dzice: „Sunt dară şi eu muritorul om, asemenea tuturor oamenilor” (*înţelepciunea lui Solomon* gl. 7, sh. 1).

14. *Frumuseţea lumii inima ta nu poftească* Nice pentru ale lumii de urât frumsoţe să te nebu neşti. „Nice să poftiască inema ta frumuseţea ei”, dzic *Pildele* (gl. 6, sh. 25).

15. *Îndrăgirea frumuseţilor aduce multă pagubă* îndrăgirea frumuseţilor aduce multă pagubă, căci istoria scrie că pentru frumuseţea unei femei, a Elenei, a fost dărâmată vestita cetate a Troiei şi că prin frumuseţea fructului s-a amăgit Eva.

16. *De la lume nu vei agonisi niciun bine* Nici să gândeşti că vei dobândi vreun bine de la această lume rea, căci Isaia (14, 20) despre aceasta strigă, zicând: „Pentru că ai pierdut pământul meu şi ai ucis poporul meu nu vei dăinui veşnic, sământă rea!”

49 r 17. *Nu vei găsi în lume nicio înţelepciune* şi nu vei găsi nicio înţelepciune în ea, căci „înţelepciunea lumii înaintea lui Dumnezeu este nebunie” (/ *Cor* 3, 19), şi în altă parte zice în continuare: „Că nebun a devenit orice om în ce priveşte ştiinţa” (*Ier*.10, 14). Ceva asemănător spune înţeleptul în *Proverbele* sale: „Nu este înţelepciune, nu este chibzuinţă, nu este înţelegere cu privire la Dumnezeu” (21, 30), şi Apostolul către romani: „Înţelepciunea trupului moarte este” (*Rom*. 8, 6; vezi şi *îs*. 5, 20).

18. *În lume nu vei întâlni bunătate şi odihnă* Aşijderea, căutând, nu vei găsi într-însa nicio bunătate şi nicio odihnă, precum sfântul Augustin arată şi zice în *Cartea confesiunilor* (VI, 16): „Vai de acel suflet care despărţindu-se de tine, Doamne, a gândit că va găsi altceva mai bun decât piedici, confuzii potrivnice şi nestatornicii şi din spate, şi din lături, şi din faţă, şi de peste tot greutăţi”.

19. *Dumnezeu a făcut lumea spre binele, iar nu spre răul omului*

Această lume a făcut-o însă milostivul Dumnezeu, preabunul, preamarele şi atotputernicul ei creator, spre folosul şi înlesnirea omului. Ceea ce se poate dovedi prin aceea că întrucât l-a creat nemuritor şi de vreme ce era nemuritor, lumea aceasta era spre folosul lui.

— S. Augustini, *Confessiones*, lib. VI, 16: *Vae animae audaci* quae *speravit, şi a te recessisset, se aliquid melius habituram*! *Versa et reversa în tergum, et în latera, et în ventrem*; *et dura sunt omnia*.

la. *Dragostea frumuseţelor multe stricăciuni aduce*

Dragostea frumsoţelor multe stricăciuni aduce că, scrie istorila, pentru frumuseţea a unii muieri, a Ellenii, vestita cetate s-au răzsipit Troada şi cu frumsoţea poamei s-au amăgit Evva.

16. *Vreun bine de la lame nu vei agonisi* Nice vreun bine de la reaoa aceasta lume precum vei agonisi să gândeşti, căce pentru dânsa strigând, dzice Isaiia: „Că tu dară pământul tău prăpădişi şi poporul tău uciseşi” 102 (gl. 14, sh. 20).

17. *În lume vreo înţelepciune nu vii afla* Nice vreo înţelepciune într-însa vei afla, căce: „Înţelepciunea lumii, nebunie iaste lângă Dumnădzău” (*Cătră Corinth.*, *Cartea I* gl. 3, sh. 19) şi aiurea urmaliză: „Că nebun s-au făcut tot

omul de ştiinţă” 103 (*Ierem*.gl. 10, sh. 14). Asemenea acestora înţeleptul, la *Pildele* sale, dzice: „Nu iaste înţelepciune, nu iaste svătuire, nu iaste cunoştinţă împotriva Domnului” (gl. 21, sh. 30) şi Apostolul către romani: „Înţelepciunea trupului moarte iaste” (gl. 8, sh. 6; caută şi *Isaiia* gl. 5, sh. 20).

18. *În lume bunătate şi odihnă nu vei nemeri* Aşijderea nice vreo bunătate sau vreo îndemână într-însa cercând vei afla, precum în *Cartea mărturiilor* zvântul, arată, Avgustin şi dzice: „Vai sufletului aceluia carile de la tine (o, Doamne) dezlipindusă au gândit că va avea ceva mai bine! împregiurări şi învăluiri, îndrăpnice şi împotrivnice, din dos şi din coaste şi în pântece, şi iată toate aspre!”

19. *Lumea spre binele, iară nu spre răul omului, Dumnădzău o făcusă* însă prelume, pre aceasta, Dumnădzău milostivul, preabunul şi prea marele şi puternicul ei ziditoriu, spre a omului folosinţă şi îndemână o făcusă. Aceasta a să dovedi poate, căce precum nemuritoriu a fi îl făcusă şi de vreme ce nemuritoriu era, iată dară că lumea aceasta de folos îi era.

49 τ 20. *După săvârşirea picatului lumea s-a schimbat în rău*

Tot aşa, după păcatul omului, toate cele menite să fie de folos s-au schimbat şi transformat în pagubă, cele dulci în amăreală, cele uşoare în grele şi cu trudă de agonisit pentru sărmanul om, după cum învederat scrie Moise: „Zise Dumnezeu lui Adam: pentru că ai ascultat glasul femeii şi ai mâncat din pomul din care vă poruncisem să nu mâncaţi, blestemat să fie pământul pentru muncile tale, întru necazuri să mănânci dintr-însul în toate zilele vieţii tale; spini şi ciulini să-ţi răsară şi să mănânci iarba ogorului; întru sudoarea feţii să-ţi mănânci pâinea până

când te vei întoarce în pământul din care ai fost luat, căci pământ eşti şi în pământ te vei întoarce” (*Gn*. 3, 17 – 19).

Dumnezeu a arătat cum se dezleagă păcatul

După aceea, iarăşi milostivul şi înduratul Dumnezeu, cu bogata şi nemărginita lui milă faţă de creatura sa întorcându-se, cu compătimire i-a arătat modul şi mijlocul prin care să se poată desface de legătura blestemului aceluia pe care l-a primit, ca să fie din nou veşnic şi nemuritor.

21. *Pentru nimicirea păcatului trebuia să vină în lume Hristos*, *noul Adam* în acest scop, fără îndoială, de aceasta era nevoie şi aceasta s-a împlinit, adică: de vreme ce vechiul Adam a greşit, era nevoie de un nou Adam care să-l

50? mântuiască şi trupul, pătimind pentru trup, să-i redea libertatea. Despre aceasta mărturiseşte Augustin: „Aşa cum Dumnezeu te-a făcut fără tine, tot aşa nu te poate mântui fără tine” *, cu alte cuvinte: nu divinitatea singură – care le poate pe toate –, ci şi omenirea, care este părtaşă naturii lui Adam, a fost necesară pentru salvarea ta, adică Dumnezeu-Omul, ca în felul acesta să se nască noul Adam şi să se nimicească blestemul.

— S. Augustini, *Sermo CLXIX*, 13: *Quid ergo fecit te sine*te, *non te iustificat sine*te.

20. *Lumea, după păcat, în rea s-au prefăcut*

Aşijderea după greşeala şi păcatul acelui dintâi om, toate acelea ce de folos era să fie în stricăciune, şi cele dulci în amar, şi cele ce lesne cu nevoie şi cu trudă acea ce săracul de om a agonisi s-au prefăcut şi s-au premenit, precum aiave scrie Moisi: „lui Adam dzisă: căce ai ascultat glasul muierii tale şi ai mâncat din lemnul carele poruncisăm ţie să nu mănânci? Blăstămat pământul în lucrul tău, şi în osteninţă vei mânca dintr-însul; în toate

dzilele vieţii tale spini şi ciuline va răzsări ţie şi vei mânca erbile pământului; în sudoarea feţii tale vei mânca pâinea ta până când te vei întoarce în pământ, din carele eşti luat, căce prav eşti şi în prav te vei întoarce” (*Naşt*. gl. 3, sh. 17, 18, 19).

Dumnădzău cum să păcatul dezliagă au arătat

După aceia iarăşi acel milos şi milostiv Dumnăzdău, cu mila sa cea fără măsură bogată, către a sa plasmă cu miloserdie întorcându-să, arătatu-i-au moduri şi mijlociri ca de supt legătura acelui blăstăm a ieşi să poată, ca iarăşi în veci trăitoriu şi nemuritoriu să se facă.

21. *Spre a păcatului dezlegare noul Adam, adică Hristos, a veni au trebuit* t a aceasta dară, fără greş, aceasta au trebuit şi aceasta s-au făcut. Adică vechiul Adam au greşit şi iarăşi un nou Adam să-l mântuiască, şi trup pentru trup pătimind, să-l izbăvască. Pentru care lucru mărturiseşte svintul Avgustin: „Dumnădzău precum ţi-au făcut pretine fără tine aşea nu te va mântui pretine fără tine”. Adică nu numai singură dumnădzăirea, carea iaste atoatăputernică, ce împreună şi omenirea, carea iaste lui Adam părtaşă, au trebuit, adică Dumnădzău şi om; şi aşea să se facă nou Adam şi blăstămul să se dezlege.

22. *Venirea lui Hristos şi nimicirea păcatului au fost prezise mai dinainte de proroci. Apoi, venind el, ne făgăduieşte împărăţia sa*

Aşadar, acest Iisus Hristos, dumnezeul şi mântuitorul, s-a făcut nădejdea şi apărătorul nostru. El s-a arătat mai întâi prin sfinţii săi proroci, iar mai apoi, sosind timpul să se împlinească spusele prorocilor, s-a arătat El însuşi, nescârbindu-se de pântecele fecioresc, luând trup omenesc din Sfântul Duh şi din Maria Fecioară; şi întrupându-se, pătimind şi răstignindu-se şi înviind a treia zi (aşa cum era scris de către aleşii săi), noul şi cel fără de

păcate Adam l-a înviat din morţi pe vechiul şi păcătosul Adam, şi împreună cu Adam, întregul neam al oamenilor. Lucrul acesta mai înainte de a se fi întâmplat în fapt, cunoscându-l cu adevărat de la Sfântul Duh, l-a mărturisit Osie (6, 2) zicând:

δοτ

„Ne va vindeca pe noi după două zile şi a treia zi ne va scula pe noi”; „şi pe cei ce stau în întuneric şi în umbra morţii îi va învia”, spune Isaia (9, 2); „Răsărit-a soarele dreptăţii”, precum spune *Troparul Naşterii Domnului*. Aceasta a scris-o şi Apostolul, zicând: „Mai întâi a fost întuneric, iar acum lumină” (*Efes* 5, 8). Lucrul acesta era încă de la început însemnat în umbra legii, întrucât ea zice: „Era lumină pentru toţi fiii lui Israel, dar întuneric şi ceaţă peste tot pământul Egiptului” (*Ex*. 10, 22).

Cel ce crede în Domnul, chiar de va muri, viu va fi; iar cel ce trăieşte şi crede nu va muri în veac

Aşadar, venind el, ce zice? „Cel ce crede în mine, chiar de va muri, viu va fi; iar cel ce trăieşte şi crede în mine nu va muri în veac” (*Io*. 11, 25, 26). Dar cum este cu putinţă aceasta? Este cu putinţă „pentru că el însuşi ne-a răscumpărat cu sângele lui (de la moarte)” (*Efes*. 1, 7), sau ca şi cum ne-ar fi născut a doua oară, precum zice Apostolul: „Prin evanghelie v-am născut pe voi” (*I Cor*. *4*, 15); „Şi astfel celor ce au crezut într-însul le-a dat puterea să devină fii ai lui Dumnezeu

— V. Mineiul lunii lui dechemvrie, M-rea Neamţ, 1845, f. 189 r *Tropariu glas IV*, la litie.

22. *Venirealui Hristos şi a păcatului dezlegâfd, înainte prin proroci dzisă; iară viind el, împărăţiia sa ne giuruiaşte*

Acesta dară, Iisus Hristos Dumnădzău şi mântuitoriu, nedejdea şi scutirea noastră fu, carele mai denainte prin

svinţii săi proroci s-au arătat. Până mai pre urmă dară, cele scrise prin proroci a să plini vremea sosind, singur s-au arătat, de ficiorescul pântece nescărăndivindu-să, din Mania Ficioara şi din Duhul Zvânt omenesc trup luând şi întrupându-să, pătimind şi răstignindu-să şi a treia dzi înviind (după cum era prin aleşii săi scris), prevechiul şi păcătosul Adam, noul şi cel fără păcat Adam, împreună cu sine, pre tot omenescul nărod, au din morţi sculat. La aceasta, până a nu fi, adevărat mărturisiia cu Duhul Zvânt cunoscând, Osiia: „Înviia-ne-va pre noi (dzice) după doao dzile şi în dzua a treia ne va scula pre noi” (gl.

50 v 6, sh. 2) şi: „Pre carii în tunerec şi în umbra morţii”, precum dzice Isaiia (gl. 9, sh. 2); „Luminatu-i-au soarele dreptăţii”, precum dzice la *Tropariul Născutului10*. Aceasta strigă Apostolul, dzicând: „Odată aţi fost întunerec, iară acum lumină” (*Câtră Efes* gl. 5, sh. 8). Aceasta în umbra legii dinceput să însămna, precum dzice: „Tuturor fiilor lui Israel era lumină, iară întunerecul şi ceaţa peste tot pământul Eghiptului” (*Ishod* gl. 10, sh. 22).

Carile crede în Domnul, de va şi mort fi, trăi-va, şi carile credzând trăiaşte nu va muri în veci

Viind dară el, ce dzice? „Cine crede în mine – dzice

— De va şi mort fi, trăi-va, şi carele trăiaşte şi crede în mine nu va muri în veci” (*Ioan* gl. 11, sh. 25). Aceasta dară cum poate? Poate „pentru căce singur cu sângele lui (de la moarte) ni-au răscumpărat” (Efesgl. 1, sh. 7), sau precum de a doua oară m-am fi născut, precum dzice Apostolul: „Prin evanghelie eu v-am născut pre voi” (Cor., *Cartea 1* gl. 4, sh. 15); şi aşea

5 lr şi „celora ce într-însul credzură le dade lor putbre, fii lui Dumnădzău (şi lui fraţi) a fi” (*Ioan* gl. 1, sh. 12) şi cu sine împreună împărăţii sale moştenitori [*Iac*.

(şi fraţi ai lui)” (*ío*. 1, 12) şi să fie împreună cu ei

moştenitorii împărăţiei sale (*Rom*. 8, 17) – dar numai celor ce se leapădă de această lume şi-l urmează, pentru ca să umble astfel şi ei în lumină ca şi dânsul. Şi cărei împărăţii îi face moştenitori? Aceleia pe care ochiul n-a văzut-o, urechea n-a auzit-o şi la inima omului nu s-a suit „pe care de la început a pregătit-o Dumnezeu pentru cei ce-l iubesc" (*I Cor*. 2, 9), adică „trăirea noastră este în ceruri" (*Filip*. 3, 20). Şi aceasta a cunoscut-o mai dinainte tProrocul, zicând: „Aceasta este moştenirea slugilor lui Dumnezeu" (*Is*. 54, 17), unde „drepţii vor străluci ca soarele" (*Înţ. Sol*. 3, 7; *Mt*. 13, 43) şi „lumina lor va fi mielul, căci noapte nu va fi acolo" (*Apoc*. 21, 23).

23. *Cunoaşte-l pe Dumnezeu după lucrurile sale*

Pe binefăcătorul Dumnezeu poţi să-l cunoşti mai cu seamă după minunatele sale creaturi, care nu lipsesc niciodată din faţa ochilor tăi, ca să le vezi şi după cum mărturisesc ele însele: „Cerurile povestesc slava lui" (*Ps*. 18, 1) şi se învaţă între ele, unele pe altele, să cunoască pe Dumnezeu, făcătorul şi ziditorul lor: „Ziua spune zilei cuvântul şi noaptea vesteşte nopţii ştiinţa" (*Ps*. 18, 2).

Fiind orbit de poftele lumii şi umblând în întuneric, păzeşte-te să nu ţi se pare că umbli în lumină

Ţi se mai cuvine apoi ca, văzându-te. liber într-o măsură atât de largă şi într-un spaţiu atât de întins şi pofta ta neîntâmpinând nicio piedică, să nu cumva să întrebuinţezi frumoasele şi bunele daruri pe care ţi le-a dăruit el Dumnezeu spre răul şi pieirea ta şi să nu cumva să ţi se întâmple ca, închipuindu-ţi că umbli în lumină, să dai de întuneric. Pentru aceasta se zice: „Să se întunece ochii lor ca să nu vadă" (*Ps*. 68, 23). Nici în întuneric să nu umbli ca orbii, pentru că se zice: „Cine umblă în lumină (adică cel ce umblă în lumina legii), căci „legea este lumină" (*Prov*. 6, 23) nu se poticneşte" (*Io*. 11, 9). Căci pe

cei ce socotesc că lumina acestei lumi este lumina cea adevărată Domnul îi numeşte „orbi şi călăuze ale orbilor” (*Mt*. 15, 14), mai ales 2, 5] (însă aceasta, celora ce de această lume se vor lepăda şi să urmealiză lui, ca precum el, aşea ei în lumină să îmbie). Dară a carii împărăţii moştenitori îi face? „Careaochiul n-au vădzut, nice urechea au audzit, nice în inema omului s-au suit, carea mai denainte au gătitu-o Dumnădzău celora ce-l iubăsc” (*Cor*., *Cartea* 1 gl. 2, sh. 7), adică: „noa A lăcuirea ceriul” (*Cătră Filip*. gl. 3, sh. 20). Aceasta mai denainte Prorocul cunoştea dzicând: „Aceasta moşiia slugilor Domnului” (*Isaiia* gl. 54, sh. 17); şi: „Drepţii ca soarele vor străluci” (*înţelep*. gl. 3, sh. 7; *Math*. gl. 3, sh. 43); şi „Ilumina lor va fi mieluşelul, căce noapte nu va fi acolo” (*Apocal*. gl. 21, sh. 23).

23. *Pre Dumnădzău de pe faptele sale cunoaşte*

Mai cu de-adins pre Dumnădzău de binefăcătoriu de pre ale sale minunate fapte a-l cunoaşte vii putea, carile pururea în privala ochiului tău nelipsite sunt şi precum iale singure îl mărturisesc: „Cenurile povestesc slava lui Dumnădzău” (*Psal*. 18, sh. 1). Şi iale în de iale, una pre alta, pre Dumnădzău făcătoriul şi ziditoriul ei a cunoaşte învaţă: „Dzua dzilei scoate cuvânt şi noaptea nopţii vesteşte pricepere” (*Psal*.18, sh. 2).

Cu poftele lumii orbit fiind, prentunerec îmblând, să nu-ţi cumva pară că în lumină eşti

Iară ţie aceasta ţi s-a cade, că într-atâta lăţime, lărgime şi fără nice o opreală a voii slobod vădzându-te, să nu cumva cu frumoasele şi bunele sale daruri, carile de la dânsul îţi sunt dăruite, spre răul şi spre perirea ta să te slujeşti; să nu când ai, în lumină că îmbli părându-ţi, întunericul să afli, pentru carii să dzice: „Întunecară ochii lor să nu valiză” (*Psal.69*, sh. 23) 105. Nice prin tunerec ca

orbii, ce prin lumină să îmbli, precum să dzice: „Carile îmbla dzua” (adică carile îmbla în lumina legii), căce „lăgea lumină iaste” (*Pildă* gl. 6, sh. 23), „nu greşeşte” 106 (*Ioan* gl. 11, sh. 9). Căce pentru carii socotesc lumina lumii aceştia precum aceasta să fie lumina cea adevărată, Domnul acesta nume le pune: „Orbi sunt şi povaţă orbilor”.

pentru că lumina acestei lumi este întuneric, precum bine a cunoscut Iov (38, 19) că „noi în întuneric ne învârtim”.

24. *Spre bine, iar nu spre rău să te serveşti de darurile ce ţi-au fost date*

De asemenea, fiind înzestrat cu multe daruri dumnezeieşti spre folosinţa ta, să nu-ţi întuneci mintea cu ele, ca să nu se zică despre tine: „A căzut peste ei foc şi n-au văzut soarele” (*Ps*. 57, 8); cunoaşte-l pe cel care a creat şi focul şi pe tine, şi având în tine lumina credinţei să cunoşti pe Dumnezeu, dătătorul şi părintele luminilor, neuitând să zici: „Cu ce voi răsplăti pe Domnul pentru toate câte mi-a dat mie?” (*Ps*. 115, 3).

Păzeşte-te cu tărie de pofta ochilor

Iar de pofta ochilor trupeşti păzeşte-te cu tărie, ca nu cumva să fii batjocorit de anumite deşertăciuni şi rătăciri, căci pentru puţină poftă, după aceea o să urmeze pentru tine multă căinţă; pentru care frumos ne învaţă Domnul zicând: „Dacă ochiul tău te sminteşte, scoate-l şi leapădă-l de la tine” (*Mt*. 5, 29).

Să nu cauţi altă frumuseţe sau altă lumină mai frumoasă şi mai strălucitoare decât cea dumnezeiască

Nici să cauţi vreo altă frumuseţe sau vreo altă lumină mai frumoasă şi mai strălucitoare decât cea dumnezeiască, pentru că tot el zice: „Eu sunt lumina lumii” (*Io*. 8, 12). Aceasta a cunoscut-o mai înainte Isaia, care a zis (9, 2): „Poporul care umbla în întuneric a văzut lumină mare;

celor ce locuiesc în pământul şi în umbra morţii le-a răsărit lumina”. Căci, de vei căuta mai mult decât atâta, vei ajunge să numeşti lumina întuneric şi întunericul lumină, după cum bine se spune: „Umblă în întuneric ca în lumină” (*Iov*. 24, 17). În acelaşi sens spune Ioan: „Au iubit oamenii întunericul mai mult decât lumina” (*Io*. 3, 19). Tot pe aceştia îi compătimeşte Isaia (5, 20): „Vai celor ce zic binelui rău, vai celor ce consideră amarul dulce, întunericul lumină şi lumina întuneric”.

(*Math*. gl. 15, sh. 14). Şi mai vârtos lumina lumii aceştia întunerec iaste, că bine au cunoscut Iov, că „noi în întunerec ne învăluim” (gl. 37, sh. Iθ) 1» 7.

24. *Cu darurile ce ţi s-au dat, spre bine iară nu spre rău să te slujeşti*

Aşeadară, cu multe dzestre dumnădzăeşti spre a ta slujbă îndzăstrat fiind, cu acestea mintea să nu-ţi întuneci, să nu cumva pentru tine să se dzică: „Deasupra au căzut foc şi nu vădzu soarele” (*Psal*. 57, sh. 9) şi pre cela ce au şi pre dânsul şi pretine făcut să nu cunoşti; ce a credinţii lumină având, cunoaşte, şi pre Dumnădzău dătătoriul şi părintele luminilor nu uita şi aceasta dzi: „Ce voi da Domnului pentru toate carile mi-au dat mie?” (*Psal*. 115, sh. 12).

Despre pofta ochiului foarte te păzeşte

Şi despre a trupului ochiu’ poftă foarte te păzeşte, să nu cândai pentru vreme deşertări şi amăgituri să te înşeli, căce pentru puţină învoinţă pre urmă multă îţi va urma căinţă, că frumos Domnul învaţă: „De ochiul tău te sminteşte, scoate-l şi-l liapădă de la tine” (*Math*. gl. 5, sh. 29).

Nice altă frumuseţe sau lumină mai frumoasă sau mai luminoasă decât cea dumnădzăiască să cerci

Nice altă frumuseţe sau lumină mai frumoasă şi mai

luminoasă decât cea dumnădzăiască să cerci, căce el dzice: „Eu sunt lumina lumii” (*Ioan* gl. 8, sh. 12). Aceasta mai denainte au cunoscut Isaiia dzicând: „Norodul carele îmbla în întunerec vădzu lumină mare, celora ce petrecea în umbra morţii lumină au răsărit lor” (gl. 9, sh. 2). Căce mai mult de atâta cercând, vii dzice luminii întunerec şi întunerecului lumină. De care lucru bine să dzice: „În întunerec ca în lumină îmbla” (*Iov*. gl. 24, sh. 17). Şi iarăşi pentru aceasta să dzice: „Iubiră oamenii mai vârtos întunerecul decât lumina” (*Ioan* gl. 3, sh. 19). Pre aceia văeraliză Isaiia: „Vai carii dziceţi bunului rău, ceea ce pun amarul în dulce, ceea ce pun întunerecul lumină şi lumina întunerec” (gl. 5, sh, 20).

6?

25. *Fii orb, mut şi surd la poftele lumii* De aceea, umblând în lumea aceasta şi în întunericul ei, toate cele ale lumii să le socoteşti drept nimic 52 v şi să rămâi surd şi mut la îndemnurile poftelor ei, după cum zice Prorocul: „Iar eu ca un surd nu auzeam şi ca un mut nu-mi deschideam gura” (*Ps*. 37, 14); adică nu numai să nu le faci, dar nici să le auzi, ori să grăieşti despre ele, ca să nu le poftească inima ta, căci cu adevărat să ştii că „rea şi săracă viaţă ducem în lumea aceasta” (*Tob*. 4, 29).

26. *Cugetă la cele de pe urmă*

Fii deci un bun socotitor şi înţelege la ce sfârşit ajung acei care caută poftele lumii.

27. *Bogăţia este cauza multor rele* Mai întâi, dar, ei vor pofti bogăţie, care poate da naştere la multe şi felurite rele şi care poate coborî sufletul în iad; căci începând cu cât de puţin, ea nu se mai satură cu cât de mult, după cum spune Solomon în *Proverbe* (13, 25): „Sufletele necredincioşilor nu se satură”; pe aceştia cu mânie îi ceartă Isaia (56, 11): „Câinii cei neruşinaţi la suflet nu au

ştiut ce e satu' rarea"; iar altcineva adevereşte că: „Cel lacom de bani nu se va sătura" (*Ecl*. 5, 10).

28. *Crescând bogăţia, sporeşte lăcomia, iar din lăcomie se naşte invidia*

Bogăţia dărâmă zidurile şi cetăţile şi distruge temeliile. Cu cât se înmulţeşte bogăţia, cu atât creşte lăcomia. Lăcomia este începutul invidiei, iar invidia naşte crima: „A zămislit durerea şi a născut nelegiuirea" (*Ps*. 7, 14).

53 r 29. *Invidia este fratricidă* Din invidie a ucis Cain pe fratele său Abel, precum scrie istoricul în *Geneză* (4, 8). Bogăţia naşte mândria cea scârboasă, precum spune sfinţitul Augustin: „Greu este să nu fie bogatul mândru!" *

— *Sermo XXIX*: >*ifficile est ut superbus nan sit* (*sui dires*, cât. *apud* P. Berchorii, *Reductorium morale*t. Şi, VII, e, I, *ecl*. *ciţ*., p. 178, *m*

25. *Spre poftele lumii, orb, mut şi surd te fă* Pentru aceasta dară, în lume într-aceasta şi prin întunerecul luminii ei îmblând, toate în nemică le socoteşte şi spre ale ei de pofte învăţături, surd şi mut te fă, precum dzice Prorocul: „fără eu ca surdul nu audziam şi ca mutul ce nu-şi deschide gura sa" (*Psal*. *2П*, sh. 14). Adică nu numai a le face, ce nice a le audzi, nice a le grăi să poftiască inema ta, pentru că adevărat să ştii că „proastă într-însa şi săracă viiaţă purtăm" (*Tovie* gl. 4, sh. 23).

26. *Cea de-apoi socoteşte*

Bun socotitoriu dară fii şi ceea ce de la lume ceva poftesc la ce zvârşit vor agiunge aminte ia108.

27. *Avuţiia, multor răutăţi pricină* întâi dară va avuţie să poftiască, dincarea multe şi în multe feluri a se naşte răutăţi pot şi sufletul la iad îl coboară, şi în ceva puţin începând, nice cu cel mult să satură, precum la *Pildele lui Solomon* dzice: „Pântecele necuraţilor, nesăţios" (gl. 13,

sh. 25). Pre carii cu mânie ceartă Isaiia: „Câinii fără ruşine nu ştiură saturarea” (gl. 56, sh. 11). Şi altul adevereşte: „Nu se va împlea lacomul de bani” (*Eclisiast*. gl. 5, sh. 9).

28. *Avuţiia, înmulţindusă, lăcomiia creşte; din lăcomie zavistiia se naşte*

Avuţiia, zidiurile şi cetăţile fărâmă şi temeliile răstoarnă. Avuţiia, cu cât să înmulţeşte, cu atâta lăcomiia creşte. Ivăcomiia începe z n zavistie, moarte, precumavistiiaşte dzice: „Începu109 a născu durer e şi ărăde *Psal*. . h. 5). lege”.

f (7 s 1

29. *pe om Zavistiia fraţi oară*

Pentru zavistiia, Cain pre fratele său, Abel, ucisă, precum scrie istoricul (*Naşterea* gl. 4, sh. 8). Avuţiia naşte mândriia cea spurcată, precum, svintul 110 dzice Avgustin: „Anevoie iaste ca nemândru să fie cel bogat”.

30. *Lacomul vrea ca toţi să fie săraci*

Adevărul este că bogatul, adică lacomul, vrea să fie numai el bogat şi avut şi doreşte ca toţi ceilalţi să fie săraci şi sărmani.

31. *Neajungându-i ogoarele, pofteşte sate; cel mândru socoteşte că numai el este om, iar ceilalţi animale*

Fiindu-i neîndestulătoare ogoarele, el pofteşte sate; nesăturându-se de sate, el pofteşte târguri şi nefiindu-i îndeajuns târgurile, pofteşte cetăţi şi altele.

Tot aşa cel mândru, adică încrezut, se socoteşte numai pe sine om, iar pe ceilalţi animale. Adu-ţi aminte

deci că din cauza mândriei a căzut îngerul din cer şi s-a făcut diavol, zicând: „În cer mă voi sui, deasupra stelelor cerului voi aşeza scaunul meu” (*îs*. 14, 13).

32. *Bogatul urmăreşte scaunul cel mai înalt* în felul acesta, bogatul care s-a îmbogăţit datorită întâmplării caută cinste şi scaunul cel mai de sus, şi cu cât s-ar urca mai sus, cu atât ar pofti să se înalţe şi mai sus şi n-ar admite să stea pe nicio treaptă mai de jos. Pentru aceştia ar putea spune cineva că „se ridică în slăvi ca să cadă mai cu putere”.

53 v 33. *Dumnezeu este vrăjmaş bogatului mândru* şi mai cu seamă slugile când ajung în rând cu cei mari, la atâta le duce mintea şi se căznesc să facă, în aşa fel, ca ele să fie stăpâni, iar pe stăpâni simt plăcerea să-i schimbe în slugi. Aceasta o fac socotind să nu le lipsească nimic din cinstea şi slava acestei lumi. Dar Dumnezeu le este vrăjmaş, pentru că „Domnul celor mândri le stă împotrivă, iar celor smeriţi le dă dar” [*Prov*. 3, 34]. Şi, precum zice David, „ochii celor mândri îi va smeri” (*Ps*. 17, 27).

34. *Este greu să fii şi cu bogăţia, şi cu raiul pentru că nimeni nu poate sluji la doi stăpâni*

Să nu te înşele gândul că vei cumpăra împărăţia cerurilor cu bogăţia, „căci nimeni nu poate sluji la

— Cf. A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, 18 (*Divanul* III, 18).

30. *Lacomul toţi săraci a fi poftеşte111*

Căce adevărat iaste că avutul, adică lacomul, numai el avut şi îmbogăţit, iară alţii toţi săraci şi mişei a fi poftеşte.

31. *Neagiungându-i ţarini, sate poftеşte; iară mândrul, numai el om, iară alţii dobitoace a fi socotеşte*

Neagiungându-i ţarinile, poftеşte sate; nesăturându-să de sate, poftеşte târguri; neîndestulându-să cu

târgurile, pofteşte cetăţi şi alalte.

Aşijderea mândrul, adică cel înalt cu firea, numai el om, iară alţii toţi dobitoace a fi socoteşte. Adu-ţi dară aminte că pentru mândriia îngerul din ceriu căzdu şi drac să făcu, dzicând: „În ceriu mă voi sui, asupra stelelor ceriului112 voi înălţa scaunul mieu” (Isaiiagl. 14, sh. 13).

32. *Bogatul, scaunul cel mai de sus cearcă* într-acesta chip bogatul, prin tâmplări îmbogăţindusăm, cinstea şi scaunul cel mai de sus cearcă; şi cu cât s-ari mai sus sui, cu atâta încă mai sus a să urca pofteşte şi nice la o stepenă de cel mai de gios a să popri ari vrea. Pentru carii, a să dzice s-ari putea: „Rădicăsă înaltul, ca eu mai grea cădzătur a să caliză”.

33. *Bogatului mândru*, *Dumnădzău nepriiaten lui* şi întâi slugi lângă cei mari a fi agiungând, până într-atâta cu mintea agiung şi a face nevoiesc, că ei stăpâni şi prestăpâni slugi a face silesc şi cu aceasta socotială, ca toată cinstea, slava lumii aceştia să nu le lipsască. Şi Dumnădzău, nepriiatinul lor; căce „Domnul mândrilor să împoncişaliză iară celor smeriţi le dă dar” [*Prov*. 3, 34]. Şi precum grăiaşte David: „Ochii mândrilor vei smeri” (*Psal*. 17, sh. 28).

34. *Şi cu bogăţie şi cu raiu a fi*, *anevoie iaste*; *nime a doi domni a sluji poate*

Nice să te gândind înşeli că cu avuţiia a ceriului împărăţie vei cumpăra, căce: „Nime poate a doi domni a sluji” (*Math*. gl. 6, sh. 24). Căce avuţiia mai vârtos doi stăpâni” (*Mt*. 6, 24). Pentru că bogăţia mai degrabă închide decât deschide, şi mai mult te împiedică decât te îndeamnă. Bogăţia îţi zice că nu vei muri niciodată; bogăţia îţi spune că nu mai este nimeni asemenea ţie; bogăţia zice că nu te va părăsi niciodată; bogăţia îţi spune că niciodată nu vei avea vreo întristare; bogăţia îţi zice: „Suflete,

mănâncă, bea, căci ai multe bunătăţi", dar nu-ţi aminteşte că mâine sau poimâine ţi se va lua sufletul şi ea va rămâne (vezi la pilda bogatului, le. 12, 16). Dar după cum atât de frumos ne învaţă Ecleziastul (9, 12): „Nu ştie omul sfârşitul vieţii sale, ci ca peştele se prinde în undiţă", ceea ce ne învaţă şi Isaia (38, 1): „Orânduieşte-ţi casă, căci vei muri-şi nu vei mai fi Viu". Căci „bogăţia nu 54 r va fi de folos în ziua mâniei" (*Prov*. 11, 4), după cum mărturiseşte mai cu seamă însăşi gura Domnului cea de adevăr grăitoare: „Vai vouă, bogaţilor care sunteţi departe de mângâierea voastră; vai vouă, îmbuibaţilor, că veţi flămânzi! Vai vouă, care râdeţi acum, că veţi plânge" (Le 6, 24 – 25). Asemenea acestora, vezi şi pilda bogatului şi a săracului Lazăr (Le 16, 19 – 20).

35. *Dacă eşti înţelept, cumpăneşte-ţi viaţa în trei părţi*

Pentru aceasta dar Seneca, deşi păgân, totuşi frumos ne învaţă: „De este sufletul tău înţelept, să se echilibreze în trei perioade*: de cele viitoare să se păzească straşnic, pe cele prezente să le chivernisească bine şi de cele trecute să-şi amintească des" *. Cu alte cuvinte, aminteşte-ţi de cele-trecute-şi de ceea ce au fost unii, şi vei vedea în ce s-au schimbat, precum se zice: „Iar pre cei bogaţi i-a scos afară deşerţi" (Le

1, 53). În acest sens, poate folosi mult cuvântul lui Seneca: „Prăbuşirea celui căzut mai înainte serveşte de învăţătură celor ce vin pe urmă" * *. Timpul de faţă chiverniseşte-l cu multă şi dreaptă socotinţă, căci nu există nimic statornic şi de neclintit, după cum mărtu

— Cp. Seneca, *De brevitataie vitae*, X.

** Cp. *iud.*, XV. * * * Seneca, *De tranquillitate animae*, XI; *Epist*. XCI şi XCIV.

Închide decât deschide, şi mai mult opreşte decât

indiamnă. Avuţiia dzice că nu vei mai muri; avuţiia dzice că altul de potriva ta nu iaste; avuţiia dzice că ea nice odănăoară te va părăsi; avuţiia îţi dzice că nice odănăoară vreo întristare vei avea; avuţiia îţi dzice: „Bea, mănâncă, suflete, căce ai multe bune”. Nice îţi pomeneaşte că „mâine sau poimâine sufletul ţi se va lua” şi ea va rămânea (caută la pilda bogatului, *Luca* gl. 12, sh. 17). Ce, precum frumos învaţă *Eclisiiastul* [9, 12]: „Nu ştie omul sfârşitul vieţii sale, ce ca peştele să prinde în undiţă”, pre carile învaţă

54 r

Isaiia: „Orânduiaşte casa ta, că vei să mori şi nu vei fi viu” (gl. 38, sh. 1). „Nice vor folosi avuţiile în dzua răsplătirii” (*Pilda* gl. 11, sh. 4). Şi mai vârtos, precum singur de adevăr grăitoriu rostul Domnului mărturiseşte: „Vai voci A, bogaţilor, carii aveţi dezmierdăciunea voastră! Vai voao, carii săturaţi sunteţi, că veţi flămândzi! Vai voci A, carii râdeţi aemu, că veţi plânge!” (*Luca* gl. 6, sh. 24, 25). Asemenea acestora, caută la pilda bogatului cu a săracului Lazăr (Lucagl. 16, sh. 19 – 20).

35. *De eşti înţelept, în trei vremi te cumpăneşte*

Pentru aceasta dară, Seneca (macara că păgân era) însă frumos învaţă: „De iaste sufletul tău înţelept, în trei vremi să se cumpăniască: fiitoarele foarte a păzi, aceste de aemu bine a chivernisi şi cele trecute ades a pomeni” 114. Adică, cele ce s-au trecut în minte ţi le adu, şi ce au fost unii şi în ce s-au întors vei vedea, precum dzice: „Pre cei bogaţi îi trimisă deşerţi” (Lucagl. 1, sh. 53). Spre aceasta, acela al Senecăi mult a folosi poate cuvânt: „Răzsipirea celui mai denainte cădzut, pre cei mai de pre urmă învaţă”. Şi întru această de aemu vreme, foarte cu socotială întriagă să te ocârmueşti, căce nice unele înfipte sau stătătoare le ai. Mărturiseşte Daniil: „Mută vremile

vârstele, împărăţiile schimbă sile aşaliză” (gl. 2, sh. 21). „Cela δ4 ν ce informaliză1151 lumina şi face întunerecul, cela ce face pacea şi plăsmuiaşte răul, eu, Dumnădzău, cela ce face toate acestea” (*Isaiia* gl. 45, sh. 7). Aşijderea riseşte Daniel (2, 21): „El schimbă vremile şi anii aşază şi schimbă împărăţiile”; şi Isaia (45, 7): „Eu 54 v sunt cel ce alcătuiesc lumina şi fac întunericul, care fac pacea şi plăsmuiesc relele, eu Dumnezeu cel ce fac toate acestea”. Da fel ne învaţă Sirah (7, 36): „Aminteşte-ţi cele de pe urmă ale tale şi în veac nu vei greşi”. Căci fie împărat, fie rob, fie bogat, fie sărac, fie puternic, fie slab, toţi duc o singură viaţă şi pe aceea nenorocită – „viaţă nenorocită ducem”, zice Tobie (4, 23)

— Şi toţi au acelaşi sfârşit, adică moartea, despre care adevereşte David: „Eu plec pe drumul tuturor pământenilor” (*III împ*. 2, 2), şi precum strigă şi Sirah (41, 1): „O, moarte, cât de amară e amintirea ta pentru omul împăcat întru avuţiile sale”. Şi iarăşi, vieţuind şi umblând pe o cale, nu este cu putinţă să se întoarcă cineva iarăşi pe aceeaşi cale, precum frumos adevereşte Iov (16, 22): „Şi anii cei număraţi au ajuns la capăt şi voi merge pe calea de pe care nu mă voi mai întoarce”. Iar Ieremia (6, 4) se plânge: „Vai de noi, că ziua se înclină spre sfârşit şi s-au întins umbrele serii”.

36. *Cină*, *vine moartea*, *la ce foloseşte bogăţia*? Pentru aceasta dar să ţii minte, zice Sirah (14, 12), că „moartea nu zăboveşte”. Iar când vine moartea, la ce mai foloseşte împărăţia, puterea, avuţia şi bogăţia? Căci r cruntaşi cumplită este moartea nedrepţilor, pentru că moartea calcă cu aceleaşi picioare palatele împăraţilor şi colibele săracilor; şi, ca să zicem aşa, goală este moartea, şi „nici argintul, şi nici aurul lor nu-i va putea mântui în ziua mâniei Domnului” (*Sof*. 1, 18).

37. *Gol ai ieşit din pântecele maicii tale, gol vei şi intra în pământ*

Pentru aceasta aminteşte Iov (1, 21): „Gol am ieşit din pântecele mamei mele şi gol mă voi duce”. Cu alte cuvinte, se va despărţi sufletul de trup; se va despărţi omul de casa lui şi va intra în mormânt; se va despărţi de viaţă; se va despărţi de putere şi de bogăţie şi va merge în neputinţă şi sărăcie şi nu va putea ridica şi lua cu sine nimic dintru ale sale, după cum spune Sirah învaţă: „Pomeneşte cele de pre urmă şi în veci nu vei greşi” (gl. 7, sh. 36). Căci macara împărat, macara slugă, macara bogat, macara sărac, macara tare, macara slab, toţi o viiaţă poartă, şi aceia săracă: „Săracă viiaţă purtăm”, dzice *Tovie* (gl. 4, sh. 23), şi a tuturor ieşire iaste dentr-însa una, adică spre moarte, pentrucarea adevereşte David: „Eu întru pre calea a tot pământul” (*împăr. 3* gl. 2, sh. 2). Precum şi Sirah strigă: „O, moarte! cât de amară iaste pomenirea ta omului împăceluit în suppusele sale” (gl. 41, sh. 1). Şi iarăşi vieţuind, toţi pre o cale îmblând şi pre ac & a, iarăşi întoarcere cuiva nu să dă. Pentru că frumos adeverealiză Iov: „Iată, scurţii ani trec şi pre cărările carile nu mă voi întoarce îmblu” (gl. 16, sh. 22). Şi Ieremiia pre aceasta să văerializă: „Vai de noi, că s-au plecat dzua şi s-au făcut mai lungi umbrele de sară” (gl. 6, sh. 4).

36. *Moartea sosind, avuţiia ce foloseşte*? Pentru aceasta dară în minte să-ţi fie (dzice Sirah) că: „Moartea nu va zăbăvi” (gl. 14, sh. 12). Viind dară moartea, împărăţiia, puterea, avuţiia şi bogăţiia ce 55 r foloseşte? Căce vrăjmaşe şi cumplită iaste celor nedrepţi; căci moartea colibile săracilor şi paturile împăraţilor tot cu un picior calcă; şi precum s-ar dzice: „Goală iaste moartea; argintul şi aurul lor nu-i va putea mântui în dzua mâniei lui Dumnădzău” (*Sofonie* gl. l, sh. 18).

37. *Gol ai ieşit den pântecele maicii, gol te vei întoarce în târnă*

Pentrucarea pomeneşte Iov: „Gol am ieşit din pântecele maicei mele şi gol mă voi întoarce” (gl. l, sh. 21). Adică despărţi-să-va sufletul de la trup; despărţi-să-va omul de la casa lui şi în mormânt va intră: despărţi-să-va de duhul, despărţi-să-va de putere şi de avuţie şi în slăbiciune şi în sărăcie va merge; nemică dintru ale sale a rădica şi cu sine a duce va

17 J

sfântul Augustin: „Nu avem nimic al nostru decât păcatul”.

38. *Unul este sfârşitul tuturor*: *moartea*

Vezi dar acum şi înţelege că sfârşitul tuturor este moartea. Ai văzut pe împăraţi şi pe cei puternici ce-au devenit? Pentru care zice Prorocul: „Să lege pe împăraţii lor cu lanţuri de picioare şi pe cei slăviţi ai lor cu cătuşe de fier, ca să le facă lor judecată scrisă şi să pună în mâinile drepţilor săbii cu două tăişuri” (*Ps*.149, 8 – 9 şi 6), pentru că nu au cunoscut că pe lângă cel înalt există altul şi mai înalt (adică Dumnezeu), şi acela, „judecându-i, după dreptatea sa le va răsplăti” (vezi *Ier*. 17, 10; *Iov*. 34, 11; *îs*. 11, 4), pe care *Scrip*

55 ν (*Ura* îl mustră: „N-au ascultat glasul, n-au primit învăţătura” (*Sof*. 3, 2).

39. *Nechibzuinţa aduce suferinţă* Pricepi acum dar că nechibzuinţa şi neascultarea aduc suferinţă? Şi că acel care săvârşeşte nedreptatea drept răsplată primeşte iadul? După cum cu adevărat grăieşte Osie (8, 7): „Semănat-au stricate de vânt şi nimicirea lor vor primi pe ele”.

Avuţia este spre răul celui ce-o strânge

Ai văzut că bogăţiile şi puterile n-au folosit la nimic, ai văzut că avuţia strânsă este spre răul, iar nu spre binele

celui ce-o strânge? Ai văzut că amintirea lui a pierit „cu sunet” (*Ps*. 9, 6)? Ai văzut că bunătăţile şi bogăţiile sunt poveri grele pentru urcuşul spre ceruri? Mărturiseşte Avacum (2, 6): „Vai aceluia care înmulţeşte cele ce nu sunt ale lui. Până când îşi îngreuiază tare jugul său?”; căci, iată, „iarăşi mă întorci în pământ”, zice Iov (10, 9).

Pe cei puternici Dumnezeu rău îi răsplăteşte

Mai cu seamă că, chiar şi în această viaţă scurtă, Dumnezeu pe cei puternici rău îi răsplăteşte, precum scrie: „Înălţatu – s-a inima sa şi s-a făcut mânie asupra

— *Tractatus V în Joannis evang*. VI, 1 e, *Arausicanii concilii*, can. XXII: *Nemo habet de suo, nisi mendacium et peccatum*.

putea, precum svintul, voroveşte, Avgustin: „Hireşi al nostru nemica avem, fără numai păcatul”.

38. *Al tuturor zvârşitul unul, adică moartea, iaste* Vedzi şi pricepe acum dară că al tuturor sfârşitul moartea iaste. Vădzuşi pre împăraţi şi pre cei tari la ce agiunsără? Pentru carii Prorocul proroceşte: „A lega împăraţii lor în obedzi şi boiarii lui în cătuş ţi] de fier, ca să facă într-înşii giudecată şi în mânuie drepţilor sabie de îmbe părţile ascuţită” (*Psal*. 149, sh. 7, 8). „Căce n-au cunoscut că decât cel înalt, mai înalt altul

(adică Dumnădzău) iaste, şi acela le va fi în dreptatea sa, giudecându-i, răsplăti” (*Ierem*. gl. 17, sh. 10; *Iov*

55 v gl. 34, sh. 11); *Isai*. gl. 11, sh. 4). Pre carii Scripturamustră: „N-au ascultat glasul, n-au primit învăţătură, i porci” (*Sofonie* gl. 3, sh. 2).

39. *Nesocotinţa patimă aduce* Pricepi acum dară că nesocotinţa şi neascultarea patimă aduce? Şi celuia ce strâmb lucrializă, în loc de simbrie, iadul i s-a dă? Precum adevărat Osie grăiaşte: „Vânt semănară şi vivor săcerară” (gl. 8, sh. 7).

Avuţiia strânsă, spre răul stăpânu-său

Vădzuşi precum avuţiile şi puterile nemică folos făcură? Vădzuşi că avuţiia strânsă, spre răul stăpânu-său, iară nu spre binele lui iaste? Vădzuşi că pomenirea lui cu sunet peri [*Ps*. 9, 6.]? Vădzuşi că bunurile şi bogăţiile spre a ceriului suire grele sarcini sunt? Mărturiseşte Avacum: „Vai celuia carile adună nu ale sale, până când va grămădi asupra sa lut îndesat” (gl. 2, sh. 6). „Că iată, acum în pulbere dzace”, dzice Iov (gl. 10, sh. 9).

Puternicilor, cu răutatea Dumnădzău răsplăteşte

Mai vârtos că şi într-această viiaţă, puternicilor, cu răutate răsplăteşte Dumnădzău, precum scrie la *Paralipomennon*: „Înălţatu – s-au inema lui şi să făcu mânia lui Dumnădzău asupra lui” (gl. 32, sh. 26, *Cartea 2*). Că celui în lume vârtos dzice Dumnădzău: „Dua-i-voi din mâna driaptă sigeţile şi din mâna lui” (77 *Par*. 32, 26); căci celui puternic în lume îi spune Dumnezeu: „Voi pierde arcul tău din mâna ta cea stângă şi săgeţile tale din mâna ta cea dreaptă” (*Iez*. 39, 3); iar la cap. 38, 4: „Aceasta zice Domnul stăpânitorul: «Te voi aduna pe tine şi toată puterea

56 r ta, cai şi călăreţi îmbrăcaţi în platoşe toţi»”, pe care îi îneacă în mare şi-i face hrană păsărilor cerului şi peştilor mării (cap. 29, 5); el loveşte pe cel trufaş şi răneşte pe cel puternic; el distruge cetăţile lor şi le fărâmă, ca, de pildă, „Alexandria şi Memphis, care au fost distruse” (*Iez*. 30, 15); el face viile lor neroditoare; el „bate de la om până la animal” (*Ps*. 134, 8), precum vei putea afla exemple la mulţi împăraţi şi puternici, cercetând *Scripturile*.

40. *Dumnezeu schimbă şi mută împărăţiile*

De asemenea, acestor puternici le schimbă şi le strămută împărăţiile, precum dovedeşte Sirah (10, 8),

spunând: „Din cauza nedreptăţii, împărăţia se mută de la un neam la altul”, iar Dumnezeu spune: „Vai vouă, celor ce chinuiţi pe alţii! Oare pe voi nimeni nu vă va chinui? Vor fi prinşi nimicitorii” (*îs*. 33, 1). Casele celui puternic Dumnezeu le face locuinţă frumoasă păsărilor, bunăoară: „Babilonul s-a făcut închisoare pentru toată pasărea necurată” (*Apoc*. 18, 2); şi pe cel trufaş îl blestema David, zicând: „Dumnezeul meu, pune-l pe dânsul ca pe o roată” (*Ps*. 82, 13), şi iarăşi spune: „Dregătoria lui s-o ia altul, să ajungă feciorii lui săraci şi femeia lui văduvă” (*Ps*. 108, 8 – 9). Trufaşului, prorocul Amos (7, 17) îi spune: „Femeia ta va curvi în cetate”; şi tot pentru acesta spune David: „A trecut şi iată că nu mai era, şi l-am căutat.

B6 v şi nu s-a mai găsit locul lui” (*Ps*. 37, 36).

Murind tu, nu ştii cine-ţi va moşteni avuţia

Aceste prisosuri nefolositoare ale lumii le-a înţeles Ecleziastul (2, 19) când spune: „Cine ştie urmaşul meu de va fi înţelept sau nebun? Şi dacă va stăpâni oare toată osteneala mea, cu care m-am ostenit?” De aceea, teme-te de acela care stăpâneşte cele veşnice, după cum strigă Ieremia (10, 7): „Cine nu se va teme de tine, împărate stângă arcul»” (*Iezechiil* gl. 39, sh. 3 şi gî. 38 peste tot). Şi cel atotputernicul Dumnădzău, carăle şi caii şi ostaşii cei puternici şi împlătoşaţi (în mare îi înniacă), păşirilor ceriului şi peştilor mării masă îi face; el pe mândru loveşte şi pe cel vârtos răneşte. El cetăţile lor fărâmă şi le răzdumică. Precum s-ari putea dzice: „Alexandriia va fi răzsipită şi Memfis cu nevoi în toate dzile” (*Iezechiil* gl. 30, sh. 17). El face, şi în viile lor roadă nu va fi. El ucide „din om până în dobitoc”, (*Ps*. 34, 8), şi precum a mulţi împăraţi şi puternici pilde vei putea afla, cearcă *Scripturile*.

40. *Dumnădzău schimbă şi mută împărăţiile*

Aşijderea a acestora schimbă împărăţiile şi le mută,

şi precum Sirah adevereşte: „Împărăţiia din m-am în m-am să mută pentru nedreptatea” (gl. 10, sh. 8) şi Dumnădzău dzice: „Vai ţie, carile vei prăda! Au nu şi el se va prăda? (*Isaiia* gl. 33, sh. 1). Casele puternicului mândru lăcaş pasărilor le face, precum a potrivi s-ari putea: „Vavilonul s-au făcut lăcaş a toată păşirea” (*Apocalipsis* gl. 18, sh. 2) şi pre cel mândru blăstămă David, dzicând: „Dumnădzăul mieu, pune-l pre dânsul ca roata” (*Psal. 83*, sh. 13) şi iarăşi dzice: „Stăpânită lui să o ia altul, copii să-i facă săraci şi muiarea lui văduvă” (*Psal*. 109, sh.8 – 9). Aceluia *Amos* îi spune: „Femeia ta în cetate va curvi” (gl. 7, sh. 17). Unuia c mândrului dzice David: I anu3 „Trecutu şi, era, cercaiu-l, şiată, 7. nu să află locul lui” sh. 36). (*Psal*.

a
le
tale
M *cine* *ş*
urind *va* *tii*
tstăpâ *n*
u. *ni* *u*

Acestea ale lumii rămâitoare nefolosinţe cunoscut-au *Eclisiiastul*, dzicând: „Pre carile nu cunosc, oare înţelept au nebun va stăpâni în ostenințele mele cu carile am asudat?” (gl. 2, sh. 19). Pentru aceasta de cela ce cele vecinice le are te teme, precum Ieremiia strigă: „Cine nu se va teme de tine, împăratul niamurilor?”

ai neamurilor?” Pentru ca numai cele ale lui Dumnezeii sunt statornice, „iar toate celelalte trec ca umbra”, după înţelept (*înţ. Sol*. 5, 9).

41. *Agonisind lumea, în mare primejdie te afli să-ţi pierzi sufletul*

Aşadar, amintindu-ţi de cele trecute şi cugetând la cele viitoare, păzeşte-te, căci te afli în mare primejdie ca nu cumva câştigând lumea să-ţi pierzi sufletul, precum spune Domnul: „Căci ce va folosi omul dacă va câştiga lumea întreagă şi-şi va pierde sufletul său?” (*Mt*. 8, 36). În aceeaşi primejdie eşti cu sufletul în trup, ca şi cu corabia pe mare, pentru că spune Sirah (43, 26): „Cei ce plutesc pe mare povestesc primejdia ei”. Şi Apostolul spune: „Petrecând în trup, ne găsim departe de Domnul” (// *Cor*. 5, 6).

42. *Nu te amăgi cu cei câţiva care, împăraţi şi bogaţi fiind, au moştenit împărăţia cerurilor*

Tot aşa, ia aminte să te fereşti cu toată grija ca nu cumva îndoindu-te de unele exemple să te amăgeşti; căci în *Sfintele Scripturi* vei afla că unii împăraţi, deşi aveau multe ţiitoare şi femei, şi deşi erau bogaţi şi puternici, în această stare fiind, tot s-au învrednicit de împărăţia cerurilor. Dar judecăţilor lui Dumnezeu cine s-a făcut părtaş? Tu, însă, se cuvine să ştii, în primul rând, că, precum spune Apostolul, „rădăcina tuturor relelor este iubirea de argint” (*I Tim*. 6, 10). Pentru că începuturile poftelor par dulci, dar urmările lor sunt amare, după cum arată şi cuvântul din *Apocalips* (10, 10): „Făcutu-s-a în gura mea dulce ca mierea, şi după ce am mâncat-o amărâtu – s-a pântecele meu”. Căci păcatul numai la început caută oarecare motiv şi după aceea lesne poate împinge spre moarte, după cum spune Apostolul: „Păcatul, luând începutul din poruncă, m-a amăgit şi prin ea m-a ucis” (*Rom*. 7, 11). Aşadar, să ştii cu adevărat că lumea, adică trupul, este gazda tâlharilor, adică sălaşul poftelor, pentru care mărturiseşte Ieremia (7, 11): „Oare casa aceasta a mea este peşteră de tâlnari?” (şi *îs*. 56, 7). Şi nu (gl. 10, sh. 7). „Căce ale lui numai rămân, iară alalte toate

trece-vor ca umbra” (*înţelep*. gl. 5, sh. 9).

41. *Lumea agonisind, în mare primejdie spre a sufletului piiardere eşti*

Aceste dară trecute pomenind şi cele viitoare socotind, păzeşte-te, căce în mari te afli primejdii, ca nu cumva lumea agonisind, sufletul să pierdzi, precum Domnul grăiaşte: „Că ce va folosi omului de ari agonisi toată lumea şi pagubă sufletului său să facă?” (*Mar*.gl. 8, sh. 36). Şi ca cum cu vasul pre mare, aşea în primejdie cu sufletul în trup eşti, că dzice Eclisiiastul: „Carii vănslesc pre mare povestesc primejdiile ei” (gl. 43, sh. 26). Şi Apostolul dzice: „Cu cât mai mult suntem în trup, ne înstreinăm de la Domnul” (*Corinth*., *Cartea 2* gl. 5, sh. 6).

δ? Γ 42. *Cu unii ce, împăraţi şi bogaţi fiind, împărăţiia ceriului au agonesit, nu te simeţi*

Aşijderea prea cu tot deadinsul a te păzi în minte să-ţi fie, ca nu cumva cu une pilde îndoindu-te, să te amăgeşti. Căce în *Svintele Scripturi* vii găsi precum unii împăraţi cu ţiitori şi cu muieri multe, bogaţi şi cu putere fiind, şi aşea împărăţiei ceriului s-au învrednicit; căce dumnădzăeştilor taine părtaş cine s-au făcut? însă ţie întâi aceasta a şti ţi s-a cade, ca precum dzice Apostolul: „Rădăcina a tuturor răutăţilor iaste pofta avuţiei” (*Timoth*, *Cartea 1* gl. 6, sh. 10). Căce ale poftelor începături dulci, iar cele pre urmă amară es; precum să asamănă aceasta: „Făcutu – sau în gura mea ca miiarea dulce, şi deacă mâncaiu, amărâtu – sau în pântecele mieu” (*Apoc*. gl. 10, sh. 10) şi păcatul numai oarece întâi pricină ciarcă, iară deciia pre lesne spre moarte a lucra poate, că dzice Apostolul: „Păcatul aflând vreme, prin poruncă mă amăgeşte şi printr-însa mă ucide” (*Câtră romani* gl. 7, sh. 11). Şi aşea adevărat să ştii că lumea, adică trupul, gazda tâlharilor, adică numai pe cei neînsoţiţi şi fără apărare, ci

şi pe cei

57 v bine înarmaţii încearcă în toate chipurile şi luptă cu orice meşteşug să-i răpună şi să-i omoare, precum s-a arătat cu mulţi.

43. *Pe mulţi oameni întăriţi în multe virtuţi i-a întors lumea la mari nebunii*

Sigur şi vădit lucru este că pe mulţi oameni întregi la minte şi întăriţi în multe virtuţi i-a întors lumea la mari nebunii şi la orbire întunecată. Pe fericitul David l-a împins la adulter, pe care l-a şi săvârşit, şi astfel păcatul aflând început nu l-a mai slăbit, ci l-a dus chiar până la uciderea de om, precum scrie în *Cartea a II-a a împăraţilor* (11, 2). Mai departe istoria scrie că luând pe Virsavia, fiica lui Eliav, soţia lui Urie Heteul, a curvit cu dânsa; şi, după ce a făcut păcatul acesta, l-a chemat pe Urie – care se afla la oaste cu Ioav, procuratorul lui David – şi după ce l-a adus şi nu a fost în stare să-l înşele, aşa cum credea, l-a trimis înapoi cu scrisori către Ioav să-l aşeze acolo unde este războiul mai greu, ca să piară; iar Ioav, procedând după poruncă, l-a aşezat înspre partea cetăţii împotriva căreia luptau, acolo unde ştia că erau cei mai viteji şi mai puternici adversari. Deci, ieşind aceia din cetate şi dând lupta şi omorând pe mulţi, astfel a fost omorât şi Urie Heteul. Tot aşa pe Solomon, fiul său, care avea înţelepciune mai multă şi mai deplină decât toţi oamenii din lume, l-a făcut lumea mai smintit decât toţi oamenii, după cum se vede în *Cartea a III-a*

58 r *a împăraţilor* (11, 1), unde scrie că Solomon, fiind muieratic şi luând multe femei din neamuri străine, într-atât s-a smintit de iubirea lor, încât a zidit şi templu lui Hamos, idolul lui Moav, motiv pentru care Dumnezeu însuşi venind i s-a arătat iarăşi a doua oară* şi i-a poruncit să se îndepărteze de la săvârşirea unor asemenea nebunii.

El însă n-a ascultat cuvântul lui Dumnezeu. Cercetând, vei găsi pe mulţi alţii asemănători acestora.

* τήν δεύτερην φοράν; corect; *de dgug*, *ori* (cp. *3*; *împ*. 11, 9).

17§

lăcuinţa poftelor iaste, pentru care lucru mărturiseşte Ieremiia: „Au peştera tâlharilor iaste casa aceasta?” (gl. 6, sh. 11 şi *Isaiia* gl. 56, sh. 7). Şi nu numai pre

57 v cei fără soţii şi nepăziţi, ce încă şi pre cei prea într-armaţi şi foarte bine străjuiţi a-i ucide şi a-i omorî în multe fliuri să ispiteşte şi în toate chipurile să nevoiaşte, precum s-au către mulţi vădit.

43. *Lumea pre mulţi în multe bunătăţi întemeiaţi fiind, la mari nebunii i-au întors*

Aceasta vădită şi adevărată iaste, căci pre mulţi întregi la minte şi cu bunătăţile întemeiaţi la mari nebuniri şi la întunecoasă orbiri i-au întors: Pre David, fericitul, la preacurvie l-au îndemnat, carea o au şi făcut; şi apucând dară păcatul pricină, nice cu atâta l-au lăsat, ce încă şi la de om ucidere l-au împins, precum istorila la *A doua împărăţie* (gl. 11, sh. 2); şi mai gios scrie că, luând previrsaviia, fiica lui Eliav, muiarea lui Urie Hetteul, au curvit cu dânsa; şi, după acesta păcat făcut, au adus pre Urie, căci era la oaste cu Ioav, vezirul lui David, şi după ce au venit, iară l-au trimis116 şi scriind carte şi cu mâna lui trimisă la Ioav, ca dacă va merge, să-l pune unde va fi războiul mai greu; şi Ioav aşea făcând, căce l-a pus la cetate, unde era bărbaţi mai vârtoşi, şi ieşind din cetate şi dând războiu’ şi ucigând pre mulţi, au perit şi Urie Hetteul. Aşijderea pre fiiul său, Solomon, din înţelepciune carele mai multă şi întriagă decât toţi oamenii pre pământ avea, mai nebun decât toată lumea l-au

58 pre făcut; că precum cartea la *A treia împărăţie* (gl. 11, sh. 1), că iubind Solomon muieri multe de alt m-am şi de a lor dragoste nebuneşte cuprins fiind, capişte lui Hamos, idolului lui Moav, au zidit, şi singur Domnul de a doua oară arătându-i să şi acestea a nu face poruncindu-i, nu ascultă. Şi alţi mulţi asemenea acestora.

J9 – DIroltjie Cajitemir – Divanul

Bine este să nu săvârşeşti păcatul, dar dacă l-ai făptuit, nu-l tăinui, ci mărturiseşte-l îndată

Aceasta să-ţi servească drept pildă în chipul următor: cei mai sus amintiţi, cu toate că erau atât de întăriţi şi sprijiniţi, şi legaţi tare cu legătura credinţei, săvârşind totuşi chiar şi un mic început de păcat de felul acesta – cum am arătat mai sus – au şi fost schimbaţi de poftele trupeşti şi lumeşti. Dar în acelaşi chip ai o frumoasă pildă în David, către care, după ce a făptuit păcatul (precum iarăşi se scrie în *Cartea a II-a a împăraţilor*, cap. 12), trimiţând Dumnezeu pe prorocul Nathan ca să-l mustre, el nu şi-a tăgăduit deloc greşeala şi păcatul, ci îndată mărturisindu-se a spus *Psalmul 50*, pentru mărturisirea păcatului, iar după aceasta n-a mai greşit. Vei afla tot aşa exemplele multor oameni slăviţi, care, după păcat, s-au căit îndată, fără zăbavă. Şi să mai ştii că poate ei s-au întors la Dumnezeu cu o dragoste şi mai fierbinte şi mai adevărată, şi cu un astfel de gând de a nu mai greşi, mai ales că, după spusa înţeleptului în *Proverbele* (24, 16) sale: „Omul drept de şapte ori va cădea şi se va scula”.

Mai presus de toate, fereşte-te de desfrânare

Mai înainte de toate şi mai presus de toate caută să te fereşti îndeosebi de pofta desfrânării. Pentru că vrăjmaşul nostru, Diavolul, eu multe poate să ne amăgească, mai ales când are motiv, însă cel mai lesne cu frumuseţea femeilor, care seamănă ca răutate şi cruzime

cu focul şi cu marea, precum bine a arătat filosoful Tales când a zis: „Marea, focul şi femeia – trei rele!”

De asemenea, fereşte-te de mâncări şi băuturi multe

Iar poftele lumeşti, ca să nu le zic trupeşti, se aţâţă şi se sporesc mai ales cu mâncarea multă şi cu băutura fără măsură, care împuţinează mintea, precum mărturiseşte Ieremia (25, 16): „Şi vor bea şi vor vărsa şi se vor mânia”; ele fac pe oameni mai urâţi decât animalele patrupede. Pentru că, spune Varuh (6, 67): „Dobitoacele sunt mai cuminţi decât ei”, „al căror

Bine iaste păcatul a nu-l face; iară făcându-i, nu-l tăgădui, ce-l îndată mărturiseşte

Ce aceasta ţie într-acesta chip pildă să-ţi fie; căce acestea atâta întăriţi şi sprejeniţi şi în a credinţii legături tari legaţi fiind, şi numai cu orice spre păcat începătură făcând, într-acesta chip precum mai sus scrie, trupeştile şi lumeştile pofte i-au întors. Aşijderea David ţie frumoasă pildă să-ţi fie că după făcutul păcat (precum iarăşi *Împărăţiia a doua* gl. 12 scrie), trimisă Dumnădzău pre Nathan prorocul către David; şi nemica cevaşi păcatul şi vina lui tăgădui; ce îndată mărturisindusă, dzisă *Psal. 51117*, pentru mărturisirea păcatului şi apoi după aceasta nu au mai greşit. Şi altora mulţi cinstiţi vei afla pilde, carii după păcat, îndată nemică zăbăvind s-au întors. Şi aceasta să ştii căce poate fi aceia mai cu fierbinte şi mai cu adevărată dragoste către Dumnădzău să întorcea şi cu acea soco

58 v tială ca să nu mai greşască. Însă precum dzice [înţeleptul în *Pildele* sale: „De şapte ori va cădea dreptul (în dzi) şi se va scula” (gl. 24, sh. 16).

Peste toate, de curvie te fereşte

De toate dară şi pentru toate păzit să fii, însă mai vârtos pentru a curviei pofte; căce nepriiatenul, Diiavolul,

cu multe (însă pricină având) a amăgi poate, iară mai prelesne cu muieriasca frumuseţe, carea ca focul sau ca marea iaste de cumplită; precum Thalis filosoful bine au cunoscut şi dzice: „Focul, muiarea şi marea, trei răutăţi deopotrivă” 118.

Aşijderea, de mâncări şi băuturi multe

Şi mai vârtos lumeştile, să nu dzic trupeştile, pofte prin mâncări multe şi băuturi fără măsură să aţâţă şi să adaugă, carile lipsire minţii aduc, precum mărturiseşte Ieremiia: „Beau şi să tulbură şi să nebunesc” (gl. 25, sh. 16); şi decât dobitoacele mai răi să fac; că dzice Varuh: „Dobitoacele mai bune sunt decât dânşii” (gl. 6, sh. 67); „Al cărora Dumnădzău, pântecele le iaste” (*Cătră Filip*. gl. 3, sh. 19). Iară Eclisiasteul>

19* 181

Dumnezeu e pântecele lor” (*Filip*. 3, 19). iar Ecleziasticul spune, dimpotrivă: „Cel care posteşte îşi va adăuga viaţă” (*îs*, Sir. 37, 34).

44. *Auzind că mulţi – prin avere au moştenit raiul, să nu râvneşti sub acest pretext bogăţia, deoarece pe cei mai mulţi ea i-a dus în iad*

De asemenea, văzând că mulţi au cumpărat împărăţia cerurilor cu bogăţia, să nu te lauzi, căci nu toţi sunt în stare să se arate stăpâni pe bogăţie, ci mai degrabă bogăţia îi subjugă pe cei mai mulţi, după cum dovedeşte Grigorie Teologul din Nazianz: „Este un lucru sigur că cel zgârcit şi cel lacom îşi ascund averea ca un rob.

59 r iar cel milostiv o cheltuieşte ca un stăpân”. Cât despre cei ce au cumpărat împărăţia cerurilor cu bogăţia, ei s-au lepădat mai întâi de astă lume trecătoare – şi chiar de sine înşişi s-au lepădat – şi, odată cu milostenia, au cultivat toate virtuţile, după porunca divină, ce zice: „Cine vrea să vină după mine să se lepede de sine” [*Mt*. 16, 24].

Iar cum se cuvine a-l urma pe Hristos, atât săracul, cât şi bogatul, vezi la *Luca* 14, 26, la *Matei* 10, 37, 38, 39. Şi adevărat este că împărăţia cerurilor e uşor de dobândit de cei credincioşi; căci tâlharul, cu un singur cuvânt, dar plin de credinţă, s-a învrednicit de împărăţia cerurilor (Le 23, 43).

În dar ai primit, în dar să dai

Dar pentru că mult milostivul şi iubitorul de oameni Dumnezeu ţi-a dat bunăstare şi fericire în toate, tu aşa să socoteşti, că acestea nu sunt ale tale, ci ale lui şi, slăvind pururea sfântul său nume, întru slava numelui lui dă şi tu din cele ce ţi-a dat el, şi precum tu ai primit în dar, tot aşa în dar să dai. În legătură cu aceasta, adevărată este sfânta lui spusă că „pentru una îţi va da o sută" (vezi *Mt*. 19, 29 şi Mc. 10, 30; le. 18, 29 – 30). Acum crede, deci, că de vei da mai mult, vei şi dobândi mai mult.

— Cp. Bernardi Claraevallensis*, în Cantica canticorum*, Sermo

XXI: *Avarus terrena esurit ut mendicus*; *fidelis contemnit ut dominus*.

Împotrivă dzice: „Cine postitoriu va fi va adauge viiaţă".

(gl. 37, sh. 34).

44. *Pre mulţi audzind că cu avuţiia raiul moşie au cumpărat, cu aceasta pricină avuţiia nu iubi, căci celor mai mulţi iadul le-au câştigat*

Aşijderea pre mulţi, că cu avuţiia a ceriului împărăţie au cumpărat vădzind, întru aceasta nu te simeţi; căce nu toţi pre avuţie a o stăpâni pot, ce pre cei mai mulţi bogăţiia îi robeşte. Însă precum Theolo

59 r gul Nazienzanul grăiaşte, adevărat iaste: „Scumpul sau lacomul ascunde avuţiile ca un rob, iară darnicul le cheltuiaşte ca un domn". Însă aceia ce cu banii

a cenurilor împărăţie ş-au agonisit întâi dară această trecătoare lume şi mai vârtos de sine s-au lepădat şi cu milosteniia împreună, toate alalte au urmat bunătăţi, după dumnădzăiasca învăţătură: „Cine va să vie după mine să se leapede de sine” [*Mt*. 16, 24]. „Şi mai vârtos, măcar bogat, măcar sărac, lui Hristos a urma cum să cade, caută” *Luca* gl. 14, sh. 26 şi *Math*. gl. 10, sh. 37, 38, 39. Şi adevărat dară că credincioşilor împărăţiia ceriului ieftină iaste; căce tâlhariul cu un cuvânt (însă plin de credinţă) împărăţiei ceriului s-au învrednicit (*Luca* gl. 23, sh. 43).

În dar ai luat, în dar să dai însă ţie Dumnădzău milostivul şi de om iubitoriul, fericire dându-ţi şi în toate îmbişugându-te, întru acesta chip socoteşte cum nu ale tale, ce ale lui sunt, şi nepărăsit zvântul lui nume lăudând, în lauda numelui lui, din celea ce ţ-au dat, dă. Şi precum în dar ai luat, aşea în dar să dai. Cătră aceasta, adevărată a lui zvânta dzisă iaste: „Pentru una însutit va da” (caută *Math*. gl. 19, sh. 29 şi *Marcu* gl. 10, sh. 29, 30; *Luca* gl. 18, sh. 29, 30). Încredinţaliză-te dară aemu, căci când mai mult vei da, atuncea mai mult vei agonesi.

59 ν 45. *Crescându-ţi averile, să nu ţi se împietrească inima*.

Crescându-ţi averile, bagă de seamă ca nu cumva să ţi se împietrească inima, ca să neglijezi a face milostenie şi să nesocoteşti pe sărac când îl vezi, aşa încât cele cu care ai fi putut să faci un bine sufletului tău să fie adunate spre răul şi pieirea ta. Adu-ţi aminte de pilda bogatului şi a săracului şi să nu faci ca acela, ca să nu păţeşti asemenea lui (vezile. 16, 20). Adu-ţi aminte de tânărul acela care a venit la Domnul nostru Iisus Hristos şi l-a întrebat în ce chip ar putea să moştenească împărăţia cerurilor, şi căruia i-a răspuns (după ce a aflat că păzise toate poruncile legii): „Dacă vrei să fii desăvârşit, du-te, vinde-ţi averea şi dă-o

săracilor, şi vei avea comoară în ceruri, şi vino de-mi urmează" (*Mt*. 19, 21). Iar aceluia, pentru că avea multe bunuri, i s-a părut greu cuvântul bunului învăţător şi a plecat întristat. Socoteşte dar ca nu cumva să rămâi şi tu întristat ca acela auzind sfatul Domnului şi să nu se întâmple să învârteşti cheia pe dos, adică, vrând să deschizi cu bogăţia împărăţia cerurilor, să nu o închizi cumva şi să rămâi în afara porţilor fericirii.

Să nu dai nicidecum loc lăcomiei, căci ea, ca focul nu se va mai sătura

Pentru aceasta dar să nu dai loc lăcomiei, căci lăcomia, începând să se întindă şi să se înmulţească, greu este să mai scapi de ea; după cum frumos dovedeşte Seneca: 60 r „Deşi omul îmbătrânind, toate celelalte răutăţi îmbătrânesc şi ele, lăcomia totuşi întotdeauna întinereşte".

46. *Lumea este o temniţă, deci pentru ce să fie iubită*?**

Mai trebuie să ştii şi acestea: dacă lumea şi poftele ei te împing să le îndrăgeşti, judecă, frate. de ce şi pentru ce ar fi lumea vrednică să fie iubită? Căci şi Prerocul o numeşte „temniţă" (*Ps*. 141, 10) – şi într-adevăr aşa este – şi tot împotriva lumii învaţă Apostolul (*Io*. 2, 15): „Nu iubiţi lumea, nici cele lumeşti".

— Cp. Seneca, *Epistulae* XXIV: *tantum vitia et viitorum ministeria senuerutit*. * în Cp. P. Bereţiorii, *Reductorium morale*, t. II, V; e. I: *Licet mundus videatur nutritar corporum, est tamen carcer spirituwm et animarum e\ ieşiţlqcus incol-atuseţ peregrinationis*.

45. *Adăugându-ţisă avuţiile, inima sa nu ţi s-a împietriască*

Adăugându-ţisă dară avuţiile, să nu ţi s-a cumva inema împietriască, ca milostenie a face să te leniveşti şi

pre cel sărac vădzind să te scărăndiveşti şi cu acelea cu carile bine sufletului a face ai putea, spre răul şi spre pieirea ta să le fii strâns. Adu-ţi aminte de a bogatului cu a săracului pildă şi nu face ca acela, ca să nu păţi ca acela (caută *Luca* gl. 16, sh. 20). Adu-ţi aminte de voinicul carile către Domnul nostru Iisus Hristos veni şi pentru împărăţiia ceriului cum o va agonesi întrebă, căruia îi răspunsă (după ce să află toate ale legii porunci să le fie păzit): „De vei deplin a fi, du-te, vinde carile ai şi dă săracilor şi vei avea comoară în ceriu şi vino de urmaliză mie” (*Math.gl*. 19, sh. 21). Şi acela căci multe moşteniri avea greu îi cuvântul dascălului bun păru şi să dusă trist. Socoteşte dară să nu şi tu, ca acela, de învăţătura Domnului să te mâhneşti şi să nu cumva cheala îndrăpt învârteşti119, adică vrând a descuia cu bogăţiia, să împărăţiia ceriului încui şi denafara porţilor fericirii să rămâi.

Nicecum lăcomiei loc să dai, căce ca focul nu se va sătura

Pentru aceasta dară nicecum cevaşi loc lăcomiei să dai căce lăcomiia a să lăţi şi a să înmulţi începând, de dânsa a te dezbăra anevoie iaste, pentru că frumos Seneca adevereşte: „Măcar că alalte răutăţi, îmbă trântind noi, îmbătrânesc şi iale, numai singură lăcomiia întinereşte”.

46 *Lumea temniţă; şi pentru ce să se iubască*?

Şi cu aceasta încă a te înştiinţa ţi s-a cade: că de te lumea sau poftele lumii spre îndrăgirea ei trage, socoteşte frate, pentru ce şi căci lumea să fie de îndrăgit sau de iubit? De vreme ce Prorocul temniţă o numeşte

[*Ps*. 141, 10] şi adevărat aşea îaste şi împotriva lumii

Lumea este deci o temniţă pentru om şi, tot aşaj trupul e o temniţă pentru suflet: sărmanul om biciuieşte cu amărăciunea poftelor sufletul cel nobil, căruia îi pricinuieşte mare strâmtoare, amărăciune de nesuferit şi

cumplită, pentru care bine a zis Aristotel: „Sufletul nobil nu este în stare nici să săvârşească, nici să sufere nedreptate”. Iar după el adaugă Seneca: „Cel nobil nu poate să suporte ocara” *. Şi pre cât este de adevărat că temniţa biciuieşte trupul, tot aşa este şi că trupul umblând în pofte şi desfrânări biciuieşte sufletul şi-l nimiceşte, căci atunci când trupul se află la largul lui, sufletul se găseşte în strâmtoare. Pentru aceasta striga David (*Ps*. 14 i, 10): „Scoate, Doamne, din temniţă sufletul meu!”

60T 47 *ροβα neînfrânată împinge sufletul spre moarte* Ai mai putea pricepe că pofta neînfrânată provoacă pagubă şi moarte sufletului şi că, precum calul sălbatic, fără frâu, trânteşte pe călăreţ, aşa şi poftele neînfrânate împing către moarte, ceea ce se potriveşte cu cuvântul care zice: „Iată un cal galben, şi cel care şade pe el se numeşte: moarte” (*Apoc*, 6, 8). Calea cea largă de multe ori are ieşire strâmtă, de aceea fiecăruia i se va cere socoteală după calea pe care va umbla. Despre aceasta minunat ne învaţă Ecleziastul (11, 9): „Veseleşte-te, tinere, întru tinereţea ta, şi inima ta să te bucure în zilele tinereţii tale şi umblă neprihănit în căile inimii tale, şi după privirea ochilor tăi, dar să ştii că pentru toate acestea Dumnezeu te va aduce la judecată”, unde va răsplăti pe fiecare după faptele sale.

48. *Nu există fericire în lume şi nici pământean fericit* Aşadar, nu există fericire în lume, nici cel cu ale lumii pofte nu este fericit; nu este pace pentru cel necurat şi să nu duci viaţă comună cu el, căci „cine se va atinge de păcură se va mânji” (*îs*, Sir. 13, 1).

— Cp. Aristotel, *Etica Nicomahică*, IV, VII.

** Seneca, *De Constantin sapientis*, III Cp. P. Berchorii, *Reductorium morale*, II, c. I (ed. cit., p. 26, 8): *Testit eram Aristoteles, nobilis animus nec facere, nec pati*

potest injuriaţii. Unde et Seneca dicit quod generosus non potest conturneliam susţinere.

Apostolul învaţă: „Nu iubiţi lumea, nici cele lumeşti” (*Cartea 1*, *Ioan* gl. 2, sh. 15). Lumea dară temniţă iaste omului, aşea trupul temniţă iaste sufletului şi pre acel blagorodnic suflet, cu amărăciunele poftelor lui, ticălosul om îl dosădeşte; căruia mare nevoie, nesuferită şi cumplită amărăciune îi aduce, de care lucru bine Aristotel au grăit: „Blagorodnicul suflet nice a face, nice a păţi strâmbătate poate”. Şi după dânsul, Seneca adauge: „Acel de bun m-am dosada a suferi nu poate”. Că adevărat, dară, că precum temniţa trupul ovileşte, aşea trupul în slobode voi îmblând, sufletul lângedzăşte şi-l prăpădeşte; căci acele trupului largi şi late, înguste şi strâmte sufletului sunt. Pentru aceasta David striga: „Scoate, o, Doamne, din temniţă sufletul mieu”.

(*Psal*. 142, sh. 7).

60 v 47. *Desfrânata voie a sufletului spre moarte răpeşte* încă de priceput iaste că desfrânata voie sufletului pagubă şi moarte aduce; şi ca cum cineva pre calul siriap fără zăbală ar fi, aşea neopritele pofte spre moarte răpăsc. Pentru care lucru, cuvântul acesta s-ari potrivi: „Iată cal galbăn, şi cine şeade pre dânsul, moarte numele lui” (*Apoc*. gl. 6, sh. 8). Data cale, strâmtă ieşire are şi fetecine pre ce căi va îmbla sama i se va lua. Pentru că minunat Eclisiastul învaţă: „Veseteş te-te, voinicule, întru tinereţele tale şi în bine să fie inima ta, şi îmbla în căile inimii tale şi în privala ochilor tăi, şi să ştii că pentru toate acestea aduce-te-va Dumnădzău’la giudecată” (gl. 11, sh. 9), unde fetecui după a sale va răsplăti fapte.

48. *În lume fericire nu iaste*, *nice himanul fericit* Nu iaste dară în lume fericire, nu iaste cel cu a lumii pofte fericit, nu iaste necuratului pace, nice cu dânşii să te

obşteşti, căci: „Cine se va atinge de păcură, ima-să-va de ea” (*Eclisiiast<Cic>ul* gl. 13, sh. 1).

49. *Ferice de cel care nu s-a amestecat cu lumea* O, norocos este cel care nu s-a amestecat cu lumea şi „fericit omul care n-a umblat după sfatul necredincioşilor” (*Ps*. 1, 1). O, norocos cel care „nu este din lume” (*Io*. 17, 14) şi mai fericiţi sunt decât fericiţii lumii cei care au murit neprihăniţi. Căci viii care

bir trăiesc cu trupul, cu sufletul sunt morţi, iar drepţii, murind cu trupul, sufletul lor moşteneşte viaţa veşnică. De aceea socoteşte-te mort cât eşti viu şi viu când mori, şi atunci abia să te fericeşti pe deplin.

50. *Omul drept nu se va clinti, orice i s-ar întâmpla* Mulţi bărbaţi minunaţi, mulţi slăviţi şi mulţi fericiţi au fost în lume şi se află şi acum, care, datorită faptelor lor bune, sunt întemeiaţi ca nişte munţi tari, ca o zidire a Domnului şi sunt înrădăcinaţi ca cedrii Libanului şi nu s-au clintit nici de furtuna cea mare, nici de viforul cel puternic. Mărturiseşte înţeleptul: „Nu se va întrista omul cel drept orice i s-ar întâmpla” (*Prov*. 12, 21). Aceştia, ca nişte diamante tari şi strălucitoare, nu s-au vătămat nicicum de nimic şi nu s-au sfărâmat. căciavând desăvârşita dragoste a lui Dumnezeu, zic: „M-au lovit şi nu m-a durut, şi m-au ocărit, iar eu n-am ştiut” (*Prov*. 23, 35).

51. *Lepădându-te de lume, vei dobândi pecetea fericirii*

De te vei asemăna acestora, de vei urma paşii lor şi te vei lepăda de lumea aceasta, să ştii bine că vei primi pecetea fericirii, pentru că însuşi Dumnezeu îţi dovedeşte aceasta, zicând: „Fericiţi voi, care flămânziţi acum, căci vă veţi sătura! Fericiţi cei care plângeţi acum, că veţi râde! Fericiţi veţi fi când vă vor

biv ocărî şi vă vor prigoni şi vor lepăda numele vostru

ca rău din cauza Fiului omului!” (Le 6, 20, 21, 22). Căci iarăşi zice: „Cel ce şi-a găsit sufletul îl va pierde, şi cine şi-a pierdut sufletul său pentru mine îl va găsi” (*Mt*. 10, 39); şi încă zice: „Cine vrea să vină după mine să se lepede de sine şi să-şi ia crucea lui şi să-mi urmeze” (*Mt*. 16, 24), adică va lua putere şi tărie

49. *Fericit carele cu lumea nu s-au amestecat*

O, fericit carele cu lumea amestecare n-au avut! şi „Fericit bărbatul carele nu îmbla în sfatul necuraţilor!” (*Psal*. 1, sh. 1). O, fericit carele nu iaste cu lumea! Că dzice Domnul: „Eu v-am ales pre voi din lume” (*Ioan* gl. 16, sh. 19). Şi decât ale lumii fericiri.

bir mai fericiţi sunt morţii cei curaţi, că vii trăiesc cu trupul şi sunt morţi cu sufletul; iară curaţii, cu trupul murind, sufletul viiaţă vecinică le agoniseşte. Pentru aceasta te socoteşte că, când viu eşti, să fii ca mortul, ca când vii muri să înviedzi, şi atuncea deplin să te fericeşti.

50. *Dreptul nu se va clăti de orice i s-ar tâmpla* Mulţi minunaţi, mulţi slăviţi, mulţi fericiţi au vinit, şi aemu sunt în lume carii din bunele sale fapte, ca nişte munţi tari întemeiaţi pre carii a Domnului urdzire iaste şi ca chedrii Divanului înrădăcinaţi, carii de fortuna şi vivorul cât de mare nu s-au clătit. Mărturiseşte înţeleptul: „Nu va întrista pe dreptul orice i s-ari întâmpla” (*Pilde* gl. 12, sh. 21). Aceştia, ca nişte vârtoase şi luminoase diamanturi, nicicum de ceva s-au betejit sau s-au rojdit; căci dumnădzăiasca deplină dragoste având, dzic: „Doviră-mă, şi nu m-au durut; traseră-mă, şi n-am simţit” (*Pilde* gl. 23, sh. 35).

51. *De lume lepădându-te, titul fericirii vei agonisi* Acestora dară de te vei asemăna şi cărărilor lor de vii urma şi de lume de aceasta de te vei lepăda, bine să ştii că titolul fericirii vii agonisi. Că singur Dumnădzău adevereşte: „Fericiţi, săracilor, căci a voastră iaste împărăţiia ceriului!

Fericiţi carii aemu flămândziţi, că vă veţi sătura! Fericiţi carii aemu plângeţi, căci viţi râde! Fericiţi viţi fi când vor urî pre voi oamenii şi biv când vor izgoni pre voi şi vă vor ocărî şi vor lepăda numele vostru ca pre rău, pentru numele fiiului omenesc!” (*Math*. gl. 6, sh. 20, 21, 22). Că iarăşi dzice: „Cine au aflat sufletul său piiarde-l-va pre dânsul, şi cine ş-ari fi pierdut sufletul său pentru mine afla-l-va pre dânsul” (*Math*. gl. 10, sh. 39). Şi încă

W

Împotriva oricărei meşteşugiri a Diavolului. Pentru că, zice Domnul, şi adevărat zice: „Iată că v-am dat vouă putere să călcaţi peste şerpi şi scorpioni şi peste toată puterea vrăjmaşului, şi nimic nu vă va vătăma” (Le 10, 18). Şi acestea pentru că sunteţi ajutaţi de cine? de dragostea desăvârşită; „pentru că dragostea desăvârşită alungă frica” (*I Io*. 4, 18), dovadă cei care n-au luat în seamă nici focul, nici fiarele, nici bătăile şi nici alte cazne, având această socoteală şi această întreagă nădejde că: „Cei ce seamănă cu lacrimi, întru veselie vor secera” (*Ps*. 125, 5). Credinţa „calcă peste leu şi peste balaur” [*Ps*. 90, 13]; prin credinţă „ne întăreşte duhul împotriva slăbiciunilor noastre” (*Rom*. 8, 26). „Credinţa aduce dragoste: dragostea toate le crede, toate le nădăjduieşte, toate le rabdă” r (/ *Cor*. 13, 7); credinţa crede acel cuvânt că „puterea lui Dumnezeu întru neputinţă se săvârşeşte” (77 *Cor*. 12, 9); credinţa zice: „Cinstită este înaintea lui Dumnezeu moartea cuvioşilor lui” (*Ps*. 115, 5); credinţa se teme „nu de acela care ucide trupul, ci de acela care ucide sufletul” (*Mt*. 10, 28); credinţa numai de Dumnezeu se teme, căci numai el singur poate să ucidă şi sufletul şi trupul, precum zice Iezechiel (13, 19): „Ucide sufletul nemuritor şi învie pe cei ce mor”. Credinţa face ca, pe cât se chinuieşte cineva mai mult, pe atât să se întărească mai

mult, lucru care frumos îl dovedeşte marele Augustin: „Cum este tocila pentru fier, cuptorul pentru aur, biciul pentru cal, aşa sunt şi necazurile pentru omul drept”. Aceştia, prin credinţă fiind mistuiţi de dragoste, îşi zic lor înşişi: „Sufere ca un bun oştean al lui Hristos” (*ÎI T im*. 2, 3). Aceştia zic sufletului lor: „Mută-te în munţi, ca pasărea, că păcătoşii au întins arcul” (*Ps*. 10, 2). Aceştia îşi aduc aminte pururea de acel cuvânt: „O, moarte, cât de amară este pomenirea ta pentru cel necredincios; şi, dimpotrivă, omul drept nădăjduieşte în moartea sa” (*înţ*. [*îs*, Sir.], 41, 1 – 4). Aceştia se laudă cu cuvântul: „Fericit este omul care rabdă ispita.

— Cp. S. Augustini, *De diversis quaestionibus*, LXXXII.

dzice: „Cine va să vie după mine să se lespede de sină şi, luând crucea sa, să vie după mine” [*Mt*. 16, 24], adică virtutea, puterea, spre toată a Diiavolului iscuşenie. Că dzice Domnul şi adevărat dzice: „Iată că v-am dat voci A putere a călca asupra şerpilor şi a scorpiilor şi peste toată puterea nepriiatinului şi nemică va strica” (*Luca* gl. 10, sh. 19). Şi aceasta împreună cu ce? Cu dragostea cea adevărată însoţită a fi, că: „Deplina dragoste afară scoate frica” (*Ioan*, *Cartea 1* gl. 4, sh. 18). Carii nici foc, nici fier, nici toiag, nici altă ceva de pediapsă cinie în seamă băgară şi cu această socotială şi cu această întriagă nedejde, că: „carii în lacrămi vor semăna în veselie vor săcera” (*Psal*. 125, sh. 5). Credinţa „leul şi zmăulcalcă” [*Ps*. 90, 13], prin credinţă „duhul întăreşte slăbiciunile noastre” (*Romani* gl. 8, sh. 25). „Credinţa aduce dragoste, dragostea crede, toate nedejduiaşte, toate sufere” (*Cartea 1*, *Corint*

2? gl. 13, sh. 7). „Credinţa cuvântului aceluia crode, că virtutea în slăbiciune să plineşte” (*Cartea a 2-a*, *Corint*. gl. 12, sh. 9). Credinţa dzice: „Cinstită-i moartea

preacuvioşilor săi înaintea feţii Domnului” (*Psal*. 115, sh. 5). Credinţa, de cela ce sufletul, nu de cela ce trupul ucide să teme [*Mt*. 10, 28]; credinţa numai de Dumnădzău să teme; căci acela şi trupul, şi sufletul a omorî poate, precum dzice Iezechiil: „Ucide sufletele carele nu mor şi învie pre ceia carii nu trăiesc” (gl. 13, sh. 19). Credinţa aceasta face ca, cu cât s-ari pedepsi mai mult, cu atâta să întăreşte mai mult. Pentru că frumos zvântul arată Avgustin: „Cutea fierului, cuptoriul aurului, biciul calului, într-acesta chip sunt nevoile dreptului”. Acestea prin credinţă, de dragoste aţâţaţi, fiind singuri şie îşi dzic: „Nevoeşte ca un bun al lui Hristos oştian” (*Câtră Timoth*, *Cartea 2* gl. 2, sh. 3). Aceştia sufletelor sale dzic: „Săi prin munţi ca păşirile, căci păcătoşii întinseră arc” (*Psal*. 10, sh. 2). Aceştia cuvântul acela pomenesc: „O, moarte! cât de amară iaste pomenirea ta omului nedrept! împotrivă, nedejduiaşte-se dreptul în moartea sa” (*înţelept*, gl. 3 [41], sh. 4 [1 – 2]). Aceştia cuvântului aceluia să simeţesc: „Fericit omul carile sufere ispitele, căci când se va căci când va fi judecat va lua cununa vieţii, pe care a făgăduit-o Dumnezeu celor ce îl iubesc” (*Iac*. 1, 12).

62 v 52. *Deprinzându-te cu poftele lumeşti, poruncile lui Dumnezeu îţi vor părea grele*

Dar mai ales aceasta trebuie să ştii, că sărmanul om, deprinzându-se cu poftele josnice şi uricioase ale lumii şi cu necuviincioasele dezmierdări, toate câte sunt spre folosul sufletului i se par apăsătoare şi aspre, iar sfintele porunci ale lui Dumnezeu îi e scârbă nu numai a le împlini, ci şi a le auzi. El nici nu-şi aminteşte de adevăratul cuvânt al Domnului acolo unde zice: „Luaţi jugul meu asupra voastră şi învăţaţi de la mine, căci blând sunt şi smerit cu inima şi veţi afla odihna sufletelor voastre; căci jugul meu este bun şi povara mea uşoară” (*Mt*. 11, 29 – 30). Şi într-

adevăr, nimic nu poate fi mai uşor şi mai neted decât poruncile lui Dumnezeu, şi nici mai de folos şi mai de preţ decât a umbla cineva în legea Domnului şi Dumnezeului nostru. Dar pentru că poruncile lui ar fi grele, iar ale lumii uşoare, oare cei ce slujesc lui Dumnezeu vor fi nefericiţi, iar cei ce slujesc lumii fericiţi? Nu, să nu fie! Pentru că bine zice dumnezeiescul Augustin: „Vai de fericirile veacului acestuia! Vai o dată, vai de două ori şi iarăşi vai!” Aşa să ştii dar că dragostea desăvârşită către Dumnezeu biruieşte toate asprimile şi greutăţile lumii; şi, ca să spun într-un cuvânt, „Dragostea le biruieşte pe toate” (*I Cor*. 13).

63 r 53. *Celui ce are adevărată dragoste de Dumnezeu i se dăruieşte orice doreşte* Aminteşte-ţi de adevărata şi desăvârşită dragoste către Dumnezeu şi ia aminte la măreţele minuni pe care le-a arătat şi le-a făcut cu sfinţii care-l iubesc: Mai întâi, dreptul Noeşi cu familia lui, care, în potopul obştesc al întregii lumi, a plutit cu corabia pe apele ce acoperiseră vârfurile tuturor munţilor şi a fost păzit de urgia revărsată de Dumnezeu întreg şi nevătămat, pentru a doua creare a neamului omenesc. Apoi dreptul Avram, a cărui seminţie s-a înmulţit ca nenumăratele stele ale cerului (vezi *Gn*. 15, 5); Moise, care s-a împo întreba, lua-va corona vieţiicarea au giuruit Dumnădzău celor a ce-l iubăsc” (*Iacov* gl. 1, sh. 12).

52. *Cu poftele lumeşti deprindzindu-te, dumnădzăeştile porunci grele îţi vor părea* însă aceasta foarte bine a cunoaşte îţi trebuie; că omul, săracul, în bezcisnice şi de ocară vrednice ale lumii pofte şi fără ispravă dezmierdări deprindzindu-se, toate oricâte spre a sufletului fericinţă sunt grele şi aspre i s-a arată; şi svintele dumnădzăeşti porunci nu numai a le face, ce şi a le audzi cu urât îi pare. Nici de a Domnului adevărat

cuvânt aminte îşi aduce, unde dzice: „Luaţi giugul mieu asupra voastră şi învăţaţi-vă de la mine; căci blând sunt şi umilit cu inima şi viţi afla odihnă sufletelor voastre; că giugul mieu neted iaste şi sarcina mea uşoară” (*Math*.gl. 11, sh. 29, 30). Însă adevărat că ceva mai uşor şi mai neted decât dumnădzăeştile porunci a fi nu poate; sau ceva mai de folos sau mai de triabă decât în legea Domnului-Dumnădzăului nostru a îmbla, a să afle, nu poate; că de vreme ce ale lui grle sau ale lumii uşoare şi de vor cei ce lui slujesc nenărociţi fi, au cei ce lumii slujesc fericiţi vor fi? Ba! aceasta nu dea Dumnădzău! Pentru că bine zvântul Avgustin dzice: „Vai fericirii veacului acestuia! Vai odată! Vai de a doua oară! Şi vai iarăşi!” însă aceasta să ştii, căci deplina către Dumnădzău dragoste împotriva a toată asprimea şi greutatea lumască biruiaşte şi – ca eu un cuvânt să dzic – „pre toate biruiaşte dragostea” [/ *Cor*. 13].

53. *Adevărata către Dumnădzău dragoste, orice pofteşte* i s-a *dăruiaşte*

Pentru adevărata şi deplina către Dumnădzău dragoste pomeneşte şi adu-ţi aminte pentru minunatele a lui Dumnădzău minuni, carile cu cei ce-l iubăsc, svinţii săi, au lucrat ş-au arătat. Întâiu Noe, dreptul şi cu familiia lui, din a toată lumea potop, prin vărsate peste vârvul munţilor ape, cu corăbiia a vânsli şi din răvărsata dumnădzăiasca urgie, întreg şi nebetejit spre a oamenilor de a doua oară înnoire a scăpa. Apoi dară lui Avraam seminţiia, ca stelele ceriului, nenu trivit faraonului şi a eliberat din mâinile lui poporul israelit, trecând ca pe uscat prin Marea Roşie, şi toate celelalte înfricoşătoare minuni ale lui (vezi *Ex*. 3, 10; 5, 1; 6, 11; 7, 8 etc.; 14, 22); după acestea, tot Moise, pe munte, nu a mâncat şi nu a băut patruzeci de zile şi patruzeci de nopţi (*Ex*. 24, 18); tot aşa, poporul israelit în deşert, pe care, după ce l-a şi scos din Egipt cu mari

minuni, l-a hrănit cu mană şi cu hrană cerească patruzeci de ani, fără să-i lipsească nimic (*Ex*. 16, 4 şi *Num*. 11, 31); Ilie, pe care l-a hrănit corbul în pustie cu pâine şi cu carne* (777 *împ*. 17, 6) şi celelalte minuni care s-au făcut prin el, adică să se urce la cer cu carul de foc (*IV împ*. \ 2, 11), să învieze pe copilul mort al văduvei (777 *împ*. 17, 22), sau când a zis celor cincizeci pe care i-a trimis la dânsul împăratul Ohozia al Samariei împreună cu căpetenia lor: „Dacă sunt omul lui Dumnezeu, să se pogoare foc din cer şi să te înghită pe tine şi pe cei ce sunt cu tine”, iar focul s-a pogorât din cer şi i-a înghiţit (*IV împ*. 1, 10). Vei mai găsi că şi ucenicul său Elizeu prorocul a făcut isprăvi îndoite; Daniil, pe care l-au aruncat în groapa leilor flămânziţi, dar a fost păzit nevătămat de dinţii fiarelor, şi îngerul lui Dumnezeu, care l-a răpit pe Avacum din Iud-ea, aducându-l într-o clipită în Babilon, ca să hrănească cu mâncăruri pe Daniil acolo unde era ţinut (*Vil şi balaurul* 1, 37; *Dan*. 6, 16 şi 22); cei trei tineri, Anania, Azaria şi Misail, cei numiţi în limba caldeică Sedrah, Misah şi Avdenago, care, fiind aruncaţi în cuptorul de foc din porunca împăratului Nabucodonosor, s-au arătat cu totul nevătămaţi (*Dan*. 3, 21); prorocul Iona, care a rămas nemistuit în pântecele chitului trei zile şi iarăşi a fost azvârlit întreg pe uscat (*Iona* 12, 11). Dar la ce să ţi le mai pomenesc pe toate aici, când e plină *Sfânta Scriptură* de acestea, căci sunt nenumărate ca număr şi de nemăsurat ca mărime toate câte le-a făcut Dumnezeu cu cuvioşii săi.

Dar şi în sfântul *Nou Testament* vei găsi nenumărate ca acestea, cărora însuşi domnul şi mântuitorul nostru Iisus Hristos făcându-le începutul, a dat lumină orbilor, auz surzilor, grai muţilor, mers drept schio mărat s-au înmulţit (caută *Naşterea* gl. 15, sh. 5). Moisei, împotriva lui Faraon a sta şi israelitinescul m-am din mâna lui a scoate şi prin

Marea Roşie ca pre uscat a-l trece şi alalte mari minunate minuni (caută *Ishod* gl. 3, sh. 10; şi gl. 5, sh. 1; şi gl. 6, sh. 11; gl. 7, sh. 8 i porci şi gl. 14, sh. 22). După aceasta Moisei în munte 40 de dzile şi 40 de nopţi a nu mânca şi a nu bea (*Ishod* gl. 24, sh. 18). Aşijderea israeltinescul nărod în pustiiu (după ce cu mari minuni din Eghipet i-au scos) 40 de ani cu mannă şi cu bucate cereşti i-au hrănit (*Ishod*. gl. 16, sh. 4, şi *Numări* gl. 11, sh. 31), nici altă ceva i-au lipsit. Pre Ilie în pustie corbul cu pâine şi cu carne l-au hrănit (*împărat.3* gl. 17, sh. 6) şi alalte cu dânsul lucrate ciudese.

63 v cu carul în ceriu a să sui (*împărăţiia 4* gl. 2, sh. 11); pre un copil mort a învia (*împărat. 3* gl. 17, sh. 22) şi către dânsul cei trimişi de Ohozi, împăratul Samariei, 50 cu nacealnicul lor, dzise: „De sunt omul lui Dumnădzău, pogoarăsă foc din ceriu şi să te înghite pretine şi cei ce-s cu tine”, şi aşea foc din ceriu s-au pogorât şi i-au înghiţit(*împărat. 4* gl. 1, sh. 10). Aşijderea îndoite sunt ale ucenicului său, a lui Ielesei. Pre Daniil în groapa leilor, de flămânde a jigăniilor fălci, nebetejit l-au ferit, şi Îngerul Domnului den la ludea pre Awacum la Vavilon în clipala ochiului aducând; şi pre Daniil cu linte a hrăni (caută în cartea unde scrie *Pentru Vil şi pentru Zmău* gl. 1, sh. 37 şi *Daniil* gl. 6, sh. 16 şi 22). Cei trei prunci, Ananiia, Azariia şi Misail, carii cu limba haldeiască Sădrah, Misah şi Avdenago să numita, cu ai lui Navăhodonosor poruncă în cuptoriu aruncaţi, nepârjoliţi s-au arătat (Daniilgl. 3, sh. 21). Prooroecul>-*Iona* în pântecele chitului 3 dzile nemistuit şi iarăşi sănătos la uscat l-au lepădat (*Iona* gl. 2, sh. 11). Şi încă ce să-ţi mai pomenesc eu, căci *Sfintele Scripturi* de acestea sunt pline, căci nenumărate de multe şi nemăsurate de mari cu preacuvioşii săi Dumnădzău au făcut.

64 r şi încă în sfântul *Nou Testament*, ca acestea fără număr vii afla, începătură singur domnul şi mântuitoriul nostru Iisus Hristos făcând: orbii a lumina, surâzii *în* pilor, sănătate celor bolnavi şi viaţă morţilor. Iar după el, în chip separat, sfinţii şi credincioşii săi urmaşi şi robi, arătând felurite minuni şi fiind păziţi prin credinţă de orice primejdie, el i-a eliberat din temniţele încuiate, nestricând peceţile, într-un chip necunoscut minţii oamenilor (*Fap*. 5, 18); pe de trei ori fericitul Apostol Pavel, Dumnezeu dăruindu-i viaţă – lui şi tuturor celor ce pluteau împreună cu el – l-a mântuit în insula Melita din sălbaticele valuri ale mării, şi acolo, muşcându-l vipera veninoasă, nu i-a făcut niciun rău (*Fap*. 28, 4 – 5); pe Macarie Egipteanul îl slujeau în deşert doi pui de lei (vezi *Sinaxarul celor trei sfinţi pustnici Sergius*, *Regius şi Theofil*, care umblând în Răsărit prin atâtea locuri pline de fiare veninoase şi nespus de cumplite, s-au înapoiat nevătămaţi la Ierusalim). De asemenea: patriarhii, mitropoliţii, episcopii, sfinţii săi Vasile, Grigore, Ioan Gură-de-Aur şi alţii, precum Nicolae, Spiridon şi sfinţii cei fără de arginţi Pantelimon, Cosma şi Damian, care multe, slăvite şi vrednice de laudă minuni au

64 v izbutit să facă. La fel, sfinţii mucenici şi sfintele mucenice. Dar ce să mai zic despre întru tot lăudaţii stâlpnici, care au răbdat şi au suferit frigul iernii şi arşiţa verii în toate zilele vieţii lor, şi vara îi răcorea»

zefirul credinţei, iar iarna îmbrăcau hainele dragostei către Dumnezeu. O, dar fericită dragoste către Dumnezeu, care cu piciorul gol calcă săbiile ascuţite! Dar cu aceşti mai sus pomeniţi, cu toţi trăia laolaltă cumpătarea şi, precum zice Apostolul: „Mai presus *, de toate este necesară înfrânarea” (/ *Tim*. 1, 8).

54. *Omul este împărat peste toate lucrurile lumii, dar acestea toate i-au fost date numai în păstrare*

Numai că pe lângă acestea, precum uşor poţi cunoaşte şi înţelege, atotputernicul Dumnezeu, creatorul şi izvoditorul omului, al lumii şi al tuturor celor văzute şi nevăzute, deşi te-a lăsat stăpânitor şi suveran înde – pendent şi fără nicio stavilă peste toată această lume *II*

e

e

— Dosoftei mitropolitul, *Viaţa şi petrecerea svinţilor*, I, Iaşi.

1682, f. 78 v – 84.

a audzi, muţii a grăi, şchiopii a îmbla drept, bolnavii a-i tămădui şi morţii a învia; şi ales după dânsul, sfintele şi credincioasele sale următoare slugi, de toţi feluri de minuni arătând şi prin credinţe de toată primejdie păziţi a fi, din temniţe încuiată şi nestricată pecetea cu neştiută socotială a-i scoate (*Fapte* gl. 5, sh. 18). Pre Pavel, de trei ori fericitul, din valurile mării şi lui şi tuturor corăbiiarilor viiaţă dăruind, la ostrovul Milita l-au mântuit, şi acolo veninoasa, muşcându-l, vipere, cevaşi măcar nu l-a dodeit (*Faptele Apost*. gl. 28, sh. 4, 5). Lui Macarie Eghipteanul, în pustie, 2 pui de leu îi slujiia (caută la *Prologul a trei sfinţi Sirghie*, *Righin şi Theofil120*, carii prin atâtea multe şi cumplite ale părţii Răsăritului jigănii atâta loc au îmbiat şi fără smintială s-au întors la Ierusalim, meseta…). Aşijdereappentru patriiarşi, mitropoliţi, episcopi, ai săi sfinţi Vasilie, Grigorie, Ioan Zlataust şi alalţi, precum seve>tii Nicolaiu, Spiridon şi bezsrebărnicii Panteleimon, Cozma, Damianos, carii slăvite şi de laudă vrednice au lucrat minuni. Aşijderea sfinţii lui mucenici şi muceniţe. Dar pentru de tot lăudaţii stâlpnici, carii iarna frigul, vara pripăcul în toate dzilele vieţii lor au purtat şi au răbdat; vara dară vântul credinţii aburindu-le şi iarna a dragostii către Dumnădzău veşminte îmbrăcând121. O, fericita dară

către Dumnădzău dragoste, că cu golul picior ascuţitele calcă sâmcele; însă cu aceşti mai sus pomeniţi, cu toţii împreună curăţiia îmbla, că precum dzice Apostolul: „Curăţiia spre toate iaste lesne” (*Cartea 1*. *Timoth*. gl. 1, sh. 8) 122.

54. *Omul, împărat peste toate lucrurile lumii, însă toate în chip de zălog îi sunt date* însă către aceasta, precum fetecine a cunoaşte şi a prică pe poale, că Dumnădzău atotputernicul, a omului, a lumii şi a tuturor vădzutelor izvoditoriu şi făcătoriu, măcar ci că în toată lumea aceasta şi întru toate plinirile ei stăpânitoriu (şi cu slobodă voie stăpânitoriu), şi în nemică oprit ţi-au lăsat, şi ca pre un împărat a tuturor pământeştilor ţi-au aşedzat, precum şi peste cuprinsul ei şi te-a aşezat că pe un împărat al tuturor celor pământeşti – precum mărturiseşte: „Iy-ai aşezat peste lucrurile făcute de mâinile tale, toate le-ai supus sub picioarele lui” (*Ps*. 8, 7 – 8)

— Totuşi să nu te lauzi cu acestea şi să nu te mândreşti, căci precum a arătat şi Ecleziasticul, „împotriva binelui este răul*, şi împotriva vieţii este moartea”, (*îs*, Sir. 33, 15). Cu alte cuvinte, dacă te vei folosi

65 r bine de frumuseţile lumii, vei avea bine, căci împreună cu binele se află răul, de aceea, precum spune Domnul, „sau faceţi pomul putred, şi roadă lui va fi putredă, sau faceţi pomul bun, şi roadă lui va fi bună” (*Mt*.12, 33) şi, mai departe, spune iarăşi: „Omul cel bun din comoara bună a inimii sale scoate cele bune, iar cel rău din comoara cea rea scoate cele rele” (*Mt*.12, 35). Socoteşte dar că după viaţă vine moartea, după cum mărturiseşte Apostolul: Trecători suntem pe pământ” (*Evr*. 11, 13; *Filip*. 3, 20; / *Pt*. 2, 11). „Căci nu avem cetate statornică, ci suntem în căutarea celei viitoare” (*Evr*. 13, 14).

Nici să nădăjduieşti în împrejurările lumii; căci căutând un timp mai bun nu-l vei găsi în lume, fiindcă cele ce stau acum în picioare erau foarte risipite pentru cei dinaintea noastră, iar cele care odinioară stăteau în picioare acum sunt iarăşi sfărâmate, precum a arătat şi a zis Eclesiastul (1, 9): „Ce este ceea ce a fost? Aceea ce va fi. Şi ce este ceea ce s-a făcut? Aceea ce se va face”. Iar dacă vei cerceta istoriile vechi, ai să vezi ce fel de împărăţii, cetăţi, oraşe, ţarini, vii şi grădini erau odinioară, cărora nu li se mai cunosc acum nici temeliile; şi câte împărăţii şi oraşe care se află acum în lume vestite şi cunoscute, înainte nu erau nici

65 v măcar sate şi nici oameni nu locuiau acolo. Să-ţi amintesc câteva din cele vechi: unde este marele oraş Ninive? (vezi *Gn*. 10, 11 şi *Iona* 3, 3); unde este Babilonul, ale cărui ziduri aveau o lungime de 60 de mile şi o înălţime de 50 de coţi, iar peste grosimea lor umblau carele (vezi *Istoria isprăvilor Persiei*, Cartea a XII-a.

* τό καλόν = „binele” (eroare).

mărturiseşte: „Pusu-l-ai spre lucrul mânulor tale, toate i-ai suppus supt picioarele lui” i porci (*Psal*. 8, sh. 7, 8), cu aceasta dară nu te înfla, nici te simeţi că, precum Ecclisiastul au cunoscut, împotriva binelui, rău iaste şi împotriva vieţii, moarte (gl. 33, sh. 15).

r

Adică cu ale sale bine slujindu-te podoabe, bine-ţi va fi, căci împreună cu binele, răul să poartă. Deci, precum dzice Domnul: „Sau faceţi pomul bun şi poama lui bună, sau faceţi pomul rău şi poama lui rea” (*Math*. gl. 12, sh. 33) 12S. Şi mai gios iarăşi acolo dzice: „Bunul om, din bunul vistearіu al inimii sale, bune scoate; şi răul om, din răul vistearіu, rele” (*Math*. gl. 12, sh. 35). Socoteşte dară că după viiaţă moartea aliargă, căci precum Apostolul

mărturiseşte: „Nemernici suntem pre pământ” (*Evrei* gl. 11, sh. 13; *Filip* gl. 3, sh. 20; *Petru*, *Cartea 1* gl. 2, sh. 11). Nici avem cetate rămâitoare, ce fiitoare să cercăm (*Evrei* gl. 13, sh. 14).

Nici pentru cele împregiurul stările lumii să te nedejdueşti, nici cercând a lumii vremea cea mai bună vei afla, căci acestea carile acum sunt la alţii era răzsipite, şi carile odănăoară au fost, iară acum sunt sfărâmate, pentru că au Eclisiastul cunoscut şi dzice: „Ce iaste cela ce au fost? Acela ce iaste să fie. Ce iaste cela ce s-au făcut? Iaste cela ce-i să se facă” (gl. 1, sh. 9). Şi mai vârtos, de vii vechile istorii ispiti, acolo să vedzi odănăoară ce împărăţii, ce cetăţi, ce târguri, ce sate, ce vii, ce grădini au fost, de carile acum mai nici temeliile nu să cunosc; şi carile acum vestite şi

v lumii ştiute să află cetăţi şi împărăţii, preatuncea nici sate era, nici oameni pre acelea locuri lăcuia; şi din cele vechi câteva să-ţi pomenesc? Unde iaste Ninevi, cetatea cea prea mare? (caută *Naşterea* gl. 10, sh. 11, [şi *Iona* 3, 3]). Unde iaste Vavilonul carile 60 de mile împregiurarea zidiului era şi 50 de coţi testăreşti înălţimea, şi pre grosimea lui carăle îmbla? (caută *Istorie în lucrurile persieşti*, Cartea 12, unde pentru chipul Vavilonului scrie) 124. Unde iaste grădina cea în slavă făcută a Vavilonului, carea din cele 7 minuni a lumii una era, carea „Raiul spândzurat” să chema? (caută iarăşi acolo unde menţionează forma Babilonului) *; unde este grădina aceea a Babilonului, clădită deasupra pământului, şi care se număra printre cele şapte minuni ale lumii, fiind numită „raiul suspendat” (vezi, de asemenea, *Istoria perşilor*, Cartea a XII-a)? unde este Troia, care, în imensitatea ei, se zice că se întindea pe o lăţime de 300 de mile, din ale cărei temelii acum nu se mai cunoaşte decât

un semn ici-colo, care mai arată că a existat? şi multe altele, pe care, ca să nu mai întind vorba, nu le mai menţionez? Despre acestea şi despre lucrurile lumii frumos zice Iov (14, 2): „Ca o floare care a înflorit a trecut, ca umbra care fuge şi nu rămâne pe loc”. Aşa sunt deci toate împrejurările lumii.

Pe toate le-ai dobândit, dacă ai dobândit cele cereşti

Tu însă, dacă vrei să moşteneşti acestea în tihnă şi aşa cum trebuie, „caută mai întâi împărăţia cerurilor, şi ţi se vor da şi celelalte” (*Mt*. 6, 33).

66 r 55. *Dulceaţa lumii este otrava sufletului* Dar se cuvine să ştii că dulceaţa acestei lumi este otrava sufletului, cu alte cuvinte, că tot ceea ce este după voia lumii este păcat, precum zice Augustin: „Păcatul într-atât este de liber şi voluntar, adică dorit, încât de n-ar fi fost liber şi voluntar n-ar fi fost păcat” **; el îndulceşte trupul şi otrăveşte sufletul. Pentru care se spune: „Şi era în gura mea dulce ca mierea, şi după ce l-am mâncat amărâtu-sa pântecele meu” (*Apoc*. 10, 10).

56. *Nu gândi că vei lega vreodată adevărată prieteniecu lumea*

Să nu socoteşti că vei avea vreodată adevărată prietenie cu lumea sau că o vei moşteni pe veci. Că deşi cele ce ţi le aduce vremea ţi se par că vin spre folosul tău, să ştii că cu cât sunt mai după voia ta, cu atât mai mult te robeşte şi te subjugă lumea sub stăpî

— Pietro Bizzari, *Persicarum rerum historia*, lib. XII, Antverpiae, 1583.

** S. Augustini, *De vera religione*, XIV: *Omne peccaium adeq est voluntarium, quod şi non să voluntariumi non est peccaium*.

Istorila perşilor, Cartea 12). Unde iaste T roadă, carea în lărgime 300 de mile dzice să fie cuprindzind, ai

căriia acum de-abiia cu şi colea câte ceva din temelie precât să fie fost să cunoaşte? 125 şi alte multe carile, pentru lungimea, nu le mai însămnedz. Pentru aceasta şi pentru ale lumii lucruri, frumos dzice Iov: „Ca floarea lase şi ca umbra fuge şi nici dănăoară într-acea stare rămâne” (gl. 14, sh. 2). Aşea, dară, toate ţircumstanţiile, adică împregiurstările ale lumii, sunt.

Agonisit-ai toate dacă ai agonisit cele cereşti însă tu acestea de le vei ca eu odihnă şi cum să cade a le moştini vrea, întâiu împărăţiia lui Dumnădzău cere, şi cu acela împreună ţi se vor da alalte (*Math*. gl. 6, sh. 33).

66 r 55. *Dulceaţa lumii*, *otrava sufletului* Mai vârtos dară a şti ţi s-a cade că otrava sufletului dulceaţa lumii aceştia iaste, adică în voia sa iaste, păcat iaste, precum Avgustin dzice: „Păcatul atâta iaste slobod în voie, adică poftitoriu, că de n-ar fi slobod în voie, n-ar fi păcat, carile trupul îndulceşte şi sufletul otrăveşte”. Pentru carele să dzice: „Făcutu-s-au gura mea ca miiarea de dulce, şi dacă am mâncat, amărâtu – sau în pântecele mieu” (*Apocal*.gl. 10, sh. 10).

56. *Cu lumea precum vreodată adevărat prieteşug vei lega, nu gândi*

Vreodată că cu lumea te vei în adevărata lega prietenie sau vecinic ei moştenitoriu că te vei face, nu gândi, căci când prin a vremilor tâmplări precum ceva spre folos a fi ţi s-a pare, aceasta să ştii că cu cât mai mult îţi slujeşte, cu atâta mai vârtos te lângă şi supt a ei te suppune stăpânire, pentru că dzice Seneca: „Cu cât m-am suit la suiş, cu atâta m-am suit la frică”.

nirea ei; pentru care zice Seneca: „Cu cât ne-am urcat mai sus, cu atât ne-am urcat spre teamă”. Pentru aceasta, dar, cu cât este mai fericită viaţa lumească, cu atât este mai primejdioasă, precum mărturiseşte iarăşi şi

despre aceasta Seneca: „Ducru fără de odihnă este fericirea, deoarece îi îndeamnă pe unii spre trufie, iar pe alţii spre desfrânare, pe unii îi umflă, iar pe alţii îi înmoaie şi pe toţi îi sfârşeşte” *. Aşadar, într-o astfel de stare îl aduce pe om dragostea fericirii lumeşti şi blândeţea pe care o arată lumea faţă de el.

66 y 57. *Lumea este maica răutăţii şi gazda tâlharilor* să ştii dar bine că pentru lume zice Ieremia (7, *li*): „Oare casa mea este peşteră de tâlhari?” într-adevăr, tâlhari sunt socotite faptele lumii; şi lumea, gazdă a acestor tâlhari. Iar pe cei care umblă nepăziţi prin ea ca spre un prieten, adică spre un binevoitor şi binefăcător al lor, ea, sugrumându-i pe neaşteptate şi fără vreo înştiinţare, îi ucide. Pentru care iarăşi zice Ieremia (9, 8): „Îi vorbeşte paşnic aproapelui său şi în sine are duşmănie”, iar pe cale „pândeşte ca să-l prindă pe cel sărac” (*Ps*. 9, 9). Deci, când lumea ţi se arată blândă şi întru toate după voia ta, lesnicioasă şi favorabilă, tocmai atunci să-ţi deschizi mai mult ochii şi să te fereşti, deoarece când te va îmbrăţişa, te va strânge spre moarte, şi când te va săruta, te va muşca cu dinte veninos şi cu muşcătură aducătoare de moarte, precum se arată Aân *Proverbe* (23, 32): „Ca de la năpârcă i se varsă otrava”. Iar la un alt proroc: „Nu vă încredeţi în prieteni şi nu nădăjduiţi în povăţuitori şi să te păzeşti să-i încredinţezi ceva celei ce se culcă într-un pat cu tine, căci fiul necinsteşte pe tată, iar fiica se va scula împotriva maicii sale şi duşmanii omului sunt toţi cei din casa lui” (*Mih*. 7, 5 – 6). Norocul lumii sc. 67 r aseamănă deci cu Iuda Iscarioteanul, care cu sărutarea l-a dat morţii pe Domnul şi Dumnezeul său (vezi

— Seneca, *Epist*. XIX: *quantum ad successum accesserit, accedit ad metum*.

** Seneca, *Epist*. XXXVI: *res est inquietas felicitas*;

lipsa se exagitat; *hos în potenţiam*, *illos în luxuriam*, *hos inflat*, *illos mollit et totos resolvit*.

Şi pentru aceasta dară, totdeauna lumasca viiaţă cu cât mai nărocită, cu atâta mai primejduitoare iaste. Cătră aceasta iarăşi Seneca adevereşte: „Neodihnit lucru iaste nărocirea, pentru căci pre unii spre mândrie, pre alţii spre curvie indiamnă; pre unii înflă, pre unii moaie şi pre toţi îi istoveşte”. Ca acestea dară, dragostea lumeştilor năroci şi către om arătatele sale blândeţe, într-acesta chip îl fac.

57. *Lumea maica răutăţilor şi gazda tâlharilor iaste*

Bine dară să ştii că pentru lume Ieremiia dzice că „Peştirea tâlharilor iaste casa aceasta” (gl. 7, sh. 11). Şi adevărat că toate poftele ei tâlhari, şi ea gazda iaste, şi pre cei într-însa nepăziţi călători, ca cum priiatini, adică folositoare şi de bine voitoare li-ar fi, însă de năprasnă şi fără veste zugrumându-i, îi omoară. De care lucru iarăşi Ieremiia dzice: „Pace cu priiatinul să voroveşte şi pre ascuns îi întinde cursă” (gl. 9, sh. 8). Şi încă-l păzind, presărac să-l apuce aleşuiaşte (*Psal*. 9, sh. 20, 21). Când dară lumea blândă şi-ntru toate după a ta voie lesne şi cu îndemână ţi s-a arată, atuncea mai păzit şi mai străjuit să fii, căci când te va îmbrăţăşea, spre moarte te va strânge şi când te va săruta, cu veninos dinte şi de moarte aducătoare te va muşca muşcătură, că mărturiseşte: „Cu intrare blândă, iară mai pre urmă muşca-va ca năpârca” (*Pilde* gl. 23, sh. 32). Şi alt proroc învaţă, dzicând: „Nu crede priiatenului, nici vă încredinţaţi în ducători; de la ceea ce doarme în sânul tău, păzoşte închiderea gurii tale, căci fiiul videşug face părintelui său şi fiica iscoadă asupra maicii sale, şi nepriiatinii omului, căsaşii săi” (*Mihea* gl. 7, sh. 5, 6). Aşeadară, lumasca nărocire Iudei lui Iscariotes să asamănă, carile cu sărutarea pre Domnul-Dumnădzăul său spre moarte vându (caută *Math*. gl. 26, sh. 20 i porci).

Aşeadară, nărocirea veacului acestuia cu ale trupului pofte pre nevi

Mt. 26, 49). Deci într-acelaşi chip, fericirea veacului acestuia îl înhaţă cu poftele trupului ca pe un prieten pe sărmanul suflet, pe care, sărutându-l şi îmbrăţişându-l, îl dau morţii veşnicei Diavolului.

58. *Lumea este mai rea decât tâlharii, pentru că tâlharii ucid trupul, iar lumea sufletul*

Pentru aceasta dar gândeşte-te că fericirea lumii însoţită de poftele necurate este mai rea şi mai cumplită decât acei tâlhari care, dezbrăcând trupul şi lipsindu-l şi de viaţa lumească, îl ucid; pentru că tâlharii, ucigând trupul, îl dezbracă de hainele sale de lână sau de mătase; dar lumea, îmbrăcând trupul şi hrănindu-l, ucide sufletul şi-l dezbracă de veşmântul său spiritual. Pentru care Solomon zice în *Proverbele* sale (13, 7): „Sunt unii care se dau drept bogaţi, neavând nimic”.

59. *Poftele lumeşti adormindu-l pe om, ca sirenele îl îneacă*

Păzeşte-te dar cu toată prudenţa şi cugetă bine, căci umbli pe o cale înşelătoare şi alunecoasă şi pluteşti pe o mare plină de sirene. Cu alte cuvinte, această lume are multe şi felurite, delicate şi fine amăgiri pentru acela care locuieşte în ea, şi după cum este lumea de amăgitoare, tot aşa de înşelătoare sunt şi

67 ν desfătările ei. Pentru că ea este mama plăcerilor, şi de la ea vin desfătările, căci „precum este mama, aşa şi fiica”, zice Iezechiel (16, 44); adică, precum este lumea – aşa şi plăcerile ei. Desfătările ei sunt vremelnice, vătămătoare şi ucigătoare sufletului. Mai ales petrecerile, ca să nu zic batjocurile lumii, ameţindu-l pe cel care este învăluit de ele, îl adorm ca şi cum ar fi mângâiat de nişte melodii pline de armonie. Pe acest adormit îl

trezeşte Solomon în *Proverbele* sale (23, 20), înţepându-l cu înţeleptul său cuvânt ca şi cu un bold: „Îmbrăca-se-va în rupturi şi zdrenţe tot somnorosul”. Căci lumea din blândă şi dulce devine ca un leu înfricoşător şi cumplit, cum mărturiseşte Iezechiel (19, 6): „I/eu s-a făcut şi a învăţat să răpească prăzi, a mâncat oameni”. Astupă-ţi deci urechile, ca să novatul suflet ca priiatenul îmbrăţişându-l şi sărutându-l, morţii vecinice şi Diavolului, vândzindu-l, îl dau.

58. *Lumea decât tâlharii mai rea, căci tâlharii trupul, iară lumea sufletul ucide*

Pentru aceasta dară, fie-ţi în minte că nărocirile lumii, cu spurcatele îngiugându-să pofte, decât tâlharii cei ce trupul din veşminte dezbracă şi din lumasca viiaţă scoţându-l îl ucig, însă mai rea şi mai cumplită iaste, căci tâlharii trupul ucigând, de veşmintele de lână sau de mătase îl dezbracă, iară la trupul învăscând şi îmbrăcându-l, sufletul ucide şi de al Svintului Duh veşmânt îl goleşte. Pentru carile Solomon, întru *Pildele* sale, dzice: „Iaste ca cum ar fi bogat şi nemică are”. împotrivă, pentru acel cu bună a sufletului pază îmblând, grăiaşte: „Iaste ca cum ar fi sărac în multe bogăţii” (gl. 13, sh. 7).

59. *Poftele lumeşti, ca sirinele pre om adormind, îl înniacă*

Străjuiaşte-te dară cu întriagă înţelepciune şi foarte păzit să fii, căci prelunecoase şi mâzgoase cale călătoreşti şi prin marea plină de sirine126 vânsleşti; adică lumea aceasta multe şi în multe feluri subţiri spre într-însa a lăcuitoriului amăgiri are, şi precum ea amăgitoare, aşea şi dezmierdările ei înşelătoare. Căci ea maica poftelor şi născătoarea dezmierdărilor iaste; decarea dzice Iezecheil: „Precum maica, aşea şi fiica” (gl. 16, sh. 44), adică precum lumea, aşea şi poftele dezmierdărilor ei trecătoare şi

sufletului stricătoare şi răppuitoare sunt. Şi mai vârtos cu ale lumii desfătări, să nu dzic ocări, pre acel cu dânsele îngurluit aţipindusă îl adorm şi ca cum de nişte mângâioase ar fi mângâiat de cântare viersuri; pre care adormit, Solomon întru *Pildele* sale, cu înţelepţescul cuvânt, ca eu un bold lovindu-l, îl deştiaptă: „Nu iubi somnul, să nu te împresoare becisniciia" (gl. 20, sh. 13). Căci ea din blândă şi mângâioase, groaznică şi cumplită leoaică să face, mărturiseşte Iezechiil: „I/eu s-au făcut şi s-au învăţat a prăda şi pre oameni a înghiţi" (gl. 19, sh. 6). Astupă dară urechile tale, a nu audzi viersurile ei.

2 fi5

tiu auzi cântecele ei, căci mărturiseşte Amos prorocul (5, 23): „Mută de la mine sunetul cântărilor tale şi nu voi auzi cântecul lăutelor tale" şi spune, iarăşi, Psalmistul: „Iar eu ca un surd nu auzeam" (*Ps*. 37, 14).

60. *Toate înlesnirile fiilor veacului acestuia sunt zadarnice şi ridicole*

Pricepe dar că toate înlesnirile fiilor acestui veac, precum zice Ieremia (10, 15), sunt lucruri zadarnice şi ridicole, cu toate că ei, cu înţelepciunea lor neroadă, mărturisesc că le sunt folositoare. Dar aceştia, fiind

68 r fără minte – căci spune despre ei Varuh (6, 67): „Dobitoacele sunt mai înţelegătoare ca dânşii" – chiar dacă acelea sunt asemenea închipuirilor ce se arată în visele somnului lor, li se par vădite şi sigure, pentru care frumos cântă despre ei Psalmistul: „Şi-au dormit somnul toţi bărbaţii şi n-au găsit nimic în mâinile lor din bogăţia lor" (*Ps*. 75, 6). Bine se potriveşte cu aceasta şi ceea ce spune Isaia (29, 8): „După cum acei care în somn visează că beau şi mănâncă, iar după ce se trezesc îşi dau seama că visul a fost amăgitor şi după cum cel însetat visează că bea şi, trezindu-se, tot îi este sete, iar sufletul său în zadar a

nădăjduit”; şi după cum cel care visează că zboară, când se trezeşte se află în acelaşi loc unde s-a culcat, la fel şi acestora li se pare că în toate se înmulţesc şi sporesc, în vreme ce ei rămân în aceeaşi stare, ba încă într-una şi mai de jos.

61. *Vai de acela care caută să afle ceva mai bun decât Dumnezeu*

Astfel, deci, fiii veacului acestuia caută să găsească ceva mai bun şi mai folositor decât fiii lui Dumnezeu şi, ca să scape de primejdiile viitoare, îndepărtându-se de Dumnezeu, se amestecă cu lumea. Pentru care minunat arată marele Augustin: „Vai acelui suflet care, îndepărtându-se de tine, Doamne, a socotit că

68 v poate găsi ceva mai bun” *; şi Prorocul spune: „Bine-mi este mie a mă lipi de Domnul” (*Ps*. 72, 28). Şi aşa, dând de desfrânatele pofte şi petreceri, ei le consideră pe

— Augustini, *Confessiones*, VI, 16.

mărturiseşte Amos: „Du de la mine dulciaţa viersurilor tale; cântecele lăutei tale nu voi audzi” (gl. 5, sli. 23) şi: Psalemistul>: „fără eu ca surdul nu audziiam” (*Psal*. 37, sh. 14).

60. *Toate îndemânările fiilor veacului acestuia, deşearte şi vrednice de râs*

Pricepe dară că îndemânările fiilor veacului acestuia (precum dzice Ieremiia) deşearte sunt şi lucruri vrednice de râs (gl. 10, sh. 15). Măcar că ei cu a sa nebună înţelepciune aşea mărturisesc precum folosi68 ftoare să le fie, carii fără pricepere fiind, pentru dânşii Varuh dzice: „Dobitoacele mai bune sunt decât ei” (gl. 6, sh. 67). Şi ca cum în somn şi prin a visului părere fiind, aiave şi adevărat fiind li să pare. Pentru care frumos cântă Cântăreţul: „Dormiră somnul şi nemică aflară toţi bărbaţii din avuţiile sale (*Psal*.75, sh. 6). Da aceasta frumos Isaiia să potriveşte,

dzicând: „Precum visaliză cel ce flămândzeşte că mănâncă, iară după ce să deştiaptă deşert iaste sufletul lui, şi precum visaliză cel ce însătializă că bea, iară deşteptându-să leşinând încă mai însătoşaliză şi sufletul lui deşert iaste” (*Isaiia* gl. 29, sh. 8). Şi mai vârtos, ca cum cineva zburând s-ar visa, deşteptându-să, iarăşi în locul carele s-au culcat să află. Aşeadară lor, precum în toate sporesc şi să adaug părându-lisă, iară ei tot într-acea măsură, încă şi în cea mai de gios rămân.

61. *Vai aceluia carele ceva decât Dumnâdzău mai bun a afla ciarcă*

Aşeadară, fiii veacului acestuia ceva mai bun şi mai de folos de câtfii<i» lui Dumnădzău a afla ciarcă şi, de Dumnădzău dezlipindusă, lumii să lipăsc, ca de viitoarele primejdii să se scutiască. De care lucru cuvioşeşte zvântul Avgustin adevereşte: „Vai sufletului aceluia carile, de tine dezlipindusă, ceva mai bun că

68 v v a afla au gândit!” fără Prorocul dzice: „Mie a mă lipi de Domnul bine-m iaste” (*Psal*. 73, sh. 28). Şi aşea, desfrânatele lumeşti aflând pofte şi dezmierdări, aceasta socotesc fericire şi mai bună decât fericirea vecinică, şi aflând avuţii, aceasta socotesc înţelep acestea fericire, şi chiar mai bune decât fericirea veşnica, şi dând de bogăţii le socotesc că sunt înţelepciune, după cum mărturiseşte Solomon: „Bărbatul bogat se socoteşte pe el însuşi înţelept” (*Prov*. 28, 11); şi pe acela care-l află cu felurite băuturi şi mâncăruri ei îl socotesc sătul, deşi pentru ei este cuvântul: „Bogaţii au sărăcitfşiau flămânzit” (*Ps*. 33, 10); ei socotesc să facă să strălucească de frumuseţe feţele lor ungându-le cu fel de fel, de miruri, pentru care spune Naum (2, 10): „Feţelejor sunteajpartea arsă a oalei”. Dar fericit este acel care ştie că „nu numai cu pâine va trăi omul, ci cu tot cuvântul care iese din gura lui Dumnezeu”

(*Dt*. 8, 3; *Mt*. 4, 4; le. 4, 4). Căci acesta, căutând şi auzind cuvântul Domnului, „nu va fi lipsit de tot binele”, zice Psalmistul (33, 11), şi Sfântul Duh toate neputinţele i le va întări, după cum mărturiseşte Apostolul: „Că Sfântul Duh întăreşte neputinţele” (*Rom*. 8, 26).

62. *Omul lăsat în voia lui, cu cât se va sui mai sus, cu atât va cădea mai rău.*

Iar dacă-i vezi mari, puternici şi bogaţi pe fiii acestui veac şi umblând liberi după toate voile lor, privindu-i să nu ţi se răzvrătească inima, pentru că Dumnezeu l-a lăsat pe tot omul liber, după cum mărturiseşte Psalmistul, zicând: „I-a lăsat pe dânşii după poftele inimilor lor şi vor umbla întru uneltirile lor” (*Ps*. 80, 10); dar cu cât se vor sui mai sus, cu atât vor cădea mai jos, pentru că se zice: „S-a înălţat până în cer şi se coboară până în abis, şi sufletul lor în răutăţi se va topi” (*Ps*. 106, 26). Că slava lor nu este de la Dumnezeu, ci de la lume; pentru că zice Dumnezeu: „Acesta a domnit, dar nu de la mine” (*Os*. 8, 4).

Dumnezeieştile taine sunt descoperite

Mai departe, chiar dacă i-ai vedea ceva mai multă vreme mereu pe acelaşi scaun al stăpânirii lor, să nu te tulburi din această pricină, pentru că tainele cele ascunse ale lui Dumnezeu nu-i sunt descoperite omului.

— Cp. A. Wissowatius, *Stimuli viriuium*, 18 (*Divanul* III, 18).

ciunea a fi; mărturiseşte Solomon: „Bărbatul bogat singur pe sine înţelept a fi îi pare” (gl. 28, sh. 11), şi feliu de feluri de mâncări şi de băuturi găsind, aceasta saţiul a fi gândesc. Pentru carii să dzice: „Bogaţii meseriră şi flămândziră” (*Psal*. 33, sh. 10). Aceştia cu unsorile de feluri de miruri fotele înfrumuseţeze a le străluci socotesc; de carii dzice Naum: „Feţele lor, ca negriaţa oalii” (gl. 2, sh. 10). Însă fericit acela carele cunoaşte că: „Nu numai din

singură pâinea viu va fi omul, ce din tot cuvântul carele lase din gura Domnului” (*Legea* 2 gl. 8, sh. 3 şi *Math*. gl. 4, sh. 4; *Luca* gl. 4, sh. 4). Căci acela, cercând şi ascultând cuvântul Domnului, „nu va fi lipsit (dzice) de tot binele” (*Psal*. 33, sh. 11). Şi Svintul Duh toate slăbiciunile lui le va întări, mărturiseşte Apostolul: „Că Duhul întăreşte slăbiciunile” (*Cătră romani* gl. 8, sh. 26).

62. *Omul în voia lui lăsat, carele mai sus se va sui mai cu grea cădzătură va cădea*

69 r însă pre fiii veacului acestuia tari, mari, puternici şi avuţi vădzindu-i şi întru toată voia slobodă îmblând privindu-i, nu să smintiască inima ta127; căci tot omul în voia sa de la Dumnădzău lăsat iaste, mărturiseşte Psalmistul: „Slobodzi-tu-i-au pre dânşii (dzice) după poftele inimii lor şi vor îmbla în izvoditurile lor” (*Psal*. 80, sh. 3). Încă precât se vor sui mai sus, pre atâta vor cădea mai gios, că iarăşi dzice: „Să suc până la ceriu şi să pogoară până la beznă, şi sufletul lor în răutăţi leşină” (*Psal*. 106, sh. 26). Că slava lor nu de la Dumnădzău, ce de la lume iaste, că dzice Domnul: „Aceia au împărăţit, iară nu de la mine” (*Osie* gl. 8, sh. 4).

*Dumnădzăeştile taine, descoperite12**

După aceasta măcar a câtva mai multă vreme întru acea a stăpânirii lor stepenă de i-ai vedea, nici de aceasta să te clăteşti, căci a ascunselor dumnădzăeşti tainâ, omului descoperită nu iaste; că pentru aceasta Eclisiastul să miră: „Aceasta vădzuiu (dzice) în dzilele deşertării mele: dreptul piiare în dreptatea sa şi strâm

Pentru aceasta se minunează Ecleziastul, zicând (7, 16): „Am văzut aceasta în zilele deşertăciunii mele: omul drept piere întru dreptatea sa şi nedreptul trăieşte îndelung în răutatea sa”. Însă temelia adevărului aceasta este: „Dreptul se va izbăvi din nevoie şi se va da necuratul

în locul lui” (*Prov*. 11, 8). Şi chiar dacă va dobândi toate împărăţiile şi toate părţile lumii, ce folos are de vreme ce, murind, până la urmă se duce gol şi sărac, iar împărăţiile şi bogăţiile rămân

69 v altuia, după cum şi lui i-au rămas de la alţii căruia David îi zice: „Trece din neam în neam şi de la împărăţie într-alt neam” (*Ps*. 104, 13). Dar tu se cuvine să-ţi aminteşti acest cuvânt: „Lumea se va bucura, iar voi vă veţi întrista” (*Io*. 16, 20). De asemenea, să ştii că „puterea lui Dumnezeu întru slăbiciune se săvârşeşte” (77 *Cor*. 12, 9), deci tu când vei fi slab (însă întru Domnul), atunci eşti mai puternic decât oricare stăpânitor pământesc; pentru că iarăşi zice: „Când slăbesc, atunci sunt mare” (II *Cor*. 12, 10). „Căci nu este putere în om şi nici necurăţia nu-l va izbăvi pe cel necurat” (*Ecl*. 8, 8), iar slăbiciunea lui Dumnezeu este mai puternică decât oamenii.

63. *Cursul şi norocul lumii sunt ca roata când se învârteşte* înţelege acum dar şi aceasta şi cunoaşte ce este vârsta, fericirea şi norocul lumii şi al celor care se slăvesc cu răutăţile lor şi se măresc cu puterea fărădelegilor lor, căci se aseamănă cu unul care stă pe roata unui car în mers. S-ar putea asemăna cu aceasta şi blestemul lui David împotriva duşmanilor săi: „Dumnezeul meu, pune-i pe dânşii ca o roată” (*Ps*. 83, 14), adică vârsta şi norocul lor să se întoarcă învârtindu-se ca o roată, sau fericirea lor să fie nestatornică în aceeaşi măsură ca lumea.

Adevărat este dar că roata închipuie fericirea

70 r acestui veac după cum frumos a grăit un scit, adică un tătar, deşi era barbar, către Alexandru cel Mare. Când Alexandru – după ce l-a învins pe Cresus şi l-a prins viu şi a pornit împotriva tătarilor – trecând bul multă vreme custă în răutatea sa” (gl. 16, sh. 16). Însă temeiu al adeverinţii acesta iaste: „Dreptul din nevoi se va izbăvi şi

se va da necuratul pentru dânsul” (*Pilde* gl. 11, sh. 8). Şi macara toate împărăţiile şi toate părţile di-ar dobândi a pământului, ce folos are de vreme ce, el murind, gol şi sărac să duce, iară împă

69 v raţiile şi avuţiile la altul rămân, precum şi de la altul la dânsul au rămas, căruia David dzice: „Triacă din m-am în m-am şi dintru împărăţie într-alt m-am” (*Psal*. 104, sh. 13). Însă tu acesta cuvânt a-l pomeni ţi s-a cade: „Bucura-să-va lumea, iară voi veţi întrista” (*Ioan* gl. 16, sh. 20). Şi iarăşi să ştii că „Virtutea în slăbiciune să plineşte” (*Cartea 2*, *Cor*. gl. 12, sh. 9). Şi tu, când slab vii fi (însă în Domnul) atuncea decât tot puternicul pemintesc mai puternic eşti, că iarăşi dzice: „Când slăbăsc, atuncea tare sunt” 129 (*Cartea 1*, *Cor*. gl. 12, sh. 10). „Căce nu iaste în om putere, nice va mântui necurăţiia pre necuratul” (*Eclisias*. gl. 8, sh. 8). Şi slăbiciunea lui Dumnădzău decât oamenii mai tare iaste.

63. *Vârsta şi norocirea lumii, ca roata când să învârteşte*

Pricepe acum dară şi cunoaşte şi aceasta: ce iaste vârsta, fericirea şi nărocirea lumii şi a celora carii în răutate să slăvăsc şi în puterea nebunătăţii lor să măresc; că asamănăsă ca când, mărgând carul, cineva pre roată să stea130. Da aceasta s-ar potrivi putea a lui David spre nepriiatinii săi blăstăm, dzicând: „Dumnădzăul mieu, pune-i pre dânşii ca roata” (*Psal*. 83, sh. 14). Adică vârsta şi norocirea ca roata să li să învârtindusă, întoarcă, sau fericirea lor ca lumea într-o măsură nestătătoare să se facă. Adevărat dară

70 r că în chipul roatei fericirea veacului acestuia iaste. Precum un schith, adică tătar (însă măcar că tătar era, dară frumos au către Alexandru Marele grăit, când Alexandru, după ce au bătut pre Chrisos şi l-au prins viu,

după aceia asupra tătarilor trecând Arax, apa, au mărs; atuncea sol au trimis tătarii la dânsul şi întâi acesta cuvânt să fie solul dzis, scrie istorila):

21 – Dimitrie Canterair – Divanul 211

râul Arax, atunci tătarii i-au trimis acolo un sol. Şi scrie istoria că solul ar fi spus mai întâi cuvântul acesta: „O, Alexandre! Norocul este ceva în care nu te poţi încrede, căci are aripi, dar nu are picioare: poate să zboare şi să se ducă de la om cu totul, dar, iarăşi, nu poate sta pe de-a-ntregul pe cel pe care se aşază, pentru că nu are picioare”.

Viaţa şi norocul omului sunt ca fumul

Aşa cum este deci viaţa fiilor acestui veac, aşa este şi norocul lor, căci este adevărat ce zice Apostolul: „Ce este viaţa noastră? abur” [*Iac*. 4, 14]. Dar pentru că viaţa ne este scurtă, iar norocul este necredincios faţă de noi, ce trebuie să facem? ceea ce spune Domnul când zice: „Cel ce crede în mine nu va muri în veac” (*Io*. 3, 36). Iată dar în ce fel se va împlini cuvântul Prorocului, care zice: „Se va înnoi ca a vulturului tinereţea lui” (*Ps*. 102, 5); şi alt proroc adevereşte iarăşi zicând: „Iar cei ce rabdă în Domnul vor schimba tăria şi vor lua aripi ca vulturii, vor alerga, şi nu vor osteni; vor umbla, şi nu vor flămânzi” (*îs.’4*0, 31), „şi slava lui e nouă”, zice Iov (*Iov*. 29, 20).

64. *Caută să-ţi lungeşti viaţa nu într-acest veac, ci în cel viitor* împreună cu acestea, străduieşte-te ca nu în această viaţă, ci în cea viitoare să trăieşti îndelung şi să te înnoieşti; şi mai cu seamă să fii sigur şi să ştii negreşit că, dacă te vei conduce bine şi aşa cum se cuvine după sfintele porunci ale lui Dumnezeu, nu numai în viaţa viitoare, ci şi în viaţa prezentă se vor înmulţi şi vor spori zilele tale. Precum însuşi Dumnezeu mărturiseşte în *Decalog*: „Cinsteşte pe tatăl şi pe mama ta, ca să-ţi fie bine şi să

trăieşti ani mulţi pe pământ" (*Dt*. 5, 16). Aceasta este deci cinstea desăvârşită şi cea mai deplină, să asculţi poruncile lui Dumnezeu şi, ascultându-le, să le împlineşti, adică să te fereşti de rău şi să faci binele; pentru că, spune Psalmistul: „Cine este omul

— Cp. Miron Costin, *Graiul solului tătărăscu*, *apud* Quintus Curtius, *Historiarum Alexandri regis Macedoniae* lib. VII, 8.

„O, Alexandre! necredzut lucru iaste norocirea, cace norocul cu aripi şi fără picioare iaste; de tot a zbura şi de la om a să duce poate, iară de tot pre cineva a se pune şi pre dânsul a lăcui nu poate, adică căci nu are picioare" 131.

Viaţa omului şi norocul, *abur*

Precum dară a fiiului veacului viiaţa, aşea şi norocirea iaste, că precum dzice Apostolul adevărat iaste: „Că ce iaste viiaţa noastră? abur" (*Iacov* gl. 4. sh. 14). De vreme ce scurtă ne iaste viiaţa, necredzută norocirea, ce trebuie dară? Aceasta precum dzice Domnul: „Cine crede în mine nu va muri în veci" (*Ioan* gl. 3, sh. 36). Iată dară că a Prorocului se va plini dzisă, că: „Înnoisă-va ca a vulturului tinereţele lui" (*Psal*.102, sh. 5). Adevereşte altul dzicând: „fără carii nedejduiesc în Domnul schimba-vor puterea şi vor lua pene ca vulturii; vor alerga, şi nu vor osteni; vor îmbla, şi nu vor slăbi" (*Isaiia* gl. 40, sh. 31). „Şi slava lui pururea se va înnoi", dzice *Iov* (gl. 29, sh. 20).

70 v 64. *Nu într-acesta veac*, *ce în cel viitoriu*, *viaţa a ţi s-a lungi sileşte* Cătră aceasta dară fii nevoitoriu, ca nu într-aceasta viiaţa, ce în cea viitoare dzilele custului tău să se lungească şi să se înnoiască. Însă adevărat să ştii şi adevărat să fii, că de te vei după svintele dumnădzăeşti porunci bine şi cum să cade chivernisi, nu numai în cea viitoare, ce şi într-această de acum vreme dzilele spori-ţi-

vor şi adauge-ţi-vor. Mărturiseşte singur Domnul în cele dzece porunci: „Cinsteşte pre tatăl tău şi pre maica ta, ca să-ţi fie bine şi să vieţuieşti mulţi ani pre pământ” (*Devteronomia* gl. 5, sh. 16). Aceasta dară cea deplin şi desăvârşit cinste iaste, ca să asculţi poruncile lui Dumnădzău, şi ascultându-le, să le faci, adică de la rău să te abaţi şi binele să faci, pentru că dzice *Psalmul*: „Cine iaste omul carele va dzile să valiză bune? Opreşte limba ta de la rău şi budzele tale să nu grăiască înşelăciune; abate-te de la rău şi fă binele; ciarcă pacea şi o goneşte pre dânsa” (*Psal*. 33, sh. 13, 14, 15). Cu aceasta dară lui Iezechie custul

21* 213

Care vrea viaţa, care iubeşte să vadă zile bune? Opreşte limba ta de la rău, şi buzele tale să nu grăiască videşug, fereşte-te de rău şi fă binele, caută pacea şi urmeaz-o” (*Ps*. 33, 13 – 15). În felul acesta s-au adăugat anii la viaţa lui Iezechia, împăratul, precum mărturiseşte Isaia (38, 5): „Iată, adaug vieţii tale cincisprezece ani”.

65. *Viaţa viitoare n-are sfârşit*; *străduieşte-te deci nu să te faci din bătrân tânăr*, *ci din păcătos drept*

Dar tu să cauţi mai mult şi să meditezi la lungimea vieţii viitoare, care este nemărginită şi nesfârşită, şi

7 lr să nu lupţi să devii din bătrân tânăr, ci din păcătos drept, ca prin faptele tale să ţi se înnoiască sufletul; căci nici noi, nici viaţa noastră nu suntem din lumea aceasta, ci „trăirea noastră e în ceruri” (*Filip*. 3, 20). În acea trăire nu este clătinare, schimbare, mutare, trecere, boală sau moarte; ci în veci dăinuire, viaţă şi fericire. Aceasta însă cu ce o dobândeşte cineva? Cu credinţa, cu faptele bune – pentru că zice Domnul: „Cel ce crede în mine nu va muri în veci” (*Io*. 8, 51), şi iarăşi zice: „Cine mănâncă trupul meu şi bea sângele meu nu va gusta

moarte” (*Io*. 6, 35, 50, 58).

Prin Hristos ne-am renăscut

Aşadar, domnul şi părintele nostru Iisus Hristos prin evanghelia sa ne-a renăscut pe noi (/ *Cor*. 4, 15) şi, făcându-ne fiii săi şi moştenitorii cerurilor, ne-a dăruit viaţa veşnică, iar pe ceilalţi, care nici pe el, nici evanghelia n-au primit-o, vii fiind, îi numeşte morţi, acolo unde zice: „Lăsaţi morţii să îngroape pe morţu lor” (*Mt*. 8, 22).

66. *Nu nădăjdui în cele pe care le vede trupul, ci în cele pe care le contemplă sufletul* îngrijeşte-te de asemenea din toată inima şi din tot sufletul ca nu cumva să crezi şi să nădăjduieşti în cele pe care le vede ochiul cel trupesc, ci în cele pe care le vede ochiul sufletului, prin credinţă, înainte 7 lv ca ele să se întâmple, şi la acestea cugetă, fiindcă dacă vrei să le cercetezi toate după văz, aceasta te duce i s-au adaos. Mărturiseşte Isaiia: „Bolnavului şi celui muritoriu înnăditu-i-s-au 15 ani” (gl. 38, sh. 5 şi *împărăţiia 4*, gl. 20, sh. 6).

65. *Viaţa vecinică sfârşit n-are*; *nice din bătrân tânăr*, *ce den păcătos drept a te face nevoiaşte* însă ţie mai vârtos cea viitoare lungime de viiaţă a cerca şi a cerceta ţi s-a cade, căriia sfârşit şi trecut nu iaste; nice din bătrân tânăr, ce din păcătos drept a fi sileşte, ca prin bunele tale fapte sufletul să-ţi întineriască. Căci nice noi, nice viiaţa noastră dintr-această lume iaste, ce „noa A lăcuirea ceriul” (*Cătră* Filipisenigl. 3, sh. 20). În care lăcuire, clătire, smintire, mutare, trecere, boală sau moarte nu iaste, ce în veci petrecere, traiu, cust, viiaţă iaste. Aceasta dară cu ce să agoniseşte? Cu credinţa şi bunele fapte că Domnul dzice: „Carele crede în mine nu va muri în veci” (*Ioan* gl. 8, sh. 51). Şi iarăşi dzice: „Cine trupul mieu mănâncă şi sângele mieu bea nu va gusta moarte” (*Ioan* gl. 6, sh. 35, 50, 58).

Prin Hristos de a doua oară ηі́-am născut

Aşeadară, Domnul şi părintele nostru Iisus Hristos132, prin a sa bunavestire ni-au de-a a doua oară născut (*Cartea* 7, *Cor*. gl. 4, sh. 15); şi fiii săi făcându-ne, ale cenurilor moşteniri, adică vecinică viiaţă ne dăruiaşte, iară pre alalţi, căce pre dânsul şi a lui bunavestire nu primiră, vii fiind, morţi îi numeşte, că dzice: „Lăsaţi morţii să îngroape pre morţii lor" (*Math*. gl. 8, sh. 22).

66. *Nu celea ce trupul vede, ce celea ce sufletul priveşte, acelora nedejduiaşte*

Aşijderea cu toată inima şi cu tot sufletul silitoriu fii, ca nu cumva celea ce trupăscul ochiu' văd să le crezi şi lor să te nedejdiueşti, ce celea ce sufletescul ochiu' prin credinţă le mai denainte, până a nu fi, vede şi le cunoaşte. Căci de vei toate cu vederea cerca şi apoi să le credzi, aceasta în mare păcat şi mai vârtos în tăgăduirea dumnădzăiască te va aduce133. Căce pre Dumnădzău nime l-au vădzut undeva, însă prin aleşii săi mărturisitori şi prin svintele şale Şgripla mare păcat şi aproape la tăgăduirea dumnezeirii. Că pe Dumnezeu nimeni nu l-a văzut undeva, ci ne-am încredinţat sigur şi neîndoios că a fost arătat prin aleşii săi mucenici şi prin sfintele sale *Scripturi* şi dat pe faţă de marile sale minuni. Fiii acestui veac cunosc însă numai ceea ce văd cu ochiul trupesc, şi cu acestea îşi închipuie că sunt înţelepţi şi ştiutori

— Precum mărturiseşte Domnul: „Fiii acestui veac sunt mai înţelepţi decât fiii luminii în neamul lor" (Le 16, 8), iar pe cele viitoare ei le socotesc ca inexistente şi tăgăduiesc că ar putea să fie cândva. Şi tocmai pe cei ce le mărturisesc ei îi numesc smintiţi şi nesocotiţi, precum i-au zis odinioară atenienii fericitului Pavel când le vorbea despre învierea Domnului nostru: „Pare-se că este un vestitor al unor zeităţi străine" (*Fapte* 17, 18), „şi mai cu seamă când au auzit despre învierea morţilor râdeau unul

la altul” (17, 32). Cu aceasta s-a împlinit prorocirea lui Isaia, acolo unde zice (29, 14): „Pierde-voi înţelepciunea înţelepţilor

72 r şi voi ascunde priceperea celor pricepuţi”.

67. *Nădejdea credinciosului nu este zadarnică*

„Însă nu fără dreptate se întind lanţuri zburătoarelor” (*Prov*. 1, 17). Căci este lucru vădit şi mărturisit că prin credinţă nădejdea nu este nici goală, nici zadarnică. Şi aici unde ne aflăm, bine ne aflăm, precum zice Apostolul: „Sunt ce sunt prin darul lui Dumnezeu, şi darul lui Dumnezeu care este în mine nu a fost deşert” (*I Cor*. 15, 10). Şi precum am mai zis şi aiurea: „Având credinţă, avem dragoste; având deci dragoste, avem nădejde, pentru că dragostea noastră toate le crede, toate le nădăjduieşte” (*I Cor*. 13, 7 – 8), cum spune şi *Psalmul* 15, 9: „Trupul meu se va sălăşlui întru nădejde”. Pentru aceasta mărturiseşte şi marele Augustin: „Odihnită este, Doamne, inima mea atâta timp cât crede în tine”. Sigur este deci că orice altă nădejde (afară de aceea pe care o avem în cuvântul lui Dumnezeu) este amăgire, nebunie şi tulburare, ca de

S. Augustini; *Confessiones*, I 1; *Inquietum est cor nostrum donc requiescat* între.

IwAânsămnat şi prin mari minunele sale arătat adevărat şi vederat îl avem. Iară fiii veacului acestuia acele ce numai cu ochiul trupului privesc, acelea cunosc, şi cu aceasta ei în de ei înţelepţi şi cunoscători să fie li să pare. Precum mărturiseşte Domnul: „Fiii veacului acestuia mai înţelepţi decât fiii luminii întru niamul lor sunt” (*Luca* gl. 16, sh. 8). Şi cele fiitoare, nefiitoare le socotesc şi precum odată sunt să fie tăgăduiesc; şi mai vârtos pre cei ce le mărturisăsc nebuni şi fără socotială a fi îi număsc. Precum odănăoară fericitul Pavel, către athineni, pentru învierea

Domnului Hristos pomenind, dzisără: „A noilor demoni vestitoriu a fi să pare” (*Faptele* gl. 17, sh. 18) şi mai gios: „fără dacă audziră a morţilor sculare, unii cu alţii râdea” (gl. 17, sh. 32). Cu aceasta dară prorociia Isaiei s-au împlut unde dzice: „Peri-va dară înţelepciunea de la înţelepţii ei şi înţelegerea de la cei pricepători o va ascunde” (gl. 29, sh. 14).

67. *Nedejdea credinciosului în zădar nu iaste* însă: „Înaintea ochilor păşirilor în zădar să aruncă mreajea” (*Pilde* gl. 1, sh. 17) 134. Căci aiave şi mărturisit iaste că, prin credinţă, nedejdea în zădar sau în deşert nu iaste. Şi întru aceastacarea suntem, bine suntem precum dzice Apostolul: „Cu darul lui Dumnădzău sunt aceasta ce sunt şi darul lui Dumnădzău în mine deşert n-au fost” (*Cartea* 7, *Cor*. gl. 15, sh. 10). Că precum am şi mai dzis: „Având credinţă, avem dragoste; având dară dragoste, avem nedejde. Căci dragostea toate crede, toate nedejdiuiaşte” (*Cartea I*, *Cor*. gl. 13, sh. 7). Precum dzice şi *Psal*. 15, sh. 9: „Carnea mea se va odihni spre nedejde”. Cătră aceasta, cuvios zvântul mărturiseşte Avgustin: „Odihnită iaste inima mea, Doamne, până când odihneşte spre tine”. Şi adevărat dară că altă nedejde (fără în cuvântul lui Dumnădzău) amăgială şi nebunie şi tulburare de beţie iaste. Pentrucarea adevereşte Cântăreţul: „Tulbur a-tu – s-au şi clătitu – s-au ca batul şi toată înţelepciunea lor ş-au vărsat” (*Psal*. 106, sh. 27). Şi aşea nebunin pe urma beţiei, aşa cum a zis Psalmistul: „S-au tulburat şi s-au clătinat ca un om beat, şi toată înţelepciunea lor a fost înghiţită” (*Ps*. 106, 26). Şi aşa, smintindu-se şi tulburându-se de această sminteală, fiii veacului celui rătăcit s-au sprijinit, aşa zicând, pe comediile proprii şi au nădăjduit că cele ale lor sunt veşnice şi nepieritoare!

72 v *Nădejdea în Dumnezeu trebuie să fie neclintită*

Tu însă, punându-ţi nădejdea în Dumnezeu, rămâi neclintit, pentru că el nu se răzgândeşte, întorcându-se de la ceea ce a făgăduit celui care crede în el. Căci Dumnezeu nici nu ştie şi nici nu poate să mintă (vezi *Tit* 1, 2), precum se zice: „Este cu neputinţă ca Dumnezeu să mintă, de aceea să avem marea mângâiere de a păstra nădejdea ce ne stă înainte” (*Evr*. 6, 18).

68. *Spurcatele pofte înmulţindu-se, până la urmă te îneacă în adâncul descurajării*

Adu-ţi aminte dar că spurcatele pofte lumeşti înmulţindu-se, iar tu obişnuindu-te cu ele, nu numai că te îndepărtează, despărţindu-te de mila lui Dumnezeu, dar îţi mai aduc şi o greutate, o negură şi o întunecare a minţii, încât chiar dacă îţi mai aminteşti vreodată de Dumnezeu şi de sfintele sale porunci, îţi aminteşti de ele ca să le eviţi şi să le tăgăduieşti, ca şi cum ţi s-ar părea că nu ai de la ele niciun folos şi nici nu vrei să te pocăieşti vreodată, pentru ca să te descurajezi cu totul, ca şi cum ar însemna că nici pentru faptele bune, şi nici pentru cele rele nu ai avea vreo răsplată; într-un cuvânt, ca să te legi cu lanţurile acelea ale deznădejdii, care ucid şi omoară atât trupul, cât şi sufletul, de care să nu te poţi dezlega în veci, în care lanţuri a căzut Ducifer şi Iuda. Şi ca şi cum n-ar exista învierea morţilor, nici dreapta şi preaînfricoşătoarea judecată a lui Dumnezeu; ca şi cum n-ar exista pentru cei drepţi 73 r un bine mai bun şi mai mare decât cel pe care îl avem; şi, ca să spun aşa, ca şi cum n-ar exista Dumnezeu, care să vadă şi mai în adânc cele ascunse ale inimii

— Precum mărturiseşte prorocul: „Zis-a cel nebun întru inima lui: «Nu există Dumnezeu!»” (*Ps*. 52, 1); dusă şi de aceiaşi nebunie tulburându-să, fiii veacului nălucirilor, sau cum am dzice comediilor, s-au sprijenit şi lor trainice şi vecinice a fi s-au nedejdiuit.

Nedejdea în Domnul neclătită trebuie însă tu, puind nedejdea, neclătit fii, căci Dumnădzău preacredinciosul de ce-au giuruit nu se va întorcându-să, căi. „Dumnădzău a minţi nu ştie, nici aceasta poate” (caută *Tit* gl. 1, sh. 2). Şi către evrei dzice: „Neputut iaste Dumnădzău a minţi; prea vârtoasă mângâiare să avem, cucarea năzuim la cea de ţinut mai denainte pusă nedejde” (gl. 6, sh. 18).

68. *Spurcatele pofte înmulţindusă, până mai preurmă în prăpastea oceaniei te liapădă*

Fie-ţi dară în minte că spurcate lumeştile pofte şi cu dânsele cuprindzindu-te, nu numai cu cât despre dumnădzăiască milă despărţindu-te, te osăbăsc, ce încă o greutate, o ponegreaţă şi minţii o întunecare îţi aduc, ca o dată de ţi-i de Dumnădzău şi de a lui svinte porunci aminte aduce şi de la dânsele a fugi şi a le lepăda ai vrea, ca deciia, vreun folos şi pocăinţă a nu avea să-ţi paie; ca mai vârtos în nedejde să te dai şi ca cum a să dzice, precum nice pentru bine, nice pentru rău vreo răsplătire vei avea, şi cu un cuvânt să dzic, în acele de trup şi de suflet ucigătoare şi omorătoare a oceanii să te lege legături, din care a te dezlega în veci să nu mai poţi – în care legături Luceafărul şi iuda au căzdut – şi ca cum din moarte înviiare şi driapta a Domnului şi straşnica giudecată n-ar fi şi ca cum drepţilor alt bine mai bun şi mai mare decât acesta nu va mai fi şi ca cum ari dzice că nu-i Dumnădzău, toate le omeneşti, măcar cât dintr-ascuns lucruri să privască. Mărturiseşte Prorocul: „Dzisă nebunul întru inima sa: nu iaste Dumnădzău” (*Psal*. 52, sh. 1). Şi ca cum ari o socoteală pune, precum duhul omului ca aburul dobitocului, muritoriu, şi în nemică întorcătoriu să fie. Adică căci când cu trupul şi cu sufletul vei muri şi măcar că al omului suflet precum nemuritoriu să fie adeverit şi adevărat iaste;

şi ca şi cum ţi-ai face socoteala că sufletul omului e muritor ca şi suflarea animalului, care se preface în nimic; cu alte cuvinte, că vei muri şi cu sufletul, şi cu trupul. Dar deşi este adevărat şi sigur că sufletul omului este nemuritor, iarăşi este sigur că dacă vei trăi după poftele lumeşti, vei muri atât sufleteşte, cât şi trupeşte, după cum dovedeşte Solomon în *Proverbele* sale (11, 7): „Lauda necredincioşilor va pieri". „Moartea păcătoşilor este rea" (*Ps*. 33, 22).

69. *Omul drept nu va muri în veci*

Dar că tu nu vei muri în veac de vei umbla potrivit sfintelor porunci ale lui Dumnezeu, ai multe mărturii, cu care, fiind îngrădit, nici trupul tău nu va fi dat stricăciunii şi nici sufletul tău nu va pieri. Mărturiseşte în primul rând *Psalmul*: „Nu vei părăsi sufletul meu în iad şi nici nu-l vei da pe cel cuvios al tău să vadă stricăciunea" (*Ps*. 15, 10). Deci cu răbdare şi cu dragoste, pentru numele lui Dumnezeu, îndură

73 v toate necazurile şi chinurile acestei vieţi, căci „multe sunt necazurile drepţilor" (*Ps*. 33, 20), cărora cu blândeţe le vorbeşte Domnul: „De-ai îndurat pentru numele meu şi nu ai obosit" (*Apoc*. 2, 3). „De aceea, dar, îţi voi dărui – zice Domnul – cele pe care ochiul nu le-a văzut, nici urechea le-a auzit, care mai înainte de zidirea lumii ţi le-am pregătit" (*I Cor*. *1, 1*). Nenumărate alte dovezi vei găsi în sfintele sale *Scripturi*, privitoare la nădejdea celor drepţi; căci zice: „El ţi-a cerut viaţă, şi tu i-ai dat viaţă îndelungată în veacul veacului; mare este slava lui întru mântuirea ta; slavă şi mare cuviinţă vei pune peste el" (*Ps*. 20, 5, 6); şi iarăşi: „Fericit bărbatul acela a cărui nădejde e numele lui Dumnezeu şi nu a privit spre deşertăciuni şi spre nebunii mincinoase" (*Ps*. 39, 5); la fel şi în *Proverbele* lui Solomon (3, 5): „Fii credincios în Dumnezeu din toată

inima ta şi nu te truf şi cu înţelepciunea ta”. Iar în *înţelepciunea* lui (3, 4) încredinţează: „De vor fi chinuiţi în faţa oamenilor, nădejdea lor e plină de nemurire”; ceea ce conchide Isaia (26, 4): „Căci spre tine am nădăjduit, Dumnezeule cel mare şi însă adevărat dară că după lumeştile de vii îmbla pofte, şi cu trupul şi cu sufletul vei în veci muri, precum adevereşte în *Pildele* sale Solomon: „Omului mort necurat, ni ce o nedejde îi va mai fi” (gl. 11, sh. 7). Şi: „Moartea păcătoşilor, cumplită”, dzice (*Psalm* 33, sh. 22).

69. *Dreptul în veci nu va muri* însă tu, de vei după dumnădzăeştile svinte porunci îmbla, precum în veci nu vei mai muri, multe mărturii ai; că cu aceasta păzit fiind, nice putregiune de oasele tale va da, nice sufletul tău în perire se va afla, mărturiseşte întâi Psalmul: „Nu vei lăsa în iad sufletul mieu, nice preacuviosului tău a vedea putregiune” (*Psal*. 15, sh. 10). Aceasta dară cu răbdarea şi pentru numele Domnului cu dragoste a tuturor nevoilor şi greutăţilor sufferirea, căci „multe griji drepţilor” (*Psal*. 33, sh. 20). Cărora Domnul cu blândeţe grăiaşte: „Sufferit-ai pentru numele mieu, şi n-ai scădzut” (*Apocal*. gl. 2, sh. 3). „Pentru aceasta îţi voi dărui dară (dzice Domnul) binele carele n-au vădzut ochiul, nice urechea au audzit, carele mai denainte am gătit ţie, căci m-ai iubit” (*Cartea 1*, *Cor*. gl. 2, sh. 7). Şi alte multe şi nenumărate pentru a drepţilor nedejde în svintele sale *Scripturi* vei afla dovede, precum dzice: „Viiaţă au cerşut de la tine, şi i-ai dat lui lungimea dzilelor în veci şi în veacul veacului. Mare iaste slava lui întru mântuinţa ta şi mare cinste vei pune asupra lui” (*Psal*. 20, sh. 5, 6). Şi iarăşi: „Fericit bărbatul a cui iaste numele Domnului nedejdea lui şi în deşertăciuni şi în nebunii mincinoase n-au căutat” (*Psal*. 39, sh. 5). Aşijderea în solomoneştile *Pilde*: „Aibi încredinţare în Domnul şi nu

te rădzima întru înţelepciunea ta” (g. 3, sh. 5). Şi întru ale sale *înţelepciuni* adeverealiză: „Deşi înaintea oamenilor cazne au păţit, nedejdea lor de nemoarte plină iaste” (gl. 3, sh. 4), şi Isaiia aceasta plineşte: „Nedejdiuit-am în Domnul-Dumnădzăul tare în fără sfârşit” (gl. 26, sh. 4), şi

Ieremiia aceasta întăreşte: „Blagoslovit bărbatul care nedejduiaşte în Domnul, şi va fi Domnul nedejdea veşnic”, şi întăreşte Ieremia (17, 7): „Blagoslovit e omul care crede în Domnul, şi nădejdea lui va fi Domnul”. Mărturii asemănătoare acestora aduc, mărturisind, mulţi alţii. De asemenea, poţi avea mărturii din însăşi gura prea nemincinoasă a adevărului, aceea a Domnului nostru Iisus Hristos, „căci în numele lui vor nădăjdui popoarele” (*Mt.* 12, 21), căruia îi urmează apostolul său, fericitul Pavel, zicând: „Prin care am dobândit şi acces, prin credinţă, la darul acesta întru care ne aflăm şi ne lăudăm cu nădejdea slavei lui Dumnezeu” (*Rom.* 5, 2). „Căci prin nădejde ne-am mântuit”, zice iarăşi acelaşi apostol, iar în ceea ce priveşte nădejdea lumii zice: „O nădejde care se vede nu este nădejde, căci ceea ce vede cineva pentru ce ar mai nădăjdui?” (*Rom.* 8, 24), iar către cei buni scrie: „Hristos în voi, nădejdea slavei” (1, 28).

70. *Cerând cu deplină credinţă cele cereşti, tise vor da totodată şi cele pământeşti.*

Având dar deplină credinţă în nădejdea că adică prin mila lui Dumnezeu te vei învrednici să capeţi moştenirea viitoare a veşnicei fericiri, nu-ţi vor lipsi odată cu cele veşnice nici cele pământeşti. Însă tu caută cele cereşti, şi împreună cu ele ţi se vor da şi toate cele pământeşti. Căci Dumnezeu, toate cele pe care le-a făcut cu buna lui pronie le-a făcut cu un scop, anume, ca să se ajute una pe alta. De aceea dar, întrucât toate s-au făcut pentru om, aşa şi omul a fost făcut pentru toate ca să fie şi chivernisitor mai

deplin şi mai activ decât toate celelalte animale neraţionale; mai ales prin aceea că este legat şi supus blestemului păcatului ca să se nască în durere şi cu osteneală să se hrănească, precum a spus la început Dumnezeu Evei: „În dureri vei naşte fii” şi după aceea a zis şi lui Adam: „Blestemat fie pământul întru lucrările tale şi în sudoarea feţei tale să-ţi mănânci pâinea” (*Gn*. 3, 16, 19). Pentru acestea adevereşte Iov că (5, 7): „Omul se naşte spre osteneală”. De aceea dar să socotească foarte bine omul, şi după socoteală să ştie că trăieşte nu datorită vredniciei sale, ci prin bogata lui” (gl. 17, sh. 7). Aceştia şi alţii mulţi ca aceştia dintru cei vechi, întriaga şi adevărata mărturie mărturisind, aduc. Aşijderea de la singur de adevăr dzicătoriul al Domnului Hristos rost mărturie vei putea lua, căce: „În numele lui niamurile vor nedejdiui” (*Math*. gl. 12, sh. 21), şi apostolul său, fericitul Pavel, urmaliză: „Prin carile – dzice – avem apropiare prin credinţă şi darul acesta în carile stăm şi ne slăvim, în nedejdea a slavei a fiilor lui Dumnădzău” (Romanigl. 5, sh. 2). „Că cu nedejdea – iarăşi acela apostolul dzice – m-am mântuit”. fără pentru nedejdea lumii dzice: „Nedejdea dară care să vede nu iaste nedejde; căci ce vede cineva şi nedejdiuaşte?” (*Cătră romani* gl. 8, sh. 24). Şi *Cătră colaseni* scrie: „Hristos iaste în voi nedejdea slavei” (gl. 1, sh. 28).

70. *Cu întriaga credinţă cele cereşti cerşind, împreunăşi cele pământeşti ţi se vor da*

Deplina dară a nedejdii având credinţă, precum ca prin dumnădzăiasca milă fiitoarele şi veciniei le moştenitoare fericiri să moştineşti cu acele vecinice împreună, nice aceste pământeşti îţi vor lipsi. Însă tu cele cereşti cere, şi cu dânsele toate, şi cele pământeşti, ţi se vor da. Însă Dumnădzău, bun chivernisitor lui, oricâte li-au

lăsat, toate cu o pricinire oarece li-au

74 v lăsat, pentru ca una altiia să fie spre agiutorinţă. Pentru că cum dară toate pentru om, aşea omul pentru toate mai chivernisitoriu şi mai lucrăreţ decât alalte nesămăluitoare dobitoace să fie. Însă pentru că în a păcatului blăstăm legat şi suppus fiind, în muncă să se hrăniască şi spre dosadă să se nască, precum Domnul către Evva întâi au dzis: „În dureri vei naşte fii!” şi apoi către Adam: „Blăstămat pământul în lucrul tău!” şi „în sudorile feţii tale vei mânca pâinea ta!” (*Naşterea* gl. 3, sh. 16, 19). Cătră aceasta Iov mărturiseşte: „Omul se naşte spre trudă” (gl. 5, sh. 7). Pentru aceasta dară, foarte bine omul să socotiască. După socotială dară să cunoască că nu dintru a sa vrednicie, ce din preabogata dumnădzăiasca milă trăiaşte; căci di-ar dzice omul câte ari dzice, în zădar grăiaşte, milă a lui Dumnezeu. Deci, oricâte ar zice omul, în zadar le grăieşte, precum mărturiseşte Grigore Teologul din Nazianz: „În zadar se osteneşte limba dacă n-ar fi mila Mântuitorului”, şi precum de asemenea dovedeşte Apostolul: „De acum nu trăiesc eu, ci trăieşte în mine Hristos” (*Gal*. 2, 20). Şi toate cele care sunt spre folosinţa lui şi trebuincioase propriei sale vieţi i s-au dat ca să-l slujească, şi însuşi Dumnezeu îngrijeşte cu prisosinţă de toate. Pentru aceea ne învaţă şi *Sfânta*

75 r *Scriptură* să nu îne îngrijim ce vom mânca şi ce vom bea, adică să nu ne îngrijim de cele trupeşti, ci de cele ce plac lui Dumnezeu, şi în acest fel nimic nu ne va lipsi [*Mt*. 6, 31 – 33], căci: „Cei care-l caută pe dânsul nu vor fi lipsiţi de tot binele” (*Ps*. 33, 11).

71. *Dumnezeu nu le-a lăsat rob, cistăpân, de aceea tu să porunceşti lumii, iar nu lumea ţie*

Socoate dar că întrucât ziditorul tău Dumnezeu te-a făcut domn şi împărat peste pământ şi peste toate celelalte

făpturi ale lui şi te-a încununat cu toate darurile, iată deci că nu te-a lăsat slugă, ci stăpân al lumii, pe care se cuvine să o conduci după dumnezeieştile sale porunci, şi nu plăcerile lumii [să te conducă] pe tine, ci tu să înfrânezi plăcerile şi să le astupi gura. Ia seama la un înţelept persan pe nume Heisadis, care, deşi păgân, ce frumos cuvânt a spus: „Norii şi vântul, luna şi soarele şi întregul tot al lucrurilor se ostenesc ca tu să dobândeşti în palma ta o pâine; toate, gata să-ţi slujească, aşteaptă porunca ta. Şi nu este o socoteală dreaptă ca tu, la rândul tău, să nu respecţi porunca lui". * Adică, după porunca lui Dumnezeu, toate te slujesc pe tine; aşadar, care îţi va fi omenia dacă tu nu vei respecta la rândul tău porunca celui ce te-a creat şi ţi-a dat toate darurile pe care le ai? încă să mai ştii – căci adevărat este că cel ce ţi-a dat 75 v atâtea are şi este în stare să-ţi dea şi mai multe decât atâtea; iar de le vei folosi spre bine acestea puţine, el

— Saadi, *Gulistan*: „Toate: lună, soare, vânt, văzduh şi nor/ plinea ne-o frământă, zilnic, tuturor. / Toate, după vrere, poţi să le supui, / vrednic tu la rându-ţi, fii supusul lui" (trad. *rom. cât.*, p. 6).

precum zvântul Grigorie Nazianzanul mărturiseşte: „În deşert osteniia limba, de n-ar fi fost a Mântuitonului milă", şi precum frumos Apostolul arată: „Trăiesc eu, însă nu eu, ce trăiaşte în mine Hristos" (*Galat*. gl. 2, sh. 20). Şi toate câte spre a lui şi a vieţii lui trebuinţă sunt, pre mână ca spre a lui slujbă să fie i li-au dat, şi mai vârtos el grijea tuturor poartă; că pentru aceasta *Zvânta* ne învaţă *Scriptură*, să nu

75 r ne grijim ce vom mânca sau ce vom bea; adică nu celea ce trupului, ce celea ce-s lui Dumnădzău plăcute să păzim; şi aşea nemică ne va lipsi [*Mt*. 6, 31 – 33], căci: „Cei ce cearcă pre Domnul nu vor fi lipsiţi de tot binele"

(*Psal*. 33, sh. 11).

71. *Nu rob, ce stăpân lumii Dumnădzău ţi-au lăsat; pentru aceasta tu pe dânsa, iară nu ea pe tine să stăpâniască*

Socoteşte dară că, de vreme ce Dumnădzău, plăsmuitoriul tău, pre pământ şi peste toate alalte ale sale fapte stăpânitoriu şi împărat ţi-au arătat şi cu toate darurile dacă ţi-au încoronat, iată dară că nu rob, ce stăpân lumii ţi-au lăsat, precarea, după dumnădzăeştile sale porunci, a o chivernisi ţi s-a cade. Ni ce poftele lumii pretine, ce tu pre dânsele să le înfrânedzi şi să le hăţuieşti. Şi socoteşte: un persiesc om învăţat, numele Heilsadi135, măcar că păgân era, dară frumos au grăit, dzicând: „Nuărul şi vântul, luna şi soarele şi rătundzala lucrealiză până când tu o pâine să-ţi agoniseşti în palmă”. Toate pentru grijea ta gata şi porunca păzăsc; nu va fi socotială dreaptă ca tu porunca să nu-m ţii: adică după dumnădzăiasca poruncă toate ţie îţi slujesc. Aşeadară, ce omenie vei avea, când tu porunca plăsmuitoriului şi a tuturor darurilor dătătoriului nu vei ţinea? Şi încă aceasta să cunoşti căci adevărat iaste că acela ce ţ-au dat atâta.

75 v are şi poate şi mai mult decât atâta, şi de te vei cu aceste puţine bine sluji, îţi va da şi mai mult decât atâta. „Cereţi dară întâi (dzice) împărăţiia lui Dumnădzău şi dreptatea lui, şi toate se vor adauge voci A” (*Math*. gl. 6, sh. 33). Dobândind dară toate câte ai îţi va da şi mai multe decât atâtea; „Cereţi dar mai întâi – zice – împărăţia lui Dumnezeu şi dreptatea lui, şi toate acestea vi se vor adăuga vouă” (*Mt*. 6, 33). Dobândind dar toate cele pe care le-ai dorit, trebuie să ştii că acestea ţi-au fost date nu numai pentru tine, ci ca să faci parte şi altora din bunurile pe care ţi le-a dat, şi că precum în dar ai primit, tot aşa în dar să dai [*Mt*. 10, 8]. Este o vorbă care zice: „Dă săracilor,

şi ţi se vor umple hambarele” (*Prov*. 3, 10); şi mai sigur grăieşte însuşi domnul nostru Iisus Hristos şi Dumnezeu în *Parabola talanţilor*: „Bine, slugă bună şi credincioasă, peste puţine ai fost credincios, peste multe te voi pune; intră întru bucuria Domnului tău” (*Mt*. 25, 21). Iar mai pe urmă a zis iarăşi pentru cel zgârcit, adică pentru sluga care a ascuns talantul în pământ: „Luaţi-i talantul şi daţi-l celui care are cei zece talanţi” (*Mt*. 25, 28). Această preabogată milă a lui Dumnezeu pare-se că o cunosc nu numai oamenii, ci şi fiinţele iraţionale, cu oarecare socoteală*; cu atât mai mult deci nu e ruşine ca tu, om raţional, să nu fii în stare a pricepe aceasta şi să te faci mai rău şi mai fără minte decât fiinţele

76<· iraţionale? S-ar putea cita aici cuvântul lui Isaia (1, 3): „Boul şi-a recunoscut stăpânul şi măgarul ieslea stăpânului său, iar Israel nu m-a cunoscut, şi poporul meu nu m-a înţeles”; ceea ce adevereşte şi apostolul Pavel, zicând: „Omul cel firesc** nu primeşte cele ale duhului lui Dumnezeu, căci nebunie sunt pentru el” (/ *Cor*. 2, 14).

72. *Dumnezeu, care le poartă de grijă păcătoşilor, cu cât mai mult le va purta celor drepţi*?

Aşadar, vezi acum că binefăcătorul nostru Dumnezeu are grijă nu numai de noi oamenii, ci chiar de zburătoare şi de celelalte vieţuitoare; adică după cum tâlcuind, ar putea zice cineva, nu numai pe cei drepţi îi hrăneşte şi îi ocârmuieşte (căci este

— Cp. Seneca, *De beneficiis*, CXXXIX.

** Omul psihic, adică fără luminile duhului, spre deosebire de omul raţional, intelectual.

poftit, aceasta trebuie să ştii că nu numai pentru tine, ce pentru ca şi pre alţii bunurilor sale părtaş să faci ţi li-au dat, şi precum în dar ai luat, aşea în dar să dai [*Mt*. 25, 21]. Că dzice un cuvânt: „Dă săracilor, şi se vor împlea

jitniţile tale” (*Pilde* gl. 3, sh. 10). Şi mai adeverit, singur Domnul şi Dumnădzăul nostru Iisus Hristos la pilda talantului dzice: „Aferim, slugă bună şi credincioasă, că pre puţine ai fost credincioasă, mai pre multe te voi pune. intră în bucuriia Domnului tău” (*Math*. gl. 25, sh. 22). Iară mai pre urmă pentru cel scump dzice, adică slugii carile talantul în pământ au ascuns: „Luaţi de la dânsul talantul şi-l daţi celuia ce are dzece” (*Math*. gl. 25, sh. 28). Aceasta dară de bogăţie plină dumnădzăiască milă, nu numai oamenii, ce încă şi dobitoacele cu o socotială oarecare a o cunoaşte să pare. Aşea mai vârtos cu cât nu iaste ruşine ca tu, om socotitoriu fiind, aceasta a priceape să nu poţi şi decât dobitoacele mai rău şi mai fără minte să te faci? Sau, precum s-ari acesta al Isaiii cuvânt a chema putea: „Cunoscut-au boul prestăpânul şi asinul iaslea Domnului său, iară Israel pe mine nu m-au cunoscut şi poporul mieu n-au înţeles” (gl. 1, sh. 3). Şi Apostolul aceasta şi adevereşte, dzicând Pavel: „Dobitocul om nu pricepe celea ce sunt a duhului lui Dumnădzău, căce nebunie iaste lui” (*Cătră cor*. gl. 2, sh. 14).

72. *Dumnădzău grijea păcătoşilor având, cu cât mai vârtos a celor drepţi va avea*

Vedzi acum dară că Dumnădzău de binefăcătoriul nostru nu numai pentru noi oamenii, ce încă şi pentru păsăruice şi pentru alte lighioi în grijă are. Adică precum s-ari a tâlcui putea nu numai pre cei drepţi (căci preamilostiv iaste), ce încă şi pe cei păcătoşi şi fără socotială hrăneşte şi chiverniseşte. Adevereşte Cântăreţul: „Deschidzindu-ţi tu mâna, toate se vor împlea de bunătate” (*Psal*. 103, sh. 29). La această socotială un poetic arăpăsc 13 e frumos grăiaşte, dzicând: „O, bunule (Doamne), acela ce din neştiuta ta comoară închinătorilor de bodzi şi închinătorilor de foc, liafă, prea milostiv), ci şi pe cei

păcătoşi şi pe cei fără minte. Mărturiseşte Psalmistul: „Deschizându-ţi mina, toate se vor umple de bunătate” (*Ps*. 103, 29). Cu acelaşi raţionament frumos spune un poet arab: „O, preabunule stăpân, tu, care din comorile tale cele de nepătruns, dai simbrie şi hrană celor ce adoră idolii şi focul, cum ai putea să laşi săraci pe prietenii tăi, tu, care ai grijă şi de duşmanii tăi? * Aşadar, de vreme ce chiar şi de păsări poartă de grijă şi le ocârmuieşte, cu cât mai mult va avea

76 v grijă de aleşii săi? Despre grija pe care o poartă Dumnezeu poporului său vezi *Mt*. 6, 26 şi *îs*. 62, 12, II *Pt*. 2, 9; *Ps*. 33, 18 şi *înţ*. [*Sol*.] 3, 9; iar în altă parte zice: „Dreptul din laţ se va izbăvi şi se va da necredinciosul în locul lui” (*Prov*. 11, 8), şi fericitul David mărturiseşte: „Am fost mai tânăr şi am îmbătrânit, dar n-am văzut pe cel drept părăsit, nici neamul lui cerşind pâine” [*Ps*. 36, 26].

73. *Nu celor leneşi, ci celor harnici le dă Dumnezeu darurile sale*

Dar mai trebuie să ştii şi că Dumnezeu oferă darurile sale nu celor leneşi şi lăsători, ci celor sârguincioşi şi harnici. Pentru că fundamentul şi baza pe care a pus-o mai înainte de toate este aceasta: „Creşte-ţi şi înmulţiţi-vă şi umpleţi pământul şi fiţi stăpâni peste peştii mării şi peste păsările cerului şi peste toate făpturile şi peste tot pământul” etc. (*Gn*. 1, 28). Iar după acestea continuă: „Întru sudoarea feţei tale vei mânca pâinea ta” (*Gn*. 3, 19), şi apoi: „Ieşi-va omul la lucrul său şi la munca sa până seara” (*Ps*. 103, 24), şi încă: „Du-te la furnică, o, leneşule, şi văzându-i cărările, invidiaz-o şi fă-te mai înţelept decât ea” (*Prov*. 6, 6), şi după

7? r acestea mai afli: „Lucrândpământul, el se va umple de pâine” (*Prov*. 12, 11). Acestea, dar, nu numai oamenii, ci şi animalele patrupede şi păsările şi toate

— Saadi, *Gulistan*, prefaţa: „O, tu, din tezaur tainic veşnic plin, / Saturi deopotrivă ghebru [adorator al focului, *n.t.*] şi creştini. / Poţi, tu, pe prieteni să nu-i miluieşti, / Când şi cu duşmanii te milostiveşti?” *Intrad. m-m „rom. rit* p. 6).

(trad. *cât.*, t – *R*!

hafaca le dai; dară pre priiatinii tăi, căce să-i laşi săraci, tu carile şi spre nepriiatini îţi ţii căutătura sau privirea?”. Aşeadară, de vreme ce pentru pasiri în minte îi iaste şi le grijeşte, cu cât mai vârtos pentru aleşii săi

76 v în grijă îi va fi? (caută *Math*. gl. 6, sh. 26); precum scrie şi Isaiia pentru grijea ce are Dumnădzău de poporul său (gl. 62, sh. 12; caută şi *Cartea 2*, *Petru* gl. 2, sh. 9 şi *Psal*. 33, sh. 8; şi *înţeleptul* gl. 3, sh. 9). Şi aiurea dzice: „Dreptul din nevoie se va izbăvi şi se va da necuratul în locul lui” (*Pilde* gl. 11, sh. 8) şi „Nu va dosădi cu foame Domnul sufletul dreptului” (gl. 10, sh. 3). Şi fericitul David mărturiseşte: „Tânăr fuiu (dzice), şi iată îmbătrâniiu şi nu vădzuiu pre dreptul lăsat şi sămânţa lui cerşind pâine”.

73. *Nu celor leneşi, ce celor ostenitori Dumnădzău darurile sale dă* însă şi aceasta a şti ţi s-a cade că nu leneşilor şi trândavilor, ce celor ostenitori şi de trudă iubitori Dumnădzău bunurile sale dă. Căci întâi decât toate temeiul şi temeliia de la dânsul pusă, aceasta iaste: „Creşteţi şi vă înmulţiţi şi împleti pământul şi stăpâniţi peştilor mării, zburătoarelor ceriului, dobitoacelor pământului, i porci” (*Naşterea* gl. 1, sh. 28). După aceasta urmaliză: „Şi în sudoarea feţii tale vei mânca pâinea ta” (*Naşterea* gl. 3, sh. 19). După aceasta urmaliză: „Ieşi-va omul la lucrul său şi la lucrarea sa până în sară” (*Psal*. 103, sh. 24). După aceasta urmaliză: „Du-te la furnică, o, leneşule! şi socoteşte căile ei, şi

77 r fii înţelept ca dânsa" (*Pilde* gl. 6, sh. 6). După aceasta urmaliză: „Cine va lucra pământul său sătura-să-va de pâine" (*Pilde* gl. 12, sh. 11). Acestea dară nu numai oamenii, ce şi dobitoacele, păşirile şi jigăniile toate a le urma şi ale cerca să văd; mărturiseşte Prorocul: „Ţincii leului răcnind, a apuca şi a cere de la Dumnădzău hrană şie" (*Psal*. 103, sh. 21). Şi Ieremiia:

22* 229

fiarele pare-se că le caută şi le urmează, după cum mărturiseşte Prorocul, zicând: „Puii de lei mugesc după prada, cerând de la Dumnezeu hrana lor" (*Ps*.103, 21) şi Ieremia (8, 7): „Turtureaua şi rânduneaua câmpului şi cocorul au păzit vremea sosirii lor". Aşadar, dătătorul de bunătăţi Dumnezeu le va da bunătăţile sale celor care cer, şi nu celor care tac, după cum el însuşi ne învaţă: „Cereţi, şi vi se va da, căutaţi, şi veţi găsi, bateţi, şi vi se va deschide" (*Mt*. 7, 7).

74. *Omului îi este dat să îndure toate primejdiile din lume*

Adu-ţi deci aminte că toate nenorocirile, toate nevredniciile, toate suferinţele, toate necazurile, toate greutăţile, toate chinurile, toate supărările câte există, toate sunt în lume pentru ca să le înduri, să le vezi şi să vină pe capul tău, precum zice Iov (5, 7): „Ci omul spre osteneală se naşte", şi de la naş/tere şi până la sfârşitul vieţii lui toate îi sunt amestecate cu amărăciune şi cu otravă, precum mărturiseşte Isaia (38, 15): „Îmi voi aminti de toate zilele mele întru amărăciunea sufletului meu". Dar mai ales gândeşte-te zilnic că te afli în ceasul morţii, ca să nu zic chiar în moarte, după cum mărturiseşte Apostolul: „Ca şi cum am muri.

77 v şi iată că trăim" (II *Cor*. 6, 9). Să ştii sigur că, cu cât le vei îndura cu inima mai curată, nevătămându-te

câtuşi de puţin, cu atât vei fi mai fericit. Mărturiseşte sfântul Augustin: „Aurul se încearcă prin foc, fierul prin oţel, animalul prin pinten, iar pe omul drept necazurile şi chinurile îl întăresc” * şi altul iarăşi zice: „Omului drept nimic nedrept nu-i place” (*Prov*. 12, 21). Iar dacă ţi se va prelungi cât de puţin viaţa în veacul acesta, să nu ţi se pare că trăieşti ca să te saturi de lumea aceasta sau ca să te afli în voile şi desfătările ei, ci adu-ţi aminte că „Dumnezeu nu vrea moartea păcătosului, ci să se întoarcă şi să trăiască” (*Iez*. 18, 23). Astfel, deci, din relele actuale străduieşte-te să agoniseşti bunurile viitoare şi să te bucuri de ele.

— Cp. S. Augustini, *De diversis quaestionibus*, LXXXII.

„Turtureaoa şi rânduneaoa şi stârcul cunosc vremea venirii sale” (gl. 8, sh. 7). Aşeadară, darnicul Dumnădzău „celor ce cer, iară nu celor ce tac, bunurile sale va da”, pentru că singur învaţă: „Cereţi, şi se va da voci A, cercaţi, şi veţi afla, bateţi, şi se va deschide voci A” (*Math*. gl. 7, sh. 7).

74. *Câte for tuni în lume sunt, toate omului a le trage îi iaste*

Adu-ţi dară aminte că, câte blăstămăţii, câte nevrednicii, câte bezcisnicii, câte nevoi, câte greutăţi, câte asuprele şi dodeiale sunt, toate în lume sunt; şi acestea toate a le petrece, a le vedea şi la cap a-ţi vini îţi sunt, că dzice Iov: „Omul spre trudă se naşte” (gl. 5, sh. 7). Şi din naşterea sa în tot custul lui, toate cu amărăciune şi cu otravă amestecate îi sunt, mărturiseaşte Isaiia: „Pomenivoiu toţi anii miei, întru amărăciunea sufletului mieu” (gl. 38, sh. 18). Şi mai vârtos în toate dzilele ca în ceasul morţii, să nu dzic ca morţii, să te ştii, mărturisind Apostolul: „Ca morţii, şi iată că

77 v trăim” (*Cartea 2*, *Cor*. gl. 6, sh. 9). Aceasta dară adevărat să ştii că cu cât mai mult cu curată inimă le vei suferi, nemică, stricându-ţi, mai fericit vei fi. Adevereşte zvântul 137 Avgustin: „Pre aur focul, pre fier meschiul, pre dobitoc boldul iuţăsc, iară pre dreptul năcazurile şi dodiialele întăresc”. Iară altul dzice: „Nu se va întrista dreptul orice i s-ar tâmpla” (*Pilde* gl. 12, sh. 21). Şi măcar de ţi s-ar şi ceva într-acest veac viiaţa prelunga, nu pentru a aceştii lumi saturare, sau pentru a ei slobode voi şi în dezmierdări a petrece să-ţi paie că trăieşti, ce aceasta pomeneşte, că: „Dumnădzău nu va moartea păcătosului, ce ca să se întoarcă, să trăiască” (*Iezec*. gl. 18, sh. 23). Aşeadară, prin acestor de acum răutăţi mijlocire, cele fiitoare bunătăţi a agonesi sileaşte şi a le câştiga nevoi aste.

75. *Pentru omul cunoscător lumea aceasta este iad şi supliciu*

Să mai ştii şi că pentru omul cunoscător lumea aceasta este supliciu, chin şi pedeapsă şi că prin ea îi este foarte uşor celui drept să se purifice de cele necurate; pentru că Dumnezeu pe aleşii săi îi pedepseşte în această viaţă, precum este scris: „Căci pe cine iubeşte Dumnezeu îl pedepseşte” (*Prov*. 3, 12; vezi şi *Tob*. 13, 2 şi la Pavel *Evr*. 12, 6; de asemenea, la *Iov* 5, 17, *Iac*. 1, 12 şi *Apoc*. 3, 19). Iar celor drepţi le zice: „Lumea se va bucura, iar voi vă veţi

78 r întrista” (*Io*. 16, 20). Şi chiar ne povăţuieşte ca în viaţa din această lume să ne găsim ca într-un foc curăţitor (pe care papistaşii îl socotesc că ar fi după viaţa aceasta şi îl numesc *purgatoriu*, adică cel ce curăţă sufletele), ca să ştim că cu cât ne vom pedepsi mai mult, cu atât mai mult ne vom şi purifica (dar fără să ne pângărim). Iată de ce pentru acest lucru să-l rugăm mai cu seamă pe Dumnezeu, anume, să trăim cât mai mult în această lume,

în acest foc curăţitor, după cum se ruga David: „Să nu mor, ci să trăiesc” (*Ps*. 117, 17).

Aşadar, trăind şi pedepsindu-te cât mai mult în această lume, să devii ca şi aurul curăţit, precum iarăşi se zice: „Argint şi aur încercat, de şapte ori curăţit, iar tu, Doamne, să ne păzeşti şi să ne fereşti” (*Ps*.11, 7). În felul acesta va preface Dumnezeu pe aleşii săi; cum anume? Prin pedepse, prin chinuri, prin necazuri, prin sărăciri şi prin altele asemenea, despre care frumos vorbeşte Isaia (48, 10): „Iată, te-am topit, dar nu ca pe argint, te-am scos din cuptorul sărăciei”, iar înţeleptul zice: „I-a încercat pe dânşii ca aurul în topitoare şi i-a primit ca pe o jertfă deplină” (*înţ*. [*Sol*.] 3, 6). Iar prorocul Zaharia (13, 9) mărturiseşte zicând: „Şi îi voi trece a treia oară prin foc, şi îi voi

78 v topi [precum se topeşte argintul, şi îi voi încerca precum se încearcă aurul. El va chema numele meu, iar eu îl voi asculta şi voi zice: (Acesta este poporul meu», iar el va spune: «Domnul Dumnezeul meu!»” De altfel, unde vei găsi mai bun purgatoriu decât lumea aceasta? Şi să ştii în chip sigur că un alt purgatoriu

75. *Cunoscătoriului om lumea aceasta muncă şi iad îi taste*

Şi aceasta să ştii că, cunoscătoriului şi celui deplin om, lumea aceasta [muncă şi iad] şi pediapsă îi iaste, şi printr-însa celui drept de cele spurcate a să curaţi foarte lesne îi iaste. Căci Dumnedzău pre aleşii săi într-acesta veac îi ceartă, precum dzice: „Dumnădzău pre cine iubeşte îl ceartă” (*Pilde* gl. 3, sh. 12; caută şi *Tovie* gl. 13, sh. 2; şi apostolul Pavel, *Cătră evrei* gl. 12, sh. 6; *Iov* gl. 5, sh. 7; *Iacov* gl. 1, sh. 12; *Apoc*. gl. 3, sh. 19). Celor drepţi dzice: „Bucura-să-va lumea, iară

78 r voi vă veţi întrista” (*Ioan* gl. 16, sh. 20). Şi mai

vârtos într-aceasta a lumii viiaţă ca într-un foc curăţitoriu (carele papistaşii în viiaţa viitoare a fi îl socotesc şi cu numele *purgatorium* îl număsc, adică curăţitoriu) a fine porunceşte, ca eu cât ne vom pedepsi mai mult, cu atâta să ne curăţim – însă să nu ne spurcăm – mai mult. Pentru aceasta dară lui Dumnădzău să ne rugăm, în viiaţă, într-aceasta, adică în focul curăţitor în mai mult să trăim, precum să ruga David: „Să nu moriu, Doamne, ce să trăiesc" (*Psal*. 117, sh. 17). Aşeadară, tu cu cât mai mult în viaţă, într-aceasta, trăind şi pedepsindu-te, ca argintul în foc lămurit să te faci; precum iarăşi dzice: „Argint lămurit şi ispitit de şapte ori; iară tu, Doamne, ne vei feri pre noi şi ne vei păzi pre noi" (*Psal*. 11, sh. 7). Într-acesta chip dară Domnul pre aleşii săi a-i preface va; şi aceasta cu ce dară? Cu pedeapsă, cu năcazuri, cu nevoi, cu sărăcii şi cu alte într-acest chip. Pentru care lucru frumos mărturiseşte Isaiia: „Fiertu-ţi-am, însă nu ca argintul, alesu-ţi-am în cuptoriul sărăciei" (gl. 48, sh. 10). Şi înţeleptul dzice: „Ca pre aur în cuptoriu i-au ispitit şi ca jirtvitul curban au luat pre dânşii" (*înţeleptul* gl. 3, sh. 6). Şi Zahariia prorocul adevereşte, dzicând: „Şi-i voi aduce a treia parte

78 prin foc şi-i voi topi precum să topeşte argintul;

În afară de această lume nu există şi că cei care susţine că ar exista greşit susţine. După părerea mea, până nu-ţi vei face trupul – vas, sufletul – aur, şi lumea aceasta – foc, şi nu vei fierbe astfel laolaltă sufletul cu trupul în flacăra acestei vieţi, mântuire nu vei avea. Căci, aşa cum sufletul şi trupul au greşit împreună, tot aşa împreună trebuie să se pedepsească, şi după cum laolaltă au păcătuit pe această lume, tot aşa în lumea aceasta pocăindu-se vor căpăta iertare, deoarece în iad nu există pocăinţă, precum cântă Psalmistul: „În moarte nu are cine să-şi amintească de tine, iar în iad cine ţi se va mărturisi?" [*Ps*. 6, 5]. Mai

ales că se cuvine să te pocăieşti numai cât eşti sănătos (vezi *Ecl*. [*îs*, Sir.] 17, 24 şi 18, 25). Pentru că dacă nu te vei îndrepta tu însuţi, nici chiar Dumnezeu nu te va mântui, pentru care lucru ţi-e martor Augustin 79 r când zice: „Cel care te-a făcut fără de tine nu te poate mântui fără tine” *; şi după cum ai păcătuit cu trupul şi cu sângele, tot aşa să te purifici cu trupul şi cu sângele, căci altminteri nu poate fi curăţire; după mărturia fericitului Pavel: „Prin sânge mai toate se curăţă şi fără vărsare de sânge nu se face iertare” (*Evr*. 9, 22). Dar iată, după ce vei muri şi elementele trupului tău se vor separa unul de altul, şi după ce se va despărţi sufletul de trup, cum şi în ce chip vor putea fi iertate păcatele tale? Şi nu numai un purgatoriu latin închipuit, dar chiar o mie de-ar fi, la ce îţi vor folosi? Căci în iad nu există nici mărturisire şi nici pocăinţă. Este, dar, un fapt dovedit că după cum la săvârşirea păcatului au conlucrat toate elementele, tot astfel trebuie să conlucreze şi la dezlegarea păcatului; şi după cum spurcata desfătare a lumii le-a plăcut tuturor, la fel s-ar cuveni ca toate împreună să ajute la ridicarea poverii pocăinţei şi să sufere; şi după cum toate au greşit, tot aşa, toate să primească iertare. Într-acest chip şi nicidecum altfel vor scăpa în veacul acesta.

— S. Augustini, *Sermo CLXIX*, 13: *Quid ergo fecit te sine*te, *nen te iustificat sine*te.

şi-i voi ispiti precum să ispiteşte aurul. El va striga numele mieu şi eu îl voi audzi. Dzice-voiu: «poporul mieu eşti», şi el va dzice: «Domnul Dumnădzăul mieu»” (gl. 13, sh. În zvârşit). Unde dară mai bun foc curăţitoriu decât lumea aceasta vei afla? Căci adevărat să ştii că alt foc curăţitoriu – fără lumea aceasta – nu iaste, iară cine că iaste dzice, rău dzice. Iară eu aceasta socotesc: că până nu-ţi vei trupul acesta în chip de oală şi sufletul în chip de

aur şi lumea aceasta în chip de foc face şi aşea sufletul împreună cu trupul de nu-ţi vei în para vieţii aceştia fiiarbe, mântuinţă nu ai. Că precum trupul cu sufletul împreună au greşit, aşea împreună a să pedepsi trebuie, şi precum în lume, într-aceasta, au făcut păcatul, în lume, într-aceasta, pocăindusă, iertare să ia. Căci la iad nu iaste pocăinţă, precum cântă Psalticul că: „Nu iaste în moarte cine să te pomeniască; şi în iad dară cine se va mărturisi ţie?” [*Ps*. 6, 5]. Şi mai vârtos „până eşti sănătos, precum pocaanie să fie de făcut” (caută *Eclâsiiastul* lui *Iisus Sirah* gl. 17, sh. 24 şi gl. 18, sh. 25). Că tu singur pretine de nu te vei îndrepta, ni ce singur Dumnădzău nu te va mântui. Da care lucru, zvântul Avgustin mărtur în iaste.

79 r unde dzice: „Cine ţi-au făcut pretine fără tine nu te va îndrepta pretine fără tine”. Şi precum dară în trup şi în sânge ai greşit, aşea în trup şi în sânge să te curăţăşti, căci într-alt chip curăţire nu iaste. Zvântul, fericit, Pavel mărturie îmi iaste: „Toate în sânge să curăţăsc şi fără sânge nu să vă era păcatul” (*Cătră evrei* gl. 9, sh. 22). Iată dară că, după ce tu murind şi ale trupului tău stihii una de altă după ce se vor despărţi şi trupul de la suflet se va deosăbi, cum şi în ce chip păcatul ţi s-a vă era? Şi nu un latinesc părut *fiurgatorium138*, ce o mie măcar di-ar fi, ce-ţi vor folosi de vreme ce în iad ispovedanie şi pocaanie nu iaste? Vederat dară iaste că precum la facerea păcatului toate ale trupului stihii împreună au fost, aşea şi la *îndurând în lume o osteneală cât de mică*, *vei agonisi multă odihnă*

Fă-te, dar, în acest scurt răstimp, un om blând şi răbdător, şi vei dobândi odihna şi desfătarea aceea necontenită şi fără de sfârşit, pentru care mărturiseşte

79 v Ecleziastul [51, 35]: „Am ostenit puţin, şi am avut parte de multă odihnă”. Iar „omului ce moare întru

necredinţă” *Proverbele* (11, 7) îi spun: „Trufia necredincioşilor a pierit”.

76. *Dacă te vei împotrivi vitejeşte lumii, adică Diavolului, vei birui*

Mai este neapărat nevoie să ştii şi aceasta, că dacă te vei împotrivi cu toată puterea ta răutăţii şi poftelor acestei lumi, ele nu-ţi pot dăuna câtuşi de puţin; mărturiseşte aceasta corifeul apostolilor: „Împotriveşte-te Diavolului, şi el va fugi de tine” (/ *Pt*. 5, 9). Căci lumea ştie multe şi multe caută poftele ei, însă omul înţelept şi adevărat este mai tare. Iarăşi zic că lumii, adică omului care slujeşte lumea, i se pare că este foarte învăţat, şi toate ale lui i se pare că sunt însemnate, adevărate şi neîndoielnice, dar toate sunt încâlcite, şi nicăieri nu găsesc cale sau cărăruie ca să se descurce, după cum dovedeşte filosoful Bernard în *Meditaţiile* sale, zicând: „Mulţi ştiu multe, dar pe ei înşişi nu se cunosc”.

De vei cerceta cu chibzuinţă, nu vei găsi vreun lucru care să-ţi placă în lumea aceasta

Ceva mai mult: dacă vei cerceta cu deplină chibzuinţă şi cu bună socoteală pare-mi-se – şi nu greşesc

— În această lume nu vei găsi un lucru cât de mic care să placă înţelepciunii, căci: „Deşertăciunea deşertăciunilor, toate sunt deşertăciune”, zice Ecleziastul

80» · (1, 1). Şi iarăşi zice: „Că nu fără dreptate se întind laţuri zburătoarelor” (*Prov*. 1, 17). Prin urmare, în zadar se străduieşte lumea să-l amăgească pe acela care

— Bernardi Claraevallensis, *Meditationes devotissimae ad humanam conditionem*, I: *Mulţi multă sciunt et se ipsos nesciunt*, cât. *apud* P. Berchorii, *Reductorium morale* t. II, I, c. V (ed. Colotiiae Agrippinae, 1773, p. 9).

dezlegarea păcatului toate împreună a fi să cade. Şi

precum tuturor spurcata a lumii dezmierdare plăcută au fost, aşea şi greutatea pocaaniei cu toatele împreună a rădica şi a răbda le trebuie; şi precum toate au greşit, aşea toate iertăciune să ia şi într-acesta chip se vor mântui, iară într-alt chip, ba, în veacul acesta. Fii dară acum într-acest puţin veac puţinteluş răbdătoriu şi suferitoriu, şi odihna şi desfătarea cea multă vii agonisi, căriia sfârşit nu iaste. Pentrucarea adevereşte

79 v *Eclisiastul*: „Puţintel osteniiu şi multă odihnă aflaiu” (gl. 51, sh. 35). împotrivă, celui necurat şi în statul spurcăciunii murit, dzice *Pildele*: „Omului mort necurat nice o nedejde îi va mai fi” (gl. 11, sh. 7).

76. *împotriva lumii, adică a Diiavolului, vitejeşte de vei sta, birui-l-vii*

Şi aceasta a şti foarte ţi s-a cade că cu tot de-adinsul de vei, împotriva răutăţilor poftelor lumii aceştia, vitejeşte şi neclătit sta, nicecum ceva a-ţi strica va putea. Mărturiseşte fruntea Apostolilor: „Stai împotriva Diavolului, şi va fugi de la tine” (*Petru*, *Cartea* 7 gl. 5, sh. 9). Căce lumea multe ştie şi multe poftesc poftele ei, însă înţeleptul şi cel adevărat om mai mult, şi mai multe puterile lui. Şi iarăşi dzic că lumea, adică omul carile lumii slujeşte, multe precum să fie învăţat i s-a pare; şi toate ale lui ştiute, adeverite şi vădite i s-a văd a fi. Însă toate învăl lui te şi nice într-o parte spre ieşire loc sau cărare află. Că adevărat dară Bernandus, în *Chitirile* sale, adeverializă: „Mulţi multe ştiu şi singuri presine nu să ştiu”.

Cu înţelepciune de vei cerca, lumăsc ceva de plăcut nu vei afla însă tu de vei, cu întriagă înţelepciune şi cu bună socotială, cerca, pare-misă şi adevărat că în lume, este însoţit de înţelepciune. Dar să nu socoteşti că te vei dezvinovăţi în felul acesta, adică spunând că Diavolul şi meşteşugirile lui te amăgesc, căci în felul acesta cazi în

păcat şi mai mare, deoarece Diavolul nu are nicio putere asupra ta, nici nu te poate sili la ceva, afară de aceea că doar te îmbie şi te îndeamnă, dar a săvârşi sau nu păcatul depinde de tine. Iar despre faptul că Diavolul nu are nicio putere asupra ta, nici măcar nu este în stare să-ţi scoată vreun fir de păr de pe capul tău, vezi în *Sfintele Scripturi*, care sunt pline

[de dovezi] în acest sens; vezi, de exemplu, *III împ*.22, 22; II *Par*. 18, 20; *Iov* 1, 12 şi *2, 6*; *Mt*.8, 12; Mc. 5, 12 – 13; *Efes*. *2, 2*; II *Tim*. 2, 26; *Apoc*. 20, 7. Înţelegând deci aceasta, învaţă, şi învăţând nu tăcea, ci învaţă-i întotdeauna pe toţi întru toate şi mărturiseşte-le.

77. *Trupul este asemănat** *cu lumea*, *iar sufletul cu cerul*

Lumea, după vorbirea obişnuită, adică cerul, pământul, marea, întunericul şi toate cele ce se cuprind în acestea, într-un cuvânt se numeşte *lume*; tot aşa, trupul omului cu toate cele din el şi dinafară lui se

80 v numeşte, cu un cuvânt, *trup*; \ cum am zice, adică trupul este lumea * *, după cum spune şi Petrus Belhur ius acolo unde scrie *Despre caracteristicile sfere*r * *: „Prin sferă se înţelege bărbatul desăvârşit care, ca şi sfera cuprinsă între doi poli, se găseşte şi el între două limite* * ** – a naşterii şi a morţii – supus la necontenite mişcări, schimbări şi griji. Lumea pe care o cuprinde cerul se numeşte *macrocosm*, iar trupul pe

* παραμοιάζει = „seamănă cu”, dar şi „este simbolizat prin”. La fel mai departe, în titlurile paragrafelor cap. 77. ** Concluzia nu reiese din context; am tradus cuvânt cu cuvânt’s

* * P. Berchorii, *Repertorium morale sive tomus secundus de rerum proprietăţi bus*, V, c. *vii de sphaera*: *Sphaera est vir perfectus*, *qui inter duos polos*, *i.e*. *inter*

nativitatem et mortem, continuis motibus, tribulationibus et mutationibus est subiectus.

* * ** κέντροζ, aci în sensul tehnic de *lagăre* în care se învârteşte Un ax.

Într-aceasta, măcar cevaşi spre a înţelepciunii plăcere nu vii afla că: „Deşertarea deşertărilor (dzice Eclisiiastul) şi toate deşerte" (gl. 1, sh. 1) şi iarăşi dzice:

80 r „înzădar mreaja denaintea ochilor zburătoarelor să aruncă" (*Pilde* gl. 1, sh. 17). Aşeadară, în deşert lumea pre cel de înţelepciune cuprins a amăgi sileşte. Nice dară cu aceasta precum te vei dezvinovăţi să gândeşti. Adică precum Diavolul, sau ale lui meşterşuguri să te fie amăgit, că cu aceasta mai mare agoniseşti păcat; căce Diavolul asupra ta a stăpâni putere nu are, nici altă ceva a-ţi adauge poate, fără cât poate să te îndemne, iară păcatul, a-l face sau a nu-l face, în mâna ta iaste. Pentru nestăpânirea Diavolului asupra ta, şi precum măcar un păr din cap a-ţi smulge, vrednic să nu fie, caută *Svintele Scripturi*, că de aceasta mărturie pline sunt (precum *împărăţiia 3* gl. 22, sh. 22; *Paralip*. gl. 18, sh. 20; *Iov* gl. 1, sh. 12 şi gl. 2, sh. 6; *Math*. gl. 8, sh. 12; *Marco* gl. 5, sh. 12, 13; *Efes*. gl. 2, sh. 2; *Timoth*., *Cartea 2* gl. 2, sh. 26; *Apoc*. gl. 20, sh. 7). Acestea dară pricepând, învaţă, şi învăţându-le, nu tăcea, ce toată vremea pre toţi, în toate lucrurile învaţă şi mărturiseşte.

77. *Trupul lumii, iară sufletul ceriului să potriveşte*

Lumea, cu cel de obşte cuvânt, adică: cenurile, pământul, marea, beznele şi alalte carile în lume să cuprind, cu un cuvânt toate lume săchiamă. Aşeadară, a omului trup, cu toate câte înlontru şi dinnafară, cu

80 v un nume trup să cheamă. Adică precum s-ari asemăna, trupul lume iaste, precum Petru Belhurius139, unde *Pentru sferă* tâlcuiaşte, dzice: „Sferă iaste bărbatul

deplin, carile precum sfera între doua A poluri, aşea el între doua A ţenchiuri, între naştere şi între moarte, cu nepărăsite clătiri, mutări şi griji, iaste suppus". Adică care-l cuprinde viaţa prezentă – *microcosm*, şi amândouă au fost făcute de acelaşi ziditor şi creator şi sunt stăpânite de acelaşi stăpân. Dar una se războieşte vârtos împotriva celeilalte; aceasta se întâmplă în primul rând din cauza sufletului nemuritor; iar în al doilea rând din cauză că toate lucrurile macrocosmosului sunt pieritoare şi coruptibile, în timp ce microcosmosul, prin harul dumnezeiesc pe care-l are, poate ca pe toate cele coruptibile şi pieritoare să le prefacă în necoruptibile, veşnice şi permanente, iar prefăcându-le, să le moştenească pe vecie. Cum asta? în felul următor: Prefăcând lumina lumii în lumina credinţei, adică în soarele ce nu apune niciodată; cu alte cuvinte, făcând prin credinţă din Dumnezeu lumina sa proprie, precum se arată în *Apocalips* (21, 23 [25]); „Lumina lui este Mielul [...], căci acolo nu va fi niciodată noapte", şi în Isaia (60, 20): „Soarele lui nu va apune

8 lr niciodată"; şi se va preface într-o preastrălucitoare lumină a luminii, precum zice: „Va fi lumina lunii ca şi a soarelui, iar lumina soarelui înşeptită" (*îs*. 30, 26).

Nădejdea tare este asemănată cu cerul

Tot aşa firmamentul, adică cerul macrocosmului, să-l prefacă microcosmul într-un firmament adevărat, adică în nădejdea credinţei care este mai puternică şi mai neclintită decât firmamentul, fiindcă cerul va trece, dar nădejdea niciodată, după cum însuşi Domnul mărturiseşte: „Cerul şi pământul vor trece, însă cuvintele mele nu vor trece" (*Mt*. 24, 35), adică nădejdea pe care ne-a dat-o el nu va trece; iar că nădejdea va deveni firmament, adică un cer

nou, mărturiseşte Ioan: „Şi am văzut un cer nou şi un pământ nou”.

(*Apoc*. 21, 1); cu alte cuvinte, acel cer este întărirea şi împlinirea nădejdii, precum adevereşte Apostolul:

* τα μεγάλα έργα τοϋ κόσμου (= „lucrurile mari ale lumii”), traducere greşită.

lumea careaceriurile cuprind, lumea mare, trupul, carele viaţa cuprinde, lumea mică să cheamă, şi amândcă de un ziditoriu şi de un făcătoriu făcute şi de un dumnădzău şi de un domn stăpânite sunt, însă una împotriva altiia foarte împoncişitoare140. Întâi, despre partea sufletului nemuritoriu; a doua, căci toate ale lumii mari lucruri trecătoare şi nestătătoare sunt. Iară lumea mică, cu dumnădzăescul său dar, aceasta poate, ca toate acelea ale ei trecătoare şi putrezitoare în vecini ce, în netrecătoare şi pururea trăitoare a le preface, şi prefăcându-le, în veci să le moşteniască141. Şi aceasta cum? într-acesta chip: adică lumina lumii în lumina credinţii, adică în soarele cel neapuitoriu a o preface; adică prin credinţă, Dumnădzău lumina lui să se facă. Adevereşte: „Lumina lui iaste mielul, căci noapte nu va fi acolo” (*Apoc*. gl. 21, sh. 23). Şi Isaiia: „Nu va r mai apune soarele tău” (gl. 60, sh. 20). O, luminoasă se va lumina lumii preface, precum dzice: „Fi-va lumina lunii ca a soarelui şi lumina soarelui înşeptită” (*Isaiia* gl. 30, sh. 26).

Nedejdea tare ceriului să potriveşte

Aşijderea întăritura, adică ceriul lumii mare, lumea mică în întăritura cea adevărată, adică în nedejdea credinţii să mute, carea decât întăritura mai tare şi mai vecinică iaste; căce ceriul se va trece, iară nedejdea nu, precum singur Domnul mărturiseşte: „Ceriul şi pământul se va trece, iară cuvântul mieu

— Adică nedejdeacarea v-am dat voci A – nu va trece”

(*Math*. gl. 24, sh. 35). Şi mai vârtos că nedejdea, întăritura, adică ceriu nou se va face, mărturiseşte Ioan: „Şi văzdui ceriu nou şi pământ nou” (*Apoc*. gl. 21, sh. 1). Adică acela ceriu întăritura şi plinirea nedejdii iaste. Precum Apostolul adevereşte: „Ceriu nou şi pământ nou şi făgada lui aşteptăm” (*Petru*, *Cartea 2* gl. 3, sh. 13).

„Cer nou şi pământ nou aşteptăm, după făgăduinţa lui” (II *Pt*. 3, 13).

Necazurile, *nestatorniciile şi amărăciunile lumii sunt asemănate cu apele şi cu marea*

De asemenea [să prefacă] apele, adică marea, care se interpretează „amăreală” şi „tulburare”, pe care mare să o secătuiască prin căldura credinţei, ca să piară cu totul din jurul omului şi să nu mai fie, aşa cum mărturiseşte Ioan teologul: „Şi nu va mai fi mare” (*Apoc*. 21, 1), adică în noul cer şi pe noul pământ să nu mai fie amărăciune şi supărare.)

8 lv *Faptele bune şi cele rele ale omului sunt asemănate cu poamele hune şi cele putrede*

Mai departe, poamele şi seminţele macrocosmului sunt ca şi faptele bune şi cele rele ale microcosmului, adică precum le va semăna [omul] în lumea aceasta, aşa le va culege în lumea cealaltă; despre aceasta Solomon spune: „Vor mânca roadele căii pe care şi-au ales-o” (*Prov*. 1, 40), iar despre faptele deşarte este scris: „Vânt au semănat şi nimicirea lor va urma lor” (*Os*. 8, 7) sau: „Cei ce seamănă cu lacrimi cu bucurie vor secera” (*Ps*. 125, 5). În legătură cu aceasta, aflăm şi în [Legea] veche: „Nu va trăi omul numai cu pâine, ci şi cu orice cuvânt ieşit din gura lui Dumnezeu” (*Dt*. 8, 3; *Mt*. 4, 4; le. 4, 4). Aceasta, dar, este pâinea cerească şi hrana îngerească.

Veşnica înţelepciune este asemănată cu soarele

Microcosmul trebuie apoi să prefacă soarele

macrocosmului în soare veşnic, adică în înţelepciune dumnezeiască. Despre aceasta zice Apostolul (*I Cor* 3, 19): „Nebunie este înaintea lui Dumnezeu înţelepciunea lumii”, adică lumina solară a lumii, care este întuneric, în faţa mielului, care este soarele dreptăţii, adică în faţa luminii lui Dumnezeu, dacă nu se va preface în credinţa deplinei înţelepciuni, adică în lumina sau în soarele pe care îl arată nădejdea.

Nevoile, neaşedzările şi amărăciunele lumii, apelor şi mării să asamănă

Aşijderea apele, adică marea, amărăciuni şi dodeială să tâlcuiaşte; pre care mare, cu a credinţii căldură să o usuce, şi de tot de la om să lipsască şi să nu mai de-aciia fie, precum Bogoslovul, mărturiseşte Ioan: „Şi mare de-aciia nu iaste” (*Apoc*. gl. 22, sh. 1). Adică în ceriul nou şi pământul nou amărăciune şi dodeiale să nu fie.

Faptele bune sau rele a omului poamelori bune sau rele [soţ *potrivăsc*

După aceasta a lumii mari roade şi sămânţe, a lumii mici bunele sau relele sale fapte sunt. Adică, precum în lume, într-aceasta, le va fi semănat, aşea acolo le va săcera; de carele Solomon dzice: „Mâncaror viptul căii sale” (*Pilde* gl. 1, sh. 31). Iară pentru cei deşerţi să dzice: „Vânt semănară şi vivor săcerară!” (*Osie* gl. 8, sh. 6). Iară: „Carii în lacrămi samănă, în veselie vor săcera”, dzice *Psal*. 125, sh. 5. Pentru aceasta142, mai de mult s-au dzis: „Nu din singură pâinea viu va fi omul, ce din tot cuvântul carile lase din gura Domnului” (*Devteronomon* gl. 8, sh. 3 şi *Math*. gl. 4, sh. 4; *Luca* gl. 4, sh. 4), Aceasta, dară, hrana cea cerească şi pâinea cea îngeriască iaste.

Vecinica înţelepciune soarelui să asamănă

Urmaliză ca presoarele lumii mari, lumea mică, în vecinica, adică în dumnădzăiasca înţelepciune a-l muta.

Pentrucarea Apostolul dzice: „Înţelepciunea lumii nebunie iaste lângă Dumnădzău” (*Cartea 1*, *Cor*. gl. 3, sh. 19). Adică lumina soarelui lumii –carea de nu se va fi în credinţa înţelepciunii ceii deplin preface, adică în lumina sau soarele carile nedejdea arată –, înaintea mielului – carile soarele dreptăţii iaste – adică înaintea dumnădzăeştii lumini, întunerec şi noapte iaste.

Dimitrie Cantemir – Divanul 243

Vremelnicele deşertăciuni sunt asemănate cu luna

Iar luna, tovarăşa soarelui, când plină şi când dispărută*, arată imperfecţiunea şi deşertăciunea ce

82 r io r vremelnice, pe care o împlineşte soarele, împrumutându-i din lumina sa. Prin aceasta se înţelege că veşnica înţelepciune este aceea care trebuie să împlinească cele ce acum sunt deşarte şi goale: adică „se va face lumina lunii, ca şi cea a soarelui”, cu alte cuvinte, fiecare cap lipsit de înţelepciune şi de cunoaştere se va umple; pentru care lucru ai martor credincios şi bun pe Malahia (3, 18) acolo unde zice: „Şi vor vedea (adică vor lua cunoştinţă şi vor cunoaşte) care este deosebirea dintre cel drept şi cel nelegiuit”.

Meteorii cerului sunt asemănaţi cu pasările

Iar pasările acestui cer poate să fie asemănate cu meteorii noului cer de cel care printr-o credinţă deplină se va gândi la meteorii cereşti ca la o pasăre înaripată. Unui asemenea raţionament pare să i se potrivească acel cuvânt al Psalmistului: „Cine îmi va da aripi ca de porumbel ca să zbor şi să mă odihnesc?” (*Ps*. 54, 7).

În comparaţie cu tiranii, cei săraci şi sărmani pot fi asemănaţi cu animalele

Acolo (în lumea cealaltă) cei săraci, bolnavi şi sărmani, care au stat înaintea celor ce îi asupreau ca oaia la tăiere şi ca mielul fără de glas împotriva celui ce îl

tunde, nedeschizându-şi nici ei gura, întocmai ca un animal împovărat şi înjugat, şi care au îndurat greutăţi, se vor arăta liberi, puternici şi slăviţi, căci Dumnezeu este ajutorul lor; pentru care Iov (26, 2) zice: „Pe cine vei ajuta? Nu oare pe cel cu tărie multă?”

82 v *în împărăţia cerurilor nu va fi suferinţă, şi nici lipsă*

Atunci nu vor mai fi durerile şi suferinţele care îi muşcau ca nişte şerpi şi îi înveninau ca nişte scorpioni.

Acolo nu mai au loc cugetele rele şi chinurile cumplite

* μ «τ «ώτητα, textual’s = „deşertare”, aluzie la fazele lunii.

Ale vremennicelor deşertăciuni luna să tâlcuiaşte

Iară soţiia soarelui, luna, careatând plinătând 82 f deşartă, carea a vremennicilor lipsă sau deşertare arată, precarea soarele cu lumină împrumutând-o o plineşte, adică înţelepciunea cea veacinică, aceste de acum deşearte şi neplinite iaste să le plinească. Adică fi-va lumina lunii ca a soarelui, adică tot deşertul cap de înţelepciune şi de cunoştinţă se va împlea. Pentru aceasta bun şi credincios mărtur pe Malahia am, unde dzice: „Atuncea vor vedea – adică le va mintea, la cap veni, şi vor cunoaşte – ce să fie între dreptul şi între strâmbul” (gl. 3, sh. 18).

Privelele cereşti păşirile să potrivăsc

Păşirile dară, ceriului lumii în privirile şi privelele noului ceriu a le asemăna poate, carile prin întreaga credinţă, ca păşirea, zburătoriu cereştile privele şi seiruri va privi, către care socotială acela al Proroculuі s-ari cuvânt a potrivi putea: „Cine îi va da pene ca a porumbului şi voi zbura şi voi odihni?” (*Psal*. 54, sh. 7).

Nevoiaşii şi săracii împotriva tiranilor, dobitoacelor

să asamănă

Acolo săracii şi mişeii cei slabi, carii ca mielul spre giunghere şi ca oaia spre tundere, aşea ei spre cei ce-i asupriia nedeschizându-şi gura sa şi ca dobitocul ce cu povoară şi cu giug sa cu suferirea îngreue, volnici, tari şi puternici se vor arăta, căci Dumnădzău agiu

82 v toriul lor; pentru cari Iov dzice: „Cui eşti agiutoriu, au nu celui slab?” (gl. 26, sh. 2).

În împărăţiia cerească, pătimire şi în ceva lipsă nu va fi

Atuncea durerile, pătimirile – carile ca searpele îi muşca şi ca scorpiia îi învenina – nu vor fi. Acolo relele chitiri sau vrăjmaşile ispitiri – carile ca demonii sau ca diavolii îi bântuia şi-i dodiia – nu vortrece.

23* 245

care îi întristau şi îi supărau ca nişte diavoli sau ca nişte duhuri viclene şi nu vor mai avea nicio putere asupra celor drepţi, căci acestora Dumnezeu le-a zis: „Iată, v-am dat vouă puterea de a călca peste şerpi şi scorpioni şi peste toată puterea vrăjmaşului, şi nimic nu vă va vătăma” (Le 10, 19).

Acolo se va cunoaşte cine s-a asemănat lui Dumnezeu

Acolo se va şti cine a fost întreg şi cu adevărat om şi cine s-a asemănat creatorului şi Dumnezeului său, căci prin păzirea poruncilor lui, din om el s-a făcut Dumnezeu sau fiu al lui Dumnezeu; despre aceştia mai dinainte s-a minunat David, zicând: „Eu am spus: Dumnezei sunteţi şi fii ai celui prea înalt cu toţii” (*Ps.* 81, 6), iar după David mărturiseşte Ioan (1, 12): „Iar celor ce l-au primit le-a dat puterea să se facă fii ai lui Dumnezeu”.

Cinstea, slava şi norocirea desăvârşită este binecuvântarea lui Dumnezeu

Aceştia vor primi şi vor moşteni norocirea

desăvârşită, slava şi fericirea. Ei vor auzi cântarea şi glasul bucuriei, grăindu-le: „Veniţi, binecuvântaţii părintelui meu, şi moşteniţi împărăţia care vi s-a pregătit de la întemeierea lumii” (*Mt*. 25, 34).

În lumea de acum se poate dobândi cea viitoare

Deci în felul acesta va putea microcosmul, adică omul, să prefacă, luptând, macrocosmul, adică vremea aceasta amăgitoare şi trecătoare, şi s-o mute în împărăţia veşnică şi fără de sfârşit;! aşa va dobândi el acele cununi slăvite, nevestejite şi nestricăcioase pe care le-am amintit mai sus. Unora ca aceştia le va dezvălui Dumnezeu atotputernicul minunile sale cele din veşnicie.

Această lume rea va fi pentru tine bună dacă vei dispreţui plăcerile ei

Aşadar, această lume rea pentru tine a fost bună, pentru că n-ai umblat în lumina ei, ci în lumina credinţei, adică a soarelui adevărului, şi pentru că te-ai ni ce către dânşii vreo putere vor avea, căci lor s-au dzis: „Iată, v-am dat voci A putere asupra şerpilor şi asupra scorpiilor şi peste toată puterea nepriiatinului şi nemică va strica” (*Luca* gl. 10, sh. 19).

Acolo se va alege carele lui Dumnădzău s-au asemănat

Acolo cafile hiriş şi deplin om au fost şi carile lui Dumnădzău, făcătoriul său, s-au asemănat, se va alege; căci poruncile lui pădzind, din om, Dumnădzău, sau fiiu lui Dumnădzău s-au făcut. Pentru carii mai denainte David să mira: „Eu, dzişi (dzice), voi Dumnădzăi a fi” (*Psal*. 86, sh. 6). Şi mai pre urmă Ioan mărturiseşte: „fără câţi primiră pre el le dede lor putere fii lui Dumnădzău a fi” (*Ioan* gl. 1, sh. 12).

Slava, cinstea şi norocirea cea deplină, blagosloveniia dumnâdzăiască iaste

Acestea slava, norocirea şi fericirea cea deplină vor lua şi în veci o vor moşteni, cărora linul şi cel de bucurie glas se va dzicându-să, audzi: „Veniţi, blagosloviţii părintelui mieu, de moşteniţi gătită voci A împărăţiia ceriului de la dzidirea lumii” (*Math*. gl. 25, sh. 34).

Prelumea aceasta, cea viitoare iaste de agonisit într-acesta chip dară lumea mică, adică omul, prelumea mare, adică pre această amăgelnică şi frecă

83 rtoare vreme în împărăţiia cea fără sfârşit şi fără trecut nevoindusă, a o muta şi a o primeni va putea, şi acele mai sus pomenite de fericire şi de slavă neveştedzite şi neovilite va câştiga cununi, cu carile puternicul Dumnădzău acele ale sale de demult ascunsă va descoperi minuni.

Reaoa aceeaşi lume bună îţi va fi când după a eţ pofte nu vei îmbla

Aşeadară, reaoa această lume ţie bună ţ-au fost, căci nu într-a ei, ce întru a credinţii, adică întru a soarelui cehii adevărat ai îmbiat lumină; şi supt întăritura cea decât ceriul mai vârtoasă, adică supt aşezat sub firmamentul cel mai tare ca cerul, adică te-ai întărit în nădejdea cea nestrămutată şi te-ai acoperit cu ea şi aşa mai departe.

Toate împrejurările lumii vor fi acuzatorii şi martorii păcătosului

Dar tot aşa, dacă nu te vei strădui să prefaci exemplele şi imaginile lumii amintite mai sus, ci vei umbla numai după cele văzute de ochiul trupesc şi după cele plăcute trupului, ele vor deveni mai apoi acuzatorii şi martorii tăi, şi atunci ar fi potrivit să ţi se spună: „Oare nu te-ai cunoscut pe tine însuţi, omule? Sau n-ai avut şi învăţătură? Sau ţi-a lipsit îndrumătorul şi învăţătorul? Sau ai fost nebun şi nu ai putut să înţelegi această înţelepciune?” Lucruri pe care nu vei putea să le

tăgăduieşti sau să le respingi, căci ţi s-a dăruit cugetarea Duhului, care este viaţă. De ce ai respins-o şi ai căutat cugetarea trupului, care este moarte, şi ai primit-o? Căci mărturiseşte Apostolul: „Cugetarea trupului este moarte, iar cugetarea Duhului viaţă” (*Rom*. 8, 6); prin urmare, pentru cel ce cugetă trupeşte s-a spus cuvântul: „Acesta sfârşeşte şi piere din pricina nebuniei” (*Prov*. 5, 23). Cât despre cugetarea Duhului, iată ce face: „Înţelepciunea şi-a zidit casă şi a sprijinit-o pe şapte stâlpi” (*Prov*. 9, 1); cu alte cuvinte, omul înţelept cu duhul şi-a pregătit o casă, adică împărăţia cerurilor, casă pe care a întemeiat-o pe cele şapte daruri ale Sfântului Duh, iar sufletul l-a aşezat să vieţuiască într-însa; cărei case nu i se va întâmpla nici stricăciune, nici dărâmare, căci fiind zidită din piatră, când va sufla vântul nu o va clinti.

Să fii mereu gata de răspuns pentru vremea întrebării

Aşa ţi se cuvine să ştii, în acest fel să cunoşti acestea şi să le înţelegi, pentru ca să fii în stare, când vei fi întrebat, să răspunzi; şi chiar celor care nu te întreabă, pe cât ţi-e cu putinţă, spune-le şi mărturiseşte-le că nedejdea cea fără sminteală, suppuindu-te ţi-ai aciuat, şi cu dânsa ţi-ai acoperit, i proci143.

Toate ţircumstanţiile lumii păcătosului pârâş<C.e şi dovede vor fi

Aşijderea, aceste ale lumii ţie pomenite pilde şi tipuri, de nu te vei într-acesta chip a le primeni sili, ce numai spre a trupăscului ochiu’ privi-vei şi spre a trupului poftire îmbla, acelea ţie pârâşe şi dovede îţi vor fi. Şi aceasta a ţi s-a dzice urmaliză: au singur pretine n-ai cunoscut? Au pildă nu ai avut? Au învăţătură sau învăţător în ţ-au lipsit? Au nebun ai fost şi acestea a cunoaşte înţelepciune n-ai avut? Carile a tăgădui şi bâhă a prinde nu

vei putea, căci ţie înţelepciunea duhului, carea iaste viiaţă, ţi s-au dat; căci ai lepădat? Şi înţelepciunea trupului, carea iaste moarte, ai

83 v creat, căci o ai luat? Căce înţelepciunea trupului moarte, iară a duhului viiaţă a fi Apostolul mărturiseşte (caută *Romani* gl. 8, sh. 6). Pentru înţeleptul dară cel trupăsc, aşea să dzice: „Acela va muri, căci n-au avut învăţătură" (*Pilde* gl. 5, sh. 23). Iară înţelepciunea duhului aceasta face: „Înţelepciunea zidi şie casă şi sprijeni stâlpişapte " (*Pilde* gl. 9, sh. 1). Adică înţeleptul cu duhul găti-şi casă împărăţiia ceriului, precarea în cele a Duhului şapte daruri o au întemeiat şi sufletul într-însa a vieţui ş-au aşedzat, căruia smintialăsau răzsipire nu va fi; fiind pre piatră zidită, viind povoiul nu o vă săpa.

În toată vremea fii gata, ca la vremea de întrebare a răspunde să poţi

Acestea dară, aşea a le şti ţi s-a cade şi într-acesta chip a le cunoaşte şi a le pricepe ari trebui, ca la vremea de întrebare a răspunde să poţi şi încă şi celor ce nu te vor întreba tu, precât poţi, le spune şi le mărturiseşte, căce toate ale lumii lucruri – până nu le vei toate lucrurile lumii (până ce nu le vei preface în bine) „sunt zadarnice şi vrednice de râs" (*Ier*. 10, 15).

78. *Cinci te laudă lumea, cercetează-te pe tine însuţi dacă eşti aşa precum zic oamenii; dar nici cu aceasta nu te mândri*

Dar chiar dacă lumea te laudă pentru virtutea ta, judecă-te singur pe tine însuţi, oare eşti aşa cum zice lumea sau altfel? Şi în ceea ce te priveşte să nu-i crezi mai mult pe ceilalţi, ci crede în conştiinţa ta, căci lumea nu spre binele, ci spre răul tău te laudă, pentru

83 ca să ţi se pară că ai fi ceva mai mult decât ceea ce bisv eşti. În felul acesta lumea se străduieşte să doboare

şi să sfărâme pe cei buni şi înţelepţi mai degrabă decât pe cei răi şi proşti, precum frumos spune Seneca: „Cu cât ne-am urcat mai sus, cu atât mai mult ne-am apropiat de frică” *, pentru că „trăsnetul totdeauna loveşte piscurile mai înalte” *. Nici să gândeşti că vei putea cunoaşte toate cărările lumii şi ieşirile căilor ei, căci în felul acesta lesne te vei amăgi. Cărările acestui veac sunt încurcate, aşa încât să nu te încrezi că vei putea merge drept pe cărări strâmbe, ci unde vei găsi drumul cel drept, umblând pe acesta nu-l părăsi, deoarece este greu ca umblând pe căi strâmbe să nu te perverteşti şi tu, după cum zice Solomon: „Oare poate omul să ascundă focul în sân fără să-şi ardă veşmintele?” (*Prov*. 6, 27). Aşadar, nu este posibil ca vieţuind în prietenie cu lumea, adică în trândăviile şi în fericirea ei, să nu te sminteşti puţin. Pentru aceasta, dar, ţine-te departe de dânsa şi, ferindu-te, dă-te la o parte din cărările ei, căci tocmai când ţi se arată mai blândă, atunci îţi pregăteşte laţul, şi când îţi vorbeşte mai prietenoasă, atunci se străduieşte să te zugrume, după cum mărturiseşte Ieremia (9, 8):

84·· „Vorbeşte paşnic prietenului său, iar într-însa are duşmănia”.

— Seneca, *Episi*. XIX.

** Seneca, *Quaest. nat. ad Lucillium*, II, 58: *Quare frequentercacumina montium feriuntur*?

spre bine primeni – deşearte sunt şi lucruri vrednice de râs (*Ieremiia* gl. 10, sh. 15).

78. *Când lumea te laudă, oare iaste precum dzic oamenii, singur pretine te ispiteşte; nice cu aceasta să te mândreşti* însă tu, măcar de te vei de la lume, precum în bunătăţi să fii, lăuda, către aceasta singur ţie giudecată să-ţi fii: oare precum lumea dzice, au într-alt chip să fii? Nu mai mult pre alţii pentru tine ce vor dzice.

83 ce singur ştiinţii inimii tale crede. Căci lumea nu bisv pentru binele tău, ce pentru răul tău te laudă; adică ca şi ţie să pară precum mai mult ceva decât eşti să fii, şi aşea ea mai mult pe cei înţelepţi şi buni decât pe cei răi şi nebuni, a-i oborî şi a-i dărâma sileşte. Precum frumos voroveşte Seneca: „Pre cât m-am suit mai sus, pre atâta m-am mai la frică apropiat”, şi „fulgerul totdiauna locurile înalte loveşte”. Nice să gândeşti că toate drumurile [lumii] şi ale drumurilor ei ieşiri a cunoaşte vei putea, că cu aceasta pre lesne te vei amăgi, pentru căce şuvăite căile veacului acestuia. Nice te ispiti prestrâmbete cărări că vei drept a îmbla putea, ce unde cea driaptă cale vei găsi, pre dânsa îmblând, nu o părăsi; adică că între cele îndrăptnice îmblând şi tu a nu te îndrăptnici cu nevoie iaste, precum înţeleptul grăiaşte: „Au poate dară omul a ascunde focul în sân şi veşmintele să nu-şi ardză?” (*Pilde* gl. 6, sh. 27). Aşeadară, în prieteşugul lumii, adică în îndemâna şi în norocirea ei fiind, în ceva a nu te sminti putinţă nu iaste. Pentru aceasta dară, de dânsa departe şi din cărările ei într-o parte, depărtat, te abate, căce când mai lină ţi s-a iveşte, atuncea laţuri îţi găteşte; şi când mai cu dragoste îţi voroveşte, atuncea a te zugruma sileşte. Mărturiseşte Ieremiia: „Pace priiatinului său voroveşte şi pre [ascuns îi pune lui laţuri” (gl. 84 r 9, sh. 8).

79. *Cercetează-le şi ascultă-le pe toate*; *pe cele bune primeşte-le*, *iar pe cele rele respinge-le*, *căci cele bune*, *adică cereşti*, *se deosebesc mult de cele pământeşti*

Mai este însă foarte necesar să ştii şi aceasta, că ţi se cuvine să cercetezi şi să asculţi totul, dar să păstrezi cele bune şi să izgoneşti de la tine cele rele, şi precum sunt, aşa să le judeci şi să le socoteşti drept: pentru că zice *Proverbul* (12, 5): „Gândurile celor drepţi sunt sentinţe”. Aşa vei găsi că lumea aceasta, deşi multe ţi-a orânduit şi

încă mai multe ţi-a făgăduit, nu se va ţine însă niciodată de cuvânt faţă de tine, nici nu va rămâne la un loc cu tine, nici nu vei trăi întotdeauna împreună cu ea. Şi cu toate că trupul tare se mai potriveşte cu lumea, sufletul este însă foarte deosebit de ea, căci trupul tinde spre cele pământeşti, iar sufletul spre cele cereşti, orice natură iubind cele care îi seamănă*: trupul, fiind muritor, coruptibil şi trecător, cugetă la cele muritoare, coruptibile şi trecătoare, iar sufletul, fiind nemuritor, incoruptibil şi veşnic, gândeşte la cele nemuritoare, incoruptibile şi veşnice: prin aceasta într-atâta sunt de opuse şi se deosebesc pe cât de mare este deosebirea dintre elementul uscat şi cel umed, sau între cel rece şi cel cald.

Sufletul este cea mai valoroasă parte a omului, şi trebuie să ne îngrijim de el

Pentru aceasta deci, întrucât şi sufletul omului

84 v este mai valoros şi mai de cinste, se cuvine ca el să stăpânească trupul, iar nu trupul pe el, ca trupul să meargă pe urmele sufletului, iar nu acesta după ale trupului.

80. *Nu face loc păcatului câtuşi de puţin, căci păcatul, găsind cel mai mic prilej, poate face mari răutăţi*

De toate să te păzeşti şi la toate să fii cu ochii în patru, ca să nu ţi se întâmple să zici vreodată: Am toate virtuţile şi de voi săvârşi numai un lucru – după

— Cp. Sextus Bmpiricus, *Adv. math.* VII, 92 (Philolaos), 116 (Demokritos).

79. *Toate cearcă şi ascultă, cele bune opreşte, cele rele izgoneşte; că cele bune, adică cereşti, din cele rele, adică pemînteşti, mare deosăbire au*

Însă şi aceasta a şti foarte ţi s-a cade, căci toate a asculta şi a cerca ţi s-a cade. Cele dară bune opreşte, iară cele rele de la tine le izgoneşte, şi precum sunt, aşea drept

le giudecă şi le socoteşte, precum dzice: „Carile ce cunoaşte grăiaşte, giudeţul ai dreptăţii iaste” (*Pilde* gl. 12, sh. 5). Şi aşea vei afla precum lumea aceasta, măcar că multe ţi s-au giuruit şi spre mai multe ţi s-au adeverit, însă ni ce odănăoară într-un cuvânt sau cu tine într-un loc va sta, nici în fără sfârşit cu dânsa vei putea custa. Şi trupul cu lumea măcar că foarte să potriveşte, însă sufletul de dânsa foarte să deosăbeşte; căci trupul spre cele peminteşti, iară sufletul spre cele cereşti caută, căce „fetecare fire cele şie asemenea iubeşte” 144. Trupul dară muritoriu, putredzătoriu şi trecătoriu – muritoarele, şi putredzătoarele şi trecătoarele – iară sufletul nemuritoriu, neputredzătoriu şi vecinic – nemuritoarele, neputredzătoarele şi vecinicele oglindeşte; cu aceasta dară atâta împotrivire şi deosăbire au, cât stihia uscată de cea umădă, sau cât cea rece de cea fierbinte145.

Sufletul cea mai vrednică parte iaste; *aceasta trebuie grijită*

Pentru aceasta dară sufletul al omului mai vrednic şi mai mare fiind, el pe trup, iară nu trupul pe dânsul a stăpâni trebuie, şi trupul după dânsul, iară nu el după trup, a îmbla fă146.

80. *Nicecum loc păcatului să nu dai*; *căci păcatulcât* [*de mică*] *pricină aflând, mari răutăţi a lucra poate*

De toate păzit şi în toate grijit fii; nici să cumva vreodănăoară dzici că „toate alalte bune le am” şi de vei una numai rea, adică după a trupului poftă ceva face ce va fi? Căci păcatul prilej şi pricină cearcă, pofta trupului – ce-o să fie? „Căci păcatul caută doar un prilej, şi după aceea îi este uşor să se întindă, pentru că dintr-o scânteie se aprinde focul” (*Eccl*.11, 34), „şi focul niciodată nu zice: ajunge” (*Prov*.30, 16). Iar aceasta, adică păcatul, nu o dată pe săptămână, sau o dată în an, ci niciodată în toată viaţa

ta să nu-l făptuieşti, deşi singur Dumnezeu este fără de păcat. Osteneşte-te şi te străduieşte să nu greşeşti şi să nu urmezi pofta trupului tău, căci dacă laşi o singură dată frâu liber poftei şi dorinţei tale, de aci încolo multe nebunii urmează, şi ea prinde îndrăzneala să te afunde m şi mai adânci prăpăstii ale păcatelor; iar după un păcat vin multe altele, martor este Apostolul (*Rom*. 6, [1]* acolo unde zice că trupul are o altă lege decât aceea a sufletului şi alte obiceiuri, adeverind: „Văd altă lege în mădularele mele, care se războieşte cu legea minţii mele" (*Rom*. 7, 23).

81. *Poftele lumeşti*, *adică păcatele*, *scurtează viaţa*

Dar chiar de vei asculta îndemnurile lumii şi vei umbla după voile trupului nu numai o dată pe săptămână sau pe an, ci să zicem în toate zilele şi ceasurile vieţii tale, la ce-ţi foloseşte? Cu adevărat numai acest câştig dobândeşti că de-ar fi să ai o viaţă mai lungă, păcatul ţi-ar scurta-o, şi astfel tot puţină plăcere şi prea scurtă viaţă ţi-ar rămâne, iar cu aceea care trece, scurtând-o, şi mai mult o isprăveşti, precum frumos zice Solomon în *înţelepciunea* sa [5, 14]: „Aşa şi noi care ne-am născut, ne-am sfârşit". Iar dacă te bizui pe lungimea vieţii, socotind că vei avea timpul să te laşi de rele şi de plăcerile trupului, ai să auzi pe neaşteptate cuvântul proroculuі: „Orânduieşte-ţi casă, căci vei muri şi nu vei mai trăi" (*îs. 38, 1*). De aceea cercetează-te singur pe tine şi mergi de la un capăt al vieţii la celălalt, dându-ţi socoteala de tine însuţi, căci după cum îţi spun, până la urmă vei constata că săptămânile îţi sunt scurte şi că prea puţin vei umbla după voile trupului tău, oricât de mult ai trăi.

— Citat greşit interpretat, iară de-aciia a să lăţi pre lesne îi iaste şi „dintr-o scântec se va aprinde foc" (*Eclisiastul* gl. 11, sh. 34) şi „focul nici odănăoară va dzice: agiunge" (*Pilde* gl. 30, sh. 16). Şi aceasta, adică facerea

păcatului, nu într-o săptămână sau într-un an o dată, ce aşeaşi macat odănăoară, în toată viaţa ta (măcar că fără greşeală, unul Dumnădzău), a nu greşi şi poftei trupului tău a nu te smomi sileşte şi prea nevoiaşte. Căci numai o dată voia şi pofta desfrânându-să, multe nebunii de-aciia pre urmă îi urmaliză şi spre mai mari şi mai adânci de greşele bezne a-l răni cutealiză, că „dintr-un păcat multe să fac", martor Apostolul (*Rom*. gl. 6, sh. [1]), şi de-ciia trupul altă de a sufletului deosăbită lege dobândeşte şi streine obicee agoniseşte. Adeverealiză Apostolul: „Vădz altă lege în mădulările mele oştind asupra legii minţii mele (*Romani* gl. 7, sh. 23).

85 r 81. *Poftele lumeşti, adică păcatele, viiaţa scurtealiză* şi macara că de vei şi cuvintele lumii asculta şi după trupeştile voi vei îmbla, şi nu într-o săptămână sau într-un an o dată, ce aşeaşi în toate dzilele vieţii tale şi în tot ceasul custului tău, ce-ţi folosesc? Că adevărat acesta folos ai, că de ţ-ari şi ceva viaţa mai lungă fi, mai scurtă o fac; şi aşea tot puţină desfătarea şi scurtă-ţi iaste viaţa şi din ceas ce trece, încă mai scurtând-o o sfârşeşti, precum frumos Solomon întj-i ale sale grăiaşte *înţelepciuni*: „Noi dară, carii născuţi suntem, totdiauna sfârşiţi a fi" (gl. 5, sh. 13). Şi măcar că în lungimea vieţii de te simeţeşti, socotind că vei avea vreme de răutăţi şi de ale trupului pofte să te părăseşti, dară de năprasnă de ţi se va acela al Proroculuі cuvânt grăi: „Orânduiaşte casa ta că vei să mori, şi nu vii fi viu" (*Isaiia* gl. 38, sh. 1). Însă tu singur pretine te cearcă, şi dintr-un capăt al vieţii tale sama luându-ţi, aliargă; că precum dzic eu, că scurte îţi vei săptămânile afla şi prea puţin întru desfătările lumii îţi va fi a îmbla încă când ai trăi cât de mult.

82. *Adu-ţi mereu aminte de trei lucruri*: *moartea, învierea şi dreapta judecată ce va să fie*

Dar în orice împrejurare şi în fiecare ceas mai ales aceasta să nu-ţi iasă din minte şi din cuget: M-am născut? Prin urmare voi muri! Voi muri? Atunci voi şi învia! Voi învia? prin urmare, în mod necesar mă voi înfăţişa şi la înfricoşătoarea şi dreapta judecată a lui Dumnezeu. Drept care spune Ecleziasticul [*îs*, Sir. 33, 15]: „Împotriva binelui este răul, iar împotriva răului este binele”; aşadar, nu se ştie când va veni moartea, dar este adevărat că o dată fiecare va muri. Şi tot el zice: „Adu-ţi aminte ca moartea nu zăboveşte” (*Ecl*. [*îs*, Sir.] 14, 12) şi în *Noul Testament* zice: „Veni-va stăpânul slugii aceleia în ziua şi ceasul în care nu se aşteaptă” (Le 12, 46). Iată dar că în niciun chip nu poţi pune soroc vieţii tale, crezând că vei trăi unul, zece sau o sută de ani, pentru că nu numai anul sau ziua de mâine, ci nici respiraţia următoare nu este ştiută şi sigură. Aşadar, nici clipa trecută, nici cea viitoare nu-ţi aparţin, căci cea care a trecut s-a dus şi nu poţi s-o întorci înapoi, pentru că s-a şters din viaţa ta, iar cât priveşte pe cea care va veni, nu eşti sigur că o vei ajunge şi vei trăi; aşa că, după cum n-ai ştiut atunci când te-ai născut, tot aşa nu ştii când vei muri, şi precum nu cunoşti care va fi ceasul sfârşitului tău, tot aşa nu vei şti când va fi jumătatea vieţii tale. De aceea să nu care cumva să socoteşti zicând: jumătate din viaţa mea voi mânca şi mă voi desfăta în lume după cum îmi place, iar în cealaltă jumătate îmi voi purifica sufletul de necurăţiile făptuite; căci dacă laşi păcatul atunci când te lasă el, ce vei folosi? Dacă zici că te laşi de păcat la bătrâneţe, din cauza neputinţei te laşi şi nu-l faci. Însă fericit este acela care, deşi poate, totuşi nu face păcatul. Pentru care zice Ecle ziastul (12, 1): „Adu-ţi aminte de creatorul tău în zilele tinereţii tale”. Nici să zici: mare este mila lui Dumnezeu, şi nu va ţine socoteala tuturor păcatelor mele, căci „mila şi mânia vin repede de

la Dumnezeu” (*Ecl*. [*îs*, Sir. 16], 13).

82. *Trei lucruri pururea pomeneşte*: *moartea*, *învierea şi dreapta ce va să fie giudecată*

Mai cu de-adins însă, aceasta în toată vremea şi peste tot ceasul din minte şi din chitială să nu-ţi iasă, adică: „Născutu-m-am, muri-voiu muri-voiu şi iarăşi înviia-voiu, înviia-voiu şi la straşnica şi driapta dumnădzăiască giudecată a ieşi în iaste”. După aceasta: „Împotriva binelui, răul, iară împotriva vieţii, moartea iaste”, dzice Eclisiastul (gl. 33, sh. 15). Moartea dară neadevărat când, iară adevărat o dată a muri, şi iarăşi acela dzice: „În minte să-ţi fie că moartea nu va zăbăvi” (*Eclisiiast*. gl. 14, sh. 12). Şi în zvântul *Noul Testament*: „Veni-va (dzice) Domnul slugii aceiia în ceasul carile nu va şti el” (*Luca* gl. 12, sh. 46). Pentru aceasta învaţă: „Străjuiţi, căci nu ştiţi când fi lui omenesc iaste să vie” (*Math*. gl. 24, sh. 42; şi *Luca* gl. 12, sh. 40). Iată dară că nicecum ţenchiul vieţii tale, un an, sau dzece, sau o sută să pui nu iaste; că nu numai annul sau dzua ce vine, ce aşeaşi şi răsuflarea a doua, neadevărată şi neştiută-ţi iaste. Aşeadară, nici cea trecută, nici cea viitoare minută a ta iaste; căce cea trecută au trecut, precarea a o mai întoarce nu poţi, şi aceala din viaţă ţi s-au scurtat, iară cea viitoare precum o vii agiunge, nu te vei adeveri. Şi precum dară când te vei naşte n-ai ştiut, aşea când vei muri nu vei şti. Şi precum ceasul morţii tale carile va fi nu cunoşti, aşea nice giumătatea vieţii tale care* dzi va fi nu vei pricepe. Pentru aceasta să nu cumva socoteşti dzicând: giumătatea vieţii mele voi mânca, bea şi prelume mă voi cum în place desfăta, iară în cea rămasă giumătate, sufletul de cele mai denainte de mine cu spurcăciuni întinat în voi curaţi. Că de vei lăsa păcatul când pe tine te lasă, ce folos vei avea? Căce în bătrâneţe părăsindu-l, atuncea, neputând, nu-l faci, iară cel ce poate şi nu-l face

fericit iaste. „Pentru aceasta adu-ţi aminte (dzice *Ecclisiastul*) de plăsmuitoriul tău în dzilele tinereţelor tale” (gl. 12, sh. 1). Nice să dzici: mila lui Dumnădzău iaste mare şi toate păcatele mele

83. *De vei trăi până la o sută de ani, poate că vei afla timp de pocăinţă; dar dacă nu vei ajungenici până la o sută de minute, iată că ţi se cade să fii pururea îndreptat şi pocăit* însă dacă ar fi după voia lumii, care te învaţă să socoteşti drept soroc al vieţii tale o sută de ani, adică dacă ai umbla după voia şi învăţătura ei timp de cincizeci de ani, iar restul de cincizeci să te cureţi de relele pe care le-ai făcut şi să te pocăieşti – de-ar fi aşa, bine-ar fi. Dar dacă datorită acelor desfătări vei mânia pe Dumnezeu şi nici nu vei apuca cei cincizeci de ani, sau chiar dacă îi vei apuca, vei muri într-al cincilea ceas după cei cincizeci de ani şi nu vei găsi vreme de întoarcere şi de pocăinţă? Rău, rău, de trei ori rău va fi de tine, că nu-ţi va rămâne vindecare! Vai, vai şi de trei ori vai ţie că nu ţi se dă mângâiere! De aceea dar trupul tău să dorească mereu ceea ce ar vrea sufletul tău în ceasul ieşirii din el. Dar să zic că s-ar întâmpla să trăieşti şi restul de cincizeci de ani potrivit socotelii despre care am vorbit, aceasta ar fi cu mare primejdie, căci obişnuindu-te cu răul, greu este să te dezobişnuieşti, cum mărturiseşte Ieremia (13, 23): „De-şi va schimba negrul pielea şi pantera culoarea tărcată, veţi putea şi voi face binele când v-aţi învăţat cu răul”.

84. *Dreaptă socoteală pune la temelia vieţii tale* Fă deci un calcul bun şi o judecată dreaptă a duratei vieţii tale şi fii un adevărat contabil şi un drept judecător al anilor tăi.

85. *Zilele vieţii noastre sunt şaptezeci de ani; dacă suntem în putere optzeci; iar peste aceştia, boală de nevindecat*

Uşor poţi cunoaşte că „zilele vieţii tale vor fi şaptezeci sau optzeci de ani (cu toate că şi pe aceştia cu multe necazuri şi dureri îi vei străbate), iar cei ce vor fi după ei înseamnă durere netămăduită şi boală fără leac” [Ps. 89, 11]. Dar când vei fi încă tânăr sau în vârstă mai fragedă, să nu socoteşti că mai târziu, când vei ajunge la vârsta neputinţei, te vei cuminţi nu va pomeni, căci: „Mila şi mânia de la dânsul de sirg să apropie” (*Eclisiasteic>ul* gl. 13 [16], sh. [13])

83. *De vei trăi până la o sută de ani, poate vremea de poca<a>ale să afli; dară de nu vei până la 100 de minute agiunge*? *Iată pururea grijit, pocăit a fi ţi s-a cade* însă de va după a lumii poftăcarea te învaţă socotială fi, adică ţenchiu vieţii tale 100 de ani, puind 50 după ale ei învăţături şi pofte îmblând, iară 50 de cele rele a te curaţi şi a te pocăi, de va fi aşea, bine va fi; dară de vei cu poftele cu acelea pre Dumnădzău mânia şi nice la cei 50 nu vei agiunge, sau de vei şi agiunge, dară de vei peste cei 50 al cincilea ceas muri şi vreme de căinţă şi de pocăinţă nu vei găsi? Rău va fi, rău, rău, de trei ori rău! şi Hac nu va fi, vai, vai, de trei ori vai! şi mângâiare nu iaste! Pentru

86 v aceasta dară totdiauna aceia trupul să-ţi poftească̆carea în ceasul ieşirei sufletului din sine ari pofti. Însă de ai şi trăi măcar acei rămaşi 50 de ani să dzic, într-acea socoteală, aceasta foarte cu primejdie iaste; şi cu răul învăţându-te, a-l dezvăţa cu nevoie iaste, mărturiseşte Ieremiia: „De va putea arapul pieliţa sa muta şi pardosul pistruirea sa, veţi putea şi voi face binele, dacă aţi învăţat răul” (gl. 13, sh. 23).

84. *Driaptă socotială vieţii tale pune*

Pune dară bună socoteală şi driaptă giudecată vremii vieţii tale şi adevărat sămăluitoriu şi giudecătoriu annilor tăi te fă.

85. *Dzilele anilor tăi, tot 70 de ani, iară cât de in putere, 80; ce e mai mult, boală nevindicată*

Aceasta dară foarte prelesne a cunoaşte vei putea, cace dzilele anilor tăi 70 sau 80 de ani – măcar că şi aceştia cu multe învăluiri şi dureri îi vei petrece – iară cei mai mulţi peste măsură, durere netămăduită şi fără liac boală iaste [*Ps*. 89, 11]. Iară când în tinereţe sau în mai tânără vârstă vei fi, nu socoti că după ce la cea neputincioasă vârstă vei agiunge, atuncea din

24 259

de nebuniile poftelor tale şi te vei lăsa de neorânduielile tinereţii tale; căci tu contezi pe optzeci de ani, dar ce se va întâmpla dacă nu vei ajunge nici până la opt ceasuri sau nici până la un ceas, şi pe neaşteptate te va lega în lanţurile ei moartea şi te va azvârli pe marginea prăpastiei? după cum se spune: „Nu ştie omul sfâr

87 r situl său, ca peştii care se prind cu undiţa cea rea” (*Ecl*. 9, 12).

Nu ştii în care dintre cele şapte vârste ale vieţii tale vei muri încearcă să mai afli şi aceasta şi gândeşte-te mult ca să pricepi: în cei optzeci de ani ai schimbat şapte vârste; dar dintre cele şapte vârste ştii în care vei muri? Nu! Şi măcar dacă aceasta s-ar întâmpla în vârsta de pe urmă, adică la bătrâneţe, care este – cum se ştie – mai aproape de moarte şi în care te poţi păzi de capcanele lumii, căci ajungând la acea vârstă, ştii sigur că ai ajuns la vârsta morţii; însă în celelalte şase vârste necoapte şi nebune ţi se cade să te păzeşti cu tot sufletul şi cu toată grija, căci moartea vine nu numai în anumite vârste, ci în oricare ceas şi clipă, iar când şi cum va veni nimănui nu i s-a dezvăluit. De aceea socoteala adevărată şi temeinică este să păzeşti cuvântul Ecleziastului (7, 17) acolo unde zice: „Nu păcătui mult şi nu te înrăi, ca să nu mori când nu

ţi-e timpul”.

Pilda morţii ia-o însăşi din viaţa ta

Aşadar, gândeşte drept şi socoteşte bine şi ia pildă de la tine însuţi şi pricepe cum, încă în viaţă fiind, eşti pe jumătate mort; iar dacă nu poţi [cugeta] la

87 v tine, poţi să te gândeşti la altul, dacă este vreo deosebire între el când doarme şi unul mort, sau seamănă el atunci cu altcineva decât cu un mort? Tot aşa [gândeşte-te], când te culci, eşti sigur că te vei mai scula? * Nu! Nici nu vei şti aceasta cu un calcul nezdruncinat, ci cu două: sau te vei scula din somn a doua zi, sau din morţi la a doua venire? De aceea dar, în toate zilele vieţii tale, când te culci să dormi, să fii gata de moarte, căci nu ştii când te vei scula, fapt la care

„* Cp. Seneca, *Epist*. XWX.

? 6Q

nebuniile poftelor tale te vei înţelepţi şi de cele ale tinereţelor fără ispravnicii te vei părăsi; că tu la 80 de ani gândind, dară de nu vei până la 8 ceasuri sau până la un ceas agiunge, şi fără veste moartea întru ale sale te va legături strânge şi de malul prăpăştiii cei fără fund te va împinge? Precum dzice: „Nu ştie omul sfârşitul său, ce ca peştile să prinde cu undiţa” (*Eclisiiastul* gl. 9, sh. 12).

Din 7 vârste a vieţii, încarea vei muri neştiută-ţi iaste încă şi aceasta a şti ispiteşte şi a cunoaşte foarte chiteşte: că în 80 de ani, 7 vei să muţi vârste; şi într-acele 7 vârste oare ştii încarea sfârşitul îţi va fi? Ba! Şi măcar că cea mai decât toate pre urmă, adică bătrâneţele, precum cu moartea mai di-aproape vecină iaste ştiut iaste, încarea şi mai pre lesne poţi de laţurile lumii a te păzi, căci la acea vârstă agiungând, adevărat la vârsta morţii cea ştiută şi cunoscută ai agiuns. Însă în cele 6 mai necoapte şi mai nebune vârste, cu toată inema şi cu întriagă nevoinţă iaste

să te străjueşti, căci moartea nu numai pe vârste, ce aşeaşi pre ceasuri şi pre toate minutele stăpâneşte; şi, cum şi când va veni cuiva macara nu dezcăleşte. Iară cea temeinică şi adevărată socotială aceasta iaste: „Să nu faci multe necurăţeşte, nice să fii nebun, ca să nu mori nu în vremea ta” (*Eclisiiastul* gl. 7, sh. 18).

PÂtda morţii de previaţa ta ia

Socotială dară bună şi întriagă chitială pune şi singur de pretine pildă-ţi agoniseşte şi aceasta priveşte, că tu încă viu fiind, iară giumătate eşti mort; şi pretine de nu, iară pre altul în somn fiind a privi poţi: au are vreo despărţire sau despre cel mort vreo deosăbire şi cui să asamănă, fără numai mortului. Aşijderea, au culcându-te, precum te vei scula te vei adevărat? Ba! Nici cu un gând aşedzat te vei şti, ce cu două A, adică sau a doua dzi din somn, sau la a doua venire din morţi te vei rădica. Pentru aceasta dar în toate dzilele vieţii tale, când spre dormire te culci, spre moarte gata să fii, de vreme ce când scularea îţi va fi se potriveşte următorul cuvânt: „Nu te lăuda cu ziua de mâine, căci nu ştii ce ascunde ziua următoare” (*Prov*. 27, 1).

Despre cele şapte vârste ale vieţii omeneşti şi despre faptul că viaţa omului este ca poama

Cea dintâi vârstă sau floarea vieţii omeneşti este aceea a prunciei. Când te-ai născut pe lume prunc ţi se cade să ştii că nu te-ai născut pentru altceva, ci doar ca, venind la credinţă, să-l cunoşti pe creatorul şi dumnezeul tău, şi cunoscându-l să-l slăveşti, precum frumos vorbeşte despre aceasta un învăţător oarecare, zicând: „Pruncul de abia născut este de îndată chemat la învăţătura credinţei, pentru ca, păcătuind, îndată să se îndrepte către pocăinţă” (*Constantiu*, *C. III*, cap. 34).

Aşadar, de vreme ce Dumnezeu te cheamă încă din

frageda vârstă la pocăinţă, tu mergi în toate zilele vieţii tale către pocăinţă, şi de la acest drum să nu te abaţi la stânga sau la dreapta, precum te învaţă Prorocul zicând: „Aceasta e calea, umblaţi pe dânsa”.

(*îs*. 30, 21; vezi şi *Mt*. 18, 3). Iar în alt loc Domnul nostru spune despre apostolii săi, pe care, cunoscându-i curaţi şi fără de răutate, îi denumeşte prunci: „Mărturisescu-ţi ţie părinte, stăpâne al cerului şi al pământului, că ai tăinuit acestea celor înţelepţi şi pricepuţi şi le-ai dezvăluit pruncilor” (*Mt*. 11, 25).

De asemenea, pruncia este model şi exemplu pentru celelalte vârste: fiind omul într-însa lipsit de răutate, crescând zi de zi şi înaintând spre celelalte vârste coapte; aceasta arată că se cuvine ca omul, pe zi ce trece, să crească în pocăinţă şi în cunoaşterea lui Dumnezeu. De asemenea, necunoscând încă binele sau răul, arată că nu face nimănui nici bine, nici rău. Dar celelalte

— Cf. Petri Berchorii, *Reductoritim morale*, t. II, III, c. III, *De infantia*: *Sicut dicit Constantinus* [În Pantechni], lib. 3, cap. 34: *Infans noviter natus est iuvenis noviter ad religionem vocatus*, vei *peccatornoviter ad poenitenţiam adductus*, *vei praelatus noviter ad dignitatem promotus*.

nu ştii; la care lucru cuvântul acesta s-ari a chema putea: „Nu te lăuda pre cea de mâine, necunoscând ce va să areate dzua ce iaste să vie” (*Pilde* gl. 27, sh. 1).

Pentru cele şapte a vieţii omeneşti vârste şi viiaţa omului ca poamali7

Întâia dară vârstă şi floarea vieţii omeneşti prunciia iaste. Când prelume prunc ţi-ai născut, aceasta să ştii că nu pentru altă ceva te-ai fără numai spre credinţă viind, pre Dumnădzău plăsmuitoriul tău să cunoşti, şi cunoscându-l, să-l proslăveşti. Precum frumos oarecine grăiaşte: „Pruncul de curând născut iaste de curând spre a

credinţii învăţătură chemat, sau păcătos de curând spre pocaanie adus" (*Constantin*, Cartea 3, gl. 34) 148.

Aşeadară, din prunciia ta spre pocaanie chemat fiind, în toate dzilele vieţii tale spre pocaanie pasă şi dintr-aceia cale în driapta sau în stânga nu te abate, precum Prorocul învaţă: „Aceasta iaste calea! îmbiaţi pre dânsa" (*Isaiia* gl. 30, sh. 21; caută *Math*. gl. 18, sh. 3). Şi într-alt loc, Domnul nostru, pentru apostolii săi, pre carii cunoscându-i Domnul în curăţie şi în nerăutate, prunci minutei îi numeşte, dzicând: „Mărturisăscu-mă ţie, Părinte, Domnule a ceriului şi a pământului, căci ai ascuns acestea despre înţelepţii şi pricepătorii, şi li-ai descoperit minuteilor" (*Math*. gl. 11, sh. 25).

Aşijderea prunciia, tipos şi pildă ale altor vârste iaste, adică fără nice o răutate fiind, şi deciia din dzi în dzi crescând, către acele mai coapte vârste mărgând; adică precum s-ar cădea, din dzi în dzi, pocaaniia, şi către Dumnădzău cunoştinţa să criască arată. Aşijderea binele sau răul necunoscând, adică nemărui bine sau rău făcând, arată că celelalte vârste nu cu mintea prunciei, ce cu răutatea ei să îmblăm, precum şi Apostolul învaţă: „Să nu copii cu socotiala fiţi, ce vârste să nu imite mintea* prunciei, ci nerăutatea ei, după cum ne învaţă Apostolul: „Să nu fiţi prunci la minte, ci în nerăutate fiţi prunci" (*I Cor*. 14, 20). 88 v De aceea fă-te prunc cu nerăutatea, iar la minte, ca şi pruncul, în fiecare zi să creşti şi să te ajutorezi.

A doua şi a treia vârstă

A doua şi a treia vârstă, sau legarea florii vieţii omeneşti este copilăria şi aşa-zisa adolescenţă, la care vârstă ajungând omul, este ca şi floarea: de se va lega la vreme bună, ea face roadă bună, iar de se va lega la vreme rea, face şi roadă rea. Aşa şi tu, deprinde-te de la aceste

vârste cu poruncile lui Dumnezeu, potrivit cuvântului: „Ca să dau celor fără de răutate agerime, la minte şi copilului tânăr simţire şi înţelegere” (*Prov.*1, 4). Pentru că în vârstă copilăriei tale poţi lega sau apucături şi obiceiuri bune sau rele, iar cele pe care le vei dobândi de copil le vei moşteni până la bătrâneţea ta, la care se potriveşte cuvântul: „Cele ce nu le-ai strâns la tinereţe cum pofteşti să le ai la bătrâneţe?” *(Îs.*] *Sir*. 25, 5). În vârstă copilăriei tale vei învăţa legea, iar în adolescenţă** te vei deprinde cu învăţătura multă, în copilărie vei învăţa să suporţi educaţia, iar în tinereţe vei dobândi minte* * * şi învăţătură şi cu toate că nu vei putea pricepe lucrurile deplin şi cum se cuvine, totuşi, legând rod la vreme potrivită, cu timpul vei mânca acel rod copt şi dulce, adică punând temelie adâncă şi groasă, vei zidi pe ea un palat mare, înalt şi frumos.

Aceasta dar este datoria părinţilor faţă de copiii lor, ca sfătuindu-i şi educându-i să le pună temei 89 r învăţătura Sfintelor *Scripturi*, nu cumva să se întâmple ca omul să rămână ca animalul, iar cel viu ca mortul, căci stă scris: „Acesta se sfârşeşte cu ceifneânvăţaţi” ([*Prov.*] 5, 23). Dacă vei căuta, vei găsi multe scrieri sfinte, sau altele demne de cinste şi de crezare despre copiii binecrescuţi şi educaţi, care s-au deprins cu legea

* γνώσις, aci şi în rândurile următoare. ** εις την νεότητα = *Ut*. „În tinereţe”, greşit în loc de „adolescenţă”, tinereţea fiind vârstă a patra (v. mai jos). * * * γνώσις.

CU răutatea pruneşori să fiţi” (*Cartea* 7, *Cor*. gl. 14.

sh. r p pru Iar
20). ăutate nc fii,ă şi
Pentru a runcul,
aceasta precu aşea
cucu m

mintea în toate dzile, tu creşte şi te agiutoreş te.

A doua şi a treia vârstă

A doua şi a treia vârstă, sau legătura florii a vieţi omeneşti, copilăriia şi cătărigiia iaste, la care vârstă omul agiungând, precum floarea de va fi în vreme bună lega, bună poamă face, iară de in vreme rea, rea poamă va face. Aşea tu, din vârstele acestea, dumnădzăeştilor porunci te învaţă, precum dzice: „Să se dea copiilor isteciune şi tinereilor ştiinţă şi înţelegere” (*Pilde* gl. 1, sh. 4). Căci în copilărie sau bune, sau rele deprinderi sau obicee vei putea lega, şi carile în cătărigie vei agonesi în bătrâneţe le vei moşteni. De care lucru, împotrivă să dzice: „Carile în tinereţe nu le-ai adunat, cum în bătrâneţe le cerci? (*Eclisiastul* gl. 25, sh. 5). În copilărie, legea vei învăţa, în cătărigie isticiunea vei deprinde. În copilăriepediapsa a sufferi vei învăţa; în cătărigie învăţătura şi mintea vei agonisi. Şi măcar că deplin şi cum să cade a pricepe nu vei putea, însă frumoasă vreme poama legând, iarăşi cu vreme dulcea roadă vei mânca. Sau adâncă şi groasă temelie lepădând, mare şi înaltă şi frumoasă deasupra vei zidi casă. Aceasta dară către fiii săi a părinţilor datorie iaste, ca certându-i, pedepsindu-i, în învăţătura *Svintelor Scripturi* a-i întemeia li să cade; să nu cumva om ca

dobitocul şi viu ca mortul să fie; căce să dzice: „Acela va muri, căci n-au avut învăţătura” (*Pilde* gl. 5, sh. 23). Mai vârtos încă pentru copii certaţi şi pedepsiţi fiind în legea Domnului învăţaţi, de vii svintele sau şi alte de citit vrednice scripturi cerca, pre mulţi vei afla carii în copilărie cu vârstă, însă în bătrâneţe cu mintea era. Precum cei trei copii, Ananiia, Azariia şi Misail, şi asemenea Daniil, soţiia lor; David, mic între fraţi şi mai mic încasa părintelui său fiind [*Ps*. 151, 1], spre lui Dumnezeu. Aceştia, deşi fiind de vârstă frageda, la minte s-au dovedit asemenea celor bătrâni. Aşa au fost cei trei copii Anania, Azaria şi Misail, împreună cu tovarăşul lor Daniil; David, care era cel „mai mic dintre fraţii săi şi mai tânăr în casa tatălui său” [*Ps*. 151, 1], care a fost uns rege de către prorocu-Samuil, iar pe uriaşul Goliat l-a ucis cu praştia, salvând poporul lui Israil; apoi fiul său Solomon, care de copil a întrecut pe toţi oamenii în înţelepciune; tot aşa cei şapte fraţi Maccabei, care păzind povăţuirea mamei lor şi urmând-o, n-au ascultat de tiran şi, negustând carne de porc, au respectat legea şi n-au vrut să ştie de foc şi moarte; dar de care să-ţi pomenesc mai întâi? Tot acolo vei găsi mulţi, nenumăraţi, care la fel ca aceştia în vârsta copilăriei fiind, au arătat şi au săvârşit nenumărate fapte bătrâneşti şi demne de laudă. Iată cum cinstita învăţătură i-a transformat

89 v pe ei, care aveau chip de om, în [oameni cu minte îngerească. Dimpotrivă, copiii needucaţi şi nestruniţi, din chip omenesc se schimbă în [oameni cu minte dobitocească.

Căci să ştii bine că omul se deosebeşte de animalele neraţionale prin minte şi prin învăţătură; lipsindu-i acestea, omul devine mai rău chiar şi decât animalele patrupede. Cu aceasta se potriveşte foarte bine cuvântul unui poet persan, care a zis: „Prin raţiune** omul este mai

bun decât animalul; dar animalul se arată mai bun decât omul dacă omul nu socoteşte* * * drept şi nu grăieşte drept” * * *. Iar după cugetarea aceasta vezi ce spune şi Prorocul: „Duhul a oprit minciuna” (*Mih*. 2, 11), adică este preferabil a muri decât a spune minciuni.

VERS

Crescând needucat copilul mic animal se socoteşte,
Iar când a devenit bărbat bou mare se numeşte.

* σΧήμα = … chip”, „formă”, „aparenţă”.

** τό λογικόν = „partea cuvântătoare”, „facultatea gândirii”.

* * * δέν συλλογίζεται.

* * ** Saadi, *Gulistan*, prefaţa: „Doar prin grai deosebire-i între om şi dobitoc, / dar te-ntrece-acesta dacă adevăr nu spui de loc” (trad. *rom. cât.*, p. 22.

Împărăţiie de la Samoil Prorocul s-au pomăzuât şi pre Goliath uriiaşul cu prăştiuţa au omorât şi mântuinţă nărodului lui Israel au făcut; după dânsul, fiiul său, Solomon, în copilărie pre toţi oamenii cu înţelepciunea au întrecut. Aşijderea cei 7 fraţi Maccavei, carii ai maicii lor învăţătură ţiind şi ascultând, pre tiran nu ascultară şi porcină a mânca legea nu călcară, moartea şi focul în seamă nu băgară149; şi de carii să-ţi mai pomenesc? Că ea acestea mulţi şi nenumăraţi vei afla, carii multe şi nenumărate, în copilărie fiind, bătrâneşti şi de laudă vrednice au lucrat şi fapte au arătat. Iată dară că învăţătura cinstită pre dânşii în chip omenesc fiind, cu minte îngeriască i-au prefăcut, împotrivă, copii nepedepsiţi, din chip omenesc în minte dobitocească să primenesc.

Însă aceasta foarte să ştii, că omul cu mintea şi cu învăţătura din dobitoace să alerge, iară aceasta lipsind, şi decât dobitocul mai rău iaste. Cătră aceasta un cuvânt a

unui stihotvorţ persesc foarte să cuvine, carile dzice: „Omul cu socotiala mai bun iaste decât dobitocul; dobitocul decât dânsul mai bun, dacă nu va grăi drept” 150. Da această socotiala, vedzi Prorocul ce grăiaşte: „Măcar de n-aş fi bărbat, având duh, decât să grăiesc minciuna; adică mai bine mort, decât viu mincinos a fi” (*Michea* gl. 2, sh. 11).

STIH

Copilul neînvăţat, dobitoc mic creşte, fără mare făcândusă, bou mare se numeşte

Căce pediapsa şi învăţătura lipsind, nu numai în copilărie, ce aşeaşi şi în bătrâneţe, tot dobitoc se va numi, şi asemenea celor fără socotiala se va socoti. Pentru copiii nepedepsiţi şi neînvăţaţi frumoasă pildă

Căci lipsind învăţătura şi povăţuirea, nu numai în vârsta copilăriei, ci chiar şi la bătrâneţe, tot animal se va chema omul şi se va asemăna cu animalele neraţionale. Pentru copiii needucaţi şi nedisciplinaţi ai un frumos exemplu în copiii aceia care, pentru că şi-au bătut joc de prorocul Elizeu, au fost sfâşiaţi de urşi (vezi *IV Imp*. 2, 23). Iar pentru copiii educaţi, care au drept păzitori pe îngeri, vezi la *Matei* întreg capitolul 18 şi mai ales versul 10.

Vârsta a patra

A patra vârsta, sau rodul de curând legat al vieţii omeneşti este tinereţea, care este ca un fruct a cărui calitate ca dulceaţă sau amăreală nu s-a stabilit încă, de aceea trebuie să fie bine păzit şi nevătămat păzită, ca nu cumva să se întâmple să vină gândacul să-l strice, sau păianjenul să-l învăluie cu pânza, căci cât de puţin l-ar strica, greu va mai ajunge la dulceaţa şi la gustul ce urma să aibă când se coace.

Tot aşa, tânărul la toate trebuie să ia seama şi de toate să se păzească, deoarece are duşmani mai mulţi la

această vârstă decât la alta. Mai întâi, pentru că această vârstă este însăşi vârsta tinereţii, care este oarecum rătăcită şi neaşezată. În al doilea rând, la această vârstă sângele este mai abundent, adică poftele sporesc cu prisosinţă, fiind mai numeroase şi mai puternice decât la celelalte vârste, de care trebuie să ne păzim foarte mult, cum ne învaţă Apostolul: „De poftele tinereşti fugi, urmează dreptatea, credinţa, dragostea şi pacea" (II *Tim*. 2, 22). Tot aşa, Ecleziastul (1, 9) ne învaţă că în tinereţe trebuie să luăm seama la faptele noastre: „Veseleşte-te, tinere, în tinereţea ta, şi să se simtă bine inima ta în zilele tinereţii tale, şi umblă neprihănit în căile inimii tale, iar nu după privirea ochilor tăi, dar să ştii că pentru toate acestea te va duce Dumnezeu la judecată". Iar cum trebuie să se comporte tinerii în viaţă ne învaţă Apostolul (vezi [*I*] *Tim*. 2, 6). Şi niciodată să nu te bizui pe sfatul tinerilor, căci adu-ţi aminte şi gândeşte în ce stare aajuns Roboamrespingândpovaţa bătrânilor şi urmând îndemnul tinerilor (citeşte istoria la *III împ*. 12).

ai, că copiii cei ce batgiocuriia pe Ielisei urşii i-au sfărâmat (caută *A 4* e*a> împărăţie* gl. 2, sh. 23). Aşijderea: „Celor învăţaţi, îngerii strajea lor sunt" (caută *Math*. gl. 18, peste tot şi mai vârtos sh. 10). 1

Vârsta 4 e*a >*

A patra vârsta, sau încă de curând legată poamă ai vieţii omeneşti, voiniciia iaste, carea ca cum ari fi o poamă ai căriia încă stihiile spre dulceaţă sau spre amărâme nu s-au aşedzat, carea foarte păzită şi nebetejit păzită a fi să cade, ca nu cumva cărăbuşul viind să o încolţască sau paingul cu painjina să o învăluiască, căci în ceva betejindusă, anevoie în dulci aţa sau în gustul carele era să fie va vini. Aşeadară, voinicul de toate socotit şi străjuit a fi să cade, că într-acea vârsta mai mulţi nepriiatini decât

într-altă vârsta are. Întâi, singură vârsta a tinereţelor, carea oarecum can rătăcită sau încă bine neaşedzate iaste. A doua, sângele carele într-acea vârsta mai mult izvorăşte, adică poftele mai mult să adaugă, care pofte mai multe şi mai iuţi decât a altor vârste sunt; de carile foarte a ne păzi tare Apostolul învaţă: „De tinereştile pofte fugi şi urmaliză dreptatea, legea, dragostea şi pacea” (*Cartea 2*, *Timoth*. gl. 2, sh. 22). Aşijderea Ecclisiastul în tinereţe sama faptelor să ne luăm, învaţă: „Veseleşte-te (dzice), tânărule întru tinereţele tale, şi în bine să fie inima ta în dzilele tinereţelor tale, şi îmbla în căile inimii tale şi în privala ochilor tăi, şi să ştii că pentru toate acestea aduce-te-va Domnul la giudecată” (gl. 1, sh. 9). Iară precum tinerilor a fi şi în ce chip a îmbla să cade, învaţă Apostolul (caută *Timoth*. gl. 2, sh. 6). Şi nici odănăoară în sfătuirea tineriască nu te rădzima că Rovoam sfatul bătrânilor lepădând şi a tinerilor alegând, pomeneşte şi adu-ţi aminte la ce stat au agiuns (ceteşte *Istorila a 3* e*a*> *împărăţie* gl. 12).

Vârsta se*a*>

V în sta a cincea

A cincea vârstă sau maturitatea fructului vieţii omeneşti este bărbăţia, care, ca o poamă împlinită şi coaptă, rămâne neschimbată un timp anumit, având acelaşi gust. Aşadar, omul ajungând la vârsta bărbăţiei, trebuie să fie întru totul dulce, întreg, matur, ca nu cumva să semene cu unele fructe care pe dinafară le vezi coapte şi arătoase, dar muşcându-le afli amăreală şi gust otrăvitor. Tot aşa, vei găsi şi alte poame, care după coajă par întregi şi neatinse arată, dar înăuntru sunt putrede şi stricate; adică să nu ţi se întâmple, ca ajungând la vârsta bărbăţiei să ai trupul voinic, iar sufletul ticălos, sau trupul frumos şi sănătos, iar sufletul urât şi bolnav. Mai gândeşte-te şi la

faptul că, de vreme ce la trup eşti puternic şi tare, voinic şi vrednic, cu cât mai mult se cuvine să fii mai puternic, mai tare, mai voinic şi mai vrednic la suflet?

Şi să mai ştii că atunci când eşti mai puternic va veni şi un duşman mai tare împotriva ta, şi că împotriva celui tare şi mai mult se întăreşte duşmanul, în această vârstă a lumii, care este a Diavolului, te vei împotrivi lui ca un bărbat, şi el va fugi de la tine. Aci se potriveşte cuvântul din cartea II *împ*. 10.

12: „Îmbărbătează-te şi fii tare şi du războiul Domnului”; tot despre aceasta mărturiseşte şi fericitul Pavel: „Mă lupt nu ca şi când aş lovi aerul, ci îmi biruiesc trupul şi îl supun robiei” (/ *Cor*. 9, 26 [-27]). Şi, oare, cine este bărbatul desăvârşit şi deplin? Este acela pe care îl laudă David zicând: „Fericit bărbatul care n-a umblat în sfatul necredincioşilor şi în calea păcătoşilor nu a stat şi pe scaunul ucigaşilor n-a şezut, ci în legea Domnului a fost voia lui, şi la legea lui va cugeta ziua şi noaptea” (*Ps*. 1, 1).

Despre necazurile care se întâmplă în lume omului ce se găseşte la vârsta acestei vieţi

Iată întâmplările care încearcă sau, cum ar spune cineva, încearcă şi învaţă trupul la vârsta aceasta a vieţii omeneşti:

A cincea vârstă, sau coacerea poamii vieţii omeneşti, bărbăţiia iaste, carea ca o poamă la vreme agiunsă şi coaptă iaste şi câtăva vreme într-acel chip şi într-acel gust rămâne. Aşeadară, omul la vârsta bărbăţiei agiungând, în toate dulce, întreg, copt a fi să cade, nici să se cumva asemenea unor poame, carile pe dinafară arătoasă şi chipeşe să arată, iară muşcând, amărăciune şi cumplit gust vei afla151. Aşijderea, altele întregi şi nebetejite la coaje, iară înlontru cercând, putredă şi putredzită o vei afla. Adică în vârsta bărbăţiei agiungând, să nu cumva cu trupul

bărbat, iară cu sufletul ticălos, sau cu trupul frumos şi sănătos iară cu sufletul grozav şi bolnav să fii.

Şi aceasta socoteşte, că de vreme ce cu trupul vârtos.

9 lr tare, bărbat şi vrednic eşti, cu cât mai mult cu sufletul mai tare, mai vârtos, mai bărbat şi mai vrednic să fii. Şi aceasta să ştii, că când eşti mai tare, atuncea şi nepriiatin mai tare îţi va vini, şi împotriva celui vârtos duşmanul să învârtoşaliză. În vârsta dară într-aceasta cu lumea, adică cu Diiavolul, ca un bărbat împotrivă-i stă, şi va fugi de la tine, precum povestea aceasta s-ari potrivi: „Fii bărbat vârtos şi bate războiu, războiul Domnului" (*A 2* ea> *împărăţie* gl. 10, sh. 12). Cătră aceasta fericitul să mărturiseşte Pavel: „Aşea dau războiu' nu ca cum aş lovi aerul, ce trupul mieu curăţăsc şi în slujire îl tocmăsc" (*Corinth.*, *Cartea 1* gl. 9, sh. 26, 27). Însă cel deplin şi desăvârşit bărbat carile iaste? Acela ce Prorocul îl laudă, dzicând: „Fericit bărbatul carile nu îmbla în sfatul necuraţilor, în scaunul ucigaşilor n-au şedzut, ce în legea Domnului voia lui şi în legea lui se va învăţa dzua şi noaptea" (*Psal.* l, sh. 1).

Pentru lumeştile a omului de pediapsă tâmplări, carile pentru a vieţii aceştia vârste, să implă152

Tâmplările dară ale omului vieţi vârste, adică pedepsitoare şi, ca cum s-ari dzice, trupului certătoare şi învăţătoare, acestea sunt.

Prima întâmplare: *slăbiciunea*, *adică*] *boala* în privinţa acestei încercări să ţii seamă că o vedem de multe ori încercându-i nu numai pe cei păcătoşi, dar chiar şi pe cei drepţi.

Dar să ştii că pe cei drepţi îi încearcă pentru a-i face mai drepţi, iar pe cei păcătoşi ca să-i întoarcă de la nebunie, adică de la păcat. Şi aceasta să ştii că se întâmplă din marea milă şi marea bunătate a lui Dumnezeu faţă de

om, „căci pe cine Dumnezeu îl iubeşte îl ceartă”, zice Solomon (*Prov*. 3, 12), mai ales că „boala şi slăbiciunea sunt mustrarea păcatului”, precum mărturiseşte *Sfânta Scriptură* (*Ex*. 15, 26; *Lv*. 26, 16; *Dt*. 7, 15 şi în multe alte locuri). De aceea, când ţi se întâmplă să te îmbolnăveşti şi să cazi în slăbiciune, mulţumeşte-i lui Dumnezeu şi socoteşte că slăbiciunea ţi s-a dat ca să-ţi vindeci rănile păcatelor tale. Şi vezi *Sfintele Scripturi*, în care vei afla cum şi în ce fel au îndurat chinurile drepţii şi aleşii lui Dumnezeu, şi cum slăveau ei numele lui Dumnezeu mulţumind pentru bolile care îi năpădeau (caută la *Gn*. 49; *Dt*. 31, [6]; / *împ*. 12 şi în multe alte locuri). De asemenea, pentru puterea de a suferi şi marea răbdare a sfinţilor şi despre numeroasele strâmtorări şi chinuri care veneau asupra lor (vezi şi *Gn*. 12, 14 – 15; *Iov* 1, 20; *Mt*. 5, 39; *Rom*. 5, 3; / *Tim*. 6, 11; *Iac*. 5, 7 şi în multe alte părţi). Dar mai socoteşte şi aceasta că atunci când eşti bolnav trupeşte trebuie să fii cât se poate de sănătos la suflet, căci de vor muri odată şi trupul, şi sufletul, înseamnă că totodată vor şi pieri, iar după aceea nici viaţă, nici tămăduire nu mai rămâne. Deci ia aminte totdeauna ca, atunci când eşti bolnav la trup să fii sănătos la suflet şi, murind cu trupul, să fii viu cu sufletul, mai ales că celor vii cu sufletul le este plăcută moartea, căci „cinstită este înaintea Domnului moartea cuvioşilor săi” (*Ps*. 115, 15), iar înţeleptul zice: „Nădejdea lor este plină de nemurire” *(Înţ. Sol.*] 3, 4).

De asemenea, socoteşte şi ia aminte şi la exemplul următor: dacă atunci când te îmbolnăveşti trupeşte cauţi să dobândeşti vindecarea bolii tale şi sănătatea *întâi dară slăbiciunea, adică boala*

Pentru aceasta pediapsă aşea să socoteşti, că nu numai pre cei păcătoşi, ce încă şi pre cei drepţi de multe

ori a-i chinui să vede. Însă să ştii că pre cei drepţi, ca mai drepţi să-i facă, iară pre cei păcătoşi din nebunie, adică din păcat, spre căinţă să-i întoarcă. Aceasta dară din prea bogata dumnădzăiasca către om milă şi dragoste să o cunoşti; că pre cine Dumnădzău iubeşte ciartă-l, dzice înţeleptul (*Pilde* gl. 3, sh. 12). Şi mai vârtos: „Bolnăvirea şi boala, munca păcatului iaste”, mărturiseşte *Svinta Scriptură* (caută *Ishod* gl. 15, sh. 26; *Levit*. gl. 26, sh. 16; *Devteronom* gl. 7, sh. 15 şi gl. 28, sh. 27; şi *împărat*. *2* e*a*> gl. 24, sh. 13 şi *împărat*, *a 4* e*a*> gl. 5, sh. 27; *Paralipom*., *Cartea 2*, gl. 12, sh. 18; *Ioan* gl. 5, sh. 14 i proci153). Pentru aceasta, războiire şi boală tâmplându-ţi-se, lui Dumnădzău mulţămeşte şi pentru a păcatelor tale de rană vindecare socoteşte şi caută în *Svintele Scripturi*, căci svinţii a lui Dumnădzău aleşi cum şi în ce feliu suferiia şi cu mulţămită pentru boală ce le viniia, numele lui Dumnădzău slăviia (ciarcă *Naşterea* gl. 49; *Devteronom* gl. 31; *împărat*. *1* gl. 12; *împărat*. *3* e*a*> gl. 2; *Isaiia* gl. 38, sh. 1; *Maccav*., *Cartea* 7, gl. 2, sh. 49 i porci).

Aşijderea pentru suferirea şi îndelung răbdarea a svinţilor pentru feliu de feliu de năcazuri ce le viniia (caută *Naşterea* gl. 12, sh. 14, 15; *Iov*. gl. l, sh. 20 şi gl. 2, sh. 9; *Math*. gl. 5, sh. 39; Pavel, *Romani* gl. 5, sh. 3; *Cor*., *Cartea 2* gl. 6, sh. 4; *Solon*., *Cartea 2* gl. 1, sh. 4; *Timoth*., *pos*. *1* gl. 6, sh. 11 şi *2-a* gl. 2, sh. 1; *Iacov* gl. 5, sh. 7; *Petru pos*. *1* gl. 1, sh. 6, gl. 2, sh. 19 i porci). Însă şi aceasta socoteşte, că când cu trupul bolnav vii fi, cu sufletul prea sănătos a fi ţi s-a cade; că de vor amândoa A deodată muri, amândoa A deodată vor peri; şi de-ciia aflare sau însănătoşeare nu va mai fi; ce aceasta în minte să-ţi fie, ca când bolnav cu trupul, sănătos cu sufletul să fii, şi murind cu trupul, să învii cu sufletul. Şi mai vârtoş că celor vii cu sufletul, trupului tău cu doctori şi cu leacuri şi te lupţi să o

afli în toate chipurile, cu atât mai mult când te ştii cu sufletul în boala păcatului – care e de o mie de ori mai cumplită decât aceea a trupului – şi când te vezi în culcuşul păcatelor, eşti dator să te îngrijeşti şi să te osteneşti cu doctori duhovniceşti şi cu leacuri spirituale, pentru sănătatea şi tămăduirea lui. Când vei muri sufleteşte vei muri pe vecie şi nu mai vezi învierea, aşa cum mărturiseşte Prorocuv. „Nu vor învia necredincioşii la judecată, nici păcătoşii la sfatul celor drepţi” (*Ps*. 1, 5), „iar drepţii trăiesc în veci şi la cel Preaînalt este partea lor” [*înţ*. [*Sol*.] 5, 16).

A doua întâmplare: [*robia*]

O a doua întâmplare sau a doua încercare este robia sau închisoarea, care şi ea este o mustrare şi [un semn al] iubirii lui Dumnezeu, după cum te poţi încredinţa de la poporul israelit, pe care Dumnezeu, iubindu-l, cu atât mai des îl încerca. Mai apoi se vede aceasta şi din împărăţia creştinilor, acelora care mult s-au înălţat şi s-au mărit, iar din cauza trufiei lor [Dumnezeu] i-a supus sub jug şi i-a împovărat întocmai ca pe boul care trage la plug. Iar aceasta a făcut-o din iubirea ce o are faţă de neamul creştinilor, căci este învederat că „pe cine iubeşte Domnul îl ceartă” şi îi dă şi îi arată asemenea mijloace pentru iertarea păcatelor sale. Mai ales că i se cuvine creştinului să fie rob, iar nu împărat, pentru ca fiind aci rob, să împărătească în veacul ce va să vie. De aceea, aflându-te rob şi întemniţat cu trupul, păzeşte-te ca nu cumva să fii rob şi întemniţat şi cu sufletul; deoarece trupul, aflându-se în robie omenească, poate avea scăpare şi iertare, dar sufletul, rămânând în robia Diavolului, nu are scăpare şi nici iertare, mai cu seamă din clipa în care se va despărţi de trup.

Aceste robii şi închisori lumeşti îţi sunt deci exemple

şi învăţături despre cele viitoare, iar tu, dacă nu poţi îndura încercarea acestei robii şi închisori lumeşti.

Divanul, Iaşi, 1698. *Carte de închinăciune*.

Divanul, Iaşi, 1698. f. K. Începutul Cărţii I.

cum vei putea să înduri robia Diavolului şi veşnica temniţă a iadului? Dacă cele vremelnice sunt grele şi nesuferite, cu cât vor fi celelalte mai de nesuferit în ce priveşte greutatea şi gustul? Şi, dimpotrivă, cu cât vor fi mai incomparabile binele, slava şi împărăţia celor drepţi, faţă de răul, ocara şi robia celor păcătoşi.

VERSURI OPUSE

Pedepsele-ţi vor fi neîncetate, Pentru că-n iad nu va fi libertate; Dar despre tine ce ai de grăit, Omule drept? Pururea fericit.

A treia întâmplare: *sărăcia*

Cea de-a treia întâmplare ce apasă viaţa este sărăcia, care se află în mijlocul necazurilor înşirate mai sus. Prin ea milostivul Dumnezeu pune la încercare credinţa şi intenţia nu numai a păcătoşilor, ci mai ales a cuvioşilor şi drepţilor săi. Şi poţi lua exemplu de la dreptul şi neprihănitul Iov, după cum se arată în istoria sa, pe care, dându-l Dumnezeu în mâinile duşmanului comun, Diavolul, pentru a-l încerca, de unde Diavolul socoteai că o să-l vatăme în vreun fel oarecare şi că o să-l abată de la credinţa lui, el (o, de trei ori fericitul!) cu cât i se micşora averea, cu atât îi sporea credinţa, şi pe cât i se împuţina trupul, pe atât i se îmbogăţea sufletul; Iov, care, oricâte chinuri a răbdat de la duşmanul comun al neamului omenesc, Diavolul, atât în ce priveşte avuţia, cât şi trupul său, toate le-a îndurat cu mulţumire şi le-a primit cu smerenie, zicând: „Gol am ieşit din pântecele maicii mele, gol mă voi întoarce; Domnul a dat, Domnul a luat, precum a găsit de cuviinţă Domnul, aşa s-a făcut. Fie numele Domnului binecuvântat!” (*Iov*. 1, 21).

fiitoare pilde şi învăţături îi sunt, că de vreme ce tu această lumască de robie şi de închisoare pediapsă a sufferi nu poţi, dară cea diavoliască robie şi a iadului închisoare cum vei putea răbda? Şi de vreme ce acestea grele şi nesuferite sunt, cu cât mai vârtos acelea nici cum de suferit, şi ale lor greimi nici cum de purtat vor fi! (împotrivă.) Că pre cât celor drepţi mai mult şi nesămăluit binele, slava şi împărăţiia, pre atâta celor păcătoşi răul, ocara, robiia va fi.

STIHURI ÎMPOTRIVĂ

Piva munca nencetată.

Căci la iad nu va fi plată164.

Pentru tine ce vei dzice.

Oame drepte? Tot ferice.

Timp iar ea a 3<. – a>, sărăcită

A triia dară a vieţii de pediapsă tâmplare, sărăciia iaste, carea mijlocitoare a celor doua A mai sus pomenite pedepse iaste, cucarea Dumnădzău milostivul inimile şi credinţa nu numai a celor păcătoşi, ce mai vârtos a celor şie aleşi drepţi ispiteşte, precum pildă şi tipos de la dreptul şi credinciosul Iov a lua vii putea, precum la istorila lui arată. Carile pre mâna nepriiatinului său, Diavolului, spre ispitire Dumnăd

93 v zău dându-l, şi Diavolul precum a-i strica ceva şi din credinţă a-l mişca se gândiia, numai el – o, de trei ori fericitul! – cu cât îi scădea avuţiia, pre atâta îi adăugea credinţa, şi pre cât îi sărăciia trupul, pre atâta i s-a îmbogăţiia sufletul; carile câte pedepse şi în avuţie, şi în trup de la nepriiatinul rodului omenesc, Diavolul, au luat, toate cu dragoste li-au suferit şi cu omilinţă li-au primit şi-n toate lui Dumnădzău mulţămiia dzicând: „Gol am ieşit din pântecele maicii mele, gol mă voi întoarce acolo. Domnul au dat, Domnul au luat, precum Domnului au

plăcut, aşea s-au făcut. Fie numele Domnului binecuvântat!” (*Iov* gl. 1, sh. 21).

25* 277

Deci şi tu primeşte şi îndură cu bucurie încercările trimise de Dumnezeu, căci Dumnezeu, fierbându-ţi trupul în cuptorul sărăciei, îţi limpezeşte sufletul şi ţi-l curăţă de necurăţiile ce are; pentru că zice Domnul: „Te-am încercat şi te-am ales din cuptorul sărăciei” (*îs*. 48, 10).

De asemenea, după răbdarea pe care o vei arăta cu mulţumire, fără să rosteşti cuvânt de blasfemie împotriva lui Dumnezeu, după cum lui Iov toate cele pierdute i le-a dat îndoit, şi ţie îndoit îţi va da.

Dar socoteşte şi aceasta: dacă sărăcia trupului este un lucru atât de urât şi de nimic, cu cât mai mizerabilă

94 r va fi ticăloşia sufletului? Iar dacă eşti sărac cu trupul, se cade să fii bogat cu sufletul, şi dacă doreşti să fii bogat şi avut cu trupul, cu cât mai vârtos ţi se cade să cauţi bogăţia şi avuţia sufletului şi, găsind-o, s-o păstrezi şi să nu o părăseşti nicidecum? Mai socoteşte încă: după cum în lume ţi se întâmplă ca din mare bogăţie să cazi în sărăcie – şi cât te străduieşti să nu ţi se întâmple aceasta! – tot aşa, nici cu sufletul să nu te laşi să cazi cu totul din credinţa ta cea tare. Şi dacă te străduieşti să-ţi îmbogăţeşti trupul, să-l îmbraci cu haine şi să-ţi saturi pântecele, cu cât mai mult ţi se cade să-ţi îmbraci sufletul cu haina dreptăţii şi să-l saturi cu orice cuvânt al lui Dumnezeu? „Căci sufletul este mai de preţ”, zice poetul.*

A şasea vârstă

A şasea vârstă, sau cea în care începe să se veştejească fructul vieţii omeneşti, este a cărunteţii; atunci, ca şi poama care începe să se veştejească şi să putrezească şi dintr-o parte şi dintr-alta, şi zi de zi tot spre putrezire merge, tot aşa şi viaţa omenească, după ce

atinge culmea şi treapta ceea mai de sus, nu mai poate găsi loc sau cărare ca să-tindă şi să se abată aiurea, ci tot spre scădere înaintând, trebuie să se întoarcă în punctul de unde a pornit; adică o dată ce

94 v a ieşit din pământ, în pământ trebuie să se şi întoarcă.

— *p*

Cp. *am raet ars* 1 (*aec ajus abel*.
Şti mul ium *corp* 1). . Wis
atiu *i* *virt* *ore*
s. *utu* *Diva*
m. *nul*
III.

78

Aşeadară, tu răbdătoriu şi suferitor în dumnădzăeştilor ispite să fii, căci Dumnădzău în cuptoriul sărăciei trupul fierbându-ţi, sufletul îţi lămureşte şi de imăciunile carile are îl curăţeşte, că dzice Domnul: „Răscoptu-ţi-am şi alesu-ţi-am în cuptoriul sărăciei” (*Isaiia* gl. 48, sh. 10).

Aşijderea, după cea cu dragoste răbdare şi către Dumnădzău negrăind cuvânt de blăstămare, precum aceluiaşi Iov pierdutele avuţii îndoite, aşea ţie înduplecate le va da.

Aşijderea aceasta socoteşte cât de urât şi de sărac lucru a trupului sărăcie să fie, cu cât dară mai mult a sufletului mişelie va fi? Şi de vreme ce cu trupul sărac, cu sufletul bogat să fii ţi s-a cade, şi de vreme ce cu trupul avut şi bogat a fi pofteşti, cu cât mai vârtos a sufletului bogăţie şi avuţie a cerca, şi aflând-o, a o apuca şi nicicum a o mai lăsa ţi s-a cade? Şi încă socoteşte că din bogăţie

mare în lume cum spre sărăcie a cădea îţi vine tâmplare şi cum pentru aceasta a nu ţi s-a tâmpla sileşti, aşeadară, cu sufletul din credinţă tare, nicecum ceva a scădea să te laşi. Şi de vreme ce trupul a-ţi îmbogăţi şi cu bani şi moi haine a-l îmbrăca şi pântecele totdeauna a-l sătura, cu cât mai vârtos sufletul cu haina dreptăţii a-l îmbrăca şi de tot dumnădzăescul cuvânt a-l sătura ţi s-a cuvine? Căci „partea aceasta mai mare preţ are”, dzice stihotvorţul.

*Vârstă a b*e*a*>

A şeasea vârstă, sau începerea lângedzirii poamii a vieţii omeneşti cărunteţea iaste, carea ca o poamă când şi de o parte şi de altă a să ovili *şi* a putredzi începând, din dzi în dzi încă spre mai putregiune merge. Aşeadară, omeniasca viiaţă dacă în vârvul şi stepana cea mai sus agiungând, într-altă parte loc sau cărare a să abate şi în laturi a să da a afla nu poate; ce numai spre scădere purcegând, la ţenchiul de la carile au purces iaste să şi din locul de unde a fost luat, tot acolo să revină. Aşadar, prietene, ce socoti şi de ce tot alergi întrebând? Iată, ţi s-au arătat vestitorii; iată, ţi-au venit soliile! Iată, ţi-au răsărit fire albe pe cap şi-n barbă! Iată, au început să-ţi slăbească genunchii şi să se plece spre pământ! Iată, ţi s-au muiat şalele! Iată că în lor de doi ochi îţi trebuie acum patru! Iată, puterea organelor tale trupeşti te lasă! Iată că cele patru stihii ale tale au început să se confunde adesea între ele şi n-ai cum să le împaci şi să le linişteşti!

De aceea chiar dacă până acum nu ţi-ai adus aminte de moarte şi nu te-ai lăsat de plăcerile trupului şi ale lumii, cel puţin acum lasă-te şi adu-ţi aminte de sfârşitul tău; căci dacă vârstele anterioare te îndemnau spre nebuniile lumeşti, aceasta însă începe să-ţi arate smintelile celorlalte vârste vrednice de ură. Aşadar, de vreme ce ai început să scazi în ce priveşte puterea trupului, începe să creşti în ce

priveşte puterea sufletului! De vreme ce ai început să îmbătrâneşti cu trupul, începe să întinereşti cu sufletul! îţi slăbeşte trupul? întăreascâ-ţi-se sufletul! Căci dacă te înstrăinezi de trup, nu este ruşinos să te înstrăinezi şi de suflet? Dacă vezi că trupul tău va muri, de ce laşi să-ţi piară şi sufletul? Dacă vezi că vei fi surghiunit din lumea aceasta, de ce să nu dobândeşti lumea cealaltă? Din moment ce te vei despărţi de moşiile şi bogăţiile acestea, de ce, având să te stabileşti în altă parte, nu-ţi pregăteşti casa şi comorile? Iată că în scurtă vreme vei cunoaşte ceea ce nu ai putut cunoaşte şi tu n-ai niciun folos; vei pricepe ceea ce n-ai priceput şi tu nu câştigi nimic. Se cuvine deci să cunoşti această vârstă, întocmai ca pe o poamă, adică un măr sau o pară, pe care când o vezi că putrezeşte într-o parte, este limpede că nu după multe zile va putrezi în întregime. Aşa încât nu vei mai putea s-o mănânci, ci numai s-o arunci. De aceea, cu cât începi mai mult să îmbătrâneşti, cu atât mai mult începe şi să te îngrijeşti de sufletul tău şi să-l înnoieşti prin fapte bune.

să întoarcă, adică din ţărnă ieşind, spre ţărnă purcede şi din locul din carile s-au luat, iarăşi acolo iaste să se pune.

Aşeadară, o, priiatinule, ce gândeşti? Şi ce, întrebând, alergi? Iată, înainte vestitorii ţ-au vinit. Iată, solii ţ-au sosit! Iată, perii albi în cap şi în barbă ţ-au răzsărit. Iată, genunchile slăbind, spre pământ a să închina au început. Iată că mijlocul lui spre slăbiciune s-au prefăcut! Iată că din doi ochi, patru îţi trebuie. Iată că toate a trupului organe te părăsesc. Iată că cele patru stihii cine de sine în ades să sfădesc! Iată că spre împăcarea şi aşedzarea lor mijloc şi mijlocire nu ţi s-au dat!

Pentru aceasta dară, de până acum de moarte aminte

nu ţ-ai adus şi de a trupului şi a lumii pofte nu ţi-ai părăsit, părăseşte-te, şi adu-ţi aminte acum; căci mai denaintele trecute vârste de te spre lumeştile nebunii întărta, iară aceasta, a aceloraşi nebunii, urâciuni începe a-ţi arăta. Pentru aceasta dară început-ai cu a trupului putere a scădea. Începe cu a sufletului virtute a adauge. Început-ai cu trupul a îmbătrâni? începe cu sufletul a întineri. Slăbeşte-ţi trupul? întăriască-ţisă sufletul. Şi de vreme ce despre partea trupului te înstreinedzi, nu iaste ruşine şi despre partea sufletului strein a fi? Şi vedzi că trupul va să-ţi

95 r moară, căci şi sufletul îţi laşi să piară? Şi de vreme ce dintr-această lume te izgoneşti, căci cea viitoare să nu agoniseşti? Şi dacă de acestea moşii şi avuţii te părăseşti, căci aiurea casă şi comoară, şedzând, nu-ţi găteşti? Iată, şi nu mult aceia ce n-ai cunoscut vii cunoaşte, şi folos n-ai. Şi aceia ce n-ai priceput vii pricepe şi dobândă n-ai.

Aşeadară, vârsta aceasta a o cunoaşte ţi s-a cade, ca cum o poamă, adică un măr sau o pară, dacă într-un loc a putredzi o vedzi, precum încă nu multe dzile şi de tot putredă şi de lepădat, iară nu de mâncat, că o vei vedea ştiut iaste. Pentru aceasta precum mai vârtos începi a îmbătrâni, cu atâta mai vârtos începe sufletul a-ţi griji şi cu bune fapte a-l întineri.

Vârsta a şaptea

A şaptea vârstă sau totala putrezire a poamei vieţii omeneşti este adânca bătrâneţe. Ai ajuns aşadar la adânci bătrâneţi? Ai ajuns la moarte! Şi cu toate că la altă vârstă, mai tânără, nu se ştia când vine moartea, la vârstă aceasta ea este mai mult decât ştiută, şi parcă ai vedea-o înaintea ochilor. Şi precum poama, dacă a putrezit în întregime, nu

mai este bună decât de aruncat, tot aşa, ajungând la adânca bătrâneţe, nu-ţi mai rămâne alt leac decât să mori.

Dar să mai ştii că atunci când trupul nu mai are

95 v vindecare sau leac, sufletul are şi leac, şi vindecare. Cu ce? Părăsind răul şi făcând binele. Atunci, într-adevăr, îmbătrânind trupul, sufletul întinereşte, aşa că vei putea spune: „Înnoi-se-va ca a vulturului tinereţea mea" (*Ps*. 102, 5).

Acum, deci, ia aminte „că moartea nu întârzie" (*Ecl*. 14, 12) şi socoteşte cam câte ar putea fi zilele vieţii noastre; căci cât de mult ar trăi cineva, tot prea scurtă i se pare viaţa, după cum s-a scris: „Dimineaţa trece ca iarba; dimineaţa va înflori şi va trece, seara va cădea, se va veşteji şi se va usca" (*Ps*. 89, [5] – 6). Şi cu toate că cei optzeci sau o sută de ani par mulţi în ochii oamenilor, cel ce stăruie în contemplarea lui Dumnezeu ştie că prin faptele lor rele mulţi îşi pierd anii lor. De aci mărturiseşte [*Scriptura*]: „O mie de ani în ochii tăi, Doamne, sunt ca ziua de ieri care a trecut" (*Ps*. 89, 4).

Aşadar de vreme ce ştii că desfătările acestei lumi şi plăcerile vremelnice nu au niciun temei şi nici vreo stabilitate sau tărie (iar de nu ştii acestea află-le), lasă-te de ele, fugi şi depărtează-te de ele, precum se zice: „Cine îmi va da aripi ca ale porumbelului, şi voi zbura, şi mă voi odihni?" (*Ps*. 54, 7); şi fugi

96 r în munţi „căci păcătoşii au întins arcul" (*Ps*. 10, 2). Fă bine şi amănunţit socoteala tuturor lucrurilor şi a întregii întinderi a lumii. Nu tăgăduiesc, într-adevăr, că după socoteala omenească lumea aceasta pare să fie mare şi întinsă; dar cât de mare este mărimea lumii înaintea ochilor lui Dumnezeu frumos arată

Vârstă a 7 e<a>

A şeaptea vârstă, sau de tot putregiunea poamii vieţii

omeneşti, bătrâneţea iaste. Agiuns-ai dară la bătrâneţe? Agiuns-ai la moarte! Şi măcar că într-alte mai tinere vârste moartea neştiută, iară în vârstă într-aceasta prea ştiută ca denaintea ochilor îţi iaste. Şi precum poama de tot şi peste tot putredzind, de-ciia numai de lepădat iaste, aşea vârstă agiunsă la bătrâneţe, de-ciia fără alt Hac numai de murit iaste. Şi aceasta să ştii că când Hac şi tămăduire trupului nu-i.

95 v atuncea vindecare şi lecuire sufletului iaste. Cu ce? Cu părăsirea răutăţilor şi cu ferirea bunătăţilor. Atuncea adevărat trupul îmbătrânind, sufletul întinereşte, şi aceasta a dzice vii putea: „Înnoisă-vor ca a vulturului tinereţele mele” (*Psal*. 102, sh. 5). Acum dară în minte să-ţi fie „că moartea nu va zăbăvi” (*Eclisiias*. gl. 14, sh. 12) şi dzilele vieţii noastre ce să fie socoteşte, că oricarile cât de mult au trăit, aceluia arinii prea puţini i-au părut, precum dzice: „Dimineaţă ca iarba să triacă; dimineaţă să înflorească şi să triacă, sară să cadă şi să se usuce” (*Psal*. 89, sh. 6). Şi măcar că între omeneştii ochi multă vreme şi mulţi ani 80 sau 100 să văd, însă aceia ce în dumnădzăiasca privală iaste, aceia cunoaşte. Că pentru puţini cu rele fapte, mulţi pierdzi, mărturiseşte: „Că o mie de ani înaintea ochilor tăi, Doamne, ca dzua de ieri ci-au trecut” (*Psal*. 89, sh. 4).

Pentru aceasta, dară, a lumii aceştia desfătări şi curund trecătoare poftiri, de vrdme ce precum vreo temelie şi în ceva vreo tărie a nu avea cunoşti – iară de nu cunoşti, aşea să cunoşti – lasă-le, fugi şi de dânsele părăseşte-te, precum dzice: „Cine îmi va da pene ca a porumbului şi voi zbura şi voi odihni” (*Psal*. 54, sh. 7). Şi să-i prin munţi ca păşirile, „căci

96 r păcătoşii întin seră arcul” (*Psal*. 10, sh. 1). Bine dară şi pre amănuntul a tuturor lucrurilor mărime şi a

toată lumea lărgime sama le ia. Adevărat dară că, după omeniasca socotială, oarece mare şi lumea aceasta, oarece largă a fi să pare; însă pentru a lumii aceştia în dumnădzăiasca privală câtinţe, frumos arată Av

Augustin când spune: „Mai mică este întreaga lume în ochii lui Dumnezeu decât un strop de apă faţă de întreaga mare”. Numai atâta pare, deci, întreaga lume după socoteala înţeleptului, adică a sufletului, care urmează pe Dumnezeu. De aceea o dată ce sufletul este partea mai mare, socoteala lui se cuvine să se adeverească, şi precum socoteşte el, aşa să fie. Şi de vreme ce el este veşnic iar trupul vremelnic, sufletul trebuie îngrijit, ferit şi îndrumat, trebuie să fie tânăr şi să se menţină sănătos Pentru tihna sufletului ca un rob trebuie deci să se ostenească şi să se nevoiască trupul, precum frumos zice poetul: „Ca să fii sănătos cu sufletul, trebuie să rabzi şi fierul şi focul” *, adică de se va chi Rui trupul, se va lumina sufletul, de-ţi vei osteni trupul, îţi vei odihni sufletul, de-ţi vei pierde şi nimici trupul îţi vei afla şi-ţi vei câştiga sufletul; cu alte cuvinte, vei lepăda împărăţia acestei lumi şi vei lua slava cea veşnică. În

96 v ce fel? Abătându-te de la rău şi făcând binele. Şi când anume? Când va sălăşlui frica de Dumnezeu în inima ta, aşa cum e scris: „Frica de Dumnezeu urăşte nedreptatea” (*Prov*. 8, 13). Şi unde? în lume şi în viaţa aceasta, în această scurtă perioadă de timp. Abătându-te deci de la rău, tu urmează curăţia, care are mare şi multă putere şi întotdeauna biruieşte, după cum mărturiseşte Apostolul: „Credinţa în toate foloseşte” (/ *Tim*. 4, 8).

S-au terminat vârstele tale, s-a terminat cu ele şi viaţa ta. După acestea ţi-a sosit sorocul, ţi-a sunat ceasul; [nu mai poţi] umbla deoarece ţi s-a scurtat pasul. Aşadar, fii gata şi nu te mâhni, nici te întrista, pentru că milostivul

Dumnezeu face aceasta spre binele şi spre folosul tău şi vrea să zidească, să întărească şi să înnoiască această casă veche, putrezită şi risipită a sufletului tău. El îţi spune: „Vino, şi îţi voi da lăcaş, slavă şi cinste, pe care în casa ta de mai înainte nici nu le-ai văzut, nici nu le-ai auzit, pe care ţi le-am pregătit înainte de a te plăsmui”.

— Cp. *Ut corpus redimas, ferrum patieris et ignes*, A. Wissowatxus, *Stimuli virtutum*, 25 (*Divanul*, III, 25).

gustin: „Mai mică iaste (dzice) toată lumea în privirea lui Dumnădzău, decât picătura înaintea mării”. Aşeadară, toată lumea, în a înţeleptului, adică în a sufletului lui Dumnădzău următoriu socotială iaste! Pentru aceasta, dară, de vreme ce a sufletului cea mai mare parte iaste, a lui socotială trebuie a să adevări, şi precum el socoteşte, aşea să fie socotit. Şi de vreme ce el iaste cel vecinic, iară trupul cel vremelnic, el trebuie grijit, ferit şi socotit. El trebuie tânăr şi sănătos a fi păzit. Pentru a lui dară odihnire, trupul ca o slugă a osteni şi a să pedepsi să cade, precum stihotvorţul frumos cântă: „Că să fii sănătos cu sufletul, fier vii răbda şi foc”. Adică trupul vii căzni, sufletul vii netedzi; trupul vii osteni, sufletul vii odihni; trupul vii pierde şi-l vii prăpădi, sufletul vii afla şi-l vii agonisi, adică a lumii aceştia împărăţie vii lepăda şi în a slavii ceii vecini ce te vii apuca. Aceasta dară

96 v cu ce? Cu părăsirea de la rău şi cu facerea de bine. Aceasta când? Când frica lui Dumnădzău în inima ta va sălăşlui, precum dzice: „Prin frica lui Dumnădzău să abate tot de la rău” (*Pilde* gl.8, sh. 13). Aceasta unde? în lume, într-aceasta, şi în viaţă, într-aceasta, şi în scurta vreme, într-aceasta. Abătându-te dară de la rău, curăţita urmaliză, carea mare şi multă putere şi biruire poartă, mărturiseşte Apostolul: „Curăţiia spre toate poate” (*Timoth.*, *Cartea* 7 gl. 4, sh. 7). Sfârşitu-ţ-ai dară vârstele

şi, cu dânsele împreună, viaţa. După acestea dară vinitu-ţ-au vremea, sositu-ţ-au ceasul şi mai mult a păşi ţi s-au scurtat pasul 155; fii gata şi nu te mâhni, nici te întrista, căci aceasta Dumnădzău milostivul spre binele şi spre folosul tău

20 o face şi casa sufletului acea învechită, putredzită şi răzsipită, a o zidi, a o întări şi a o înnoi va. Şi aceasta dzice: „Vino, şi eu selaşuri, slavă, cinste îţi voi da, carea în casa ta cea mai denainte nici ai vădzut, nici ai audzit, carile pe tine până a nu te plăsmui ţie ţi li-am gătit”. Aşeadară, tu, o, putredule trup, carile ca

21 o putredă poamă eşti (până nu va putredzi dară poama şi nu-i va fi în pământ cădea sămânţa, au putea-va răzsări alta şi din putredă întriagă să se facă? Şi de-a doua

Aşadar, tu, o, trupule putred, care eşti ca o poamă putredă [spune dacă] până nu va putrezi poama şi nu-i va cădea sămânţa în pământ, ar putea oare să răsară alta, şi din putredă să se facă iarăşi întreagă

97 r şi să se înnoiască a doua oară? Nu, ci trebuie să fie sădită din nou ca să răsară apoi alta şi, odrăslind multe ramuri, să crească. Tot aşa este deci nevoie ca fiecare trup să moară şi să putrezească, pentru ca să se poată scula şi să învieze la a doua venire cea cu slavă şi putere a domnului nostru Iisus Hristos.

Atuncea se vor deschide cărţile vieţii, se vor pune scaunele, se vor aşeza divanele judecăţii; atuncea se va înfăţişa şi se va da la iveală tot trupul (acolo nu se află loc ca să se ascundă sau să se acopere careva). Atunci dreptul şi veşnicul împărat al neamurilor va judeca neamurile de la începutul veacului, şi pe fiecare îl va răsplăti după faptele sale.

Pentru învierea morţilor, adică prefacerea în slavă pe care urmează să o capete trupul, mărturisesc *Sfintele*

Scripturi (vezi *IV Ez*. 2, 16; *Iov*. 14, 13 şi 19, 26; *îs*. 26, 19; *Iez*. 37, 1 şi 9; vezi şi *Noul Testament* la *Mt*. 22, 23 şi 31; le. 20, 35; *Io*. 5, 21 şi 28; *Fa*. 24, 15; *I Cor*. 15; *Col*. 3, 4; *Apoc*. 20, [12]. Iar pentru dreapta şi nepărtinitoarea judecată pe care urmează să o facă Domnul nostru Iisus Hristos la sfârşitul veacului, vezi în *Vechiul Testament*: *I Imp*. 2, 10; *Ps*. 95, 23; *îs*. 2, 10 şi 19 şi cap. 13, 4 şi 6; *Ier*. 30, 13; 97 v *Dan*. 7, 9; iar în *Noul Testament* citeşte: *Mt*. \ 12, 36 şi 13, 41 şi 49; Mc. 13, 26 şi 27; le. 17, 24 şi 30; *Rom*. 2, 5 şi 16; *Evr*. 9, 27; II *Pt* 3, 10; *Apoc*. 1, 7. Până aici am arătat de ajuns relele şi nestatorniciile lumii şi lucrurilor sale dintru început, precum şi mincinoasele ei stări şi prefaceri. De asemenea, am înfăţişat cuvintele spuse mai înainte şi arătate lumii de către înţelept ca fiind adevărate mărturii, fără greşeală şi demne de crezare, prin martori credincioşi, în care nu există minciună, pentru că ei n-au grăit de la ei, ci au învăţat cele cu care i-a luminat Sfântul Duh şi au rostit cele în care Sfântul Duh i-a întărit

9? r oară de iznoavă să se prefacă? Ba. Ce aceasta trebuie să se răzsădiască, ca pre urmă alta să răzsae şi să odrăslind criască). Aşeadară, a tot trupul a muri, a putredzi trebuie, ca iarăşi la a doua a Domnului Hristos în slavă şi în putere vinire a înviia şi a să scula să poată. Atuncea dară cărţile vieţii se vor deschide, scaunile se vor pune, divanul se va întinde; atuncea tot trupul în ivală şi toată carnea în privală va vini; acolo loc de ascuns sau ceva undeva de suppus156 nu iaste. Atuncea dreptul, vecinicul şi al niamurilor împărat, niamurile, vecii în dreptate va giudeca, carile fetecui după ale sale va răsplăti fapte. Pentru a morţilor înviiare şi pentru a cărnii, adică a trupului, spre slavă mutare157, *Svintele* mărturisesc *Scripturi* (caută *Cartea 4* e*a*>, *Ezdra* gl. 2, sh. 16; *Iov* gl. 14, sh. 13; gl. 19, sh. 26; *Isaiia* gl. 26, sh. 19; *Iezec*. gl. 37,

sh. 1, 9; şi din zvântul *Nou Testament*, ciarcă: *Math*. gl. 22, sh. 23, 31; *Luc*. gl. 20, sh. 35; *Ioan gl*. 5, sh. 21, 28; Faptegl. 24, sh. 15; *Corint*., *Cartea 1* gl. 15; *Colasan*. gl. 3, sh. 4; *Apocal*. gl. 20). Iară pentru a Domnului nostru Iisus Hristos driaptă şi nefăţarnicăcarea în dzilele de apoi va să fie giudecată, caută din *Vechiul Testament*: l-a*âm părăţie* gl. 2, sh. 10; *Psal*. 95, sh. 13; *Isaiia* gl. 2, sh. 10, 19 şi gl. 13, sh. 4, 6; *Ierem* gl. 30, sh. 23; *Daniil* gl. 7, sh. 9; iară din *Noul Testament* citeşte:

97 v *Math*. gl. 12, sh. 36; gl. 13, sh. 41, 49; *Mar*. gl. 13, sh. 26, 27; *Luca* gl. 17, sh. 24, 30; *Romani* gl. 2, sh. 5, 16; *Evrei* gl. 9, sh. 28; *Petru*, *Cartea 2* e*a*> gl. 3, sh. 10; *Apocal*. gl. 1, sh. 7 i proci158. Pân-aicea di-nceput ale lumii şi a lucrurilor ei răutăţi neaşedzări şi mincinoase nestări şi mutări arătaiu. Aşijderea a înţeleptului înainte grăite şi a lumii arătate cuvinte, precum adevărate şi negreşite a fi mărturii şi de credinţă şi preacredincioase mărturii aduşi; la carii minciună nu să află şi de la sine grăire nu să găseşte, ce aceia ce Zvântul Duh au aflat, aceia au răssuflat şi cu ce dumnădzăescul Duh i-au întărit, aceia au grăit, şi spre ce li-au poruncit, aceia au slujit;

şi au slujit precum le-a poruncit, nimic altceva de prisos sau exagerat negrăind sau făcând de la ei.

Iar motivul pentru care am adus aceste mărturii a fost acel cuvânt al Lumii, adresat înţeleptului în *Cartea I*, 68, că nu doi, ci măcar un martor îi cere, lăudându-se că spusele şi afirmaţiile ei sunt adevărate, iar cele ale înţeleptului basme. Iată dar că înţeleptul, răscolind adâncurile şi comorile nenumărate ale *Sfintelor Scripturi* şi aflând nişte martori şi mărturii ca acestea, le-a înfăţişat drept dovadă că lumea a grăit mincinos, şi într-adevăr a biruit-o cu osteneala sa. 98 r însă oricâte dispute şi certuri au avut Lumea şi înţeleptul, adică Trupul cu Sufletul, şi

oricâte chinuri şi supărări a îndurat înţeleptul de pe urma deşartelor lătrături ale lumii, el, ca un desăvârşit înţelept şi pe deplin cunoscător, şi-a adus aminte de cuvântul fericitului Pavel, vasul binecuvântării, pe care l-a lăsat scris în *Epistola I-a către corinteni* 14, 33, „că Dumnezeu nu este al neorânduielii, ci al păcii”; şi iarăşi [şi-a adus aminte] că Lumea [adică Sufletul] duce Trupul spre pace şi împăcare, pentru ca, împăcându-se între ei, amândoi să urmeze poruncile lui Dumnezeu şi astfel întru toate să aibă laolaltă pace şi iarăşi pace.

Ce vei zice dar despre tine, o, pace? Că eşti fericită! Ce veţi zice voi, o făcătorilor de pace? Că vă alegeţi partea bună şi vă îmbrăcaţi cu un titlu minunat, căci sunteţi numiţi fii ai lui Dumnezeu, după cum însuşi Domnul mărturiseşte: „Fericiţi făcătorii de pace, căci aceştia fiii lui Dumnezeu se vor chema” (*Mt*. 5, 10).

Pacea, dar, se face în trei chipuri şi în trei faze. Întâiul chip (şi fază) este ca să se împace omul cu sine însuşi, adică trupul cu sufletul. Al doilea chip este să fie pace între fraţi şi între

98 v cei de aproape şi să trăiască în armonie, care pace se cheamă vremelnică, adică pacea acestei lumi, şi despre care propovăduieşte Apostolul: „Să fim în pace cu toţi oamenii” (*Rom*. 12, 48).

Al treilea chip şi fază a păcii este ca omul să aibă pace şi armonie cu Dumnezeu, care pace se cheamă veşnică, adică cerească, şi se încheie prin legământul nici de la sine altă ceva mai mult sau mai deasupra au grăit sau au făcut.

Acestora dară mărturii aducere pricină au fost acel al Lumii cuvânt, carile în *Cartea* 7, gl. 68, către înţeleptul au dzis: că nu 2, ce un mărtur îi cere, arătându-să precum graiurile şi dzisele ei să fie adevărate, iară a înţeleptului să

fie basne. Iată dară că înţeleptul, adâncele şi nenumăratele ale *Svintelor Scripturi* visteare cercând şi mărturi şi mărturii ca acestea aflând, spre a ei de minciuni grăiri dovadă i-au adus şi adevărat dară că după a sa nevoinţă o au suppus.

Însă câtă pârâ şi gâlceavă Lumea cu înţeleptul, adică Trupul cu Sufletul au făcut! Şi câte năcazuri şi dodeiale despre mincinoasele ale lumii blojirituri au tras! Iarăşi înţeleptul, ca un întreg înţelept şi deplin cunoscătoriu acela al svintului şi fericitului şi Domnului alesului vas, a lui Pavel cuvânt, carile *Cătră Corin.*, *Cartea* 7 (gl. 14, sh. 33) au pomenit şi aminte i-au vinit unde dzice: „Nu iaste al vrăjbii Dumnădzău, ce ai păcii”. Şi iarăşi prelume, adică Sufletul pe Trup, spre pace şi spre învoire îl trage, ca între dânşii pace fiind, amândoi dumnădzăeştile porunci să urmealiză. Şi cu aceasta în toate, tuturor pace şi iarăşi dzic pace să fie.

Ce vii dzice de tine dară, o, pace? Că fericită eşti? Ce veţi dzice de voi, o, împăcătorilor? Că bună parte luaţi şi minunat titul asupra îmbrăcaţi, căci fiii lui Dumnădzău vă chemaţi? Singur Domnul mărturiseşte: „Fericiţi de pace făcătorii, căci aceia fiii lui Dumnădzău se vor chema!” (*Math*. gl. 5, sh. 10).

Pacea dară în trei chipuri şi în trei locuri să face. Chipul întâi şi locul întâi iaste: singur omul în sine, trupul cu sufletul singur cu sine a-şi împăca.

Chipul al doilea iaste: între fraţi şi între vecini cu pace şi cu învoinţe a petrece. Aceasta dară pace vremennică, adică a lumii aceştia să cheamă, pentru care Apostolul învaţă: „Ca eu toţi oamenii pace să avem” (*Romani* gl. 12, sh. 40).

Chipul al treilea şi locul al treilea al păcii iaste: ca omul cu Dumnădzău pace şi învoinţă să aibă, credinţei şi al

botezului dintre Dumnezeu şi om. Aceasta se cuvine s-o cauţi mult şi, găsind-o, s-o păzeşti, ca nu cumva să se întâmple ca stricând noi iubirea cu Dumnezeu, să ne stricăm pe noi înşine. Căci greu lucru este să se certe sluga cu stăpânul, deoarece se spune că „este drept a se supune omul lui Dumnezeu, şi să nu se gândească a i se împotrivi vreodată ziditorului său” (II *Mac*. 9, 12). Şi dacă este de lăudat şi de fericit pacea între fraţi, între prieteni, între creştini sau între necredincioşi, cu cât mai fericită va fi pacea dintre Dumnezeu şi neamul omenesc. De vreme ce pacea cu Dumnezeu este mai de preţ şi mai folositoare decât aceea cu oamenii, pacea cu oamenii fiind vremel

99 r nică, foloseşte pentru cele vremelnice, iar pacea lui Dumnezeu fiind veşnică, foloseşte pentru cele veşnice. Pentru că nu ca lumea, ci ca un Dumnezeu ne dă pacea, precum el însuşi mărturiseşte: „Pace las vouă, pacea mea dau vouă; nu precum lumea dă, eu dau vouă” (*Io*. 14, 27). Aceasta dar este dumnezeiască pace pe care a cunoscut-o mai înainte Isaia (9, 7): „Mare este stăpânirea lui, iar pacea sa nu are hotar”. Aşadar, în pacea aceea nu va fi stricăciune, tulburare sau alt semn de dezordine, nici nu se va ivi alt învrăjbitor, precum zice Prorocul: „Nu va ridica neam asupra neamului sabia şi nici nu vor mai învăţa să se războiască” (*îs*. 2, 4); şi cum mărturiseşte Ioan: Şi va şterge Dumnezeu toată lacrima din ochii lor, şi nu va mai fi moarte, nici plângere, nici vaiet, nici durere nu va mai fi” (*Apoc*. 21, 4).

Această pace a dăruit-o Dumnezeu şi părintele celor credincioşi, trimiţând pe unul născut fiul său pentru mântuirea neamului omenesc. Pe acest unul născut, fiu al lui Dumnezeu din preacurata Fecioara Maria şi din Duhul Sfânt, văzându-l îngerii că se naşte, cântau împreună cu păstorii: „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu şi pe pământ

pace, întru oameni bună învoire” (Le 2, 14).

carea pace vecinică adică şi ceriască să cheamă, carea cu a credinţii şi cu al botedzului testament între om şi între Dumnădzău să liagă159; carea foarte de cercat şi, aflând-o, de păzit iaste, ca nu cumva cu Dumnădzău pacea stricând, noa A să ne stricăm. Că robul cu împăratul a să învrăjbi anevoie iaste, căci drept iaste (dzice): „Suppus a fi lui Dumnădzău, şi cel muritoriu nu împotrivă a fi lui Dumnădzău a să socoti” (*Antiohos nobilisuo*, caută *Maccavei*, *Cartea* 7 gl. 9, sh. 12). Şi de vreme ce între fraţi, între priiatini, între creştini, măcar şi între păgâni pacea lăudată şi fericită iaste, cu cât dară între Dumnădzău şi între rodul omenesc pacea mai fericită va fi? Că cu multul decât a oamenilor mai cinstită şi mai folositoare iaste. A oamenilor dară pacea vremennică fiind, vremennicilor foloseşte, iară a lui Dumnădzău, vecinică fiind, în cele vecinice foloseşte. Căci el nu ca lumea, ce ca un Dumnădzău ne dă noa A pace, precum singur mărturiseşte: „Pace las voci A, pacea mea dau voci A; nice precum lumea dă voci A, eu dau voci A” (*Ioan* gl. 14, sh. 27). Aceasta dară pacea cea dumnădzăiască iaste, carea Isaiia mai denainte au cunoscut: „Înmulţi-să-va împărăţiia lui şi păcii lui nu va fi sfârşit” (gl. 9, sh. 7). Într-aceia pace dară, stricăciune, răscoală sau alt sămn de neaşedzare nu va fi, nici alt învrăjbitoriu se va ivi, precum dzice prorocul: „Nu va rădica m-am asupra niamului sabie, nice se va face de-ciia războiu’” (*Isaiia* gl. 2, sh. 4). Şi Ioan mărturiseşte: „Şi va şterge Dumnădzău toată lacrima de la ochiul lor şi de-ciia moarte nu va fi, nici plângere, nici vaiet, nici durere va fi de-ciia” (*Apocal*. gl. 21, sh. 4).

Această pace, Dumnădzău părintele, prin trimisul spre a norodului omenesc mântuire, unul născutul său fiiu, credzitorilor lui au dat. Pre acesta unul născut al

părintelui, din preacurata fecioară Mania şi din Duhul Zvânt, îngerii născându-să vădzându-l, cu păstorii împreună cânta: „Slavă celui dintru nalturi, Dumnădzău şi pre pământ pace, întru oameni bună voie” (*Luca* gl. 2, sh. 14).

Cheltuind puţintel timp pentru aceste trei chipuri şi locuri ale legăturii păcii, repet iarăşi, puţintel timp, sârguieşte-te să le citeşti şi să le verifici în cele ce urmează, adică în cartea a treia, care, privitor la părţile mai sus însemnate, cuprinde cele 77 capitole [ale lui Andrei Wissowatius]. Este lucru ştiut şi vădit că acestea îţi pot fi de mare folos atât sufleteşte, cât şi trupeşte, în viaţa aceasta, ca şi în cea viitoare. Deci sârguieşte-te să nu te opreşti la jumătatea căii, ci aleargă fără de piedică, pentru ca să ajungi la capătul drumului.

SFÂRŞITUL CĂRŢII A DOUA

Pentru acestor în trei feluri şi în trei locuri de pace legătură chipuri puţinteluşe în ostenință zăbavă făcând, puţinteluş, iarăşi dzic, înainte a ceti şi a ispiti sârguiaşte. Adică în Cartea a triia, carea pentru aceste mai sus pomenite părţi, şeaptezeci şi şapte de ponturi cuprinde, din carile multe şi trupului şi sufletului, în lume, într-aceasta, şi în cea fiitoare, precum a-ţi folosi cunoscut şi priceput iaste; nici în giumătatea alergării, ce acel desăvârşit al curgerii ţenchiu neoprit alergând, a agiunge sileşte.

CONETUL CĂRŢII A DOA

26*

100 r DESPRE PREAFERICITA PACE DINTRE LUME şi ÎNŢELEPT, SAU DINTRE TRUP ŞI SUFLET, ŞI DESPRE ÎNCHEIEREA* ŞI STATORNICIREA PĂCII CELEI TEMPORALE ŞI CELEI VEŞNICE DINTRE ELE. DE

ASEMENEA, DESPRE BUNA OCÂRMUIRE A LUMII PREZENTE ŞI A CELEI

VIITOARE.

CARTEA A TREIA (în 77 capitole) **

De vreme ce omul este născut în lumea aceasta şi vieţuieşte laolaltă cu cele temporale, vitejia şi vrednicia lui este ca în anomaliile şi neorânduielile acestui veac să se afle în pace cu cele pământeşti, ca şi cu cele cereşti, cu cele spirituale, ca şi cu cele corporale, cu oamenii, ca şi cu Dumnezeu, şi să afle repaus în liniştea limanului sufletului său. Şi pentru că Diavolul, duşmanul neamului omenesc, obişnuieşte să aducă şi să pună în mişcare necontenit conflictele, duşmăniile şi certurile, mai ales între suflet şi trup, pentru biruirea acestui cumplit vrăjmaş şi potolirea grabnică a luptelor şi a vrăjmăşiei şi pentru buna împăcare şi înţelegere

100 v a celor temporale cu cele veşnice, prin capitolele mai sus menţionate vei reuşi să dobândeşti o cale bună şi să te conduci frumos [în viaţă].

* συμφωνία.

** ίίρθρα = „articole”.

100 r PENTRU A PREAFERICIŢII ÎNTRE LUME ŞI ÎNTRE ÎNŢELEPT, SAU ÎNTRE TRUP ŞI ÎNTRE SUFLET PĂCI ŞI PENTRU VREMENNICA ŞI VECINICA PACE LEGĂMÂNT ŞI AŞEDZARE. AŞIJDEREA PENTRU A TRE’

CĂTOARII ŞI FIITOARII LUMI BUNA CHIVERNISALĂ

CARTEA A TRIIA (Ponturi 77)

De vreme ce în lume, într-aceasta, omul născându-să şi trecătoarelor acestora obştindusă iaste, aceasta iaste vitejiia, aceasta iaste vredniciia, ca prin amestecăturile şi neaşedzările vremii aceştia cum între lumeşti, aşea între cereşti, cum între suflet, aşea între trup, cum între oameni,

aşea între Dumnădzău împăcat şi în liniştea sufletescului liman aciuat să fie; şi de vreme ce nepriiatenul omenescului m-am Diiavolul, mai vârtos între trup şi între suflet gâlciavă, neprietenire şi neînvoire a fi pururea a îndemna şi a invita obiciuit iaste, spre a cestuia vrăjmaş nepriiatin biruire şi a tuturor gâlcevilor şi nepăciuirilor grabnică stâmpărare» şi precum a vremennicilor, aşea a vecinicilor bună

100 v alcătuire şi aşedzare, cu aceste înainte însămnate ponturi bine a-ţi agonisi şi frumos a te chivernisi vii putea161.

PRECUVÂNTARE LA ÎNCHEIEREA FERICITEI PĂCI

Oricine este om cu adevărat, adică oricine este vrednic să se spună despre el că se conduce cu mintea întreagă*, este uşor să cunoască şi să mărturisească cum că omul doreşte şi caută [să parcurgă] bine, fericit şi tihnit perioada vieţii şi să evite şi să urască ce este rău şi urât. Căci pentru a trăi cineva fericit nu trebuie să trăiască rău şi necugetat, ci bine şi cu cinste. Şi chiar cei mai mulţi [dintre oameni] care nu sunt încă obişnuiţi, adică deprinşi cu încercarea – şi nu numai ei, ci oricine li se aseamănă – va voi şi va dori să se lepede şi să se scuture de obiceiurile rele şi de păcate şi să dobândească şi să se îmbrace cu virtuţile. Pentru aceasta trebuie să ştie mai întâi cauzele care îl împing şi îl îmbărbătează pe om către virtuţi şi care îl împiedică şi îl înfrânează de la răutate. De asemenea, trebuie să cunoască mijloacele şi procedeele care îl ajută în această luptă bună pentru a putea urma acţiunea

10 lr lor desăvârşită. În acest scop, şi eu, gândindu-mă încă mai demult la nişte astfel de lucruri, le-am cules din diferite locuri [citate potrivite], unul câte unul; iar acum, ajungând la vârsta în care mă aflu, cugetând din nou la aceleaşi lucruri, am vrut să le însemn şi în scris. Cum că

ele sunt folositoare este vădit, dar eu m-am gândit şi la cele viitoare, căci ele au putere să dea învăţătură sufletului, să-l întărească şi să-l îndrume spre cultivarea celor drepte şi cinstite, care pot face din munţi şesuri şi din văi câmpii, şi să calce în picioare chiar şi săbiile cele ascuţite. Iar dintre aceste [lucruri] voi însemna în scris măcar câteva, dacă nu pe toate, pentru că şi acelea pot în diferite chipuri să zdruncine şi să pună în mişcare pe feluriţi oameni.

Lipsa de învăţătură şi ignoranţa lucrurilor uşor de cunoscut, sau lipsa de minte şi de socoteală a oamenilor sunt cauzele multor rele, de pildă, a părăsirii virtuţii şi a dobândirii răutăţii sau păcatului. Se cuvine deci

* μέ σ «στά μυαλά = „cu creierii întregi”.

PREDOSLOVIE

PENTRU LEGĂTURA PREAFERICIŢII PĂCI

Ca bine, fericeşte şi cu odihnă al vieţii cust precum să fie omului de poftit şi de cercat, iară cel rău şi blăstămat precum să fie de scărăndivit şi de lepădat, fetecine carile adevărat om iaste, adică carile cu întriagă minte că să slujeşte iaste vrednic a să chema, prelesne-i iaste a cunoaşte şi a mărturisi. Că nu rău şi fără socotială, ce bine şi cinsteş iaste de vieţuit, ca fericit să vieţuiască. Şi mai mulţi, carii nu de tot sunt domoliţi, adică deprinşi cu ispitirea, ce nu numai aceia, ce fetecine (câţi către aceasta de-a-tocma sunt) 162 năravurile rele şi păcatele a le dezbrăca şi a le scutura, iară bunătăţile a le agonisi şi a le îmbrăca ari vrea şi ari pofti. Către aceasta dară, întâi îndemnătoarele şi împingătoarele pricini trebuie a şti, carile precum către bunătăţi îl indiamnă şi îl invitealiză, iară de la răutăţi îl opresc şi îl înfrânializă. Şi încă mijlocele şi tocmelele a cunoaşte i s-a cade, carile spre a ceştii buni nevoinţă r agiutând, ca şi spre a lor deplin

facere a urma să poată. Cu acel săvârşit dară şi eu încă de demult unele ca acestea gândisem, şi de prin multe locuri câte una, câte una culesesem. Acum întru aceasta ce mă aflu vârstă163, iarăşi acelea gândind, cu slove a însămna vruiu. Că precum folositoare să fie cunoscut iaste încă şi pentru cele fiitoare, am pus socotială, căce acestea presuflet a-l informul, a-l întări, a-l povăţui şi la cele drepte şi cinsteşe a urma, munţii, şesuri şi hârtopile, câmpuri îi face şi ascuţite simceale a-i suppune pot, dintru carile măcar de nu şi toate, ce iarăşi măcar unele că şi acelea în multe filiuri pre cei din multe fliuri a-i clăti şi a-i urni pot. Neştiinţa şi necunoştinţa a lucrurilor carile prelesne sunt a să cunoaşte, sau nesămăluirea şi oamenilor negândirea a multe răutăţi pricină iaste (adică) în părăsirile bunătăţilor şi în agonisirea răutăţilor sau a păcatelor. Cadesă dară înainte vreo ştiinţă a purcede.

să se înceapă cu o învăţătură oarecare, după care să nu lipsească nici conştiinţa cea bună.

Aşadar, ignoranţa le este proprie acelora cărora li se pare că ştiu mai mult decât trebuie şi se laudă că cunosc şi înţeleg nenumărate lucruri. În realitate şi după cum se întâmplă, cei mai mulţi nu se cunosc

10 lv nici pe ei înşişi, nu cunosc nici lumea, nici cele din lume, nici pe Dumnezeu, nici voia lui, nici virtutea, nici răutatea, nici scopul şi rezultatul acestora, nici chiar propria lor fericire. De aceea ar fi mult mai potrivit să strige cineva: „O, minte oarbă a oamenilor! Vai ţie, săraca şi lipsită de lumină!” * Şi pentru că vorbesc despre oameni, nu mă uit nici pe mine, pentru că ştiu că şi eu sunt unul dintre cei mulţi. Ci, după cum a spus cineva: „Mă sârguiesc şi întreb ce e cuviincios şi adevărat, şi tot în

aceasta stărui” *. Deci în felul acesta doresc să-i fac şi pe ceilalţi apropiaţi mie.

DESPRE ÎNCHEIEREA PĂCII

CAPITOL. III, I

1. *Cunoaşte-te pe tine însuţi*

Pentru dobândirea virtuţilor este necesară mai întâi înţelepciunea, adică acea aplecare a minţii către lucrurile ce trebuie cunoscute după adevăr şi drept judecate, care sunt deci vrednice de luat în seamă. Iar pentru că omul nu are niciun alt vecin mai bun şi mai apropiat de el decât pe sine însuşi, se cuvine ca mai întâi să se cunoască pe sine, precum spunea cândva unul dintre cei şapte înţelepţi ai Greciei, Tales din Milet: „Cunoaşte-te pe tine însuţi” * *. Pentru că după cum celor ce ştiu orice lucru le pare uşor de îndeplinit, tot aşa, celor ignoranţi li se pare greu de înfăp

102 rtuit. „Aceaâta este şi cauza neorânduirii şi ignoranţei

— Lucretii, *De rerum natura*, II, 14.

** Horaţii, *Epist*. I, 1, 11.

* * * Diog. Laert. I, 40.

ca de-ciia a ascunsului inimii ştiinţă să nu lipsască. Neştiinţa dară mai vârtos încă să află în ceia carii multe a şti şi a multe lucruri cunoscători şi pricepători a fi li să pare; şi mai mulţi (căci adevărat şi precum

10 lv să cade) n-au cunoscut nice singuri presine, nice lumea, nice celea ce sunt în lume, nici pre Dumnădzău, nici voia lui, nice bunătatea şi răutatea, nici a cestora sfârşitul, nici ieşitul, nici prea lor acea hirişe fericire. Pentru aceasta mai vârtos de strigat iaste: „O, oarbele a oamenilor minţi, o, săracele de lumină!” De vreme dară ce pentru oameni dzic, nici eu pre mine mă feresc164, căci şi eu unul din cei mulţi precum să fiu

cunosc; ce precum au dzis oarecine: „Ce-i adevărat şi să cade nevoiesc şi întreb şi tot într-aceasta sunt”. Aşeadară, şi pre alalţi de aproape ai miei, într-acesta chip a-i face vrbre-aşi.

PENTRU LEGĂTURA PĂCII

P O N T *V h* I

1. *Cunoaşte-te pretine* întâiaşi dată dară, la cuprinderea bunătăţilor trebuie înţelepciune, adică averea minţii, pentru lucrurile carile sunt adevărat de cunoscut şi drept a să giudeca, adică sama a li să lua sunt vrednice. Şi dintâi, căci omul şie mare vecin şi de aproape îşi iaste165, singur presine a să cunoaşte i s-a cade. Precum odănăoară unul din cei şapte ai grecilor înţelepţi dzicea, Thalis filosoful: „Cunoaşte-te pretine” 166. Căce fetece, celor cunoscători cu fapta, lesne să vreme.

Însă adevărat, aşijderea, celor necunoscători, cu nevoie iaste. „Aceasta dară a fără-isprăvii şi a nesocotinţii 102 r lor pricină iaste”, precum au scris Iactantius (cartea 1, gl. I) 167. Cătră aceasta dară omul presine cunoscându-să, cunoştinţa nu numai a celui pre dinafară om, carea iaste a trupului, ce şi a celui pre din lontru om, carea iaste a sufletului, şi celea ce stăruesc spre a lor”, după cum a scris kactanţiu (I, 1). De aceea omul să se cunoască pe sine nu numai cu ştiinţa omului exterior, adică a trupului, ci şi a omului interior, adică a sufletului, ca şi a celor cuprinse în suflet, „aceasta fiind o parte mai preţioasă decât trupul” *. Iată dar că este necesar să cunoaştem „ce suntem şi pentru ce fel de vieţuire am fost născuţi, ce rang ne-a fost dat, ce ne-a poruncit Dumnezeu să fim şi de ce parte am fost rânduiţi în cele omeneşti. Despre care, află” * *.

Omul trebuie să cugete şi să gândească atât la demnitatea, cât şi la lipsa de demnitate [a firii] sale; mă refer la acea demnitate, de pildă, prin care întrece toate

celelalte [fiinţe] de pe pământ; în primul rând pentru că are spirit raţional, adică minte, pentru a cunoaşte cele adevărate şi a alege cele bune, în chip desăvârşit liber – un lucru dumnezeiesc şi ceresc – pentru ca să se servească de aceste calităţi şi însuşiri ale lui la practicarea virtuţii, iar nu a răutăţii, şi pentru ca să nu le corupă şi să nu le pângărească prin josnicia lipsei lui de demnitate; ci totdeauna să făptuiască lucruri vrednice de partea cea dumnezeiască din el, ca nu cumva, om fiind, să ducă o viaţă animalică. Pentru aceea îi şi asemuiesc *Sfintele Scripturi* pe oamenii care nu trăiesc potrivit ordinii umane

102 cu câinii, porcii, lupii şi cu alte animale necurate. Şi ar trebui să ne fie ruşine ca, oameni fiind, să fim asemenea animalelor, ca să nu ni se spună şi nouă: „Oare nu vă cunoaşteţi pe voi înşivă?” (*II Cor*. 13, 5).

Pe de altă parte, omul trebuie să cugete la puţinătatea şi la nevrednicia sa [adică la faptul] că e mare depărtare de la el până la Dumnezeu nu numai ca loc al locuirii sale, ci şi ca putere a naturii sale. Pentru că el este o făptură (mult mai prejos decât îngerii) plăsmuită din ţărână şi din tina pământului, şi este purtător de trup, care – deşi însufleţit cu suflare dumnezeiască – este muritor, neputincios, încurcat şi apăsat

— X, actanţii, *Divinarum institutionum*, lib. I: *De falsa religione*, 1. ** Cp. A. Wissowatius, *Pietatis sectândae rationis*, în *Stimuli virtutum*, p. 161. * * * Perşi, *Satyra* III, 67 – 68; 71 – 73.

sufletului cuprindere, „căce partea aceasta mai mare preţ decât trupul are”. Iată dară că de cunoscut „ce suntem şi ce a vieţui ne naştem, care orânduială ni s-a dă, Dumnădzău ce ţ-au poruncit să fii şi cu care parte în lucrul omenesc eşti aşedzat, învaţă”.

Omului, precum de vrednicie, aşea de nevredniciia

firii sale, de gândit şi de socotit iaste. Vredniciia, adică cucarea omul pre alalte peminteşti pre toate întrece, mai vârtos că duh sămăluitoriu are168, adică are minte adevăratele a înţelege şi bunele a vrea plin de toată slobodzeniia, ceresc oarece şi dumnădzăesc, ca eu acestea podoabe şi dzestre omul spre buna vieţuire să se slujască, iară nu spre rău să se slujască; nice pre dânsele cu blăstămăţiia, nevredniceşte să le strice şi să le scârnăvască, ce totdiauna de acea dumnădzăiască parte oarece vrednic să facă ca nu, om fiind, viiaţă nu a omului, ce a dobitocului să poarte. Căci şi *Svintele Scripturi* pre oamenii carii nu cu tocmala omenască

102 v vieţujesc, porcilor, câinilor, lupilor şi altor jigănii îi asamănă. De ruşine iaste să ne fie când, oameni fiind, dobitoacelor să ne asemănăm, ca nu cumva să ni s-a dzică: „Au nu vă cunoaşteţi înşivă pre voi?” (*Cor.*, *Cartea 2* e*a*> gl. 13, sh. 5). Dintr-altă parte, omului a sa nehărnicie şi prostime de socotit îi iaste. Adică că omul departe stă de Dumnădzău, nu numai cu locul lăcuinţii, ce şi vârtoşala firii; căci plăsmuirea (şi încă decât îngerii mai gios) din ţărnă şi dintr-a pământului lut făcut trup purtând, măcar că cu duh de la Dumnădzău însufleţat, numai muritoriu slab şi cu multe lipse şi mişelii împregiurat şi suppus iaste. Deci dară, să nu să mai de-a firea decât iaste socotească şi cu deşartă mândrie înflându-să să se mândriască, ce numai cât de deşert şi mişel lucru să fie, omul să cunoască 1 β9 (însă până când asupra celor omeneşti va fi sprijenit). Acesta dară, adică omul, preaputernic va fi când cu înţelepciunea neagiunsele lui va plini, şi aceasta pururea socotind să gândiască: „om sunt, şi nu Dumnădzău”; şi iarăşi: „om sunt, iară nu dobi de multe lipsuri şi nenorociri. De aceea, să nu se socotească pe sine mai mult decât este şi să nu se mândrească, îngâmfându-se de deşertăciune, ci

să cunoască doar ce lucru zadarnic şi nenorocit este omul atâta vreme cât se bizuie pe cele omeneşti. Dar tot el va fi prea puternic cu adevărat când îşi va împlini cu înţelepciune lipsurile; de aceea să cugete pururea: „om sunt, nu Dumnezeu” *, şi iarăşi: „om sunt, nu animal”. Pentru că partea lui cea mai josnică, adică trupul, îl târăşte pe om către cele pământeşti şi către păcate, războindu-l 103 r cu o luptă lăuntrică dusă împotriva spiritului raţional, aşa cum obişnuiesc supuşii să viclenească şi să se răscoale împotriva stăpânilor lor. De aceea se cuvine să pui pază bună, cu mare socoteală, ca să nu îngădui supuşilor şi celor ce se cuvine să fie supuşi ţie să se ridice deasupra ta şi să nu-i laşi să te biruiască şi nici să te laşi târât de aceştia ca de nişte cai nestăpâniţi şi fără frâu în răutăţi şi urâciuni necuviincioase. Socoteala dreaptă şi întreagă să stăpânească pofta cea păcătoasă, ca să nu cazi în iubirea de tine însuţi, ci mai înainte de toate să fii şi să devii bun; pentru că nu se cuvine să iubească cineva altceva decât binele. Trebuie deci ca fiecare să cunoască amănunţit caracterul naturii umane în genere şi, pe lângă aceasta, obiceiurile şi înclinările pe care le-a dobândit [el însuşi]. Căci unul înclină spre veselie, altul spre amărăciune, unul spre îndrăzneală, altul spre teamă, unul spre cruzime, altul spre milostivire, unul spre cucernicie, altul spre pizmă, unul spre mânie, altul spre desfrânare şi alte pofte rele, unul spre dragostea de bani, altul spre mândria cea spurcată. „Deci fiecare să-şi cunoască înclinarea sa şi să se arate judecător foarte atent al său însuşi şi al faptelor sale rele”, după cum

103 v scrie Cicero (*De officiis*, I) acolo unde zice**: „Sfătuieşte-te cu tine însuţi şi întreabă-te: cine eşti?” De aceea, când te vei cunoaşte pe tine însuţi, împotriveşte-te cu putere păcatului pe care îl vei afla mai aproape de tine

şi cugetă că adesea vei avea să te

— Cp. Thomas a Kempis, *Imitatio Christi* III, LVII, 3. ** Eroare, deoarece pasajul din Cicero este cel precedent.

toc” 170. Pentru căce pre om, partea lui cea mai rea, adică carnea, către cele peminteşti şi către păcate îl trage, şi războindusă cu războiul cel din lontru, adică I03 r cu duhul cel sămăluitoriu, precum şi cei suppuşi obiciuiţi sunt asupra stăpânilor săi vedeniri şi rocoşeniri a face. Pentru aceasta, cu mare pază, bună straje de nevoinţă a pune să cade, ca presuppuşi şi pre cei ce suppuşi a fi să cade, ca să fie diasuppra şi să biruiască să nu laşi; nice pretine de la aceştia ca de la nişte vrăjmaşi şi neînfrânaţi cai, spre relele necuviniri şi grozăvii a te răpi să te laşi. Socotiala driaptă şi întriagă pre greşitoarea poftă să o stăpâniască171, ca nu singur pretine, până nu vei fi bun sau până nu te vei face bun, să te iubeşti; căce altă ceva, fără numai binele, a iubi nu să cuvine. Pre însămnarea dară a ceii de obşte omeniască fire încă şi agonisitele sale obicee şi adetiuri pre amănuntul cercetând, fetecine a cunoaşte trebuie. Căci unul iaste dat spre veselie, altul spre întristare şi mâhniciune, altul spre îndrăznire, altul spre frică, altul spre vrăjmăşie, altul spre milostivire, altul spre ruşine, altul spre zavistie, altul spre mânie, altul la curvie şi la alte pofte rele, altul la iubire de argint, altul spre scârnava mândrie i porci. „Pre a sa, dară, fetecine, minte să cunoască şi ascuţit şi a bunelor şi a relelor sale giudeţ să se areate”, precum au scris Ţiţeron, le-a carte a

103V *Facerii1” 2. Şi* aicea dzice aceasta: „Sfătuiaşte-te pretine: dzi ţie, cine să fii?” Pentru aceasta, cunoscându-te la ce păcat să fii mai aproape, aceluia puterniceşte împotrivă să-i stai, şi cu acest din lontru nepriiatin, carile cu tine ades războiu’ a bate obiciuit iaste173, ades că-ţi iaste cu dânsul a te bate să gândeşti şi cum şi în ce feliu îţi

iaste a te lovi, în minte să-ţi fie.

lupţi cu acest vrăjmaş lăuntric, care s-a obişnuit să se lupte cu tine; iar mintea să-ţi fie necontenit preocu pată de chipul în care ai să te războieşti cu el.

2. *Cunoaşte pe Dumnezeu*

După cunoaşterea de sine omul trebuie să urce de la treapta de jos la cea superioară, adică la cunoaşterea lui Dumnezeu. Şi cu toate că Dumnezeu nu poate fi înţeles de raţiunea omenească, după cum nici propriul suflet omul nu şi-l poate înţelege (de aici sunt daţi pe faţă necredincioşii, căci tăgăduiesc cum că ar exista Dumnezeu), dar cum el neîndoios există [omul trebuie] să cerceteze prin alte raţionamente, pornind în primul rând de la părţile lumii; dar nu numai de la cele mai mari, ci şi de la cele mai mici, ba chiar de la înseşi membrele omului, care sunt cu meşteşug orânduite spre scopuri şi foloase fără greş; acest obiect atât de bine întocmit arată că există un maestru şi ordonator cu înţelepciune şi cu o înaltă putere. Acesta dar este Dumnezeu (vezi *Ps*. 19; *Rom*. I; *înţ*. *Sol*. 13). Dumnezeu e o esenţă spirituală şi prea desăvârşită, de aceea este veşnic şi fără de început; el este viaţă.

104 r unic, atotputernic, într-atât încât orice vrea este în stare să ducă la bun sfârşit, atotştiutor până acolo încât nimic din cele ce s-au făcut sau se vor face, oricât ar fi de ascunse, de la el nu se pot ascunde. Este prea bun, bucurându-se de virtute şi urăşte răutatea; preasfânt, preadrept, răsplătind fiecăruia după faptele sale, împărţind celor drepţi bunurile cereşti, iar celor păcătoşi iadul; el este ca şi soarele, nevăzut însă, viind, gândind şi stăpânind după voia sa proprie, sălăşluind în cer, cârmuind şi făcând pretutindeni rânduială prin razele Duhului trimis de la el. El singur este creatorul atât al acestei lumi, cât şi al părţilor ei şi al celor care locuiesc într-însa. Pentru

aceasta dar se cade ca Domnul şi supremul cârmuitor să fie mărit şi slăvit de către creaturile sale raţionale cu cuvenită şi prea mare cinste, cu ascultare şi cu slujbă, întocmai cum ar fi mărit şi slăvit de către nişte datornici. Epicur – deşi în mod greşit tăgăduia creaţia şi provi

2. *Cunoaşte pre Dumnădzău*

Dintru a sa cunoştinţă, omul, de la spiţa cea de gios mai sus a să sui trebuie, adică la a lui Dumnădzău cunoştinţă, deşi dară Dumnădzău cu omeniasca socoteală nu să cuprinde, precum şi sufletul omului. Pentrucarea necuraţii să ciartă, căci pe dânsul a fi îl tăgăduesc174. Numai adevărat a fi prin alte socotele să ispitiască, mai vârtos de la a lumii părţi, şi nu numai de la cele mai mari, ce şi de la cele mai mici şi de la singure a omului mădulări, la adevărate sfârşituri şi slujiri, cu tocmală orânduite, carile, acestui lucru prea bine orânduit, pre un meşter orânduitoriu cu înţelepciune şi cu putere preaînnaltă a fi arată175. Acesta dară iaste Dumnădzău! (caută *Psal*. 19; *Romani* gl. 1, *înţelepciune* gl. 13). Care Dumnădzău substare duhovnicească şi prea desăvârşit iaste, şi pentru aceasta iaste vecinic, fără de început, din

104 r singur de sine, nu de la altul trăind; de-ciia singuratec numai, atotputernic, atâta cât ori fiece ari vrea, desăvârşit a face poate; atotştiutor în, aşea cât nemică orice s-au făcut, orice iaste să se facă decât măcar pre ascuns nu să ascunde; de tot bun, carile de bunătate să bucură şi răutatea ureşte; prea zvânt, prea drept, carile fetecui după faptele lui răsplăteşte: bunilor, cereştile bunătăţi, iară răilor, muncile împărţind. Acesta, ca soarele (numai nevădzut) vieţuind, înţelegând şi cu slobodă voie biruind, în ceriu petrecând, prin radzele Duhului său de la dânsul trimis176, feteunde chiverniseşte şi tocmeşte. Acesta, a lume ca aceasta, a părţilor ei şi a lăcuitorilor

ziditoriu iaste. Pentru aceasta dară, Dumnădzău şi îndreptăţoriul cel prea de sus, de la zidirile sale cele cu înţelegere cuprinse, cu cuvioasă-şi prea mare cinste, cu slujbă şi cu ascultare, ca de la neşte datornici, a să cinsti şi a să slăvi să cade, pre carele Epicuros (deşi zidirea şi mai denainte cunoaştere, adică proniia, necurăţeşte tăgăduia) pentru înălţimea firii aceiia de cinstit o au socotit177.

denţa – a socotit însă că [Dumnezeu] trebuie slăvit pentru măreţia firii sale.

Cea mai desăvârşită cinstire şi ascultare a lui Dumnezeu este urmarea poruncilor sale şi, cât îi stă în putinţă omului, să meargă pe urmele sale (vezi Pavel, *Efes*. 5). Despre cunoaşterea lui Dumnezeu

104 v notează că trebuie să ştii şi să cunoşti nu atât natura esenţei sale incomprehensibile, cât mai ales a voinţei sale, care ne este descoperită de el. Adică omul trebuie să ştie ce cere Dumnezeu de la el şi cum se cuvine să umble după poruncile dumnezeieşti, care pentru aceasta i s-au dat prin fiul unul născut al său, Iisus Hristos. Iar după acestea [să ştie] ce vrea să facă [Dumnezeu] cu oamenii, adică celor care îl ascultă să le dea făgăduinţa bunătăţilor de nespus ale cerului, iar celor ce nu-l ascultă – urgia pedepselor de neîndurat (despre amândouă acestea vom vorbi amănunţit mai departe). Oricine năzuieşte să se apropie de Dumnezeu trebuie să creadă că Dumnezeu există şi că este foarte darnic, adică milostiv faţă de cei care-l caută (*Evr*. 11, 6). Dacă sufletul va îmbrăţişa pe deplin această credinţă în Dumnezeu, va face să vrem din toată inima să-l slujim, adică să deprindem prin fapte virtutea şi cucernicia pe care el o vrea şi ne-a poruncit-o. Aşadar, învaţă-te să-i placi lui Dumnezeu, căci „cel ce zice că pe Dumnezeu îl cunoaşte, dar nu păzeşte poruncile sale este un mincinos” (/ *Io*. 2, 4; *Ier*. 22, 15 – 16). E necesar ca

tu să te străduieşti să-l cunoşti pe Dumnezeu nu printr-o cunoaştere teoretică, ci prin

105 r una practică, pentru că aceasta, adică cea practică, ne face să înaintăm mai degrabă decât cealaltă în cunoaşterea sa, şi cunoscându-l ne ajută să-l iubim, ca şi el să ne iubească pe noi.

3. *Iubeşte pe Dumnezeu, binefăcătorul tău*

Binefacerile lui Dumnezeu pe care le-a dăruit din milă oamenilor trebuie să-i îndemne şi să-i încurajeze pe aceştia la iubirea părintelui şi binefăcătorului lor, care i-a îmbrăţişat cu dragoste; căci omul trăieşte

— *Encheieridion*, 31.

Preabuna dară a lui Dumnădzău cinste şi ascul tare iaste: „Poruncile lui a urma şi cât în putinţa omului ar fi, după dânsul a îmbla” (*Efes*. gl. 5, sh. 1).

104 v De însămnat iaste dară întru a lui Dumnădzău cunoştinţă, nu pre atâta a firii sale, a fiinţii ceii ascunse, pre cât mai vârtos a voii sale ceii de la dânsul descoperită, cu cunoştinţa a cuprinde. Adică, ca să ştie omul ce pofteşte Dumnădzău de la dânsul şi cum în dumnădzăeştile porunci – mai cu de-adins prin Iisus Hristos, fiiul lui Dumnădzău, unul născut – date să îmbie. Şi iarăşi, ceva cu oamenii să facă? Adică celor ce ascultă de dânsul, făgăduitele a nepovestitelor cereştilor bunuri, iară neascultătorilor urgiile a grelelor munci (de carile, de amândoa A, după aceasta pre amănuntul iaste de dzis). Celuia ce să lipeşte către Dumnădzău precum să fie Dumnădzău îi trebuie a crede, încă precum iaste şi darnic, adică milostiv, către cei ce-l cearcă pre dânsul (*Evrei* gl. 11, sh. 6). Această în Dumnădzău credinţă de se va cu sufletul deplin cuprinde, face-va ca lui Dumnădzău din inimă a sluji să vom. Adică bunătatea şi curăţiia lui plăcută şi de dânsul poruncită cu lucrurile a o deprinde, iată dară că lui Dumnădzău a plăcea

te învaţă. Că: „Cine-m dzice pre Dumnădzău cum cunoaşte şi învăţăturile lui nu păzeşte mincinos iaste” (*Ioan*, *Cartea Í* gl. 2, sh. 4; caută şi *Ierem*. gl. 22, sh. 15, 16). Pentru Dumnădzău, nu atâta ştiinţa cea privitoare178, pre cât cea practi

105 r ceaşcă a şti, nevoinţă a pune trebuie; căci aceasta mai vârtos decât aceia a lui cunoştinţă înainte ne aduce şi aceasta foloseşte, ca pre dânsul cunoscând, să iubim, ca să ne iubim de la dânsul.

3. *Iubeşte pre Dumnădzău, făcătoriul de bine*

Ade a lui Dumnădzău de bine faceri în oameni [de] milă date, trebuie pre dânşii către Domnul acesta, adică către părintele de binefăcătoriul, carile pre dânşii cu dragostea sa i-au îmbrăţăşat, spre iubire să-i împingă şi să-i îndeamne. Căci omul trăiaşte, căce are viiaţă şi cele ce spre purtarea vieţii caută, precum mintea, socotiala şi alalte, de la Dumnădzău, meşterul cel dintre-nnalturi, acestea toate purced, măcar că oarecarii

27 – Dimitrie Cantemir – Divanul pentru că are viaţă şi cele care tind spre menţinerea vieţii, adică minte, raţiune şi toate celelalte care provin de la Dumnezeu, meşterul tuturor lucrurilor, deşi unii acestea le-au atribuit naturii, şi spunând că natura aceasta are atât de mare înţelepciune şi putere, i-au schimbat numele, zicându-i Dumnezeu. Ducru pe care, între alţi scriitori păgâni, l-a cunoscut şi Seneca, ale cărui discursuri *Despre binefaceri* merită să fie citite ([*Debeneficiis*], cartea IV, cap. III şi celelalte capitole). Cu atât mai mult deci noi, creştinii, în care a strălucit darul lui Dumnezeu, cunoscând aceasta, trebuie să-l iubim pe stăpânul nostru cel binefăcător şi de oameni iubitor din tot sufletul şi din inimă curată. Iar dragostea noastră trebuie arătată lui Dumnezeu într-acest chip, 105 v făcând lucrurile ce-i sunt plăcute şi păzindu-i

poruncile (vezi / *Io*. 2, 3). Toate poruncile sale, chiar dacă par foarte grele, să le urmăm şi să le ducem la bun sfârşit, iar cele de la care ne opreşte el, chiar dacă plac trupului nostru, să le lepădăm şi să ne înfrânăm de la ele, „căci darul mântuitor al lui Dumnezeu s-a arătat tuturor oamenilor, învăţându-ne să ne lepădăm de necredinţă şi de poftele lumeşti, să trăim în veacul acesta în cumpătare, în dreptate şi cucernicie” (TU2, 11 şi 12). De vrem să umblăm în lumină (adică în sfinţenie), întrucât Dumnezeu este lumină, în lumină să fim în comuniune cu dânsul (*I Io*. 1, 7). Iubind pe Dumnezeu să îndreptăm năravurile noastre, ca să putem merge curaţi spre cel curat şi să-i plăcem. Căci dacă Dumnezeu ne trage către el cu lanţul de aur al binefacerii sale, ori de câte ori ne folosim de darurile lui, să ne şi aprindem de dragostea lui. Astfel, să nu ne asemănăm cu animalele care, hrănindu-se cu ghindă şi bând apă din pârâu, puţin le pasă de unde le vin acestea cu atâta uşurinţă şi să nu fim mai răi chiar decât animalele, dintre care multe îi urmează cu dragoste pe cei care le îngrijesc sau de la care primesc l°br oarecare binefacere, cum sunt câinii, caii, elefanţii şi celelalte, precum dovedeşte experienţa şi arată istoria; trebuie să ne temem ca nu cumva pilda acestor dobitoace să ne învinuiască vreodată la judecata lui Dumnezeu.

acestea a firii au scris; că această fire atâta de mare înţelepciune şi putere având, cât cu mutat nume, Dumnădzău iaste. carea între limbi au cunoscut Seneca, a căruia graiuri de cinstit vrednice sunt, carile au scris *Pentru de bine faceri*, cartea 4 ea> gl. 3 şi cele mai pre urmă179. Cu mult mai vârtos noi, creştinii, cărora darul lui Dumnădzău s-au luminat.

Aceasta cunoscând, pre Domnul de binefăcător lui şi de noi iubitoriul cu tot sufletul şi cu dragă inemă a-l iubi ni

s-a cade. Dragostea dară către Dumnădzău de la noi într-acest chip a să arăta trebuie, că acela

105 v iaste lui plăcută să facem şi poruncile lui să păzim (caută *Ioan*, *Cartea 1* gl. 2, sh. 3). Oricâte acesta ne porunceşte, măcar că şi foarte grele să par, să le şi urmăm şi să le şi facem; şi câte acesta opreşte, măcar că cărnii noastre să placă să ne oprim şi de dânsele să ne părăsim. Căci „acela a lui Dumnădzău mântuitoriului dar, carile tuturor oamenilor au luminat, ni-au înştiinţat ca necurăţiia şi lumeştile pofte lepădând, cu stâmpărare, drept şi curat să vieţuim şi aceasta întru acel de acum vac" (*Tit* gl. 2, sh. 6 şi sh. 12). De vom în lumină (adică în svinţenie) îmbla, precum „Dumnădzău iaste în lumină", obştire avem împrumut (*Ioan*, *Cartea 1* gl. 1, sh. 7). Pre Dumnădzău iubind, obiceele noastre să îndreptăm, ca curaţi către curat a merge şi lui a plăcea să putem de vreme ce Dumnădzău, cu lanţuh de aur al de binefacerii lui, la sine ne trage, şi de câte ori cu ale lui daruri ne slujim, de atâtea ori spre a sa dragoste să ne aţâţăm. Să nu ne dobitoacelor asemănăm, carile cu ghindă hrănindu-să şi apă din părae bând, puţin gândesc de unde acestea lor prelesne să le vie. Încă să nu, şi mai rău decât dobitoacele, fim, dintru carile nu puţine, pre carii le grijesc, şi oarece de bine facere pricep, cu o iubire oarecare îi

IOC urmaliză precum câinii, caii, filii şi alalte, de carile ştiinţa şi istorila mărturiseşte180. De temut iaste să nu ne pre noi oarecând, în dumnădzăescul giudeţ, acestea a dobitoacelor pilde mustre.

27* 309

4. *Cunoaşte deşertăciunea acestei lumi*

Se mai cuvine ca omul să cunoască această lume pământească şi să o socotească drept nimica toată; dar nu pentru că ea a fost împodobită de Dumnezeu cu un

veşmânt frumos, ci pentru că oamenii se servesc rău de dânsa, ca şi de celelalte lucruri ale ei, cum ar fi bogăţiile pământului, plăcerile trupeşti şi dragostea de glorie, precum frumos grăieşte un poet înţelept:

Dragostea de glorie, bogăţiile şi necurata poftă, Acestea trei le priveşte lumea ca pe trei dumnezei.

Cu acestea şi cu pofta acestora, cei mai mulţi dintre oameni se lasă pradă păcatului şi se abat de la calea virtuţilor, ca şi când ar fi nişte foarte mari bunuri, ca şi Atalanta, care sârguindu-se să culeagă merele de aur pe care Hippomenes le aruncase în drum, când se întrecea cu el, a fost întrecută. Şi chiar dacă ar părea bune după înfăţişare, ele sunt în realitate deşarte, mincinoase şi trecătoare, întocmai ca sticla cea strălucitoare, care se sparge uşor, ca şi comediile, care după scurtă vreme se sfârşesc, şi ca şi merele acelea ce

10 bv cresc pe malurile lacului unde era odinioară Sodoma. Despre acestea se spune că pe dinafară se arată frumoase la vedere, dar dacă le apeşi găseşti că înăuntru au fum, praf şi putregai. Aşadar, socoteşte şi tu: Or fi acestea atât de mari, încât omul cel întreg la minte, care-şi are sufletul îndreptat către cele înalte, să-l coboare la asemenea lucruri pământeşti, să vieţuiască după povăţuirile lor şi să-şi întemeieze fericirea pe ele? Doar ele nu sunt decât măşti, amăgiri şi comicării. Pe acestea şi Solomon, care în împărătească stare în care se afla întărit, cu bogăţii, cu cinste, cu mare slavă şi dezmierdări, fiind înţelept, le-a înţeles că sunt deşertăciuni şi le-a mărturisit ca atare în *Ecleziastul* său (1, 1). *I*, *Á* fel Septimiu Sever, om de jos fiind, a urcat multe trepte până la acea a împărăţiei romanilor, dar aflându-se aproape de moarte a spus: „De toate am fost, şi nimic nu mi-a folosit” *. Ade

— Cp. Ovidii, *Met*. VII, 316; X, 560 sq.

** *Hist. augusta* (Aelii Sparţiani *Severus*, XIX); Sexti Aurelii Victoris, *De caesaribus historia*, XX.

4. *Cunoaşte a lumii aceştia deşertare* încă omului trebuie lumea aceasta de gios a cunoaşte şi în puţin a o socoti, nu pentru căci de la Dumnădzău în chip frumos şi împodobită iaste, ce căci oamenii în chip rău cu dânsa să slujesc şi cu altele ce în lume să cuprind. Ca acestea sunt avuţiile pământeşti şi poftele trupului şi iubirea de slavă, precum dzice un frumos stihotvorţ: „Poftirea cinstii şi avuţiile şi spurcata desfătare, pre aceste trii în loc de trii dumnădzăi lumea le are” 181. Cu acestea şi cu a cestora pofte (ca cum ar fi nişte bunuri prea mari) cei mai mulţi oameni la păcate să dau şi de la a bunătăţilor cale să abat, precum Atalanta, cu merele cele de aur pre lângă drumul alergării din Hippomanes182 aruncate ca să le culiagă, cuprindzindu-să, cu alergarea s-au întrecut. Şi măcar acestea şi bune de s-ar la faţă părea, numai prea adevărat deşearte, mincinoase şi trecătoare sunt. Asemenea strălucitoarei stecle, dară fragidă, ase

10 bv menea comediilor183] carile după scurtă vreme sunt lipsitoare, asemenea oarecărora poame, carile împregiurul lacului unde odănăoară Sodomul au fost, a se naşte, să povestesc, carile pe dinafară chipeşe şi frumoase sunt, iară de vei strânge, pliavă, putregaiu şi fum vei afla. Aşea socoteşte: nu sunt acestea până într-atâta ca omul ce iaste cu inema întriagă, sufletul către cele de sus îndreptat fiind, la aceste peminteşti pogorându-l, cu a lor învăţătură să se ţie şi într-acestea fericirea să se aşedze? Căci într-acestea altă nu iaste, fără numai căptuşituri, amăgele şi mascarale. Aceasta priceput-au Solomon, carile întru împărăţască stare întărit cu avuţii, cu cinste şi slavă mare şi cu desfătări, însă înţelept fiind, acestea au priceput deşertări a fi şi de acestea în *Eclisiiastul* său au mărturisit

(gl. 1, sh. 1). Aşiijderea, Septimius Severius, de gios. om vărat este deci că bogăţiile lumii sunt nişte poveri care îngreunează pe cel ce este pe punctul de a pleca din lumea aceasta şi nu-l întovărăşesc pe cel care a şi plecat. Cu alte cuvinte, ele rămân cuvinte, ele rămân în urma lui, ba mai cer şi grijă ca să nu fie primejduite, căci se păstrează cu multă frică şi teamă, iar după aceea sunt pierdute cu uşurinţă, prin fel de fel

107 r de întâmplări. Cinstea acestei lumi este nestatornică, este ca fumul care se ridică în sus şi deodată se face nevăzut. Josnicele pofte ale trupului sunt mai dulci decât mierea, dar se prefac apoi în fiere amară. De aceea, acela care este cu adevărat înţelept, dacă vrea să cugete cu o adâncă judecată înaltă la aceste lucruri pământeşti, nu le va socoti lucru mare, ci le va asemăna cu jocurile copilăreşti, aşa cum le-a denumit Valerius Maximus la sfârşitul celei de a Vi-a cărţi.

Iar în ce fel anume se cuvine să stăvilim îndemnurile care ne împing spre faptele rele, drept ne învaţă apostolul Ioan: „Nu iubiţi – zice el – lumea şi cele ce se află într-însa, care sunt poftele lumeşti, pofta ochilor şi trufia acestei vieţi” (7 *Io*. 2, [15 – 16]), căci cine iubeşte aceste lucruri trecătoare nu-l iubeşte pe Dumnezeu şi nu poate să împlinească voia lui, de aceea nici nu va trăi în veci; căci şi lumea aceasta, cu toate cele ale ei, urmează să treacă. Se cuvine dar să socotim în ce chip trebuie să ne comportăm întru sfinţenie (II *Pt*. 3, 11).

VERS

O, minte, cerul lucru de seamă-l socoteşte.

Iar cele pământeşti lucruri fără rost le numeşte”.

107 v Priveşte cu ochi răi ceea ce poţi să pierzi şi nu preţui prea mult lucrurile de nimic ale lumii, păcătuind din cauza lor şi sărac ajungând. Nu-ţi cumpăra atât de scump

căinţa. Fereşte-te ca nu cumva marele tău bine să zacă în pulbere şi cu pulberea să dispară. Omul

— Valerii Maximi, *Factorum dictorumque memor abilium liber*

VI, c. IX, *De muiatione morum, aut fortunae*. ** Cp. Andrea Wissowatius, *De vera beatitate conşectânda*, în

Stimuli virtutum, p. 113, fiind, prin multe stepene la împărăţiia romanilor s-att rădicat şi morţii aproape fiind, au dzis: „De toate fuiu şi ceva nu mi-au folosit” 184. Adevărat dară că avuţiile lumeşti multe sar cine sunt, pre cel dintr-această viaţă ieşitoriu îngreuindu-l şi celui ieşit neînsoţindusă. Adică de dânsul rămâitoare, carile şi grijă de primejdie cer, cu mare nevoinţă şi cu multă fricâ l°7 r să păzăsc şi cu multe feluri de întâmplări împresurate prelesne să prăpădesc. Cinstile lumii aceştia nestătătoare şi fumului asemenea întru-nnalturi întindzindu-se, ce îndată peritoare. Necinsteşele trupeştile desfătări, dulceaţă decât a mierii mai multă au, ce mai pre urmă în amară fiiare să întorc. Pentru aceasta, oricine adevărat înţelept iaste, de va aceste pământeşti lucruri cu minte înaltă căuta, nu le va fi în loc de mare lucru socoti, ce copilăreştilor giocuri le va potrivi (precum pre acestea Valerius Marele în cartea a şeasea la sfârşit li-au numit) 185. Precum pentru întărâtările răutăţilor şi îndemnările a face păcate a opri, drept apostolul Ioan învaţă: „Să nu iubim lumea aceasta, nice carile sunt în lume, precum sunt poftele trupului, poftele ochilor şi mândriia aceştii vieţi” (*Cartea 1*, gl. 2). Căci cine acestea curând trecătoare iubeşte, şi pre Dumnădzău a iubi şi voii lui a sluji nu poate, şi pentru aceasta nice în veci va rămânea. Căci şi lumea aceasta, şi părţile ei, şi toate se vor trece. De socotit dară ne iaste în ce chip în svintele împreunări a fi ni s-ari cădea (*Petru*, *Cartea 2* gl. 3, sh. 2).

STIH

Lucru mare, o, minte, ceriul socoteşte.

Cele peminteşti, fără socotele lucruri prost le numeşte18·.

107T Cu răi ochi caută celora ce poţi piiarde, nu într-atâta de mare lucru proastele a lumii aceştia să le preţăluesti şi pentru dânsele să greşeşti şi sărac să te întorci. Nu cumpăra atâta de scump a tecăi. Fereşte-te ca nu binele tău cel mare în ţărnă să calizăşi cuiţiărna să piiae. Omul înţelept şi curat, împământuri-urtr-acestea, credincios şi înţelept se cade să se socotească pe sine însuşi drept oaspete şi trecător în această lume. Căci cât timp te afli aici, nu vei avea scaun statornic, ci curând vei schimba această locuinţă (I *Par*. 1, 29, 15; *Ps*. 39, 13; *Evr*. 11, 13). [Pentru că] patria noastră este cerul.

5*. În toate sufletul către Dumnezeu să privească*

De la cunoaşterea tuturor lucrurilor, noi să constrângem sufletul nostru spre cunoaşterea lui Dumnezeu, în toate lucrurile acestei lumi, care se înţeleg prin cunoaştere şi contemplaţie, se cuvine omului întreg şi înţelept ca privind spre izvorul, începutul, natura, calitatea, facultăţile şi activităţile acestora şi pornind de la ele, să se închine lui Dumnezeu, care le-a alcătuit, şi să-şi îndrume sufletul spre cinstirea şi ascultarea lui. Pentru că Dumnezeul nostru cel prea înalt aceasta voieşte şi aceasta ne porunceşte să facem.

6*. Înţelege frumuseţea virtuţii*

Sufletul trebuie să cerceteze ce este şi în ce fel este virtutea. Virtutea este substanţa oricărui lucru care 108 r se face cu cinste, sau vieţuirea conformă legilor dumnezeieşti. Ea este o tărie corectă şi ordonată a sufletului, o lesnicioasă îndrumare a minţii în orice lucru; este sănătatea sufletului omenesc, aceasta (adică

sănătatea sufletului) fiind cu mult mai tare decât aceea a trupului. Iată dar că mintea sănătoasă este de dorit şi că se cuvine să ne străduim cu multă grijă pentru dobândirea ei. Cât de frumos şi de bucurie dătător lucru este virtutea! Căci ea face ca lucrurile omeneşti să aibă cu dragoste o bună îndrumare şi o bună cuviinţă, ca o frumoasă armonie care cuprinde în sine o mângâiere mai mare decât aceea a muzicii. Frumuseţea virtuţii cea mult preţuită şi aleasă, dacă ar fi privită cu ochii sufletului, este în stare să stârnească marea dragoste a oamenilor înţelepţi, aşa cum bine a priceput acest pururea nemernic şi oaspe a fi să se socotiască; şi mi precum aicea fiind înfipt va avea scaun, ce numai în scurt sălaşul îi iaste a-l muta (*Paralipomenon*, *Cartea 1* gl. 29, sh. 15; *Psal*. 39, sh. 13; *Evrei* gl. 11, sh. 13). Noa A moşiia ceriul 187.

5. *Din toate, sufletul la Dumnădzău să aibi*

Din socotiala a tuturor lucrurilor, sufletul către Dumnădzău să îndemnăm. Din toate lucrurile a lumii aceştia, carile sau cu mintea, sau cu chitială să pricep, omului întreg şi cu minte slujindusă trebuie a lor izvor şi începătură, firea şi ceinţa, puterile şi slujirea căutând şi pricină apucând, pre Dumnădzău izvoditoriul tuturor a ruga şi presufletul său spre a lui cinste şi urmare a întoarce. Căci acesta al nostru prea înalt Dumnădzău, aceasta va şi noa A aceasta a face porunceşte.

6. *Cunoaşte frumoasa înţelepciune, adică fapta bună*

De chitit iaste sufletului, ce şi în ce feliu să fie

108 r înţelepciunea. Înţelepciunea iaste substanţie, adică postanovanie, adică suptstare a tot lucrul cu cinste a face sau după cinstitele pravile a trăi: iaste driaptă şi orânduită a sufletului întăritură; iaste priceperii fiece prelesne în cale a-i pune; iaste a omenescului suflet sănătate şi aceia (adică sănătatea sufletului) cu mult mai

vârtoasă decât a trupului. Iată dară că mintea sănătoasă a fi de poftit iaste, şi aceasta cu mare nevoinţă de silit iaste. Cât, dară, de frumos şi de mângâios lucru iaste înţelepciunea! Căci făcând ca întru dragostele şi în lucrurile oamenilor frumoasă chivernisală şi cuviinţă să fie şi, ca cum ar fi o frumoasă răsunare, cu mult decât ceia a musichiei mai cu mângâiare cuprinsă. A carii înţelepciuni, cinsteşele şi frumoase frumuseţe de se vor cu a sufletului ochi privi, prea sa mare dragoste în oameni cei cu priceperea cuprinşi a aţâţa poate; precum au cunoscut lucru Platon în *Phaedru** şi după el Cicero în *De officiis* c. I şi Seneca în cartea CXV, acolo unde scrie: „Dacă am putea privi în sufletul şi în inima bărbatului virtuos, o, cât de frumoasă la vedere, o, cât de sfântă, cinstită şi dulce fulgerând, adică strălucinând, am vedea-o! Aci strălucind cu dreptatea, acolo cu

1°8V bărbăţia, aci cu chibzuinţă, acolo cu raţiunea şi cu înţelepciunea” etc.

Virtutea prin ea însăşi este demnă de lăudat. Chiar şi duşmanii ei o laudă îndată ce recunosc la alţii nobilele ei urmări. Căci ea se poartă aşa cum se cuvine şi cum trebuie, deşi nu umblă după laudă. Prin virtute omul se aseamănă nu numai cu spiritele cereşti

— Îngerii – ci cu însuşi Dumnezeu. Cel ce a dobândit virtutea aproape că se aseamănă prin sfinţenie cu el (cu Dumnezeu adică). Aşadar, virtutea este un lucru dumnezeiesc şi ceresc pe pământ. „Cel care îşi rânduieşte frumos faptele şi celelalte moravuri doreşte să devină din om – Dumnezeu; şi într-adevăr trebuie să fie Dumnezeu, deoarece voia unuia şi voia celuilalt sunt unite şi asemănătoare” (vezi Epictet, *Către arieni*, c. II, cap. 11). Cine deci (afară doar de cel care este sărac la minte, şi nu om adevărat) nu se va strădui să umble în pas cu virtutea

şi să fie împodobit cu ea, în aşa fel ca să poată deveni om întreg şi chiar dumnezeiesc şi asemănător cu Dumnezeu însuşi?

7. *Roadă virtuţii*

„Frumuseţea faptelor virtuoase, chiar dacă nu va avea pe cineva ca să o laude, nu este cu nimic ştirbită", adică nu-i lipseşte nimic.

Să vedem cum virtutea are nu numai flori frumoase.

1091, ci şi roadă foarte dulce, şi cum cu dulceaţa ei copleşind amărăciunea rădăcinii, aduce adevărata bunăstare şi tihnă.

— *Phaidros*, 250 b-d.

Platon în *Fedm18S*, şi de la acela Ţiţeron (*Pentru trebe*, cartea 1 şi *Sineca*, cartea189 115), unde scrie: „De ni-ar

fi prelesne a bărbatului bun sufletul şi inima a privi.

O, cât de frumoasă faţă! O, cât de zvânt, cinstit şi dulce

fulgerând, adică strălucinând, am vedea-o! De-aici

cu dreptate, de-acolea cu puternicie, de-aici chiver

108 v nisală cu socotială şi cu înţelepţie luminând" i porci. Înţelepciunea 190, din singură de sine, de laudă

vrednică iaste; încă mai vârtos de la ceia carii înţelep

ciunii nu urmealiză, ce numai deacă din bunele fapte

cunosc într-alţii, o laudă; căci aşea cum să cade şi

să cuvine să poartă, măcar că ea laudă nu pofteşte.

Omul prin înţelepciune nu numai îngerilor, duhurilor

cereşti, ce şi singur lui Dumnădzău să asamănă. Înţe

lepciunea, cela ce are, prin svinţenie lui (adică lui

Dumnădzău) să răduce. Aşea înţelepciunea pre pământ

un lucru ceresc şi dumnădzăesc iaste. Cine bunele

fapte şi altele-şi frumos tocmeşte din om Dumnădzău

a fi pofteşte, şiedumnă>dzău a fi să cade de vreme ce

a învoinţelor îngiugare şi potrivire au (caută Epicte

tul, *Cătră ariani*, cartea 2, gl. 19) 191. Cine dară, fără

numai cel de minte sărac şi nu adevărat om, cuprins

de înţelepciune şi cu dânsa împodobit a fi nu va nevoi.

cu atâta cu cât ari putea om deplin să se facă şi mai

í vârtos dumnădzăesc şi aceluiaşi Dumnădzău să se ase

mene! Dară căci:

7. *A înţelepciunii sau a bunătăţii poamă sau roadă*

„Aceia a dreptelor fapte frumuseţe, de-i vor lipsi

mulţămirile, nu să clăteşte”, adică ceva nu-i strică 192.

Să videm precum înţelepciunea nu numai floare

are, ce încă şi roadă dulce şi cu dulciaţă, a rădăcinii

1 amărâmea călcând, lesnirea şi

09 r îndemâna cea adevă

rată aduce.

317

I

Conştiinţa bună

Căci mai întâi virtutea poartă în ea însăşi un îndemn de bucurie pentru conştiinţa bună. Iar dacă sufletul omului mărturiseşte despre sine că atunci când vieţuieşte cinstit şi cum se cuvine este drept şi îi arată chiar acum (adică în veacul acesta) că săvârşeşte în mod cuviincios lucrările lui, din acest izvor de nedescris al sufletului izvorăşte linişte, bucurie şi veselie, care întrec cu totul toate desfătările lumeşti şi plăcerile neînfrânate (*Prov*. 15, 5). Tot aşa, pacea luptelor lăuntrice este o mare odihnă şi linişte. Mai ales că „însăşi virtutea este o bucurie pururea lipsită de grija şi, chiar dacă o întunecă multe lucruri contrare întocmai ca nişte nori, totuşi, norii nu înving niciodată ziua, adică virtutea nu este niciodată biruită de nimeni” (Seneca, *Ep*. XXVII). Căci, pe o singură cărare, adică aceea a virtuţii, se arată cu adevărat trăirea plină de odihnă”. De aceea ea devine un aâutor împotriva zbuciumărilor şi împotrivirilor de nedescris, stând ca un perete de aramă înaintea răufăcătorilor şi a

109 v oamenilor clevetitori. Conştiinţa nu şovăie când

se ştie că „nu este părtaşă la nicio crimă şi nu păleşte la faţă din cauza nici unei învinuiri” *.

Din conştiinţa cea bună un astfel de izvor ţâşneşte. „Dacă inima noastră nu ne poate mustra cu nimic, avem curaj în faţa lui Dumnezeu” (/ *Io*. 3, 21). După acestea să ai nădejde bună şi tare în ce priveşte marile bunătăţi pe care urmează să le afli.

8. *Dumnezeu poartă de grijă cuvioşilor săi*

Dumnezeu răsplăteşte într-o anumită măsură virtutea şi faptele bune, precum şi pe cei care le îndrăgesc, încă de pe pământ şi din viaţa aceasta; precum zice Isaia (3, 10): „Spuneţi dreptului că, de vreme ce a fost bun, va mânca roadă ostenelilor sale”. Drepţii se află sub supravegherea lui Dumnezeu, şi el îi învăluie cu dumnezeiască lui pronie, le primeşte rugăciunile la

— Iuvenalis, *Sat*. X, 363 – 364.

** Horaţii, *Epist*. I, I 61.

Buna-ştiinţă a ascunsului inimii

Căce întâi înţelepciunea din sine a într-adâncului inimii (adică a bunii-ştiinţă a ascunsului inimii) îndemnare spre bucurie aduce. Că de vreme ce a omului suflet singur lui precum să cade cinsteşi, drept să fie vieţuind, îi mărturiseşte şi încă acum (într-acesta veac adică) lucrurile-şi precum trebuie şi să cuvine că le lucrializă îi sviteşte: „Dintr-aceia a sufletului nepovestită fântână, linişte, bucurie şi veselie izvorăşte, pre toate, a toate lumeştilor întrecând desfătări şi covârşind desfrânări” (*Pildele* gl. 15, sh. 5). Aşijderea şi pace întru înlontruri, în cele din lontru gâlcevi, prea mare odihnă şi linişte iaste. Mai vârtos că „singură înţelepciunea numai bucurie fără grijă veinică stă, şi măcar că unele ca în chipul nuorilor împotrivă să pun, dară niceodată nuorii pe dzi biruesc, adică niceodată înţelepciunea de la cineva să biruiaşte”

(*Seneca*, *Cartea 27*) *193*. Căci „numai pre o cărare, prin a înţelepciunii adică mijloc, a odihnii vieţi adevărat să arată”. De-ciia către împotriviri şi împoncişeri nepovestite agiutoriu să rădică şi împotriva a făcătorilor de rău, a răilor voroave şi năpăşti hireş de aramă

109 v zid să face. Nemică (rău) într-ascunsul inimii ştiind, „de vreo vină nu se va sticli, nici de vo pobrozire faţa i se va galbeni” 194.

Dintr-acelaşi a bunii-ştiinţe a ascunsului inimii izvor ca acesta curge. „De nu va pre voi, inima voastră vinovaţi da, încredinţare aveţi către Dumnădzău” (mărturisind zvântul Ioan, *Cartea 1* gl. 3, sh. 21). Şi după aceasta nedejde bună şi vârtoase pentru prea mari bunuri şi izbânde carele sunt să afle.

8. *Dumnădzău drepţilor*, *curaţilor le are de grijă* înţelepciunea dară şi bunele fapte şi pre cei de unele ca acestea iubitori, Dumnădzău, preabunul, pre o parte încă pre pământ, într-această de acum viiaţă îi cu daruri dăruiaşte, şi precum dzice Isaiia: „Dziceţi dreptului, de vreme ci-au fost bun, ca roadă lucrurilor sale să mănânce” (gl. 3, sh. 10). În paza lui Dumnădzău sunt curaţii; acesta presingură a sa vremea cuvenită, îi ascultă cu bucurie şi îi scapă de orice primejdie. De asemenea, el îi apără necontenit de duşmanii lor; sunt vădite şi pururea neuitate exemplele lui Dumnezeu faţă de cei drepţi pentru faptele lor bune, precum Enoh, care a fost răpit de pe pământ ca să nu vadă moartea, la fel Iona, care a fost păzit

HC teafăr în fundul mării, Ilie, care s-a înălţat către cer, Lot, care a fost păzit de pârjolul Sodomei, Daniil, care n-a fost vătămat cu nimic de colţii leilor, ca şi tovarăşii săi, care au stat în văpaia cuptorului din Babilon, Petru şi Pavel, care au fost scăpaţi printr-o minune din temniţă şi alte multe nenumărate asemenea acestora, fără să mai

pomenesc de Iosif, de David, de Iezechiel şi de ceilalţi (vezi *Ps*. 34, 37, 91, 99, şi 145 la sfârşit). Purtarea neprihănită îi este omului mare ajutor şi sprijin. Cine se teme de Dumnezeu cu teama pe care trebuie să o aibă un fiu faţă de părintele său, acela nu se sperie de nimic. Am văzut că toate conlucrează spre bine celor care îl iubesc pe Dumnezeu (*Rom*. 8, 28). Iar moartea celor drepţi trebuie socotită ca o datorie a firii lor trecătoare, aşa că pentru ei moartea nu este cumplită, ci o odihnă dorită.

9. *Răsplata virtuţii este viaţa veşnică cea de sus şi prea fericită*

Cu toate că bărbaţii virtuoşi [numiţi mai sus] n-au folosit cele pe care lumea le socoteşte drept bune, după această viaţă muritoare, şi anume, îndată după moarte vor primi în ceruri, numai din darul lui Dumnezeu, slăvită cunună a virtuţii, adică fericita viaţă veşnică în care se împlineşte deplina şi desăvârşita desfătare. Dacă pe pământ omul doreşte să trăiască un timp oarecare în belşugul bunurilor pământeşti.

HOV cu cât mai mult se cuvine să dorească şi să preadorească omul, ca muritor ce este, ca salvându-se dintr-această lume muritoare, să ajungă prin multe lupte la lumea mai curată şi cerească a sufletului inteligibil*, purtând trup duhovnicesc”, cu veşmânt nestri

* της νοητής ψυχής.

** πνευματινδν σώμα.

pronie peste dânşii întinde şi lăţeşte, rugile lor la vreme de triabă puse cu bunăvoie îi ascultă; pre dânşii din primejdii îi opreşte şi-i scoate. Aşijderea, de vrăjmaşii lor nepărăsit îi apără. A lui Dumnădzău către drepţi, de ale sale de binefaceri pilde la arătare, şi de pomenire stau, precum Enoh din pământ, ca moarte săjnu valiză, primenit; aşijderea Iona, în adâncimea HOR şi lăţimea apelor păzit;

Ilie, către ceriu rădicat; Lot, din a Sodomului ardere mântuit; Daniil, din fălcile leilor şi cu a lui trii soţii, din mijlocul parai a Vavilonului cuptoriu nemică betejiţi; Petru şi Pavel, din temniţă, cu de mirat socotială, izbăviţi şi alte multe, nenumărate, acestora asemenea. Pentru Iosif, David, Iezechiil, şi altele, să le trec, caută *Psal*. 37, 91, 99, 145, la sfârşit. Neimăciunea mare agiutoriu şi sprijinială iaste. Cine de Dumnădzău cu fiiasca frică să teame, acela de nemică de altă să sparie. Celora ce pre Dumnădzău iubăsc, toate, (încă şi celea ce rele să par) împreună să lucrializă spre bine (*Romani* gl. 8, sh. 28). Moartea celor drepţi, în loc de datorie a firii ceii săvârşitoare, iaste să se socotiască lor nu straşnică, ce plăcută odihnire, adică răpaos le iaste.

9. *A înţelepciunii, a bunătăţii răsplătirea, cea prea de sus preafericita viaţa vecinică iaste*

Măcar că oamenii înţelepţi cu celea carile în lume bune să socotesc nu s-au slujit, însă lor după această muritoare viiaţă, după însăşi moartea, acea preacinstită a înţelepciunii ceriască cunună din singur dumnădzăescul dar orânduită le rămâne. Adică fericita vecinică viiaţă, încarea a deplinului şi a desăvârşitului bine slujire plinită să cuprinde. De omul pre pământ câtăva vreme în înmulţimea bunurilor pemin

110 v teşti să ducă pofteşte viaţă, cu cât mai vârtos ca omul muritoriu, dintr-această muritoare zidire cu multe feluri de nevoinţă mântuit, în lumea acea mai curată şi ceriască, a duh simţitor în, trup duhovnicesc tare, nestricăcios şi slăvit îmbrăcat purtând de poftit şi căcios, puternic şi slăvit (7 *Cor*. 15, 43 – 44). Tot aşa, urmând faptele cunoaşterii şi ale virtuţii, el (adică omul) moşteneşte din plin toate câte îi sunt trebuincioase, fără să-i lipsească nimic, este purtat către marele şi preabunul

Dumnezeu şi spre contemplarea lui prealuminoasă şi se învredniceşte să devină părtaş lui (adică lui Dumnezeu) şi fiului său unul născut şi sfinţilor săi îngeri; încununat cu slavă cerească şi împărătească, el se odihneşte în desfătări şi bucurii neînchipuite, adevărate şi neîntinate de nicio tulburare sau strâmtorare, bucurii care dăinuie veşnic şi nu pier niciodată (7" *Pt*. 1, 4, 7 – 9, precum şi *Ps*. la sfârşit; / *Ţes*. 2, 12; II *Cor*. 4, 17; II *Tim*. 2, 10). Astfel, prin sfinţenie omul devine părtaş al dumnezeieştii firi (77 *Pt*. 1, 4), într-aşa măsură încât, din om, aproape devine Dumnezeu. Acesta este binele cel mare, aceasta este fericirea cea de sus; faţă de contemplarea căreia toate lucrurile pământeşti par deşarte şi amestecate cu multe nenorociri; şi sunt cu adevărat josnicii şi deşertăciuni.

Cu nădejdea unui astfel de bine omul virtuos, căpătând putere, este în stare să se înfrâneze de la faptele rele şi viclene (II *Cor*. 7, 1) şi chiar (dacă a săvârşit) aceste fapte, să se curăţească (7 *Io*. 3, 3) şi trebuie să se ajute cu virtuţile. De asemenea, se cade „să sporească în lucrul Domnului, bine ştiind că osteneala sa întru Domnul nu este deşartă" (7 *Cor*. 15 la sfârşit [58]). Căci Domnul nostru Iisus Hristos, fiul unul născut al lui Dumnezeu, uns cu harul lui Dumnezeu şi trimis oamenilor, a făgăduit acestea, şi a întărit sfânta lui *Evanghelie* prin învăţături adevărate. Astfel, „cucernicia pe toate le stăpâneşte, având noi făgăduinţa vieţii prezente şi a celei viitoare" (*I Tim*. 4, 8), care viaţă viitoare veşnică „Dumnezeu cel ce nu minte a făgăduit-o sfinţilor săi" (*TU* 1, 2). Gândeşte-te, deci, nu merită cucernicia să fie atât de preţuită, chiar dacă se obţine cu osteneală? Pentru care ar trebui mai prea de dorit iaste (*Corint.*, *Cartea 1* gl. 15, sh. 43, 44). Aşijderea, lucrurilor ştiinţii şi a înţelepciunii lucruri urmând, toate lui (omului adică) de triabă fiitoarele deplin moştenind, de

nemică lipsit, către preabunul şi preamarile Dumnădzău şi către a lui străluminată privire trimis cu dânsul (cu Dumnădzău adică); şi cu a lui unul născut fiu şi cu svinţii lui îngeri, cu întriagă părtăşie învrednicit cu slava ceriască şi împărăţiască încununat, cu desfătări şi cu veselii de a omului fire neagiunse, neamăgitoare şi cu vreo neîndemână a tulburării neamestecat, în veci stătătoare şi nici odănăoară trecătoare (*Petru*, *Cartea 1* gl. 1, sh. 4, 7, 8, 9 şi iarăşi *Psal*. 16 la sfârşit; de-ciia *Cătră Thesalonic*, *Cartea 1* gl. *2*, sh. 12 şi încă *Cătră cor.*, *Cartea 2* gl. 4, sh. 17; şi mai dzice *Timoth.*, *Cartea 2* gl. 2, sh. 10). Aşea ca omul, prin svinţenie dumnădzăeştii firi părtaş să fie (*Petru*, *Cartea 2 gl*. 1, lir sh. 4), şi până într-atâta cât dinom mai Dumnădzău să se facă. Acesta iaste binele cel mare, acesta iaste cea prea de sus fericire, cu a cărora priviri toate pământeştile bunuri deşearte şi în greutăţi amestecate să văd şi adevărat că blăstămăţii şi deşertări sunt; cu a căruia bine nedejde, însufleţatul înţeleptul om singur presine de la răutăţi şi de la relele fapte a să războI (*Cătră cor.*, *Cartea 2* gl. 7, sh. 1), şi-ncă cu acestea fapte a să curaţi (*Ioan*, *Cartea 1* gl. 3, sh. 3). Cu a înţelepciunelor şi a bunătăţilor trebuinţă a să agiutori îi trebuie. Aşijderea i s-a cuvine a să înmulţi în lucrul Domnului, ştiind că: „Osteninţa sa să nu fie în zădar în Domnul” (*Cor.*, *Cartea* 7 gl. 15, sh. În sfârşit). Căci Hristos Domnul, fiiul lui Dumnădzău, unul născut, de la Dumnădzău însămnatul şi la oameni trimisul, aceasta au făgăduit şi cu adevărate învăţături în a sa zvântă *Evanghelie* au întărit. Aşeadară: „Curăţăniia peste toate iaste lesne, având făgăduinţa aceştii de acum şi a ceii fiitoare vieţi” (*Cătră Timoth.*, *Cartea 1* gl. 4, sh. 8), pre care viiaţă vecinică: „Fiitoare drepţilor au giuruit Dumnădzău, a minţi neştiutoriu” (*Tit.* gl. 1, sh. 2). Socoteşte dară, nu iaste atâta de a lllv

degrabă să strigăm împreună cu poetul:]” Să mai stăm la gânduri dacă să sporim virtutea prin fapte?”

VERS

Mergi, om bun, acolo unde te cheamă virtutea, mergi cu ferice pas;

Multă răsplată pentru virtute vei lua, pentru ce şovăieşti? *”.

Pentru aceasta dar aminteşte-ţi întotdeauna de cele veşnice. Răsplata aceasta cerească a virtuţii, înţeleasă ca nădejde mare şi sigură, aduce sufletului o mare odihnă, la fel cum magnetul nu se linişteşte decât îndreptat spre pol. (Polul este o stea căreia moldovenii îi zic „fusul”, şi în jurul acesteia se învârteşte cerul; ea nu se clinteşte niciodată, ci se învârteşte în loc, şi spre ea este atrasă piatra magnetului.)

Cugetă în primul rând la binele cel săvârşit, care rămâne de-a pururi. Cucernicia naşte din ea nădejdea neîndoielnică a vieţii veşnice, şi tot ea generează nădejdea deplină a vieţii acesteia. Vezi dar ca totdeauna să te nevoieşti şi să tinzi prin faptele tale către cinstea ce-ţi stă înainte. Cugetă să vezi ce efect are pentru lucrători şi pentru ostaşi nădejdea de a primi răsplata? Să nu lipsească neclintita credinţă a nădejdii în făgăduinţele lui Dumnezeu, să nu ţi se clatine încrederea, căci ea va îndulci orice osteneală, cât de amară ar fi ea.

I12 r 10. *Păcatul este spurcat şi urât* După aceasta trebuie mai ales să ne gândim şi să cercetăm care este şi în ce fel este pricina potrivnică virtuţii şi păcatul. Crima sau păcatul de moarte este încălcarea legii dumnezeieşti, înlăturarea şi părăsirea socotelii celei drepte şi cinstite; o corupere a sufletului omenesc prin fapta cea rea sau o molimă contagioasă datorită faptei spurcate; o boală istovitoare a sufletului, mai cumplită decât boala

trupească, atunci când omul nu trăieşte aşa cum trebuie şi aşa cum se cuvine, nici nu se abate cu cinste de la rău, ci devine

— Virgilii, *Acneis* VI, 806.

să cinstirea curăţiia? măcar deşi cu osteninţă. Pentru aceasta, mai vârtos iaste de strigat cu poeticul: Hlv „Şi-ncă să socotim înţelepciunea a o lăţi cu faptele?”

Pase (om bun) unde înţelepciunea te cheamă, pasă cu picior fericit, Mari de bine răsplătiri eşti să iai. Ce stai?

Pentru aceasta, dară, de cele vecinice pururea să-ţi aminte aduci. Această a cereştii de bine răsplătire, prea mare şi vârtoase nedejde cu mintea fiind cuprinse, sufletului mare odihnă aduce. Precum pietrei magnisului nu iaste odihnă, fără numai în *polus* (polos iaste stiaoa căriia îi dzic moldovenii fusul prin carele ceriul să învârteşte, carea niceodată nu să clăteşte, numai tot într-un loc să învârteşte, spre carile piiatra magnisului trage 195. Mai denainte bunul săvârşit caută, carile fără săvârşit rămâne a vecinicii vieţi, neîndoita nedejde din sine curăţie naşte, şi curăţiia iarăşi deplin a aceştii vieţi nedejde naşte. I, a această ţintă ţie înainte puse, întru faptele tale totdiauna la dânsa a te nevoi şi a te întinde caută. Caută de vedzi nedejdea luării de cinste între lucrători şi-ntre ostaşi ce lucrializă. Nedejdii, credinţa vârtoase să nu-i lipsască, sau încredinţarea pentru dumnădzăeştile făgade să nu să smintiască, căci acestea pre fetecare osteninţă, măcar cât de amară, îndulci-o-va.

H₂ r 10. *Păcatele spurcate şi grozave*

După aceasta, mai vârtos de socotit şi de chitit iaste, înţelepciunii, adică bunătăţii, împotrivă pusă răutatea şi păcatul, ce şi-n ce feliu iaste? Vina sau păcatul de moarte iaste a legii dumnădzăeşti călcare, de la driapta şi cinstita socotială abatere şi părăsire; iaste sufletului omenesc, prin

răutate, stricăciune, sau prin spurcare, spurcată spurcăciune; iaste rea a sufletului boală, decât a trupului mai pătrimă. Dacă omul nu vieţuiaşte cum trebuie şi cum să cade, nici cu cinste să apără, slugă şi rob trupeştilor pofte să face, şi pre

28* 325

robul şi sluga plăcerilor trupeşti, neputându-le stăpâni; din cauza acestora mintea omenească se zăpăceşte, pierzându-şi nobleţea şi, zăpăcindu-se din cauza lor, omul devine fără judecată, asemănător multor animale, şi chiar mai rău decât animalele, pentru că face răul cu bună ştiinţă şi cu voia lui. Acest păcat este asemănat de poeţi cu vrăjitoarea Cir ce, care cu licoarea din paharul ei îi prefăcea pe oameni în animale. Aşadar, prin păcat, omul ajunge asemenea demonului, adică Diavolului şi duhurilor rele (/ *Io*. 3, 8; 8, 44; 6, 70), de care lucru trebuie să ne ferim cu străş

H_2V nicie, „căci orice om care păstrează în sufletul său fie şi o singură răutate face loc Diavolului în inima sa” (*Efes*. 4, 27). Curăţeşte-ţi dar sufletul de lăturile scârbavnice ale păcatelor, spală întinările acestea şi caută să vindeci şi să însănătoşeşti aceste boli. O, cât de nesocotiţi şi de smintiţi sunt cei care ţin ca trupul să le fie frumos alcătuit, împodobit, arătos şi falnic, dar cel mai adesea îşi lasă sufletul urât, necurat şi neîmpodobit.

11. *Truda virtuţii e trecătoare, dar murdăria păcatului dăinuie*

Socoteşte că de vei face un lucru cinstit, deşi cu trudă şi osteneală, după ce l-ai făcut, truda şi osteneala vor trece, însă cinstea rămâne. Tot astfel, de vei face ceva murdar pentru o plăcere, plăcerea trece, însă murdăria rămâne, după cuvântul lui Caton cel bătrân şi al lui Musonius (*Către Gellius*, cartea XVI, cap. 10).

12. *Să ne gândim la urâţenia păcatului altora, adică să luăm exemple de la alţii*

Dacă în noi înşine vedem prea puţin necurăţia şi urâţenia păcatului, în exemplul oferit de alt păcătos le putem vedea ca într-o oglindă. Nu în zadar şi fără folos odinioară lacedemonienii, pentru a-i dezbăra pe copiii lor de la beţia cea scârboasă, obişnuiau să îmbete odraslele robilor lor, aducându-le apoi înaintea ochilor propriilor lor copii, ca să vadă faptele urâte pe care le făceau aceia.

dânsele a stăpâni neputernic; prin carile mintea omeniască tulburându-să, din statul său cade. De-ciia cu dânsele mai multe adăugându-să, nebun să face, multelor dobitoace asemenea; încă decât dobitoacele mai rău, de vreme ce ştiind şi vrând face răul. Aceasta de stihotvorţi prin Ţerţin, făcătoarea de otravă însămnată iaste, carea cu băutura paharului ei pre oameni în dobitoace îi primeniia 196. Aşeadară omul, prin păcate, singur presine demonului, adică Diavolului şi duhului prea rău, asemenea să face (*Ioan*, *Cartea 1* gl. 3, sh. 8 şi gl. 8, sh. 44 şi gl. 6, sh. 70). De carile noi foarte

112 v tare a ne feri trebuie, că: „Care om vreo răutate oarecarea cu sufletul iaste păzind, Diavolului în inima sa loc arată” [*Efes*. gl. 4, sh. 27). Curăţeşte dară sufletul tău de spurcatele a răutăţilor lături, spală imăciunele acestea şi boalele acestea a tămădui şi a însănătoşea nevoiaşte. O, cât de nesocotiţi şi nebuni sunt carii trupul său frumos alcătuit, împodobit şi mândru stolit a fi poftesc, iară pe suflet mai mult grozav, necurat şi nenpodobit a fi lasă!

11. *A bunătăţii sau a înţelepciunii greutate să rădică, iar a păcatului spurcăciune rămâne*

Socoteşte că de vei ceva cu cinste, măcar cu osteninţi şi cu greutate face, după aceia osteninţa şi greutatea se va

duce, iară cinstea rămâne. Aşijderea, de vei ceva scârnav cu pofta face, pofta să duce, iară spurcăciunea rămâne din dzisa lui Caton marele şi a lui Musonius (*Cătră Ghelius*, cartea 16, gl. 10) J97.

12. *A păcatului grozăvie sau stricăciune la alţii iaste de căutat, adică de la alţii pildă să iai*

Pre a păcatului spurcăciune şi grozăvie, de o cineva la sine puţin vede, în pilda a altui cuiva păcătos ca-ntr-o oglindă a o privi poate. Nu întru deşert şi fără ispravă odănăoară laconii, fiilor săi celor tineri, din necinstita beţie a-i întoarce vrând, pe hiloţi robii îmbătându-i, cu fapte necinsteşe înaintea ochilor lor a-i pune obiciuiţi era.

Aşadar, când vezi pe cineva care făptuieşte lucruri necinstite şi necuvioase, vezi-te şi pe tine, nu cumva

H3 r eşti şi tu ca el? Şi nu socoteşti oare că răutăţile tale sunt asemănătoare răutăţilor lui? Lucrul de care râzi şi de care îţi baţi joc la alţii tu să nu-l faci, ci, ţinând seamă de relele văzute la ei, îndreaptă-ţi-le pe ale tale, şi învaţă să te păzeşti, făcându-ţi paznic din primejdiile altora.

13. *Fapta urâtă a păcatului are urmări rele* Nu te uita la începutul, ci la sfârşitul păcatului, nici nu te gândi la cele dintâi, adică la începutul plăcerilor pământeşti scârnave şi prea mincinoase şi la desfătările întunecate, care par blânde şi bune, ci întoarce-te şi gândeşte-te la sufletul tău, ca să vezi ce urmează după săvârşirea păcatului; anume că, după ce se răcoresc şi încetează poftele pe care păcatul ţi le-a poruncit să le faci, datorită urâţeniei păcatului săvârşit sufletul ţi-e năpădit de ruşine, căinţă şi durere amară, care omului cunoscător îi sunt ca o caznă şi ca o pedeapsă (vezi *Rom*. 6, 21).

14. *Conştiinţa rea mustră omul pe faţă*

Aici intervine şi conştiinţa cea rea, pentru că raţiunea sufletului îl ocărăşte şi îl dojeneşte pe om, adică pe trup,

pentru faptele rele pe care le săvârşeşte împotriva legii minţii (*Rom*. 2, 15). Căci chiar dacă s-ar găsi cineva care să nu-şi dea seama de faptele sale

113 v rele, mintea lui e ca un acuzator, ca un martor şi un judecător al conştiinţei rele, ba chiar ca un pedepsitor şi călău (vezi la [Juvenal], poetul satiric, XIII).

Această muşcătură a conştiinţei rele este ca viermele care roade pe dinăuntru, ca o primă încercare a caznei de pe urmă a păcatelor, cu care va pedepsi Dumnezeu apoi pe răufăcători (vezi la istoricul Tacitus, acolo unde scrie despre Tiberius în *Anale*, cartea VI, 6; despre Nero, vezi cartea XIV, 10). Şi iarăşi este adevărat că „cel ce păcătuieşte – precum spune Seneca, *Ep*. XCVII – să tremure”, adică să se teamă.

— Iuvenalis, *Sat*. XIII, 1 – 4.

Vădzind dară tu pre cineva lucru necinsteş şi llăr necuvios făcând, vedzi-te şi pretine, au nu şi tu într-acela chip eşti? Sau răutatea aseamenea răutăţii lor lucredzi? Ce la altul ocărăşti şi defaimi, aceasta tu nu face, ce din streinele (adică a altora) de tine prăvite greşele, pre ale tale îndreptializă şi a te păzi te învaţă, ca pretine streinele primejdii păzit să te facă.

13. *A păcatului rele faceri, rele aduce cele mai de apoi* A păcatului nu începutul, ce sfârşitul îi caută. Nici fruntea, adică începerea acelor ce cu îmblândzire peminteştile scârnave şi mincinoasele dezmierdări şi umbricioasele lesniri să arată să iai aminte, ce spre a sufletului privire te întoarce, ca după făcutul păcat să vedzi ce-i urmaliză. Adică, că după ce poftele, carele păcatul a să face porunciia, să răcesc şi să lipsesc, atuncea denaintea spurcăciunii păcatului făcut, ruşinea, căinţa şi a sufletului amara durere vine, carile la omul cunoscătoriu în loc de muncă şi de pediapsă îi sunt (caută *Cătră râmleni*

gl. 6, sh. 21).

14. *Reaoa ştiinţă a ascunsului inimii pre om probozeşte într-arătare 198*

Aicea cea din ascunsul inimii reaoa ştiinţă să cuprinde, de vreme ce cuvântul sufletului pre om, adică pre trup, pentru rele facerile lui către a inimii pravile îl pobrozeşte şi-l dojeneşte (*Romani* gl. 2, sh. 15). Că, deşi niciun om a rău facerilor sale iaste H3V ştiutoriu, ce mintea ta, a aceii rele dintr-ascunsului inimii ştiinţe în loc de cercetătoriu, de mărtur şi de giudeţ încă, şi în loc de muncitoriu şi de pedepsitorul îi iaste (caută-se Tineris, *Satira 13*) *199*. Aceasta a rjjlii din lontrul inimii ştiinţe muşcare ca rodzătura viiarmelui din lontru iaste. Şi iaste ca cum ar fi o gustare mai înainte a celor mai de pre urmă a păcatului munci, cu carile mai pre urmă de răufăcătorii de la Dumnădzău sunt să se ciarte (corcesă Tatius, *Pentru Tiberius Analius*, cartea 6, gl. 6 *şi pentru Neron*, cartea 14, gl. IO) 200. Şi iarăşi adevărat iaste: „Cela ce greşeşte să tremure", adică să se tiamă, dzice Seneca (*Cartea* 97).

Pedepsele

Dar odioasa făptuire a păcatului nu se mărgineşte doar la atât, ci „ea aduce şi multe suferinţe păcătosului" (*Ps*. 32, 10) şi „nu au bucurie necredincioşii" (*îs*. 57, 21 *Efes*. 5, 6). Căci chiar în viaţa aceasta îi încearcă Dumnezeu cu necazuri de tot felul şi cu boli; alteori, iarăşi, în numeroase împrejurări, chiar şi peste drepţi vin din partea oamenilor chinuri de nesuferit şi fără milă.

Dar când le vine păcătoşilor pedeapsa din urmă? Când se va sfârşi lumea, când va trece această viaţă vremelnică, la acea nemincinoasă judecată de apoi a

H4 r lui Dumnezeu, la care nicio scuză nu le va fi de folos şi nu vor avea niciun mijloc de scăpare. Atunci necredincioşii (o, vai!) care n-au vrut să-i placă lui

Dumnezeu (o, nenorocire!) nu numai că se vor despărţi de acel bun mult dorit pe care l-ar fi putut agonisi în viaţa lor, adică fericirea şi viaţa cerească, din care vor fi izgoniţi (*I Cor*. 6, 10)*; Galat*. 5, 19 – 21; *Apoc*.21, 27) (o, amară despărţire!), dar se vor şi scufunda prin dumnezeiască urgie (o, pedeapsă de nesuferit!) în râul focului, în care vor arde cu grozave dureri (o, cumplită pedepsire!) şi vor fi chinuiţi cu fel de fel de cazne împreună cu povăţuitorul şi amăgitorul lor, Diavolul, ceea ce înseamnă a doua moarte, „de la care nu au nicio scăpare" (*Mt*. 13, 42; *ibid*. 25, 41 – 46; // *Ţes*. 11, 8 – 9; *Evr*. 10, 27; *Ap>ol*. 20, 15; 21, 8). Această moarte este „simbria şi plata păcatului", şi ea se dă numai celor păcătoşi (*Rom*. 6, 23) [pentru că] „de trăiţi după trup, veţi muri" (*Rom*. 8, 13). „Apoi, pofta o dată concepută naşte păcatul, iar păcatul o dată săvârşit naşte moartea" (*Iac*. 1, 15). Păcatul pentru câtăva vreme este plăcut ca mierea amestecată

114 v cu venin, dar consecinţele poftelor, care luptă împotriva sufletului, sunt tot aşa, mai întâi miere şi apoi venin (7 *Pt*. 2, 2), şi ca tâlharii, care după ce întâlnesc pe trecători şi le arată, chipurile, prietenie, obişnuiesc de-i răpun, ca şi sirenele (acestea se numesc „fete de mare"), care se spune că prin cântecele lor dulci şi mângâietoare îi îneacă şi îi scufundă pe cei ce călăto-*Pedepsele*

Şi nu numai într-atâta facerea rea a păcatului să sprijeneşte, ce: „Multe durori păcătosului" (*Psal*. 32, sh. IO) 201. „Şi nu iaste pace necuraţilor" (Isaiiagl. 57, sh. 21; *Câtră Efes*. gl. 5, sh. 6). Încă într-această viaţă de la Dumnădzău, cu feliu de feliu de boli şi de greutăţi să ciartă şi alte date cu multe feluri de tâmplări iarăşi de la oameni cu nesuferite munci şi aceasta făr' de blândeţe; încă şi drepţilor, unele ca acestea a le vini aduce tâmplarea. Ce acea prea grea a păcatului muncă păcătoşilor rămâne.

Când? Când veacul acesta se va sfârşi, viaţa aceasta trecătoare va trece la acel nemincinos mai de pre urmă

114 r giudeţ dumnădzăesc, la carile nice o pricină de price le va folosi, nicio şuvăire, nicio aciuare sau supt pământ fugire vor avea. Atuncea necuraţii (o, de văerat iaste!) carii lui Dumnădzău a plăcea n-au vrut (o, de tânguit iaste!) nu numai de preabunul bine se vor despărţi (o, cât de jalnică despărţire!), pre carile în viaţa lor a-l agonisi îl putea, adică: „Viaţa fericită cer iască de lacarea se vor opri" (*Corint*., *Cartea 1* gl. 6, sh. 10; *Galat*. gl. 5, sh. 19, 20, 21; *Apocal*.gl. 21, sh. 27). Ce încă cu dumnădzăiasca urgie (o, nesuferită durere!) osândiţi în pârâul focului se vor arunca, nu fără mari durori ardzind (o, cumplită muncă!) şi cu feliu de feluri de pedepse împreună cu ducătoriul şi amăgitoriul lor, Diavolul, se vor chinui. carea moartea a doua iaste, „dincarea vreo ieşire nu se va mai da!" (*Math*. gl. 13, sh. 42 şi iarăşi gl. 15, sh. 41, 46; *Thesal*., *Cartea* 2 gl. 11, sh. 8, 9; *Evreii* gl. 10, sh. 27; *Apocal*. gl. 20, sh. 15 şi iarăşi gl. 21, sh. 8). Moartea aceasta iaste a păcatului simbrie sau liafă şi: „Numai păcătoşilor să dă" (*Romani* gl. 6, sh. 23); „De veţi după trup trăi, muri-veţi " *i* (*Romani* gl. 8, sh. 13); „Pofta după ce să începe prăseşte păcat, iară păcatul făcut naşte moarte" (*Iacov* gl. 1, sh. 15). „Păcatul la vreme plăcut iaste, ca miiarea amestecată cu venin.

114 v Cea mai de apoi a poftelor celor ce cu sufletul războiu' bat, într-acesta chip iaste" (adică întâiu miiare, apoi venin) (*Petru*, *Cartea 1* gl. 2, sh. 2). Şi precum fese pe mare. În felul acesta Ioav l-a înjunghiat cil spada pe Amisai, arătându-se în chip făţarnic prietenos, aşa încât acesta nu se păzea de el (II *Imp*.20, 9 – 10). Iată dar:

VERS

Gândeşte-te la cele ce sunt vătămătoare

Şi scapă-te de ele chiar de-s atrăgătoare!

15. *De mare folos e să-ţi aminteşti de scurtimea vieţii acesteia*

Se cuvine deci să ne gândim şi să ne amintim mereu de sfârşitul apropiat al vieţii acesteia trecătoare, „căci viaţa aceasta este asemenea aburilor, care abia apar, şi îndată se risipesc” (*Iac*. 4, 15), şi însuşi omul este asemenea „ierbii înflorite, care pentru foarte puţină vreme este proaspătă şi verde, dar îndată se veştejeşte şi putrezeşte” (*îs*. 40, 6[-8]; *Iov*. 14, 2; *Ps*. 103, 15 – 16). Nimeni nu-şi poate făgădui lui însuşi ziua de mâine, căci nu ştie ce-i va aduce a doua zi. „Spune-mi tu, cel ce dormi, nu e oare cu putinţă să nu

H5 r te mai trezeşti? Spune-mi tu, cel treaz, nu e oare cu putinţă să nu te mai culci? Spune-mi tu, cel ce pleci, nu e oare posibil să nu te mai întorci?” etc. (Seneca, *Ep*. XIvIX). De aceea: „Gândeşte-te că vei trăi puţin şi că viaţa ta este cât o zi” (Seneca, *Ep*. CI).

VERS

Cel-de-Sus pentru tine – să crezi – ziua a luminat-o** Viaţa de mâine departe-i; deci astăzi trăieşte! * * *

(Dacă ai timp, vezi *Ps*. 95, 7)

Numai acela vieţuieşte cu adevărat care trăieşte cu cinste şi sfinţenie; deci este adevărat că, pentru a te înfrâna de la cele dăunătoare, „nimic nu-ţi poate fi mai de folos decât gândul la scurtimea vieţii şi la neştiutul sfârşit al acesteia” (Seneca, *Ep*. CXIV, la sfârşit).

* βιβλίφ ρα = „în cartea 101”. La fel în ref. precedentă şi *passim*.

** Horaţii, *Epist*. I. IV, 13.

* * * Marţiali, *Epigrammata* I, XV.

tâlharii, cei ce în chip de priiatiui pre călători tumpinându-i, a-i omorî sunt obiciuiţi, aşea precum şi

sirinele (acestea să cheamă fote de mare) 202 pre cei ce pre mare înoată cu ale lor blânde şi mângâioase cântece precum să fie înecat şi afundat să grăiaşte, într-acesta chip Ioav pre Amasa cu blând chip tutnpinându-l, nepădzindu-să, cu sabiia l-au pătruns (*Cartea 2*, *Samoil*, adică *împărat*. *2* gl. 20, sh. 9, 10). Iată dară:

STIH

Carile sunt de stricăciune le socoteşte; Măcar cât de plăcute ar fi, liapădă-le!

15. *Scurtimea vieţii aceştia de pomenit, şi pomenită, mult foloseşte*

De-ciia de pomenit şi de socotit iaste scurtimea şi fugirea aceştii peminteşti vieţi. Pentru căci: „Această viaţă asămenea aburului iaste, carile în scurtă vreme să arată şi îndată piere" (*Iacov* gl. 4, sh. 14). Şi „Singur omul otăvii înflorite asemenea şi în puţinteluşe vreme să prospeţializă, înverdzeşte, însă prelesne veştedzeşte şi putredeşte" (*Isaiia* gl. 40, sh. 6). „Nime pre cea de mâne dzi a-şi făgădui poate, căci neştiuta sară ce aduce nu ştie". „Spune-mi, cela ce dormi, poţi să nu r te mai deştepţi? Dzi-m, cela ce eşti deşteptat, poţi să nu mai dormi de acum? Dzi-m, cela ce te duci, poţi să nu te mai întorci? Spune-m, întorsule, poţi să nu te mai duci?" şi alte (Seneca, *Cartea* 49). Şi către acesta: „În scurt a trăi şi pre toate dzilele numai o singură viaţă socoteşte!" (Seneca, *Cartea* 101).

VERS

Pre toată crede dzua ţie să o fie luminat prea de susus.

Prea târâzie iaste viaţa cea de mâine, trăiaşte astădzi! 203

(Dacă ai vreme, caută *Psal*. 95, sh. 7.)

Numai acesta dară adevărat trăiaşte, carile cu cinste şi cu svinţenie vieţuiaşte. Adevăratdară că: „Spre a tuturor

lucrurilor contenirea nemică nu-ţi va folosi ca ades gândirea a scurtului traiu şi a cestuia sfârşitul neştiut” (Seneca, *Cartea* 114, la sfârşit).

De aceea, deci, „curăţirea vieţii tale şi a zilelor tale nu o lăsa în nădejdea zilei nesigure dejmâine, sau a vârstei adâncii bătrâneţe, sau a zilei morţii tale” ([*Is.*] *Sir*. 5, 8). Nu pofti să trăieşti atunci cuvios, când urmează să părăseşti viaţa. Da acest lucru mult foloseşte următorul

VERS

Nu zăbovi niciodată cu fapta; Pagubă-i animarea celor ce-s gata!”

Cu cât te vei obişnui mai mult cu deprinderea păca

H5 Vtului, întărindu-te şi înrădăcinându-te în fapta rea, cu atât mai greu vei putea să o dezrădăcinezi. Păzeşte-te deci ca nu cumva să te duci la nunta Domnului în zadar, împreună cu fecioarele acelea nebune, după ce se va fi închis uşa (*Mt*. 25). Oricine ai fi tu cel ce ştii că te-ai folosit rău de darul lui Dumnezeu, cugetă, este oare cazul să-ţi dăruiască Dumnezeu din harul său vreme de pocăinţă şi de întoarcere? „Ceea ce rar se poate vedea şi auzi” (*îs*. 55, 3; *Ps*. 32, 6). Fereşte-te să nu dai floarea vieţii tale Diavolului, ca la urmă să aduci Domnului doar tulpina goală. Dar după păcat să nu cădem în deznădejde, căci avem pildă a întoarcerii şi a pocăinţei, nici să nu ne încredem peste măsură, căci sfârşitul vieţii noastre este nesigur şi neştiut. Nici să socoteşti că ai să te laşi de păcat atunci când păcatul te va lăsa pe tine.

16. *Moartea este aproape, şi nu se depărtează*

Sfârşitul şi despărţirea de această viaţă, adică moartea ne vânează şi ne urmăreşte mereu; chiar dacă suntem destul de sănătoşi şi puternici, ea este în stare să ne doboare în fiecare ceas, fără să mai aştepte vârsta coaptă a bătrâneţii, după cum ne învapă experienţa zilnică.

VERS

Când? nu se ştie; dar că vom muri cândva este lucru lămurit”.

— Lucani, *De bello civ*. II. ** Cp. Cato major, *Moriendum certo est, et id incertum an e o ipse die*.

33.

Pentru aceasta dară: „Curăţirea a vieţii şi a obiciailor tale, pe ned-jdea a neadevăraţii dzile de mâine, sau la cea mai de pre urmă a bătrâneţelor vârstă, sau în dzua morţii tale să nu te laşi!” (*Sirah* gl. 5, sh. 8). Nu atuncea drept a vieţui să-ţi fie voia, când îţi va fi din viaţă pogorârea. Aicea mult foloseşte aceasta:

STIH

Lase zăbăvirile, pururea au stricat a depărta cele gata.

Cu cât mai îndelung cu deprinderea păcatului te

115 v vii îndeletnici, cu atâta mai cu anevoie, dintr-acea rea slujire întărită şi-nrădăcinată îţi va fi a dezrădăcina204. Păzeşte-te să nu cumva la Domnul şi a lui nuntă cu fetele cele nebune a merge sileşti după ce uşea s-au închis (*Math*. gl. 25, sh. [1 – 13]). Carele eşti cela ce ştii că rău te-ai slujit cu darul lui Dumnădzău (socoteşte), oare iaste să-ţi dăruiască Dumnădzău din darul său vreme de căinţă şi de pocăinţă? „Carea rar ştiută şi adeverită iaste” (*isaiia* gl. 55, sh. 6; *Psal*. 32, sh. 6). Fereşte-te să nu, floarea vieţii tale demonului, dai şi de-ciia numai hlujerile Domnului a aduce să-ţi fie voia. Ce după greşeală (după păcat, adică) să nu, la oceanie, cădem, căci a pocăinţii şi a căinţii pildă dată ne iaste; ce nice să prea nedejduim, căci sfârşitul vieţii noastre neştiut şi neadeverit iaste lăsat. Şi nici atuncea păcatul a-l părăsi să gândeşti, când singur păcatul pretine te părăseşte.

16. *Moartea apropiitore şi netrecătoare* Sfârşitul şi

despărţirea aceştii vieţi, adică moartea, totdiauna ne goneşte şi ne întăreşte. Aceasta pre noi, încă cât de sănătoşi şi de tari în fetecare ceas, îndată a ne călca poate, şi vârsta cea matoră şi bă trână neaşteptând, precum dovada cea din toate dzilele ne învaţă.

STIH

Când, neadevărat; odată a muri, adevărat.

H6 r întotdeauna, deci, trebuie să fim gata pentru nunta care va fi, ca să nu ne surprindă nepregătiţi. Căci în felul în care ne va găsi, aşa ne va înfăţişa înaintea înfricoşătoarei şi nepărtinitoarei judecăţi a stăpânului nostru. Prin urmare, de vreme ce mai ai de trăit, trăieşte aşa cum ţi-ar plăcea să fii în ceasul morţii. Atunci nu-ţi vor ajuta desfătările cu care ai petrecut şi ai agonisit păcate. „Cu aceasta să te împotriveşti zilei morţii: să-ţi moară răutăţile înainte de tine” (Seneca, *Ep*. XXVII). Dacă iubeşti viaţa, fii pregătit, pentru ca moartea să nu poată găsi în tine nici cea mai mică miasmă.

Încă în viaţă fiind, este nevoie să mori, ca mort să trăieşti, învaţă-te, dar, să mori mai-nainte de a muri.

Moartea celor drepţi nu înseamnă sfârşitul cel mai de pe urmă al lucrurilor, deşi în mod simplu aşa se spune (că mor); căci ea [moartea] nu este decât o trecere de la hotarele acestei muritoare vieţi pământeşti pe celălalt tărâm al vieţii nemuritoare, fericite şi cereşti. Este un lucru foarte de dorit ca moartea să te găsească când eşti dedat virtuţii şi meditaţiei lucrurilor lui Dumnezeu (Epictet, *Către arieni*”, cartea LIII, cap. 5). Prin urmare, ce trebuie? „Ca să te găsească

116V moartea fericit, învaţă să trăieşti drept. Ca să poţi trăi cu dreptate, învaţă să mori”. „Căci dacă s-ar afla moartea zilnic înaintea ochilor tăi, nu te-ai mai gândi la cele de lut, adică la cele pământeşti, nici n-ai mai pofti cu

nesocotinţă lucrurile lumeşti” (Epictet, [*Manualul*], XXI).

17. *A du-ţi aminte de sfârşitul tău şi în veci nu vei păcătui (Îs.*] *Sir*. 7, 38)

Între cele dintâi şi cele din urmă ale morţii, rămâne judecata lui Dumnezeu (*Evr*. 9, 27), când Domnul nostru Iisus Hristos, trimis ca judecător de Dumnezeu.

— Andrea Wissowatius, *De heminis vera beatitate consetanda*, în *Stimuli viriutum*, p. 107.

** προς άρειανούς, (cartea VIII, cap. 5), traducere greşită influenţată de textul românesc, care redase pe *apud* (= „după”) prin *către*.

H6 r Totdiauna dară, spre a nunţiiveni r e gătiţi a fine trebuie, ca să nu, nepregătiţi, apuce. Căci în ce chip ne va cuprinde, într-acela chip denaintea straşnicului şi nefăţarnicului a lui Hristos giudeţ a ne giudeca ne va pune208. De vreme dară ce vreme de vieţuit ai, vieţuiaşte ca cum în ceasul de moarte ai vrea să vieţuiaşti; în ceasul morţii, acelea nemică îţi vor agiuta, pentru carile cu poftele te-ai îndeletnicit şi păcate ai agonisit. „Cu aceasta împotriva dzilii morţii să stai: mai denainte de tine, răutăţile tale să moară” (Seneca, *Cartea* 27). De vreme ce viaţă pofteşti, dă-i de te găteşte ca moartea prea puţinele de mirosit a afla să poată.

STIH

Mort să vieţuiaşti, viu îţi trebuie a muri, Deprinde-te dară până a nu muri, a muri.

Moartea drepţilor nu iaste în rândul cel mai de pre urmă a faptelor, măcar că prosteşte aşea dzice (adică moare), ce cel de la aceştii muritoare peminteşti vieţi hotar, la acel a nemuritoarii şi fericiţii cereştii vieţi margine iaste trecut. De poftit lucru iaste, cu silitoare voinţe, de la moarte în privala lucrurilor lui Dumnădzău a intră (Epictitus, *Cătră arianiiQ1*, Cartea

H6V 53, gl. 5). Dară ce trebuie? Ca fericit pretine moartea să te apuce, învaţe-te a trăi. Ca să drept a trăi poţi, învaţă-te a muri. De ţi s-ari, în toate dzile, denaintea ochilor moartea afla, nemică de cele de lut, adică peminteşti, ai gândi, nici fără socotială de cele peminteşti măcar cevaşi ai pofti (*Epictit.*, *Enchiridion*, gl. 28) 208.

17*. În toate faptele tale adu-ţi aminte de cele mai pre urmă2·09 şi în veci nu-i greşi* (*Sirah gl. 7 în sfârşit*)

Între aceste dară de pre urmă, şi mai denainte de moarte şi după moarte giudecata lui Dumnădzău stă (*Evrei* gl. 9, sh. 27), când Domnul nostru Iisus Hristos, va judeca viii şi morţii în strălucita zi a venirii lui (*Tim*. 4, 1). În vremea aceasta cele ascunse acum ale oamenilor, dezvăluindu-se, se vor da pe faţă, astfel încât el „să răsplătească pe fiecare după faptele sale” (vezi *Rom*. 2, 5 – 10 şi 77 *Ţes*. 1, 6 – 9). Aşadar, această zi care va să vie, a Domnului, şi judecata sa de apoi, oricât ar întârzia, tot nu va trece. Pentru cei drepţi ea va fi veselă, dar pentru necredincioşi va fi tristă şi întunecată (vezi *Mat*. 25, 31 şi 46). Aşteptând deci această zi, să ne învăţăm a trăi curat, drept şi cuvios, ca în acel înfricoşător ceas al judecăţii să ne aflăm neîntinaţi de păcate şi nevinovaţi (2 *Pt*. 3, 11, 14).

18. *Să nu te clinteşti din credinţa ta din pricinapuţinei fericiri a celor necredincioşi*

Aşadar, omul cuminte găsindu-se cu o bună întorc

H7 r mire şi stare [interioară], nu are motiv să se clintească, să se schimbe şi să se tulbure, văzând că în viaţa aceasta pământească norocul pare să favorizeze, pentru puţină vreme, scopul celor necredincioşi. Căci nefericitul noroc al acestora nu este adevărat şi statornic, ci mincinos şi deşert, şi se va preface iarăşi într-o mare nenorocire. Şi cu toate că dumnezeiască mânie, adică pedeapsa, pare să-i urmărească cu oarecare întârziere şi

cu picior împiedicat, dar odată şi odată tot îi va ajunge, iar întârzierea le-o va compensa cu povara chinurilor.

VERS

Cu cât se ridică mai sus. Cu atât cade mai greu.

(în sensul acesta gândeşte-te la spusele *Psalmului* 1 la sfârşit, *Ps*. 37 şi mai ales *Ps*. 71.)

19. *Să nu te tulburi de necazurile drepţilor* Nu există niciun motiv ca soarta oarecum potrivnică a celor drepţi pe acest pământ să despartă şi să îndepărteze pe cineva de la deprinderea virtuţilor.

Căci, după cum se vede, nu numai că aceştia se împărtăşesc puţin din bunătăţile acestei lumi, dar sunt şi de la Dumnădzău giudeţ pus în străluminată din ceriu venirea sa, „giudeca-va viii şi morţii" (*Timoth*., *Cartea 2* gl. 4, sh. 1). În care vreme „aceste de acum acoperite, acoperemânturile rădicându-se, se vor descoperi, unde fetecui după a sa faptă se va plăti" (caută *Romani* gl. 2, sh. 5, 6, 7, 8, 9, 10; şi *Cătră Thesal*, *Cartea 2 gl*. 1, sh. 6, 7, 8, 9).

Aceasta dară a vinirii lui Hristos dzi şi a giudeţului de apoi fiinţă, măcar cât de târâziu, însă nu va trece. Drepţilor dară veselă, iară necuraţilor tristă şi întunecoasă va fi (caută *Math*. gl. 25, sh. 31 şi sh. 46). Aceasta dară fără greş aşteptând, curăţeşte, drept şi svinţeşte a vieţui de învăţat ne iaste, ca: „La acel groaznic ceas, neîntinaţi de păcate şi nevinovaţi să ne aflăm" [*Petru*, *Cartea 2* gl. 3, sh. 11, 14).

18. *Să nu te clăteşti în credinţă pentru scurta norocire a necuraţilor*

Nu iaste dară pentru ce bărbatul cu inima întriagă, r în bun aşedzământ şi în bună alcătuire fiind, să se clătiască, să se mute şi să se tulbure, pentru căci celor necuraţi câteva dzile într-această pemintească viaţă

norocul a le cură să vede; că acestora nărocită norocire, nu adevărată şi stătătoare, ce mincinoasă şi zburătoare iaste, carea iarăşi în mare se va întoarce mişălătate; şi măcar că dumnădzăiasca Izbândire (răsplătire adică) cu încetat pas şi cam cu împiedicat picior pre dânşii a-i goni să vede, numai oarecând tot îi va agiunge, şi zăbăvirea cu a muncii greime va răsplăti.

STIH

Prea-prea rădicăsă înălţătură, Cu mai grea să caliză cădzătură.

(Caute-se iarăşi pentru această socotială dzisele *Psalmului* 1 la sfârşit, şi *Psal*. *2II* şi mai vârtos *Psal*. 71.)

19. *Să nu te tulburi de asupritele drepţilor* Nici iaste pentru ce pre cineva de la a bunătăţilor învăţătură, acela a drepţilor pe pământul acesta can împotrivă sorţ să despartă şi să-l depărtează, căci

— Dimitrie Cantentfr – Pivanul şgp obişnuiţi să fie necăjiţi şi încercaţi cu supărări şi amărăciuni, cu lipsirea de bunurile, averea şi chiar de viaţa lor.

Are Dumnezeu, judecătorul lumii, motivele proniei sale despre care vom vorbi în altă parte. Aşa a arătat 117 v mai demult că se întâmplă bărbaţilor drepţi, sfinţilor proroci şi însuşi fiului său, unul născut, precum şi apostolilor şi celorlalţi sfinţi mucenici (vezi *Evr*. 11, 36 – 38). „Nu este netedă calea spre stele, pe aici se cuvine să umble bărbaţii cucernici”. Prin calea cea strâmtă se cuvine să intrăm în viaţa veşnică cea fericită” (Mi. 7, 13 – 14). „Suferinţele şi răbdarea necazurilor sunt pricina şi materia virtuţilor”, adică aceasta este calea spre stele, adică spre cer (vezi la Seneca, unde scrie Despre *providenţă*). Aşa să lupte şi să se pună la încercare cei aleşi, „pentru ca să se arate virtutea, iar răutatea să se ruşineze”. Celor ce iubesc pe Dumnezeu chiar şi cele care par rele le ajută spre bine

(*Rom*. 8, 18, 28). Nu avem de meditat atâta asupra intrării în viaţa aceasta, cât asupra ieşirii din ea. Şi „nu trebuie să privim atâta cu ochii trupeşti la cele care se schimbă acum în lume, cât trebuie privite cu ochii sufletului cele viitoare, care vor fi veşnice în ceruri” (*2 Cor*. 5 la sfârşit [18]). În felul acesta, suferinţele şi chinurile lumii pe care le îndură cineva din cucernicia sufletului se răsplătesc cu mare câştig. Şi care este neguţătorul acela înţelept care ar refuza aceasta?

118 r 20. *Fără credinţă nimeni nu e fericit* Trebuie să credem cu certitudine că dacă, potrivit poruncii lui Dumnezeu, săvârşim virtutea şi sfinţenia, nu numai că putem agonisi culmea fericirii prin harul şi darul său, dar şi că de nu ţinem această cale, nu putem cu niciun chip obţine această fericire. Ducrul acesta ni-l arată limpede dumnezeieştile cuvinte ca, de exemplu, la *Evrei* 12, 14: „Păziţi sfinţenia, fără de care nimeni nu va vedea pe Dumnezeu”; şi: „De nu va prisosi dreptatea

— Andrea Wissowatius, *De hominis ν*?) *β beptitafe cowşectânda*, în *Stimuli virhitum*, p, 127, acestea nu numai căci cu bunurile aceştii lumi puţin a să părtaşi să văd, ce încă mai vârtos despărţirea bunurilor şi a voii slobode, a desfătării şi-ncă şi a singurii vieţi multe răutăţi, nevoi, a primi şi a suferi sunt obiciuiţi.

Are Dumnădzău ziditoriul lumii drepte pricini a chiverniselii sale, pentru carile într-alt loc vom dzice.

H7V precum odănoară aceasta preabunilor bărbaţi, svinţilor proroci şi singur fiiului său unul născut, apostolilor şi svinţilor mucenici a să tâmpla au arătat (caută *Cătră evrei* gl. 11, sh. 36, 37, 38). „Spre stele, moale, peminteascâ cale nu iaste, pe aceasta înalţii, drepţii iaste să margă”. Da acea fericită vecinică viaţă, „prin îngustă cale iaste de intrat” (*Math*. gl. 7, sh. 13, 14).

Pătimirea şi a greutăţilor suferire, pentru bunătăţi iaste pricină şi materie – adică aceasta iaste calea spre stele, adică la ceriul – (caute-se Seneca unde scrie *Pentru pronie*) *210*. Aşeadară, aleşii să se deprindză şi să se ispitiască, căci „bunătatea să iveşte şi să răutăţile ruşinializă”. Că ceea ce iubăsc pre Dumnădzău (încă şi cele rele) spre bine împreună să lucrializă (*Cătră romani* gl. 8, sh. 18, 28). „Nu atâta intrarea, pre cât ieşirea aceştii vieţi iaste de cercat. Şi nu atâta acelea carele în lume acum cu ochii cei trupeşti sunt de prăvit, precât cele fiitoare în ceriu vecinice cu ochii sufletului sunt de oglindit” (*Corin.*, *Cartea* 2 gl. 5, sh. În sfârşit). Aşeadară, acestea ale lumii greutăţi şi pentru a sufletului curăţie suferite pătimiri, cu mare dobândă se vor schimba. Care dară, înţelept neguţătoriu fiind, acestea va lepăda?

118 r 20. *Fără curăţănie*, *nime fericit* întru adevăr de credzut iaste, că nu numai prin a lui Dumnădzău mai denainte prin scrisoare însămnate porunci, ca bunătăţii şi svinţ-enii căci ne vom închina, pre acea desăvârşit a sa bună facere, cu darul său, întru fericire a agonisi vom putea; ce mai vârtos, căci fără această de păzit temelie ca pre un vârtos zidiu de nu le vom păzi, pre aceleaşi aşea cum să cade a le agonisi nu putem. Aceasta frumos dumnădzăeştile

29* 341

voastră mai mult decât a cărturarilor şi a fariseilor, nu veţi intra întru împărăţia cerurilor” (*Mt*. 5, 20); şi: „De nu vă veţi întoarce şi nu vă veţi face ca pruncii, nu veţi intra întru împărăţia cerurilor” (*Mt*. 18, 3); „în acel Ierusalim nou şi ceresc nu va intra nimic spurcat, care să întineze” (*Apoc*. 21, la sfârşit [27]). În locurile sfinte nu ajung să locuiască decât sfinţii; când s-a aflat Diavolul locuind în ceruri, a fost azvârlit de acolo în străfundurile

iadului, căci a păcătuit. Iar tu, cu sarcina păcatului împovărat, nădăjduieşti să te sui în acel loc înalt? într-acolo nu se află altă cale

118 v şi altă poartă decât aceea strâmtă şi anevoioasă pe care a arătat-o Hristos şi a călcat-o cu sfinţii săi paşi. Să nu se amăgească nimeni cu nădejdea deşartă că ar reuşi poate să se strecoare acolo pe furiş prin locuri ascunse. Da viaţa fericită nimeni nu poate ajunge decât cu purtarea bună şi cinstită. Dar vei prefera poate ca în schimbul unor lucruri josnice, deşarte şi trecătoare ca beţia, plăcerea, răzbunarea, lăcomia, să te lipseşti de viaţa veşnică şi fericită a cerurilor? Asemenea schimb ar fi, desigur, mai nebunesc decât acel al lui Glaucon, care a dat armura sa de aur lui Diomede, primind în schimb una de aramă.

21. *Culege de la alţii pilde ale virtuţilor*

Prin pilde asemănătoare, pune înaintea ta bărbaţi cuminţi, credincioşi, renumiţi şi vestiţi pentru virtutea lor şi, cu ajutorul sfintelor lor învăţături, străduieşte-te să devii asemenea lor, să-i ajungi şi sileşte-te chiar să-i întreci. Şi cu toate că este greu să se găsească cineva în care să fie întrunite în chip desăvârşit şi deplin toate virtuţile şi bunătăţile, tu, imitând diferiţi oameni înzestraţi cu tot felul de virtuţi, osteneşte-te ca pe toate să le cuprinzi în tine. Aşa se spune că a făcut pictorul Zeuxes, care, vrând să

H9 r picteze portretul unei femei foarte frumoase, a ales câteva femei atrăgătoare şi distinse prin frumuseţea lor, şi astfel a luat de la fiecare din ele partea cea mai frumoasă a feţei, adică de la una ochii, de la

— Homeri *Ilias* VI, 232 – 236.

Învaţă cuvinte, precum *Către evrei* svinţeniia precum să fie de urmat: „Fără carea nime pre Dumnădzău va

vedea” (gl. 12, sh. 14). „Şi de nu se va înmulţi dreptatea voastră mai mult decât a fariseilor şi a cărturarilor, nu veţi intră întru împărăţiia ceriului” (*Math*. gl. 5, sh. 20). „Şi de nu veţi întoarce şi să vă faceţi ca copilaşii, nu veţi, în împărăţiia ceriului, intră” (*Math*.gl. 18, sh. 3). „Întru acel ceresc Ierusalim măcar ceva întinat nu va intră” (*Apoc*. gl. 21, sh. 27). La svintele sălaşe a sălăşlui nu să dă a merge fără numai celor ce sunt svinţi. Diiavolul, când în ceriu lăcuia, din ceriu în tartarul cel mai dedesubt s-au oborât pentru căce? Pentru căce au greşit. Au tu doară, cu greaoa a păcatului sarcină încărcat, la locul acel înalt gândeşti că ţi vii sui? Acolo altă cale sau altă poartă nu

118 v să cunoaşte, fără de această îngustă şi strâmtă, carea de singur Hristos Dumnădzău211 arătată şi cu ale lui svinte urme călcată. Nu iaste ca cineva cu deşartă nedejde singur presine să se amăgească, ca doară pre furiş şi prin nescare suppuneri acolo a răzbi să poată. Da fericita viiaţă, fără bine şi cinsteşi trăirea, altul nime poate a agiune. Au doară mai bine vii alege? Pentru lucruri proaste, deşearte şi veştede, precum iaste beţiia, curviia, izbândirea de pizmă şi lăcomiia, de vecinica ceriască viaţă a te despărţi ca să rabdzi? Cu bună seamă, aceasta schimbare decât aceala a lui Glavcus mai nebună ar fi, carile ale sale de aur arme lui Diomides le-au dat, pentru carile de la dânsul au luat altele de aramă212.

21. *Pildele bunătăţilor de la alţii culege*

Pentru potrivirea pildelor, înaintea ochilor tăi oameni cu întriagă inimă şi curaţi însămnaţi, sau în bunătăţi vestiţi, pune, şi prin a lor zvântă învăţătură lor a te potrivi şi de asemenea a te face sileşte, sau încă pre dânşii şi a-i întrece te nevoiaste213. Şi măcar că anevoie iaste chip ca acela, ca într-însul toate bunătăţile şi înţelepciunele deplin şi desăvârşit a să afle, ce din multe feluri de oameni, feliu

de feluri de bunătăţi ţie a le potrivi nevoiaşte, şi acelea a le cuprinde te

alta nasul, de la alta gura şi celelalte; copiind şi armonizând toate aceste părţi frumoase într-un singur chip, el a schiţat portretul unei femei foarte frumoase.

22. *Pilde de la cei sfinţi* Tot aşa, pune-ţi înaintea ochilor minţii, pentru a-i imita pe câţiva dintre cei înfăţişaţi în istorii. Din *Sfânta Scriptură* ia ca exemplu pe Avraam pentru minunata lui credinţă către Dumnezeu şi pentru ascultarea ce decurge din ea, pe Iosif pentru înţelepciune, pe Iov pentru răbdare, pe Moise pentru dispreţul faţă de avuţie şi de bogăţiile Egiptului, pe David pentru blândeţe, pe Iezechiel, pe Iosie, pe Daniil şi pe tovarăşii lui pentru marea lor credinţă, şi aşa mai departe. Iar aceia erau într-adevăr lipsiţi de făgăduinţa vădită şi sigură a vieţii veşnice, pe care o avem noi acum.

23. *Pilde de la pagini*** Şi de la păgâni să culegi pildele virtuţilor, de exemplu: pilda dreptăţii de la Aristide, Camillus şi Fabricius; suportarea sărăciei de la Curius, Menenius şi Quintius Cincinatus; pilda înfrânării şi a cumpă H9V tării, de la Belerofon, Xenocrate, Scipio şi Tiberiu; pilda răbdării şi a stăpânirii mâniei, de la Srchytas, Socrate, Platon, Phoción, Pericle, Filip regele Macedoniei şi Antigon I; exemplu de seninătate ia de la Heraclit, Stâlpon şi Zenon, iar pildă de iubire a adevărului şi de a nu minţi în chip grosolan, de la Epaminondas şi de la Pomponius Atticus.

Aceste virtuţi vrednice de laudă să nu le slăveşti numai prin vorbe, ci să le şi imiţi prin fapte. Ruşine să le fie acelor creştini care se laudă cu vorba că au adevărata cunoştinţă a adevăratului Dumnezeu, câtă vreme nu au

acele progrese întru virtuţi pe care le-au arătat cei [mai sus pomeniţi], care erau lipsiţi de o asemenea cunoştinţă [a lui Dumnezeu].

— Cicero, *De inventione* II 1, 1.

** Cp. Brasm, *Enchiridion militis christiani*, ed. Halae, 1724, p. 101.

119 r osteneşte, precum să povesteşte Zevxis zugraful a prea frumoasei femei chip a zugrăvi vrând, câteva cu frumuseţea mai de frunte şi mai alese femei au fost ales, şi aşea de la fetecarea câte o parte cea mai frumoase a feţii lor au ales (precum am dzice), a uniia ochii, a alţii a nasul, a altiia gura şi alalte. Şi într-un chip pe acestea ale frumuseţelor părţi înfurmuind şi alcătuindule, o prea de femeie frumoasă faţă au şir uit214.

22. *Pildele de la svinfi215* Aşeadară, dintre aceia pre carii istoriile îi scriu, pre câţiva mai vârtos pre carii îi ştii înaintea ochilor minţii îi pune: precum pre Avraam întru prea întriagă către Dumnădzău credinţă şi dintru aceasta izvorând driapta slujbă; pre Iosif în devestăvcie şi în curăţie, pre Iov în răbdare şi în sufferire, pre Moisii pentru nebăgarea în seamă a avuţiilor şi a vistearelor Eghipetului, pre David la blândeţe, pre Ezechie, pre Iosie, pre Daniil şi presoţiile lui în nesămăluita curăţie i porci; carii cu toată dovada preîntărită a vecinicii vieţi făgăduinţă, carea noi acum avem, nu au avut.

23. *Pilde de la limbi sau de la păgâni216* încă şi din limbi, adică de la păgâni culege pilde precum: dreptăţile de la Aristides, Camilius, Fabritius; suf ferirea sărăciei de la Curius, Manenius, Cvintius 119 v Ţâţânatus i porci; cun tenirile şi părăsirile de la Belelirofontes, Xenocrates, Schipiones, Tuteron; răbdările şi ale mâinii potoliri de la Arhita, Socrates, Platon, Totiones, Periclis, Fillipp a Machidoniii împărat (acesta au fost tatul lui Alexandru

Marele) 217 şi de la Antigonul Primus; a curvii oprire de la Era clitus, Stâlpones, Zenones; adevărăciunea şi nice în glumă a minţi de la Epaminonda şi Pomponius Atticus. Acestea de lăudat nu tot numai cu cuvântul a lăuda, ce cu faptele a urma sileşte. Ruşine dară sa, creştinilor, fie, pre adevărata a adevăratului Dumnădzău cunoştinţă cu cuvintele aruncând, de nu vor atâtea întru bunătăţi intrări avea, precum acestea cu cunoştinţă ca aceasta nefiind întemeiaţi s-au arătat.

24. *Pilda lui Hristos şi imitarea lui* însă pilda cea mai înaltă şi desăvârşită a tuturor virtuţilor şi primul model în lume a fost Iisus Hristos, dătătorul credinţei noastre (*Evr*. 12, 2), a cărui imitare ne-o recomandă el însuşi (*Mi*. 11, 29 şi 16, 24; *Io*. 12, 15) şi apostolii săi, precum Pavel (*Filip*. 2, 5), care şi el l-a imitat pe Hristos (*I Cor*. 11, 1), şi Petru, care a scris că „Hristos a murit pentru noi, lăsându-ne pildă

120 r ca să mergem pe urmele lui· (/ [*Pt*.] 2, 21), şi Ioan, ale cărui cuvinte sunt acestea: „Cine spune că petrece întru dânsul este dator să umble precum a umblat şi el” (*I Io*. 2, 6).

25. *Poruncile lui Dumnezeu nu sunt de neîmplinit* Nimeni nu trebuie să asculte pe cei care, ca jsă-şi scuze păcatele lor, susţin că este cu neputinţă să îndeplinească cineva faptele virtuţii, să fugă de păcate şi să păzească poruncile lui Dumnezeu. Lenevia oamenilor şi nepăsarea lor scorneşte aceste pretexte şi scuze. „Cauza este că nu vrea, iar pretextul că nu poate” (Seneca, *Ep*. CXXVI, la sfârşit). Desigur, calea virtuţii e aspră şi grea pentru cei fără experienţă, însă pe urmă ea devine uşoară, precum mărturiseşte Hesiod. Iar Ioan, apostolul lui Hristos, scrie: „Aceasta este iubirea către Dumnezeu, păzirea poruncilor lui, iar poruncile lui nu sunt grele”, deci cu atât mai puţin

de neîmplinit (*I Io*. 5, 3). Şi însuşi Hristos cu nemincinoasa lui gură a spus că „jugul său este uşor şi sarcina sa uşoară” (*Mt*. 11, ultimul vers [30]).

Strădania pe toate le-nvinge”.

Iar pe dânsa dragostea o deşteaptă.

De aceea preadrept e cuvântul:

Dragostea le învinge pe toate* *.

Numai să fie cu adevărat dragoste de Dumnezeu

120 v şi de virtute şi pentru cea mai înaltă răsplată a virtuţii. O astfel de dragoste pe toate le întrece, oricât de grele ar fi ele.

* „Εργα καΐ ήμέροα, 288 – 292 [286 – 290].

** Virgilii, *Georgica* I, 145.

— * «Virgilii, *Egloga*. X, 69.

24. *Pilda lui Hristos şi a lui urmare218*

Ce decât toate mai cinstită şi mai desăvârşit pildă şi arhetip (cap pildelor) pre pământ, Iisus Hristos, duxul credinţii noastre au fost (*Către evrei* gl. 12, sh. 2), a cui potrivire a face ni s-a porunceşte de la dânsul singur (*Math*. gl. 11, sh. 29 şi gl. 16, sh. 24; *Ioan* gl. 13, sh. 15) şi de la a lui apostoli, precum de la Pavel, *Către filippiseni* (gl. 2, sh. 5), carile şi el lui Hristos au urmat (*Către cor.*, *Cartea* 7 gl. 11, sh. 1) şi de la Petru, carile au scris: „Hristos, de vreme ce au

I2Or pătimit pentru noi, au lăsat noa A pildă ca urmele lui să urmăm” (*Petru*, *Cartea* 1 gl. 2, sh. 21), şi de la Ioan, a cui acestea-i sunt cuvintele: „Cine dzice într-însul a petrece, trebuie precum el a îmbiat şi el aşea a îmbla” (*Ioan*, *Cartea* 7 gl. 2, sh. 6).

25. *A lui Dumnădzău porunci nu dzice că sunt în neputinţă cu paza*

Nice sunt de a să ascultarea ceia carii, pentru a păcatelor învăluire, blojoresc în neputinţă a fi bunătăţilor

slujbă a da, adică păcatele a izgoni şi dumnădzăeştile porunci a păzi. A oamenilor lenevire şi nevrere, acestea operele şi acestea învăluiri aduc înainte. „A nu vrea în pricină iaste; a nu putea înainte să întinde” (Seneca, *Cartea* 116). Iaste dară a bunătăţilor cale dintâi oarece can aspră şi grunzoasă, ce mai pre urmă prealesne şi netedă să arată, mărturisind Isiodus. Iară Ioan, al lui Hristos apostol, au scris: „Aceasta să fie dragoste către Dumnădzău, ca poruncile lui să păzim; poruncile dară a lui să nu fie grele” (numai să lipsască ca sunt în neputinţă) (*Ioan*, *Cartea 1* gl. 5, sh. 3). Şi singur Hristos, cu a lui de adeverinţe grăitor în rost, au spus: „Giugul său a fi uşor şi sarcina lui uşoară” (*Math*. gl. 11, sh. cel mai de pre urmă).

Nevoinţa pre toate biruiaşte, iar pre nevoinţă dragostea o aţâţă; Pentrucarea pe drept dzis iaste: pre toate biruiaşte dragostea219.

Dragostea dară către Dumnădzău, către bunătăţi

120 v Ş-a bunătăţilor cinstita cinste să nu lipsască. Această dragoste pre toate, oricât de silnice şi năsilnice ari fi, va călca şi va domoli.

VERS

Trupul să ţi-l răscumperi – fier şi foc ai răbda;
Sufletul să ţi-l mântui, ce nu ai îndura?”

Pentru ca să devii bun, trebuie să vrei cu adevărat, fără gând ascuns, şi să vrei pe deplin acest lucru. Grăbeşte-te către virtute cu toată puterea ta, exercitează-te ca la şcoală întru cucernicie, precum recomandă Apostolul (*I Tim*. 4, 7), punând în aceasta toată sârguinţa, pentru ca „la credinţă să adaugi virtutea”, după cum ne învaţă un alt apostol (2 *Pt*. 1, 3). Mult poate obişnuinţa, prin care toate devin mai uşoare, chiar şi cele care mai înainte, la un prim început, păreau grele. Căci „obişnuinţa este ca o a doua natură” *. Această deprindere se

dobândeşte deci prin contemplarea acelor oameni care au renăscut prin purificare, adică cei care au greşit o dată, şi apoi, pocăindu-se, s-au curăţit ca şi când s-ar fi născut din nou.

26. *Să nu te amăgească exemplele păcătoşilor nepedepsiţi*

Să nu te mângâi pe tine crezând că poţi rămâne în

12 lr păcat, sub motivul că păcatele unor credincioşi au fost iertate, după *Sfintele Scripturi*. Gândeşte-te mai ales că, o dată ce chiar acestora, care erau nişte sfinţi, li s-a întâmplat să cadă [în păcat], cu cât mai multă atenţie trebuie să umblu eu pe această cale alunecoasă. Dar şi aceştia după cădere s-au sculat, au dovedit pocăinţă şi umilinţă şi n-au mai căzut în acelaşi păcat, ba chiar au umblat cu şi mai multă atenţie şi grijă pe calea cucerniciei. Lucru pentru care Dumnezeu milostivul i-a iertat şi le-a şters greşelile trecute. Aşadar, şi tu, greşind, trebuie să te pocăieşti, şi după cum unii bolnavi au fost vindecaţi, tot aşa şi tu caută să scoţi boala pe care o ai în trupul tău.

— Cp. A. Wissowatius, *De hominis vera beatilate cotisectaiida*, în *Stimuli vittutum*, p. 128. ** Cicero, *Definibus*\, 25, 74; *Consuetudo est quasi altera – natura*.

VERS

Ca să-ţi răscumperi trupul, fier şi focuri vei pătimi;
Să fii sănătos cu sufletul, oare ce a sufferi vei tăgădui? 220

Ca bun să te faci, a vrea ţi s-a cade, însă adevărat şi cu toată inima şi vârtos, cu toată putinţa a vrea, şi către bunătate cu toate puterile întinde-te, învaţă-te (ca în şcoală) pre dreptate sau curăţie, precum Apostolul *Cătră Timothei* învaţă (*Cartea* 7 gl. 4, sh. 7) şi încă alt apostol mai agiutoreşte (*Petru*, *Cartea* 2 gl. 1, sh. 3). Cătră aceasta: „Singur pretine, cu toată agiutorinţa învăţăturii, adauge credinţii. tale bunătate” (*Petru*, *Cartea 2 gl*. 1, sh.

5). Deprinderea mult plăteşte, cucarea toate mai pre lesne şi mai pre iuşor să fac; încă mai vârtos celea carile la început cu nevoie a fi să pare. Iaste dară de prinderea ca o altă fire. Această dară deprindere cu privirea a oamenilor celor de a doua oară prin curăţenie născuţi să agoniseşte. Adică ceea ce odată au greşit şi apoi, pocăindusă, s-au curăţit, ca cum de iznoavă s-ari fi născut221.

26. *Pildele, nu a celor ce greşesc să te amăgească, ce ceh a celor drepţi cu inema sunt de urmat*

Să nu te, singur presine, îmblăzneşti şi în păcat rămâind să te zăbăveşti, sau aceasta pricină să dai, căci în svintele găseşti *Scripturi* precum şi drepţii o dată au greşit. Ce mai vârtos pentru aceasta te păzeşte, de vreme ce a svinţi ca acestea uneori lunecări s-au tâmplat, cu cât mai mult ţie cu pază întru această lunecoasă cale îţi iaste a îmbla. Însă acestea, după căzătură, nemică zăbavă făcând s-au sculat, căinţă şi pocăinţă făcând, nice altă dată la aceiaşi s-au întors căzătură, ce mult mai cu pază şi cu dragoste în cinstita curăţie au îmbiat. Pentru aceasta, Dumnădzău milostivul, întorcându-să, vinovăţiile ce făcusă li-au iertat, Aşeadară, şi ţie, greşind, îţi iaste să te pocăeşti şi precum unii oarecarii bolnavi fiind s-au tămăduit, aşea şi tu boalacarea înlontru trupului o ai trebuie să o scoţi.

MU

<m

27. *Nu trebuie să păcătuim, nădăjduind în mila dumnezeiască*

De la îndeplinirea virtuţii să nu te împiedice bunătatea şi mila lui Dumnezeu, adică să nu te mai pocăieşti nădăjduind în mila sa, căci a zis Psalmistul: „Cât de bun este Dumnezeul lui Israil” dar a adăugat: „celor curaţi cu inima” (*Ps.* 73, [1]), şi în altă parte: „mila Domnului din veac şi până în veac faţă de cei ce se tem de

dânsul, iar dreptatea lui spre fiii fiilor, spre cei ce păzesc aşezământul lui şi-şi aduc aminte

12 lv de poruncile lui să le facă pe ele" (*Ps*. 102, 17 – 18[19]). Iar apostolul Pavel aşa spune despre omul care stăruie în păcat şi speră să scape de judecata lui Dumnezeu: „Oare nu iei seama la bogăţiile bunătăţii lui şi la îngăduinţa şi îndelungata lui răbdare, necunoscând că bunătatea lui Dumnezeu te aduce la pocăinţă? Dar cu împietrirea ta şi cu inima ta nepocăită îţi aduni mânie în ziua mâniei şi a descoperirii dreptei judecăţi a lui Dumnezeu care va răsplăti fiecăruia după faptele lui" etc. (*Rom*. 2, 4 – 6). Aşadar, cel ce se foloseşte rău de nădejdea în milostenia dumnezeiască, pentru ca să rămână în păcat, este înlăturat de la milostenie. De aceea se cuvine să ne temem de Dumnezeu. Iar pentru că el este şi mult milostiv, nu avem niciun temei să deznădăjduim de darul lui Dumnezeu dacă ne pocăim, dar nici să ne bizuim pe el peste măsură dacă nu ne pocăim. Căci făgăduinţele milosteniei dumnezeieşti sunt pentru acei care se pocăiesc, iar consecinţele înlăturării [de la mila lui], adică ameninţările şi pedepsele, sunt pentru cei care nu se pocăiesc (*Rom*. 11, 22).

28. *Mult folosesc rugăciunile* Ajutorul lui Dumnezeu şi al lui Hristos, care ne vine din cer prin Duhul Sfânt, se cade să-l cerem prin rugăciuni necontenite, calde şi îndelungate, în orice 122 r împrejurare: „Cereţi, şi vi se va da" (*Mt*. 7, 7; 21, 22).

„Părintele ceresc va da Duh Sfânt celor care îl cer" (Le 11, 13; *Iac*. 1, 5). Însă când cerem acest ajutor

27. *Cu nedejdea a milii lui Dumnădzău nu iaste de greşit*

Mila şi bunătatea lui Dumnădzău de la binele ce vii să faci să nu te întoarcă, adică milii lui nedejdiuind să nu

te pocăeşti, căci Psalticul şi împăratul cântat-au David: „Adevărat, bun iaste împăratul lui Israel (ce au adaos), adică celora carii cu curată sunt inemă" (*Psal*. 73). Şi într-alt loc: „Mila Domnului din veci în veci asupra celora ce să tem de dânsul şi dreptatea

121V lui peste fiii fiilor celora ce păzăsc legea lui şi-şi aduc aminte poruncile ca să le facă pre dânsele" (*Psal*. 103, sh. 17, 18). Şi Pavel apostolul, pre omul în păcat rămas şi de giudeţul lui Dumnădzău că va fugi nedejdiuiaşte, aşea-l grăiaşte: „Au avuţiile (sau mulţimea) bunătăţii lui şi a răbdării şi a blândeţii nu bagi în seamă, necunoscând pretine că bunătatea lui Dumnădzău către căinţă te duce? Ce pentru împietrirea ta şi pentru inimacarea a să căi nu ştie, însuţi ţie visteariu îţi strângi mânia în dzua mânui şi într-a ivirii drepţii a giudecăţii lui Dumnădzău, carile va răsplăti fetecui după faptele sale" (*Cătră romani* gl. 2, sh. 4, 5, 6). Aşeadară, carile cu nedejdea milii lui Dumnădzău spre zăbăvire în păcat rău să slujeşte de la dumnădzăiasca milă se opreşte. Pentru aceasta te vii teme. Pentru aceasta celor ce să pocăesc în darul lui Dumnădzău nu iaste să nu nedejdiuiască. Şi iarăşi, celora ce nu să pocăesc în mila lui Dumnădzău nu iaste să se sprijeniască. Ia cei dară ce să pocăesc, făgăduinţele a bunurilor lui Dumnădzău, iară la cei ce nu să pocăesc, gătitele dumnădzăeştile urgii caută.

28. *Rugile mult folositoare* A lui Dumnădzău şi a lui Hristos agiutoriu, carile prin Duhul Svint noa A iaste să se aducă, rugile din toată vremea, cu toată inima, adică slujba aceasta 122 r măcar în prea strâmtori iaste să se facă: „Careţi şi se va da voci A" (*Math*. gl. 7, sh. 7 şi gl. 21, sh. 22). Părintele ceresc da-va Duhul Zvânt celor ce-l cer" (*Luca* gl. 11, sh. 13 şi *Iacov* gl. 1, sh. 5). Şi de vreme ce dumnezeiesc, să ne gândim că Dumnezeu ajută pe cei ce

se străduiesc, iar nu pe cei nepăsători.

VERSURI

Ajutorul iubind nevoinţa, pe leneş cine-o să ajute? Sau cine virtutea cu somnul celui trândav va însoţi-o?

Aceeaşi rugăciune sfântă şi deasă, care este un fel de convorbire cu Dumnezeu, ajută mai departe ca, prin mijlocirea ei, omul să se întoarcă de la păcat şi să se înalţe spre Dumnezeu şi să se deştepte din ce în ce mai mult spre înaintarea în cucernicie şi sfinţenie. Pe lângă acestea, dacă vrem să avem intrare neîmpiedicată spre Dumnezeu, se cade să nu ne mustre inima noastră, şi numai atunci „ceea ce vom cere vom căpăta de la el, pentru că îi păzim poruncile şi facem cele plăcute înaintea lui" (/ *Io*. 3, 21 – 22). „Cât despre cel care îşi întoarce urechea ca să nu audă legea, rugăciunea lui este ocară" (*Prov*. 28, 9; *îs*. *I*, 15; *Mih*. 3, 4; *Io*. 9, 13). Roagă dar pe Dumnezeu să fii

122V curat, şi fă-te curat, pentru ca şi rugăciunile tale să fie ascultate şi bine primite.

29. *Dobândirea Duhului Sfânt* Duhul cel Sfânt al lui Dumnezeu nu-l vei căpăta de la Dumnezeu dacă vei rămâne cu inima necuvioasă, întinată şi murdărită de păcate. Iar dacă ai căpătat mai dinainte acest Duh Sfânt din cer de la Dumnezeu, pentru ca să locuiască în inima ta, păzeşte-te, deoarece l-ai primit ca pe un prieten nobil, căruia îi repugnă orice murdărie, şi nu cumva prin oţelirile gândurilor, cuvintelor şi faptelor tale ticăloase „să-l întristezi afară din cale şi să-l izgoneşti din tine" (*Efes*. 4, 30). *L*, *a* aceasta se referă şi cuvântul *înţelepciunii* [*lui Solomon*] (1, 5) acolo unde zice că „duhul înţelepciunii fuge de faptele necinstite şi se depărtează de gândurile neînţelepte".

30. *Prezenţa îngerilor* îngerii lui Dumnezeu sunt cei mai înalţi în sfinţenie, căci obişnuiesc să fie trimişi din

ceruri de către acest dumnădzăesc cerem agiutoriu, socoteşte precum Dumnădzău celor ce nevoiesc, nu celor leneşi, va agiuta.

VERS

Agiutoriul – uevoinţă iubeşte;
Cine dară pre cel deşert va agiutori
Sau somnului nelucrăreţ va îngiuga virtutea?

Această din toată vremea rugă ca o împreună cu Dumnădzău vorovire iaste. După aceasta, ca acesta folos aduce ca omul printr-însa de la păcat să se întoarcă şi precum la cenuri cu Dumnădzău s-ari rădica. Şi cu aceasta mai vârtos către a svinţeniii şi a curăţiii intrare să ne agiutorim, pentru care lucru de vom vrea către Dumnădzău slobodă să avem mergere, trebuie inima noastră să nu ne osândiiască (şi încă) orice am de la dânsul pofti vom lua, căce poruncile lui păzim, şi carile în privirea lui sunt plăcute facem (*Ioan*, *Cartea 1* gl. 3, sh. 21, 22). Carile dară urechea sa întoarce a nu audzi pravila şi ruga lui, iaste scărândăvire" (Pildegl. 28, sh. 9; *Isaiia* gl. 1, sh. 15; *Michea* gl. 3, sh. 4; *Ioan* gl. 9, sh. 13). Roagă dară pre Dumnădzău ca

122 v curat să te faci şi fii curat, ca rugile tale să nu fie trecute şi neplăcute.

29. *Agonisirea sau averea Duhului Zvânt, de păzit* A lui Dumnădzău Zvânt Duh de la Dumnădzău nu vii lua, de vii trup necurat de păcate, întinat şi imat purta şi de-l vii mai denainte de la dânsul trimis avea; păzeşte-te ca „nu pre dânsul ca pre un oaspe carile de cele necurate să scărândăveşte şi să îngreţăşaliză cu lăturile a relelor tale fapte şi cu a necuvioaselor voroave şi a gândurilor întunecări să-l întristedzi şi să-l goneşti" (*Efes* gl. 4, sh. 30). Şi mai caută, aceştii dzise socotind (*înţeleptul* gl. 1, sh. 5), că „Zvântul Duh învăţăturii

(să dzice) precum să fie fugind de la viclenie şi să se dea îndrăpt de la nebunele gânduri” i porci.

30. *A îngerilor prezenţie, adică totdiauna împreunăfiinţă, de poftit*

Preacinstiţii cu svinţeniia lui Dumnădzău îngeri, 4 e yrşme ce bugutoşi sunt de la Dumnădz & u către

3§3

Dumnezeu la cei drepţi, ca să-i asiste şi să-i păzească (*Ps*. 34, 8; *Ps*. 91, 2; / *Cor*. 11, 10; *Evr*. 1, 14). Dacă doreşti prezenţa acestor stăpâni cereşti şi vrei ca ocrotirea lor să fie cu tine, străduieşte-te cât îţi stă în putinţă să fii asemenea îngerilor; căci *„cei ce se aseamănă obişnuiesc să se adune*” *, iar cei ce nu se aseamănă se îndepărtează.

123 r 31. *Să ne temem de ochii lui Dumnezeu* Gândeşte-te că niciodată nu eşti singur chiar când te afli într-un loc îndepărtat şi ascuns de ceilalţi oameni, căci totdeauna eşti înaintea ochilor atotputernicului Dumnezeu, de care nu poţi scăpa. Acest Dumnezeu vede „nu numai faptele tale, ci chiar şi gândurile tale, şi încă în întunericul cel mai dens al nopţii” (*Ps*.138, 11). De aceea ruşinează-te să faci vreo faptă necinstită, deoarece o faci şi înaintea ochilor lui Dumnezeu, care vede toate (vezi Boetius, *Mângâierile* [*filosofiei*], la sfârşit**), şi Seneca, deşi păgân, a scris minunat despre aceasta, zicând: „În aşa fel trebuie să trăim, ca şi când am trăi în văzul [lumii]; aşa trebuie să gândim, ca şi cum ar fi cineva care poate vedea în străfundurile inimii noastre, şi desigur că poate. De altfel, ce-i foloseşte omului să ţină ceva ascuns? Pentru Dumnezeu nimic nu este ascuns, el pătrunde în inimile noastre şi este prezent în gândurile noastre” (*Ep*. LXXXIII). Un dicton asemănător se găseşte la Epictet (*Către arieni*, cartea I, cap. 14).

32. *Şi de bărbaţii cinstiţi să ne ruşinăm* Dar şi dacă

gândeşti că un bărbat cinstit şi vene

123 v rabil stă mereu lângă tine şi vede toate faptele tale, bărbat faţă de care te-ai ruşina să faci un lucru necuviincios, şi aceasta poate mult să-ţi folosească pentru înfrânarea de la răutăţi. Deci bine interpretează Seneca spusa lui Epicur: „Fă toate lucrurile ca şi cum te-ar vedea cineva”, şi adaugă: „Prin prezenţa acestuia, chiar şi cei mai desfrânaţi îşi vor înfrâna poftele, după

— Cicero, *Cato maior* III, 7: *Pares cum paribus facţilime congre*.

gantur. ** Boetbii, *Pe consol*. *phil*. V, pr. VI, drepţi a să trimite, „ca feteunde, nelipsindu-le, să-i apere” (*Psal*. 34, sh. 8 şi *Psal*. 91, sh. 2; şi *Cătră corinth*., *Cartea* 1 gl. 11, sh. 10; şi *Cătră evrei* gl. 1, sh. 14). Şi deacă a acestor cereşti totdiauna fiinţa a nu-ţi lipsi pofteşti, ca un înger la svinţenie şi la o potrivire a fi te sileşte ori precât vii putea. Căci fetece cu acel de asemenea să a să iubi, iară pre cei ce nu să asamănă a-i urî sunt obiciuiţi.

123 r 31. *Privirea lui Dumnădzău iaste de cinstit* Gândeşte precum tu niceodată de tot singur să fii, măcar în loc de la alianţi privitori cât de depărtat, măcar în loc cât de ascuns, căci pururea denaintea-ne a opriţilor dumnădzăeştilor ochi eşti. Acesta „nu numai faptele, ce şi gândurile caută, măcar în preaîntunecoasele ale nopţii întunerece” (caută *Psal*. 139). Pentru aceasta, „fie-ţi ruşine orice necinsteş a face, de vreme ce toate înaintea ochilor a privitoriului giudeţ faci” (caută Boetius, *Pentru mângâiare*, la sfârşit) 222. Ce şi Seneca, măcar că păgân era, întru această socotială împodobit au grăit”. „Aşea iaste de gândit, ca cum oarecine înlontrul pieptului i-ari a privi putea. Aşea adevărat iaste de vieţuit, ca cum în privală am vieţui. Că ce dară foloseşte de la om în taină a fi? Că nemică lui Dumnădzău iaste încuiat; înlontrul voilor

noastre iaste şi în mijlocul gândurilor noastre să află” (Seneca, *Cartea* 83). Asemenea întru a lui Epictet, *Scrisori către ariani* să află (cartea 1, gl. 14) 223.

32. *Privirea a omului cinstit, adică îmbunătăţimat, folositoare*

Ce încă pre un bărbat oarecarile, cinstit, cu curată greuime, de dăscălie şi de învăţătură plin, ca cum totdiauna de faţă ar fi şi toate ale tale fapte privind

123 v de ţi-l vii gândi şi nelipsit în mijlocul gândurilor tale a fi de-l vii socoti, întru a căruia priviri ceva a face ce nu să cade ruşine-ţi va fi, şi aceasta spre a răutăţilor oprire mult a-ţi folosi va putea. Bine, din a lui Epicurus, Seneca învaţă: „Aşea fă toate, ca cum ari privi oarecine”. Şi după aceia adauge: „Denaintea cui, încă şi oamenii cei răi răutăţile sau binele să-şi ascundză.

30 355

cum vei face şi tu dacă te gândeşti că te afli cu cineva în faţa căruia nu cutezi să păcătuieşti” (*Ep*. XI şi

XXV).

33. *Trebuie să căutăm tovărăşia oamenilor cuvioşi* Caută tovărăşia oamenilor virtuoşi şi cuvioşi şi fii adesea împreună cu aceştia, care prin cuvintele şi faptele lor sunt în stare să te facă mai bun şi să te ajute şi să te îndemne spre virtute (*Evr*. 3, 13 şi 10, 24 – 25). Păzeşte-te însă cu grijă ca nu cumva împreună cu virtuţile să-ţi rămână şi unele cususruri, căci de multe ori şi bărbaţii virtuoşi au devenit până la urmă nişte stricaţi. Deci păzeşte-te ca acest lucru să nu te abată de la starea bună de mai înainte, mai ales străduieşte-te din toată inima să poţi cunoaşte pe cine să urmezi, căci „cu cel ales, ales vei fi, şi cu cel îndărătnic te vei îndărătnici” (*Ps*. 17, 29).

34. *Se cade să ocolim tovărăşia celor răi* Dimpotrivă, fugi şi păzeşte-te de tovărăşia celor răi, ca să nu te spurce

cu ciuma păcatelor şi să te 124 r ucidă (vezi *Ps*. 1). Căci „vorbele rele strică obiceiurile bune” (/ *Cor*. 15, 33), iar cel ce se atinge de smoală se murdăreşte.

35. *Fugi şi fereşte-te de pricinile păcatului* Fugi şi fereşte-te cu grijă şi cu sârguinţă de pricinile păcatului şi de îndemnurile răutăţilor, care se ivesc peste tot în lumea aceasta în diferite acţiuni, ca nu cumva să te apuce ca nişte capcane şi să te prindă spre pierzarea ta. Umblă cu grijă pe înşelătoarea şi lunecoasa cale, ca să nu se întâmple sau să te împiedici, sau că cazi în ispită. Iar de vei cădea fie şi o singură dată în ele, întăreşte-te şi înarmează-ţi inima împotriva otrăvirii păcatului, având drept scuturi gânduri dumnezeieşti. Şi mai ales, pe cât îţi stă în putere, din pricina păcatului fă-ţi o pricină a virtuţii care să se opună celei a păcatului. Dacă ţi-au fost răniţi ochii, ivindu-se pricina plăcerii scârnave, tu să ai gata înfrânarea; de vei auzi o ocară, să ai [pregătită] răbdarea, şi tot aşa şi cu celelalte (vezi *M & WWfal lw Epictet*, de vreme ce tu înaintea lui cu ceva păcat a face nu îndrăzneşti” (*Cartea* 11 şi 25).

33. *Însoţirea a oamenilor curaţi sau drepţi de urmat* „însoţirea a aleşilor şi curaţilor oameni urmaliză, şi să o agiungi o goneşte şi cu dânşii ades te împreună, carii pretine cu ale sale voroave şi fapte mai bun a te face ari putea, spre bunătate a te aţâţa şi spre lucrurile bune a te trage şi a te agiutori” (*Câtră evrei* gl. 3, sh. 13 şi gl. 10, sh. 24, 25). Numai cu osârdie te păzeşte să nu împreună cu bunătăţile şi nescareva răutăţi amesteci, căce de multe ori bărbaţii buni mai pre urmă s-au îndrăpnicit. Aceasta dară pe tine din cel dintâi bun stat să nu te îndrăpnicească, însă cu toată inima şi cu tot sufletul sileşte ca a cunoaşte să poţi cui urmedzi, că: „De vii aleşilor urma, ales vii fi; de vii îndrăpnicilor, îndrăpnic vii fi” (*Psal*. 17, sh. 25).

34. *De la adunarea nealeşilor, de fugit* Aşijderea, de împreunarea nealeşilor fugi şi de 124 r dânsa depărtealizăte, ca să nu te pretine, ca o duhovnicească lipicioasă ciumă a păcatelor, împle şi să te strice (caută *Psal*. 1 şi *Cătră corin*. gl. 15, sh. 33). Pre obiceele bune strică voroavele cele fără ispravă; de vii păcura sau catranul atinge, ima-te-vii de dânsul.

35. *De pricinele păcatului te păzeşte şi fugi* De pricinele păcatelor şi întărâtaturile răutăţilor, carile într-această lume în multe feluri totdiauna să tâmplă, cu întriagă dragoste şi cu vitiază osârdie te păzeşte şi te fereşte, ca nu spre perire-ţi laţurile să te apuce şi să te vinealiză. Pre calea lucie şi lunecoasă, cu pază să îmbli, ca nu, poticnindu-te, în ispită şi înosândă să te împingi. Şi iarăşi, când pre dânsa călătoreşti, singur pretine te învaţă şi cu curatele gânduri, ca eu nişte scuturi împotriva a păcatului venin sufletul tău într-armaliză; şi mai vârtos din pricina păcatului, pricina împoncişatii bunătăţi înainte îţi pune, ca când începi păcat a gândi, îndată începe binele a face, ca prea păcatului pricinire să izgoniască. Şi iarăşi, împotriva păcatului şi a poftei spurcate, îndată domolirea.

30* 357

124B cap. X). I Căci iscusitul meşteşug al omului înţelept este a schimba faptele rele în fapte bune precât cu putinţă.

36. *Să lepădăm lenevia* Fugi de lene şi de trândăvie ca de aşternutul Satanei. „Acestea două sunt ca o lipsă de poftă pentru bine şi ca o hrană pentru rău”. Şi, dimpotrivă, obişnuieşte-ţi sufletul şi trupul la osteneli cuvioase şi întăreşte-ţi inima să îndure necazurile.

VERS

teneşei tale minţi dă-i de lucru la niciodată să nu lenevească.

Cel ce nu lucrează ceva bun se învaţă să lucreze răul, precum şi plugarul leneş; pentru că n-a strâns la timp iarba bună, se vede nevoit să umble prin buruieni nefolositoare şi prin stufărişuri încâlcite.

37. *Să ne ferim de somnul cel mult* înfrânează-te şi de la somnul prea mult, „căci odihna lungă hrăneşte cusururile”.

38. *Să citim Sfânta Scriptură* Cuvântul lui Dumnezeu, scris de oameni luminaţi de Duhul Sfânt, citeşte-l şi reciteşte-l cu grijă, cu atenţie şi adeseori.

VERS

Zi şi noapte să te îndeletniceşti cu cuvântul lui Dumnezeu.

Vezi *Ps*. 1, 2. În această *Sfântă Scriptură* se află ca într-o cămară cerească comori spirituale de mare preţ şi folositoare. Acolo se găsesc cuvintele Dumnezeului

125 r adevărat însuşi, făgăduinţele, poruncile, îndemnurile şi ameninţările sale, şi tot acolo stau scrise pildele faptelor bune şirele. Acolo vedem de ce trebuie să ne ferim şi ce trebuie să urmăm. Judecăţile şi dreptăţile

— Horaţii, *Ars poetica*, 268.

stâmpărarea şi călcarea să fie. De vii cuvânt rău audzi, răbdarea să alerge, şi aşea la toate (cautesă Epictet, v

Enchiridion gl. 14) 224. Încă mai vârtos, cele rele în bine, pre cât în putinţă ari fi a le întoarce a înţeleptului iscusit meşterşug iaste.

36. *Lenea de lepădat* De lenevi re şi de trândăvie ca de perina Satanii să fugi. „Acestea şi bucatele, pricina a răului, plăcute sunt”. Pentru aceasta dară, cu cinstite ostenințe, şi sufletul şi trupul îţi agiutoreşte, şi spre a greutăţilor agiutoriu îl întăreşte.

VERS

Deşartei tale minţi vreun lucru-i dă
Cu dâns să se ţie, ş-aceasta-i dzi: fă!

Cine nemică bun lucrializă, rău, a face, să învaţă; precum leneşul, năimit sau argat, de vreme ce mai de cu vreme fân bun nu strânge, în netrebnice erbi şi în grele stuhuri îi iaste a să duce.

37. *De somnul lung încă te părăseşte*

De somnul îndelungat încă te părăseşte, „căce odihna lungă a răutăţilor stihii slujeşte”.

38. *Svinta Scriptură de cetit* Cuvântul lui Dumnădzău, carile prin bărbaţi de dumnădzăescul duh luminaţi iaste însămnat, cu dragoste şi cu toată nevoinţa citeşte şi prociteşte sau răsciteşte.

VERS Dzua şi noaptea în mână să-ţi fie. Sara, dimineaţa în minte să-ţi vie225.

Caută *Psalmul* 1, sh. 2, unde dzice: „Şi în legea lui se va învăţa dzua şi noaptea”. Într-această *Svintă scrisoare*, ca într-o ceriască gazofilachie, vistiiare r nepreţăluite prelesne să cuprind. Acolo a adevăratului Dumnădzău sunt cuvinte. Acolo a lui făgăduinţe, porunci, învăţături, urgii şi pilde de arătare să află, acelui ceresc monarh schimbă sufletele, dau înţelepciune celor neînvăţaţi, „luminează ochii minţii” (*Ps*. 19, 8 – 9). De va păzi cineva această învăţătură, îşi va face curată calea, adică viaţa lui, şi îşi va curaţi şi îndrepta obiceiurile (*Ps*. 119, 9). Acestea se cuvine să ne fie ca nişte sfetnici după pilda lui David (acelaşi psalm, vezi [119], 24; vezi şi II *Tim*. 3, 15 – 17). Din Sfintele *Scripturi* pune-ţi înainte lista virtuţilor, care sunt pomenite acolo şi pe care le ai de păzit, şi lista păcatelor, care sunt înşirate tot acolo, ca să te fereşti de ele; şi cercetează-te pe tine însuţi, ca dacă-ţi va lipsi vreuna din bunătăţi să te sileşti să o dobândeşti, iar de s-ar întâmpla cumva să ai toate relele, să iei măsuri pentru a

scăpa de ele. Căci după cum nici arta medicinii, nici doctoriile nu folosesc la nimic cât timp se află în laborator şi până nu le vei da bolnavului, iar medicul nu-l va vindeca pe bolnav până ce nu-l

125 v va ajuta cu ele, aşa şi *Sfintele Scripturi*, care sunt scrise în cărţi sfinte, nu-ţi vor folosi întru nimic până ce nu le vei pune în practică; cu alte cuvinte, nu numai să le citeşti, ci să şi săvârşeşti cele citite, şi atunci abia vei avea câştig de la ele.

39. *Să citim şi alţi scriitori folositori*

După *Sfintele Scripturi*, ca un adaus, ne foloseşte să citim şi alte cărţulii care ne aduc oarecari leacuri tămăduitoare sufletului. Sunt demni de citit unii dintre scriitorii păgâni, precum Cicero, *De Officiis*, unele lucrări ale lui Seneca, *Moralele* lui *Epictet*, din Isocrate *Sfătuirea către Demonicos*; dar şi unii dintre scriitorii creştini de mai târziu, ca Thoma Campicius, *Imitarea lui Hristos*, manualul lui Erasm Despre *ostaşul creştin*, *Morala creştină* a lui Crellius, şi altele asemenea se cuvine creştinului să citească. Precum albina, care culege mierea din felurite flori, se cade ca el să adune de peste tot acele sfaturi care au darul să-i folosească. „Încercându-le pe toate, luaţi ce e bun”.

(I *Ţes*. 5, 21).

drept sau strâmb făcătorilor scrise. Acolo, de ce iaste a fugi şi ce iaste a urma vii vedea. Aceste legământuri a acelui prea de sus monarh sufletele învârtejesc celor necunoscători, înţelepciune le dau şi ochii minţii deschid şi-i luminializă. „A acestora dzise, de va neştine străjui, curată ca calea sa întoarce, adică viaţa şi obicele sale va curaţi şi va spăla” (*Psal*. 119). Acestea să cad să fi noa A sfătuitori, cu pilda lui David (*Psal*.5, sh. 24; caută şi *Car*. *2*, *către Timoth*. gl. 3, sh. 15, 16, 17). *Zvă n-\tele Scripturi* ţie

alcătuit catalogul (izvodul) al bunătăţilor îţi aduce. Acolo carile sunt să le păzeşti şi carile sunt de păcat ca să le fereşti, toate cu tine le alăturializă, ca nu când ai vreuna din cele bune lipsindu-ţi a o agonisi să sileşti şi ca nu când ai toate cele rele mijloace ca de dânsele să te mântueşti îţi arată. Că precum meşterşugul doftoriei sau erbile de doftorie până vor fi în dughiană, celui bolnav până nu le vii da, nemică folosesc, şi doftorul până cu dânsele pe cel boliac de nu-l va agiutori nu-l va însănătoşea.

125V aşea *Zvânt\ ele Scripturi* în svintele cărţi însămnate fiind, până tu la praxis de nu le vei duce, nemică îţi vor folosi; adică nu numai să le ceteşti, ce celea ce ceteşti să le şi faci, şi atuncea de la dânsele dobândă vii avea.

39. *Alalţi scriitori încă de cetit prelesne iaste şi foloseşte*

După svintele slove, ca printr-o plimblare şi a minţii înnoire şi alte cărticele a citi nu strică, carile ca nişte sufleteşti însănătoşitoare şi alcătuite doftorii sunt. Precum dintre păgâni nu nevrednici oarecarii de a să citirea sunt: Ţiţero, *Pentru slujbe*; a lui Seneca (unele); a lui Plutarhus, *Obiceinice*; a lui Epictitos, *Enhiridion*; a lui Isocrat, *învăţătură către Dimonic* i porci. Aşijderea, dintre creştini nu puţintei, precum Thoma Câmpitius, *Pentru urmarea lui Hristos*, a lui Erazmus, *Enhiridion*, *Pentru oştianul creştin*, *Ethica Crellii hristiiana***26* i porci. Cuvine să şi cadesă dară creştinului ca albina să fie, carea miiare din multe feluri de flori ce culege şi feteunde a strânge gătind şie cele

40. *Tot ce se străduieşte omul* [*să facă*] *să fie spreslava lui Dumnezeu*

Toate faptele noastre către aceasta trebuie să tindă, anume ca de pe urma lor să se slăvească domnul şi

părintele nostru ceresc care este mai presus de toate.

126 r „Aşa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, ca ei să vadă faptele voastre bune şi să slăvească pe tatăl vostru din ceruri” (*Mt*. 5, 16; vezi şi în 15, 8 şi / *Pt*. 2, 12). Şi, dimpotrivă, să ne ferim ca nu cumva prin faptele noastre urâte să fie cât de cât ştirbită slava lui Dumnezeu între oameni, pentru ca să nu fie ocărită de către cei dinafară credinţa în care credem” (/ *Tim*. 6, 1; *Tit*. 2, 5; *Rom*. 2, 24).

41. *Să nu smintim pe aproapele nostru* Trebuie să ne mai gândim ca nu cumva prin pildele şi faptele noastre urâte să-i stricăm pe cei de aproape ai noştri şi să-i facem mai răi. „Vai de omul prin care vine sminteala, adică vai de acela care îndeamnă pe ceilalţi la rău!” (*Mt*. 18, 7). Ceva mai mult, dându-le pildă prin faptele noastre bune şi cinstite, să-i aducem să imite binele sau, cum se spune, să-i zidim.

42. *Să nu luăm în seamă mulţimea celor ce păcătuiesc*

Să nu ne corupă şi să nu ne îndemne să facem răul faptul că vedem pe mulţi, pretutindeni, săvârşind multe rele, adică să nu ne apucăm să ne luăm la întrecere cu ei, să umblăm cu ei şi să ne asemănăm cu ei, sau, văzându-le obiceiurile rele, să luăm şi noi ase

126 v menea obiceiuri. „Să avem grijă să nu facem ca oile care, luându-se după cel ce merge înainte, ajung unde sunt conduse, iar nu unde ar fi trebuit să se ducă. Nimic nu ne aduce mai mari rele decât când trăim după părerea comună, considerând foarte bune acelea pe care cei mai mulţi le acceptă cu mare uşurinţă – despre care avem multe pilde – şi trăind nu după minte, ci după asemănare”.

folositoare. „Toate de ispitit şi de cercat; carile sunt bune, acelea de ţinut” (*Thesal*., *Cartea* 7 gl. 5, sh. 21).

40. *Învăţătura a slavii lui Dumnădzău* Toate făcutele noastre cu aceasta să tocmim ca

Dumnădzău, carile domnul şi cel prea de sus ceresc părinte iaste, de la dânsele să se slăvască şi laudă să r aibă. Aşea lumina noastră înaintea oamenilor a lumina să cade, ca să valiză a noastre bune fapte şi să slăvască pre acel al nostru părinte carile iaste în cenuri (*Math*. gl. 5, sh. 16 şi *Ioan* gl. 15, sh. 8 şi *Petru*, *Cartea* 7 gl. 2, sh. 12). Aşijderea de păzit iaste, ca nu cumva prin a noastre rele fapte slava Dumnădzăului nostru între oameni cu vreo defăimăciune să se atingă, nici pentru noi legeacarea o mărturisim de alţii să se blastăme (caută *Cartea* 7, *Cătră Timoth*. gl. 6, sh. 1 şi *Tit* gl. 2, sh. 5; *Romani* gl. 2, sh. 24).

41. *Scandală sau pricaz celor de aproape să nu să facă*

Grijea a oamenilor vecini sau a celor de aproape a noştri să avem, ca nu pre dânşii cu pildele a fără ispravă făcutelor noastre fapte să-i dosădim sau să-i dodeim şi, stricându-i, mai răi să-i facem. „Vai aceluia prin carile să tâmplă pricazul (adică pricină spre răul altuia)” (*Math*. gl. 18, sh. 7). Mai vârtos dară, cu bunele şi cinsteşe ale noastre fapte, lor pildă arătând, ca spre a binelui urmare să-i aducem şi să-i împingem.

42. *Mulţimea păcătoşilor, de nebăgat în seamă*

Să nu ne dară, pre noi, aceasta smintiască sau să ne strice, adică văzând pre mulţi multe rele făcând şi în multe răutăţi îmblând, noi încă aşea, adică ca dânşii, să îmblăm sau lor să ne potrivim, sau noi a lor rele obicee privind, rău spre aceleaşi obicee să ne dăm. „Aceasta iaste de socotit, ca nu cu obiceiul dobitoa v celor să urmăm celuia ce merge înaintea turmii, carile mărg unde le duc, iară nu unde iaste de mărs. Niciun lucru pre noi cu răutăţile cele mai mari nu ne înveleşte, ca când la voroavă ne aşedzăm şi cele ce prea

bune ne par şi de la socotială în loc de mare să primase.

„Nu este o judecată dreaptă că sunt mai bune cele care plac celor mulţi. Să căutăm ceea ce este bine de făcut, iar nu ceea ce este mai obişnuit” (Seneca, *Despre viaţa fericită* I şi II). „Să nu ne potrivim chipului veacului acestuia, ci să ne transformăm prin înnoirea minţii noastre” (*Rom*. 12, 2). „Iubitule, nu imita răul” (*III Io*., 11). Gândeşte-te, deci, nu la ceea ce fac alţii, ci ca tu să faci ceea ce trebuie.

43. *Păzeşte-te mai tare de cusurul spre care înclini mai mult*

De la cusurul spre care eşti mai înclinat şi de care eşti mai mult atras opreşte-te şi depărtează-te mai tare şi mai cu grijă, ca şi cum ai folosi un frâu. Iar în constrângerea aceasta îndreaptă-ţi uneori cu putere inima spre partea opusă, astfel încât să te afli între 127 r două cususruri, asemenea lemnului strâmb pe care, ca să-l îndrepţi, după ce l-ai încălzit puţin, îl întorci câtva spre cealaltă parte.

44. *Să ne păzim de cele ce sunt mai plăcute trupului* să fii cu bănuială faţă de tot ceea ce place în chip deosebit trupului tău, care din pământ a fost făcut şi spre pământ înclină, adică de poftele trupeşti. Fereşte-te deci de acest blând şi viclean duşman apropiat şi obişnuit care are chipul unui prieten, ca nu cumva, aşa cum a înşelat odinioară pe Eva, care, amăgită de aspectul frumos al fructului oprit, nu numai că a mâncat din el, dar l-a înşelat şi pe Adam, bărbatul ei, ca şi el să mănânce – tot aşa să te înşele pofta şi pe tine. Adu-ţi aminte de scrisa proorocului: „Mai adâncă este inima decât toate” ([*Ier*.] 17, 9). Pentru aceasta urmăreşte atent ţelul inimii tale ca nu cumva, sub pretextul binelui, minciuna să te atace şi să te doboare. „Dacă ucideţi prin duh faptele trupului, veţi trăi” (*Rom*. 8,

13). „Cel ce preţuieşte prea mult trupul dispreţuieşte faptele cinstite” (Seneca, *Ep.* XIV). Cel care îşi preaîndestulează trupul îşi usucă sufletul. Constrân a cărora pilde multe sunt la noi. Nici după socotială ce după asămânare trăim” i porci.

Nu atâta cu omeneştile lucruri bine să lucrializă, precum a mai mulţi cele mai bune plac. Să cercăm ce iaste prea bine de făcut, iară nu ce iaste obiciuit (Seneca, *Pentru viaţa fericită* gl. 1 şi 11). Să nu ne închipuim noi veacului acestuia, ce să ne informulm prin înnoirea minţii noastre (*Romani* gl. 12, sh. 2). „Iubitule, nu urma ce iaste rău” (*Ioan*, *Car. 3* sh. 11). Tu nu ce fac alţii, ce ce-ţi iaste ţie a face, aceia te nevoiaşte.

43. *De la răutateacarea mai gâos te trage, de la aceia mai tare te dă îndrâpt*

Spre răutatea către carea, cu cât mai vârtos eşti aproape şi plecat, cu atâta mai cu dragoste şi mai vârtos te opreşte şi te îndărăpt trage şi, ca eu o zăbală zmâncind celea ce în partea sufletului împoncişitoare sunt, cu nevoinţe le înduplecă, ca aşea în mijlocul a două A răutăţi (adică a lumii şi a trupului), vârtos şi neclătit

127 r să stai, precum lemnul corogit şi strâmb (puţinteluş încăldzit) câtva în multe părţi să îndoiaşte până să stea drept.

44. *De cele mai plăcute cărnii iaste de ferit* în socotială să aibi: acesta ce-i din pământ născut trupul tău şi spre cele pământeşti să întinde şi ale lui pofte şi dulceţi foarte îi plac. Păzeşte-te de acest blând şi vidian în chip de priiatin nepriiatin domesnic şi de casă, ca nu cumva precum odănăoară Eva cu a omorâtoriului pom chipeşe videre amăgindu-se, din poamele lui au mâncat şi pre Adam, bărbatul său, spre aceiaşi mâncare au smomit. Aşeadară, pretine trupasca poftă te va amăgi şi cu prea

cumplită otravă sufletul îţi va otrăvi. Adu-ţi aminte ce iaste de Prorocul însămnat: „Istiaţă să fie inima omului peste toate” (*Ierem.gl*. 17, sh. 9). Pentru aceasta, întinderile sufletului tău foarte bine alege, ca nu cumva mincinoasele a bunurilor râvniri videşug să-ţi facă şi să te trântiască (pre carile ţie a le trânti ţi s-a cade). „Cu duhul, faptele cărnii omoară ca să trăieşti” (*Romani* gete pe tine însuţi, în ce priveşte carnea ta, iar

127 v „trupul supune-l robiei” împreună cu Apostolul (/ *Cor*. 9, 27), astfel ca, eliberat de păcat, să rămâi cu adevărat liber.

45. *Nici cele ce depind de voia noastră nu trebuie* totdeauna *făcute*

Chiar şi cele care nu sunt oprite înadins de către poruncile scrise şi pentru aceasta par să depindă de voia noastră să le facem, şi care în sine nu sunt rele, totuşi, dacă au mirosul păcatului, sau vreun fel de răutate în ele, abţine-te şi nu le face (/ *Ţes*. 5, 22), mai cu seamă dacă pot provoca sminteală celor slabi la minte. Căci chiar dacă toate acestea par să stea în voia noastră, totuşi, nu toate ne sunt de folos, iar „creştinul liber este dator să nu se lase biruit de niciun lucru” (7 *Cor*, 6, 12 şi 10, 23). Mai ales dacă toate acestea nu sunt spre zidirea [interioarăj, cel care acceptă cele ce i se pai de iertat încetul cu încetul va cădea în cele de neiertat, care se află aproape de ele.

46. *Păcatele mărunte să nu le socotim neînsemnate*

Nu nesocoti păcatele care ţi se par uşoare şi mici. Se obişnuieşte să se spună: „Acest păcat este de iertat, iar nu păcat de moarte”, dar dacă omul se obişnuieşte cu ele şi le urmează mereu, ele stârnesc mânia dumneze

128 r iască, te lipsesc de dumnezeiască i împărăţie a cerurilor şi te împing spre moartea veşnică. În rândul acestora se numără nu numai adulterul, ci şi desfrânarea,

şi încă destrăbălarea şi petrecerile; nu numai omorurile, ci şi duşmănia şi cearta; nu numai beţia multă şi dezmăţul, ci şi ospeţele şi mesele bogate; nu numai furtul, ci şi zgârcenia; nu numai defăimarea împotriva lui Dumnezeu, ci şi insultele aduse împotriva oamenilor; nu numai jurămintele false, ci şi minciunile. Vezi în legătură cu acestea verdictele lui Dumnezeu în *1 Cor*. 6, 9 – 10; *Galat*. 5, 19 – 21; *Efes*. 5, 3 – 6; *1 Pt*. 4, 3;

gl. 8, sh. 13). „Îyucrul cinstit necinstit îaste, lângă cela ce-i iaste trupul prea de mare grosime” (Seneca, *Cartea* 14). A cui trup iaste în grosime, aceluia sufletul în vitionire. Puterea cărnii tu însuţi o rădică şi

127 trupul tău (în slujbă cu Apostolul) îl tocmeşte (*Cătrâcor*., *Car*. *1* gl. 9, sh. 27), ca din robiia păcatului mântuit fiind, adevărat mântuit vii fi.

45. *Şi cele mai plăcute nu totdeauna de făcut, măcar a de nu şi strică ceva* încă şi celea carile cu dumnădzăeştile prin scrisoare porunci date nu sunt, ce încă mai vârtos oprite, pentru aceasta să văd să fie plăcute măcar a din sine de n-ar nice rele fi, ce de vor spre păcat vreun miros trage sau de vor a vreunii răutăţi chip avea, părăseşte (*Thesal*., *Cartea 1* gl. 5, sh. 22); mai vârtos de vor cu gâlceava sau cu scandala slăbăciunilor şi pentru căci toate plăcute a fi să văd, dară nu toate să cad: „Creştinului slobod să cade nice supt a unui lucru putere suppusafi” (*Corinth*., *Cârteai* gl. 6, sh. 12 şi gl. 10, sh. 23). Mai cu de-adins nu acestea toate carile lui plăcute să văd să lucrealiză, căci cela ce slobod cu dânsele să zăbăveşte, pre acela acele plăcute pre încet, prelesne la cele neplăcute celor plăcute vecine îl vor abate.

46. *Păcatele cele minutele nu mici să se socotiască*

Măcar şi cele mici păcate nu iuşurele să le socoteşti şi mititele a fi să ţi s-a pară. Prosteşte obiciuit a să dzice

iaste: „Acest păcat iaste de iertat, nu iaste de moarte”. Şi măcar acestora ce mici păcate să număsc, de le va omul fiinţa lor trage şi într-însele se va zăbăvi.

128 r mânia lui Dumnădzău aţâţă şi de la ceriasca a lui Dumnădzău împărăţie se vor opri şi în moartea vecinică vor rămânea. Nu numai curvăritul şi curviia, ce şi iubestele şi ziafeturile, nu numai uciderile de oameni, ce şi neprieteşugurile şi gâlcevile, nu numai marile îmbătări şi beţii, ce şi ospeţele şi cinstele mari, nu numai furtuşagul, ce şi lăcomiia, nu numai blăstămul către Dumnădzău, ce şi sudalmele şi zavistiile către oameni, nu numai giurământurile, ce şi minciunele, câte una, câte una ca pre un izvod sau’catastiv sunt

Apoc. 21, 8. Nu numai valurile uriaşe ale mării, venind cu repeziciune de sus, dar şi stropii picurând câte puţin, dar des, prin găuri, iar alteori marea multă adunată într-un singur loc sunt în stare să înece corabia. Din scânteile mici, dacă nu sunt stinse, se aprind mari pârjoluri, care mistuie în întregime casele şi le prefac în cenuşă. „Nimeni n-a devenit spurcat dintr-odată” *, ci treptat. Nu numai cei care sunt în întregime foarte răi şi mai nelegiuiţi decât toţi, ci chiar şi cei

I28 v care nu sunt buni atât cât trebui sunt scoşi din Ierusalimul nou şi ceresc, „în care nimic spurcat şi care face urâciune nu intră” (*Apoc*. 21, la sfârşit). Aşadar, văzându-te pe prima treaptă a păcatului, întoarce-te imediat şi nu căuta să urci mai sus.

47. *Priveşte mereu spre cea mai înaltă treaptă a virtuţii*

Nu te linişti şi nu te mulţumi că ai atins vreuna din treptele de jos ale virtuţii, ci înaintează neîntrerupt spre treapta de mai sus şi spre cea mai înaltă, pentru ca să fii în stare, pe cât e posibil, să te urci şi să te aşezi pe mult

doritul şi cel mai bun pisc, devenind desăvârşit. Într-acolo să tindem, ne învaţă dumnezeieştile *Scripturi* (*Mt*. 5, la sfârşit; *Colos*. 1, 28 şi 4, 12). Frumos lucru este să ţintească cineva la treapta cea mai de sus sau să se oprească la a doua ori la a treia (dacă nu este în stare să meargă mai departe). Dar dacă nu vei ţinti cu râvnă şi cu grijă spre treapta cea mai înaltă, poate că nici pe a doua sau a treia nu te vei putea opri. Nu este o virtute ca cineva să fie mai bun decât cei răi. Socoteşte cele ce sunt necesare adevăratei perfecţiuni. Alergând să atingi ţinta, te opreşti la mijlocul drumului. Când nu faci ceea ce poţi, vei da socoteala lui Dumnezeu, care ştie bine cât poţi.

* Iuvenalis, *Sat*. II, 63.

de socotit. Pentru acestea la dumnădzăescul Pavel caută şi vii vedea ce ne arată (*Cătră corin.*, *Cartea 1* gl. 6, sh. 9, 10; *Galat*. gl. 5, sh. 19, 20, 21; *Efes*. gl. 5, sh. 3, 4, 5, 6 şi *Petru*, *Cartea 1* gl. 4, sh. 3; *Apocal*. gl. 21, sh. 8). Nu numai cele mari a undelor mării valuri carele peste usne să varsă, ce şi pre cătineluş mai ades ce pică pe corabie a îneca pot. Din mititele scântei, de nu se vor stinge, mare pojar să încinge şi, aţâţându-să, casele aprinde şi în cenuşe le întoarce. „Nime prea degrabă au fost prea spurcat”, ce spurcăciunea încă prin stepene să face, precum unii puţinteluş mai răi decât buni sunt. Şi precum cei de

128 v tot pătrimi de răi, aşea şi cei puţinteluş răi de la acel ceresc nou Ierusalim se vor opri: „În carile nemică cevaş întinat sau făcând scârnăvie va intră” (*Apocal*.gl. 21, sh. În sfârşit). Aşeadară, în cea dintâi a spurcăciunii stepână vădzindu-te, îndată te întoarce, nici mai sus a te sui să cauţi.

47. *La spiţa cea mai de sus a bunătăţii neprestanno sileşte*

Aşijderea, de vii apuca a bunătăţii vreo spiţă a călca,

să nu stai sau să te opreşti, ce totdiauna la cea mai de sus te întinde, şi încă la cea prea mai de sus, pre cât în putinţă îţi va fi, să te sui şi pre cel poftit şi preabun să apuci vârv şi la săvârşire să agiungi. Până unde dară iaste să ne întindem, dumnădzăeştile ne arată *Scripturi* (*Math*. gl. 5; *Colos* gl. 1, sh. 28 şi gl. 4, sh. 12). Frumos iaste acela carile la cea dintâi sau la cea a doua sau la cea a treia stepână să întinde şi de nu vor altele mai înainte fi, să stea tare. Însă de nu te vii la cea dintâi totdiauna şi cu toată nevoinţa întinde, presemne nici la cea a doua, nici la cea a triia vii putea sta neclătit. Nu iaste bunătate deplin, decât cei prea răi mai buni a fi. Ce socoteşte măcar unele la acea adevărată să se odihniască săvârşire. Când spre ţenchiu alergi, nu în mijlocul alergăturii să rămâi. Căci când nu vii bărbăteşte şi pre cât poţi sili, înaintea lui Dumnădzău aceluia ci au cunoscut pre cât ai putut, ςβ ş-am vei da?

129* 48. *Trebuie să evităm poarta largă şi să intrăm pe cea îngustă* în toate faptele vieţii tale gândeşte-te că trebuie să te fereşti de poarta cea largă şi de calea cea spaţioasă (adică de purtarea desfrânată, care place oamenilor dedaţi poftelor trupeşti), cale bătută pe care mulţi umblă, dar care duce la pieire. Dimpotrivă, trebuie să intri pe poarta îngustă şi pe calea strâmtă, care duce spre viaţă (adică spre cea veşnică), chiar dacă sunt puţini cei ce o descoperă, şi mai puţini cei care, descoperind-o, pornesc pe ea, şi nespus de puţini cei care izbutesc să umble pe dânsa. (*Mt*. 7, 13 – 14). De aici socoteşte-te cu tine însuţi şi întreabă-te: calea pe care merg eu este oare cea strâmtă, sau cea largă? Şi după cale, dă-ţi seama unde te va scoate.

49. *Sporeşte în fiecare zi*

Sileşte-te ca în fiecare zi să înaintezi pe calea virtuţii şi să mergi tot înainte. Dacă astăzi eşti virtuos şi bun,

îngrijeşte-te ca mâine să devii şi mai virtuos, şi mai bun. Cel ce nu înaintează pe ea şi nu sporeşte uşor dă înapoi şi oboseşte, căci nimeni nu-şi găseşte sporirea acolo unde a lăsat-o.

VERS

La fel ca cel care-n susul apei puternic unda cu vâsla supune, a mâinilor forţă lipsindu-i.

129 v Spre vale cu sila îl duce a apei putere.

50. *Nu fi făţarnic* Nu căuta să faci vreun lucru de cinste numai de ochii lumii, cu ostentaţie, ca să te laude oamenii, ci străduieşte-te să capeţi deprinderea lăuntrică nu a falsei şi făţărniciei, ci a adevăratei virtuţi şi cucer

— Virgilii, *Georgica* I, 201 – 203.

129 r 48. *Poarta, largă sau lată de ferit, iară îngustă sau strâmtă de intrat iaste* întru toate faptele vieţii tale socoteşte poarta largă şi calea bătută şi chipeşe de fugit să-ţi fie (adică tocmala a vieţii plăcute cu trupeştii oameni ce să învoiaşte); pre care cale mulţi a morge purced şi la ieşire nu-i duce.

Aşijderea, poarta strâmtă şi calea îngustă pre dânsa de intrat iaste, carea la viaţa vecinică duce, măcar că puţini sunt carii o află, mai puţini carii aflând-o să intre şi încă mai puţini carii, aflând-o şi pre dânsa intrând, până la ieşit să rabde (*Math*. gl. 7, sh. 13). De-ciia singur întru tine socoteşte: oare această cale numai îngustă iaste, au pre urmă mai lată lase? Şi iarăşi caută unde iaste să te ducă.

49*. În toate dzilele adauge ceva spre folosul sufletului* în toate dzile, nevoinţă în calea bunătăţii a intră pune şi pururea mai înainte a adauge şi cu bunătatea a te adauge sileşte. De astădzi ales şi bun eşti, mâine mai bun şi mai ales a fi te nevoiaşte; că carile dintr-un loc mai înainte nu merge, nici mai adauge, acela prea pe lesne îndărăpt să dă şi scade. Nime folosul său unde l-au lăsat îl

află.

VERS

Nu într-alt chip să poată, fără cât numai cel ce în susul

129 v apii în silă cât poate caicul urnişte, în lopăţi vânslind, măcar prin tâmplare să nu cumva mânuie lăsând, Răpegiunea apii îndată-l va duce la malul dintâi de undi-au ieşit, încă mai silind poate să se răstoarne cu fundul în sus.

50. *Să nu fii ipocriţis*, *adică făţarnic* să nu-ţi fie voia ceva de cinste a face pre denafară şi în faţă, numai pentru ca să te de la oameni laudzi, ce te nevoiaşte ca fiinţa cea din lontru a bunătăţii şi a curăţiii (însă nu cea făţarnică, ce cea adevărată) în tine să aibi. „A fi bun mai vârtoş să-ţi fie voia decât

3 – Dimitrie Cantemir – Diyanul *în* nici. „Caută mai degrabă să fii, decât să pari bun”, după lauda cu care îl slăveşte Sallustius pe Cato.

51. *Nu te uita la cele din urmă*, *ci priveşte tot înainte* Oriunde ai fi ajuns în această etapă spirituală, nu te uita la cele din urmă, ci priveşte la cele dinainte, până unde ai încă de mers până la sfârşit, unde ţi-a hotărât răsplătitorul tău Hristos să te bucuri de cununa cerească. Aşa a procedat apostolul Pavel, uitând cele din urmă şi ţintind tot înainte (*Filip*. 2, 4).

52. *Persevereză şi rabdă spre binele sufletului*, *deşi îţi va fi greu pentru trup* în buna hotărâre pe care ai luat-o odată, persevereză cu bărbăţie, statornicie şi stăruinţă, ca nu cumva tocmai când începi să-ţi zideşti turnul, să-l părăseşti fără a-l isprăvi (Le 14, 29 – 30); pentru ca nu cumva să te întorci înapoi, acolo unde ai pus mâna pe plug.

130 r adică la cele pe care le-ai lăsat în lume (Le 9, 62). În aşa fel să alergăm, încât să isprăvim calea şi să ajungem acolo unde urmărim, ca să nu ni se reproşeze:

„Voi alergaţi bine, cine v-a împiedicat?” (*Galat*. 5, 7). „Să căutăm să nu pierdem ceea ce am lucrat, ci să căpătăm întreaga răsplată” (*2 Io*. 1, 8). „Cel ce a răbdat până la sfârşit, acela se va mântui” (*Mt*. 10, 22; vezi şi *Evr*. 10, 36).

53. *Să căutăm prilejurile faptelor bune* când ţi se va da prilejul să lucrezi virtutea şi să săvârşeşti fapte bune, nu numai îmbrăţişează acest prilej, ci chiar caută-l şi mai departe şi să-l ţii cu grijă, ca să nu-ţi scape şi să nu treacă; şi atunci când l-ai prins, ţine-l şi foloseşte-te de el.

54. *Înfrânează-te de la începutul păcatului* când se arată gândurile viclene, pliveşte-le îndată ca pe nişte buruieni care răsar în semănături, înainte de a prinde rădăcină, ca să nu crească şi să nu dea rod rău.

— *De coyiiiA, vatiov Cafţlliriae* JvJV, β, a te videa”, cu care cuvânt Salustrius pe Caton împodobeşte227.

51. *Nu căuta celea ce sunt înapoi*, [*ci*] *celea ce-s înainte*

Nu căuta îndărăpt, adică ca să vedzi până unde şi până la câte păprişte sau stadie sufletiască să fii mers. Ce mai vârtos înainte priveşte încă până unde-i cel de mărsu ţenchiu, carile de la slăvitul Hristos iaste arătat, pentru ca ceriasca slavă să apucăm. Aşeadară, apostolul Pavel făcea: cele din drăpt era uitând, iar cele mai denainte a le covârşi silindu-se (*Fili-b*. el. 2, sh. 4). V *F**

52. *În bunătăţile sufleteşti, macara că trupeşte greu ţi* se va *părea*, *rabdă şi mult te zăbăveşte*

Prebunul aşedzământ sau temeiu, pre carile o dată vârtos îl apuci, cu vârtoase într-un loc stare şi cu răbdare îl moştiniaşte. Să nu cumva după ce vii a face turnul începe, să nu-l faci, ce să-l desfaci. Adică binele începând, să nu-l neistovit laşi, sau pre cât vii fi făcut să nu-l desfaci. (La această socotială caută *Luca* gl. 14, sh. 29, 30) Nici unde mâna spre bine îţi vei întinde.

! 30 r spre cele carile îndrăpt sunt (în lume de la tine lepădate) căutând să o întorci (*Luca* gl. 9, sh. 62). Aşeadară să alergăm, ca alergătura să istovim şi ce gonim să agiungem, ca nu cumva vreodată să ni s-a dzică: „Frumos alergaţi, cine v-au oprit?" (*Galat*. gl. 5, sh. 7). „Să silim ca să nu piiardem ce am lucrat, ce ca măsura plină să luăm" (*Ioan*, *Car*. *2*, sh. 8). „Carile va răbda până în sfârşit, acesta numai va fi mântuit" (*Math*.gl. 10, sh. 22; caută şi *Cătră evrei* gl. 10, sh. 36).

53. *Pricina a bunelor lucruri de apucat*

Pricina cea către bunătate şi către a lucrurilor bune facere agiutătoare, nu numai cuprindzindu-o să o îmbrăţăşedzi, ce încă şi mai înainte ciarcă, şi cu cât mai mult vii afla, cu atâta cu toată nevoinţa o apucă. Nici ceva părăsindu-o să se veştedzască şi să se triacă, ce oriunde o vii agiunge, acolo o apucă şi în toate ale tale lucruri cu dânsa te slujeşte.

31* 373

VfiRS

Împiedică reaua sămânţă a năprasnicei boli cât e încă nouă.

Dintru-nceput împotrivă să-i stai; nu găti târziu leacul.

Când relele s-au făcut şi mai mari prin amânare.

130 v Abate-ţide îndată gândirea de la rău şi îndreapt-o spre bine. Pândeşte păcatul, când se furişează ca un duşman în tine, chiar la intrare, şi împiedică-l să se furişeze; şi oricât de greu ţi-ar fi să lupţi, îndură, şi-l vei birui.

55. *Păzeşte-te în viaţa aceasta ca într-un război*

După cuvântul lui Iov (7, 1), „Viaţa noastră în această lume este ca un război". Avem aici diferiţi duşmani care ne poartă război cu armele lor şi se străduiesc să ne

izgonească de la credinţă. Aşa sunt feluritele lucruri ale lumii acesteia, obiectele plăcerilor, războiul chipurilor care ne aţâţă şi însuşi trupul nostru cu poftele-i nărăvaşe, care toate, prin păcat, sunt în stare să ne pricinuiască pieirea noastră desăvârşită (mai cu seamă dacă vom fi fără grijă).

VERS

În aşa nevoie fiind, mai poţi oare să dormi şi-nconjurat de primejdii să nu le vezi?**

Nu sta, deci, ca un ostaş trândav şi neatent faţă de o atât de vădită primejdie, ci fereşte-te, fii de-a pururi treaz, gândindu-te la toate, de peste tot, bine

13 lr înarmat şi luând seama împotriva tuturor. Căci de nu vei lupta vitejeşte, nu vei gusta biruinţa. „Izbândei îi place vegherea”. A greşit îngerul în cer, Adam în rai, David aflându-se întru harul lui Dumnezeu, iar Solomon în marea lui înţelepciune, Iuda Iscarioteanul în şcoala, adunarea şi tovărăşia lui Iisus Hristos însuşi! Cei care s-au întors şi s-au pocăit au fost iertaţi, iar câţi au stăruit în păcat au fost osândiţi.

— Ovidii, *Remedia amoris*, 91.

** Virgilii, *Acneis* IV, 560 – 561.

54. *Începătura gândurilor spre păcat de părăsit* Gândurile cele nesocotite carile să încep, ca rolele erbi printre ce! e bune mai deinte, până a să înrădăcina, smulge-le, pliv-şti-le şi le dezrădăcinializă, ca nu cumva crescând, stricătoare roadă să aducă.

VERS A-ntra nu lăsa, până noa A sunt, a boalii seminţe, împotrivă stă despre-ncepătură; târâziu să găteşte Spriacea boală Hac, prin multe zăbăvi, deaca să-ntăreşte228.

130» Gândirea despre rău îndată întoarce şi spre bine o învârtejeşte. Păcatului ca către tine viitoriului nepriiatin şi spre a lui intrare împotrivă te pune, şi macara

cât de puţin a-şi face loc opreşte-l şi măcar cât de cu greu ţ-ari fi, luptându-te rabdă, că-l vii birui.

55. *Întru această viaţă ca într-un războiusă fii păzit229* „Viiaţa noastră într-această lume ca un război iaste”, precum Iov au dzis (gl. 7, sh. 1). Aicea pizmaşi mulţi şi de multe feluri avem, carii pre noi cu ale lor arme ne războesc şi de la curăţie a ne întoarce să nevoiesc. Acestea sunt multe şi în multe feluri ale lumii lucruri şi feţele ispititoare şi singură hirişea a noastră carne, împreună cu ale sale neorânduite şi fără ispravă pofte, carile prin ale noastre iarăşi păcate noa A prăpădenie şi perire a ne agonisi pot (însă de ne vom în line afla).

VERS

Au poţi, acestea, padejuri stând, somnul să te aţipască?

Că-mpregiurându-te încă şi nu mult primejdii videa-vii230.

Nu dară leneş şi trândav oştian să fii. Pentru aceasta dară întru acestea de acum primejduitoare primejdii totdiauna păzind şi străjuind, toate din toate părţile privind, împotriva tuturor bine într-armat şi sprejinit să te afli. Nu vii biruinţa dobândi până nu 13 lr te vii vitejeşte bate. „Iubeşte biruinţa pre nevoinţă”. Greşit-au îngerul în ceriu, Adam în raiu, David în bună plăcerea lui Dumnădzău, Solomon întru înţelepciune tare şi Iuda Iscariotis în şcoala, în adunarea

56. *Păzeşte-te de uneltirile Diavolului*

Cel mai de seamă vrăjmaş al nostru şi căpetenie a celorlalţi vrăjmaşi ai noştri este Satana, demonul cel rău, acel duh care s-a îndepărtat de Dumnezeu. Acest demon are putere mare, este prea meşter în videşug, amăgitor şi făţarnic, plin de uneltiri viclene şi de curse pe care le întinde spre nimicirea noastră. E atâta de şiret şi de

prefăcut, încât se schimbă în felurite chipuri (ca Proteus sau Vertumnus). Uneori, ca să amăgească şi să facă rău, linguşeşte ca vulpea, alteori, „răcnind ca un leu cumplit, dă târcoale, căutând pe cine să înghită” (7 Pi. 5, 8). El a îndrăznit să ispitească chiar pe Domnul Iisus, şi aceasta nu numai o dată şi într-un singur fel. El şi pe apostoli a căutat să-i cearnă cu ciurul ca grâul (Le 22, 31), şi pentru o clipă i-a clătinat din credinţa lor statornică; încă şi pe Petru a izbutit să-l facă a tăgădui pe Domnul.

! 3 lv El e ca un vânător iscusit, întinzându-şi peste tot capcanele, mrejele şi momelile, adică îndemnurile păcatelor, ca să-i prindă pe cei neatenţi; este ca un comandant de oaste preaîncercat, care foloseşte numeroase meşteşuguri ca să se războiască în fel şi chip cu oameni diferiţi. De multe ori el apare sub chipul unui gând bun şi cucernic, pentru a-i rătăci pe oameni de la adevărata credinţă, iar uneori se preface în înger al luminii (II *Cor*. 11, 14), după cum frumos adevereşte Iacobus Acontius în cartea sa *Despre meşteşugurile Satanei*”. Aşadar, împotriva unui asemenea duşman spiritual să ne înarmăm cu acea armură spirituală, pe care, luând-o din arsenalul ceresc, ne-o dă tribunul cel mai strălucit dintre toţi al strategiei creştine (*Efes*. 6, 13).

57. *Să cugetăm la moartea Domnului*

Cugetarea cât mai deasă la crucea lui Iisus Hristos, fiul lui Dumnezeu, mântuitorul nostru, şi la cumplita

— Proteus era zeul mării, iar Vertumnus al neguţătoriei. Despre ei se povesteşte că se puteau preface în ce chip voiau (n.aut.). ** *Stratagetnata Satanae*, Basileae, 1565.

şi în însoţirea lui Hristos. Carii dară, căindu-sa, s-au pocăit iertatu – s-au; carii dară în păcat au rămas osânditu – s-au.

56. *De a Diavolului meşterşuguri, de păzit*

Cel mai mare şi-n toată vremea pizmaş şi căpitanul a altor nepriiatini, Satana sau Demonul (adică Dracul) iaste. Duhul împotriva lui Dumnădzău răcoşan şi războinic foarte vârtos, prea cu mare meşterşug meşter şi ascuţit izvoditoriu de amăgituri şi de maeştrii prin spre amăgiala a oamenilor şi spre a lor perire gata.

Aşea în multe feluri şi în multe peliţe (ca Proteus şi Vertumneus) * presine a să schimba poate. Câteodată, ca vulpea să linguşeşte, iară câteodată ca leul siriap răcnind şi împregiur îmblând şi cercând, pre cine să apuce (*Petru*, *Car*. 7 gl. 5, sh. 8). Pusu – s-au şi singur pre Domnul Hristos a ispiti, şi aceasta nu numai o dată sau nu numai cu o tocmală; şi pre apostolii lui ca eu ciurul să-i ciarnă i-au poftit (Lucagl. 22, sh. 31), şi cu vreme din vârtoasa credinţă iau la îndoinţă adus. Încă pre Petru spre a Domnului

13 lv tăgăduire l-au adus şi ca un preameşter vânătoriu, pretutindirea mrejele şi laţurile, hranele şi plăcerile păcatelor înainte întindzindu-le, ca pre cei nepăziţi să apuce şi să-i răpască. Iaste ca un stratig, adică ca un slujitoriu prea întărit în puteri şi cu mulţi stratigi slujindusă, spre mulţi oameni în multe feluri războiu' dându-le, cu multe tocmele încă şi cu chipul a curaţii şi a bunii ispite să arată, spre a oamenilor de la adevărata şi curata stare întoarcere. Căci el şi în a îngerului lumini chip să mută, decarea frumos Iacov Acuntius în cartea *Pentru a Satanii îngeri sau stratigi232* au arătat. Pentru aceasta dară, împotriva a sufletesc pizmaş ca acesta, cu acea sufletiască armă să ne într-armăm, carea de la ceriasca armărie iaste luată. „*Arată-ne noa A* acela din a creştineştii oşti oştian şi bun vitiaz (Pavel, *Cătră efeseni* gl. 6, sh. 13 şi acele mai pre urmă).

— Proteus era dumnădzău mării şi Vertunius dumnădzău neguţitoriii231; acestea să tâlcuesc ca în orice chip i-ar fi voia să poată schimba.

Să moarte, mult poate folosi sufletelor lipsite de rău

tate, pentru ca să răstignim trupul şi să nimicim pof

tele lui viclene. Căci acest stăpân al nostru, deşi era

Încă de pe atunci hotărât drept împărat al cerului şi

1 al pământului, a îndurat atâtea 32 r mucenicii şi o moarte

atât de cumplită, nu numai nespus de chinuitoare, ci

şi ruşinoasă; şi le-a răbdat, deşi era fără vină, iar

aceasta pentru noi, din marea-i dragoste pe care ne-a

purtat-o nouă, vinovaţilor, pentru ca, plătind cu sân

gele său, să ne elibereze de păcat şi de pedeapsa păca

tului, adică de cea de a doua moarte. Oare nu trebuie

ca noi, ca unii care am fost răscumpăraţi de el din

robia cea grea, arătându-i deopotrivă dragostea noas

tră, ceea ce se întâmplă mai ales păzindu-i poruncile

(*Io*. 14, 27), să ne înfrânăm de la păcate şi să păzim

cucernicia, să murim păcatului şi să trăim pentru
dreptate? Căci între alte motive, pentru aceasta şi-a
vărsat el sângele pentru noi (/ *Pt*. 11, 24 şi 4, 1 – 2;
Tit. 11, 14; *Evr*. 9, 14), şi mai ales cu scopul ca, până
la urmă, sângele lui Iisus Hristos să ne curăţească de
orice păcat, dacă vom umbla în lumină (/ *Io*. 1, 7).

58. *Numele de creştin să nu fie în deşert*

Cât priveşte numele şi profesiunea de creştin, adică
de ucenic şi urmaş al lui Hristos, se cuvine ca să ne
1 Îndemne pe fiecare dintre noi să
32 v nu păstrăm în deşert
acest nume, fără să arătăm aceasta şi cu fapta, ca să
nu se întâmple ca sub numele de creştin să ducem o
viaţă de păgân (/ *Pt*. 4, 4). Căci cei care trăiesc în
felul acesta, deşi îl numesc pe Hristos stăpân al lor.
nu vor fi recunoscuţi că ai lui tocmai pentru motivul
acesta, şi anume, că ei sunt „lucrători ai nelegiuirii”.
(*Mt*. 7, 12 – 13; le. 6, 46). „Ca

nişte fii ai luminii, în
lumină să umblăm” (*Efes*. 5, 8).

57. *Moartea lui Iisus Hristos de pomenit* A crucii lui Iisus Hristos, fiiul lui Dumnădzău, mântuitoriul nostru, şi a groaznicii sale, nevinovaţii morţi pomenire şi aducere-aminte, sufletului, nu a celor fără socotială, mult a folosi poate spre răstignirea hirişii cărni şi spre poftele cele rele carile cu moarte sunt a să săvârşi. Căci Domnul acesta al nostru, şi a 132 r veacului împărat, şi a ceriului şi a pământului stăpânitoriu, nu numai ca acestea au sufferit cazne şi moarte atâta de groaznică, nu numai duioase, ce încă şi nepovestită în cumpliciune au simţit durere (însă după trup, nu după dumnădzăire) 233 şi fără nice o cârtire şi ca mieluşelul blând acestea toate au răbdat; şi aceasta, pentru a noastră pricină şi pentru a lui către noi cârtitorii dragoste, ca pre noi, cu cheltuiala sângelui său şi ai straşnicii sale moarte, de la a păcatului caznă şi muncă să ne mântuiască. Nu să cade, nici să cuvine dară noi de dânsul ca dintr-o grea robie cu neprăţăluitul său sânge mântuiţi şi răscumpăraţi fiind, împotrivă şi noi către dânsul dragostea noastră să nu mărturisim? Cucarea mai vârtos poruncile lui de păzit să fac (*Ioan* gl. 14, sh. 21). Să ne lăsăm dară de păcate, şi giuruinţii să ne învăţăm şi cu dreptate să vieţuim, de vreme ce între alalte pricini, pentru aceasta zvântul lui sânge l-au vărsat (*Petru*, [*Car*. *1*] gl. 2, sh. 24 şi gl. 4, sh. 1, 2, 3; *Tit*. gl. 2, sh. 14; *Evrei* gl. 9, sh. 14). Şi de vreme ce supt această zidire suntem, sângele lui Iisus Hristos să ne curăţască pre noi de la tot păcatul de vom, în lumină, îmbla (*Ioan*, *Car*. *1 gl*. 1, sh. 7).

58. *A creştinului nume nu fără lucru să fie* Acea a creştinului, adică a ucenicului lui Hristos

132V şi a următoriului său numire şi mărturisire

[fetecine unul pre altul a învăţa să cade, ca nu în zădar acest nume şi fără lucru să-l purtăm, nice supt a creştinului nume viiaţă a păgânului să *avem*. (*Petru*, *Car*. *1* gl. 4, sh. 4). Că carii aşea şi-ntr-acesta chip vieţuesc, aceia de-ar şi pe Hristos al lor domn numi, însă numai de dânsul precum ai lui să fie nu să cunosc, căci că lucrătorii fărălegii sunt (*Math*. gl. 7, sh. 21, 23; *Luca*

— .

59. *Săvârşeşte fapte vrednice de chemarea ta*

De aceea socoteşte-te cu tine însuţi că trebuie să trăieşti într-un chip vrednic de chemarea la care Dumnezeu ne-a chemat prin Hristos(*Efes*. 4, 1; / *Ţes*. 2, 19). Cercetează-te dar pe tine însuţi dacă trăieşti în chip vrednic de această chemare, căci şi Dumnezeu nu te-a chemat la necurăţie, ci la sfinţenie (7 *Ţes*. 4, 7).

60. *Urmează smerenia* Leapădă trufia şi părerea prea bună despre tine şi despre virtutea ta, chiar dacă ai izbutit vreun bine prin harul lui Dumnezeu, ca nu cumva gândind astfel să te umfli în pene şi să te înalţi, ci gândeşte-te moderat cu privire la tine şi poartă-te smerit; căci trufia 133 r şi semeţia, printre alte rele cărora le dă naştere, risipesc sporirea întru înţelepciune şi închid calea spre treapta înaltă la care unii ar fi ajuns dacă nu ar fi gândit că au şi ajuns la ea. Dimpotrivă, zdrobirea inimii (care se cheamă de obicei smerenie) este de mare folos, fiind un lucru necesar pentru a zidi înalt turnul virtuţii, pentru a pune temelie adâncă şi tare şi pentru, a clădi după rânduială celelalte părţi. Fără să se pună această temelie, chiar dacă ţi se va părea că tot ai zidit ceva, lucrul acesta nu va fi tare, ci se va înclina lesne, va cădea şi se va nărui (vezi *Rom*. 12, 16 etc; 7 *Pt*. 5, 5).

61. *Să primim mustrările* când te sfătuieşte cineva cu privire la profesia ta, sau chiar când te dojeneşte aşa cum

se cuvine pentru păcatul pe care l-ai făcut, nu numai să nu te înfurii pe el, sau să te arăţi supărat că ţi-a atins rănile, ci să-i primeşti cu mulţumire dojana, ca pe un leac al sufletului tău, care cu ajutorul unei alifii folositoare îţi aduce sănătatea, chiar dacă nu fără oarecare neplăcere.

gl. 6, sh. 46). „Precum fiii luminii în lumină să îmblăm" (*Efes*. gl. 5, sh. 8).

59. *De vreme ce de Hristos chemat eşti, vredniceşte vieţuiaşte*

După aceasta singur cu tine socoteşte, precum cu această chemare cucarea Dumnădzău ni-au, prin Hristos, la sine chemat, vredniceşte şi cum să cade să fie de vieţuit (*Efes*. gl. 4, sh. 1 şi *Thesal*., *Car*. *1* gl. 2, sh. 12), singur pretine însămnializă-te şi cunoaşte-te, ca destoiniceşte şi vredniceşte cu această chemare să vieţuieşti, de vreme ce Dumnădzău ţi-au nu la necurăţie, ce la curăţie şi la svinţenie chemat [7 *Ţes*. 4, 7].

60. *Blândeţele de urmat, mândriia de lepădat*
Mândriia şi socotinţa spre mari lucruri sau că doară pentru bunele tale fapte a te simeţi liapădă. Măcar deşi ceva bun cu darul lui Dumnădzău de la tine au ieşit, nu te, pentru aceasta, cu sufletul înălţa, nicete, cu firea, înfla, ce cu bună socotială singur pretine te aminte ia, şi precât vii cunoaşte că eşti îmbunătăţimat, cu atâta mai blând şi mai suppus să 133 r te porţi. Căci mândriia (prin altele ce aduce rele) în bunătăţi a adauge opreşte, şi acea mai de sus stepână a să sui împuadecă, lacarea unii ari agiunge, de n-ari socoti precum au agiuns. Aşijderea dară „a sufletului plecăciune (carea mai vestit blândeaţe să dzice), de vreme ce în înaltul a bunătăţilor turn iaste zidită, adâncă slobozită temelie trebuie să aibă şi aşea spre mai sus al turnului zidire mult agiutoreşte şi foloseşte. Căce fără această într-adâncată şi vârtoase temelie de s-ar şi

zidit ceva a fi vedea, însă nestătătoriu şi pre lesne clătindusă, răsipi-să-va şi sfărâma-se-va" (*Romani* gl. 12, sh. 16; *Petru*, *Cartea 1* gl. 5, sh. 5)

61. *Probozirea măcar şi pe năpaste de suferit iaste*

Când te, cineva pentru ale tale lucruri, învaţă sau mai vârtos încă, când pentru niscareva greşele dojenindu-te te ţine de rău, rău să nu-ţi pare sau pentru acea a lui dojenire întulburându-te cu sufletul, alalte ale tale bune fapte să-i arăţi şi încă mai vârtos şi fără pricină

133 ν 62. *Să nu căutăm scuze pentru justificarea păcatului*

Nu căuta să găseşti scuze pentru păcatul făptuit dacă te dojenesc ceilalţi şi dacă, pe lângă ei, te mai mustră şi conştiinţa. Nu căuta să-l ascunzi şi să-l micşorezi, ci mărturiseşte-l şi dă-l pe faţă, având grijă să nu mai fi dojenit a doua oară pentru el.

63. *Să căutăm povăţuire pentru greşelile noastre*

Caută ca faptele să-ţi fie văzute cu ochi atenţi de prieteni credincioşi şi cinstiţi, care să nu-ţi ascundă abaterile de la calea cea dreaptă şi poticnelile tale pe care le vor vedea, ci să ţi le arate cu sinceritate, pentru ca să-ţi îndrepţi greşelile arătate de ei. Se spune că vestitul pictor Apeles obişnuia să-şi scoată afară, în faţa casei, tablourile pe care le picta, cu intenţia ca, ascunzându-se în spatele lor, să îndrepte orice ar fi auzit că trecătorii critică la acele tablouri. Căci tuturor a propriile lor lucrări li se par a fi bune, dar noi trebuie să aflăm aceasta de la cei care le privesc, şi îndeosebi de la prietenii credincioşi şi adevăraţi.

64. *Mărturiseşte-ţi păcatele*

Chiar şi greşelile tale, la care alţii nu s-au gândit.

134 r mărturiseşte-le singur, fără vreun gând ascuns, prietenilor tăi, ca unor doctori care urmează să-ţi vindece boala, şi roagă-i să se roage lui Dumnezeu pentru tine (*Iac*.

5, 16).

65. *Defăimările duşmanilor schimbă-le în bine*

Chiar dacă unele fapte ale tale sunt ocărite şi dispreţuite de către duşmanii tăi, şi ei ţi le defăimează, deşi fac aceasta cu patimă şi cu duşmănie, dacă tu ştii totuşi că prin asemenea ocară ei spun adevărul, să nu nesocoteşti aceasta, nici să o treci cu vederea, ci îndreaptă-te. În felul acesta, din răul care caută să-ţi de ţi-ar mustra şi acoia cu dragă inimă primete. Precum iaste o doftorie prin vreo unsoare de sănătate aducătoare măcar şi cu usturime însă de răbdatu-ţi iaste, necum aceasta că sufletul sporeşte şi din toate boalele cu acea nepreţăluită a sa unsoare îl izbăveşte.

1.62. *Greşeala să nu o ascundzi de cei ce te dojenesc* Păcatul de tine făcut fiind, către a cercetărilor sau către a certătorilor şi dojenitorilor mărturisire nu-l ascunde, nu-l feri, nici îl acoperi, ce mai vârtos îl arată şi-l mărturiseşte, şi mărturisindu-l şi ei dojenindu-te şi mustrându-te, în pază să-ţi fie ca de a doua oară

2. iarăşi pentru aceia greşeală a te certa şi a te mustra să nu-ţi fie.

3. *De la priiateni pofteşte învăţătură* De la credincioşii şi curaţii tăi priiatini pofteşte ca faptele tale cu străjuitori ochi aminte să ia, şi orice într-însele de la driapta cale abătându-se şi rătăcindu-se ari vedea să nu tacă, ce prieteneşte, precum iaste adevărat, să areate, ca ceale vădite şi pricepute să speli imăciuni. Apelis, zugravul cel de frumoase chipuri şeruitoriu, să povesteşte precum după ce vreun chip de ceva zugrăviia, atuncea denaintea casii, în uliţe, scotea; şi el acolea supt tablă sau supt scândură să ascundea, cu aceasta pricină că pre uliţă mulţi fiind ceea ce trecea şi a lui zugrăvală privind, de să afle cineva de defăima ceva la lucrul lui, el acăia dregea. Căci

tuturor toate alor sale fapte bune le par, însă de la privitori şi mai vârtos de la adevăraţii şi drepţii priiatini iaste de întrebat.

64. *Păcatele mărturiseşte* încă mai vârtos ale tale nesocotite fapte, adică greşble şi vinovăţii, cu carii ţi-ai sau te îndeletniceşti, bunilor priiatini (duhovnicilor) 234 te mărturiseşte întru adevărat, şi ca a unor buni doftori de boli curăţitori şi grijitori, pentru tine a lor la Dumnădzău să trimaţă rugi şi ale lor rugăciuni de la Dumnădzău pofteşte (*Iacov* gl. 5, sh. 16).

dăuneze vei scoate ceva bun, adică vei avea folos de la duşmani, lucru pe care frumos l-a sfătuit Plutarh într-una din cărţile sale.

66. *Fer este-te de linguşiri*

Fereşte-te cu prudenţă de linguşitori, care laudă şi cele ce nu sunt de lăudat, găsesc justificări pentru cele ce nu sunt de justificat şi acoperă rănile nevindecate ale celor pe care îi linguşesc. Nu te lăsa amăgit de aceştia, pentru că de cele mai multe ori ei una rostesc din gură şi altceva ascund în inimă.

134 τ 67. *Nu face rău nimănui de hatârul cuiva*

Păzeşte-te să nu-ţi orânduieşti faptele după părerea oamenilor, când aceasta este departe de virtute, fie de teama de a nu-i desconsidera, fie datorită unui fals respect, care, de multe ori, se împotriveşte virtuţii nu mai puţin decât neruşinarea. În legătură cu aceasta ai la îndemână tot cartea lui Plutarh".

68. *Ia seama de dimineaţă la cele bune pe care le ai de făcut şi la relele pe care le ai de lepădat* în fiecare zi, de dimineaţă, când îţi începi lucrul, gândeşte-te cum ai să te porţi în ce făptuieşti, pentru ca să te abaţi de la rău şi să faci binele potrivit poruncilor stăpânnlui şi Dumnezeului nostru Iisus Hristos (vezi *Ps*. 34, 15; *Ps*. 37, 27; *Amos* 5,

15*; Rom*. 12, 9). Iar binele pe care îl vei gândi şi îl vei hotărî să-l şi săvârşeşti.

69. *Cercetarea de seară a faptelor noastre* Cât de des, ba chiar la sfârşitul fiecărei zile, înainte de culcare, reaminteşte-ţi faptele zilei trecute, una câte una, ca şi cum le-ai citi după o listă, enumeră-le

— Plutarchi, Πώς αν τις ύπ έχθρων ωφελοΐτο [Cum s-ar putea folosi cineva de vrăjmaşi]. ** Plutarchi, Περί δυσωπίας [Despre *ruşinarea vicioasă*], cap. XVI.

65. *A nepriiatenilor defăimări în bine ţi le întoarce* însă şi de la nepriiatini une fapte a tale de se vor ocărî şi se vor defăima şi precum rele să fie ţi le vor arăta, măcar că acestea cu de rău poftitoriu suflet ţi le vădesc, ce tu într-acea arătare de vii ceva aşea adevărat a fi socoti, aceasta nu lepăda, nici te lenevi, ce îndreptându-le la cale bună le aşaliză, şi aşea din răul carele ţie a-ţi strica să nevoiaşte, ceva bine să a puci, adică de la nepriiatini folosinţă să pricepi, de care lucru Plutarhus cu cartea singuratecă frumos învaţă.

66. *De linguşituri şi ceea ce grâesc precum îţi place foarte te păzeşte*

De cei linguşitori înţelepţeşte foarte te păzeşte, carii laudă şi cele de nelăudat şi nu ciartă cele de certat şi cele mari necuraţii acopăr, cu carile ei clevetesc. Pentru aceasta dară, de la unii ca aceştia spre amăgială să nu te laşi, ca să nu te, ca pre un deşert foaie, cu cuvintele şi cu voroavele înfle. Căci şi acestea alta cu gura grăiesc şi alta cu inima ţin.

134 v 67. *Pentru voia unui om să nu faci altuia rău* Păzeşte-te să nu cumva, pentru altul de la calea bună abătuţi oameni voie, ale tale bune fapte să strici şi despre bine să te opreşti, ales pentru frica prebozirii şi a ruşiniicarea pentru voia oamenilor bunătăţii se pune

împomciş, pentrucarea cartea lui Plutarhus să află.

68. *Pre mâine aşaliză cele bune a face, de cele rele a te feri* în toate dzilele, pentru viitoarea dzi de mâine, încarea celea-ce vii să faci îţi în minte fie; în ce chip întru faptele tale a te purta ţi s-a cade pune înaintea sufletului, ca cele lui folositoare să le isprăveşti, şi într-această socotială să rămâi, ca să te abaţi de la rău şi să faci binele, după poruncile lui Hristos Dumnădzău235 (caută şi *Psal*. 34, sh. 15 şi *Psal*. 37, sh. 27; *Amos* gl. *5*, sh. 15; *Romani* gl. 12, sh. 9). Şi această bună înainte-punere la urmare o du, adică ce ai de cu sară spre bine gândi, aceia a doua dzi nefăcut să nu laşi.

şi notează-le şi cântăreşte-le cu un cântar desăvârşit şi judecă-le după conştiinţa ta când este în dreapta cumpănă cu poruncile lui Dumnezeu.

135 r VERS

Greşit-am oare ceva, ce-am făcut la timp sau când nu trebuia?

De ce acestei fapte i-a lipsit cuviinţa, iar celeilalte raţiunea?

Ce-am neglijat şi ce-am hotărât care-ar fi fost mai bine să amin?

De ce am preferat cele rele?

Oare prin vorbă sau şi cu gestul am dăunat cuiva?

(Vezi la poetul Ausonius, *Idila* XVI: *Despre bărbatul bun**).

O asemenea socoteală a poruncit odinioară filosoful Pythagora să facă discipolilor săi". În această cercetare a propriei tale persoane şi în judecarea faptelor tale nu căuta să devii un proteguitor şi înţelegător al greşelilor tale, pentru ca proteguind pe nedrept, să cauţi să-ţi justifici cauza, sau să urmăreşti să-ţi uşurezi faptele urâte; ci mai degrabă critică-te des şi fii nepărtinitor cu tine şi

judecător aspru, şi să nu fi îngăduitor sau să te ierţi pe tine însuţi. Ceva mai mult: cunoaşte-ţi bine greşelile, iar pe cele care merită să fie criticate critică-le; şi ruşinează-te de tine pentru că n-ai ajuns încă aşa cum trebuia să ajungi; căieşte-te şi pocăieşte-te sincer şi fără gând ascuns pentru greşelile tale, aşa încât să te fereşti pe viitor a mai face lucruri asemănătoare, de care să ai a te ruşina la a doua judecată.

135 v şi caută să te căieşti şi să vezi dacă ai făcut vreun bine. Mulţumind lui Dumnezeu, bucură-te şi îndeamnă-te pe tine ca de aici încolo să faci la fel.

70. *După ce ai căzut, fă-te mai prudent*

Tot aşa, greşelile şi abaterile tale prefă-le în prilej de a te feri de asemenea fapte, încât să umbli cu mai multă prudenţă de aci înainte pe acest drum din clipa în care te-ai ridicat din cădere, ca să nu te mai împiedici iarăşi de aceeaşi piatră şi să-ţi rupi piciorul.

— D.M. Ausonii, *Eglogarum* 1, III [*Edyll*. XVI: *De viro bono*], v. 16 – 19, 21 – 23. ** Pythagora, Χρυοα έπη [*Versurile de aur*], 40 – 42.

39S

69. *Sara îţi ia sama ce ai lucrat peste dzi* încă mai vârtos în toate dzilele, sfârşindusă dzuai mai denainte, până somnul a nu te apuca, a trecuţi, dzile faptele toate, ca printr-un index, adică scară, întorcându-le şi aminte aducându-le, socoteşte; şi cele aminte aduse le însămnializă şi cu driaptă căutare şi cercare sama le ia, şi le giudecă încă după ascunsul inimii către a lui Dumnădzău porunci cu toată osârdiia abătut.

135 r VERS

Oare ci-am greşit? Şi ce făcut la vreme şi ce nu-i bine?

Căci aceştii fapte cinstea i-au lipsit, sau ceiialalte

Socotiala-ntriagă? Căci m-am lenit, căci aceasta şeade

Reaoa socotială? Precarea mai bine a o muta au fost.

Cinsteş fiind lesne, căce rău înainte?

De nu cu grăirea, măcar cu gândirea aleşi mai spre bine

Şi nu-i bine aşea…

Cautesă Avsonius, *Eidulio* 17: *Pentru bărbatul bun236*. Ca aceasta socotială odănăoară Pithagora filosoful, ucenicilor săi să se înveţe, porunciia237. Spre aceasta însămnare dară prea socoteşte, ca nu singur pretine din vinovăţii şi-n greş-le pre iuşor să te socoteşti; sau vreo pricină singur întru tine ascundzind sau rădicându-să greşelile, ce mai vârtos totdiauna certătoriu şi drept giudecătoriu pre ştiinţa ta pune. Nici singur ţie ca să nu cunoşti ceva să-ţi acoperi, ce mai cu de-adins cele bune cunoaşte şi cole rele defăima. Fie-ţi ruşine ţie singur de tine, pentru căci încă nu eşti precum ţi s-a cade. Căinţă adevărată şi pocăinţă lucrăriaţă cu dragoste fă, într-acesta chip păzindu-te ca să nu cumva iarăşi ceva în a celora ce te-ai părăsit chip să dobândeşti, pentru carile, la a doua căutare şi luare

135 v de seamă iarăşi aflându-le, te vii ruşina; iară de vii ceva drept prin tine făcut afla, cu făcute lui Dumnedzău mulţumiri trimiţând, bucură-te şi după aceia iarăşi spre altele ca acea a face te indiamnă.

η 397

Căci este urât lucru ca după o pocăinţă mărturisită să comiţi iarăşi cele pentru care trebuie să te pocăieşti. Păzeşte-te deci ca nu cumva să ţi se potrivească şi ţie pildele: „Întorsu – s-a câinele la vărsătura lui şi scroafa scăldată să se bălăcească în mocirlă” (*Prov*. 26, 12; *2 Pt*. 2, la sfârşit).

71. *Gândeşte-te la semnele sporirii tale* îţi va mai folosi încă să te gândeşti şi să pui unele semne pe calea sporirii sau a nesporirii tale în virtute, ca să vezi cât ai înaintat sau cât ai dat înapoi pe ea, pentru ca, punând faţă în faţă cele trecute cu cele prezente, să te cunoşti şi să te înţelegi pe tine însuţi, luând îndemnuri pentru sporirea ta mai departe; în 136 r legătură cu aceasta se găseşte minunata cărţulie a lui Plutarh. * Aşa obişnuiesc oamenii, atenţi la treburile lor, să-şi facă des socoteala cheltuielilor şi veniturilor, ca să-şi dea seama, pentru un timp oarecare, cât câştig sau pagubă au avut în treburile lor.

21 72. *Pedepseşte-te singur pentru păcat* Pentru orice păcat pe care l-ai făptuit, fie el chiar de iertat, tu însuţi hotărăşte şi-ţi dă vreo caznă şi vreo pedeapsă, pentru ca să le ispăşeşti, sau vreo chinuire a trupului, sau vreo renunţare la o plăcere din cele îngăduite şi plăcute trupului, sau vreo abţinere de la un culcuş mai moale, sau vreo înlăturare şi pierdere a vreunei înlesniri, pentru ca să-ţi răscumperi într-un fel oarecare greşeala ca şi printr-o cheltuială cinstită de arginţi sau printr-o oarecare pagubă. Iar aceasta, cu scopul de a-ţi aminti şi mai mult că ai

21 greşit şi ca să te fereşti şi mai mult pe viitor, cu grijă, să nu mai păcătuieşti.

22 *Să chinuim trupul prin postire* înfrânează-te de la mâncările şi băuturile ce-ţi par plăcute, mai ales de la cele prea scumpe şi prea delicate – imbolduri inutile ale lăcomiei – chiar dacă uneori îţi sunt oferite în dar; tot aşa, fereşte-te

— Plutarchi, Πως όίν τις αΰθοιτο έαυτοϋ προκύπτοντος [*Cum* îşi *dă seama cineva că a sporit în virtute*}.

38S

70. *După cădzitură, mai păzit să fii, ca să nu cadzi*

iarăşi în cele bune, adică în bunătăţi fiind, cădzăturile cele mai denainte pune-ţi-le denaintea ochilor şi cunoaşte precum cădzături ca acelea de lepădat au fost; şi după ce din cădzătură te vii scula, de-ciia încă mai cu pază într-această cale să îmbli, ca să nu iarăşi la acelaşi piiatră piciorul să-ţi loveşti. Că după mărturisită căinţă, iarăşi cele de căinţă a face scârnav lucru iaste. Fereşte-te ca nu cumva ţie cu dreptate parimiile acelea să se tâlcuiască: „Întorsu – s-au câinele la borâtura sa şi porcul spălat în ciurfuiala pâclii" (*Pilde* gl. 26, sh. 11 şi *Petru*, *Car*. *2* gl. 2, sh [12]).

71. *Caută pe semne oare mai sporeşte spre bunătate au ba*?

Şi semnele oarecarele şi scările alor tale în bunătăţi mergere vor folosi încă şi rămânerea înapoi a păzi şi a însămna trebuie, casăvedzi, oare mai mărs-ai ceva înainte, au ai, înapoi, rămas? Şi dintr-a trecutelor şi acestor de acum între sine cumpănite, singur pretine să te cunoşti şi să te adeveredzi, şi la cea mai de sus mergere a agiunge să-ţi vie îndemnări. Pentru care lucru frumoase a lui Plutarhus să află cărticea. Aşeadară, în toate lucrurile sale, oamenii adese socotele a face obiciuiţi sunt, ca dintru a lor vinituri prin câtăva vreme câtă dobândă sau pagubă să fie avut.

72. *Pentru păcate singur ţie îţi aruncă gloabă grea*

Pentru fetece păcat însuşi ţie o gloabă oarecarea, ca cum ari fi o pediapsă a plăti, cu vreo îngreuiare, sau cu a trupului vreo dosadă, sau cu de la plăcutele desfătări şi de la cele învoite cărnii despărţire, sau cu de la aşternutul şi culcuşul mai moale părăsirea, sau cu paguba a vreunii dobândiri, ca cum ari a unii osânde sufferiri fi; şi aşea cu vreo multă de bani sumă cheltuială, de acestea să te scuturi cu această socotială, ca eu atâta mai vârtos precum

să fii greşit aminte să-ţi aduci şi încă mai cu de-adins şi mai cu grijă a mai greşi să te fereşti.

de bucatele pregătite cu diferite mirodenii, dar şi aceasta cu măsură. Iar acest lucru să-l faci în aşa fel încât să suferi o oarecare pedeapsă pentru vreun păcat din trecut şi pentru ca pe viitor să împiedici poftele 136* trupului ce se furişează ca nişte fiare cumplite şi curmându-le hrana, să le îmblânzeşti, ca să nu se înrăutăţească şi să se destrăbăleze. În acelaşi scop ţi se cuvine uneori să posteşti atâta, încât să te abţii toată ziua de la orice mâncare şi băutură, chiar la vârstă tânără fiind. Însă şi fără postire se cade să fim cumpătaţi la mâncare, ca nu cumva, linguşind plăcerile trupului, să ne îngrijim de împlinirea poftelor lui, ceea ce opreşte Apostolul (*Rom*. 13, la sfârşit), mai cu seamă pentru ca să stăvilim aprinderile păcatelor.

74. *Nu primi fără socoteală laudele oamenilor*

Când eşti lăudat de cineva sau chiar de mai mulţi oameni, ca şi cum ai avea cele mai strălucite virtuţi şi ca şi cum ai fi ajuns la un mare progres în ele, nu crede cu uşurinţă că eşti aşa, ci cercetează-ţi înăuntru conştiinţa ta, căreia trebuie să-i fii mai cunoscut decât celorlalţi, şi vezi dacă ea adevereşte acest lucru.

VERS

Când eşti lăudat, ia aminte să-ţi fii singur judecător, şi-n ce te priveşte, mai mult pe tine decât pe alţii să-i crezi.

Mai presus de toate să ştii că atotvăzătorii ochi ai lui Dumnezeu pătrund şi privesc pretutindeni în inima ta, căci Dumnezeu „este mai mare decât inima noastră şi cunoaşte toate” (/ *Io*. 3, 21).

137 r 75. *Când te dojenesc oamenii drepţi, crede-i* iar când vreun om credincios te socoteşte vrednic de dojana şi dezaprobă purtările tale şi le mustră, să nu te crezi mai

mult pe tine decât pe el, deoarece şi înnăscuta dragoste ce o ai pentru tine însuţi lesne poate să te amăgească. De nu vrei să fii dojenit, nu face lucruri vrednice de dojana.

73. *Prin postire trupul îţi curăţéşte*

De la bucatele şi băuturile carile spre deprinderea răutăţilor te trag, mai vârtos cele mai bune şi mai plăcute, carile îndemnările şi-ntr-armăturile a zlobivelor pofte sunt, măcar şi în dar de ţi s-ari aduce singur pretine (fără numai câtu-i pentru traiu) te opreşte şi te părăseşte. Şi aceasta pentru doua A lucruri: întâiu, ca pentru vreun trecut păcat ce vii fi făcut o curăţire oarecarea să-ţi aduci; a doua, ca în cea viitoare vreme ale

136 v tale trupeşti pofte a călca să poţi, sau ca pre înişte cumplite fieri şi jigănii cu ascuns meşterşug să le domoleşti. Pentru această socotială dară, fiecând de poftit iaste, aşea ca priste toată dzua de toate bucatele şi băuturile să te părăseşti. Încă mai vârtos în tânăra vârstă, ce încă şi fără poftire de cele plăcute de părăsit iaste, să nu carnea noastră îndeletnicirile poftelor triacă paliză să avem, şi poftele ei de noi stăpânite să fie, precum Apostolul ne învaţă (*Romani* gl. 3, sh., în sfârşit), ce cu foamea păcatele dedesubt să punem.

74. *Laudele oamenilor nu le prea crede* când de la cineva sau de la mulţi oarecarii precum cu neşte nepovestite sau mari bunătăţi cuprins sau mult într-însele intrat să fii te laudzi, nu prea lesne crede, ce ascunsul inimii tale mai vârtos cu privirea străbate, căruia ţie mai vârtos decât alţii cunoscătoriu a fi ţi s-a cade, şi caută, oare acesta mărturiseşte aceasta?

DISTIHON

Când de alţii te laudzi oameni, giudeţul tu-ţi eşti; Nu mai mult altora crede decât singur ţie.

Încă prea să ştii că inima ta înaintea lui Dumnădzău

să luminializă şi să se areate, care Dumnădzău decât tine mai mare şi decât inima noastră mai puternic şi ştie toate (*Ioan*, *Cartea 1* gl. 3, sh. 21).

76. *Nu neglija să-ţi câştigi nume bun*

Cu toate că nu se cuvine să împlinim virtutea pentru ca să dobândim renume şi slavă înaintea oamenilor, însă faima bună sau numele bun faţă de oamenii buni nu trebuie nesocotite; iar dacă urmăreşti să fii lăudat, trebuie să te îngrijeşti să faci ceea ce e vrednic de laudă, căci aşa sfătuieşte şi Apostolul: „De este ceva virtute şi de este ceva de laudă, la acestea să gândiţi şi acestea să le faceţi” (*Filip*. 4, 8 – 9). Aceasta dar este calea cea dreaptă şi scurtă către adevărata slavă şi către adevărata laudă: „Să fii aşa cum vrei să fii privit”, după cum în mod înţelept sfătuia Socrate: Căci precum umbra urmează trupul care umblă în lumină, tot aşa slava urmează virtutea. Nu te gândi şi nu vorbi cu nesocotinţă: „Nu mă interesează ce spun oamenii despre mine. Gândească şi spună ce vor. Ce poate să-mi dăuneze aceasta, când eu nu le dau nicio

137 v pricină?” Dar iarăşi, nu se cuvine să procedăm, după cum obişnuiesc unii care, temându-se de ştirbirea faimei lor în ochii oamenilor – şi nu a celor buni – săvârşesc totuşi unele lucruri împotriva poruncilor lui Dumnezeu şi a propriei lor conştiinţe. Dacă nu eşti în stare să trăieşti după voia lui Dumnezeu şi a oamenilor, „alege să-i placi lui Dumnezeu mai degrabă decât oamenilor şi caută mai mult slava lui Dumnezeu decât pe aceea a oamenilor” (*Io*. 5, 4 şi 12, 43).

Conştiinţa să-ţi fie împăcată, chiar dacă faima ţi-ar fi rea, numai tu să fii vrednic. „Cu bucurie voi alerga în sfatul cel bun, chiar în mijlocul defăimării. Căci nimeni nu este mai virtuos decât acela care, pentru a nu-şi pierde conştiinţa, şi-a pierdut faima de om bun” (Seneca, *Ép*.

LXXXI).

77. *Din cuvinte bune să se facă fapte bune*

Dar toate acestea şi altele ca acestea în zadar se spun de către noi şi în zadar sunt cunoscute şi înţelese de alţii ca adevărate, dacă nu le vom împlini şi săvârşi prin fapte. De vom cunoaşte vreun lucru bun, trebuie să dovedim aceasta prin fapte bune, în aşa fel încât cele ce erau doar cuvinte să devină fapte. Aci se potri r

75. *Oamenii drepţi şi buni, când te defăima, crede* fără când vreun om bun sau curat, precum vrednic de defăimare şi de ţinut rău să fii şi obicéile tale le ocăreşte şi le defăima, să nu te mai mult pe tine decât pe dânsul credzi, căci acea a ta singur către tine din fire născătoare dragoste prelesne a te amăgi poate. De nu vii a te defăima, nu face cele de defăimat.

76. *Nume şi veste bună α-ţi scoate nu te lenevi*

Măcar că numele bun nu pentru a oamenilor slavă iaste de cuprins, ce numai bunătatea iaste de cinstit şi numele bun şi vestea bună, nu iaste a să lenevi cineva, măcar că de la alţii a te lăuda nu iaste de poftit; însă întru adevăr spre aceasta iaste de pus nevoinţe ca célea ce mai vârtos să laudă să faci, căci aceasta Apostolul învaţă: „Fetecarile a bunii veşti (dzice) sau care laudă acestea gândiţi, acestea faceţi” (*Filip* gl. 4, sh. 8, 9). Aceasta dară spre adevărata laudă şi slavă iaste şi spre driapta şi neteda cale lase, ca în ce chip a te avea-vii, aşea să fii, carea Socrates înţelepţéşte învaţă238. Trupul aceluia ce în lumină umblă umbră agoniseşte. Cea slavă după bunătate dvorésţe. Ca să nu cumva într-acesta chip să gândeşti sau să voroveşti oamenilor pentru mine sau să dzici socotiască sau vorovască pentru mine cum le place; ce va fi aceasta, deacă de la mine vreo pricină dată nu iaste? Aceasta ţie a-ţi strica poate, ce mai cu de-adins v aceasta de făcut nu

iaste, carea mai mulţi a o face obiciuiţi sunt. Căce către oameni bună vestire şi laudă ferind şi păzind, une în a poruncilor lui Dumnedzău şi împotriva a hirişii sale ştiinţe fac. Iară tu, deşi înaintea oamenilor şi a lui Dumnădzău deodată a amânduror a plăcea nu poţi, aceasta mai vârtos pofteşte, ca: „La Dumnădzău mai vârtos decât la oameni slavă a cerca” (caută *Ioan* gl. 5, sh. 44 şi gl. 12, sh. 43). Ascunsul inimii fie bun, vestea măcar rea să ari merge, de vreme ce tu bine te-ai. „Că prin drept suflet239, la acel cinstit sfat prin mijlocul ocării mă voi întinde, nime mai vârtos decât cel supplecat bunătăţii, deşi vestea de om bun au pierdut să nu-şi veste acea spusă a apostolului Iacob: „Dacă cineva este înţelept şi învăţat printre voi, să dovedească prin buna purtare faptele sale” (*Iac*. 3, 13), căci şi oile nu aduc ciobanilor iarba ca să le arate ce-au mâncat, ci

I38 r după ce au rumegat-o dau la iveală lâna şi laptele. „Şi tu, dar, nu arăta necunoscătorilor cuvintele, ci faptele, care urmează rumegării cuvintelor” (Epictet, *Manual*, cap. I, XIX). „Nu cel cecunoaşte poruncile, ci cel care le împlineşte, acesta se va ferici până la urmă” (vezi *Io*. 13, 7; *Iac*. 1, 25). „Aceasta dar e calea, umblaţi pe dânsa” (*îs*. 30, 21).

Pentru început, slavă celui fără de început. Pentru sfârşit, înalţ slavă, cinste şi închinăciune lui Dumnezeu, celui fără de sfârşit. Şi iarăşi, pentru cele trei părţi ale cărţii, slăvesc şi mă închin unuia în treime şi de o fiinţă Dumnezeu-Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh şi măresc preasfântul său nume, căci nefiind vrednic să încep, m-a ajutat să încep, şi nefiind în stare să isprăvesc, mi-a dat darul şi puterea să isprăvesc. Că tu, Doamne, eşti împărat al veacurilor, Alfa şi Omega, începutul şi sfârşitul [*Apoc*. 22, 13] şi fără de tine cine a început sau a sfârşit ceva? Deci

după cum cerbul însetat se străduieşte să afle izvoarele apelor, [*Ps*. 41, 1] aşa s-au nevoit mâna şi gândul, până să zică: „Privirea şi ochiul văd sfârşitul”. Nu mie, Doamne, nu mie, ci numelui tău dă-i slavă! [*Ps*. 113, 9] Amin!

şi buna-ştiinţe a ascunsului inimii piardă” (Seneca, *Car*. 81).

77. *Din cuvinte bune să se facă fapte bune*

Ce toate acestea şi alalte ca acestea deşearte de la noi să dzic şi deşearte de la înţelepţi să cunosc şi într-adevăr să cunosc, de nu se vor duce la praxis, adică la faptă. Pentru aceasta, de ceva bine ştim, aceia cu bunele fapte să arătăm. Acicia, aceia a apostolului Iacov dzisă a să chema poate: „Cine-i înţelept sau cu înţelepciune cuprins întru voi, areate din buna adunare faptele sale” (*Iacov* gl. 3, sh. 13). „Căci şi r oile, nu fânul aduc bacilor nici arată pre cât au mâncat, ce păşunea într-însele coaptă, afară dau lâna şi laptele; şi tu dară, nu cuvintele să arăţi necunoscătorilor, ce faptele carile cu a cuvintelor răscoacere urmaliză” (Epictetos, *Enhiridion*, 69) 240. „Nu carile au cunoscut poruncile, ce carile li-au făcut pre dânsele, numai acesta va ieşi mântuit” (caută *Ioan* gl. 13, sh. 17 şi *Iacov* gl. 1, sh. 25) 241. „Aceasta dară iaste calea (zice prorocul), îmbiaţi pre dânsa!” (*Isaiia* gl. 30, sh. 21).

Pentru început, slavă celui fără început. Pentru sfârşit, slavă celui fără sfârşit Dumnădzău, cinste şi închinăciune trimit. Şi iarăşi pentru în trei despărţiri întru o carte cuprindere, pre unul în Troiţă Dumnădzău părintele, Fiiul şi Zvântul Duh de o fiinţă înalţ, măresc, şi zvântul lui nume în veci văznesesc. Că nefiind harnic a începe, a începe mi-au agiutat. Şi nefiind harnic a sfârşi, mi-au agiutat şi m-a sprijenit. Că tu, Doamne, împăratul vecilor, Alfa şi Omega, începutul şi sfârşitul eşti [*Apoc*. 22, 13]. Şi fără tine cini-au început? Aşijderea, fără tine, cini-a

sfârşit? Că precum cerbul, însetat fiind, izvoarăle apii a afla sileşte [*Ps*. 41, 1], aşa-u nevoit mâna şi cu gândul până a să dzice: „Privirea şi ochiul sfârşitul priveşte”. Nu mie, Doamne, nu mie, ce zvântului tău nume să se dea slavă! [*Ps*. 113, 9]. Acum şi pururea şi-n vecii vecilor. Amin!

I38 v CEUE ZECE PORUNCI ALE STOICILOR*

23 Urinează lui Dumnezeu şi firii şi supune-te lor.

24 Fiecăruia fă-i bine, şi nu vătăma pe nimeni.

25 Poartă-te faţă de ceilalţi aşa cum vrei să se poarte şi alţii faţă de tine.

26 îndură cu răbdare şi blândeţe orice necaz şi strâmtorare ce ţi se va întâmpla.

27 Toate cele potrivnice primeşte-le spre bine, afară de acelea care ţi se vor întâmpla din pricina sau vina ta.

29

30 Slujeşte-te de cele bune, şi toate cele ce ţi-au fost date în lumea aceasta păstrează-le ca şi cum ţi s-ar fi dat cu împrumut; iar când Dumnezeu ţi le va lua iarăşi, lipseşte-te bucuros de ele.

31 Pune-ţi fericirea supremă în liniştea inimii, care constă în a nu te mustra pentru niciun rău.

32 Fii înţelept mai degrabă în fapte decât în vorbe.

33 Cugetă mereu la moarte, dar nu te teme de dânsa.

I39 r 10. Află-ţi pacea şi mulţumirea în dumnezeiască orânduială, gândindu-te că ea este cea mai dreaptă, cea mai înţeleaptă şi mai folositoare nouă, chiar dacă de multe ori ni se pare că este foarte aspră.

— A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, p. 290.

138 v ALE STOICILOR PORUNCI DZECE242

1. Lui Dumnădzău şi firii urmaliză şi lor suppus să fii.

2. Fă fiecui bine precât poţi şi nemărui să strici.

3. Aşea te poartă către altul precum ai vrea ca şi altul către tine să se poarte.

4. Toată nevoia, asuprialacarea ţi s-a face, suffere cu răbdare şi îngăduinţe.

5. Toate cele împotrivă spre bine le socoteşte, deosăbi243 de célea carile din amintiala sau greşeala ta ţi se vor târnpla.

6. Slujeşté-te cu cele bune şi lucrurile carile într-acest pământ îţi sunt date, ca cum ţ-ar fi împrumut date, şi de la dânsele cu dragoste te lipseşte când iarăşi de la Dumnădzău să cer înapoi.

7. Aşadze-ţi acea prea de sus a ta fericire în voie lină, carea să nu-ţi fie într-ascunsul inimii ştiutoare de rău244.

8. Fii mai cu de-adins în fapte înţelept decât în cuvinte.

9. Gândéşte pururea de moarte, dar de dânsa să nu te temi.

r

10. Odihnéşte-te şi îndestulit fii în dumnădzăiasca orânduială, socotind ia a fi preadriaptă, preaînţeliaptă şi noa A prealesne şi măcar de ni s-ar părea noa A prea aspră245.

RECOMANDĂRI ALE UNUI ANONIM*

Încrede-te în Dumnezeu, şi nu în tine. Lucreaz ceea ce ţi-e propriu ţie. Aibi rugăciune curată. Mulţumeşte-te cu puţin. Fugi de cele mari. Ascultă mult, vorbeşte puţin. Păstrează sub tăcere lucrurile tainice.

Învaţă-te să ai milă de cei mai prejos decât tine. Cinsteşte pe mai-marii tăi. Suportă pe cel deopotrivă cu tine.

Fugi de întârziere. Nu te mira de nimic. Dispreţuieşte pe cei trufaşi. Rabdă mâhnirile. Învaţă-te să trăieşti şi să mori în Dumnezeu.

SLAVĂ LUI DUMNEZEU, CEL ÎN TREI IPOSTAZE.

CARE DUPĂ ÎNCEPUT A DAT ŞI SPÂRŞIT

ACESTEI CĂRŢI ÎN TREI PĂRŢI
SPÂRŞIT
A ALTUIA ÎNVĂŢĂTURĂ248
Crede în Dumnădzău, nu te crede pretine. Fă cele hirişe. Curate îţi varsă rugile. Cu cele puţintele te slujeşte. De cele multe fugi. Multe ascultă. Grăiaşte puţintele. Taci cele tăinuite.
Învaţă-te celor mai mici. Cruţă247 (adică facă-ţisă milă). Celui mai mare urmalizâ. Poartă-te cu cei deopotrivă.
Rădică zăbăvile (adică nu fii leneş). Nemică te mira. Pobrăzéşte pe cel mândru. Iyiapădă cele rele. Învaţă-te lui Dumnădzău a trăi. Învaţă-te a muri248.
SLAVA TRIIPOSTASNOMU BOGU.
DAVŞOMU TRICIASNOMU
KNIGU PO Z ACI ALEA
I KONEŢ
— A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, p. 291.
139 v INDICE SCARĂ
al cărţii întâi şi al celei de-a doua [arătând] fiecare a cărţii dintâi şi a doua; fetecare capitol la ce filă şi pe ce faţă este. glavă în câte frundză249 şi în care Primul număr este al capitolelor, iar cele două din urmă – al filelor şi al feţelor. faţă iaste, pentru lesne aflarea [celui] ce-ar cerca
Cartea I Cartea a II-a Cartea 1 Cartea a 2-a
[CAPITOLUL] [GLAVA] fila faţa fila frun-faţa frun-faţa faţa <za> <za>
1. De cine a fost întemeiată 1. Lumea de cine-i făcută 1 1 45 1
lumea 1 45 1 2. Lumea de Dumnădzău
2. Lumea este creaţia lui Dumfăcută 1 1 45 1 nezeu 1 45 1
3. Lumea trecătoare 1 1 45 1

3. Lumea este trecătoare 1 45 2

4. Cu frumséţea lumii nu te

34 Frumuseţile lumii să nu te amăgească 2 46 2 amăgi 1 2 46 2

35 Lucrurile lumii sunt ca praful 2 46 2 5. Lucrurile lumii ca pravul 1 2 46 2

36 împăraţii neamurilor să nu 6. împăraţii puternici să nu te amăgească 2 1 46 2 te amăgiască 2 1 46 2

37 Norocul este nefericit 2 1 47 1 7. Nărocul nu-i fericit 2 1 47 1

38 Norocul este nehotărât 2 1 47 1 8. Nărocul fără hotar 2 1 47 1

39 Cel fericit pe lume este nenorocit 2 1 47 1 9. Bogatul lumii, sărac 2 1 47 1

40 Exemplu din istorii 2 2 47 2 10. Pildă din istorii 2 2 47 1

41 Exemplu de la Alexandru 2 2 47 2 11. Pildă de pe Alexandru 2 2 47 2

Nume vestit după moarte prin virtuţi, iar nu prin 12. După moarte nume vestit răutăţi 3 1 47 2 îmbunătăţi să aibi 3 1 47 2

Cartea I Cartea a II-a

Cartea 1 Cartea a 2-a

140··

[CAPITOLUL]

43 Nume bun cu fapta rea nu vei avea

44 Să nu râvneşti frumuseţea lumii

45 îndrăgirea frumuseţii mult vatătnă

46 De la lume nu vei avea niciun bun

47 în lume nu este nicio înţelepciune

48 în lume nu este odihnă

49 Dumnezeu a făcut lumea spre bine

50 După păcat lumea [a devenit] rea

51 Pentru ştergerea păcatului a venit Hristos, noul Adam

52 Venirea Domnului şi dezlegarea păcatului a fost profeţită

53 Cunoaşte-l pre Dumnezeu după creaturi

54 Darurile pe care le-am primit să le folosim spre bine

55 Fii orb, mut şi surd faţă de pofte

56 Cugetă la cele de pe urmă

57 Bogăţia este cauza relelor

58 Bogăţia naşte lăcomia, iar lăcomia – invidia

59 Invidia este fratricidă

60 Lacomul vrea ca toţi să fie săraci

61 Lacomul este nesătul fila

3

3

3 4 4 4 4

5 5 5 6 6 6

6 7

7

faţa

2

2

2 1 1 1 2

2 2 2 2

2 2 1

1 2

fila

48 48 48

49 49 49 49 49

50 51 51 52

52 52 53

53 53

faţa
2
2 1 1 1 2 2
1 2 2 2
2
1
1 1
[GLAVA]
62 Nume bun cu fapte rele nu vii avea
63 Fumséţea lumii nu pofti
64 Dragostea frumséţelor, stricăciuni
65 Bine de la lume nu vii avea
66 în lume înţelepciune nu-i
67 în lume bine şi odihnă nu-i
68 Lumea spre bine o au făcut Dumnădzău omului
69 Lumea, după păcat, iaste rea
70 Spre dezlegarea păcatului au vinit noul Adam, Hristos
71 Vinirea lui Hristos şi înainte prorocită
72 Pre Dumnădzău de pe fapte cunoaşte
73 Cu darul ce ţi s-au dat spre bine te slujeşte
74 Spre poftele lumii, orb, mut, surd fii
75 Cea de-apoi socoteşte
76 Avuţiia pricină răutăţilor
77 Avuţiia naşte lăcomiia
78 Zavistiia omoară fraţii
79 Lacomul pofteşte a fi toţi săraci
80 Lacomul nu să satură fruneza>
3 3
3 3 3 4
4 4
4 5 5 5
6 6 6 6

7 7
faţa
2
2 2
1 1
1 1
1 1
2 2 2 2
1 1
fruneza>
48 48
48 48 49 49
49 49
50
51
52 52 52 52 53
53 53
faţa
1 2
2 2 1 1
1 2
1
2
1 2 2 2 1
1 1
33 – Dimitrie Cantemir – Divanul 453
Cartea I Cartea a II-a Cartea 1 Cartea a 2-a
[CAPITOLUL]
1. Bogatul pofteşte scaunul dinţii
2. Dumnezeu este vrăjmaş bogatului mândru
3. Este greu să ai şi bogăţia, şi raiul
4. Împarte-te în trei perioade
5. La moarte bogăţia nu-ţi foloseşte

6. Gol ai ieşit [din pântecele maicii tale], gol vei intra [în pământ]

140 ν 38. Sfârşitul tuturor este moartea

81 Nesocotinţa aduce suferinţă

82 Moartea mută împărăţiile

83 Agonisirea lumii este primejdie

84 Nu te amăgi [gândind la] împăraţii care s-au mântuit

85 Lumea pe mulţi virtuoşi i-a întors

86 Să nu fi iubitor de argint [luând] pilda celor ce au câştigat raiul prin avere

87 îmbogăţindu-te să nu fi zgârcit

88 Lumea este o temniţă

89 Poftele ucid sufletul

48 – Nici lumea, nici pământeanul nu sunt fericiţi

90 Fericit cel ce nu s-a amestecat cu lumea

91 Dreptul nu se va clinti fila

7

8

9

9 10 nu 12

13 14 14

15 15

faţa

2 2 1

2 1

2 2

2 2 1 2 1

1 1

I

2 1 1

fila

53 53 53

54 54
55 55
55 56 56 57 57
59 60 60
60 61
faţa
1 2 2
2 2
[1] 1 2 1 2
1 2
2 1 2
2 1
[GLAVA]
92 Bogatul pofteşte scaunul cel de sus
93 Bogatului mândru, Dumnădzău vrăjmaş
94 Şi cu bogăţiia, şi cu raiul. anevoie a fi
95 în trei vremi te cumpăneşte
96 La moarte, avuţiia fără folos
97 Gol te-ai născut, gol te vei duce
98 Un zvârşit, moartea
99 Nesocotinţa strică
100 Dumnădzău schimbă împărăţiile
101 Agonisirea lumii piiarde sufletul
102 Cu împăraţii bogaţi ce s-au spăsit nu te simeţi
103 Lumea pe mulţi buni i-au nebunit
104 Cu pilda celor ce au cumpărat raiul cu avuţiia, nu iubi avuţiia
105 îmbogăţindu-te, nu te scumpi
106 Lumea temniţă
107 Desfrânata voie, sufletul omoară
108 Nici lumea, nici lumanul fericit
109 Fericit cel ce cu lumea nu s-au amestecat
110 Dreptul nu se va clăti fruneza>

7 7 8
8 9 9
9 9 10 nu 12
13 14 14 15
15 15
faţa
2 2 1
2 1 2
2 2 2
I
’2 1
1 1 2 1 1
fruneza>
53 53 53
54 54 55
55 55 56 56 57 57
59 60 60 60 60
faţa
1 2 2
1 2 1
1 2 1 2 1 2
2 1 2 2 2
Cartea I Cartea a II-a
[CAPITOLUL]
1. Cel ce se leapădă de lume este fericit
2. Cu poftele lumeşti [fiind], poruncile lui Dumnezeu sunt grele
3. Dacă doreşti dragostea cea adevărată de Dumnezeu, o vei afla
4. Omul este împărat peste toate, dar [toate] ca zălog i s-au dat
5. Dulceaţa lumii, otrava sufletului
6. Adevărată prietenie cu lumea nu vei afla

7. Lumea este maica răutăţilor
8. Lumea este mai rea decât tâlharii
9. Poftele lumeşti sunt ca sirenele
10. Toate bunătăţile fiilor veacului acestuia sunt vrednice de râs
11. Vai acelui ce caută ceva mai bun decât Dumnezeu
12. Omul [lăsat] în voia lui, cu cât se va înălţa, cu atât se va prăbuşi
13. Cursul şi norocul [lumii sunt] ca roata
14. Nu în veacul acesta, ci în cel viitor să-ţi lungeşti viaţa fila
16
17 18 18
19 19 19
20 20
21 22 22
faţa
2
2 1 2
1 2 2
1 2
1 1 2

Cartea 1 a 2-a
art
ea
[GLAVA]
ila aţa run faţa run faţa
eza eza
> > faţa
51. l 1 1
1 Lepădarea umii. erici 5 1

	2. Cu ftele	po umeşti	rea l g réle-s i			
2	poru ncile	dumn ădzăeşti	1 6		2 2	
3	53. Dragostea către Dumnădzău ce dobândéşte	pofteşte	17	3		1
3	54. Omul împărat peste toate. ate		7	4		2
6	nsă n hip e ălo -a g Dulceaţa umii. fletului	trav u a	8	6		
6	56. Cu lumea adevărat prieteşug u-i	avea	8	2	6	1
6	5 7. Lumea .	m ră aica utăţilor	9	1	6	2
7	5 8. Lumea .	decât tălharii ai r		2		1

	ea	9		7	
7	59. Poftele, ca sirinile	9	2	7	1
7	60. Bunurile, fiilor veacului a cestuia de râs	0	1	7	2
8	1. celuia ce Vai cearcă ceva bun mai decât Dumnăd ău!	0	2	8	1
8	62. Omul în voia lui, cât s4 suc, atâta mai greu cade	1	1	8	2
9	63. Vârsta şi nărocirea, ca roata	2	1	9	2
0	64. Nu într- acesta veac, ce în cel viitoriu să-ţi lungeşti viaţa	2	1	0	2

Cartea I Cartea a II-a Cartea 1 Cartea a 2-a

[CAPITOLUL]

Viaţa veşnică nu are sfârşit; tiu din bătrân tânăr, ci din păcătos drept să te faci Nu cele pe care le vede ochiul, ci cele pe care le nădăjduieşte sufletul să le nădăjduieşti Nădejdea credinciosului nu este zadarnică înmulţindu-se poftele, te îneacă în deznădejde Dreptul trăieşte în veci Cerând cu credinţă cele cereşti, vei primi şi pe cele pământeşti Dumnezeu l-a făcut pe om stăpân, iar nu rob al lumii Având Dumnezeu grijă de cei păcătoşi, cu cât [mai mult] va avea de cei drepţi Nu celor leneşi, ci celor harnici le dăruieşte Dumnezeu Toate primejdiile trebuie să le înfrunte omul în lume Pentru omul cunoscător lumea aceasta este iad şi supliciu Dacă te vei împotrivi vitejeşte lumii şi Diavolului, vei birui Trupul este asemănat cu lumea, iar sufletul cu cerul

Când te laudă lumea, nu te mândri fila

23 24 25

27 27

29 29 30

32 32

faţa

2

1

1 2

1 1 1

1

1

[GLAVA]

f faţa

ila

65. vécinică fără

Viaţa zvârşit

nici din bătrân tânăr, ce din

7 păcăt te fă

0 1 os drept

66. Nuce védé trupul, ce ce prin

veşt nedejduiaşte

e sufletul

67.

7

1 1Nedéjdeacredinciosuluinu-i

în zădar

68

7 Înmulţin Î

. du-se. n

2 1Poftele

oceanie aruncă

7 2 69. Dreptul în veci va

2 73 1 trăi 70. Cu credinţă cele

pământeşti.

cerând şi cele cereşti ţi

s-a

7 v da

5 1br

71. Nu rob, ce stăpân

7

1 1umii au pus Dumnădzău pe

5 om

72. grijea păcăto

Dumnădz

ău
7 şilor are, cât a
6 1drepţilor
73. Nu pe leneş, ce pe
ostenito
7 2 r d Dum
6 âu ăruiaşt nădzău
e
7 74. Câte furtuni toate
7 1să le tragi
75. Omului cu minte,
lumea iad
Îi iaste
7 2 76. l
7 împotriv umii Dia
a şi a
volului Î b
stând. l vii irui
77.
7 Potrivire trupul
9 2frumoasă.
cu lumea, sufletul cu
ceriul
8
1
0
78. Când te laudă
lumea nu te
8 mândri
3 2

fruneza>
23 23 24 25
27 27 29 29

30
32 32, 33.
35
faţa
1 2 2 1
1 2 1 1
1 2 1
fruneza>
70 71 72 72
74 75 76 76
77 77 79 80
faţa
2 1 1 2
1 1 1 2
2
1
409
Cartea I C
artea a
II-a
[CAPITOLUL fa fil fa
] fila ţa a ţa

— Toate le cercetează şi le ascultă, pe cele bune primeşte-le, iar pe cele rele respinge-le 35 1 84 2

— Nu face loc păcatului câtuşi de puţin 36 1 84 2

— Păcatele scurtează viaţa 36 2 85 1

— Trei lucruri aminteşte-ţi-le: moartea, învierea şi judecata ce va să fie 37 1 85 1

— Nu la o sută de ani, sau la mai mulţi, ci în fiecare zi să fii pregătit pentru moarte 37 2 86 1

— Fă socoteala dreaptă a vieţii tale 37 2 86 2

— Viaţa este de şaptezeci de ani, iar [dacă suntem] în

putere, de optzeci, iar peste 37, 38 aceştia, boala de nevindecat 39, 40 [86]

41, 42

43, 44

Citeşte până la sfârşit şi vei afla multă plăcere: Despre *compararea vieţii* şi *Despre cele şapte vârste*, mai ales la sfârşitul Cărţii a II-a, *Despre cele şapte vârste* şi *Despre întâmplările ce vin în aceste vârste pentru pedepsirea omului* şi altele, vezi [f.] 87, 89, 90, 91, 92, 93 până la 100 la sfârşit.

De asemenea, în Cartea a II-a, printre capitole sunt şi alte probleme însemnate pe margine, şi nu le trece cu vederea pentru că sunt foarte folositoare.

Cartea 1 Cartea a 2-a

[GLAVA] frun-faţa frun-faţa <za> <za>

111 Cearcă toate bunele ţine, relele liapădă 35 1 84 1

112 Loc păcatului nicicum să nu dai 36 1 84 2

113 Păcatele scurtializă viiaţa 36 2 85 1

113 82. Trei lucruri pururea pome

113 neşte, moartea, înviiarea, giudeţul 37 1 85 1

114 Nu până la 100 de ani sau mai mult sau mai puţin, ce-n toate dzile fii pocăit şi gata de moarte 37 2 86 1

115 Driaptă socotială vieţii tale pune 37 2 86 2

116 Vacul anilor, 70, iară în silă, 80; ceialalţi, boală 37, 38

nevindecată 39, 40

41, 42 43, 44 86

Ceteşte până în sfârşit, că vii afla multă dulceaţă) *Pentru cumpănirea vieţii*. Şi mai vârtos, la sfârşitul Cărţii a doua, *Pentru 7 vârste* şi *Viaţa omului ca poama şi pentru lumeştile tâmplări de pediapsăj* pintre 7 vârste ce să tâmplă, caută 87, 88, 89, 90, până în sfârşit260.

Aşijdirea în Cartea a doua, pintre glave, sunt şi alte

pricini însămnate pe margine; ce nice acelea să le treci, că foarte sunt de folos.

410 411

INDICELE CĂRŢII A TREIA SCARĂ A CĂRŢII A TRIIA

CAPITOLUL fila faţa

PONTUL list feaţa

117 Cunoaşte-te pe tine însuţi 101 2

119

120 Cunoaşte pe Dumnezeu. 103 2 1. Cunoaşte-te pretine 101: 2

121 Iubeşte pe Dumnezeu 105 1 2. Cunoaşte pe Dumnădzău 103 2

122 Cunoaşte deşertăciunea lumii 106 1 3. Iubeşte pe Dumnădzău 105 1

123 Sufletul către Dumnezeu să privească 107 2 4. Cunoaşte deşertarea lumii 106 1

124 Cunoaşte frumuseţea virtuţii 107 2 5. Din toate, sufletul la Dumnădzău să aibi 107 2

6. Cunoaşte frumséţea înţelepciunii, adică

125 Roadă virtuţii 108 2

127

128 Dumnezeu poartă grija credincioşilor 109 2 a faptul bune 107 2

129 Răsplata virtuţii este viaţa veşnică 110 1 7. Poama sau roadă bunătăţii 108 2

130 Păcatul este spurcat şi urât 112 1 8. Dumnădzău are de grijă drepţilor 109 2

130 11. Truda vieţii trece, dar murdăria păca9. Răsplătirea bunătăţii, viaţa vécinică 110 1

130 tului rămâne 112 2 10. Picatele spurcate 111 1

130 12. Ia exemplu de la urâţenia păcatului 11. A, bunătăţii greutate să rădică, iară a

130 altora 112 2 păcatului spurcăciune rămâne 111 2

130 13. Papta urâţă a păcatului are urmări rele 113 1 12. Pentru grozăviia păcatului ia pildă de la alţii 111 2

131 Conştiinţa rea mustră pe faţă 113 1 13. A păcatului faptă aduce sfârşit rău 113 1

132 De mare folos e să-ţi aminteşti de scur14. Reaoa cunoştinţă a inimii probozeşte timea vieţii acesteia, 114 2 la arătare 113 1

133 Moartea este aproape şi nu se depărtează 115 2 i 15. Scurtimea vieţii pomenindu-să foloseşte 114 2

134 Adu-ţi aminte de sfârşitul tău 116 2 16. Moartea, apropiitoare şi netrecătoare 115 2

135 Să nu te clinteşti din credinţa ta din 17.; Adu-ţi aminte de cele mai de pire urmă 116 2 pricina fericirii celor necredincioşi 116 2 18. Nu te clăti din crédinţă pentru nărocirea

136 Să nu te tulburi de necazurile drepţilor 117 1 necuraţilor 116! 2 i 19. Să riú te tuf buri de asuprélelé drepţilor 117 1

!

CAPITOLUL

— Fără credinţă nimeni nu e fericit

— Culege de la alţii pilde ale virtuţilor

— Pilde de la cei sfinţi

— Pilde de la păgâni

— Pilda lui Hristos şi imitarea lui

— Poruncile lui Dumnezeu nu sunt de neîmplinit

— Să nu te amăgească exemplele păcătoşilor nepedepsiţi

— Să nu păcătuim nădăjduind în mila dumnezeiască

— Mult folosesc rugăciunile

— Dobândirea Duhului Sfânt

— Prezenţa îngerilor trebuie dorită

— Să ne temem de privirea lui Dumnezeu

— Să ne ruşinăm de bărbaţii cinstiţi
— Caută tovărăşia oamenilor cuvioşi
— Fugi de tovărăşia celor răi
— Fereşte-te de pricinile păcatelor
— Leapădă lenevia
— Fugi de somnu’ cel mult
38. Citeşte *Sfânta Scriptură*
137 Şi alte scrieri folositoare
138 Strădania spre slava lui Dumnezeu
139 Să nu ne smintim aproapele
140 Să nu luăm în seamă mulţimea celor ce păcătuiesc
141 Fugi de cusurul spre care înclini mai mult
142 Fugi de cele ce sunt mai plăcute ttupului
143 Nici cele ce depind de noi mi trebuie făcute
144 Păcatele mărunte să le socotim mari
145 Priveşte mereu spre cea mai înaltă treaptă a virtuţii
146 Trebuie să evităm poarta largă şi să intrăm pe cea îngustă
PONTUL
20. Fără curăţenie, nime fericit 142 v 21. Pildele bunătăţilor de la alţii culege
147 Pildele de la svinţi
148 Pildele de la limbi
149 Pildă a lui Hristos ş-a lui urmare
150 A lui Dumnădzău porunci nu dzice câs în neputinţă cu paza
151 Pildele celor greşiţi şi ertaţi să nu te înşele
152 Nu greşi, nedejduindu-te milii lui Dumnădzău
153 Rugile mult folosesc
154 Agonisirea Duhului Zvânt, de păzit
155 A îngerilor prezenţie, de poftit

156 Privirea lui Dumnădzău, de cinstit
157 Privirea omului îmbunătăţat, de folos
158 însoţirea oamenilor curaţi, de urmat
159 De adunarea nealeşilor, de fugit
160 Fugi de pricinile păcatelor
161 Liapădă lenea
162 De somnul lung te păzeşte
— *Zvânta Scriptură*, de citit
— Şi alte scripturi, de citit
163 învăţătura a slavii lui Dumnădzău
165
166 Scandală să nu facem celor de aproape 1431, 42. Mulţimea păcătoşilor, nebăgată în seamă
— De răutatea ce mai gios te trage să fugi
— De cele plăcute cărnii, de fugit
— Şi cele plăcute să nu le facem
— Păcatele mici mari să le socotim
— La spiţa cea mai de sus a bunătăţilor pururea să silim
— Poarta largă de fugit, cea strâmtă de intrat list.
118 118 119 119 119
120
121
122
123
123
124
124
125
126
127
127
129

feaţa
2
1
1
2
1
2
1
2
2
1
2
2
2
CAPITOLUL fila faţa
PONTUL list. feaţa
49. Sporeşte în fiecare zi 129 1
50. Nu fi făţarnic 129 2 r 49. În toate dzile adauge folosul sufletului 129 1
51. Nu te uita la cele din urmă, ci la cele 50. Nu fi făţarnic 129 2 dinainte 129 2 51. Nu căuta cele înapoi, ce cele înainte 129 2
52. Perseverează spre binele sufletului 129 2 52. În bunătăţile sufleteşti rabdă 129 2
53. Caută prilejurile faptelor bune 130 1 53. Pricina a bunelor lucruri apucă 130 1
54. Înfrânează începutul păcatului 130 1 54. Părăseşte gândul de păcat 130 1
55. Păzeşte-te în viaţa aceasta ca într-un 55. Într-această viaţă ca-ntr-un războiu’ să război 130 2 fii păzit 131 2
56. Păzeşte-te de uneltirile Diavolului 131 1 56. De a Diavolului meşterşuguri te păzeşte 131 1

57. Să cugetăm la moartea Domnului 131 2 57. Moartea lui Iisus Hristos, de pomenit 131 2
58. Numele de creştin să nu fie în deşert 132 1 58. A creştinului nume nu în zădar să fie 132 1
59. Săvârşeşte fapte vrednice de chemarea ta 132 2 59. Vrednic chemării tale fă 132 2
60. Urmează modestiei 132 2 60. Blândéţele, de urmat 132 2
61. Să primim mustrările 133 1 61. Probozirea, de suferit 133 1
62. Să nu căutăm pretexte pentru justifi62. Greşàla să nu o ascundzi 133 2 carea păcatului 133 2 63. De la priiatini ia învăţătură 133 2
63. Caută povăţuite din partea prietenilor 133 2 64. Păcatele mărturiseşte 133 2
64. Mărturiseşte-ţi păcatele 133 2 65. A nepriiatinilor defăimările în binele
65. Defăimările vrăjmaşilor schimbă-le în întoarce 134 1
bine 134 1 66. De îmbunători te fereşte 134 1
66. Fereşte-te de linguşiri 134 1
67. Nu face rău de hatârul cuiva 134 2 67. Pentru voia cuiva nu face rău 134 2
68. Ia seamă de dimineaţă la ale bune pe 68. Pe mâne aşaliză cele bune a face, ce de care le ai de făcut şi la relele de care cele rele a fugi 134 2 trebuie să te fereşti 134 2 69. Sara îţi ia sama ce ai lucrat peste dzi 134 2
69. Cercetarea de seară a faptelor noastre 135 2 70. După cădzătură mai păzit fii 135 2
70. După ce ai căzut fă-te mai prudent 135 2 71. De pe semne cunoaşte sporiul binelui 135 2
71. Gândeşte-te la semnele sporirii tale 135 2
72. Pedepsirea de către tine a păcatului 136 1 72.

Pentru păcate singur te globéşte 136
73. Să chinuim trupul prin postire 136 1 73. Prin post trupul îţi curăţéşte 136
74. Nu primi laudele fără socoteală 136 2 74. Laudele oamenilor nu crede 136
75. Când te defăimează cei drepţi, crede 137 1 75. Oamenii drepţi defăimându-te, crede 137
76. Nu neglija să-ţi câştigi nume bun 137 1 76. Nume şi veste bună a scoate nu te lenevi 137
77. Din cuvinte bune să se facă fapte bune 137 2
77. Din cuvinte bune să se facă şi fapte bune 137 2 Sfârşitul indicelui cărţii de faţă
Coneţul scării ai cărţii aceştia
416 417
144 r Preacinstite şi iubite cititorule, şi iubitorule de osteneli sufleteşti, apucându-te cu sârguinţă de citirea acestei noi apărute şi minunate cărţi (pe care acum pentru prima dată preacucernicul şi strălucitul domn, Ioan Dimitrie Constantin-voievod, nu numai că a alcătuit-o desăvârşită şi a împodobit-o în fel şi chip prin osteneala sa, dar pentru mai marele folos sufletesc al creştinilor ortodocşi şi pentru pomenirea veşnică a strălucirii sale a şi tipărit-o pe cheltuiala sa şi a dăruit-o tuturor), iată, noi, cei care ostenim în meşteşugul tipografiei, te rugăm şi te implorăm ca, citind-o, de s-au strecurat cumva unele greşeli în cuvinte sau în litere, făcute fie din neatenţie, fie din neştiinţă, tu, îndreptându-le cu îngăduinţă, iartă-ne, pentru acela care ne-a poruncit să iertăm de şaptezeci de ori câte şapte celor ce ne-au greşit. „Căci de vom ierta noi, şi nouă ni se va ierta”, mai cu seamă ştiind că doar o fire avem, şi aceea gata să alunece în greşeală. Căci culmea infailibilităţii numai lui Dumnezeu îi este dată, al cărui har să fie cu noi cu toţii. Amin!

Ostenitorii tipografiei şi rugători a tot binele.

ATHANASIE ŞI DIONISIE, împreună cu ucenicii lor, cerem iertare

144 r Cinstitul mieu cetitoriu şi de sufletiască ostenință iubitoriu, intrând cu osârdie la citaniia aceştii noa A şi minunate cărți, carea acum întâi prealuminatul şi blagocistivul doamn Ioan Dimitrie Constantin-voevoda, nu numai cât au ostenit de o au de iznoavă alcătuit, şi o au cu tot féliul de frumséțe împodobit, ce pentru mai mult folosul pravoslavnicilor şi pentru vécinica pomenirea mării-sale cheltuit-au de o au şi tipărit251 şi tuturor în dar o au hărăzit. Şi noi, ostenitorii meşterşugului tipografii, poftim şi ne rugăm, aflând bogate greşéle în cuvinte şi în slove, carile, au din nesocotială, au din neştiință se vor fi făcut, cu blândéțe îndreptând, iartă-ne, pentru cela ce de 70 câte de 7 ori ni-au poruncit să ertăm greşélele, că de vom era, erta-ni-să-va, mai vârtos, ştiind că toți o ființă neputincioase şi spre cădere prelesne lunecătoare purtăm. Iară cea desăvârşit negreşire numai singur lui Dumnădzău s-au dat. A căruia milă să fie cu toți cu noi pururea. Amin!

Ai tipograful ostenitori şi de tot binele-ți rugători.

ATHANASIE ŞI DIONISIE, cu ucenicii, poftimertăciune.

ANEXA

34*

tu·

ANDREA WISSOWATII

STIMULI VIRTUTUM.

FRAENA PECCATORUM

Bonum ac beatum vitae statum esse homini appetendum, malum autem ac miserum aversândum ac vitandrim, quilibet qui modo vere homo, id est ratione utens, vocări meretur, facile agnoscit et confitetur.

Quinetiam non male ac improbe, sed bene et honeste vivendum esse, ut beate vivatur, plenque qui modo non prorsus nefarii ac profligaţi sunt non audent diffiteri. Sed ut quispiam prout par est maliţiam exuere, seu vitia ac peccata executere, virtutes vero sibi comparare ac inducere velit et studeat, oportet turn scire causas impellentes et incitamenta quae hominem ad virtutes exstimulent, et a vitiis refraenent atque cohibeant; turn etiam nosse media atque modos quibus adjuvantibus istius bori conatus efectum consequi valeat.

E o fine ego quum i-am dudum talia cogitassem et undecumque collegissem, nunc în actate mea senili, cădem recogitans ac recolens, literis consignare volui; utpote quae mihi ipsi profuisse expertus, etiam aliis forsan profutura existimavi; quippe quae animum informare vei firmare, cumque erigere et ad recta atque honesta sequenda aculeos ei subdere queunt. E quibus şi non omnia panter, saltem quaedam, ea que diversa diverses, movere possunt.

Inscitia ac ignorantia rerum scitu utilium, vei inconsiderantia atque incogitantia, est hominibus multorum causa malorum, în virtutibus omittendis, et peccatis committen dis. Debet praecedere aliqua scientia, ut deinde adsit conscientia. Inscitia autem repentur saepe în iis etiam qui alioqui multă scire atque variarum rerum gnari et periti esse videntur. Plenque quippe non norunt vere ut deberent, neque se ipsos neque mundum hunc et ea quae sunt în mundo, nec Deum et ejus voluntatem, nec virtutem ac vitiam, nec horum fines et exitus, nec suam ipsorum veram felicitatem. Ut merito sit exclamându-mi.

O caecas hominum mentes, *o lucis egenas*!

Quae dum de hominibus dico, de me quoque ipso non inficior: n-am agnosco quod et ego homosim unus e multis.

Sed ut ipse

Quid verum atque decens cum, et rogo, et omnis in hoc sum, şic alios mihi proximos idem facere vellem.

1. *Nosce te ipsum*

Primo igitur ad virtutem capessendam requiritur sapientia: nempe habitus mentis de rebus ut sunt vere cognitis prout dignae sunt recte judecândi. Ac primum, quia homo, sibi ipsi maxime proximus est, oportet ut noscat se ipsum. I-am olim a quodam e septem Graeciae sapientibus prolatum, pro oracolo habitum est: *Nosce te ipsum*. Quod quidem rudibus admodum facile factu videtur: sed revera etiam eruditis est dificile. *Haec autem pravitatis causa est, ignoratio sui*, ut scripsit Dactantius (lib. I, c. I). Ad id vero ut homo noscat se ipsum, pertinent notiţia non solum exterioris hominis, id est corporis, sed etiam multe magis interioris, id est animi, corumque quae ad animum spectant.

N-am pretium pars haec corpore maius habet.

Ergo, cognoscendum nobis

Quid sumus? *et quidnam victuri gignimur*? *ordo*

Quis datus?

Quem te Deus esse

Jussit? *et humana qua parte localus es* in re?

Disce.

Considerenda est homini turn dignitas naturae suae, turn indignitas. Dignitas quidem qua horao excellit caetera terrena – praecipue quod habeat spirituni fationaiem, vera intelligendi et bona volendi facultate praeditum, coeleste quiddam atque divinum – ut his dotibus homo utatur ad bene vivendum, non abutatur, nec ea’s culpa sua indigne corrumpat aut deturpet, ut semper aliquid dignum ea divina parte faciat. Ne quum homo sit, vitam non hominis ritu sed bestiae traducat. Quippe etiam sacrae literae

homines non humano modo viventes, subus, canibus, lupis, e t aliis bestiis assimilant. Et sane pudendum est quando experimur bestias quasdam interdum minus effrenibus quam homines indulgere cupiditaţibus. Cavendum, ne nobis merito clicatur: *Annon nostis vos ipsos*? (II Cor. XIII, 5). Altera ex parte homini considerenda est sua indignitas ac vilitas, nempe quod homo longe distet a De-o, non solum loco habitationis, sed et naturae constitutione: quippe ipsius Dei plasma, etiam angelis aethereis inferior, ex humo et terrae limo corpuscreatumgerens, quamvis spiritu a De-o indito animatus, tamen mortalis, debilis, multis defectibus ac miseriis obnoxius ac subiectus, magis quam bestiae pleraeque; nesese praestationem quam est esse opinetur, atque arrogantia vana tumens superbiat; imo agnoscat, et quam inanis ac mizera res sit homo, nisi supra humanasese erexerit, id autem fiet potissimum, şi defectus suos per virtutes suppleverit. Cogitandum itaque subinde est unicuique turn itud: *Homo sum, non Deus*, turn illud: *Homo sum, non bestia*. Quoniam autem hominem pars eius deterior, nempe care, cum suiş affectibus et cupiditaţibus, ad terrena atque ad peccata trahit, pugnans pugna interna cum spiritu ipsius raţionali, sicut solent subdiţi rebelles regi suo repugnare; danda est ei diligenter opera, ne sinat istos subditos qui subesse debent, praeesse ac praevalere; neve se ab his ut equis effrenibus ad mala inconvenientia et noxia abripi patiatur. Ratio recta et sana, regat aberrantem appetitum. Ne te ipsum ames nisi sis bonus, vei ut fias bonus. N-am non coavenit amare quidquam alind nisi bonum. Praeter notiţiam vero naturae hominum communis, unusquisque homo nosse debet explorando sigillatim naturam suam propria m, et suas naturales aut etiam acquisitas proprietates atque suos mores. Alius quippe proclivis est

ad laetitiam, alius ad tristitiam, alius ad metum, alius ad misericordiam, alius ad pudorem, alius ad contumaciam, alius ad irarri, alius ad libidinem, alius ad avaritiam, alius ad superbiam, etc. *Suum igitur quisque noscat ingenium, acremque se et bonorum et vitiorum suorum iudicem praebeat*, ut scripsit Cicero (I Offic). Huc etiam facit illud:

te consule, clic tibi qui sis.

Hoc autem idee, ut agnoscens ad quodnam peccatum magis sis propensus, ei potissimum obstes; ut cum isto inamico interno qui te praecipue solet oppugnare, praecipue tibi depugnandum esse cogites, et quomodo ei repugnes, mediteris.

2. *Nosce Deum* A cognitione sui ipsius, debet homo ut ab inferioare gradu ad superioarem ascendere, nempe ad cognitionem Dei. Etsi vero Deus sensibus hominum non subiaceat, sicut et lipsa hominis anima; unde aliqui quibus ut cum esse agnoscant non expedit, ne utpote impii ab e o puniantur, existere cum negant; tamen existere ipsum revera probatur, praeter alias rationes, praecipue a mundi partium non solum maiorum sed et minorum, atque ipsius hominis membrorum singulorum dispositione ordinata, et ad certos fines atque usus directione. Quae arguunt huius operis ita ordinaţi esse quendam opificem ordinatem, sapientia et potenţia excellentem; is autem est Deus (vide Psal. XIX, Sap. XIII, Rom. I). Qui Deus est substantia spiritualis perfectissima. Ideoque est sempiternus absque principio a seipso non ab alio vivens, proinde unicus talis; omnipotens, ita ut res quascunque velit efficere possit; omniscius, ita nihil cum lăţeat quicquid fuit, est, aut certo erit, quamvis occultum; summe bonus, qui proinde bonitate delectatur, odit autem maliţiam; sanctissimus, iustissimus, qui unicuique secundum ejus opera retribuit, bonis praemia, malis vero poenas dispensans. Is velut sol,

sed invisibilis at vivens et intelligens et libera voluntate pollens în caelo manens, per radios spiritus sui quolibet a se emissos, cuncta ubique gubernat ac moderatur. Hic talis mundi totius partiumque et incolarum eius, creator ac ideirco Dominus et rector supremus, debet a creaturis suiş intellectu praeditis convenienţi cultu summo et serviţio ac obedientia debita honorari.

Quem Epicuris quoque (etsi creationem ac providentiarri impie negaret) ob ipsam naturae illius excellenţiam venerandum existimavit. Optimus autem Dei honor et cultus est, praecepta eius exsequi, ipsumque quantum ab homine fieri potest imitări (Ephes. V, 1). Notandum vero est în Dei cognitione non tam eius naturae seu essentiae occultaie, quam potius voluntatis ipsius, ab ipso revelatae notiţiam, conţineri, nempe ut homo sciat, turn quid Deus ab ipso fieri velit, quoa în divinis praeceptis, praesertim per Iesum Christum filium Dei unigenitum tradiţis, exprimitur; turn quid idem cum hominibus facere velit, quod scilicet sibi obedientibus promissa insignium praemiorum, inobedientibus autem minas poenarum gravissimarum (de quibus utrique postea sigillatim dicendum) proposuerit. *Accedentem ad Deum oportet credere quod Deus sit et simul quod sit remunerator corum qui ipsum quaerunt*, id est, recte factis graţiam ejus ambiunt (Heb. XI). Haec de De-o fides, şi animo penitus inhaereat, efficiet ut De-o ex animo obedite velimus, id est virtutem ac pietatem, ipsi placentem atque ab ipso mandatum, operibus exercere. Ergo De-o plăcere stude. *Qui autem dicit se nosse Deum, et praecepta eius non observat, mendax est* (I Ioh. II, 4; vide et Ierem. XXII, 15, 16). Non tam notiţia de De-o speculativa quam practica curânda, quia haec potius illa pleniorem eius cognitionem producit, et prodest ad id ut cum cognitum amemus, et ab

e o amemur.

3. *Ama Deum beneficum* Ipsa Dei beneficia în homines i-am collata, debent cos ad Dominum hunc, imo patrem beneficum, qui cos amore suo praevenit, amandum impellere. N-am quod homo existat, quod habeat vitam, et quae ad vitam sustentândam spectant, turn sensus, turn rationem, etc. a De-o, authore supremo ista omnia, proficiscuntur. Quamvis eram aliqui ista naturae adscribant; tamen haec natura sapienţiam et potenţiam tam eximiam habens, mutato nomine Deus est. Quod agnovit inter ethnicos Seneca, cujus verba digna sunt lectu, quae scripsit (De beneficiis lib. IV, c. 3. et seqq.). Multe magis nos christiani quibus gratia Dei salutaris illuxit, id agnoscentes, debemus tam beneficum Dominum nos amantem, gfato animo toto corde fedamafe. Amor autem efga Deum in eo anobis ostendi debet, *Utquod ipsi gratum estfaciamus*, *et praecepta* eius *observamus* (vide I Ioh., vers. 3). Quaecumqtie is nobis mandat, etiam şi valde molesta vicleantur, turn exsequamur, turn susţineamus; quaecumque autem is vetat, quamvis carni nostrae valde allubescant, vitemus atque ab eis abstineamus. *Quippe lipsa illa gratia Dei salutaris quae omnibus hominibus illuxit*, *erudit nos*, *ut abnegata impietate ac mundanis cupiditaţibus*, *temperanter*, *iuste et pie vivamus*, *idque in praesenti século* (Tit. II, v. 11, 12). *Şi*, *în luce* (id est sanctitate) *ambulemus*, *sicut Deus est în luce*, *communionem habemus mutuo* (I Ioh. I, 7). Deum amando mores nostros emendemus, ut puri ad purum accedere ei que adhaerere valeamus. Quum nos Deus catena beneficiorum suorum aurea ad se trahat, quoties muneribus eius ultimur, toties ad amorem eius excitemur. Ne simus similes bestiis, quae glandibus vescentes, et aquam e flumine bibentes, parum cogitant unde ista ipsis

utilia prodeant. Imo ne simus deteriorares bestiis, quarum nonnullae cos a quibus aluntur, vei aliqua beneficia percipiunt, amore quodam prosequuntur. Ut de canibus, equis, elephantis, etc. testatur experientia et historia. Verendum est ne nos ista bestiarum exempla aliquando în iudicio divino condemnent.

4. *Nosce mundi hujus vanitatem*

Debet etiam homo nosse mundum hunc inferioarem, cumque parvi destimare; non quidem quatenus a Deo est formatus et exornatus, sed quatenus homines e o abutuntur. Şic et ea quae in hoc mundo continentur. Talia sunt divitiae terrenae et voluptates carnis et honores.

Ambiţiosus honos, *et opes*, *et foeda voluptas*.

Haec tria pro trino numine mundus habet.

Horum ut bonorum eximiorum cupidine tracti plenque homines, ad peccata alliciuntur, atque a virtutis via deflectunt. Sicut Atalanta pomis aureis per Hippomenem extracurriculum iactis colligendis occupata, cursu superata. At quantumvis haec appareant bona în speciem, sunt tamen revera vana, fallacia, caduca. Similia vitro splendenţi, sed fragili, et comoediae post brève tempus desiturae; similia pomis quibusdam, quae circa lacum ubi olim Sodoma fuit, nasci feruntur, quae extenus speciosa, şi premas, favillam et fumum interius invenies. Şic cogita: Non sunt ita tanti, ut homo cordatus animum suum versus sublimia arrectum ad ista humilia deprimens, corum studio teneatur, iisque incumbat, atque în eis suam statuat felicitatem, quae in his non est, nisi larvata et bracteata. Expertus hoc est Salomon, qui în regio stătu constitutus et divitiis et honoribus et voluptatibus abundans, tamen quum esset sapiens agnovit haec *omnia esse vanitatem*, idque confessus est în suo Ecclesiaste. Similiter Septimius Severus, quum ex humili per multos

gradus ad Imperium Romanum evectus fuisset, tandem morţi vicinus dixit: *Omnia fui, sed nihil mihi profuit*. Certe divitiae terrenae superfluae sunt sarcinae, exiturum ex hac vita aggravantes, exeuntem non commitantes; quae et anxiae quaeruntur, et cura majore metuque servantur, et variis casibus obnoxiae facile dispereunt. Honores huius mundi instabiles ac fumo similes, în sublime tendentes, sed evanescentes; et voluptates carnales inhonestare, plus aloes quam meliis habent, tandemque în fel amarum convertuntur. Idcirco quisquis est vero sapiens, şi mente excelsa super terrena evectus, ista aspiciat, non destimabit ea magni, ex vulgi opinione, sed ut puerilibus consentanea crepundiis (sicut ea Valerius Maximus, libri sexti fine appelavit) despiciet. Imo ut irritamenta malorum ac illecebras peccandi reiiciet. Recte monet Iohannes Apostolus (epist. I, c. 2):

Ne diligamus hunc mundum, neque ea quae sunt în mundo, ut sunt cupiditas carnis, cupiditas oculorum et fastus huius vitae, quoniam qui diligit ista cito tranzitura, non potest simul diligere Deum ciusque voluntari obedire, ideoque nec în aeternum permanere. Et quoniam mundusiste ac partes eius omnes tandem dissolventur, cogitandum est quales nos oporteat esse în sanctis conversationibus (II Petr. III, 2). Ergo.

Suspice mens coelum, terrenas despice nugas.

Despice quod potes pierdere. Ne tam magni destimes res huius mundi viles ut propter ea’s pecces et miser evadas. Ne emito tanti poienitere. Cave ne tuum summum bonum humi făceat et cum humo pereat. Cogitet semper homo prudens atque pius, se hic in terris esse peregrinum et hospitem, non se hic fixam habere sedem, sed tantum brève commorandi diverserium (I Paral. XXIX, 15; Psal. XXXIX, 13; Heb. XI, 13). *Nobis patria coelum*.

5. *Ex omnium rerum consideratione animus ad Deum excitândus*

Omnibus ex rebus huius mundi, quae vei sensibus vei cogitatione percipiuntur, debet homo probus ratione utens, earum originem, naturam et qualitatem viresque et usum, spectans, capere occasionem Dei authoris omnium adorândi, animique sui ad eius honorem et obsequium convertendi; vei ob hoc ipsum, quia is supremus Dominus noster id vult atque nobis ut faciamus imperat.

6. *Nosce virtutem pulchram* Considerendum est animo quid sit virtus et qualis. Virtus est habitus honeste agenţii, seu vivendi secundum leges honestatis. Est constitutio animi recta, ordinata, raţioni conveniens. Est animi humani sanitas ea que multe potior quam sanitas corporis. Ergo optandum est ut sit mens sana, idque magnopere curândum. Quam vero pulchra est virtus atque decora! Quippe efficiens ut în affectibus atque actionibus hominis sit egregia moderatio et concinnitas ac velut harmonia, multe eleganţior ea quae in musicis modulationibus observatur. Cuius virtutis et honestatis formosa pulchritudo, şi oculis animi cernatur, magnum sui amorem în hominibus ratione praeditis potest excitare. Ut agnovit Plato (în Phaedro) et ex eo Cicero (De officiis, libro I) atque Seneca (epist. CXV) ubi scribit: *Şi nobis animum viri boni liceret înspicere, o quam pulchram faciem, quam sanctam, quam ex magnifico placidoque fulgentem videremus*! *Hinc iustitia, illinc fortitudine, hinc temperantia prudentiaque lucentibus*, etc. Per se lipsa laudabilis est virtus; unde saepe etiam îi qui ipsi virtutem non sequuntur, tamen şi cam ex efectis agnoscant, în aliis laudant; quoniam itasese geritur decât atque convenit, quamvis lipsa non captet laudem. Per virtutem homo fit similis non solum angelis, spiritibus coelestibus sanctis;

verum etiam ipsi De-o, virtutem perfectissimam habenti, cum imitându, per sanctimoniam, Ita, virtus în terra est quiddam coeleste ac divinum. *Qui affectus moderatur*, etc. *ex homine Deus fieri desiderat*: *certe fieri lucet*, *voluntatum conjunctione* (vide Bpict. Dissert. apud Arrian. lib. II, c. 19). Quis igitur nisi mentis inops et non curet esse virtute praeditus atque exornatus, ut şic quantum fieri potest evadat homo perfestus, imo divinus, ac De-o ipsi similis?

Sed quoniam.

7. *Virtutis fructus jpse decor recli*, *facti şi praemia dezint*, *Non movet* videamus quomodo virtus non florem solum habeat pulchrum, sed etiam fructus iucundos, radicis amărâtudinem dulcedine sua compensantes, atque etiam utilitatem veram afferentes.

Conscientia bona.

Primum quod virtus ex se profert commodum, est internum illud animi, nempe conscientiae bonae gaudium. Quippe quum homini animus ipsius attestatur cum recte ac honeste ut debebat vixisse, ac etiam nunc vivere, atque agere prout decât ac convenit; ex eo fonte manat insignis animi delectatio et laetitia atque hilaritas, omnes omnium conviviorum delicias exsuperans (Prov. XV, 15), turn pax internă, etiam inter medios externos tumulsus ac eximia tranquillitas atque serenitas. *Sola virtus praestet gaudium perpetuum securum*; *etiam şi quid obstat*, *nubium modo intervenit*, *quae infra feruntur*, *nec unquum diem vincunt* (Senec. ep. XXVII). N-am *semita certe Tranquillae per virtutem patet unica vitae*.

Hinc et în adversis affictionibusque, exurgit insigne solatium et contra malignos malorum sermones atque calumnias, ille aurus aheneus.

Nil conscire sibi, *nulla pallescere culpa*.

I

Ex cădem bonae conscientiae scatebra fluit illud, *Quod şi cor nostrum nos non condemnet, fiduciam habemus ad Deum*, attestante S. Ioh. (ep. I, c. III, 21). Turn denique înde spes bona firma de bonis maximis posthac obventuris.

8. *Pios Deus cura habet* Porro virtutem ac bona opera Deus optimus, talium amator, remuneratur ex parte adhuc în terra et în hac vita praesenti. *Dicite iusto, quum bonus fuerit, quod fructum operum suorum comedet*. (Iesa. III, 10). Curae De-o sunt pii; is super cos providenţiam suam singularem extindit atque exerit, preces corum în necessitatibus positorum benigne exaudit, e periculis cos expedit ac eruit, ab inamicis imminenţibus protegit. Exstant eius divinae erga iustos gratiae ac beneficentiae exempla memorabilis. În Enocho, e terris ita translato ut mortem non experiretur, similiter Elia ad coelum evecto, Noacho în diluvii aquís servato e Sodomorum incendio educato, Daniele a leonum faucibus, et tribus eius sociis medio flammarum fornacis flagranţis conservatis; Petro ac Paulo e carcere mirandum în modum liberatis; ut nunc alia similia, de Iosepho, Davide, Ezechia, etc. praeteream (vide etiam Psal. XXXIV, XXXVII, XCI, XCIX, CXIyv sub finem). Innocentia magnum praesidium. Qui Deum filiali timore timet, is nihil alind timet. *Diligentibus Deum, omnis*, etiam quae mala videntur, *cooperantur ad bonum* (Rom. VII, 28). Et mors piorum, loco debiti naturae persolvendi censenda, non est eis terribilis; sed quieta et placida.

9. *Virtutis praemium summum, vita aeterna beatissima* Etiamsi eram homines virtute praediţi, iis quae in hoc mundo bona destimantur, non admodum fruantur, praesertim sub Novo Foedere; tamen cos manet post hanc vitam mortalem et post mortem ipsam illud

excellentissimum virtutis praemium coeleste, ex gratia Dei singulari eis destinatum, nempe vita aeterna beatissima, în qua boni summi ac perfecţi fruitio plena continentur. Şi optabile est homini, vitam în terra aliquandiu producere, în affluentia bonorum terrenorum; quanto magis exoptandum, ut homo mortalis, ab hac mortali conditione multis adversis obnoxia liberatus, în mundum illum mundiorem coelestem, in locum aeterni tatis subvectus, spiritum raţionalem corpore spirituali firmo incorruptibili glorioso indutum habens (Cor. XV, 42, 43, 44), scienţiam rerum atque sapienţiam perfectam consequutus, omnia quibus opus habebit bona plene possidens, nullus egens, cum De-o ipso optimo maximo, ad eius conspectum clarum admissus, cumque ipso et cum eius Filio unigenito, et cum angelis sanctis, communione integra potitus, gloria coelesti regali coronatus, fruatur voluptatibus atque gaudiis excellentissimis, inessabilibus, nullius incommodi admistione turbândis, aeternum duraturis, ac nunquam finiendis (I Petr. I, 4, 7, 8, 9; Psal. XVI, fine; I Thess. II, 12; II Cor. IV, 17; II Tim. II, 10). Ita ut homo per sanctimoniam fiat divinae particeps naturae (II Pet. I, 4), adeoque homine quasi Deus. Hoc est summum bonum haec suprema beatitudo cuius respectu' omnia ac molestiis permista, sunt merae nugae atque vanitates. Huius boni spe animatus homo prudens, debet *se ipsum a vitiis repurgare* (II Corinth. VII, I) atque etiam actu ipsosese repurgat (I Joh. III, 3) debet virtutum officia exercere, debet *abundare în opere Domini semper, sciens quod labor suus non sit inanis în Domino* (I Cor. XV ult.) Quoniam Christus Dominus, filius Dei unigenitus, a De-o obsignatus ad homines missus, id ipsum promisit ac documentis certis în Evangelio confirmavit. Ita *pietas ad omnia est utilis, habens promissionem* vitae *praesentis et futurae*, teste

Apostoli (I Tim. IV, 8) *quam vitam futuram aeternam promisit* piis; *Deus mentiri nescius* (Tit. I, 3). Ergo cogita: Est tanti ut colam pietatem ac virtutem, etsi cum labore. Hic merito exclamându-mi illud.

Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?
I bone quo virtus tua te vocat, i pe de fausto;
Grandia laturus meritorum praemia; *quid stas*?

Ergo aeterna semper meditare. Haec summi boni coelestis firma spes, mente concepta sola affert animo firmam tranquillitatem: sicut acui magneticae non est quies nisi în polo, Prospice finem bonum qui manebit absque fine. Spes vitae aeternae inchoata părit ex se pietatem et pietas vicissim părit spem eiusdem completam. Hunc scopum tibi praefixum specta în actionibus tuis, et ad cum unice collima ac tende; caieterea quasi obiter age. Vide quid spes praemii efficiat în agricolis et nautis et militibus, etc. Sper adsit fides firma seu fiducia certa de promissis divinis; haec omnem laborem quamvis amarum edulcabit.

10. *Peccatum turpe* I-am porro cdgitandum etiam atque expendentum, virtuţi eppositum vitium seu peccatum, quid sit et quale. Vitium morale seu peccatum est habitus prava agenţii; est legis divinae transgressio* a recta ratione ac honestate discessio ac deviatio; est animi humani per maliţiam corruptio, vei saltem eius foeda turpisque pollutio; est morbus animae male affectae, morbis corporis deterior. Quam homo non ita vivit et agit ut oportet atque decât, sed repugnat honestaţi, sit servus atque mancipium suorum affectuum carnalium, cos regere impotens, per quos mens humana turbatur ac deflatusuo deficitur. Hinc homo eis addictus, fitstultus, similis brutis irrationalibus, imo brutis peior, quum sciens ac volens male agat. Id notatum a poetis per Circen venesicam,

homines poculi sui potu în bestias commutantem. Quinimo per peccatum homo similem se ipsum reddit cacodaemoni, spiritul pessimo teterrimo (v. Ioh. VI, 70; VIII, 44; I Ioh. III, 8) a quo nos maxime abhorrere par est. Quinetiam homo vitium aliquod animo foyens, diabolo praebet locum în corde suo (Eph. IV, 27). Purga igitur animum tuum a foedis vitiorum sordibus, elue maculas istas, et morbos istos sanare stude. Quam inconsideraţi sunt et stulţi qui corpus suum concinne compositum atque egregie excultum esse cupiunt; animum vero corpore potiorem deformatum et immundum esse sinunt.

11. *Virtutis molestia abit, peccati turpitudo manet* Cogita, şi quid honesti feceris cum labore ac molestia, postmodum laborem ac molestiam abire, at maniere honestatem; contra şi quid turpe cum voluptate egeris, voluptatem abire, maniere turpitudinem, ex dicto Catonis maioris et Musonii (apud Gellium lib. XVI, cap. I).

12. *Peccuti turpitudo în aliis spectânda* Peccati vero foeditatem cum aliis eius adunctis aversândis şi quis în se ipso parum cernit, în alterius cuiuspiam peccantis exemplo velut în speculo cernere potest. Non abs re olim lacones, filiis suiş teneris ebrietatem reddere abominandam volentes, helotas servos ebrios, cum actionibus indecoris ob oculos ponere solebant. Videns aliquem inhoneste agentem, intuere te ipsum ac vide annon etiam tali vei simili vitio labores. Quod în alio reprehendis, id ipse ne facito. Imo ex alienis erroribus conspectis, tuos corrigere et cavere discas, te ut faciant aliena pericula cautum.

13. *Peccati effectus Mali* Specta în peccato non sinciput, sed occiput ejus; seu non a fronte et în accesu aparentes ac blandientes larvatas ac fucatas delicias, et utilitates terrenas umbratiles aspice; sed te converte ad spectândum animo quid peracto peccato consequatur.

Nempe postquam voluptas quae peccatum commendabat deferbescit ac discedit, tunc succedit ob peccati pătraţi turpitudinem pudor; turn dolor animi ama rus atque poenitentia, quae lipsa homini cordato poenae loco est (vide Rom. VI, 21).

Conscientia mala

Huc pertinent imprimis conscientia mala, dum animi dictamen hominem de malefactis contra leges cordi inscriptas commissis arguit ac punit (Rom. II, 15). Etiamsi nullus homo conscius sit tuorum malefactorum, tamen lipsa mens tua Mali conscia, est tibi pro accusatore et teste et iudice et denique tortore (videatur Iuvenalis Satyra XIII). Iste conscientiae malae instar vermis intus rodentis morsus quasi praegustus quidam est poenarum peccati ulteriorum, aDeo sceleratis postea infligendarum (videatur Tacitus de Tiberio Annal. VI, 6 et de Nerone XIV, 10). *Proprium est nocentum, trepidare* (Sen. ep. XCVII).

14. *Poena* At non hic subsistit effectus peccati perniciosus. *Mulţi dolores impio* (Psal. XXXII, 10). *Non est pax impus* (Iesa.

I/VII, 21; Eph. V, 6). În hac adhuc vita puniuntur a De-o diversis molestiis, morbis gravibus et aliis adversis. ac

35 – Dimitrie Cantemir – Divanul damnis dolendis ac interdum tragicis casibus et quandoque illatis etiam per homines supliciis; idque non commitante e o quod piis similia passis adesse solet solatio.

Sed gravissima peccati poena manet improbos dum seculum stud praesens terminabitur, post vitam hanc transactam, în iudicio illo divino extremo infallibili; în quo nullae excusationes valebunt, nullae dilationes, nulla subterfugia locum habebunt. Ibi tunc impii qui De-o părere noluerunt, non solum privabuntur bono excellentissimo, quo alias potiri potuissent, nempe vita beatissima coelesti

a qua excludentur (I Cor. VI, 9, 10; Gal. V, 19, 20, 21; Apoc. XXI, 27) sed etiam decreto divino condemnaţi coniicientur în lacum igneum, urendi non sine magnis doloribus atque tormentis, una cum ductore ac seductore implorum Diabolo; quae est mors secunda, ex qua i-am exitus non dabitur ullus (Math. XIII, 42; XXV, 41, 46; Thess. I, 8, 9; Heb. X, 27; Apoc. XX, 15, XXI, 8). Haec *mors est peccati stipendium*, quod peccantibus tandem solvetur (Rom. VI, 23). *Şi secundum carnem vixeritis moriemini* (Roman. VIII, 13). *Cupiditas postquam concepil părit peccatum*; *peccatum vero peractum gignit mortem*, nempe aeternam (Iacob I, vers. 15). Peccatum ad tempus suave, est velut melle illitum venenum. Talis est eventus cupiditatum carnalium contra animam pugnantium (1 Pet. II, 2). Sicut Philetaie latrones, soliti viatores ampkctendo necare; sicut sirenes allectos ad se blandis cantibus praeternavigantes, sopitos demersisse ac devorasse feruntur. Simili modo Ioabus Amasam blânde accedens, gladio incautum transfixit (II Samuel XX, 9, 10). Ergo

Quae nocitura temes, quamvis sunt chara relinque

15. *Vitae huius brevitas* Meditanda est subinde vitae huius terrenae fugacitas.

Est quippe haec vita similis vapori, ad brève tempus aparenti et evanescenţi (Iac. IV, 14). *Et homo ipse similis gramini florenti, quod modico tempore viget, facile autem corrumpitur*

(Iesa. XI, 6; Iob. XIV, 2; Psal. CIII, 15, 16). Nemo potest sibi crastinum certo polliceri. Imo nescis quid serus vesper vehat. *Dic mihi dormituro*: *potes non expergisci*? *Dic experrecto*:

potes" non dormire amplius? *Dic exeunti*: *potes non reverti*? *Dic redeunti*: *potes non exire*? etc. (Seneca, epist. XLIX). Idcirco, *Propera vivere et singulas dies singulas*

vitas puta

(Seneca, ep. Cl).

Omnem crede diem tibi diluxisse supremum. Sera nimis vita est crastina; vive hodie.

(Nunc, dum tempus habes, vide Psal. XCV, 7). Vivit autem vere is demum qui honeste et sancte vivit. Dum differetur vita transcurrit. *Nihil aeque tibi profuerit ad temperantiam omnium rerum quam frequens cogitatio brevis aevi et huius incerti* (Sen. ep. CX, v. fine). Ne differas igitur vitae tuae morumque emendationem ad crastinum incertum, vei ad extremum senium, vei denique ad diem mortis tuae (Sirac, v. 8). Ne turn demum recte vivere velle incipias quum erit e vita discedendum. Hic maxime valet illud:

Tolle moras, semper nocuit differre paratas.

Quo diutius peccati consuetudinis indulgebis, e o dificilius ipsam usu firmatum et radicatam, exstirpare poteris. Cave ne sero ad Dominum ciusque nuptias accedere coneris, cum illis fatuis virginibus: frustra, postquam ianua fuerit occlusa (Mat. XXV). Qui scis an Deus tibi gratii sua abutenti, sit tempus poenitentiae ac resipiscentiae indulturus et an poenitenţiam seram raro seriam ac veram, sit a te suscepturus (Iesa, LV, 6; Psal. XXXII, 6). Cave ne florem vitae tuae cacodaemoni, feces autem demum De-o offerre velis. Quum peccaverimus ne desperemus, datus est nobis poenitentiae seu resipiscentiae portus, sed ne nimis speremus, datus est finis vitae incertus. Ne turn denique peccatum relinquere cogites, quum ipsum peccatum te relinquet.

16. *More imminens* Finis ac privatio vitae huius, nempe mors, perpetuo nobis omnitempore omni loco inhiat atque imminet. Haec nos quamvis adhuc sanos ac valentes, qualibet hora, subito invadere potest; non expectans etiam

actatem maturam, aut decrepitam, quod docet frequens experientia:

Incertum quando, certum aliquando mori.

35* 437

Igitur perpetuo debemus esse ad mortis adventum paraţi, ne nos împăratos opprimat. N-am quales nos deprehendet, tales iudicio illi Christi extremo sistet iudicandos.

Tu magna gerendi Praecipita tempus; *mors atra imminet agenţii*.

Ita vive nunc dum tempus vivendi habes, sicut hora mortis adventante vixisse velles. Illi ultima hora, nil te iuvabunt ea propter quae cupiditaţibus indulsisti et peccata commisisti. *Hoc tibi citra diem mortis praesta*, *moriuntur ante te vitia tua* (Seneca, ep. XXVII). Dum vita suppetit enitamur ut mors paucissima în nobis quae possit abolere înveniar.

Mortuus ut vivas, *vivus moriaris oportet*.

Assuesce ergo prins quam moriare mori.

Mors piorum non est ultima linea rerum, quamvis ita vulgo clicatur, sed est traiectus a littore huius vitae terrenae mortalis, ad alind littus vitae coelestis immortalis beatissimae.

Optabile est a morte invadi, curânda voluntate occupatam et Dei operum spectaculo (Epictet, apud Arianum Dissert. LIII, c. 5). Igitur

Ut tibi mors felix contingat, *vivere disce*.

Ut possis recte vivere, *disce mori*.

Şi tibi quotidie ob oculos versetur mors, *nihil unquam humile cogitabis*, *nec impense quidquam* (*ex terrenis*) *cupies*

(Epict. Enchirid., c. 28).

17. *Memento extremorum*, *praesertim judicii ultimi*

În omnibus factis tuis memento extremorum, et în aeternum non peccabis (Sirac. VII, ult.). Inter haec autem extrema praeter mortem et post mortem istam, arestat iudicium Dei (Heb. IX, 27), quando Dominus noster Iesus Christus a De-o iudex constitutus, iudicabit vivos et mortuos în illustri adventu suo e coelo (II Timoth. IV, 1), quo tempore ea quae rmnc velata sunt, ablatis velanentis revelabuntur. Ubi unicuique reddetur secundum opera eius (vide Rom. II, vers. 5, 6, 7, 8, 9, 10 et II Thessal. 1, 6, 7, 8, 9). Haec dies adventus Christi et iudicii extremi, quamvis differtur, tamen non auferetur. Erit autem ut piis ovibus Christi laeta, ita impus hârcis tristis ac lucruosa (vide Mat. XXV, 31 et seqq. et 46). Hoc exspectanţibus nobis studendum est ut pie et sancte vivamus, ut ab isto iudice tunc incontaminaţi peccatis et inculpaţi reperiamur (II Petr. III, vers. 11, 14).

18. *Ne movearis implorum fortuna brevi* Non est autem cur vir animi probi moveatur ac turbetur în bono proposito quod improbis interdum aliquamdiu în hac terrena vita fortuna favere videatur. N-am haec istorum fortuna infortunata, non est sincera neque stabilis, sed fucata atque volubilis; quae tandem în magnam commutabitur mizeriam. Quamvis ultio divina, lento gradu et quasi claudo pe de cos insequi cernatur, tamen tandem aliquando cosdem assequetur, tarditatemque poenae gravitate compensabit.

Tolluntur în altum Ut lapsu graviore ruant.

Videantur dicta în candem sentenţiam, Psalmi I, fine et Psal. XXXVIII et maxime Psal. LXXI.

19. *Ne turberis piorum adversis* Neque est cura virtutis studio aliquem reprimat vei sufflaminet, piorum în terra stors fere adversa; quod hi non solum bonis huius mundi parum frui vicleantur, sed etiam malis atque

afflictionibus, privatione bonorum, seu facultatum, ac ipsius vitae soleant premi et divexări. Habet Deus mundi arbiter iustas eius suae gubernationis causas, de quibus alibi agendum. I-am olim hoc evenire consuevit optimis virorum et vatibus sacris et ipsi Filio Dei unigenito, et eius Apostolis aliisque sanctis martyribus (vide Heb. XI, 36, 37, 38).

Non ieşi ad astra mollis e terris via. Hac proceres abiere pii.

Per îngustam viam intrândum est ad vitam aeternam îngustam (Mat. VII, 13, 14). *Calamitas virtutis est occasio* et materia (videatur Seneca, De providentia). Şic probi et exercentur et explorantur.

Apparet virtus arguitiirque malis.

Diligentibus Deum omnia (etiam quae mala videntur) *în bonum cooperantur* (Rom. VIII, 18, 28). Non tam ingressus huius vitae est spectândus quam egressus, non tam ea quae nunc în mundo adsunt mutabilia oculis corporeis aspicienda, quam ea quae futura sunt în caelis aeterna oculis animi prospicienda (II Cor. V, fine). Şic damna ista lucro maximo compensabuntur. Quis autem prudens negoţiatur id recuset?

20. *Sine pietate Nemo beatus*

Credendum est pro certo, quod non solum şi ex Dei praescripto virtutem et sanctimoniam colamus, summam De atitatem ipsius gratia atque beneficio adipisci possimus; verum etiam quod absque hac conditione observata candem adispici omnino non possimus. Id docent manifeste divina oracola (ut Heb. XII, 14): *Sanctimoniam esse sectândam, sine qua Nemo Dominum videbit*, et *Nisi abundaverit iustitia vestra, plus quam scribarum et pharisaeorum, non intrabitis în regnum coelorum* (Mat. V, 20), et *Nisi convertamini, et fiatis sicut*

pueruli, non ingrediemini în regnum coelorum (Mat. XVIII, 3). In novam illam Ierosolymam coelestem non intrabit quidquam pollutum (Apoc. XX, ult.). Ad loca sanctissima inhabitanda non patet accesus nisi iis qui sunt sancti. Diabolus quum în coelo habitaret detrusus est e coelo ad inferna tartara propterea quia peccavit. An vero tu peccati sarcina onustus, locum hunc sublimem te speras conscensurum. Non patet illuc alia via ac porta, praeter hanc îngustam ac strictam, a Christo ipso ostensam et ipsius vestigiis călcatam. Non est quod quis vana spe se ipsum decipiat, quasi furtim peraliquos tanquam cuniculos illuc irrepere possit. Sine bene ac honeste vivendo, ad beatam vitam pervenire, Nemo potest. An porro patieris te propter res vilissimas vanas et evanidas, ut ebrietatem, libidinem, vindictam, nummos, privari vita coelesti perpetua beatissima? Sane est haec stultior quam Glauci illius permutatio, qui auzeam armăturam suam Diomedi dedit, pro qua ab ipso aeream acceptt.

2. *Virtutum exempla ex aliis collige* Prbpone tibi, homines cordatos ac pios tibi notos pfd exemplaribus imitândis. Per sanctam aemulationem conare cos aequiparare, vel etiam şi possis superare.

Extremos pudeat redusse. *Mihi turpe relinqui*.

Et quoniam dificile est inventu tale specimen, ut unus aliquis homo sit în omnibus virtutibus perfecte completus, e diversis hominibus diversas virtutes tibi imitândas ac experimendas desume. Sicut fiertur Zeuxis pictor celebris formosissimae faeminae effigiem depicturus, aliquot forma praestantes faeminas elegisse, e aeqarum singuris singulas partes eximens, în unam imaginem collegit atque conformavit.

— 22. *Exempla e sacris* Quinetiam ex iis quos historiae describunt, ob oculos mentis tibi pone quosdam

quos aemuleris. Ut e sacris paginis Abrahamum în excellenti erga Deum fiducia ac ex hac manante obedientia, Iosephum în castitate, Iobum în patientia, Mosen în contenitu divitiarum ac thesaurorum Aegypţi ac temporariae peccati fruitionis, Davidem, Ezechiam, Iosiam, Danielem, ejusque socios în insigni pietate, etc. qui tamen

— Tali evidenţi et confirmată vitae aeternae promissione qualem nos i-am habemus caruerunt.

— *Exempla ex ethnicis* Imo ex ethnicis quoque delige virtutum exempla. Ut iustitiae, ex Aristide, Camillo, Fabricio; paupertatis toleratae ex Curio, Menenio, Quintio Cincinnato, etc. Abstinentiae et continentiae ex Bellerophonte, Xenocrate, Scipione, Tuberone. Patientiae ac moderationis irae ex Archyta, Socrate, Platone, Phocione, Pericle, Philippo Macedoniae Rege et Antigono Primo. Sobrietatis ex Heraclito, Stâlpone, Zenone. Veracitatis, nec ioco mentiri volentis ex Epaminonda et Pomponio Attico. Haec laudabilia non otiose lauda, tantum verbis, sed factis imitare. Pudeat christianos, veram veri Dei ex verbo eius cognitionem verbis iactantes, şi nondum ţanţoş în virtutibus progressus habeant, quantos isti tali cognitione destituti exhibuerunt.

44J

24. *Exemplum Christi ciusque imitatio* Sed excellentissimum ac perfectissimum omnium virtutum exemplar atque archetypus in terris fuit Iesus Christus dux fidei nostrae (Heb. XII, 2) cuius imitatio nobis mandatur et ab illo ipso (Mat. XI, 29; XVI, 24; Ioh. XIII, 15)

et ab eius Apostolis, ut a Paulo (Philip. II, 5) qui et ipse Christum est imitatus (I Cor. XI, I) et a Petro qui scripsit:

Christum quum păreretur pro nobis, reliquisse nobis exemplar, ut vestigia eius sequamur (I Pet. II, 21) et a

Iohanne, cuius haec sunt verba: *Qui dicit se in eo maniere, debet sicut ille ambulavit et ipse* şic *ambulare* (I Iohan II, 6).

25. *Praecepta Dei servatu non impossibilia* Nec audiendi sunt îi qui pro excusatione peccatorum praetextunt, impossibile esse virtutis opera praestare, peccata vitare, ac Dei praecepta observare. Ignavia hominum et desidia hos profert obtentus et haec velamina. *Nolle in causa est*; *non posse praetenditur* (Senec, ep. CXVI, fine). Est quidem viavirtutis aliquomodo aspera et ardua primum, inexpertis, sed postea facilis existit, attestante Hesiodo. Iohannes vero Christi Apostolus scripsit: *Hanc esse charitatem erga Deum, ut mandata eius servemus, mandata autem eius non esse gravia* (tantum acest ut sunt impossibilia) (1 Ioh., v. 3). Et Christus ipse ore suo veridico pronunciavit: *Iugum suum esse lene, et onus suum esse leve*. (Mat. XI, ult.).

Labov omnia vincit, laborem autem excitat amor; de quo etiam recte dictum:

Omnia vincit amor.

Adsit modo vere amor erga Deum, et erga virtutem, et erga virtutis praemium excellentissimum; is amor omnia quantumvis dificilia superabit.

Ut corpus redimas, ferrum patieris et ignes, etc. *XJT valeas animo quidquam tolerare negabis*?

Velle oportet te fieri bonum, et quidem sincere ac serio velle, enixe et constanter. Ad virtutem totis viribus tende. *Exerce*, ut în gymnasio, *te ipsum, ad pietatem*, momente Apostolo (I Timoth. IV, 7). *Ad hoc ipsurn omni collaio studio, adiice fidei tuae virtutem*, etc. adhortante alio Apostolo (II Pet. I, 5). Multum valet consuetudo, qua omnia frunt faciliora, etiam ea quae antea prima fronte

dificilia videbantur. Est eram consuetudo tanquam altera natura. Ea respectu' pietatis oritur în hominibus regeneratis.

26. *Exempla peccantium non reprobatorum ne fallant* Ne tibi ipsi blandiaris ac indulgeas în peccato manens, hac causatione, quod etiam piorum quorundam peccata sunt sacris litteris consignata. Imo cogita, şi istis alioqui sanctis tamen labi contigit; quanto magis mihi caute în hac via lubrica est incedendum. Et quidem isti post lapsum surrexerunt, poenitenţiam ac respinscenţiam egerunt, nec ad similem lapsum redierunt, qum e o cautius et diligentius în tramite pietatis perrexerunt, ideoque Dominus misericos eis ignovit atque culpas praeteritas remisit. Ergo mihi quoque est respinscendum. Non quia quod aliqui morbidi sanati sunt, ideo morbus ultro accersendus.

27. *Misericordiae Dei spe, non peccandum* Misericordia ac bonitas Dei ne te-a bonitate exercenda avertat. Cecinit quidem Psaltes: *Certe bonus est Deus Israeli*, sed addidit: *his nempe qui mundo sunt corde* (Psal. LXXIII) et alibi: *Misericordia Domini a século în seculum, super cos qui timent ipsum, et iustitia eius super filios filiorum, qui servant foedus eius, et recordantur mandatorum eius, ut ea faciant* (Psal. CIII, 17, 18; vide etiam Exod. X, 6). Et Paulus Apostolus hominem în peccatis manentem et tamen se iudicium Dei effugiturum speranţem, ita alloquitur: *An divitias benignitatis eius et tolerantiae ac lenitatis contemnis ignoras te benignitate Dei Adrespiscenţiam duci*? *Sed pro duritia tua et corde quod respinscere nescit, thesaurum tibi ipsi congens* m-am *în diem irae et patefactionis iusti iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ipsius*, etc. (Rom. II, vers. 4, 5, 6). Ita qui spe misericordiae Dei ad perseverandum în

peccato abutitur, a misericordia excluditur. *Quia apud te-a De-o venia* (seu clementia) *est, ideo timeberis* (Psal. CXXX, 4). Non est quidem de gratia Dei desperandum, nempe respinscentibus; at non etiam nimis sperandum praeter verbum Dei, praesertim non respinscentibus. Adrespiscentes

Spectant promissa divinae benignitais, ad tton respinscent că autem efecta severitatis, nempe minae atque poenae (Rom. XI, 22).

28. *Preces* Auxilium Dei, et Christi, quod per Spiritum Sanctum nobis est coelitus afferendum, precibus assiduis, intentis et enixis est implorandum etiam inter occupationes. *Petite et dabitur vobis* (Matt. VII, 7; XXI, 22); *Pater coelestis dabit Spiritum Sanctum petenţibus* (Luc. XI, 13; vide et fac.

I, 5). At dum auxilium stud divinum petimus, cogitemus Deum auxiliari laborantibus, non otiosis.

Auxilium conatus amat: *quis namque vacantem Adjuvet, aut somno virtutem iungat inerţi*?

Etiam lipsa precatio pia frequens, atque haec quasi cum De-o colloquutio, huc prodest ut homo per cam ipsam a peccando avocetur, et ad coelum, ad Deum, quasi clevetur, ac ad progressum în pietate et sanctitate subinde magis excitetur.

Praeterea, şi velimus liberum ad Deum accesum habere, oportet *ut cor nostrum nos non condemnet*; turn demum *şi quid petierimus accipiemus ab e o, quia praecepta eius servamus, et*quae *placent în completu eius facimus*. I Ioh. (III, 21, 22). *Qui aurem suam avertit ne audiat legem, etiam precatio eius est abominatio* (Prov. XXVIII, 9; vide quoque Esai. I, 15; Mich. III, vers. 4; Joh. IX, 13). Ergo precare Deum ut fias pius, el este pius ut preces tuae non sunt irritaie.

29. *Spiritus divini habitio* Spiritum Dei sanctum a De-o non impetrabis, şi geras cor non sincerum peccatis pollutum et inquinatum. Ac şi cum i-am ante ad cor tuum a De-o coelitus demissum habeas, care ne cum velut hospitem praeclarum impura aversantem, sordibus vitiosarum actionum, loquutionum, ac cogitationum contristes, et a te abigas (Eph. IV, 30). Vide etiam consentiens huic dictum (Sap. I, vers. 5), ubi Spiritus disciplinae sanctus, dicitur fugere id quod fictum est et recedere ab insipientibus cogitationibus, etc.

30. *Angelorum praesentia* Angeli Dei, sanctitate excellentes, quum soleant a De-o coelitus mitti ad pios, ut eis adsint, ac opitulentur (Psal. XXXIV, 8 et XCI, ÎI et I Cor. XI, 10; Heb. I, 14) şi istorum coelestiurn aulicorum praesenţiam et custodiam tibi adesse desideras, da operam ut sis angelis sanctitate similis, quantum potes. N-am similis simili gaudere solet; dissimilem autem aversari.

31. *Dei aspectus reverendus* Cogita te nunquam esse plane solum, quamvis în loco ab aliis arbitris semoto, quamvis abscondito. Semper eram es coram oculis Dei omnipotentis inevitabilibus; is spectat non solum actiones, sed cogitationes quoque tuas, etiam în densissimis noctis tenebris (vide Psal. CXXXIX). Ideo *pudeat te quidquam agere inhonestum, quum ante oculos agas judicis cuncta cementis* (vide Boethium De consol., fine) Sed Seneca quoque quanquam ethnicus în candem egregie scripsit sententţiam: *Şic certe vivendum est, tanquam în conspectu' vivamus; şic cogitandum, tanquam aliquis în pectus intimum înspicere possit et potest. Quid eram prodest ab homine aliquid esse secretum? Nihil De-o dusum est; interest animis nostris et cogitationibus mediis intervenit* (Epist. LXXXIII). Simile dictum exstat în Epicteti dissertationibus apud Arrianum (lib. I, c. 14).

32. *Viri honesti respectus* Sed etiam virum aliquem honestum ac pia gravitate et authoritate praeditum, quasi praesentem et omnia tua facta spectantem, şi tibi adesse et actionibus tuis interesse cogites, în cuius conspectualiquid secus quam decât agere te pudeat, multum id prodesse poterit, ad vitia cohibenda. Bene ex Epicuri dicto Seneca monet: *Şic fac omnia tanquam species aliquis*; et postea addit: *cujus interventu perdiţi quaque homines vitia supprimerent, dum te ipsum efficis cum coram quo peccare non audeas* (Epist. Xlet XXV).

33. *Societas piorum sectânda*

Societate proborum ac piorum hominum sectare, cum iis crebro conversare; qui te suiş sermonibus atque factis meliorem facere possint, et ad virtutem excitare, atque adjuvare (vide Heb. III, 13; X, 24, 25). Cave tamen diligenter, ne simul cum virtutibus vitia quoque aliqua, viris etiam alias quoque, viris etiam alias bonis interdum adhaerentia, tibi quoque adhaerescant.

34. *Conversaţie improborum vitanda* Contra autem, devita ac fuge conversationem improborum, ne te velut peste contagiosa spirituali peccatorum inficiant atque contaminent (vide Psal. I). *Corrumpunt bonos mores colloquia prava* (I. Cor. XV, 33). Şi tangas picem ab ea inquinaberis.

35. *Occasiones peccati fuge* Occasiones peccatorum, irritamenta malorum, quae passum in hoc mundo în varia actionibus occurunt, diligenter ac studiose cave, ac subterfuge, ne te velut laquei illa queent et capiant, ad tuam perniciem. Caute ambula în via suspecta et lubrica, ne vei împingăs în scandalum aut offendiculum, vei prolabaris. Şi quando autem în ea’s incideris, muni te ipsum et arma animum tuum contra peccati venenum, piis meditationibus ut antidotis. Imo quantum potes fac tibi ex

peccati occasione, virtutis ei oppositaie occasionem. Şi occurat oculis obiectum et occasio voluptatis foedae, în promptu sit temperantia; şi convitium audias, patientia;

et sic de caieteris (vide Epicteti Enchiridium, c. 14). Etiam mala în bonum vertere quantum licet, periti artificis.

36. *Otium vitandum* Otia atque desidiam, ut pulvinar Satanae fugias

Haec sunt iucundi causa cibusque Mali.

Contra autem laboribus honestis turn animum turn corpus exerce, et firma ad patienţiam molestiarum.

Da evacuae menti quo teneatur opus.

Qui nihil boni agit, male agere discit. Ut ager requietus, dum fruges non profert utiles, inutilibus herbis et urendis calametis obducitur.

37\ *Somnus longus divendus*

Somno quoque diuturno abstine

N-am diuturna quies vitiis alimenta ministrat.

38. *Sacra scriptura legenda* Verbum Dei quod est scriptis per viros spiritu divino afflatos consignatum, diligenter, attente et crebro lege ac relege.

Nocturna versate manu, versate diurna.

(Vide Psal. I, vers. 2). In hoc sacro codice velut în coelesti gazophylacio, continentur thesauri spirituales preţiosissimi, utilissimi. Ibi habentur Dei ipsius veri oracola, eius promissa, praecepta, monita, minae, habentur et exempla, recte vei secus factorum descripta. Ibi videmus quid nobis fugiendum sit, quid sequendum. Haec iura atque edicta supremi illius Monarchae, animas convertunt, dant sapienţiam imperitis, oculos mentis illuminant (Psal. XIX, 8, 9). Horum dictamen şi custodiat aliquis, puram reddet viam suam; id est vitam suam ac mores suos mundabit ac emendabit (Psal. CXIX, 9). Haec debent esse consiliarii noştri, exemplo Davidis (ibid., v. 24;

vide et II Tim. III, 15, 16, 17). E sacris litteris propone tibi frequenter catalogum virtutum ibi recensitarum et peccatorum ibidem memoratorum; ac examina tecum, num illas omnes nu te habeas, ab his autem an omnibus liber sis. Sicut autem nil prodest artem medicam nosse, vel etiam pharmaca în pharmacopolio posita intueri, nisi ea tibi adhibeas ad usum; ita S. Scripturae notiţia nil tibi proderit nisi cam deducas ad praxim.

39. *Scriptoresalii utiles legendi*

Postsacraslitteras, legerequasi per diverticulum, expedit, alios etiam libellos, quaedam quasi pharmaca salubria spiritualia proponentes. Sunt ex ethnicis non indigni lectualiqui: ut Cicero *De officiis*, Senecae quaedam, Plutarchi *Moralia*, Epicteti *Enchiridion*, Isocratis *Ad Demonicum admonitio*, etc. Et ex Christianis recentioribus nonnuli: ut Thomas Kempisius *De imitându Christo*, Erasmi *Enchiridium militis Christiani*, *Ethica* Crellii *christiana*, etc.

Conducit christiano instar apis mei e diversis fioribus coiligentis, undique colligere monita sibi profutura. *Omnia probanda ac exploranda*, *quae bona ea tenenda* (I Thess., v. 21).

40. *Gloriae Dei studium* Omnes actiones nostras e o dirigamus, ut Deus qui est noster Dominus supremus ac pater coelestis ex iis habeat gloriam. Ita *splendere debet lux nostra coram hominibus*, *ut vicleant nostra bona opera*, *et glorificent Patrem illum nostrum qui est în coelis* (Math. V, vers. 16; vide etiam Ioh. XV, 8 et I Pet. II, 12). Contra cavendum, ne per nostra malefacta, gloria Dei noştri inter homines detrimento aliquo afficiatur, ne prop ter nos religio quam profitemur apud alienos blasphemetur. (vide I Tim. VI, vers. I; Tit. II, 5; Rom. II, 24).

41. *Proximi ne offendantur* Hominum quoque nobis

proximorum habendis estratio, ne cos pravorum nostrorum factorum exemplis corrumpamus ac deteriorares efficiamus. *Vae homini per quem offendiculum evenit* (Math. XVIII, 7). Imo potius bonis ac honestis actio nibus nostris exemplum eis praebentes, ad boni imitationem cos ducamus, vei ut vulgo dici solet aedificemus.

42. *Multitudo peccantium supernenda* Ne vero nos hoc corrumpat et ad mala patrauda adducat, quod cernamus multos multă passim male agere. *Id nobis praestandum est, ne pecorum ritu sequamur antecedentum gregem, pergentes non qua eundum est, sed qua itur. Nulla res nos maioribus malis implicat, quam quod ad rumorem componimur, optima rati ea quae magno assensu recepta sunt, quorumque exempla nobis multă sunt; nec ad rationem, sed ad similitudinem vivimus*, etc. *Non tam bene cum rebus humanis agitur, ut meliora pluribus plăceant. Quaeramus quid optime factum sit, non quid usitatissimum* (Senec, De vita beata, cap. I, II). *Ne configuremus nos huic século: sed transformemus nos per renovationem mentis nostrae* (Rom. XII, 2).

Dilecte non imitări quod malum est (III Ioh. vers. 11). Tu cura non quidalii faciunt, sed ut officium tuum facias.

43. *A vitio magistrahente, magis te retrahe* Ab e o vitio ad quod magis propensus ac proclivis es, tanto magis ac diligentius te cohibe ac retrahe, quasi fraeno quodam adhibitio. Et în isto conatu, în contrariam aliquatenus partem animum tuum inflecte, ut şic inter duo vitia consistas in medio. Sicut lignum detortum (modice calefac turn) în adversam aliquantum flectitur partem, ut rectum existat.

44. *Carni gratiora cavenda* Suspectum habe id quod carni tuae e terra ortaie, et ad terrena tendenţi, atque carnali appetitui, valde allubescit. Cave tibi ab hoc blando

et insidioso, sub specie amici inamico domestico ac familiari; ne ut olim Heva pomi vetiti specioso aspectu' allecţia, et lipsa de e o edit, et Adamum maritum suum ad edendum seduxit, ita te seducăt cupiditas. Memento a Propheta notatum: *Vafrum esse cor hominis super omnia* (Ier. XVII, 9). Ideo animi tui intentiones accurate explora, ne forte tibi falso boni praetextu imposturam faciat, teque supplantet. *Spiritu actiones carnis mortifica*, *ut vivas* (Roman. VIII, 13). *Honestum ei vile est*, *cui corpus nimis carum est* (Senec, ep. XIV). Cui corpus în sagina, ei animus în magie. Vim tibi ipsi respectu' carnis inferto, atque *corpus tuum* în *servitutem* cum Apostolo *redigito* (I Cor. IX, vers. 27) ut a servitute peccati liberatus, vere liber evadas.

45. *Licita quoque non semper facienda* Etiam ab iis quae non sunt divinis praeceptis scripto tradiţis exprese prohibita, ac ideo videntur licita nec per se mala, tamen şi redoleant peccatum, vei aliquam Mali speciem habeant, abstine (I Thes., v. 22), prasertim şi sunt cum scandalo et offendiculo infirmorum coniuncta. Etsi omnia putentur licita, tamen non omnia conducunt et debet. Christianus liber sub nullius rei potestatem redigi (I Corinth. VI, 12 et X, 23) praecipue şi non omnia ista aedificent. Qui sibi cuncta quae licita videntur indulget ac permittit, is etiam facile sensum ad illicita illis vicina delabetur.

46T *Parva etiam peccata non parvi pendenta*

Ne levipendas illa quoque peccata quae levia ac parva videntur. Solet vulgo dici: *Hoc peccatum est veniale*, *non mortale*. At etiam talia, şi homo în eis habitum contrahat, ac in eo perseveret, m-am Dei accersent, a regno Dei coelesti excludent, et în mortem aeternam praecipitabunt. Non solum în talium catalogo recensetur adulterium, sed etiam scorţatio, imo et lascivia et scurrilitas; non solum homicidia, sed etiam inamiciţiae et

rixa; non solum magnae ebrietates ac violentiae, sed etiam comportationes et comessationes; non solum furtum, sed et avariţia; non solum blasphemia contra Deum, sed etiam convitia contra homines; non solum preluria, sed et mendacia. Vide decreta de his divinitus pronunciata (I Cor. VI, 9, 10; Gal. V, vers. 19, 20, 21; Ephes. V, vers. 3, 4, 5, 6; I Petr. IV, 3; Apoc. XXI, 8). Non tantum grandes undarum fluctus confertim desuper irruentes, sed minutalim per rimas, atque guttatim saepius instillatae et tandem acervatim collectae aquae, n-avem demergere queunt. E parvis scintillis, nisi extinguantur, ingens exsurgit et gliscit incendium, atque aedes exurit et în cineres redigit.

Nemo repente fuit turpissimus sed per gradus. Non modo îi qui sunt omnino ac penitus pessimi, et omnium sceleratissimi, verum etiam minus quam par est boni, abilla nova coelesti Ierosolyma, în quam nihil quod sit inquinatum aut faciens abominationem, intrabit (Apoc. XXI, ult.) excludentur.

47. *Ad supremum gradum virtutis tende* Ne acquiescas et contentus sis, şi aliquem vei imum virtutis gradum attigeris, sed tende perpetuo adhuc ad superioarem et ad supremum, ut ad cum quantum fieri potest ascendas et optatum atque optimum contingas fastigium, ac pervenias ad perfectionem. E out tendamus divina nos exhortantur oracola (Mat. V, ult; Col. I, 28; IV, 12). Pulchrum est ad prima tendentem, vei în secundis, aut tertiis, şi non datur ultra, consistere. Sed şi ad prima non serio ac enixe tendas, forsan nec în secundis aut etiam tertiis consistes. Non est bonitas pessimis esse meliorem. Considera quaenam ad veram requirantur perfectionem.

Ad metam currens ne in medio cursu subsiste. Quando non agis pro virili quantum potes, De-o qui quantum possis optime novit, reddes rationem.

48. *Porta lata cavenda, îngusta intrânda* în omnibus vitae tuae actibus cogita, cavendum esse tibi latam portam ac spatiosam viam (nempe vivendi modum licenţiosum, carnalibus hominibus allubescentem), quam viam mulţi insistunt, sed ea abducit ad exitium. Contra ingrediendum esse per îngustam portam et strictam viam quae ducit ad illam vitam (nempe aeternam) etsi pauci sunt qui cam înveniant (pauciores qui inventam ingredientur, paucissimi qui în ea ad exitum usque perseverent, Matth. VII, 13, 14). Subinde tecum reputa: Estne haec îngusta via quae ego vado? Annon potius est lata? Specta quo tandem te sit pierductura.

49. *Quotidie profice* Quotidie conare în via virtutis progredi, et ulterius semper procedere. Şi hodie sis probus ac bonus, cura ut cras sis probior et melior. Qui hic non subinde procedit ac proficit, is facile retrocedit, ac deficit. Nemo profectum suum ibi învenit ubi reliquit.

Non aliter quam qui adverse vix flumine lembum Remigiit subigit: *şi bracchia forte remisit, Atque illum în praeceps prono* răpit *alveus amni*.

50. *Ne sis hipocrita*.

Ne velis în speciem tantum, externe, quasi ostentationis causa, ut ab hominibus approberis, aliquid honesti agere: sed cura ut internum virtutis ac pietatis non fucataie hypocriticae, sed sincerae, habitum nu te habeas. *Esse bonus magis velis, quam videri*, quo elogio Catonem ornat Sallustius.

51. *Ne specta quae retro sunt*

Ne respice retro, quousque i-am in hoc stadio spirituali processeris; sed specta porro ulterius, quousque tibi sit adhuc ad metam a Christo brabeute designatam procedendum, propter brabium coeleste obţinendum. Şic agebat Apostolus

W
m

Paulus, ea quae a tergo crant obliviscens, ad ea vero quae a frofite supererant enitens (Phil. II, 14).

52. *În bono persevera* Bono proposito quod semel susceperis, adhaereto firmiter, constanter, ac perseverenter. Ne postquam turrim struere coeperis, non perficias, sed desistas (I/Uc. XIV, 29, 30). Ne ubi aratro manum admoveris, ad ea quae retro sita sunt (în mundo a te relicta) respiciens, revertaris (Iuc. IX, 62). Ita curramus, în cursum perficiamus, et sectamur assequamur. Ne nobis merito dici queat: *Currebatis pulchre*; *quis vos inhibuit*? (Gal. V, 7). Attendamus *ne perdamus quod operaţi sumus*; *sed ut mercedem plenam recipiamus* (II Ioh. 8).

Qui perseveraverit ad finem is demum salvum fuit (Matth. X, 22; vide et Heb. X, 36).

53. *Occasiones bonorum operum captanda* Occasionem virtutis exercendae ac bonorum operum efficiendorum, non solum oblatam tibi amplectere, sed etiam ultro quaere et studiose capta, ne elabatur ac praete cat; ac ubi cam consequutus fueris, arripe ea que utere.

54. *Initio peccati absistendum* Cogitationes improbas incipientes, mox ut herbas malas exorientes evelle în herbis, antequam radicentur et excrescant, ac fructum proferant perniciosum.

Opprime dum nova sunt subiti mala semina morbi. Principiis obsta; *sero medicina paratur Dum malus per longas învăluere moras*.

Statim a malo averte cogitationem, et ad bonum converte. Peccato ut inamico ad te ingredienti, în introitu ipso occurre, et intrare cum prohibe.

55. *În hac vita ut miliţia sis cautus* Vita nostra in hoc mundo est quasi miliţia, quod Iobus dixit (c. VII, I).

Habemus hic hostes diverses, qui nos suiş armis oppugnant, et a pietate avertere conantur. Ut sunt huius mundi, turn res diversae, obiecta cupiditatum, turn personae tentantes, turn lipsa cafo nostra propria, cum suiş inordinatis concupiscentiis; quae cuncta possunt per peccatum nostram machinari perniciem.

Potes hoc sub casu ducere somnos? *Nec quae circumstent te deinde pericula cernis*?

Ne sis ergo securus ac negligéns miles, în tam praesenti periculo, sed perpetuo cautus, vigilans, omnia quaquaversum circumspiciens contra omnia bene armatus ac munitus. Non obţinebis victoriam, nisi strenue certaveris.

Amat victoria curam.

Peccavit et Angelus în caelo, et Adamus în Paradiso, et David în charitate Dei, et Salomon în sapientia magna, et Iudas Iscariotes în schola atque contubernic ac societate ipsius Iesu Christi.

56. *Diaboli technae cavendae* Praecipuus hoştis noster ac dux hoştium caieterorum, est Satanas seu cacodaemon, spiritus ille De-o rebellis, valde potens, et magnopere vafer atque astutus veterator, plenus technarum et machinationum în perniciem hominum intentarum. Ita versutus ac versipellis, ut în variassese formas instar Protei aut Vertumini convertat, ad decipiendum ac nocendum; aliquando ut vulpes blanditur, aliquando autem ut leos faevus rugiens obambulat quaerens quem devoret (I Pet. v. 8). Ausus est tentare ipsum Dominum Iesum idque non una vice, nec uno modo. Et Apostolos eius appetiit, ut cos velut cribro agitatos executeret (Duc. XXII, 31) et excussit ad tempus a constanti fiducia: etiam Petrum adduxit ad Domini abnegationem. Et quasi venator peritus, ubique tendens

retia, et laqueos, ac escas et illicia peccatorum spargens, ad incautos capiendos. Est velut strategus exercitatissimus, variis utens strategematis, ad diverses homines diver-şi mode oppugnandos. Etiam bonae ac piae intentionis specie abutitur ad homines a verae pietatis tramite avertendos, quippe qui se etiam în Angelum lucis transfigurat aliquando (II Cor. XI, 14). Quod egregie ostendit Iacobus Acontius

36* 453

libro de Satanae strategematis. Igitur contra talem hostem spiritualem armemus nos illa spirituali panoplia, quam e coelesti armamentario desumtam, exhibet nobis ille christiane militiae tribunus e praecipuis unus (Kphes. VI, 13 et seqq.).

57. *Mors Christi meditanda*

Crucis Iesu Christi Filii Dei Servatoris noştri, ac mortis eius cruentae frequens meditaţio; animis non improbis multum prodesse potest ad crucifigendam propria în carnem et cupiditates malas morte afficiendas. Quoniam Dominusiste noster, i-am tunc designatus Rex coeli atque terrae, tamen talia susţinuit tormenta, ac mortem tam diram, non solum dolorosam, sed et ignominiosam, insons toleravit, idque noştri causa ex magno erga nos fontes amore, ut nos sanguinis sui impensa ac tali morte sua, a peccato ac peccati reatu et poena, morte nempe secunda liberaret: nonne convenit ut nos şic ab e o tanquam redemti e gravi servitute, ei vicissim amorem nostrum testantes quod maxime sit praecepta eius observândo (Ioh. XIV, 21) abstineamus a peccatis, ac pietăţi studeamus, peccatis moriamur, iustitiae vero vivamus? Quum inter caieteras causas, propter hanc ille sanguinem suum pro nobis profunderit (I Petr. II, 24; IV. 1, 2; Tit. II, 14; Heb. IX, 14) et quum sub hac demum

conditione *sanguis Iesu Christi purget nos ab omni peccato*, *şi în luce ambulemus* (I Ioh. I, 7).

58. *Christiani nomen pe sine re sit* Ipsa christiani, hoc est Christi discipuli et sectatoris appelatio ac professio, monere unumquemque nostrum debet, ne frustra hoc nomen sine re geramus. Ne sub nomine christianorum vitam ducamus ethnicorum (I Pet. IV, 4). Qui eram ita vivunt, îi etsi Christum vocitent suum Dominum, tamen ab e o non agnoscentur pro suiş, ob idipsum quia sunt operării iniquitatis (Math. VII, 21, 23; Duc. VI, 46); *sicut filii lucis în luce ambuumus* (Eph. V, 8).

59. *Digne vocatione tua vive* Reputa tecum subinde, vivendum esse digne vocatione ista qua nos Deus per Christum ad se vocavit (Eph. IV, 1; Thess. II, vers. 12). Examina igitur te ipsum an tu digne hac vocatione vivas: quum Deus te vocarit non ad impuritatem, sed ad sanctificationem (I Thess. IV, 7).

60. *Humilitas servanda* Aversare superbiam, ac sublimem de te ac virtute tua opinionem, etiamsi quid boni e gratia Dei nactus sis, ne animo ideo intumescas et efferaris, sed modeste de te sentias, ac submisse te geras. Superbia eram atque arrogantia (praeter alia quae affert mala) profectum în virtute sufflaminat, et sublimem gradum impedit; ad quem aliqui pervenissent nisi se i-am pervenisse putassent. Contra vero animi demissio quae vulgo humilitas solet nuncupari) quum sit în virtutum turri alte aedificânda, requisitum profunde demissum firmum fundamentum, multum juvat ad caieteras partes rite superaedificândas. Absque hoc fundamento posito etiamsi quid exstructum esse videatur non erit stabile, sed facile vacillans ruet et colabettur (vide Rom. XII, 16; I Pet. V, 5).

166 61. *Reprehensiones suspiciendae* Quum te quispiam officii lui admonet, vel etiam ob peccatum a te

commissum merito reprehendit, non modo ne ei succenseas, aut animo te offenso esse ob lucera tua tacta ostendas; sed etiam grato id animo suspicias, ut medelam

166 animae tuae, sanitatem afferentem per quoddam unguentum salubre, etsi non sine quadam corrosione.

166 62. *Peccatum non excusandum* Peccatum a te pătratum, şi aliis accusantibus conscientia tua attestetur, ne excusa, nec deferde, vei extenua; sed con

166 litere, et execute, ac curae habeto ne iterum de codem sis monendus.

167 *Pete admonitionem de delictu* Pete ab amicis fidis, piis, ut actiones tuas vigilibus oculis intueantur; et quicquid în eis a recta via devians et exorbitans conspexerint, ne dissimulent, sed sincere incident; ut mendas ostensas emendes. Apelles pictor celebris, fiertur solitus effigies a se depictas ante domum exponere, e o consilio, ut post tabulam ipse latens, şi quid a praetereuntibus non immerito reprehensum observasset, id corrigeret.

64. *Confitere peccata* Imo etiam ab aliis non animaţiversos defectus tuos aut culpas cum quibus lucraris, ipse amicis bonis confitere candide, ut medicis morbum curăturis, corumque pro te preces ad Deum exposce (vide fac, v. 16).

— 65. *Inamicorum vituperationes, în bonum tibi verte* Quinetiam şi ab inamicis tua quaepiam facta verbis vellicentur et vituperentur, ac tibi exprobrentur, quamvis isti id maligno faciant animo, tamen tu şi în hac exprobratione veri quidpiam inesse senseris, i. d ne superne ac negligé, sed corrige. Ita etiam ex malo quod tibi nocere conatur, aliquid

— Boni capies: id est ex inamico, percipies utilitatem. Quod egregie monuit Plutarchus libello singulari.

— *Adulatores cave* Ab adulatoribus prudenter tibi cave; qui laudant etiam non laudanda, et excusant accusanda, et ulcera corum quibus abblandiuntur încurata tegunt. Ne te-a talibus decipi sinas.

Ne te velut utrem vanis influent sermonibus. N-am et isti plerumque alind ore promunt, alind autem corde premunt.

67. *Ne propter homines facias malum* Cave ne aliorum hominum voluntaţi, şi a virtute discrepet, tua facta accommodes, propter metum offensionis, aut propter pudorem vitiosum; qui interdum non minus quam imprudentia virtuţi adversatur. De quo habetur volumen Plutarchi.

68. *Mane propone agenda bona, cavenda mala* Quotidie mane aggressurus agenda, meditare quomodo te în actionibus tuis gerere debeas. Propone animo ac destina, ut declines a malo, et facias bonum, secundum praecepta Dei et Christi (vide Psal. XXXIV, 15; XXXVI, 27; Amos.

V, 15; Rom. XII, 9). Idque bonum propositum ac decretum, deduc ad exequutionem.

69. *Examen factorum vespertinum*

Saepe, imo singuris diebus finito die, ante quam somnum capias, chei transactae acta singula, velut per indicem seu catalogum revoluta, in memoriam revocata, receş ffe Centul a nota, atque iusto trutinae examing expende et diitidica, secundum conscienţiam, ad praeceptorum divinorum amussim applicatam.

Num quid deliqui? *quid gestum în tempore, quid non*? *Cur isti facto decus abfuit, aut ratio illi*? *Quid mihi neglectum*? *cur haec sententia sedit*? *Quam melius mutasse fuit. Quid volui qud nolle bonum forêt*? *utile honesto Cur malus antetuli*? *num dicto aut denique vultu*

Perstrictus quisquam? etc.

videatur Ausonius (Eidyllio XVI, De viro bono).

Tale examen olim Pythagoras philosophus, suiş ut id exercerent mandabat discipulis. In hoc porro tui examine ac tuorum factorum iudicatione, ne facile velis agere tanquam avocatum, et reatus tui patronum, defendendo causam quamquam iniustam, excusando aut elevando crimina; sed potius saepius age accusatorem tui ipsius, et acrem ac severum iudicem. Ne tibi ipsi parce aut ignosce: potius delicta agnosce, ac vituperanda vitupera. Pudeat te apud te ipsum, quod nondum talis sis qualem te esse oportet: age delicti poenitenţiam, sinceram ac efficacem, ita ut caveas ne iterum admittas aliquid ciusmodi, cuius te în sequenti examine pudeat ac poieniteat. Quodsi quippiam recte per te factum occurrerit, gratiis De-o actis, gaude, et temet ad alia similia posthac facienda exstimula.

70. *Post lapsum sis cautior* Etiam lipsa delicta tua ac lapsus tuos, verte tibi ipsi în occasionem vitandorum talium lapsuum, ut postquam e lapsu surrexeris, e o cautius posthac în hac via incedas, ne ad idem saxum cursus pedem offendas et allidas. Turpe namque est post poenitenţiam testatam, iterum perpetrare poienitenda. Cave ne tibi iure possint applicari illae paroemiae: *Canis reversus est ad sui ipsius vomitum* et *Sus lota, ad volutabrum coeni* (Prov. XXVI, 11; II Petri II ult.).

71. *Signa profectus tui specta*

Proderit quoque signa quaedam et indicia tuorum în virtutis itinere progressum, vel etiam regressum notare atque observare: rium et quaterius processeris, an retrocesseris, ut ex praeteritorum et praesentium inter se collatione, ipsetemet cognoscas atque explores et ad ulterioarem profectum etiam înde sumas incitamenta. Qua de re etiam exstat egregium Plutarchi opusculum. Şic

solent homines ad rem attenti, saepe între sui census ac suorum proventuum rationes, ut percipiant, quantum per aliquod tempus lucri an damni vei detrimenti accepterint.

72. *Pro peccato muleta spontanea* Pro peccato quolibet, quamvis veniali, commisso, ipse tibi muletam aliquam, et quasi poenam quam luas, statuito et irrogato: vei corporis quandam affictionem; vei delectationis alias licitaie, carni grataie, subductionem; vei a strato et cubatu molliore abstinenţiam, vei lucri alicuius comissionem, aut quasi damni ultronei susceptionem, ut şic per expensam aliquam nummorum honestam, vei tanquam iacturam, delictum tuum velut expies. Idque e o fine, ut te peccasse tanto magis memoria teneas et tanto magis atque accuratius în posterum peccare caveas.

73. *Care câştiganda per abstinenţiam* A cibis et potibus qui tibi suaviter sapiunt, praesertim lautioribus ac delicatioribus, cupediis, gulae irritamentis, etiam şi tibi vei gratis offerantur, interdum et a condimentis ciborum, temet, absque tamen superstitione, cohibe; idque turn, ut etiam hoc modo pro peccato quopiam transacto, preferas quandam quasi câştigationem; turn, ut în futurum carnales tuas cupiditates luxuriantes coerceas, ac velut feras feroces subducto alimento domes, ne lasciviant, vei ferociant. Imo eo ipso fine ieiunandum est quandoque, ita ut per totum diem ab omni cibo ac potu abstineas, praesertim în actate iuvenili. Sed etiam absque ieiunio abstinendum est a deliciis, ne carnem nostram indulgenter ac delicate tractându, curam eius habeamus, ad fovendas ipsius cupiditates;

quod prohibet Apostolus (Rom. XIII, ult.) imo ut fomites peccatis subtrahamus.

74. *Laudes hominum ne temere admite*

Quando ab aliquo, vei a pluribus aliquibus laudaris,

tanquam insignibus praeditus virtutibus, et i-am multum

În eis progressus; ne faciie credas, quasi i-am sis talis, sed conscienţiam tuam penitus introspice, cui magis quam aliis notus esse debes, et vide an ista id attestetur:

*Quum te quis lăudat, iudex tuus esse memento Plus aliis de*te, *quam tu tibi credere noli*.

Insuper scito, penitus cor tuum penetrari atque perlustrări ab oculis Dei cuncta cementibus. Qui *Deus est maior ac potenţior corde nostro, et scit omnia* (I Iohan. III, 20).

75. *Piis te vituperantibus crede* Quando vero aliquis homo pius, te existimat mereri vituperium, ac mores tuos improbat et reprehendit, noli plus tibi credere quam illi; quum te amor tui ipsius a natura insitus, facile decipere queat. Şi reprehendi non vis, ne facito reprehendenda.

76. *Fama bona non negligénda* Quanquam non propter famam et gloriam apud homines obţinendam, virtus sit colenda; tamen bona fama seu bonum nomen apud bonos, non debet negligi, etsi non quaerendum ut lauderis, veruntamen ut lauderis, veruntamen danda est opera, ut ea agas quae merito laudentur. N-am et Apostolus id monuit: *Quaecumque bonaefamae, şi quae laus, haec cogitat, haec agite* (Philip. IV, 8, 9). Ea vero est ad veram gloriam atque laudem via recta et compendiaria, ut *qualis haberi velis, talis sis*, quod Socrates sapienter monebat. Ut corpus în luce ambulanţis umbra comitatur, şic virtutem gloria sequitur. Ne ita temere cogites et loquaris. Nil cum hominum de me existimationem ac sermones, sentiant et dicant ut libet. Quid şi non sine causa a te data id fiat? Id tibi nocere potest. Attamen cursus non est ita agendum quemadmodum agere solent nonnulli, ut cavendo labefactionem famae suae apud

homines, etsi non bonos, faciant quaedam contra Dei mandata, et contra propria în conscienţiam. Tu şi nequeas simul divinae voluntari, et humanae de te existimationi morem gerere, illud potius quam hoc elige, apud Deum magis quam apud homines gloriam quaere (vide

Ioh. V, 44; XII, 43). Conscientiae satisfiat, fama sequatur vei mala, dummodo tu bene merearis. Aequissimo animo, ad honestum consilium, per medium infamiam tendani.

Nemo magis virtuţi devotus, quam qui boni viri famam perdidit, ne conscienţiam pierderet (Sen., ep. IXXXI).

77. *E verbis bonis fiant opera bona* Sed haec omnia et alia talia, frustra a nobis dicuntur, frustra ab aliis etiam cognoscuntur et vera esse agnoscuntur, nisi ad praxim et actionem opere ipso deducantur. Şi quid boni scimus, id bonis operibus ostendamus, ut quae fuerunt verba, i-am sunt opera. Huc potest applicari illud Iacobi Apostoli dictum: *Quis sapiens et scientia praeditus est inter vos*? *demonstret ex bona conversatione opera sua* (Iac. III, 13). *N-am et oves non foehnum afferunt opilionibus, ac ostendunt quantum comederint; sed pastu inter se concocto*, extra*ferunt lanam et lac. Et tu igitur, ne verbis ostenda imperitis, sed opera quae verborum concoetionem sequuntur* (Bpict. Enchirid.

c. I/XIX). Non qui novit praecepta, sed qui ea facit, is demum evadet beatus (vide Ioh. XIII, 17 et fac. I, 25).

STOICORUM PRAECEPTA X

— Deum et naturam sequere, vei eis subiectus este.

— Fac unicuique bene, quantum potes et nemini noceas.

— Ita te gere erga alium, sicut velles ut alius erga ce se gerat.

— Tolera omnem iniuriam quae tibi fit cum patientia.

— Omnia adversa boni consule quae extra culpam tuam eveniunt.

— Utere bonis et rebus quae tibi hic în terra dantur, quasi commodato tantum datis et discede ab illis libens, quando cursus a De-o reposcentur.

— Colloca tuam summam felicitatem în animo tranquillo, qui non sit tibi conscius Mali.

— Este potius sapiens în operibus quam în verbis.

— Cogita semper de morte, sed cam ne metuas.

— Acquiescas et contentus sis divina ordinatione, cogitans cam esse iustissimam, sapientissimam et nobis utilissimam, etsi nobis appareat saepe durissima.

MONITUM CUJUSDAM ANONYMI

Fide De-o, diffide tibi; fac propria; castas Funde preces; paucis utere; magna fuge; Multă audi, clic pauca; tace abdita; disce minori Parcere; maiori cedere; ferre parem; Tolle moras; mirare nihil; contemne superbos; Fer mala; disce De-o vivere; disce mori.

COMENTARII, VARIANTE

COMENTARII

1. *Dlwăn*, cuvânt de origine persană, intrat, prin arabă şi turcă, în limbile europene (rom. *divan*, fr. *divan* şi *douane* = „vamă”, it. *divona* etc.). Primul sens a fost acela de „condică”, în care erau înscrise în epoca omeiazilor numele celor care beneficiau de redevenţe plătite din vistieria publică. Sub abasizi, termenul înseamnă „departament” sau „serviciu public” (ex.: *diwăn al-barid* = „serviciul poştei”). În administraţia otomană, de unde cuvântul intră în limba română

(*li.* Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbii şi* culturii *române*, II, Buc, 1900, p. 159 – 160), este numit *divan* un consiliu de demnitari sau ofiţeri superiori

prezidat de sultan, apoi întreg aparatul serviciilor administrative centrale. În literatura arabă, *diwăn* desemna antologiile de poeme formând o unitate prin autor sau temă şi a servit ca titlu pentru numeroase opere din literaturile orientale şi europene cuprinzând culegeri de versuri sau povestiri (sec. VIII – IX: Abu Nuwas, Abu'l-Atahya; sec. X: al-Muttanabi; sec. XIV: Hafiz; cf. şi *West-Sstlicher Divan* al lui Goethe sau *Divanul persian* al lui M. Sadoveanu). Cantemir adoptă un titlu literar similar operelor orientale citate, dar sensul acestui titlu nu este numai de „antologie" (cf. *un de floricele cules şi legat mănunckiaş*, din *Cartea de închinăciune*), ci şi de „judecată", sens redat şi de versiunea greacă (Κριτήριον).

2. *Ioan* este în cazul lui Dimitrie, ca şi mai jos, pentru Antioh, forma completă a titlului princiar desemnând atributul teocratic (*Io* de la Ιωάννης = alesul Domnului), adoptat de domnii români în secolul al XIV-lea. Titlul era păstrat şi de foştii domnitori (cazul lui Cantemir, care domnise în 1693); a se vedea Emil Vârtosu, *Titulatura Domnilor şi asocierea la domnie în Ţara Românească şi Moldova (până în secolul al XVI-lea)*, Buc, 1960, p. 98 – 99. *Constantin* era numele tatălui autorului (domn al Moldovei între 1685 – 1693). Pentru titlul de *voievod* a se vedea *ibid* –, p. 105 şi urm. Acest titlu avea pentru Dimitrie o semnificaţie personală, *domn* al Moldovei fiind la această dată fratele său (menţionat ca *oblăduitoriu* pe foaia de titlu a cărţii).

168 De remarcat deosebirea dintre titlul românesc şi cel grecesc în ce priveşte geneza cărţii. *Întâiu izvodit şi de iznoavă din „Vechiul şi Noul Testament"... alcătuit* se înţelege „mai întâi compus (sau tradus), apoi prelucrat (adaos, comentat) cu ajutorul *Bibliei*". Cele trei sensuri ale lui *a izvodi* în secolul al XVII-lea erau „a compune", „a

traduce”, „a copia” (*Dicţionarul limbii române*, t. II, Buc, 1934, 5.1).), în sensul de „a născoci” Cantemir îl foloseşte în *Hronic* (ed. Gr. Tocilescu, Buc, 1901, p. 110). Prin *de iznoavă* Cantemir traduce însă lat. *perfectus* (ei. I.B. Van Helmont, *Physices universalis doctrina*, în Ed. Acad. Rom., vol. VI, p. 478 – 479: *atque perfecta fuisse* = „de iznoavă plăsmuite”). Textul grec omite menţiunea *întâiu izvodit*. Specificarea *Bibliei* pare a indica un efort ce i s-a părut autorului vrednic de trecut pe foaia de titlu.

169 Repetarea beneficiarilor cărţii (neamul moldovenesc) şi în titlul grecesc poate fi o traducere mecanică (era mai firească menţionarea „tuturor creştinilor”, ca în alte cărţi greceşti contemporane), dar şi o subliniere că versiunea grecească este destinată tot moldovenilor (în acest caz, cărturarilor care cunoşteau această limbă de cultură). De observat că versiunea grecească nu e nicăieri justificată în carte, iar predosloviile nu au decât text românesc

170 Domn al Moldovei între anii 1695 – 1700 şi 1705 – 1707, frate mai mare al lui Dimitrie Cantemir. *Divanul* este a doua carte tipărită în anii săi de domnie (prima: *învăţătură sântă*, Iaşi, 1697).

171 Post egumen al Putnei şi urmaş al mitropolitului Dosoftei, Sava păstoreşte între 1687 şi 1700 – 1701 (v. N. Iorga, *Istoria Bisericii româneşti*, ed. a 2-a, vol. II, Buc, 1932, p. 73 – 81). Nu se cunosc fapte de cultură deosebite care să-i fie atribuite. Măsuri de îndreptare a vieţii mănăstireşti îi sunt poruncite prin actul din 30 iulie 7208 (1700) de către Antioh Cantemir (publicat de C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei*, Buc, 1888, p. 10).

172 Cumnat cu Dimitrie Cantemir prin căsătoria cu Ruxandra, sora cărturarului moldovean. Cunoscut ca om cultivat, semnează predoslovia *învăţăturii santé*, Iaşi, 1697

(vezi textul şi la I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibliografia românească veche*, t. I, Buc, 1903, p. 344 – 347), în care citează pe Augustin şi Grigore cel Mare şi îndeamnă pe

Antioh-vodă să tipărească „şi alte cărţi… pentru folosul limbii niamului nostru". Apare în *Istoria ieroglifică* sub chipul Lupului, ca unul din boierii cu rol politic deosebit de important în domnia lui Antiohvodă. Sub îngrijirea lui apar cele două cărţi tipărite în timpul acestuia (*învăţătura* în 1697 şi *Divanul* în 1698). Nu se poate admite însă ipoteza lui Drag Demetrescu (*Hatmanul Lupu Bogdan şi Ieremia Kakavela*, în *Bis. ori. rom.*, 33 [1909], p. 394), că Bogdan, iar nu Cacavela ar fi traducătorul *învăţăturii santé* (ei. şi Dan Bădărău, op. cit., p. 54, ŋ. 3). După relatarea lui Neculce (*Letopiseţul Ţării Moldovii*, ed. Iorgu Iordan, Buc., 1955, p. 237), „la moartea lui multă jele au avut Antohi-vodă şi toată boierimea şi ţara, de boier moldovan, cap întreg şi cunoscător la giudeţe şi vrednic la toate trebile, cu-nţelepciune. Care tuturor le-u părut rău de păgubirea ce-au păgubit ţara".

8. Tipografia din Iaşi era aceea domnească, în care cu un an înainte apăruse *învăţătura*. După o întrerupere de peste două decenii (după *Carte românească de învăţătură de la pravilele împărăteşti*, 1646), tânăra tipografie ieşeană, creată la Mănăstirea Trei Ierarhi de către Vasile Lupu în 1642 (când apare *Decretul patriarhului Partenie*, în limba greacă), îşi reluase seria tipăriturilor în 1679 sub impulsul mitropolitului Dosoftei, apoi sub conducerea cunoscutului tipograf Mitrofan, viitorul episcop al Buzăului. Reluarea tiparului grecesc în Iaşi e relatată astfel de Dosoftei, patriarhul Ierusalimului: „Iar în 1680, fiind la Iaşi şi văzând pe moldoveni că au tipografie, iar grecii nu, ne frigea la inimă. Dar Dumnezeu, începătorul şi săvârşitorul celor bune, ne aduce pe un ieromonah român

numit Mitrofan, noi îi dăm şaizeci de groşi şi ne alcătuieşte o tiparniţă nouă [la Cetăţuia, n.n.], îi dăm cheltuielile şi hârtia şi îi trimitem cartea lui Nectarie *împotriva primatului papei* şi, contrar aşteptării noastre, se tipăreşte. De aceea am şi împărţit-o tuturor în dar. Ni s-a părut plăcut lucrul, de aceea, aflându-ne în 1683 la Adrianopol, am trimis hârtie la Iaşi şi am dat la tipar şi cartea lui Simeon al Tesalonicului, scriind scrisori şi lui Ducavoevod" (*Istoria patriarhilor Ierusalimului*, Buc, 1715, p. 1236;

V. şi B· Legrand, *Bibliographie hellénique du XVIIE siécle*, t. II, Paris, 1894, p. 402). În afara celor două lucrări menţionate, apărute în 1682 şi 1683, tot la Iaşi, se mai tipăresc cărţi greceşti în 1685, 1694 şi 1698

(v. I. Bianuşi N. Hodoş, op. cit., p. 277, 337 şi urm., 369), apoi *Divanul*.

9. Data de pe foaia de titlu este de obicei aceea a încheierii tiparului lase vedea cazul exemplificativ al *Bibliei*, Buc, 1688, şi discuţia din articolul nostru *Semnificaţia politică a unui act de cultură feudală*, *Studii*, 16 [1963], p. 659 – 660 şi 663). O dificultate întâmpinăm însă

37 – Dimitrie Cantemir – Divanul din confruntarea acestor date cu alta din Cartea I, cap. 1 (cf. mai jos nota 33). Pentru data începerii tiparului, trimitem la *Studiul introductiv* (p. IvXXVI şi urm). De adăugat că până în martie 1698 Dionisie monahul, ca şi Ieremia Cacavela fuseseră ocupaţi cu tipărirea *Tomului dragostei asupra latinilor*, apărut tot la Iaşi la acea dată (v. I. Bianu şi N. Hodoş, op. cit., p. 369; cronologic, descrierea acestei cărţi trebuie plasată deci în op. cit. Înaintea *Divanului*). Dacă manuscrisul a ajuns la Iaşi în iunie 1698, timpul folosit pentru tipar este scurt (două luni), dar nu trebuie uitat că o carte de peste 400 pagini numai greceşti (opera lui

Simeon al Tesalonicului) putuse fi imprimată în câteva luni ale anului 1683 (până în octombrie). Indicarea zilei (30 august, ajunul sfârşitului anului în cronologia vremii) pare a vădi intenţia de a data neapărat cartea 1698 (în concepţia editorială modernă ea ar fi fost pusă între realizările anului următor, pentru a-i asigura noutatea).

10. Athanasie Ieromonahul nu mai apare ca tipograf al altor cărţi decât *Divanul*. Dionisie monahul lucrase în acelaşi an *Tomul dragostei*

(v. *supra*), al cărui corector, Cacavela, lasă culegătorului răspunderea erorilor menţionând la sfârşit: „Iar dacă mai sunt greşeli la unele litere sau cuvinte, aceasta s-a întâmplat pentru că halcograful (se culegătorul, poate Dionisie) era de altă limbă şi nu ştia carte grecească”.

— (I. Bianu şi N. Hodoş, op. cit., p. 369). Un Dionisie ieromonahul tipograful mai întâlnim peste două decenii în Ţara Românească (op. cit.

— T. II, Buc, 1910, p. 3 şi t. IV, Buc, 1936, p. 43), răposat în 1720. De observat că după *Divanul* nu mai apar cărţi la Iaşi până în 1714, în timp ce în Ţara Românească, prin Antim Ivireanu, tiparul se găseşte în plin avânt.

11. Aceste două versuri se referă la herb (slăvit pretutindeni) şi la cel pe care-l prezintă (domnul Antioh). O emblemă similară în *învăţătura sântă* din 1697 (reprodusă la I. Bianu şi N. Hodoş, op. cit., t. I, p. 345), însoţită de câteva versuri mai puţin reuşite. *Copia* emblemei din *Divanul*, în *Sinopsis*, Iaşi, 1714 (op. cit., p. 494). Reprezentarea capului de bour cu dublă coroană, abandonată de Antioh în *Divanul*, fusese introdusă în cărţile moldoveneşti de la primele tipărituri de Vasile Lupu (*Cazania*, 1643, şi *Pravilele*, 1646, v. I. Bianu şi N. Hodoş, op. cit., t. I, p. 138 şi 157).

12. Autorul reuşitelor versuri dedicatorii e greu de stabilit. Elminând pe Dimitrie Cantemir (care lipsea din Iaşi) şi pe Cacavela (grec), ar rămâne ca autor probabil îngrijitorul cărţii, hatmanul I, upu Bogdan. Versurile par a fi compuse la Iaşi; ele au aceeaşi factură cu Cele de la stemă, iar stema e gravată în Moldovă. Se simte în versificaţie influenţa *Psaltirii* lui Dosoftei (de comparat cu *Ps*. 17, 23, 25, 26, 36, 37, 38 etc, ed. I. Bianu, Buc, 1887, p. 49 şi urm., toate în versuri în „perechi şase").

13. Bpistola dedicatorie prin care Dimitrie caută să câştige bunăvoinţa fratelui său în vederea publicării cărţii pune într-o lumină nereală relaţiile existente la acea dată între fraţii Cantemir. După domnia de doi ani (1693 – 1695) a lui Constantin Duca, firească era revenirea la tron a lui Dimitrie, ce fusese uzurpat de Duca. Dar printr-un aranjament consimţit, se pare, de Dimitrie, domnia este luată de Antioh, cu care relaţiile se vor înăspri mereu, datorită, între altele, acaparării de către domn a succesiunii imobiliare părinteşti din Fălciu. Aluzii la aceste relaţii se găsesc în *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago* (v. traducerea lui N. Docusteanu sub titlul *Metafizica*, Buc, 1928, p. 18 – 19) şi în felul cum îl prezintă Dimitrie pe Antioh în *Istoria ieroglifică* (ed. P.P. Panaitescu – I. Verdeş, vol. II, Buc, 1965, p. 136). Între „elefantul gros la fire" (Antioh) şi „inorog" (învăţatul său frate) nu puteau fi însă nici afinităţi intelectuale, Antioh fiind cunoscut şi de contemporani ca om „nu pré cărturar, numai nu era prostu" (I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. cit., p. 203). Dintr-o eroare a traducătorului în franceză, în articolul lui Ştefan Pasca, *Des copies du „Divan"* de *Démétre Cantemir en Transylvanie,* în *Academie Roumaine. Langue et littérature. Bulletin de la Section littéraire,* 2 (1943), 1 – 2, p. 116 – 124, se menţionează că

Di*vanul a*r cuprinde şi o Ca*rte d*e *r*u*găciuni (*Li*vre d*e *p*r*ieres);* este vorba de Ca*rtea d*e *î*n*chinăciune (*epistola dedicatorie).

14. Cantemir reproduce teoria astronomică străveche (împărtăşită de presocratici, cu antecedente la babilonieni), după care cerul înstelat efectuează o mişcare diurnă de rotaţie, de la răsărit la apus, în jurul pământului, mişcare a cărei axă trece prin două stele imobile, polul arctic şi cel antarctic. Axa lumii este identică în această teorie cu aceea a pământului, iar mijlocul ei este chiar centrul pământului (de aceea arată autorul că între cele două stele se află sfera pământului). Versiunea românească nu dispune însă de termeni adecvaţi, şi pe alocuri nu redă exact sensul. Astfel, *neclătitoare şi nemutătoare* înseamnă, de fapt, „care *nu se* mişcă şi *nu pot fi* mişcate” (am redat termenii prin „imobile şi fixe”); *a sferei pământului groasă grosime* este, în greceşte, *marea grosime a sferei celei dinspre pământ*, referire tot la teoria cosmologică antică şi medievală, dominantă până la Kepler, după care lumea este un sistem de sfere omocentrice, translucide, fiecare corespunzând

37* 469

mişcării unei planete. În centrul acestor sfere se află pământul (v. Léon Robin, *Aristote*, Paris, 1944, p. 116 – 117; Pierre Duhem, *Le système du monde. Histoire des doctrines cosmologiques de Platon à Copernic*, t. IV, nouv. tirage, Paris, Hermann, [1958]). Pentru sensul cuvântului *cer* în gândirea răsăriteană a secolului al XVII-lea, v. Cléobule Tsourkas, *Les débuts de l’enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans*, 2 e éd., Thessalonique, 1967, p. 291 – 309. Teoria stelei imobile apare în opusculul lui Andrea Wissowatius, *Stimuli virtutum, fraena peccatorum*, pe care Cantemir îl traduce

în ultima parte a *Divanului* (v. III, 9.)

— *Deasupra chentrului*, în sens de „împrejurul centrului", în raport cu el neexistând de fapt sus sau jos, pentru că toate, *într-acel... chentru să radzimă*".

— Dimitrie Cantemir se afla, în prima domnie a fratelui său, la Constantinopol (din 1693), de unde se va întoarce la Iaşi într-o scurtă misiune în 1697, când participă la campania turco-austriacă (I. Neculce, ed. Iorgu Iordan, Buc, 1955, p. 209), apoi spre sfârşitul anului 1698 pentru a se căsători cu Casandra, fiica lui Şerban Cantacuzino, fostul domn al Ţării Româneşti.

— Cuvintele lui Tales (640 – 546) transmise de Diogene Laerţiu sunt următoarele: „Hermip [FHG, III, 39, fig. 12] în *Vieţile* sale atribuie lui Thaïes o vorbă spusă de alţii cu privire la Socrate. Se zice că el avea obiceiul să spună că mulţumeşte sorţii pentru trei binefaceri: „Întâi pentru că m-am născut om, şi nu animal, apoi pentru că-s bărbat, şi nu femeie, şi al treilea pentru că sunt elin, şi nu barbar". Paternitatea acestor cuvinte este îndoielnică: Aram Prenkian înclina să le atribuie lui Socrate (v. notele la trad. Balmuş din Plutarh, *Vieţile şi doctrinele filosofilor*, Buc, 1964).

— Cuvinte reproduse de Cantemir şi în *Hronic*, ed. Gr. G. Tocilescu, Buc, 1901, p. 106: „Ştiu că cu greu iaste a să mistui vechiul cuvânt carele zice că guracarea singură presine să laudă pute". Puse pe seama unui „oarecare filosof", ele fac parte din literatura paremiologică generală ca variantă a proverbului „Lauda de sine nu miroase bine" (v. I.A. Zanne, *Proverbele românilor*, vol. II, Buc, 1897, p. 173, 180 şi 184).

— Această mărturisire ca şi cea următoare este deosebit de importantă pentru geneza *Divanului*. Cantemir declară că este prima sa operă şi, apoi, că este vorba de o

antologie (*floricele... adunate şi-ntrulocate*) şi de o prelucrare (*li-am prefăcut*), din diferite scrieri religioase (*din a multora, nu de pemînteşti, ce cereşti ogoară*). Comparaţia pe care o alege mai jos pentru opera sa, care nu este un vas de aur sau de argint, ci de lemn şi de lut, pare a fi mai degrabă convingerea personală a unui om, care, din lecturi variate, învăţase să aprecieze o carte, decât o falsă modestie. El îşi prezintă opera drept *necesară* şi *folositoare*, fără a insista asupra calităţilor ei literare.

— Contrar măgulitoarei afirmaţii a lui Dimitrie, domnia lui Antioh nu s-a semnalat printr-o deosebită activitate culturală: cartea publicată în anul precedent (v. nota 8) nu-l arăta încă pe Antioh un entuziast sprijinitor al tiparului.

— Un prim exemplu, tipic pentru procedeele de redactare a *Divanului*. Cantemir foloseşte izvoare de limbă latină pe care le traduce literal, ceea ce duce adesea la un text obscur sau inexact, ca în cazul de faţă. Textul după versiunea latină a *Bibliei* (*Vulgata*) este: *„iniignatio mea lipsa auxiliata est mihi”*. *Indignatio* (în sens de „indignare”, „mânie”), este tradus greşit prin „nevrednicie”.

— Titlul *Carte către cetitoriu* apare numai în colontitlul ed. 1698.

— Comparaţia cărţii de meditaţie şi reflecţie cu *oglinda* apare în opera de mare răspândire în lumina bizantină şi postbizantină *Dioptra* (= „oglinda”) a călugărului Philippos Mouotropos, scrisă în ultima decadă a secolului al XI-lea (v. K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, 2. Aufl., München, 1897, p. 742 – 744). Cantemir putea cunoaşte această operă, care circula în copii manuscrise, şi foloseşte la rândul său imaginea oglinzilor. În traducerea slavonă *Dioptra* fusese

publicată în 1612, 1642, 1698; ea fusese tradusă românește în secolul al XVII-lea (ms. rom. 2.341 al Bibliotecii Academiei R.S.R.; pentru detalii, v. P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir*, p. 48).

24. *Paharul vieţii şi paharul morţii* (pe care le întâlnim şi în literatura populară ca pahare sau ulcioare cu apă vie şi apă moartă, v. Lazăr Şăineanu, *Basmele românilor*, Buc, 1895, p. 481 şi urm.) reprezintă un motiv favorit al vechii literaturi creştine orientale, răspândit prin copii şi traduceri manuscrise sau prin ediţii care circulau în timpul lui Cantemir. A se vedea, între operele mai cunoscute, Efrem Sirul (S. Ephraem Syri, *Opera syriace et latine*, ed. Assemani, Veneţia, 1737 – 1743, vol. III, p. 316 şi 356: *Quam amarus estiste calix quem mihi miscuit inamica mors*) sau Ioan Hrisost: m („şi pe tine te aşteaptă paharul morţii să ţi se dreagă"), autor pe care Cantemir \\ cunoştea după propria sa mărturie (*Vita Constantini Omumyrii*.

4? i ed. N. Iorga, Buc, 1923, p. 68) şi îl putea citi în culegerea de *Mărgăritare* din care o ediţie greacă vulgară apăruse la Veneţia în 1675

— (v. E· Legrand, op. cit., t. II, Paris, 1894, p. 323 – 326) şi 1683 (*ibid*.

— P. 413 – 414), iar o traducere românească la Bucureşti în 1691 (v. I. Bianu şi N. Hodoş, op. cit., t. I, p. 315 – 321; textul citat, în ed. a 3-a a acestei traduceri, Buc, 1872, p. 172; „apa vie", *ibid*., p. 241).

— Comparaţia cărţii cu nişte mese reia motivul celebru al *banchetului* (ilustrat de Platon, Xenofon, Metodiu din Olimp, Dante sau Marsilio Picino prin operele cu această temă) şi vechea alegorie a cunoaşterii prin mâncarea de alimente simbolice (poame, pâine, viu).

— Autorul însuşi arată că titlurile capitolelor sunt

aceleaşi în Cartea I şi a II-a şi, deci, îşi corespund, deoarece Cartea a II-a nu face decât să aducă dovezi contra acuzaţiilor formulate de lume în Cartea I. Datorită unei erori din ed. 1698 (probabil a culegătorului, care sare titlul cap. 9 din prima carte), unii cercetători (G. Sion, Dan Bădărău) au contestat corespondenţa titlurilor din cele două cărţi.

— Versiunea românească ţi-imite la *Grigorie*, nume prin care adesea, în restul cărţii, este desemnat Gregorius Magiius; versiunea greacă adaugă *Nazianzenos*, adaus suspect, deoarece sau traducătorul în greceşte urmează textul românesc, unde numele este deosebit, sau ar fi trebuit să completeze numele şi în versiunea românească, în opera acestuia din urmă sunt pasaje care cuprind (cu alte cuvinte) ideea exprimată în text (cf. *Oratio XV*, la J.P. Migne, *Patrologiae cursus completus*, Series graeca, t. XXXV, col. 911 – 934), dar ideea însăşi este un loc comun al gândirii medievale, aşa încât atribuirea rămâne incertă.

— Reiese din epistola lui Cacavelas către Cantemir că acesta i-a trimis mai întâi cartea, însoţită de o scrisoare. Despre rolul său în educaţia lui Dimitrie – la care se referă ca *plugariul carile la holda minţii tale am ostenit*, v. P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir*, *Viaţa şi opera*, [Buc], 1958, p. 38 – 40. Ultimul studiu despre Ieremia Cacavela este acela al Ariadnei Camariano-Cioran, *L'Humaniste Jérémias Cacavelas et ses relations avec Ies Principautés Roumaines*, în *Revue ies études sud-est européennes*, 3 (1965), nr. 3.

— B.P. Haşdeu, în *o scriere de filosofia în limba română* (*Arhiva istorică a României*, 2 [1865], p. 81), scrie, întemeiat pe acest pasaj: „Din epistola lui Cacavela, pe care o veţi citi mai la vale, se cunoaşte clar că însuşi autorul scrisese opera sa numai româneşte, ceea ce a

scăpat din vedere domnului Cipar” (care descrisese *Divanul*, în *Chrestomatiaseau Analecte literare*, Blasiu, 1858, p. XXXIV şi în *Principia de limba*, ed. 2-a, Blasiu, 1866, p. 108, publicând şi câteva extrase). Argumentul, fără a fi neglijabil, nu este nici peremptoriu: Cacavela lăuda ceea ce era deosebit în cartea lui Cantemir – efortul de a scrie într-o moldovenească literară, fără să spună că textul primit era numai moldovenesc. Pentru problema celor două versiuni, a se vedea *Studiul introductiv*, p. XXXVIII şi urm. În cartea publicată la Iaşi cu un an înainte (*învăţătură sântă*) Cacavela sau Lupu Bogdan, îngrijitorul tipăririi, scriau în foaia de titlu: „limba românească”. Ura continuarea unei tradiţii moldoveneşti mai vechi de a numi astfel limba ţării, afirmată în chiar titlul *Cazaniei lui Varlaam* (1643): *Carte românească* şi al *Pravilelor* lui Vasile Lupu (1646), al cărei titlu începe cu aceleaşi cuvinte.

— Citatele din „înţelepţii dinafară” aparţinând în special cărţii a treia (traducerea din Wissowatius); reiese de aci că pentru Cacavela, potrivit concepţiei vremii despre originalitate şi proprietatea literară, şi această parte a *Divanului*, deşi o traducere, era tot a lui Cantemir.

— Temerea lui Cacavela că se vor ridica suspiciuni asupra paternităţii cărţii este numai un fel de a-l măguli pe autor. B greu să o socotim o aluzie la vreun ajutor pe care-l va fi primit Cantemir la redactarea operei sale.

— Titlurile capitolelor au şi rostul unor sentenţii, formulate la modul imperativ, având deci şi o funcţie independentă, ca o culegere de maxime morale, ceea ce pune mai bine în lumină rostul *Scării* de la f. 139 v şi urm. În Cartea I ele nu rezumă însă totdeauna ideile din *textul* corespunzător (de cele mai multe ori ideea din titlu contrazice cuvintele şi opiniile Lumii). Corespondenţa

titlurilor în primele două cărţi reprezintă un procedeu al autorului de a arăta legătura strânsă dintre aceste părţi ale *Divanului* (cf. şi nota 26, şi *Studiul introductiv*, p. XXXVII).

— Evocarea vârstei lumii apare şi la Ioan Hrisostom (v. *Mărgăritare*, trad. rom. cât., p. 204): „Dară această lume are 7.000 şi mai mult de ani” etc. (7.000 în traducere; în original – numai 5.000, v. *Ad populum antiochenum* [Despre statui], X, 3, în J.P. Migne, *Patrologia graeca*, t. XI, IX). *7207 ani* corespunde însă perioadei, 1 septembrie 1698 – 31 august 1699; când au început să culeagă cartea tipografii se aşteptau, probabil, să o termine după 31 august 1698. Această nepotrivire faţă de foaia de titlu, care dă drept an al apariţiei 1698, august 30, lasă-loc şi ipotezei că *Divanul* a fost tipărit după această dată. Pentru termenul *lume*, în *Divanul*, v. Dan Bădărău, *Filosofia lui Dimitrie Cantemir*, p. 294.

173 Cp· cu Miron Costin, *Viiaţa lumii* (în *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, [Buc], 1958, p. 319): „O, lume hicleană, lume înşelătoare”. Vom întâlni în continuare locuri paralele, motive, uneori expresii, comune *Vieţii lumii* şi *Divanului*. Cantemir cunoştea desigur poemul lui Costin. Începutul lui (primele două versuri) sunt reproduse atât în *Istoria ieroglifică* (*edcit.*, vol. I, p. 254), cât şi în *Descriptio Moldaviae* (Buc, 1875, p. 136). Faptul că ele sunt date de Cantemir drept bocet poate indica circulaţia lor în popor, fără a exclude posibilitatea unei contaminări directe (v. P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir*, p. 435).

174 Cu aceste reproşuri începe expunerea unei apologii a Lumii întemeiată pe argumente raţionale, exprimând o mare dragoste pentru viaţă şi lucrurile ei. Despre această atitudine – nouă în literatura românească a timpului – vezi *Studiul introductiv*, p. LIX.

36. Cp. cu Miron Costin, *Viiaţa lumii*, ed. cit., p. 320: „*Zice David prorocul*: *Viiaţa este floare*”.

37. Cp. *ibid „Fum şi umbră sunt toate, visuri şi părere*”. Vezi şi Cartea a III-a, paragraful 4 (traducerea din Andrea Wissowatius):

cinstite lumii acesteia nestătătoare şi fumului asemenea întru-nalturi întinzându-să, ci îndată pieritoare. În Cartea I Cantemir reia şi comentează cu mijloace proprii unele idei din scrierea cărturarului unitarian. Comparaţia labilităţii celor lumeşti cu „frunza şi pulberea” o regăsim în *1001 de nopţi, basme arabe* istorisite de Busebiu Camilar, ed. a 2-a, vol. II, [Buc], 1961, p. 97. Cp. cu versiunea folosită de Camilar, *Tausend und cine Nacht*, aus dem Arabischen Übertrage von Max Henning, VIII, Leipzig, Ph. Reclam jr. [f.a.], p. 71 – 78 şi în special noaptea a 402-a.

38. Cp. *ibid.*, p. 321: „*Norocul la un loc nu stă*”.

175 întreg paragraful 9 lipseşte din Cartea I. Din context, titlul (adăugat după *Scară*) se potriveşte părţii din paragraf care începe cu cuvintele: „ce, când nice să gândesc... sărăcesc” etc G. Sion, republicând *Divanul* în 1878, modifică numerotaţia cap. 9 – 85, ceea ce face ca în ediţia sa Cartea I să aibă doar 84 capitole. De aci indicaţia din Dan Bădărău, *Filosofia lui Dimitrie Cantemir*, p. 114, n. 2, privind necorespondenţa dintre titlurile Cărţilor I şi II. Eroarea lui Sion provine dintr-o simplă omisiune a tipografului din 1698, care a sărit titlul cap. 9.

176 Probabil „O picătură de venin”, potrivit istorisirii din *Alexandria* (v. şi Q. Curţi Rufi, *Hist. Alexandri*, X, 10: *Venenum neca iiA*

turn esse credidere plenque). „Sluga cea mică” este Levcaduş, fiul Mitiervei, mânios că Alexandru nu voise să-i dea împărăţia Macedoniei, pe care mama sa îl sfătuise să o

ceară (*Alexandria*, ed. D. Simonescu, Buc, [1956], p. 188). Eroarea trebuie să fi fost în textul românesc, care a servit la redactarea versiunii greceşti, deoarece şi acolo întâlnim tot *vin* (κρασί).

177 Citatul este folosit şi de Miron Costin ca *moito* al poemului său *Viiaţa lumii* (ed. cit., p. 319). El apare de asemenea la începutul Cărţii a III-a a *Divanului* (traducerea din Andrea Wissowatius), cap. 4.

178 Legătura logică („soarele nu va apune, căci noapte nu se va face") decurge din credinţa vechii cosmogonii biblice că *necesitatea de a se face noapte determină mişcarea*, *deci apusul soarelui*, iar nu invers, întreg cap. 20 este o descriere a Ierusalimului ceresc, rezumând *Apoc*. 21 – 22.

179 întreg procesul dintre Lume şi înţelept este judecat în *Divanul* la tribunalul raţiunii. Raţiunea, *socoteala*, λογαριασμός este facultatea de gândire cea mai frecvent menţionată în lucrare, ceea ce şi include opera lui Cantemir în faza înnoitoare a gândirii sud-est-europene. Expresii ca cea de mai sus (*socotiala minţii mele* = ο λογαιασμός μου) definesc şi locul *socotelii* în alcătuirea omului: ea nu este însăşi mintea (νους), ci o facultate a ei, aceea de *a judeca*, a raţiona discursiv, de a combina concepte şi propoziţii. Pornind de la izvoare de limbă latină şi de gândire apuseană, pentru Cantemir λογαριασμός nu este echivalent nici cu νους, nici cu λόγος, ci cu *raliu*. *Divanul* însuşi este un omagiu adus acestei facultăţi: gândirea răsăriteană, în faza ei riguroasă, tradiţională, nu îngăduia supunerea adevărurilor de credinţă la tribunalul raţiunii. În acest sens, *Divanul* este o operă nouă ca orientare în literatura Europei de răsărit. Cap. 23 – 24 dezvoltă cu argumente şi imagini mult mai bogate ideea centrală a cap. 2 din Cartea a III-a: afirmând că scopul

raţiunii este să cunoască făpturile, pentru ca de la ele să se ridice la creatorul lor, autorul defineşte însăşi filosofia în accepţiunea gândirii medievale. Spre deosebire de teologie care pleacă de la considerarea creatorului trecând apoi la creaturi, filosofia adoptă metoda inversă, plecând de la ceea ce este mai uşor la ceea ce este mai greu de cunoscut. În rândurile următoare recomandarea trecerii de la splendoarea lumii la aceea a autorului ei este clasicul argument al aşa-zisei căi de cunoaştere a divinităţii prin perfecţiune (*via eminentiae*) în care excelase Anselni de Cantorberry, Albert cel Mare şi Toma d'Aquino.

44. Cap. 27 – 33 prezintă un tablou complet al căilor de parvenire socială obişnuite în epoca feudalismului decadent. B.P. Haşdeu, în notele sale la ediţia *Divanului* (*Arhiva istorică a României*, *1* [1865], p. 91), observă la acest pasaj: „Să nu se uite că autorul nu face aci decât a generaliza ceea ce se petrecea în România". Fiul unui domn a cărui politică s-a întemeiat pe boierimea mică („boiernaşi tot feciori de mojici codreni şi gălăţeni", scrie I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. cit., p. 184), el însuşi adversar al marii boierimi, este firesc să întâlnim asemenea accente sub pana lui Cantemir (pentru politica sa consecventă în acest sens, a se vedea P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir*, p. 97 – 100).

45. Evocare tipică tuturor operelor care tratează străvechea temă a *Norocului nestatornic* (*Fortuna labilis*). Textul cel mai frecvent citat este din Ovidiu (Epistola a IV-a, *Ex Ponto*), unde sunt pomeniţi Cresus, Dionisie din Siracusa, Pompei, Marius, prăbuşiţi în culmea gloriei şi a bogăţiei lor. În alte forme (păstrând însă argumentarea interogativă), întâlnim evocarea la numeroşi autori din antichitate şi evul mediu (un inventar incomplet la Ramiro Ortiz, *Fortuna labilis*, Buc, 1927). Iată motivul în opera

unui contemporan al lui Cantemir (Miron Costin, *Viiaţa lumii*, ed. cit., p. 321): *„Unde-s ai lumii împăraţi, unde taste Xerxes, Alixandru Machidon, unde-i Artaxersi, Avgust, Pompeiu şi Chesar? Ei au luat lume. Pre toţi i-au stins vremea ca pre nişte spume. I Fost-au Ţiros împărat, vestit cu războaie, / Cu avere peste toţi. Şi multă nevoiej Au tras hindii şi tătarii şi Asiia toată I Caută la ce l-au dus înşelătoarea roată"*. Contaminarea între *Divanul* şi acest poem a fost afirmată (P.P. Panaitescu, op. cit., p. 51). Cp. şi cu versurile: *„Unde-s cei din lume*] *Mari împăraţi şi vestiţii"* (*ibid.*).

Ias 46. Personajele evocate sunt *Cirus*, regele Persiei (c. 599-o. 530) învinsul său *Croesus*, ultimul rege al Lydiei (c. 560 – o. 546), celebru pentru bogăţia şi cultura lui, pe care Solon îl avertizase să nu se considere fericit înainte de moarte; *Xerxes*, regele Persiei (485 – 472), cuceritorul Greciei, asasinat de un ofiţer al său; *Artaxerxes*, care poate fi fiul şi urmaşul lui *Xerxes*, dar, mai sigur pentru exemplul vizat de Cantemir, Artaxerxes al III-lea Ochus (362 – 338), mort prin otravă, sau al IV-lea (226 – 238), fondatorul celui de-al doilea imperiu persan şi al dinastiei sasanide. Numai despre Xerxes se povesteşte că vrând să treacă Helespontul, mânios că furtuna îi distrusese podul de vase, a poruncit ca marea să fie biciuită, înlănţuită şi înfierată simbolic. Cf. Herodot, *Istoriile*, VII, 35 unde sunt amintite şi alte personaje citate de Canteinir; opera marelui istoric grec fusese tălmăcită româneşte cu câteva decenii numai înainte de publicarea *Divanului*, şi tocmai în Moldova. Iată pasajul în această veche traducere din vremea lui Cantemir: *„Şi auzind Xerxis s-au scârbit şi zisă cum cu 300 de bice să-l bată pe bogazu, adică în măria să bată şi o păreche de obezi să sloboadă în măria, şi au înţeles cum şi pe cei ci făcu sămni* [*cu fierul ro*şul *la oameni au trimis să*

facă şi măr ei; *şi le porunci, bătând apa, să zică aşa cuvinte răii şi varvare*: *O, apă amară şi sărată, stăpână-tău această certare îţi face ţie, pentru căci i-ai făcut strâmbătate, nepăţind de dânsul nicio strâmbătate*” (ed. N. Iorga, Vălenii-de-Munte, 1909, p. 372). De observat că şi pentru tălmăcitorul contemporan al lui Herodot, Helespontul este un *bogaz* (= „strâmtoare”) ca la Cantemir. *Chiros*, *Crisors*, *Xerxis*, *Artaxerxis*, cu aceeaşi ortografie ca în *Divanul* (înillnim însă şi *Artaxerxu*, ca în *Viiaţa lumii*).

180 După *Alexandru cel Mare*, exemplu celebru de puternic al lumii prăbuşit în plină glorie, alte câteva exemple din antichitatea târzie şi evul mediu: *Constantin cel Mare* (306 – 337), *Justinian* (527 – 565), *Docleţian* (284 – 305), *Maximian* (286 – 305, 306 – 310), *Iulian Apostatul* (360 – 363), *Teodosie cel Mare* (379 – 395), *Teodosie cel Mic* (408 – 450), *Vasile Macedon* (866 – 886), *Leon al VI-lea înţeleptul* (886 – 911), suverani ai Imperiului de Răsărit, deci, pentru autor, „ai grecilor”. De remarcat, însă, că Maximilian a fost împărat al Apusului, iar Teodosie cel Mare apare drept împărat al Răsăritului (unde a fost efectiv întronat) numai pentru un autor răsăritean, cei din Apus considerându-l drept ceea ce a reprezentat de fapt, adică suveran al întregului imperiu. Detaliul indică o sursă greacă pentru informaţia lui Cantemir.

— Prin *Cetatea* se înţelege *Cetatea lui Constantin* (Constantinopol). Din expresia εις την πόλιν („în Cetate”) s-a format numele turcesc al oraşului (*Istanbul*).

181 Forma greacă a numelui lui Romulus, întemeietorul legendar al Romei.

— Cp. cu *Viiaţa lumii*, ed. cit., p. 322: „*Moartea, vrăjmaşa, într-un chip calcă toate casă, / Domneşti şi-mpărăteşti; pre nime nu lasă*”.

— Lumea face o distincţie de *concepţie* între ea şi înţelept (reprezentant al doctrinei creştine). Deşi acceptase la începutul dialogului că a fost creată de Dumnezeu, ea contestă aci existenţa raiului şi iadului, pentru ca mai departe să tăgăduiască nemurirea sufletului, învierea şi viaţa viitoare. Ea exprimă o atitudine raţionalistă, antireligioasă.

— Cp. cu *Viiaţa lumii*, ed. cit., p. 322: „*Fapta nesocotită aduce perire*”.

52. *Puternicul lumii* în viziunea lui Cantemir din această perioadă este oriental, dispunând de harem şi saraiuri.

53. Cp. cu *Viiaţa lumii*, ed. cit., p. 321*: „Îndelungate împărăţii vremea primeneşte*”.

— Rezumatul istorisirii din cartea 2 *Imp*. 11 – 12.

— Cartea *Ecleziastul*, deci şi celebrele cuvinte despre deşertăciunea lumii sunt atribuite lui Solomon, nu lui David. Corect în versiunea greacă.

— În anii bătrâneţii, Solomon, sub influenţa concubinelor sale străine, clădeşte temple Astarteei, lui Hamos şi Moloh (*3 Imp*. 11, 1-10).

57. Cp. cu *Viiaţa lumii*, ed. cit., p. 322: „*Vieţuiţi în fericire, carii mai puţinej Griji purtaţi de-a lumii; voi lăcuiţi bine*”.

— Textele hagiografice care abundă de asemenea exemple din vieţile martirilor şi asceţilor făcuseră parte negreşit din instrucţia primită de Cantemir de la Cacavelas. Mai departe va fi citat un text precis (v. nota 120). Cantemir dezvoltă în cap. 49 – 53 ideea din Cartea a III-a, cap. 8, după procedeul semnalat mai sus.

— Referire la un episod din scrierea citată mai jos, p. 492, nr. 120.

— Ideea „lumii dată împrumut” oamenilor apare la un

autor din secolele III – IV, Metodiu din Olimp, în opera sa *Despre viaţă şi înţelepciune*, care nu ni s-a păstrat decât într-o versiune slavă (ed.

N. Bonwetsch, *Methodius von Olympus*, I, Bd., Erlangen, 1891 şi *Griechische Christliche Schriftsteller*, XXVII, Bd., Leipzig, 1917). Şi aici se descriu vicisitudinile vieţii umane şi se recomandă suportarea lor cu argumente vizibil influenţate de stoicism. Comună şi altor scrieri din literatura creştină medievală, o regăsim la Miron Costin, *Viiaţa lumii*, ed. cit., p. 322: „Vacul nostru cu-mprumut dat în datorie".

182 Imagine din Andrea Wissowatius, op. cit., 4 (*Divanul* III, 4).

183 Zicătoare populară (v. I.A. Zanne, *Proverbele românilor*, vol. III, Buc, 1899, p. 672 – 673) aplicată Lumii de către autor, care o foloseşte şi în altă parte (*Istoria ieroglifică*, ed. cit., vol. I, p. 42) în forma curentă: „Între miere amestecă fiere". În Andrea Wissowatius, op. cit., 14 (*Divanul* III, 14) serveşte de comparaţie păcatului într-un context care l-a influenţat pe Cantemir.

184 Comparaţie din Andrea Wissowatius, op. cit., 14 (v. *Divanul* III, 14).

185 *Idem*. Î) e observat că paragrafele 54 – 59 nu sunt decât o dezvoltare a ultimelor rânduri din loc. cit. A se compara titlurile capitolelor menţionate cu ideile din *Divanul* III, 4: păcatul este ca mierea amestecată cu venin; tâlharii în chip de prieteni; sirenele.

186 Autorul caută rimă, după un procedeu folosit şi în alte părţi ale cărţii (v. *Studiul introductiv*, p· LXIII). Întreaga prima parte a paragrafului pare scrisă în versuri: „De vreme ce cu aceasta socotială te slujeşti, / Cu bună seamă bine să ştii că prostatec eşti, / Căci eu nemărui vreurăua face silesc, / Nice spre primejdiia sau spre

perirea cuiva mă nevoiesc”, şi aşa mai departe.

187 Fiecare din isprăvile menţionate se referă la episoade din mitologia sau istoria veche (Hercule ucide leul din Nemeea, Cirus încinge marea în obezi etc.) şi la alte exemple familiare cititorilor din evul mediu.

188 Norocul nestatornic (*Fortuna labilis*) a fost reprezentat din antichitate prin roata care, învârtindu-se, înalţă şi coboară pe cei prinşi de ea. La această reprezentare se referă şi Miron Costin, *Viiaţa lumii*, ed. cit., p. 321: „Caută la ce l-au dus înşelătoarea roată”. Cantemir a cunoscut imaginea din izvoare occidentale, dar şi răsăritene, deoarece întâlnim în *Divanul* reflectarea unui text postbizantin care i-a oferit autorului motivul roţii combinat cu acela al vârstelor, aidoma descrierii lor din adaosul *Pentru cele şapte a vieţii omeneşti vârste* de la sfârşitul Cărţii a II-a. Pentru reprezentarea roţii norocului în iconografia medievală apuseană, a se vedea G. Heider, *Das Glücksrad und dessen Anwendung in der christlichen Kunst*, în *Mittheilungen der K.K. Centraleommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, 4 (1859), p. 113 şi urm., Wien, 1859; Emile Mâle, *L’art religieux du XIII-e siécle en France*, Paris, 1910, p. 117 – 122; Louis Réau, *Iconographie de l’art chrétien*, II; R. Ortiz, *Fortuna labilis*, Buc, 1927, p. 69 – 74. Un autor din secolul al XII-lea, Honorius d’Autun (m. cca. 1140), descrie astfel reprezentarea temei: „Filosofii ne vorbesc despre o femeie legată de o roată ce se învârteşte necontenit, iar capul – ne spun ei – când i se înalţă şi când i se coboară. Ce este această roată? este slava acestei lumi, purtată într-o mişcare veşnică. Femeia legată de roată este norocul (*Fortuna*): capul ei se înalţă şi se coboară pe rând, pentru că cei pe care puterea şi avuţia i-a ridicat sunt adesea coborâţi în sărăcie şi în mizerie” (*Speculum ecclesiae*, în

J.P. Migne, *Patrologia latina*, t. CLXXII, col. 1.057). *Filosofii* la care se referă Honorius se reduc la unul – Boethius – care în *Consolationes philosophiae* descrie astfel roata norocului: „Aceasta este pute că mea, acesta e jocul meu continuu, spune fortuna; învârtesc o roată cu cercuri repezi, mă bucur să schimb pe cele de sus jos şi pe cele de jos sus" şi: „Tu încerci să opreşti năvala unei roţi care se învârteşte?" (op. cit., II, 1 – 2; cf. *Mângâierile filosofiei*, trad. D. Popescu, Buc, 1943, p. 47, 48 şi 45 – 46). Imagine seducătoare pentru gândirea medievală, atât de favorabilă simbolului şi alegoriei, roata norocului s-a impus ca reprezentarea cea mai răspândită a nestatorniciei lumii. O găsim ca motiv decorativ pe faţadele catedralelor (la Amiens, portalul Saint-Honoré, la Saint-Btienne de Beauvais, portalul septentrional, la Bale, la San Francesco din Parma, la San Zeno din Verona, sculptura din secolul al XII-lea de Brioloto etc etc), în vechile manuscrise mâniate (albumul lui Villard de Homecourt sau *Hortus deliciarum*, secolul al XII-lea); un abate din Pécamp, pentru a menţine necontenit această idee a nestatorniciei în mintea monahilor săi, făcuse chiar o roată a norocului pusă în mişcare ca o roată de tors. Tema nu a rămas necunoscută nici iconografiei răsăritene. Costin şi Cantemir o văzură negreşit în decoraţia vechilor noastre biserici. În Răsărit însă tema este mai bogată: ea este combinată cu reprezentarea vârstelor (la fel la Notre Dame din Paris pe portalul faţadei de apus, E. Mâle, *op. cit* –, p. 118, n. 1). O descriere exactă a temei cuprinde *Cartea numită Gramatică, ori Ustav sau Erminie, adică închipuire şi tâlcuire ori alcătuire a tot meşteşugului zugrăviei*. Citäm, după izvodul lui Macarie din 1805, întreg acest pasaj, care serveşte la lămurirea mai multor locuri din *Divanul*: *„Cum se zugrăveşte zadarnică lumea aceasta*. Fă un ocol mic şi

dinlăuntrul lui fă un bătrân, purtând în capul lui o coroană rătundă şi îmbrăcăminte împărăteşti, avându-şi mâinile întinse la o parte şi la cealaltă parte; şi ţine el în mână o mahramă. Şi împrejurul roatei scrie-le acestea: «Lumea cea zadarnică şi amăgitoare». Iară pe dinafară întiei roate, ocoleşte altă roată mai mare; iară între aceste două roate, ocoleşte patru jumătăţi de roate în chipul crucii şi în mijlocul lor fă-le pre cele patru vremi ale anului: primăvara, vara toamna şi iarna. Şi deci sus fă-o primăvara într-acest chip: un om şezând în mijlocul florilor şi pre cap poartă cunună de flori, iară întru a sa mână ţine alăută şi cântă cu dânsa. Iară la laturea cea de-a dreapta fă-o vara într-acest chip: om carele să poarte umbrelă şi să ţie secere, să secere ţarină. La partea cea din jos fă-o toamna într-acest chip: om ca să-i îmblătească copacii şi rodurile şi frunzele să le arunce el jos. Iară la latura cea de-a stingă fă-o iarna într-acest chip: om carele să poarte blane şi cucul, şi şezând, să aibă înaintea lui foc, să se încălzească. Iară dinafară de roata a doua fă alt ocol mai mare, şi între acesta şi între ocolul al doilea, fă jur-împrejur douăsprezece căsuţe, şi întru acestea pre cele douăsprezece zodii ale. lunilor celor douăsprezece. Şi te socoteşte bine, la fieştecare vreme să pui aproape lângă dânsa preconviincioasele zodii; adică la primăvara să-l pui aproape pre berbecele, pre taurul şi pre geamănul; la vara: pre racul, pre leul şi pre fecioara; la toamna: pre cumpăna, prescorpia şi presăgetătoriul; iară la iarna: pre cel cu cornul de capră, prevărsătoriul de ape şi pre peştele. Şi aşa să le pui după orânduială de jur-împrejurul roatei, scriindu-le şi numele al fieştecăriei dintru aceasta; şi lângă acestea şi numele lunilor într-acest chip: la berbecele, scrie Martie, la taurul, Aprilie, la geamănul, Mare, la racul, Iunie, la leu, Iulie, la fecioara, August, la cumpăna,

Septemvrie, la scorpie, Octomvrie, la săgetătoriul, Noemvrie, la cel cu cornul de capră, Dechemvrie, la vărsătoriul de apă, Ianuarie, la peştele, Kevruarie. Iară pe dinafară de ocolul al treilea şi al celui mai mare, fă-le pre cele şapte vârste ale oamenilor într-acest chip: jos la laturea cea de-a dreapta ocolului fă un prunc suindu-se în sus; şi scrie înaintea deasupra roatei: «Copilaş de şapte ani». Şi mai sus fă altul mai mare şi scrie: «Copilaş de patrusprezece ani». Mai sus iarăşi fă altul cu mustaţe şi scrie: «Holteiaş de douăzeci şi unul de ani». Iară sus, în vârful roatei, fă altul cu începătură de barbă, şezând prescaun, şi subt picioarele lui o perină, avându-şi mâinile întinse la o parte şi la altă parte; şi în mâna dreaptă ţine schip tru, iar în mâna cea stângă o pungă ca bani, purtând coroană şi îmbrăcăminte împărăteşti; iară din jos de dânsul, deasupra roatei, scrie: «Tânăr de douăzeci şi opt de ani». Iară mai din jos de dânsul, la partea cea de-a stânga, fă pre altul cu barba ascuţită, zăcând cu faţa în sus şi în sus uitându-se şi scrie: «Bărbat de patruzeci şi opt de ani». Iară mai jos de dânsul fă pre altul cu amestecate căruntéţe zăcând cu faţa în josşiscrie: «Bărbat de cincizeci şi şase de ani». Iară mai din josde dânsul fă pre altul cu barba albă, pleşuv, zăcând cu faţa în jos, mâinile spânzurate avându-şi, şi scrie: «Bătrân de şaptezeci şi cinci de ani». Iară dedesubtul roatei fă o groapă şi un balaur mare întru dânsa, având în gura lui un om cu faţa în jos, văzându-se până la mijloc; şi moartea aproape lângă dânsul, înăuntru, şi ea în groapă; şi ţine în mână o seacere mare, pre care în grumazul bătrânului o pune şi îl trage pre dânsul jos. Scrie-le şi preslovele acestea: La copilaş scrie-le pre acestea: «Oareşcând trecând, la cele de sus voi merge». Iară la copil acestea: «Curând o, anule, tentoarce, pentru ca să merg în sus degrabă». La holteiaşul

aceasta: «Iată, venii aproape a şedea în scaun». La tânărul aceasta: «Care om iaste ca mine şi cine-i mai înalt decât mine?» La bărbatul: «Oare, o, anule, precum văz, a trecut tinereţea?» La bătrânul; «O, cum mă amăgişi pre mine ticălosul, o, lume?!» La căruntul acestea: «Amar, amar, o, moarte, cine poate să scape de tine?» fără la groapă acestea: «A tot mâncătoriul iadul şi moartea». Iară la acela pre carele îl înghite balaurul, acestea: «Amar şi cine mă va izbăvi pre mine dintru a tot mâncătoriul iad?» Şi fă de-a dreapta roatei şi de-a stânga doi îngeri, având pre capetele sale jumătăţi de ceasornic şi întorcând-o ei roata cu funii. Şi la îngerul cel de-a dreapta scrie «zioa», iar la îngerul cel de-a stânga scrie: «noaptea». Iară deasupra roatei scrie-o pe această scriere deasupra: «Zadarnica viaţa lumii cei amăgitoare»" (Vasile Grecu, *Cărţi de pictură bisericească bizantină*, Cernăuţi, 1936, p. 292 – 295). Nu este exclus ca descrierea celor şapte vârste din *Divanul* să provină dintr-un model folosit de Cantemir, dar identitatea motivului cu ceea ce îi oferea autorului iconografia răsăriteană este izbitoare. Pentru circulaţia temei în iconografia noastră medievală, v. şi ms. 4.602 al Bibliotecii Academiei R.S. România (*Cartea zugravului Avramie*), f. 7 lr (schiţă de Radu Zugravul reprezentând cele nouă vârste) şi imagini ale *Roţii lumii* la bisericile Păuşa (V. Brătulescu, *Fortuna labilis în pictura bisericească*, în *Buletinul Comisiunii monumentelor istorice*, 26 [1933], fasc. 76, p. 91), Dozeşti-Vâlcea (Maria Golescu, *Roata lumii*, în *Revista istorică română*, *4* [1934], p. 297 – 300) şi Răşinari (clişeu comunicat nouă de colegul

N. Al. Mironescu de la Institutul de studii sud-est europene din Bucureşti).

68. Cp· cu *Viiaţa lumii*, ed. cit., p. 323*: „În ceriu cu fericire în veci te măreşte*".

189 Paragraful cuprinde, în continuarea argumentării Lumii, un viu protest împotriva principiului autorităţii căruia i se supune docil înţeleptul. Deşi Lumea va cita ea însăşi mai departe *Biblia*, este semnificativ că se va referi la un pasaj ce exprimă scepticismul, iar nu încrederea oarbă în revelaţie. Distingând între evidenţele raţiunii şi credinţă, Lumea o respinge pe cea din urmă.

190 Acest pasaj din *Ecleziastul* a dat loc la vii controverse în evul mediu cu privire la atitudinea autorului cărţii şi la faptul dacă el nu exprimă aci, în afară de scepticism, chiar convingeri potrivnice existenţei „sufletului" şi „nemuririi" (v. Noeldeke, *Histoire littéraire de l'Ancien Testament*", trad. de Hartwig, Derenbourg et Soury, Paris, p. 252). Citarea pasajului devine astfel, pentru poziţia filosofică adoptată de Lume, un argument împotriva înţeleptului luat din chiar arsenalul acestuia: *Biblia*.

71. Lumea combate, în continuare, credinţa în înviere; *Divanul* este prima scriere românească în care probleme ca acelea din para graful 68 (inexistenţa sufletului, a nemuririi, a învierii) să fi fost puse atât de explicit.

— Pasaj inexistent în *Biblie*.

— Exprimare eronată a autorului: conform gândirii medievale, animalele sunt iraţionale (*necuvântătoare*), dar înzestrate cu sensibilitate (*simţitoare*). S-ar părea că autorul distinge între *duhul nesimţitor* (spiritul insensibil) şi *duhul simţitor* (spiritul sensibil), ca însuşiri ce oprin pe om animalului, ceea ce nu poate fi decât traducerea greşită a unor termeni filosofici latini. Versiunea greacă este mai corectă şi mai explicită (la I, 46 însă, ambele

versiuni au „animal insensibil”) – Potrivit psihologiei aristotelice, reluată în secolul al XVII-lea de Teofil Coridaleu după Cesare Cremonini, sufletul omului avea trei părţi: *vegetativă* (φυτικόν), *senzitivă* (αἴσθητικόν) şi *raţională* (λογικόν). Animalul avea primele două părţi, plantele numai pe prima.

— Altă exprimare neatentă („nice Besérica Răsăritului, nici altă *Svintă Scriptură*”) Combătând, purgatoriul, Cantemir se menţine în hotarele dogmaticii ortodoxe. Carte revăzută de un cleric (Cacavelas), publicată cu binecuvântarea mitropolitului şi aprobarea domnului ţării, *Divanul nu* putea apăra erori dogmatice, ceea ce, evident, nu-l împiedică pe autor să discute în contradictoriu probleme de credinţă şi să înfăţişeze teze contrarii doctrinei ortodoxe, desigur fără a se declara adeptul lor.

— Capitularea Lumii, nemotivată de stadiul controversei (a se compara atitudinea ei contradictorie din paragrafele 74 şi 76), este, evident, impusă numai de desfăşurarea lucrării în care înţeleptul trebuie să învingă cu orice preţ.

— Teoria corespondenţei dintre *macrocosm* (lumea) şi *microcosm* (omul) a fost un loc comun al gândirii speculative europene de la presocratici (Heraclit şi Empedocle), la Platon, Aristotel (*Fizica*, VIII, 2, 252 b, 26), stoici şi gânditorii Renaşterii (o expresie sistematică a acestei gândiri găsim şi în secolul al XVIII-lea în monadalogia lui Leibnitz, monada fiind considerată ca având închis în sfera ei întreg universul). Rădăcinile acestei doctrine se află în gândirea orientală anterioară. Ba decurge din ideea unităţii legii universale, a solidarităţii cosmice (fiecare lume îşi află legile într-o lume superioară, fiecare microcosm îşi are modelul într-un macrocosm). De

aci o lungă serie de analogii pe diverse planuri, între cer şi pământ, între pământ şi om etc. Pe aceste analogii au fost întemeiate o serie de „ştiinţe”, ca astrologia, fizionomia, chiromanţia ş.a., care, pornind de la prin

38 483

cipiul că structura umană este o imagine a structurii universului, căutau să stabilească *a priori* natura şi viaţa individului prin studiul diferitelor elemente asociate lui de ordin astronomic, fizionomic etc. O serie de corespondenţe ca acelea din *Divanul* dă Oswald Crollius în tratatul său *De signatura* (v. Léopold Mabilleau, *Étude historique sur la philosophie de la Renaissance en Italie* [*Cesare Cremonini*].

Paris, 1881, p. 250 – 251). V. pentru problema raportului între microcosm şi macrocosm în gândirea medievală lucrările lui A. Meyer, *Wesen und Geschichte der Theorie von Makrokosmos und Mikrokosmos*, Giessen.

1900; G.P. Couger, *Theories of Macrocosmos and Microcosmos in the history of philosophy*, New York, [1948]; G. Boas, *A fourteen-century cosmology* [*De macrocosmo*], în *Proceedings of American Philosophy*, 1954, p. 50 – 59). Nu putem încă stabili izvorul după care prezintă Cantemir teoria corespondenţei macrocosm-microcosm. Cercetarea operelor lui Van Helmont (J.B. Van Helniont, *Opera omnia*, Prancofurti, 1682; v. indicele primei părţi, p. 766 şi urm. s. v. *Macrocosmus şi Microcosmus*) exclude însă doctrina filosofului flamand dintre izvoarele posibile (cum presupune D. Bădărău, op. cit., p. 285).

77. Potrivit gândirii medievale, întemeiată pe învăţătura biblică, în cosmos ar fi două zone de apă, „de sus” şi „de jos”, despărţite prin „tăria cerului” (*firmamentul*). Apele de deasupra firmamentului sunt

„suspendate”: din ele provine ploaia; apele de dedesubt sunt acelea de pe pământ, din râuri şi mări.

78· Luna reprezenta în astronomia medievală planeta aşezată la hotarul între lumea eternă şi cea temporală, numită de aceea şi „sublunară”. Ca urmare, luna este simbolul celor trecătoare. Toate simbolurile din paragraful 77 sunt caracteristice corespondenţei dintre macrocosm şi microcosm. Ele sunt redate dezvoltat în Cartea a II-a, acelaşi paragraf. Apa, mediul umilinţelor, aminteşte II *cantico del sole*: „Lăudato şi mi signore persor acqua la qua ce molto utile et humile…”

— Pasaj inexistent în *Noul Ίesiarr*. *ent*.

— „Stihotvorţul arăpăsc” este Musharr-i ud lin ibn Abdallah Muşlih-uddin *să-dl*, cel mai mare poet did. utic şi cel mai popular scriitor persan (c. 1184 – 1292), originar di ı Şiraz. Adept al sufismului, după studii la Bagdad şi călătorii la Isf). han, Damasc, India (Gujarat, Delhi), Yemen, Abisinia, Meca şi Medina, Siria şi Liban (Baalbek). Africa de Nord şi Asia Mică, îşi sfârşeşte zilele în oraşul natal. Celebru pentru două opere, *Bustan* [*Livada*] şi *Gulistan* [*Grădina cu trandafirii* reunite în *Saadi Năme* (*Cartea lui Saadi*), scrieri morale de mare subtilitate în care máestrià expresiei este asociată cu observaţia realistă şi critica socială în forme neaşteptat de moderne. *Gulistan* a fost prima operă persană cunoscută în Buropa prin traducerea lui André de Ryer (*Gulistan ou l’Empire des roses*, Paris, 1634). Cantemir, care cunoştea pe Saadi în textul original, I-a introdus, prin *Divanul*, în literaturile română şi greacă. Textul citat azi de cărturarul moldovean (din *Gulistan*, prefaţă), este: „Două lucruri stârnesc mânia raţiunii: să taci când trebuie să vorbeşti şi să vorbeşti când trebuie să taci” (*ed*. *fr*. *cât*., p. 13).

8 Î. Textul grecesc este mai explicit: este vorba de

corespondenţa condiţiilor, *împrejurstărilor* (περιστάσεις), desigur *circumstantiae*, în lucrarea latină pe care a consultat-o Cantemir, din macrocosm şi din microcosm. Dornic să creeze termeni noi, Cantemir vorbeşte de *suptstări* (care pot fi *substanţiae* sau *subzistentiae*), dar şi de *asupra stări*, termen căruia nu i-am găsit echivalentul filosofic medieval. Imaginea ghiulelei de piatră care nu poate sta pe cupolă se găseşte şi în *Gulistan*, I, 4 (ed. cit., p. 33): „A voi să dai educaţie unui om nevrednic este ca şi cum ai încerca să aşezi nuci pe cupolă".

— Imaginea clasică în arta antică şi medievală pentru demonstrarea simetriei corpului omenesc şi a perfecţiunii lui: „Dacă un om e aşezat culcat, cu mâinile şi picioarele întinse, şi se pune vârful unui compas pe buricul lui, atunci, descriind o circumferinţă, degetele mâinilor şi ale picioarelor vor fi atinse de circumferinţă" (Vitruviu, *De architectura*, III, 1; trad. rom. de G.M. Cantacuzino, Trăiau Costa şi Grigore Ionescu, Buc, 1904, p. 102).

— Albina care adună miere din nectarul florilor est: o imagine favorită literaturii medievale a Europei de răsărit. Ante îi. · monahul (secolul al XI-lea) şi-a intitulat culegerea sa de sente" i şi maxime *Melissa* („albina"). Nicolae Glykis din Veneţia a în de asemenea albina ca emblemă a tipografiei sale, în care au r. at numeroase „cărţi folositoare de suflet" în a doua jutnîi; *X*< a secolului al XVII-lea şi secolul următor. Wissowatius folos. ştie exemplul albinei în *Stimuli virtutum*, cap. 39 (cf. *Divanul*, III, 39).

— Proverb care în literatura noastră apare doar în *Divanul*, consemnat ca atare şi de I.A. Zaiiue. – ale sale *Proverbele românilor*, vol. I, Buc., 1895, p. 591.

— Argumentul „anilor trăiţi cu adevărat" şi al celor pierduţi pentru calculul vieţii ap reîn mai multe opere cu

tema *Divanului*. Între izvoarele acestui ·, neca, în *De brevitate vilae*, 3, recapitulând

38* 485

anii pierduţi, adaugă „bolile datorite exceselor” (*morbos quos mănU fecimus*). Un vechi monument al literaturii răsăritene atribuit lui Ioan Damaschin, *Viaţa sfinţilor Varlaam şi Ioasaf*, menţionează: „Ce eu acei ani ce au fost cheltuiţi în deşert nici într-un chip nu i-am socotit în numărul vieţii, că cât trăiam eu cu trupul fiind rob păcatului, atunce omul meu cel dentăuntru mort era. Deci anii celor morţi niciodată nu se socotesc între anii viilor” (trad. Udrişte Năsturel, ed. P.V. Năsturel, Buc, 1914, p. 150). Un poem francez din secolul al XIV-lea (ms. fr. 1.728 al Bibliotecii naţionale din Paris) face un calcul apropiat de cel din *Divanul*. Iată rezumatul (după Emile Male, *L’art religieux de la fin du Moyen âge*, Paris, 1931, p. 304): „A trăi şaptezeci şi doi de ani este, fără îndoială, puţin, dar ar fi mult dacă am trăi cu adevărat tot timpul care ne este hotărât. *Dar somnul ne ia jumătate din existenţă*, adică treizeci şi şase de ani; *petrecem cincisprezece ani în inconştienţa copilăriei*; *bolile*, *închisoarea ne răpesc alţi cinci ani*. Făcând socoteala, nu şaptezeci şi doi de ani trăim, ci abia şaisprezece…” Luând ca limită a vieţii vârsta biblică (optzeci de ani), Cantemir ajunge la douăzeci de ani trăiţi cu adevărat. Asemănarea cu textul precitat este izbitoare şi contaminarea cu un izvor apusean probabilă. Argumentul a fost folosit în literatura neogreacă de Nicodim Aghioritul în cartea sa *Hristoitia*, par. 99 (*Câtă este viaţa oamenilor*): „Dar deşi unii trăiesc pe cei 80 de ani întregi, însă de vom scădea din ei pe cei 40 de ani, care îi cheltuiesc noaptea dormind, 15 ani în care n-au deplina dreaptă socoteală a binelui şi a răului; alţi 5 pe care se întâmplă a-i cheltui în boli şi în patimile trupului, nu rămân

fără numai 20 de ani” (v. trad. rom. de Iona şi Antonie, Buc, 1937, p. 175).

86. O împărţire asemănătoare a vieţii întâlnim în poemul francez din secolul al XIV-lea, citat în nota precedentă. Vârsta maximă a omului este aceea de şaptezeci şi doi de ani, formată din douăsprezece etape de câte şase ani corespunzătoare lunilor anului (cf. Emile Mâle, op. cit., p. 303 – 306). Erminiile zugravilor răsăriteni cuprind acelaşi motiv aidoma celui din *Divanul* (v. *supra*, nr. 67). Pentru concepţii ce circulau în Moldova secolului al XVII-lea a se vedea *Carte românească de învăţătură*, Iaşi, 1646, gl. 53 (ed. critică, [Buc, 1961], p. 162 – 164). În acest izvor juridic vârstele sunt: *cucon* (până la şapte ani), *tânăr în măsură de vârsta* (de la zece ani şi jumătate până la patrusprezece ani), *mic* (până la douăzeci şi cinci de ani), *mare* (până la cincizeci de ani), *bătrân* (până la şaptezeci de ani). împărţirea e luată din Prosper Farinaccius, *Praxis et theoricae criminalis*, unde corespunde vârstelor: *infans*, *proximus pubertăţi*, *minor*, *maior*, *senectus*, omiţându-se perioada dintre şapte şi zece ani şi jumătate: *impubes et infantiae proximus* (cf. anexele la op. cit., p. 339 – 340).

191 Fixarea termenului *prunciei* la şapte ani aparţine dreptului roman (epoca imperială), care suferise în această privinţă influenţa doctrinelor pitagoreice: la această vârstă copilul ştia ce vorbeşte, deci putea începe învăţătura (*Macrobiu*, *Somn. Scip.* I, 6, 70; v. şi Ch. Daremberg et Edm. Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, Paris, 1899, s.v. *Infans*; cp. şi Seneca, *De benef.*, VII, 1: *septimus quisque annus actaţi signum imprimat* [fiecare al şaptelea an imprimă vârstei un nou caracter]).

192 Opoziţia căutată de autor nu este *viu-om*, ci *animal-om*, ca şi mai departe, f. 40” (*decât voi dzice c-αηι*,

dobitocéste, vieţuit <… şi decât cu chip de om şi cu fire dobitocească, mai bine mort şi fără duh de viiaţă mă voi numi). Eroarea pare să provină din traducerea greşită a unui text latin, din care *animal* (= „animal”) a fost tradus prin primul său sens = „vieţuitor”, *viu*. Distincţia între *pruncie* şi *copilărie* o făcuse Varron (v. Servius, *Aen.*, V, 295: *infantia* şi *pueritia*). Între şapte şi patrusprezece ani copilul este *impubes*. Termenul fusese fixat în dreptul roman de proculeeni. În rândul următor, prin *legea* autorul înţelege *Biblia*. Afirmaţia „căci întâiaşi dată a omului iaste ca să cunoască credinţa, *legea*” trebuie să fie un ecou protestant din izvorul folosit aci, deoarece cunoaşterea *Bibliei* nu era obligatorie la ortodocşi.

193 Calculul, exact în textul român, este greşit în versiunea greacă (scăzând 14 ani din 40 rămân 26, iar nu 27 de ani). Altă eroare de calcul, mai departe, în ambele versiuni: prelungind până la 17 ani *cătărigia*, se mai pierd *trei*, iar nu cinci ani.

194 *După a mea socotială*… părerea lui Cantemir sau a autorului utilizat aici. *Pravila lui Vasile Lupu* distinge condiţia tinerilor sub optsprezece ani ca atrăgând circumstanţe atenuante (v. *Cartea Roma·nească de învăţătură*, gl. 53, 21; ed. cit., p. 164).

195 Pentru aceste motive ale diminuării *vieţii reale* (boala, robia)

V. *supra*, nota 85.

92. Paranteza în textul român trebuie citită: „dar nu în această lume”. Ea are rostul de a preciza că „nu se va găsi nicio cale de salvare în lumea cealaltă”. Conform doctrinei creştine, în „lumea aceasta” redresarea este oricând posibilă. Versiunea greacă a urmat servil textul românesc, ajungând la o exprimare potrivnică învăţăturii bisericii.

m

196 Eroarea de tipar („cereştile socotială") ar putea fi îndreptată, prin conjectură, în două feluri: 1° *Cereştile socotiască*; autorul citează aci, probabil, versul din *Stimuli virtutum*, 4 (cp. *Divanul*, III, 4): *Suspice mens coelum, terrenas despice nugas* sau un alt text latin (cp. Cicero, *De republica*, VI, 12: *coelestia spectato*); în acest caz, însă, forma corectă a verbului ar fi fost *să socotească* (la fel eu să *batgiocurească*); 2° *Cereştile să poftească* (cp. cu versiunea greacă: ας πόθγ) τα ούράνι), ceea ce ar confirma presupunerea că manuscrisul românesc dat la cules avea erori datorate probabil copistului (cf. nr. 40).

197 Parafraza cuvintelor citate *supra*, f. 4" şi în Cartea a III-a, f. 107 v: *Nobis patria coelum*.

198 „Iarăşi pomenirea" (= *rememoratio*) indică un izvor în limba latină.

199 Imaginea scării virtuţilor formează tema unei opere de mare răspândire în evul mediu în Europa răsăriteană: Κλίμαξ (*Scara*) lui Ioan, numit, după scrierea sa, Scărarul (*Climax*), autor care a trăit între 525 – 605. Cartea a circulat şi la noi mai întâi în limba slavă, apoi tradusă româneşte în secolul al XVII-lea (1618) – tălmăcirea ei fiind atribuită viitorului mitropolit Varlaam, pe atunci călugăr la Mănăstirea Secul (Gh. Ghibănescu, *O nouă lucrare a mitropolitului Varlaam*, în *Arhiva*, Iaşi, 25 [1914], p. 65 – 101); o copie a traducerii lui Varlaam prezintă recent Paul Mihail în *Mitropolia Moldovei*, 1965 (referinţă semnalată de prof. Dan Simonescu). O altă traducere românească a fost publicată la Mănăstirea Neamţ, în 1814.

200 *Strămurarea* – traduce *stimuli*, ca modernul „stimulare". Întâlnim cuvântul (care însemna în vorbirea curentă „ţepuşa cu care se împung boii") şi în alte texte

vechi: I. Neculce, *O seamă de cuvinte*, în *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. Iorgu Iordan, Buc, 1955, p. 109, (pe prizonierii de la Dumbrava Roşie „i-au fost împungând cu strămurările, ca pre boi, să tragă”) şi într-un izvor din secolul al XVIII-lea

(v. Vasile Grecu, *Cărţi de pictură bisericească bizantină*, ed. cit., p. 107, r. 12).

98. În toată Cartea a II-a abundă citatele biblice menite să confirme ideea principală din fiecare paragraf. Aceste citate nu sunt luate direct din *Biblie*, ci dintr-un dicţionar de citate biblice, foarte răspândite în evul mediu. Între cele mai cunoscute este *Thesaurus biblicus, hoc est dicta, sententiae ei exempla ex SS. Bibliis colecta et per locos communes distribuia lexicorum ordine alphabetico, ad usum concionandi et disputandi*, întocmit de Guillelmus Alottus şi îmbunătăţit, de Ph. P. Merz (numeroase ediţii; am folosit ed. Paris, 1880, ÎI + 676*p)!

Căutând în asemenea dicţionare la ideea exprimată de fiecare paragraf, găsim toate citatele date de autor, adeseori chiar în ordinea din textul *Divanului*.

Traducere incompletă şi forţată după *Vulgata*: *Omnis polentatus brevis* (s-a omis *vita*). Versiunea greacă urmează textul românesc cu acelaşi sens eronat.

Variantă a proverbului: „Buturuga mică răstoarnă carul mare” necunoscută literaturii noastre paremiologice (lipseşte din colecţia lui I.A. Zanne). Spaima elefantului de şoarece este consemnată ca o particularitate curioasă a acestui animal în istoriile naturale ale antichităţii. Pliniu (*Hist. nat.*, VIII, 10, 2) scrie despre elefanţi: „Dintre toate animalele, cel pe care îl urăsc cel mai mult este şoarecele, şi refuză hrana dacă observă că a fost atinsă în iesle de acest animal”. Pentru prima parte a proverbului (*Pre fier rugina îl topeşte*) cp. cu Miron Costin; „şi rugina hierul

strică” (în ed. P.P. Panaitescu, p. 315).

101. Comparaţia cu originalul latin al textului arată o traducere direct dxipă acest original: *ut ex bonorum forma metiatur quanto*...

— „ca din forma bunelor să te măsuri, pre cât”...

Citat incomplet şi fără legătură cu contextul. Trebuie adăugat: *non vocabitur în aeternum semen pessimorum*. Eroarea provine din neînţelegerea textului *Vulgatei*, unde acest pasaj formează o propoziţiune nouă, pe când citatul din *Divanul* se încheie cu punct. Reiese de aci că autorul a întâlnit referinţa, a mers la text şi a copiat *îs.*, 14, 20 fără completarea care ar fi dat sens citatului.

Traducere greşită a textului latin: *Stultus factus est omnis homo a scientia* (s-a tradus *de ştiinţă*, în loc de „faţă de ştiinţa” [*lui Dumnezeu*], subînţeles în text). Textul grec este corect, reproducând citatul după *Septiiaginta*.

În textul românesc autorul combină două versuri din textul troparului: „Răsărit-a lumii lumina cunoştinţei” şi „Să se închine ţie, Soarelui dreptăţii” (cf. *Mineiul pe decembrie*, loc. cit.).

Între izvoarele sale, autorul foloseşte şi o traducere protestantă a *Bibliei* din ebraică în limba latină, ale cărei referinţe diferă de cele ale *Vulgatei*, unde pasajul citat se află la *Ps*. 68, 27.

Autorul şi-a luat citatul după textul latin: *Şi quis ambulaverit in die*, *non offendit*. Sensul este: „nu se poticneşte”, δέν σκοντάπτει

(în textul grec).

107. În cazul citatelor din *Vulgata*, traducătorul în greceşte s-a străduit să dea textul corespunzător din *Septiiaginla*, iar când nu l-a găsit, sau textul nu semăna, traduce citatul şi referinţa după versiunea română, ca în cazul de faţă. Iea locul citat în *Septuanginta* este alt text.

108. Cp. cu Miron Costin, *Viiaţa lumii*, ed. cit., p. 322: *„Orice faci, fă şi caută sfârşitul cum vine. / Cine nu-l socoteşte nu petrece bine”*, care aminteşte dictonul *„Ouidquis agis, prudenter agas et respice finem”* din *Gesta romanorum* (cf. P.P. Panaitescu, ed. cit., p. 433).

Altă traducere care indică un izvor latin: *începu* (lat.: *concepit*) pentru *zămisli*. Din acest exemplu şi din examenul general al textelor biblice citate în *Divanul* putem trage concluzia că familiarizarea lui Cantemir cu aceste texte era destul de precară.

Versiunea greacă dă lui Augustin titlul de „sfinţit” (= episcop, arhiereu) după doctrina ortodoxă, care nu-l recunoaşte drept „sfânt”, ci numai „fericit”. Traducându-şi fidel izvorul latin (şi catolic, aci nu poate fi vreo influenţă unitariană, protestanţii respingând cultul sfinţilor), Cantemir se abate, poate fără să-şi dea seama, de la tradiţia răsăriteană.

Paragrafele 30 – 33 au fost considerate de cercetătorii *Divanului* ca o aluzie critică la procedeele necinstite de îmbogăţire grabnică folosite în Moldova secolului al XVII-lea („Să nu se uite că autorul nu face aci decât a generaliza ceea ce se petrecea în România”, adnotează B.P. Haşdeu în ediţia sa a *Divanului*, p. 91, n, 1; v. şi

P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir*, [Buc], 1958, p. 53 – 54; Dan Bădărău, *Filosofia lui Dimitrie Cantemir*, Buc, 1964, p. 291 – 292). În sprijinul acestei interpretări vine şi observaţia că paragrafele menţionate nu au temeiuri biblice (unul singur cuprinde un citat general despre mândrie), iar autorul nu face în ceea ce numeşte el „comentariul” său din Cartea a II-a decât să-şi parafrazeze titlurile pentru a păstra corespondenţa cu Cartea I, unde-şi expusese ideile, fără a avea nimic de adăugat. Potrivit

ipotezei noastre că a doua carte este anterioară celei dintâi, reiese că în modelul în limba latină folosit de el, Cantemir a întâlnit numai o critică generală la adresa bogăţiei şi a consecinţelor ei pe plan moral, text pe care îl dezvoltă în Cartea I transformându-l într-o critică a „îmbogăţirii nedrepte”, pentru care avea exemple chiar în clasa dominantă din Moldova.

201 în textul românesc citatul (după *Vulgata*) este contaminat cu cel grecesc (după *Septiiaginta*): *asupra stelelor ceriului* în loc de *astra Dei*.

202 Autorul face procesul avuţiei câştigată „prin tâmplări”, a îmbogăţiţilor prin procedee necinstite, arătându-se astfel că este partizanul eticii creştine care deosebeşte între „bogăţia dreaptă şi nedreaptă” (cp. cu Ioan Hrisostom, *Mărgăritare*, trad. rom. cât., p. 194: „Eu nu numai pre bogaţii care spre rău le trebuie bogăţia hulesc, ci şi pre cel răpitor, pentru că alta este bogat şi alta răpitor. Eşti bogat? Nu te opresc a fi, iară de iei de la altul fără dreptate, te hulesc”).

114. Textul din Seneca cel mai apropiat de cel citat pe care l-am putut identifica este din *De brevitate vitae*, XV: *Sapienţii ergo multum patet vita… Transivit tempus aliquod*? *hoc recordatione comprehendit*; *instat*? *hoc utitur*! *ventrum est*? *hoc praecipit*. împărţirea vieţii în trei timpuri (trecut, prezent, viitor), *ibid*. X: *În tria tempora vita dividitur*: *quod est, quod fuit et quod futurum est*. Izvorul lui Cantemir este şi în acest caz (direct sau indirect) Bersuire (*Reductorium morale*, t. II, 1. I, c. VI, ed. cit., p. 10): *Şi prudens fuerit animus tuus, tribus temporibus dispensetur*: *Futura praecavere, praesentia ordinare, praeterita memorare*. Al doilea text citat din Seneca în acelaşi capitol, câteva rânduri mai jos, nu l-am putut identifica în opera gânditorului roman. Sub forma

apropiată: *quod cautio est în reliquum lapsus anterior* îl întâlnim tot în opera lui Bersuire (t. III, 2, Coloniae Agrippinae, 1603, p. 1312, s.v.: *Utilis*, cu referinţa: *Seneca în Proverbiis*). Sub numele lui Seneca sunt cuprinse în culegerile de sentenţii din evul mediu o serie de texte fals atribuite sau provenind din opere pierdute, ceea ce explică dificultatea de a identifica unele din citate. Ideea din citatul precedent apare însă în alte pasaje din operele autorului latin, cp. *De tranquillitate animae*, XI: *Hoc şi quis în medullas demiserit, et omnia aliena mala, quorum ingens quotidie copia est, şic adspexerit, tanquam illis liberum, et ad se iter sit, multo ante se armabit, quam petatur* sau (ideea de la sfârşitul citatului din *Divanul*): *Cogitant eram varios casus et în sublimi maximi lubricos; tune appetita formidant... tune demum videas philosophantes metu et aegrae fortuna sana consilia* (*Ep.* XCIV); cf. şi cp. XCI: *inter peritura vivimus* etc.

115. Termen calchiat după izvorul latin folosit (*Vulgata*): *Formans lucem...* etc. Câteva rânduri mai jos, citatul din *îs. Sirah*, 41, 1 este tot după textul *Vulgatei*: *O mors, quam amara est memoria tua homini pacem habenti în substantiis suiş*.

203 Sensul pasajului este că David n-a reuşit să-l determine pe Urie să-şi vadă soţia (pentru ca în cazul când ea ar fi avut un copil să se poată spune că e al lui). Textul grec adaugă faţă de cel român, fără a reuşi să sporească înţelegerea situaţiei.

204 Folosirea de către Cantemir a izvoarelor în limba latină este dovedită nu numai prin particularităţi ale citatelor, ci şi ale referinţelor. Astfel, numerotarea diviziunilor *Bibliei*, ca în cazul de faţă (*Ps.* 51, în *Septuanginta*: 50) trimite, în majoritatea cazurilor, la *Vulgata*.

205 N-am putut identifica pasajul între textele atribuite lui Thales (H. Diels-W. Kranz, *Die Fragmente aer Vorsokratiker*), nici în culegerile clasice de sentenţii (Antonie Melissenos, *Albina*; Maximus Confessor, *Sermones per excerpta*; Johannes Damascenus, *Paralelaj*. Idei apropiate găsim în *Floarea darurilor*, cap. XXXIV (v. ed. Braşov, 1808, p. 161): „Încă sunt patru lucruri carele nici odinioară nu să satură: cea dintâi este munca iadului, a dooa este *firea muierii*; a treia este pământul, care nici odinioară nu se satură de *apă*; al patrulea este *focul*, carele nici odinioară nu zice ajunge”. I.A. Zanne menţionează maxima în *Proverbele românilor*, vol. II, Buc, 1897, p. 291, fără altă referinţă decât *Thales*. E posibil ca izvorul lui Zanne să fi fost chiar *Divanul*; textul (în greacă) dat de paremiolog este identic.

206 Expresie proverbială nemenţionată de I.A. Zanne, op. cit.

207 Corect: *Serghie*, *Hyghin şi Theofil*, trei călugări din Mănăstirea sf. Asclipie din Mesopotamia cărora li se atribuie o călătorie „până la marginile pământului”, cu care prilej ar fi cunoscut pe Macarie Romanul, personaj din sinaxarul bisericii răsăritene a cărui viaţă a dat loc unei bogate literaturi. Textul la care se referă Cantemir apare numai în unele colecţii hagiografice sub data de 23 octombrie (cf. *Acta Sanctorum*, în appendice ad 23 Octobris, p. 563 sqq; J. Martinov, *Annus ecclesiasticus graeco-slavicus*, Bruxelles, 1863, p. 48; *Bibliotheca hagiographica graeca* şi textul din mineile greceşti, sub aceeaşi dată, ex. ed. Vartolomeu Coutloumousianul, Veneţia, 1868, vol. octombrie, p. 121 – 122; ed. rom., Neamţ, 1845, f. *XZβτ – IЋ** sau *Prolog*, vol. I, Neamţ, 1854, f. 125 v – 130 r). Cantemir cunoştea însă textul din ed. lui Dosoftei, *Viiaţa şi petriacerea sfinţilor*, t. I, Iaşi,

1682, f. 78”84”, deoarece el dă celui de al doilea dintre călugări tocmai numele greşit *Righin*, ca şi în *Prologul* cărturarului moldovean (cf. f. 78 v: „Întru aceasta şi dzi pomenirea preacuviosului părintele nostru Macarie Râmleanul. Trei părinţi svinţi bătrâni Serghie şi Righin şi Theofil, de la mănăstirea lui sviatâi Asclipie în Mesopotamia…”).

208 Paragraful este – prin exemplele alese – caracteristic ortodox. Deşi utiliza izvoare din literaturile latine medievale, Cantemir căuta să se menţină în atmosfera cercului său de cultură.

209 Referinţa este inexactă. Textul cel mai apropiat este *I Cor*. 13, 13: *maior autem horu. n’est caritas* („mai presus de acestea este dragostea”). Autorul pare să fi confundat *caritas* cu *castitas* („castitatea”, în româna veche „curăţia”).

210 în acest citat, ca şi în cel următor, cuvintele din textul biblic sunt inversate în „ersiunea greacă.

211 Cartea lui P. Bizzari, *Persicarum rerum historia în XII libros descripta*, a apărut în prima ediţie la Anvers, 1583, şi a fost reprodusă în *Corpus hist. rer, pers.*, Frankfurt, 1601. Primele unsprezece cărţi descriu istoria Persiei până în 1578. A douăsprezecea relatează istoria civilizaţiei persane şi cuprinde extrase din vechii autori despre Persia antică. Bazată pe relaţii mai vechi, lucrarea lui Bizzari cuprinde la sfârşit şi ştiri, recente pe atunci, din Constantinopol.

212 Cantemir nu putea şti, desigur, la sfârşitul secolului al XVII-lea ce se mai cunoştea din ruinele Troiei, descoperite abia peste două secole. În secolul al XVII-lea, informaţiile privitoare la cetatea lui Priam erau luate mai degrabă după *Istoria Troadei* (adaptare de Guido delle Colonne după *Roman de Troie* al truverului francez Benoît

de Sainte-Maure, inclusă în cronografele ce se traduceau la noi), decât direct din epopeea lui Homer. A se vedea ms. rom. 86 (f. 118 – 128) al Bibliotecii Academiei R.S.R. (22 iunie 1689), copiat în Moldova, într-o limbă foarte asemănătoare cu aceea a *Divanului* (cp. cu textul publicat în *Cărţile populare în literatura românească*, ed. I.C. Chiţimia şi Dan Simonescu, vol. I, [Buc], 1963: *căce*, *pindai*, p. 98; *dzac*, p. 97; *mischiu*, p. 96; *ocaainică*, p. 99; *odănăoară*, p. 94; *prăviia*, p. 97; *prilesteţ*, p. 93; *Troadei*, passim; *au vis*, p. 107; *vitiaz*, p. 98 etc).

213 Cf. nota 64 şi *Divanul*, III, 14.

214 Expresie caracteristică concepţiei din filosofia antică şi medievală care situa în inimă centrul gândirii.

215 Titlu greşit. Îndată după, autorul spune că, dimpotrivă, misterele divine *nu* sunt descoperite oamenilor.

216 Traducerea greacă greşită indică, încă o dată, că această versiune urmează pe cea românească. Traducătorul, folosind manuscrisul operei şi nedescifrând textul, a citit *mare* în loc de *tare*. Confuzia rămâne totuşi ciudată pentru un teolog, dacă traducătorul a fost Cacavela.

217 Cf. nota 67.

218 „Aşa zic bătrânii noştri, tătarii, că norocul nu-l. – e picioare, numai mâini şi aripi. Cându-ţi pare că-ţi dă mâinile, atunce.» şi zboară”.

(Miron Costin, *Graiul solului tătărăsc*, ed. cit., p. 316); cp. cu Quintus Curtius, op. cit., VII, 8: *Noştri sine pedibus dicunt esse fortunam, quae manuus et pinnas tantum habet; cum manibus porrigit, perina quoque comprehendere non simt*. Referinţa la ambasada scită nu este însă luată în întregime după Costin, pentru că acesta o datează „după ce au sosit [Alexandru] de la bantri la apa

Donului”, în timp ce Cantetnir foloseşte ca elemente de datare „după ce au bătut pe Chrisos şi l-au prins viu, după aceia asupra tătarilor trecând Arax, apa”. Se ştie însă că nu Alexandru, ci Cyrus l-a prins viu pe Croesus, regele Dydiei. În acest caz *Chrisos* trebuie citit Bessos. Este vorba de satrapul Bactrianei, urmărit şi prins de Alexandru ca ucigaş al lui Darius (Quintus Curtius, VII, 5). Apa traversată este Iaxarte (Syrdaria), dincolo de care Alexandru, care confunda Iaxarte cu Tanais (Donul), s-a luptat cu unele populaţii, confundate la rândul lor cu sciţii, în care cronicarii noştri au identificat apoi pe tătari.

Eroare doctrinară evidentă (autorul numeşte pe Hristos „tată”). Confuzie cu expresia curentă din *Noul Testament*: *Deus et pater domini noştri I.C.*

Deşi mai sus autorul recomandase cunoaşterea divinităţii pornind de la natură, aici condamnă cunoaşterea prin simţuri ca izvor al ateismului. Mai departe, el se referă la o atitudine de empirism sceptic, caracteristic laică, pe care o pune în legătură cu aceea a grecilor din secolul I e.n., care refuzau predica lui Pavel despre înviere.

Deosebirea de sens între textul român şi cel grecesc (*în zădar*

— „Însă nu fără dreptate”) provine din izvoarele citate, textul român, după *Vulgata* (*Frustra autem jacitur sete ante oculos pennatorum*), iar cel grec, după *Septiiaginta*.

135. „Învăţatul persan” al cărui nume autorul ni-l transmite sub două forme (rom: *Heilsadi*, gr. *Heisadis*) este celebrul poet persan Saadi, autor al *Grădinii de flori* sau *Gulistan* (cf. şi nota 80). Cantemir îl citează în prefaţa *Istoriei Imperiului otoman* (*ed.fr. cât.*, *t.* I, p. XVI), reproducând opinia poetului despre turcii „nedrepţi… asemănători unor lupi însetaţi de sânge” din cauza cărora

a trebuit să-şi părăsească patria. Textul citat aci este din prefaţa operei lui Saadi (ed. cit., p. 3): „O, omule! norii, vânturile, luna, soarele şi cerul se mişcă pentru a-ţi putea tu agonisi o bucată de pâine şi pentru ca să n-o mănânci cu nerecunoştinţa. Pentru tine lucrează toate şi împlinesc poruncile lui Dumnezeu. Deci nu e drept ca tu să nu te supui acestor porunci”.

136. „Poeticul arăpăsc” este acelaşi Saadi, *Gulistan*, prefaţa (trad. fr. cât., p. 2); l (O, fiinţă generoasă, care din vistieria ta tainică dai hrană păgânului şi creştinului. Cum ai să-i lipseşti de ea pe prietenii tăi, tu, care şi de duşmanii tăi te îngrijeşti? *Nafaca* este explicat de Cantemir în *Istoria Imperiului otoman* (*ed. fr. cât.*, t. I, p. XLIII: „*Navaka*, leafa zilnică a unui soldat”).

Circumspecţia traducătorului în greceşte de a nu da lui Augustul un atribut catolic (vezi nota 110) este părăsită sub influenţa textului român.

Atitudinea anticatolică a autorului se manifestă deschis şi îmbracă forma oficială, curentă în vremea lui, a combaterii elementelor doctrinare specifice (purgatoriul, cf. şi *Divanul*, I, 75 şi nota 74). Faptul trebuie interpretat în lumina gândirii româneşti medievale, care se opune prozelitismului catolic, expresie a expansionismului politic ce cunoaşte în secolul al XVII-lea o recrudescenţă combătută şi în Ţara Românească de Brâncoveanu şi Antim Ivireanul prin cărţi polemice (ex. *Manualul contra schismei papistaşilor* de Maxim Peloponezianul, Buc, 1690; *Întâmpinare la principiile catolice* de Meletie Strigul, Buc, 1690; *Carie sau lumină* de Maxim Peloponezianul, Snagov, 1699; *Panoplia dogmatică* de Eutimie Zigaben, Târgovişte, 1710 etc). Participarea la controversă în acest aspect politic al ei nu reduce o anumită independenţă de spirit la Cantemir, care, din prima fază a gândirii sale, apelează la

autorităţi doctrinare apusene fără reticenţele ortodocşilor riguroşi.

Pierre Bersuire (Bersuire, Bressuire, Petrus Berchorius sau Bercherius), gânditor francez (m. 1362), autor al unei mari enciclopedii de ştiinţă medievală constând din trei părţi: *Reductorium morale super totam Bibliam* (scrisă la Avignon în 1335, formată din 428 de *moralitates* grupate în 34 de cărţi); *Repertorium morale de proprietăţibus rerum* (scrisă în 1340, o descriere a naturii în 14 cărţi şi 958 de capitole, imitată după Bartholomeu de Glanville); *Dicţionarius*, compus din 3.514 termeni din *Biblie* cu expuneri morale. Pentru unele idei ale sale Bersuire a fost acuzat de erezie de către episcopatul Parisului şi închis. Cartea a XV-a din *Reductorium morale* este un comentariu etic al lui Ovidiu. Cărturar de formaţie umanistă (autor al primei traduceri franceze din Tit Liviu), Bersuire a avut în Petrarca un prieten şi un mare admirator (I, Pannier, *Notice biographique sur le benedictin Pierre Bersuire, premier traducteur français de Tite Live*, în *Bibi. de l'École de Chartes*, 33 [1872], p. 325 – 384; Antoine Thomas, Les *Lettres à la cour des papes*, Rome, 1884). Operele au fost editate sub titlul: *Petri Berchorii*, *Opera omnia*, ed. Joannem Keerbergium, t. I – III, Moguntiae, 1609, 2.719 p.; *Reductorium* a fost editat de 11 ori ilumai între 1474 – 1515; *Dicţionarium* de 4 ori. Ediţia din Coloniae Agrippinae, 1631, 3 vol., se găseşte, incompletă, la Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R.S.R., fondul reformat, cota 82.958. Am folosit ed. din *Colonia*, 1773, după un exemplar din Biblioteca Universităţii din Viena.

Ca şi în Cartea I, 77 (cf. nota 76), Cantemir insistă asupra legii analogiei dintre macrocosm şi microcosm, loc comun al gândirii antice şi medievale. Sensul legii aplicat

de autor este acela al cugetării neoplatonice: între macrocosm şi microcosm există analogie, dar în *sens invers* (ex.: ceea ce este mare în macrocosm este mic în microcosm; la fel condiţiile: etern şi infinit în macrocosm, temporar şi limitat în microcosm sau, în textul *Divanului*, lumea terestră trecătoare şi nestatornică, sufletul omenesc etern etc). Cp. Plotin, *Eneade*, II, IV, 5 şi P. Janet et G. Séailles, *Histoire de la philosophie*, 15" éd., Paris, 1932, p. 723. Dan Bădărău, op. cit., p. 285 – 286, consideră această aplicare a teoriei analogiei dintre macrocosm şi microcosm în *Divanul* numai un motiv literar, deoarece Cantemir scoate în evidenţă *contrastul* dintre om şi lume. Aceasta este însă *ideea fundamentală a disputei* dintre hune şi înţelept. Autorul se va strădui să arate că omul poate opera o converţiune salutară a contrastelor fără să le anuleze.

Cantemi – sau autorul pe care-l urmează – aplică o interpretare comparabilă cu aceea din Augustin, *Confessiones*, lib. XII-XIII.

De observat că legătura între sensul citatelor din acest paragraf nu e logică. De la motivul „ce vei culege, aceea vei semăna" se trece la altul diferit, acela al „hranei spirituale". Autorul procedează şi în alte paragrafe la fel, stabilind legături strict formale între citatele sale, probabil sub influenţa dicţionarului biblic pe care l-a folosit.

I porci (= etc.) nu poate avea aci alt sens decât că *traducătorul* renunţă la o parte din textul original. *Autorul* nu putea recurge la acest procedeu. Dorinţa de a încheia repede lucrarea este mereu mai vizibilă spre sfârşitul Cărţii a II-a. V. şi nota 153.

Concepţie caracteristică filosofiei presocratice şi exprimată de pitagoreici, Democrit etc. ca principiu al cunoaşterii (asemănătorul cunoaşte asemănătorul).

Afinitatea naturilor asemănătoare mai este exprimată de Platon (*Gorgias*, 510 b), Aristotel (*Etica Nic*, 8, 1) etc. Şi s-a transmis gândirii medievale. Cantemir mai formulează principiul în *Istoria ieroglifică*, ed. cit., vol. II, p. 237: „Vestită axiomă între cei fiziceşti filosofi este că cel de asemenea iubeşte pre cel siie de asemenea. Iubirea dară către cel siie de asemenea va să arate neiubirea către cel siie nu de asemenea”. Cf. şi *Enciclopedia filosofica*, Venezia-Roma, [1957], t. IV, s.v.: *Simile simili cognoscitur*.

145. În ştiinţa antică şi medievală, focul, aerul, apa şi pământul erau socotite cele patru corpuri simple (*elementele*) din care sunt formate celelalte corpuri. În această teorie, fiecărui element îi corespunde o calitate fundamentală, opusă calităţii altuia (focul fierbinte – aerul rece, apa umedă – pământul uscat).

Cp. A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, 1 (*Divanul*, III, 1).

Capitolele care urmează, nenumerotate, tratează pe larg probleme din ultima parte a Cărţii I, 85. Autorul le consideră însă, în economia Cărţii a II-a, drept diviziuni mai importante, recomandându-le în cuprins (f. 14 lv): „Ceteşte… mai vârtos la sfârşitul Cărţii a doua *Pentru 7 vârste* şi *Viiaţa omului ca poama şi pentru lumeştile tâmplări de pediapsă* pintre 7 vârste ce să tâmplă”. Ideile, până la detalii, sunt comune opusculelor asemănătoare din literaturile latine medievale (cf. notele 86 – 87), în care şi-a avut, fără îndoială, izvorul, Cantemir.

Constantinus (greşit „Constantios” în versiunea greacă) este citat după Bersuire, unde numele apare frecvent alături de operă: În *Pantechni*. Un Constantin Pantechnes, mitropolit de Philippopolis, autor al unei *Descrieri a vânătorii de potârnichi ţi iepuri* (publicată de E. Miller, *Annuaire de VAssociation*, 6, [1872], 28 – 52, 7

[1873], 133 şi urm.), citează Karl Krumbacher, *Geschichts der Byzantinischen Litieratur*, 2. Aufl., München, 1897, p. 474 – 475.

Exemplul de rezistenţă morală a fraţilor Mă-abei a fost obiectul mai multor opere din literaturile antică şi medievală. În 1688 se publicase la Bucureşti una din cele mai răspândite, atribuită lui Iosif Flavius şi circulând şi ca *A III-a carte a Macabeilor*; cf. V. Cândea, *„Tratatul despre raţiunea dominantă”, cea dintâi operă filosofică publicată în limba română*, în *Viaţa românească*, 16 (1963), nr. 3, p. 84 – 89.

150. „Stihotvorţul persesc” este tot al-Saadi, *Gulistan*, prefaţa. Citatul următor din Mihea este tradus în versiunea românească după *Vulgata*: *Utinam non essem vir habens spiritum et mendacium potius loquerer*. Versiunea greacă citează textul (diferit) corespunzător refe rinţ lasă ei dupăeea e fraza fără nţel *Septiiag* es. *inta*.

51. A. f Ima in Wisso atius *timu irtut* . olosită gine . *li um.*

i în *Diva* , 55. *nul*.

219 Textul grec urmează pe cel român, care pare a fi traducerea greşită a unui text latin cu sensul: *Despre strâmtorările care-i vin omului pe lume în această perioadă a vieţii* (adică în cursul vârstei a cincea:

bărbăţia).

220 Către sfârşitul Cărţii a II-a traducătorul manifestă grabă şi nu mai reproduce citatele din modelul latin folosit, ci se mulţumeşte să copieze referinţele. Toate indicaţiile din paranteză se găsesc în *Thesaurus biblicus*, s.v. *Aegrotatio* (cp. ed. Ph. – P. Merz, Parisiis, 1880, p. 13). La fel procedează Cantemir până la sfârşitul cărţii.

221 Cantemir traduce desigur un text latin în care cuvântul redat prin *plată* trebuie să aibă sensul de „răscumpărare", „eliberare". Versiunea greacă are un înţeles mai exact (ελευθερία = libertate), stabilit, probabil, din context.

222 De remarcat ritmul: *Vinitu-ţ-au vremea*, *sositu-ţ-au ceasul*] *Şi mai mult a păşi ţi s-au scurtat pasul*.

223 Sensul lui *suppus* = „a ascunde", „a pune dedesubt", din lat. *supponere* indică şi aici un original latin.

157. În *Thesaurus biblicus* referinţele ce urmează sunt grupate la *Resurrectio mortuorum, et carnis ad gloriam facta mutaţi-o*, ceea ce Cantemir *a tradus* prin *Pentru a morţilor invitare şi pentru a cărnii, adică a trupului, spre slavă mutare*. Se confirmă folosirea unui izvor latin pentru referinţele sale biblice (cp. ed. cit., Ph. – P. Merz, p. 537).

158. Pentru aceste referinţe a se compara cu *Thesaurus biblicus*, s.v. *Dies novissimus et judicium extremum*.

Cele trei modalităţi ale păcii reprezintă un motiv comun literaturii creştine medievale.

Cuvintele sunt atribuite în textul biblic lui Antioh, regele Siriei, numit Epifan (*nobilis*) în aceeaşi carte II, 9, de unde şi referinţa *Antiohos nobilis*, denumirea sa din *Vulgata*.

Întreg textul, de la titlu până la începutul *Predosloviei*, aparţine lui Cantemir. Traducerea din Wissowatius începe în rândul următor.

Neînţelegând expresia *par est* din originalul latin (*par est maliţiam exuere* – „este în stare să dezbrace răutatea”) Cantemir a tradus-o greşit: „de-a-tocma sunt”. Aşa se explică şi traducerea greacă, după versiunea românească: ομοιάζουν”, se aseamănă”. Cf. şi P. Vaida, *Dimitrie Cantemir şi A. Wissowatius* în *Revista de filosofie*, 12 (1965), nr. 1, p. 41, n. 2.

De observat că în originalul latin cuvintele sunt: *nune în actate mea senili* („acum la bătrâneţe”), pentru că Wissowatius trecuse de şaizeci de ani când a scris *Stimuli virtutum*. Compunând *Divanul* la numai douăzeci şi patru de ani, Cantemir înlătură adjectivul „bătrân”.

Frază din Aristotel, reluată şi de Dante în *Convivio* I, 1 („non me dimenticando”).

Ideea provine din *Etica nicomahică* pe care Wissowatius o putuse cunoaşte direct sau prin Thoma d’Aquino, *Comm. im Eth.* 1.9, lect. 4 şi *Summa theol.* 2.2 cu. 30, ad 2 şi 2.2. cu. 117 a 5, ad 3.

Între izvoarele doctrinare ale lui Wissowatius doi autori au fost folosiţi cu precădere de învăţatul unitarian; Erasm (*Enchiridion militis christiani*) şi Johannes Crellius (*Prima ethices elementa*, Racoviae, 1635). Pentru ambii autori, influenţaţi de aristotelism şi stoicism, începutul înţelepciunii este cunoaşterea de sine; cunoscându-se, omul întemeiat pe o doctrină corectă trebuie apoi să se modeleze după această doctrină prin exerciţiu, luând ca pildă viaţa oamenilor înţelepţi. Tendinţa generală a acestei concepţii, ca şi a unitarianismului şi a protestantismului în general este reducerea religiei la o simplă morală. Influenţa lucrării citate a lui Crellius este atât de mare,

încât determină chiar planul şi dezvoltarea operei lui Wissowatius. A se vedea

P. Vaida, *art. cât.*, p. 44 – 45: „Cele 16 precepte morale expuse de Crellius în acelaşi capitol [este vorba de *Prima ethices elementa*, pars I., cap. I: *De causis efficientibus virtutis*, Racoviae, 1635, p. 7 – 10] se regăsesc aproape toate, amplificate, în cartea lui Wissowatius, tezele formulate pe scurt de Crellius sub un singur punct constituind adesea temele a câte 3 – 4 capitolaşe din *Stimuli*”.

224 Din textul lui I, actanţiu, ca şi din contextul versiunii româneşti constatăm eroarea de traducere: *ignorantia sui* nu înseamnă „nesocotinţa lor”, ci „necunoaşterea de sine”, cauza „neaşezării lor”. Traducerea română greşită influenţează şi versiunea greacă.

225 Cantemir redă prin *duh sămăluitoriu* numele facultăţii ce conferă omului demnitatea de fiinţă superioară tuturor celorlalte: *spiritus rationalis*. Aceasta este gândirea discursivă, raţiunea. Reluând ideea în *Istoria ieroglifică* (ed. cit., p. 336) Cantemir numeşte raţiunea *suflet înţelegăloriu* şi o defineşte drept facultatea prin care omul „a sfârşitului fericirii şi nefericirii, a binelui şi a răului sau chibzuiala şi adevărata hotărâre a cunoaşte poate”, facultate „mai mult decât firească şi dumnezeiesc şi ceresc oarece”, calificare luată din Wisso

39 – Dimitrie Cantemir – Divanul watius. Cantemir cunoaşte deosebirea între intelect şi raţiune (cf. *Compendiolum universae logices institutionis* III, 1 în *Operele principelui D. C*, t. VI, p. 428 – 429; când spune că intelectul este subiect al logicii, autorul se referă la raţiune, deosebită de intelectul propriu-zis care *intuieşte* adevărul). El foloseşte însă o terminologie confuză sub

influenţa lecturilor sale filosofice (în *Sacrosanctae scientaie*, inspirându-se din Van Helmont, *intellectus* are sensul teologic de „ştiinţă infuză” numită în *Compendictum* (ed. cit., p. 411): *divinitus infusum inextinguibile lumen*). Numai în primele două Cărţi ale *Divanului* raţiunea (sub numele vechi românesc de *socotealã*) fiu lasă loc nici unei alte interpretări.

226 *Socotească*, *mândriască*, *cunoască* ritmează textul; procedeu folosit şi în alte părţi ale cărţii.

227 Influenţă vizibilă a distihului împrumutat unei opere recomandată mai departe (III, 39), *Imitatio Christi*, atribuită lui Thomas a Kempis (III, LVII, 3): *Hotno es*, *et non Deus*. *Care es*, *non angelus*. Asemenea versuri, cu număr egal de silabe şi dublă rimă, interioară şi finală, sunt răspândite în literaturile latine medievale. Cp. Însă şi cu Aristotel, *Politica*, I, 14, 1253 a: ή θηρίον, ή θεός (= „[omul este] ori o fiară, ori un zeu”).

228 Ideea stoică a supremaţiei raţiunii asupra pasiunilor mai fusese dezvoltată în *Pentru singurul ţiitoriul gini*, traducere dintr-o scriere a vechii filosofii alexandrine atribuită lui Josephus Flavius, publicată la Bucureşti, în cuprinsul *Bibliei lui Şerban*, cu zece ani înaintea *Divanului* (vezi V. Cândea, *Tratatul „Despre raţiunea dominantă”*, *cea dintâi operă filosofică publicată în limba română*, în *Viaţa românească*, 16 (1963), nr. 3, p. 84 – 89 şi *Nicolae Milescu* şi *începuturile traducerilor umaniste în limba română*, în *Limbă şi literatură*, 7 (1963), p. 65). *Socotiala driaptă* este, la stoici, o moştenire din gândirea platonică şi aristotelică (cp. *Etica Nicomahică* II, 36, 1107 a 2; Léon Robin, *Aristote*, Paris, 1944, p. 232, nota 1). Wissowatius putea cunoaşte acest principiu etic din Seneca (*Ep.* I, XXνί), care face o adevărată teorie despre *ratio reda et consummata* („socotiala driaptă şi întriagă”) identificată cu *virtus* şi

honeslum dar şi din Erasm (*Enchiridion militis christiani*, cap. IV, cf. P. Vaida, *art. cât.*, p. 44). A se vedea şi studiile mai noi ale lui K. Bărthlein, *Der Órthos logos* in der *grossen Ethik des Corpus Aristotelicum*, în *Arch. gesch. Phil.*, 45 (1963), nr. 3, p. 213 – 258 şi *Der Órthos logos und das ethische Grundprinzip* în *den platonischen Schriften*, *ibid.*, 46 (1964), nr. 2, p. 129 – 173.

229 Textul din Cicero, *De officiis*, I 41, la care se referă Wissowatius pare a fi: *şic nos şi acres ac diligentes judices esse volumus, animaţiversoresque vitiorum, magna saepe intelligimus, ex parvis*. („aşa şi noi, dacă vrem să fim judecători atenţi şi sârguincioşi şi severi ai viciilor, din cele mici înţelegem adesea lucruri mari"). Citatul următor referinţei este din alt autor, dar traducătorul în greceşte nu înţelege succesiunea citatelor şi influenţat iarăşi de versiunea românească, îl atribuie lui Cicero.

230 Tema războiului minţii cu pasiunile a fost răspândită în literaturile medievale. Lucrarea cea mai cunoscută cu acest subiect este a lui Iyorenzo Scupoli: *ÎI combattimento spirituale*, prelucrată în limba greacă de Nicodim Aghioritul şi tradusă româneşte după această prelucrare sub titlul *Nevăzut război* la Mănăstirea Neamţului în 1826. Wissowatius citează în cap. 39 o altă scriere care dezvoltă această temă, *Enchiridion militis christiani* a lui Erasm. Comparaţiile cu *Stimuli virtutum* (cf. P. Vaida, *art. cât.*, p. 44} demonstrează că Wissowatius l-a urmat şi în această parte a cărţii sale pe învăţatul din Rotterdam (cp. cu *Enchiridion*, cap. I: *Vigilandum esse în vita* etc).

231 Neînţelegând textul latin traducătorul îl redă parţial şi greşit în versiunea română, de unde erorile trec în cea greacă. Sensul textului lui Wissowatius este: „Cu toate că Dumnezeu nu poate fi cunoscut efectiv prin

simţirile oamenilor, ca şi sufletul oamenilor de altfel – motiv pentru care unii, cărora nu le convine să accepte că Dumnezeu există, ca nu cumva [să admită şi că] păcătoşii sunt pedepsiţi de el, tăgăduiesc că ar exista –, totuşi…” etc. i.

232 Autorul formulează unul din clasicele argumente ale gândirii medievale despre „existenţa lui Dumnezeu” aşa numitul argument *ex contingentia mundi* sau cosmologic, dezvoltat de Aristotel în *Fizica* VIII, 5 şi *Metafizica* 12, 6 (care pleca de la constatarea mişcării la concluzia existenţei unui *motor prim*) şi de Augustin în *Confesiuni* X, 6 (care deducea din efecte existenţa unei *cauze prime*).

233 Se vede din textul latin (*per radios… a se emissos*) că *razele* sunt „trimise de el”, iar nu Duhul.

234 Textul lui Epicur (*Manualul*, 31) este acesta: „Să asculţi de zei şi să te supui lor în toate cele ce se întâmplă şi să urmezi acestea de bunăvoie ca unor lucruri săvârşite de cea mai înţeleaptă minte”.

235 *Ştiinţa cea privitoare* redă în româna veche termenul „contemplaţie”, aci în sensul de „filosofie teoretică”, spre deosebire de „filosofia practică”. Recomandarea lui Wissowatius are un accent anticatolic (unitarianismul este contra scolasticii şi insistă, ca orice nuanţă de

39 + 501

protestantism, asupra laturii morale a vieţuirii), dar nu antiortodox. Pe Cantemir nu-l putea mira deci înclinarea spre „ştiinţa cea practicească” a autorului şi refuzul speculaţiilor sterile.

În *De beneficiis* IV, 3 – 9, Seneca dezvoltă ideea binefacerilor gratuite, al căror autor nu cere recunoştinţă, dând ca exemplu providenţa, sau, după contemporanii săi,

natura (*quid eram alind est natura quam Deus*?…).

Remarcă folosită şi de Seneca (*De benef.*, I 3) în sensul că şi animalele au recunoştinţă.

Traducere cu preocuparea rimei (*desfătare – are*).

Numele soţului Atalantei (Hippomenes) ne arată că este vorba de Atalanta beoţiană al cărei episod este relatat de Ovidiu în *Metamorfoze* iar nu de Atalanta arcadiană. Atalanta se ia la întrecere cu pretendenţii săi convinsă că va câştiga fiind cea mai sprintenă dintre muritori, dar este învinsă de propria ei curiozitate. îmbrăţişările ei vinovate cu Hippomenes în templul Cybelei le atrage pedeapsa de a fi prefăcuţi în lei şi înhămaţi la carul zeiţei.

Produse ale imaginaţiei, facultate condamnată de gândirea medievală ca sursă de concepţii greşite, ireale, comediile erau interzise de mai toţi autorii vremii (a se vedea în literatura noastră de traduceri lucrarea lui Nicodim Aghioritul, *Hristoitia*, citată mai sus, cuvântul VI, p. 155 şi urm.).

Historia augusta (*Aelii Sparţiani Severus*, XIX): *Huius dictum est, quum cum ex humili per litterarum et militiae officia ad imperium plurimis gradibus fortuna duxisset*, Omnia – inquit – fui, et nihil expedit. (Cp. şi Sexti Aurelii Victoris, *De caesaribus historia*.

XX: *Cuncta*, inquit, *fui*, *conducit nihil*).

Caduca nimium atque fragilia, pueribusque consentanea crepundiis ista sunt quae vires atque opes humanae vacantur („Cât sunt de mincinoase şi pieritoare, cum seamănă cu nişte jucării copilăreşti cele pe care le numim putere şi bogăţii otneneşti!”). Val. Max. *Factorum dictorumque memorabilium* 1. VI, c. IX: *De mutatione morum, aut fortunae*.

Citat din poezia latină folosit de Wissowatius şi în alt opuscul al său publicat în aceeaşi ediţie cu *Stimuli*

virtutum, p. 113, cu textul complet: *Suspice mens coelum, terrenas despice nugaşi Per varios casus, per tot discrimina rezumi Tendimus în coelum, sedes ubi fata quietasi Ostendunt*... Cantemir îl citează de asemenea în *Divanul* I, 20. Altfel formulată, ideea apare şi la Cicero, *De officiis* (*haec coelestia semper spectato, illa humana contemnito*).

Textul rezumă paragrafele biblice la care trimite autorul; ideea o găsim însă şi în Seneca, *Ep*. Cil, 21 (*Patria est illi quodcumque suprema et universa circuitu suo cingit*). Cantemir citase textul după Wissowatius şi în Cartea I, cap. 20.

Dialogul *Phaidros*, subintitulat *Sau despre Frumos – scriere morală*, tratează într-o mare parte a lui despre frumuseţe, contemplarea şi iubirea ei, aşa încât referinţa la această operă a lui Platon poate fi generală (la întreaga operă). Referinţa poate fi însă şi la un anumit pasaj. Atrăgând atenţia (250 b – d) că Frumosul are privilegiul de a fi cunoscut printr-un simţ (văzul) în timp ce Dreptatea şi înţelepciunea nu, Platon regretă că vederea nu poate percepe nici gândirea (φρόνησις): „Ce iubiri neînchipuite ne-ar da ea (gândirea), dacă ar putea transmite vreo imagine limpede care să ajungă până la simţul văzului!” Acesta pare să fie pasajul vizat de Wissowatius.

Folosind vechiul rom. *carte* (= „scrisoare”) pentru „epistolă”, Cantemir influenţează versiunea greacă, în care se dă în mod greşit corespondentul βιβλίον (= „carte”). Aceasta explică ciudatele referinţe „Sineca, cartea 115” etc. în cap. 25 observăm însă cum traducătorul în greceşte începe să redea „carte” prin έπιστολ. (= „scrisoare”), înţelegând, în sfârşit, sensul referinţei din versiunea românească.

Traducerea lat. *virtus* (termen de merală) prin

„înţelepciune”, pare a fi o influenţă a traducerilor din greceşte în româna veche, în care σωφροσύνε era redat prin „întreaga înţelepciune”, expresie indicând castitatea şi în general vieţuirea conformă moralei. În titlul capitolului Cantemir arată că prin „înţelepciune” înţelege *fapta bună* (*virtus* în originalul latin). Termenul ales de Cantemir echivalent cu *sapientia* sau *sophia*, poate înşela (de aci, probabil, afirmaţia din Dan Bădărău, *cp. cât.*, p. 62 – 63, *ci* în *Divanul „*«Sofia» stăpâneşte lumea”).

191. Epicteti, *Dissertationum ab Arriano digestarum*, liberii, XIX.

27: θεον έξ άνθρόπου επιθυμούνται γενέσθαι.

192. „... adică ceva nu-i strică” – adaos al lui Cantemir.

193. Textul reprodus de Wissowatius prezintă mici deosebiri faţă de originalul lui Seneca: *Sola virtus* praestat *gaudium perpetuum securum*; *şi quid obstat, nubium modo intervenit, quae infra feruntur, nec unquam diem vincunt*.

194. Citatul complet din Horaţiu este: *Hic murus aereus estoj Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa* („Aceasta să-ţi fie zid de aramă: să nu ai nimic să-ţi reproşezi, să nu păleşti pentru nici g vină”, *Ep.* I. I. 61).

Explicaţie adăugată de Cantemir.

Imaginea a mai fost folosită de autor în *Cartea de închinăciune* către Antioh şi Cartea a II-a, cap. 77. O lămurire similară despre planeta Venus (*Vinerea*) întâlnim în *Istoria ieroglifică* (ed. cit., vol. II, p. 264): „Steaua ciobanului, carea întâi răsare”. *Stihotvorţii* (poeţii) sunt Homer, *Odiseea* IX, 31 – 32, X 230 – 243 şi 449 – 466 şi Virgiliu, *Eneida* VII, 10. Wissowatius mai foloseşte imaginea în scrierea sa *De hominis vera beatitate consectânda*, publicată în aceeaşi ediţie cu *Stimuli*

virtutum, p. 110.

197. Citatul este în A. Gellii *Noctium atticarum comm*. XVI, 1 (greşit: 10 în *Divanul*, ambele versiuni). Cuvintele lui Musonius sunt:

αν τι ποίησης αΐσχρόν μετά ηδονής, το μεν ήδύ οϊχεται δέ αΐσχρόν μένει. (trad. David Popescu, Buc, 1965, p. 393), iar ale lui Caton: *şi qua per voluptalem nequiter jeceritis*, *voluptas cito abibit*, *nequiter jactum illud apud vos semper manebit*. Necunoscând opera lui Aulus Gellius, Cantemir ia trimiterea *apud* drept o parte din titlul operei citate, de unde referinţa greşită: *Cătră Ghelius*, transmisă şi versiunii greceşti.

Cp. cu textul latin unde titlul este doar *Conscientia bona* (restul adăugat de Cantemir în traducere); începutul cap. 14 este mai jos, la *Pedepsele* (*Poena*).

Cantemir *a tradus numele* lui Juvenal obţinând enigmaticul *Tineris*. În ediţia sa, Haşdeu, înşelat de ciudatul nume, transcrie „caută Setineris" în loc de *caută-se* Tineris", punând, prudent un semn de întrebare (*Arhiva istorică a României*, 2 (1865) p. 152). Sion repetă transcrierea lui Haşdeu (ed. 1878, p. 199). Versurile din Juvenal la care se referă Wissowatius sunt: *Exemplo quodcumque malo committitur*, *ipsij Displicet auctori*. *Prima est haec ultio*, *quod sej Judece Nemo nocens absolvitur*, *improba quam visi Gratia fallaci praetoris vicerit urna* („Crima este o povară pentru însuşi cel ce-o făptuieşte. Prima pedeapsă a unui vinovat este că el nu poate fi absolvit de propriul său tribunal, chiar dacă s-ar sustrage rigorii legilor prin necinstea unui judecător corupt", *Sat*. XIII, 1 – 4). O altă confuzie curioasă asupra lui Juvenal a semnalat-o N. Cartojan (*Cărţile populare în literatura românească*, I, Buc, 1929, p. 204): în traducerea greacă a *Florii dăruiţilor*, folosită pentru versiunea

românească a ierom. Filothei (Snagov, 1700), Juvenal devine o &, *y*. Βενάχιος („*Şi*. Venalie”).

IQO. *Tatius* din traducerea românească este *Tacitus*, iar pasajele vizate de Wissowatius următoarele: 1° în *Annales* VI, 6, relatarea şerşti}} uj Ţiberiu către Senatul romşii; şirjsoare în care îşi araţii

§04

rernuşcările pentru crimele şi josnicia sa; 2° *ibid*., XIV, 10, regretele lui ţieroa după ce-şi asasinase mama (Agripina).

201. Referinţă şi citat dintr-o traducere latină din ebraică a

V.T. în *Septiiaginta* şi *Vulgata*, textul se află la *Ps*. 31, 10. În citatul următor întâlnim alt caz în care traducerea românească foloseşte *Vulgata*, iar cea greacă *Septiiaginta*.

236 *Tâlharii cei în chip de priiatini*: imagine din opera poetului şi gramaticului alexandrin Philetas din Cos, tutorele lui Ptolemeu II, Filadelful (sec. III î.e.n.). Comparaţia pasiunilor cu sirenele este frecventă în literaturile latine medievale (v. Tertulian sau Thomas a Kempis, *Imitatio Christi* III, XXVII, 4). Explicaţia din paranteze (*acestea să cheamă fete de mare*) este adăugată de Cantemir. Wissowatius mai foloseşte imaginea sirenelor în *De horn*. *vera beat*. *consect*. ed. cit., p. 110.

237 Wissowatius a asociat două versuri, primul din Horaţiu, al doilea din Marţial. Versul din Horaţiu face parte dintr-un context care, complet, sună: *Omnem crede diem tibi diluxisse supremum*. / *Grata superveniet quae non sperabitur hora*. *Me pinguem et nitidum bene curata cute viseşi Cum ridere voles Epicuri de grege porcum* („Crede că fiecare zi a ta este cea de pe urmă. Ceasul la < a; e nu te aştepţi va fi o surpriză plăcută. Dacă întrebi de mine, mă vei găsi oricând vei vrea să râzi, bine îngrijit,

gras şi lucios ca un porc din turma lui Epicur”). Traducerea românească greşită· *supremum* (= „ultima”) confundat cu „Cel prea înalt” (*Prea de susus*) a influenţat şi versiunea greacă, stricând tot sensul versului. Stihul din Marţial se citează împreună cu cel precedent: *Non est, crede mihi, sapientis dicere*: *Vivam. Sera nimis vita est crastina*: *Vive hodie* („Nu-i şade bine, crede-mă, înţeleptului, să spună «voi trăi». Ziua de mâine e prea târzie: trăieşte astăzi”).

238 Traducere greşită (şi mai evidentă în versiunea greacă): *omul* se înrădăcinează în fapta rea, deci *el* (nu ea, fapta rea) trebuie să se dezrădăcineze.

205. ISroarea *nunţii* pentru *morţii*, repetată în versiunea greacă (γάμους pentru θάνατον) se explică în felul următor: în manuscrisul traducerii sale, Cantemir trebuie să fi scris *morţii*, deoarece nu putea tălmăci altfel *mortis* din originalul latin. Probabil că el a trimis la Iaşi o copie a ciornei sale scrisă de altă persoană sau propria ciornă indescifrabilă şi astfel *morţii* este transcris: *nunţii*, redat apoi astfel în versiunea greacă ceea ce întăreşte ipoteza că versiunea greacă nu este de Cantemir.

Amândouă versiunile sar versurile din originalul latin, probabil din cauza dificultăţilor de traducere. J

Referinţa la Epictet după *Dizertaţiile lui Arrianus*, corectă în originalul latin este pretutindeni înţeleasă greşit ca o corespondenţă între Epictet şi Arian (se trimite la *cartea* = „epistola”). De aci şi referinţa de asemenea eronată în versiunea greacă. Dacă ea e datorată lui Cacavelas trebuie să tragem concluzia că învăţatul grec nu cunoştea opera lui Epictet, ca şi, mai sus, pe a lui Aullus Gellius? V. nota 197.

Eroare în ed. latină şi de aci în traducerea română.

Citatul este în *Enchiridion*, cap. XXI. Indicaţia corectă din versiunea greacă este surprinzătoare. Traducătorul a avut posibilitatea să verifice cu textul *Manualului* lui Epictet, deşi nu ştia titlul exact al celeilalte opere, cum reiese din nota precedentă?

Cp. cu originalul latin. Titlul este: „Adu-ţi aminte de cele de apoi şi mai cu seamă de judecata din urmă”; cu cuvintele din titlul dat de Cantemir începe paragraful – *Cea de apoi socoteşte* (*Respice finem*), folosit ca titlu şi în Cartea I, 25. Este un îndemn frecvent întâlnit în filosofia antică atribuit lui Solon Athenianul (*Finem respice longe vita.*) Pentru originea acestui text în *Viiaţa lumii* a lui Miron Costin, vezi ed. P.P. Panaitescu, p. 433.

Autorul rezumă unul din argumentele lui Seneca în *De providentia*, expuse în cap. III (fără a cita un pasaj anume): nenorocirile şi suferinţele întăresc pe omul virtuos *fquae tu vocas aspera*, *qua*e *adversa et abominanda*, *primum pro ipsis esse*, *quibus accidunt*).

Cuvântul *Dumnădzău* e adăugat de Cantemir pentru a sublinia în sens ortodox divinitatea lui Hristos pe care Wissowatius îl numeşte de obicei numai „fiul lui Dumnezeu unul născut” sau „conducătorul credinţei noastre” (*Stimuli virtutum*, p. 13, 31, 48, 86). Fără a-i nega divinitatea, gânditorul unitarian nu i-o afirmă deschis, ba chiar foloseşte expresia (suspectă pentru ortodocşi) „poruncile lui Dumnezeu *şi* ale lui Hristos” (pe care Cantemir o traduce *poruncele lui Hristos Dumnezeu*) sau „ajutorul lui Dumnezeu *şi* al lui Hristos” (cap. 28), care scapă traducătorului român. Pentru alte corectări de formulări cu relevanţă doctrinară în traducerea românească vezi P. Vaida, *art. cât.*, p. 45 – 47.

Glaucus, fiul lui Hippoloc şi nepot al lui Bellerofon, comanda trupele lycienilor în războiul troian. Obligat lui

Diomede prin datoria ospitalităţii, când l-a întâlnit în luptă a refuzat să lupte cu el şi şi-au schimbat armele. Pentru aceasta a fost ucis de Aiax. V. Homer, *Iliada*, VI, 232 – 236.

Alte versuri sărite din cauza dificultăţii de traducere.

Zeuxis, pictor grec din Heracleea (424 – 400 î.e.n.), celebru pentru iscusinţa sa în redarea realistă a modelelor. A trăit în Atena, în Macedonia la curtea lui Archelaus şi în Grecia mare unde a pictat portretul Elenei pentru templul Herei Lakinia din Crotona (Italia de sud). I, a acest episod se referă Wissowatius. Zeuxis a luat ca model reinci dintre cele mai frumoase fete din Crotona, pentru ca să reuşească „să aducă adevărul vieţii într-un chip mut". Dorinţa lui Zeuxis de a găsi în cele cinci frumuseţi din Crotona elementele care să întruchipeze idealul feminin este relatată de Cicero (*De invent*. II, 1, 1).

239 Unitarienii nu primeau cultul sfinţilor, aşa încât personajele citate în paragraful 22 sunt, pentru Wissowatius, exemple din Sfintele *scripturi* (*e sacris paginis*). Modificând titlul (pe care-l putea, de altfel, accepta, fiind în fond exact) Cantemir vrea să sublinieze sensul ortodox pe care-l dă capitolului.

240 Recomandarea exemplelor de vieţuire virtuoasă din literaturile clasice apare şi în *Enchiridion militis christiani* al lui Erasm, unul din izvoarele lui Wissowatius (cf. P. Vaida, *art. cât.*, p. 44). Reamintim cititorilor faptele care au asigurat celebritatea personajelor menţionate în capitol: – *Aristide* atenianul, numit „cel drept" (sec. VI – V î.e.n.), ostracizat de rivalul său Temistocle în 483 sau

482. Rechemat din exil a îndeplinit funcţii politice şi militare care l-au făcut celebru în istoria Atenei (Herodot, *Istorii* VIII, 79 şi urm.; Plutarh, *Vit. par.*: *Aristide*); – *M. Furius Camillus*, unul din marii eroi ai republicii romane (sec. IV î.e.n.). După servicii importante aduse patriei este

acuzat pe nedrept de nereguli şi se exilează de bunăvoie (391). Rechemat, eliberează Roma de asediul galilor (Plutarh, *Vit. par.*: *Camillus*; Tit LJviu, *Anale*, V etc.); – *C. Fabricius*, consul roman în 282 î.e.n., celebru prin severitate şi corectitudine, rezistă la ofertele lui Pyrrhus, regele Epirului, şi-l determină să părăsească Italia; *M. Curius Dentatus*, consul roman în două rânduri (290 şi 275 î.e.n.), celebru prin sobrietate şi austeritate; refuză prada de război ce-i revenea după înfrângerea lui Pyrrhus şi darurile bogate ale samniţilor (Plut., *Vit. par.*: *Cât. M.* II; Hor., *Od.*, 1, 12, 41 etc).

— *Menenivs Agrippa*, consul roman în 503 î.e.n. Prin medierea sa împacă prima ruptură dintre patricieni şi plebeii retraşi pe Muntele Sacru, cu care prilej a rostit celebrul discurs despre raporturile dintre stomac şi membrele corpului; – *L. Quintus Cincinnatus*, dictator roman (458 î.e.n.), model de integritate şi frugalitate; trăia retras în gospodăria sa la ţară cultivându-şi personal ogorul şi refuza demnităţile publice (Tit. I/iv., *Anale* III, 26); *Bellerofon*, fiul regelui corintian Glaucus; acuzat pe nedrept de Autea, soţia regelui Prostus din Argos este supus la diferite încercări pentru a-şi găsi moartea, dar le învinge pe toate, ucigând Himera cu ajutorul calului înaripat Pegas, apoi biruind pe amazoane. Model de castitate pentru că rezistase la ispitele Anteei (Homer, II. VI, 156; Hes., *Theog.* 325; Hor., *Od.* IV, 11 etc.); – *Xenocrates*, filosof din Chalcedon (396 – 314 î.e.n.), discipol al lui Platon. Opera lui, pierdută în întregime, este cunoscută prin scrierile lui Aristotel şi Theofrast şi prin admiraţia ce i-o purta Cicero; – P. *Cornelius Scipio Africanus Major* (234 – 183 î.e.n.), celebrul general şi om politic roman, învingător al cartaginezilor la Zama (202), se exilează de bunăvoie din Roma în 185. Ca exemplu de

„cuntenire şi părăsire” poate servi însă şi nepotul său prin adopţiunea *P. Corn. Scipio Aemilianus Africanus Minor* care cucereşte Cartagina în 146 şi după mari servicii aduse republicii moare (poate asasinat după afirmaţiile lui Cicero) în 132, acuzat ca duşman al poporului; – *Q. Allius Tubero*, jurist şi filosof stoic, interlocutorul lui Cicero în dialogul acestuia *De republica*; – *Archytas din Tarent* (c. 428 – 347 î.e.n.), filosof pitagorician, contemporan al lui Platon pe care-l salvează de tiranul Dionis din Syracusa (Hor., *Od.* I, 28; Cic, *De or.* 3); *Socrate* (469 – 399 î.e.n.) celebrul maestru al lui *Platon* (429 – 347 î.e.n.), silit să se otrăvească în urma persecuţiilor şi condamnării nedrepte a duşmanilor săi (Platon, *Apologia lui Socrate*); – *Foción*, general şi om politic atenian (402 – 317 î.e.n.), celebru prin virtute; partizan al lui Alexandru cel Mare este condamnat de atenieni să se otrăvească la vârsta de 85 de ani; – *Pericles*, vestit om politic atenian

(m. 429 î.e.n.), mare binefăcător al cetăţii, dar necontenit atacat de duşmanii săi politici, ale căror încercări de a-i strica reputaţia le învinge prin calm şi răbdare; *Antigon I*, locotenent al lui Alexandru cel Mare, apoi rege al Asiei, învins de Lysimah şi ucis în 301 î.e.n. (Plut., *Eum.* 9, 10, 12, 17 sq. etc.); – *Heraclit din Efes* filosof din şcoala ioniană (sec. VI î.e.n.), între ale cărui fragmente de scrieri se întâlnesc şi îndemnuri la castitate; – *Stâlpon*, filosof din Megara, celebru prin abilitate dialectică; – *Zenon din Citium*, fondatorul filosofiei stoice (sec. IV – III î.e.n.); – *Epaminonda*, mare om politic şi general teban (sec. V – IV î.e.n.), remarcabil prin integritate şi vieţuire filosofică (Plut., *Vit. par.*); – *Pomponius Atticus*, cavaler roman (109 – 32 î.e.n.), cumnat şi prieten intim al lui Cicero cu care a purtat o bogată corespondenţă. Se sinucide prin foame pentru că suferea

de o boală incurabilă (Nep., *Vit. A ttic.*) De remarcat că majoritatea exemplelor sunt din Plutarh, Tit Liviu şi Cicero…

Adaos al lui Cantemir pentru a asocia persoana lui Filip cu aceea a fiului său, eroul celebru al *Alexandriei*, scriere familiară cititorilor români ai vremii. Autorul versiunii greceşti nu simte nevoia acestei completări şi o omite.

„Urmarea lui Hristos” (*Imitatio Christi*) a fost o temă favorită a misticii catolice medievale şi subiectul unei scrieri cu acest titlu atribuită lui Thomas a Kempis. Wissowatius recomandă această imitare numai în sensul luării lui Hristos „ca exemplu” (cf. P. Vaida, *art. cât.*, p. 44), iar nu ca un mijloc de transfigurare a omului.

Procedeu literar al lui Cantemir, amator de versificaţie (cf. şi notele precedente): din două citate ale lui Wissowatius după Virgiliu (*Labor omnia vincit* şi *Omnia vincit amor*) şi comentariul care le leagă (*laborem autem excitat amor*; *de quod etiam recte dictum*), traducătorul român face patru versuri. Textul complet al versurilor din Virgiliu este: *Labor omnia vinciti Improbus et duris urguens în rebus egestas* („Munca îndârjită pe toate le biruie, fără a ţine seama de nevoia apăsătoare şi de asprimea timpurilor”) şi *Omnia vincit amor et nos cedamus amori* („Pe toate le învinge dragostea şi noi suntem biruiţi de ea”).

220. În *De horn. vera beat. consect.* (ed. cit., p. 128), Wissowatius citează versurile într-o formă mai completă: *Ut corpus redimas, fer-rum patieris et ignes, / Arida ne sitiens ora levabis aqua\ Ut valeas animo, quidquam tolerare negabis*? Cf. şi scrierea aceluiaşi: *Pietatis sectândae rationes*, ed. cit., p. 161.

De la *Adică ceea ce…* adaos al lui Cantemir, care

insistă asupra sensului ortodox al pocăinţii.

Boethius, *De consolatione phil*. V, proza VI. Ideea e o consecinţă a omniştiinţei divine, dar textul caută să rezolve contradicţia între această omniştiinţă şi preştiinţă şi libertatea umană, iar nu aspectul moral al problemei·

Întreg cap. 14 al Cărţii I din *Dizertaţiile* lui Epictet, rezumate de Arrian, tratează despre omniştiinţă divină („Οτι πάντα Icpopqt το θείον).

Textul este parafrazat după Epictet, *Enchiridion*, cap. X: „Dacă vezi frumos sau frumoasă, vei afla putere de împotrivire în înfrânare; dacă te întâmpină vreo supărare – în suferire; dacă vreo. poftă – în răbdare”.

Textul exact şi corect în Horaţiu este: *Vos exemplaria graecal Nocturna versate mânu, versate diurna* („Examinaţi zi şi nempts ffi Qde» ide greceşti”).

Dintre scrierile recomandate de Wissowatius, mai puţin cunoscută este lucrarea dascălului său Johannes Crellius Prancus.

§03

Ethica christiana seu explicaţie virtutum et vitiorum, quorum în *sacrii litteris fit mentio libri IV* (cf. *Johannis Crellii Franci Opentm tomus quartus, scripta eiusdem didactica et polemica completens*, Irenopoli, 1656, p. 230 – 437). Crellius, teolog unitarian de origine germană, a fost rector al Colegiului unitarian din Rakow lângă Cracovia, unde a învăţat şi Wissowatius. A se vedea pentru opera sa, K. Lepszy, *Ergebnisse der Reformation in Polen*, în *Renaissance und Humanismus în Mittel-und Osteuropa*, 2. Bd., Berlin, 1962, p. 218; Ludwik Chmaj, *Bracia polscy*, Warszawa, 1957, *passim*; *Studia ned arianizmem* (wjd. Ludwik Chmaj), Warszawa, 1959, p. 349; P. Vaida, *art. cât.*, *p*. 44 – 45.

Iată textul complet din Sallustius (*De conjuratione*

Catillinae IV, 6 – Ernout, Belles lettres, 1958, p. 116): *Esse quam videri bonus malebai*; *ita, quo minus petebat gloriam, e o magis illum assequebatur* („Prefera *să fie* om bun decât să pară numai; astfel încât, cu cât căuta mai puţin gloria, cu atât ea se lipea de el”).

Textul ultimului vers din Ovidiu: Cum *mala per longas convaluere moras*.

V. nota 173.

Textul exact al ultimului vers este *Nec quae* te *circumstent*...

Vertumnus era de fapt o divinitate care prezida orice formă a schimbării (< lat. *verto* = „schimb”): anotimpurile, dezvoltarea plantelor, cumpărarea şi vânzarea etc.

Giacomo Aconcio (1492 – c. 1566), gânditor reformat italian. După ce a ocupat unele funcţii clericale catolice fuge la Basel (1557), apoi se mută la Zürich, Strassburg şi Londra unde desfăşoară o vie activitate publicistică. În 1561 obţine cetăţenia engleză. Studiile şi scrierile sale de matematică, mecanică, inginerie, arhitectură militară, filologie şi teologie i-au asigurat o mare reputaţie. Pentru opera sa *De methodo hoc est de recta investigandarum tradendarumque atrium ac scientiarum ratione* (Basilea, 1558), este considerat un precursor al lui Descartes. Cunoscut ca teolog liberal (excomunicat de catolici), a scris între altele *Stratagemata Satanae* (Basel, 1565; două ediţii, una în – 4°, alta în – 8°; retipărită de douăsprezece ori, în diferite localităţi între 1582 – 1674; trad. fr. Basel, 1565; engleză, 1647; germ. Basel, 1647; olandeză, Amsterdam, 1662; ed. critică, Kohler, München, 1927; cf. şi J.

— Ch. Brunet, *Manuel du libraire et de l’amateur de Uvres*, ţ, γ, Paris, 1844, p.38, nr. 1, 936), în această lucrare Aconcio prg zintă sciziunile apărute în sânul Reformei

drept „opera satanei” şi propune o unire a acestor secte religioase. Cum unirea nu se putea face decât prin reducerea la minimum a punctelor fundamentale ale doctrinei se explică de ce Aconcio reprezintă una din cele mai raţionaliste şi liberale variante ale gândirii creştine. (Cf. B· Ruffini Avendo, *Gli „Stratagemata Satanae” di Giacotno Aconcio*, în *Rivista storica*, luglio, 1928; Giorgio La Prana, *Aconcio Giacomo*, în *Enciclopedia italiana*, I, *s.v.*). Referirea lui Wissowatius la opera lui Aconcio este explicabilă ţinând seama de atitudinea lor doctrinară înrudită (Aconcio e socotit un precursor al reformaţilor arieni). Un exemplar din fac. Aconti Tridentini, *Stratagematum Satanae*... libri XII, Basileae, Typis Conradi Waldkirchi, 1610, [16] f. + 416 [464] p., la Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R.S.R., Secţia ms., cota 54.128.

241 Adaos al lui Cantemir, atent la exprimarea lui Wissowatius, echivocă şi suspectă pentru doctrina ortodoxă, care nu admitea că divinitatea lui Hristos ar fi suferit cu prilejul răstignirii. Unitarienii nu acceptau însă firea dublă (divină şi umană) a lui Hristos, astfel încât Wissowatius nu avea de ce face distincţia asupra căreia insistă Cantemir.

242 Explicaţia adăugată de Cantemir cu aceeaşi preocupare de a accentua credinţa ortodoxă în valoarea confesiunii către preoţi, neacceptată de unitarieni (pentru Wissowatius confesorii sunt doar nişte „prieteni buni”).

243 *Dumnădzău*: atribut adăugat de Cantemir.

244 Textul prezintă următoarele deosebiri faţă *de* ediţiile moderne din opera lui Ausoniu (cf. *Decimi Magni Ausonii eglogarum liber III*, [*Edyll*. XVI]: *De viro bono*, v. 16 – 19 şi 21 – 23, ed. R. Peiper, Leipzig 1889, p. 91): v. 16 – Num quid deliqui (Peiper: quae *praetergressus*); v. 17 – abfuit (P.: *afuit*); v. 18 – neglectum (*praeteritum*);

V. 19 – mutasse (*mutare*); v. 22 – vultu (*voltu*).

237. Examinarea conştiinţei în fiecare seară forma una din practicile fundamentale ale tradiţiei pitagoreice (cf. Porfiriu, *Vit. Pyth.40*). *Versurile de aur* 40 – 42 o prescriu astfel: „Nu îngădui ca somnul cel dulce să ţi se strecoare sub pleoape înainte de a-ţi fi cercetat fiecare din faptele zilei: în ce am greşit? Ce-am făcut? Ce-am omis din ceea ce trebuia să fac?” A se vedea şi comentariul lui Hierocles la aceste versuri (cf. Pythagore, *Les vers d'or*. Hierocles, *Commentaire sur les Vers d'or des pytagoriciens*, trad. Mario Meunier, Paris, 1930, p. 30 şi 220 – 230). Versurile lui Ausoniu, *Idila* XVI sunt inspirate din doctrina lui Pitagora.

245 Cuvinte atribuite lui Socrate în culegerile de sentenţii medievale.

246 Expresia „prin drept suflet” (*aequissimo animo*) a fost tradusă în versiunea greacă: „cu bucurie”; *mai vârtos* a fost înţeles „mai virtuos” (έναρετώτερος). Ca şi în alte locuri comparaţia traducerilor vădeşte fie o neaşteptată incomprehensiune a textului românesc din partea traducătorului în greceşte, fie consultarea originalului latin. Şi în acest caz referinţa versiunii greceşti e cea corectă: Seneca, *Epist*. LXXXI.

247 Referinţa exactă este: *Enchiridion* XI/VI (*Manualul* lui Epictet nu are decât 53 de capitole). Eroarea provine din *Stimuli virtutum*.

248 Aci se încheie textul lui Wissowatius. De la citatul din Isaia până la sfârşit totul e adăugat de Cantemir. Invocarea Sfintei Treimi nu putea, de altfel, aparţine unui autor unitarian care era, doctrinar, *anti-trinitarian*. Textul adăugat, în stil ecleziastic, este presărat cu citate biblice (*Apoc*. 22, 13; *Ps*. 41, 1; *Ps*. 113, 9) şi cuprinde la sfârşit

două perioade rimate (*a fla sileşt e/…* *s priv fârşit eşte*).

2 T d A W *S v* p 42. ext in ndrea issow *timul irtut* . 290. atius. *i* *um*.

Imprimat aces între scrierile tuia.

Sensul textului latin este: „Ia în sens bun toate adversităţile care-ţi vin fără vina ta”. Traducerea română schimbă înţelesul („Ia în sens bun toate adversităţile, *mai ales* [deosăbi] acelea care-ţi vin din vina ta”). Versiunea greacă schimbă încă odată înţelesul (… *în afară* de cele care-ţi vin din vina ta), neînţelegându-l pe *deosăbi* care înseamnă şi „mai ales” şi „în afară de”.

Cp. deosebirile de sens din cele trei texte, provenind din traducerea greoaie a lat. *conscius*.

Absenţa lui *saepe* („adesea”) în traducerea română şi prezenţa corespondentului πολλάκις în versiunea greacă arată că traducătorul acesteia a avut la îndemână textul lui Wissowatius.

Text din A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, p. 291. Atribuite de tipografi (cf. titlul) şi de cercetători (P. Vaida, *art. cât.*), unui autor unitarian anonim, câteva din sfaturi pot fi identificate în citatele din *Stimuli virtutum* (v.: *toile moras*, cap. 15; *disce vivere*, cap. 16; *disce mori*, cap, 16). Pe exemplarul Bibliotecii Filialei Academiei R.S.R. din Cluj (Fondul unitarian, cota R 1.415, la p. 291, sub titlul *Monitum cuiusdam anonymi*, un cititor a scris *i*: *e*: *A.V.*: (*id est Andrea Wissowatius*). Spre deosebire de alte versuri

din carte, acestea nu stârnesc lui Cantemir dorinţa de a le reda în aceeaşi formă poetică.

249 Mai multe sfaturi formează în originalul latin unul singur: „Învaţă-te să cruţi pe cei mai mici ca tine, să te supui celor mai mari şi să rabzi pe cei egali”. Punctuaţia arată că traducătorul în română nu a înţeles legătura dintre cele trei îndemnuri. Autorul versiunii greceşti trebuie să fi văzut însă originalul latin, deoarece pentru traducerea lui corectă nu i-ar fi putut servi numai versiunea românească.

250 Aci se sfârşesc *Sfaturile*. Încheierea în slavonă este a lui Cantemir sau, cum se obişnuia în vremea lui, a tipografilor.

251 *Frundză* = „filă” (gr. φύλλον, cu ambele sensuri).

252 Autorul însuşi atrage atenţia asupra caracterului independent al unor părţi din Cartea a II-a a *Divanului*.

253 Nota tipografilor adaugă o informaţie nemenţionată în foaia de titlu: costul imprimării cărţii a fost suportat de Dimitrie Cantemir însuşi. Apelul la fratele său Antioh Vodă „ca şi acestea ale mele ostenéle… a să semăna, a să sădi, a înflori şi tuturor depreună a să obşti să binevoeşti” (*Carte de închinăciune*), priveşte numai cererea îngăduinţei de tipărire a cărţii, iar nu a unui ajutor material.

VARIANTE; *

1 Γ 6 Glava 1: Glava *omis*; 7 pofti: pohti; 9 şi ce eşti, de când eşti, şi de când eşti cum te ţii: şi ce eşti, şi de când eşti şi de când eşti cum te ţii; 12 sunt: sunt; 15 într-acesta: întru acesta; 19 înţeleptul: înţeleptul; 20 Aşijdirea: Aşijderea; 22 veştedzitoare, cădzătoare şi în nemică întorcătoare şi pomii: veştedzătoare şi pomii-lv 2 cel ce: cela ce; 5 nestătătoare: nestătătoare şi ca pravul trecătoare; 6 amăgială: amăgeală; 7 vechime câtă ai, mult:

vechime mult; 8 mincinoasă: mincinoase; 10 cias: ceas; aceasta: aceasta; 19 Vădz: vădzu. 2 r 5 acesta: acesta; 12 înţeleptul: înţeleptul; 16 [9. Bogatul lumii, sărac]:

9. Bogatul lumii, sărac şi orb; 19 lipsesc: lipsăsc. 2V 1 den vechile: din vechile; 3 citit: cetit; 10 Ba citit: Ba cetit; 12 amestecat: amestecată; 13 den împărăţie: din împărăţie; 14 frămséţe: frămséţe. 3 r 12 înţeleptul: înţeleptul; 14 bogăţiii: bogăţii; 18 supuind: suppuind; 21 ţărna: ţărâna, 3V 5 întors: întorsu; 13 sunt frumoasă: sunt frumoase; 18 lume: lumea; 19 sunt: sunt; 24 sunt: sunt; înţeliaptă: înţăliaptă. 4 r 25 nemuritoriu: nemuritor. 4V 13 folositoare: folositoare; 21 citit: cetit; 5 r 7 citit: cetit; 21 sunt: sunt. 5V 1 luminédze: luminédză; 15 mulţămeşti: mulţămeşti; 20 luminédze: luminédză. br 11 osebire: osăbire; 16 a fi: ar fi. 6V 8 trebile: trébele; 16 lume: lumea; 21 lăcomie: lăcomua; 23 casii: casei. 7V 13 târg: târgu; 19 mésii: mesei; vădzându-te: vădzindu-te. 8 r 2 bogăţiii: bogăţii; 10 agonisesc: agonisăsc; 14 că vei: că vii; asamenite: asamini-te; 15 căci: că 8V 4 zvârşit: svrâşit. 9 r 6 alţi împăraţi: alalţi împăraţi; 9 Chesariu: Chesar; 16 să-mi spui: să-ţi spuiu. *9V* 6 pândze: pândză; 15 pe drept: pe drept; 17 săvârşit: zvârşit; 18 să

— Cifrele aldine indică *fila* din tirajul II (definitiv) al *Divanului*; celelalte, *rândul* potrivit ediţiei de faţă.

grăeşti: să-mi grăeşti; 49 [Lumea]: Lumea; voi: voi. lor 2 slujesc: slujăsc; 4 dineaorea: dineaoarea; 7 rădicate: ridicată; 19 întriacă: întreacă. 10 v 3 şeruiri: sărute; 6 amănuntul: amănuntul; 16 avuţie: avuţiia; 19 strâmb şi vrednic: strâmbu şi vrednic; 20 vrednic: vrednic. lir 3 – 4 şi alte: şi alalte. llv 4 îmi răpuiu? Şi cu aceasta, în tine şi în dzéstrele: îmi răpuiu şi în dzéstrele; 5 voi: voi; 6 nedejdiuiesc: nedejdiuescu; 22 înţelept: înţelept. 12 r 1 împăraţi bogaţi, cinstiţi: împăraţi cinstiţi; 19 Virsaviia:

Versaviia; Uria Hetteus: Urie Hetteul. 12 v 4 ţ-au dzis: ţ-au dzis fiu-său; 7 – 8 înţelept Solomon: înţelept Solomon; 13 desfătări: dezvătări; 14 înţelepciune: înţelepciune; 16 svint: zvânt; 19 acel înţelept: acel înţelept; 23 înţelepciunea: înţelepciunea; 24 nici: nice; 25 înţelepciunii: înţelepciunii. 13 r 7 mânulor omeneşti: mânurilor omineşti; 15 iarăşi: iară; 18 piiarde: pierde. 13 v 10 Adăugându-ţisă: Adăugindu-ţisă; 11 împietreascâ: împietriască. 14 r 14 împărăţiia: împărăţâia. 14 v 9 sunt: sunt; 10 râdz: râdzu; 11 – 12 luminoasă şi frumoasă, cuvioasă: luminoasă, cuvioasă; 13 – 14 şi închisoare, să-ţi spuie ce iaste închisoarea temniţii: şi închisoarea temniţii; 17 înţeleptul: înţeleptul. 15 r 3 periri: perire; 4 bezcisnicie: becisnicie; 8 sunt: sunt; 12 înţeleptul: înţeleptul; 13 înţeleptul: înţeleptul; 14 ci-au: ce-au. 15 v 1 fericirii: fericirei; 2 înţeleptul: înţeleptul; 3 ce-s mai sus pomeniţi: ce mai sus pomenim; 5 că: cât; 16 unii: unul (*cuvânt greşit cules*: onnu); 21 pietre: pietri; 22 privelişti: privelişti. 16 r 2 nesufferite: nesuferite; 8 Aşijdirea: aşijderea; 17 prăvască: privască; 23 desfătările: dezvătările. 16 v7 deprindzându-te: deprindzindu-te. 17 r 10 înţeleptul: înţeleptul; 23 fierile: fierele. 17 v 10 şi nu vei afla? Sau ce vei pofti: şi nu vii afla sau ce vii pofti; 11 priveşte: priveşte; 13 vârtoasă: vârtoase; 18 prăvéşte: priveşte; 19 piatră cup-tuşite: piiatră căptuşite. 18 r 10 înţelept: înţelept; 14 înţeleptul: înţeleptul; 17 au fost Sodomul: Sodomul au fost. 18 v 11 că vei: că vii; 14 bântuiale: bântuială; 15 nesuferire: nesufferire. 19 r 1 sunt: sunt; 3 priiatinul: priiatenul; 7 înţeleptul: înţeleptul; 15 călători: călătoriu. 19 v 1 căci: căce; 6 voi: voi; 7 pre om: pe om; 13 înţeleptul: înţeleptul. 20 r 15 învoiesc: îi voesc. 20 v 6 întru nemică, nemică ceva să-i lipsască: întru nemică ceva să lipsască; 12 înţeleptul: înţeleptul. 2 lr 9 sunt: sunt; 13 carele: carile. 2 lv 6 li-au: l-

au; 7 li-au: li-a; 14 singure: singure. 22 r 3 înţeleptul: înţeleptul; 3 mărime a mirării: mărime a măririi. /. 20 r v *din tirajul I lipsă* (= *f*. 22 r 6 *până la* 23 r 13 *din tirajul* II). 23 r 13 măcar: măcar; 17 înţeleptul: înţeleptul. 23 v 5 ce am dzis: ci am dzis; 6 aceasta crede: aceasta cred; 7 doua: doua A; 17 nea: noa A; 22 înţelepţi: înţelepţi;

40 515

25 cele: célea. 24 r 3 căci: că; 9 – 10 alalţi oameni: alţioamini; 16 nedéjdea: nădejdea; 21 înţelepţi: înţelepţi. 24 v 4 înţeleptul: înţeleptul; 8 să te credz mă înveţi: să te credz înveţi; 13 mai vârtos că prea: mai vârtos prea; 14 căci toate: că toate; 17 sunt: sunt. 25 r 4 voi: voi; 5 voi: voi; 10 încorona: incoruna; 13 înmulţindusă: înmulţindusă; 21 n-am: nu am. 25 v 1 i-au mai: li-au mai; 20 dintr-acei ce din mine: dintr-acei din mine. 26 r 2 doao: doua A; 3 nu vei: nu vii; 4 sunt: sunt; 7 înţeleptul: înţeleptul; 8 pentru că: pentru căci; 11 doao: doua A. 26 v 19 voi răbda: voi răbda; 20 nedejdiui: nedejdui. 27 v 2 ce vei bea: ce vii bea; 3 putea-vii: putea-vei; 4 putea vii: putea-vei; 5 nedéjde: nedéjdea; 7 de vei: de vii; 20 *Svintei Scripturi* iaste şi aşea iaste şi aşeaeu: *Svintii Scripturi* iaste şi adevărat iaste şi aşeaeu; 21 îţi adu: îţi adă; 21 – 22 Dumnădzău a toate puternicul: Dumnădzău atotputernicul. 28 r 2 singur: singur; 17 pozvolenie: pozvolenia. 28 v 21 şi încă: şi-ncă.

GLOSAR

.

GLOSAR

A

abur: fum 48”, 70; suflare 73. *adăuga* (a): a spori 68; a înmulţi 70”, 80”. *adevărat* (a): a asigura, a încredinţa, a convinge IX, 26, 41.

70”, 85”, 87”. *adeverinţă*: încredinţare, asigurare, adevăr 69, 120. *aduce înainte* (a): a obiecta 120. *ai* [pl.]: ani 38. *aiave*: aievea 22; vădit 68, 72. *aleşui* (a): a urmări 66”. *amărâme*: amărăciune 90, 109. *amestecătură*: încurcătură 100. *apleca* (a): a alăpta 18”. *arătare*: imagine 33; *la* –, vădit 109”. *armărie*: arsenal 131”. *asupreală*: necaz 117. *aşeaşi*: aidoma, la fel 13, 18, 24”, 42. *aşedza* (a se): a se fixa 90. *aşedzare*: linişte, pace 30. *aşedzământ*: întocmire 117. *atunceaşi*: *tot* –, în acelaşi timp, concomitent VIII”.

B

bezcisnicie: ticăloşie 15, 30, 77. *beznă*: abis 69. *bezsrebărnic*: fără de arginţi, neagonisitor 64, *bineînvoit*: pe plac 44”. *bisug*: belşug 17”, 27. *bifugit*; îmbelşugat 15, 20”.

bthă: *a prinde* –, a tăgădui 83.

bântuială: asuprire 82”. λ *blagocestiv*: binecredincios, preacucernic I, VIII, 144. *blagodarenie*: mulţumire II.

blagorodiie: nobleţe, neam bun VIII.

blagorodnic: nobil, de neam mare 60.

bitnăeţe: modestie 132”; smerenie 133.

blojiriturâ: calomnie 98.

blojorî (a): a calomnia 16”, 120.

boagă: bufniţă 11.

bogaz: strâmtoare 8”.

bogooteţ: sfânt părinte V”.

bog (*b*<*ojieiu*>): Dumnezeu f.t”.

bold: pinten 77”.

boliac: bolnav 125.

brudatec: prostănac 18.

brudi (a): a spune prostii 31”, *brudior*: fraged, tânăr 40.

buăr: bour f.t”.
burgui (a): a bâigui, a aiura 30.
C
can: oarecum 90.
capişte: templu 12”, 58.
cădz: că 17*·.
călca (a): a surprinde 115”; a covârşi, a întrece 109.
căptuşitură: mască 106”.
căsaş: casnic, de-al casei IX”, 66”.
cătărig: adolescent 40”.
călărigiie: adolescenţă 38, 40”, 88”.
chit: balenă 63”.
cinie: instrument 61”.
ciudésă: minune 63.
ciurfuială: mocirlă 135”.
civert: sfert 42.
ţtndai: cândva 51”52.
conef: sfârşit 44, 99”, 143”.
coroţit: coşcovit, uscat Jg7.
cueonie: copilărie (6.
cumbea: cupolă 35”.
cuprind? ţa se); a §g oMfnvtf Vâl Fi 78”; a-şi 4 a ăiuaţa 106, *curaţi* (a): a purifica 91.
curbau: jertfă 78.
cust: curs, durată 44, 100».
custa (a): a trăi 16», 69, 84.
cute: gresie, piatră de ascuţit 62.
D
dévestăvcie: feciorie 119.
dodei (a): a supăra 64, 82”, 126.
dodeială: tulburare 33, 77, 81; supărare 33”, 98; mâhnire 77”.
dosadă: ocară 60; durere 74”; chin, chinuire 136.

dosădi (a): a ocări 60; a chinui 76°; a corupe 126.
drept-mijlocit: aşezat la mijloc, cumpănit I».
ducător: povăţuitor 66”, 114.
ducs: cap, conducător 119”.
dvori (a): a urma 137.
E *esire*: moarte 2”.
F
fărăispravă: netrebnicie 101”; netrebnic, 124; josnic, 130.
fărâmuşă: fărâmiţă 29». *jélegă*: zdreanţă 9”.
Jeredeu: baie 15”. *ferire*: păzire, facere 95”. *fiitor*: viitor 23», 24, 54, 65, 74, 93, 111, 117». *fii*: elefant 47”, 106. *filetes*: prieteni 19. *fire*: *de-a – a*, vrednic, iscusit 3», 23, 102». *fus*: ax 111”.
G
gadină: fiară 16.
gazofilachie: vistierie 13»; cămară 124”.
ghizdav: frumos 10»; strălucitor 5, 6.
ghizdăvie: iscusinţă III.
glavă: capitol VII, 139, 141».
glavină, v. *glavă*.
goni (a): a urma 70»; a se grăbi 123».
greime: greutate, povară, pondere 93, 117, 123.
grozav: urât V, 3”, 34», 48”, 90”, 112.
grozăvite: urâţenie V, 2”, 5, 103, 112”, 142.
grunzos: aspru, dificil 120.
H
hăţui (a): a stăpâni, a înfrâna 75.
heminsi (a): a hămesi 17.
hlujer: tulpină 115”.
hultur: vultur 11, 22”.
I
Ima (a se): a se mânji, a se murdări 60”, 124.

Imat: mânjit, murdărit 122”.
Imăciune: murdărie, întinare 43”, 112”, 133”.
Innoplemennic: străin, de alt neam II.
Iscuşenie: ispită 61”.
Isticiune: isteţime 88”.
Istovi (a): a isprăvi 130.
Iubeşte: dragoste 128.
Iuşor: uşor, lesne VIII”, 135.
Iuşurel: uşurel III, 46, 127”.
Izbândire: răzbunare 117, 118”.
Izblăzni (a se): a se necăji 8.
Iznoavă: din nou f.t., 96”, 120°, 144.
Î *îmbişugi* (a): a îmbelşuga 59.
Îmblăzni (a se): a se menaja 120.
Îmbunare: linguşire VIII.
Îmbunătăţimat: îmbunătăţit 123.
Îmbunător: linguşitor 143”.
Împăceluit: împăcat 54”.
Împingător: îndemnător 100”.
Împoncişa (a): a sta împotrivă, a se împotrivi 53”.
Împoncişare: piedică, adversitate 109.
Împoncişat: potrivnic, nefavorabil, ostil 124.
Împoncişitor: potrivnic, duşman VII”, 80”, 126”.
Împregiurat: împovărat 102”.
Încăpea (a): a încerca 7”.
Încetat: încet 117.
Îndemână: linişte 5, 36”; înlesnire 20, 44, 49; cemeditate 83
bis; tihnă 109; favorabil 66”.
Îndrăpnic: îndărătnic 27”, 49, 123”. *Îndrăpnici* (a): a strâmba, a strica, a perverti 836 is, 123”. *Înfiera* (a): α – *mustiaţă*, a-i da, a-i miji mustaţă 40”. *informul* (a): a da învăţătură 101; a forma, a alcătui 54, 119;

a modela 126”. *Îngurlui* (a se): a se prinde în mreajă 12; a se încurca 31”. *Îngurluit*: învăluit 67”. *Înalt cu jir ea*: încrezut, înfumurat 53. *intărătătură*: îndemn, aţâţare 124. *Întări* (a): a urmări 115”. *Întinde* (a se): a ţinti 128”; *a –înainte*, a se pretexta 120. *Într-armătură*: armă 136. *Într-îmbe*: pentru amândouă, pentru ambele 37”. *Întruloca* (a): a lega!”, III. *Întrulocat*: legat III. *Învăscă* (a): a înfăşa 67; a îmbrăca 27. *Învăscut*: înfăşat 9”. *Înviitor*: de viaţă făcător 35. *invincire*: învingere, biruire lor. *invita* (a): a îndemna IV, V, 36, 100”.

J

jitniţă: hambar 75”.

L

Iască: îndrăzneală 12”.

latrones: tâlhari 19.

lămuri (a): a curăţi, a purifica 93”.

lămurit: curat 31; curăţit 31”, 78.

lemn: pom 46, 49”.

lenevi (a se): a nesocoti 134.

leni (a): a neglija 135.

libov: dor 30”.

lipi (a se): a se potrivi 35B.

lipsi (a): a dispărea 113.

lipsitor (a fi): a dispărea 106.

list: foaie 142.

loniru: înăuntru, lăuntric 18, 109.

lucrăriaţă: activă 135.

lucru: *fără* –, în deşert 132.

luptător: opus VII.

M

mamcă: doică 18°.

meidian: întindere, suprafaţă!”

meschiu: oţel 77”.

méser: sărman, sărac 21.
meseri ţa): a sărăci 68”.
meseţă: lună f.t.
miloserdie: compătimire 49”.
me. *ilostiiu*>: prin mila, cu mila *i.t.v.*
mişel: nenorocit, sărac, sărman 14, 30, 47, 53.
mişelie: mizerie 94; vicisitudine 102”.
minutel: prunc 88.
mişălătate: (mare) nenorocire 117.
mână: *a fi pre* –, a fi spre folosinţă 74”.
molceluş: moale 40.
muncitoriu: călău 113.
N
nacealnic: căpetenie 63”.
najaca: hrană, leafă 76.
năimi (a): a tocmi 124”.
năpastă: *pe năpaste*, pe nedrept 133.
năprasnă: depe neaşteptate 66”, 85.
nearătare: urâţenie VI.
neaşedzare: nestatornicie 81, 97”; dezordine 99; vicisitudine 100.
nebunătate: fărădelege 69”.
nebunătăţie: fărădelege 69”.
necredincios: neîncrezător 24”.
necurăţéşte: desfrânat, impur 87.
neimăciune: neprihănire 110.
neistovit: neisprăvit 129”.
neîntrulocat: despărţit!”
nemolit: nedresat, neîmblânzit 15”.
neovilit: nestricat 83.
nepărăsit: continuu, necontenit 6, 6”, 16”, 35, 42, 59, 80, 109”.
neprestanno: mereu, fără încetare 16”, 128”.

nepriiatin: duşman IX”, 53», 66», 69”, 76, 93, 103”, 127, 134.

143».

nescare: oarecare 118°.

neştine: cineva 125.

nevoi (a se): a se sili 15, 33”; a (se) lupta 29, 30; a se strădui, a (se) sârgui 20, 23, 70”, 108”; a suferi 62; a se zbate 26”;

a osteni, a (se) trudi 53”, 57», 84”; a (se) îngriji 30, 126”. *nezloslovnic*: neclevetitor II. *nevoinţă*: grijă 20”, 42”; luptă 43, 100”; osteneală 97»; sâr guinţă, silinţă, strădanie 105, 108. *nevoitor*: grijuliu 30. *nevolnicie*: neputinţă 41.

O

oborî (a): a azvârli 118; a trânti 836» 5.

ocină: proprietate moştenită 7 r.

P

padej: împrejurare, situaţie 130”. *pardos*: leopard 16”, 86». *parimie*: pildă 135”. *păprişte*: stare 129”. *păsa* (a): a trece 7”, 37”, 88, 111». *pătrim*: rău, grozav 112, 128. *pedepsitor*: învăţător, care pune la încercare 91, *pitic*: peştişor 18. *pizmă*: încăpăţânare, îndărătnicie 24, 25”. *pizmătoriu*: încăpăţânat, îndărătnic 24”. *pâclă*: noroi 135”. *pâră*: judecată VII. *pârâş*: acuzator 23, 83. *plecăciune*: blândeţe 34; umilinţă 33. *pobrăzi* (a): a dispreţul 139. *pomâzui* (a): a unge (un rege) 89. *ponegreaţă*: întuneric 2”, 5, 6, 72». *pont*: articol, punct, capitol VII, 40, 44”, 99”.

p ca de porc 89.
orcină: rne

p p 95”.
orumb: orumbe
l

p pi 20.
oticală: edică

pozvolenie: permisiune 28. *prăvi* (a): a săvârşi 113. *precopsi* (a): a progresa 44”. *pricaz*: sminteală, pqticnire 126, *price*: pretext 114, *pricinire*; scop 74.

3?

prilesteţ: înşelător 24”.

pripăc: arşiţă 16”.

prişleţ: trecător 43”.

probozi (a): a mustra, a învinui 113, 142.

probozire: mustrare, învinuire 109, 133, 134, 143.

prociti (a): a răsciti 124”.

prost: simplu III”.

prostatec: naiv 13, 13”, 20.

puhace: cucuvea 11.

putred: corupt 48.

putrezit: stricat 90”.

putreziioriu: coruptibil 80”, 84.

puvoi: puhoi 83”.

R

răcodeală: treabă 36.

răcoşan: răzvrătit 131.

răcoşenire: răzvrătire 103.

răduce (a se): a imita, a se asemăna 108”.

rămâitor: prisos 56”; statornic 65; care se desparte 106”.

răşchira (a): a spulbera 1”, 33”.

războiire: îmbolnăvire 91”.

răzdumica (a): a sfărâma 56.

rocoşenie: răzvrătire 103.

rad: neam, gen 93”.

rojdi (a): a se vătăma 61.

rost: gură 12”, 16, 29”, 54, 74, 120.

rula (a): a vorbi degeaba 16”.

s *săcriiu*: sicriu 9”; ladă 15.
sărăcuţ: smerit 46”.
săvârşi (a se): a se sfârşi, a muri 37”, 47, 111”.
scară: tablă de materii 139, 142, 143”.
scădea (a): a ceda, a da înapoi 73”.
scăpa (a): a pierde 25; a lipsi 25”.
scărândăvi (a): a nesocoti 59”; a se scârbi, a se dezgusta VII.
16, 50, 100”, 122”.
scărândăvire: nesocotire 122, *sclip*: cupolă 35”.
scump: zgârcit 59, 75”, *seir*: fenomen 82.
sfârşit: scop 103”.
simcea: ghimpe, ţeapă 22, 64”, 101.
simeţi (a se): a se făli, a se lăuda, a se mândri 2”, 11”, 57, 62.
85. *sireap*: sălbatic 15”, 60», 131. *sirg*: derepede 86. *soma*: mulţime 23, 37, 46. *soţ*: tovarăş 16, 81, 119. *spârcui* (a): a zdrobi 15B. *stepenă*: treaptă, stare 3», 12, 44, 69, 128. *sticli* (a se); a se ruşina 1091. *stihotvorţ*: poet 89”, 94, 96, 106, 112. *strânge* (a): *a-şi – gura*, a-şi ţine gura 32”. *stolit*: arătos 112”. *strat*: culcuş 29”. *slujire*: utilitate, folosinţă 107”. *suppleca* (a): a supune 137”. *svătuire*: chibzuinţă 49. *sviti* (a): a dezvălui, a arăta 1”, 33”, 34”, 109.
ş *şerui* (a): a reda 22; a zugrăvi 119. *şeruire*: zugrăvire, împodobire 10”.
şerititoriu: zugrav 133”. *şuvăi* (a): a încurca 83 bis.
T
tăgădui (a): a refuza 43, 120”.
tăvălie: ghiulea 36.
ticăit: netrebnic 15, 21.
ticălos: biet 42, 44.
tip, tipos: model, exemplu 83, 88.

Ut: titlu, însuşire 30”.
tâlcui (a se): a se asemăna 81”.
Ungă: tulburare 24”.
tocmală: fel, aşezare, condiţie 4, 29, 100”, 131, 131”.
tocmi (a): a rândui, a aşeza, a potrivi V, VII”, 91, 104, 108”.
τ
ţine (a se): a petrece 1; a se considera 8”; a urma 89.
U
urâre: ură 2”, 14”.
urmare: imitare 119”.
următoriu: supus, adept II”, 24”. *usnă*: copastie 128.
V
varvar: barbar II.
văera (a): a văicări, a plânge 52.
văznesi (a): a proslăvi 138.
vederat: neîndoios 71”.
verf: vers 124”, 130, 130”, 135.
vipt: rod 81”.
vitionire: slăbiciune, uscare 127.
vârstà: curs, durată 69”.
vârtoapă: peşteră 16.
vârtoşală: grosolănie, proastă calitate 102”.
volnic: liber 82.
vrednicie: demnitate 102.
Z
zlobiv: rău, imoral 136.

INDICI

INDICE DE NUME

Abel, 53. Adam, f. t., 1”, 28, 49”, 49”, 50, 50, 74”, 127, 131. Adam (noul), v. *Iisus Hristos*. Adrianopol, v. *Udriiu*. Africa, 21. Ahazia, v. *Ohozi*. Alexandriia (oraş în Egipt), 56. Alexandru marele (Alexandru împărat,

Alexanim marele-Machidonianul), 2”, 2”, 3, 8”, 47”, 47”, 70, 70, 70, 70.

119”, 139”. Amasa (regele Iudeei, sec. IX î.e.n.), 114”. Ananiia (personaj biblic din *Cartea celor trei tineri*), 63”, 89. Antigonul Primus (rege al Asiei, m. 301 î.e.n.), 119”. Antioh (Ioan) Constantin Voievod, v. *Cantemir Antioh*. Antioh IV Epifaniu, v. *Antiohos nobilis*. Antiohos nobilis (regele Siriei, 175 – 164 î.e.n.), 98”. Apeles, v. *Apelis*. Apelis (pictor grec, sec. IV î.e.n.), 133”. Arax (râu în Armenia), 70. Archytas, v. *Arhita*. Arhita (filosof pitagorician din Tarent, 430 – 365 î.e.n.), 119. Aristides (general şi om de stat atenian, 540 – 468 î.e.n.), 119. Artaxerxes, v. *Artaxerxis*. Artaxerxis (rege al perşilor, 465 – 425 î.e.n.), & *r* „Asia, v. *Asiia*. Asiia, 21.

Atalanta (personaj mitologic, fiica regelui din Scyros), 106.

Atenieni, v. *athineani*.

41 – Dimitrie Cantemir – Divanul

Athanasie (ieromonahul, tipograf din Iaşi, sfârşitul sec. XVII), f. t., 144. athineani (locuitorii Atenei), 71”. August, v. *Avgust chesariu*. Augustin, v. *Avgustin zvântul*. Avacum, v. *Avvacum*. Avdenago (personaj biblic din *Cartea celor trei tineri*), 63”. Avgust chesariu (împărat roman, 63 – 14 e.n.), 9. Avgustin zvântul 50, 62», 72, 96. Avraam, 63, 119. Avvacum (personaj biblic, sec. VII î.e.n.), 63”. Azariia (personaj biblic din *Cartea celor trei tineri*), 63 e, 89.

Babilon, v. *Vavilon*.

Îialaam, v. *Valaam*.

Belelirofontes (erou mitologic din Corint), 119”.

Belerofon, v. *Belelirofontes*.

Beséreca Răsăritului (Biserica ortodoxă), ÎI”.

Bethsabea, v. *Virsaviia*.

Bogazhisari (*Helespontul*, strâmtoarea Dardanele),

8”.

Cacavela, Ieremiia (cărturar grec, dascălul lui Dimitrie Can temir), IX. Cain, 53. Camilius (*Marcus Furius Camillus*, tribun şi dictator roman, sec. IV î.e.n.), 119. Cananeanca, v. *hananénca*. Cantemir, Antioh (*Ioan Antioh Constantin Voievod*, fratele lui

Dimitrie Cantemir; domn al Moldovei în 1696 – 1700 şi

1705 – 1707), f.t., f.t.», I.

Cantemir, Dimitrie (*Ioan Dimitrie Constantin Voievod*, domn al Moldovei, 1693 şi 1710 – 1711, autor al *Divanului*), f.t., I, IV, VII”, VIII, 1, 45, 144.

Caton marele (*Marcus Porcius Cato*, 232 – 147 î.e.n.), 112”.

129”. Chersones, v. *Hersonisos*. Chiros, v. *Cirus*. Chrisos (Crisos, *Cresus*, rege al Ivydiei, sec. IV î.e.n.), 70, 8”. Cincinnatus, v. *Ţâţânatus*. Circe, v. *Terţi*. Cirus (împăratul Persiei, 558 – 528 î.e.n.), 8”. Constantin Marele (împărat roman, 306 – 337), 8”, 88.

Constantinopol, v. *Ţarigrad*.

Cozma (martir sub Diocleţian, către 287), 64.

Cresus, v. *Chrisos*.

Crisors, v. *Chrisos*.

Curius (*M. Curius Dentatus*, consul roman, sec. III î.e.n.), 119.

Damian, v. *Damiianos*.

Damiianos (martir, sub Diocleţian, către 287), 64.

Daniel, v. *Daniil*.

Daniil (personaj biblic, sec. VII î.e.n.), 39”, 63”, 63”, 89, 110.

119. David (David împărat şi proroc, rege al Israelului, 1055 – 1014

Î.e.n.), 11”, 11» şi 12, 40”, 57”, 57”, 58, 58, 89, 110,

119131, Demonic, v. *Dimonic*. Dimitrie (Ioan) Constantin Voievod, v. *Cantetnir*, *Dimitrie*. Dimonic (fiul lui Hipponic, prietenul lui Socrate), 125”. Diocleţian, y. *Diocliţiian*. Diocliţiian (împărat roman, 284 – 305), 9. Diomides (rege în Argos, erou al războiului troian), 118”. Dionisie Monahul (tipograf din Iaşi, sfârşitul sec. XVII), f. t.

144.

Eghipet, v. *Eghiptul*. Eghiptul (Eghipet, *Egipt*), 50”, 50”, 63, 119. Elen, v. *Ethn*. Elena, v. *Ellena*. Eliam, v. *Eliav*. Eliav (tatăl soţiei lui Urie Hititul, devenită apoi soţia lui

David), 57». Elisei, v. *Iellsei*. Ellena (frumoasa Elena răpită de Paris), 48”. EHin, v. *greci*. Enoh (personaj biblic, fiul lui Cain), 109”. Epaminonda (vestit general teban, sec. V – IV î.e.n.), 119”. Era clitus (filosof din Efes, sec. VI î.e.n.), 119”. Europa, v. *Evropa*. Evropa, 21. Eva, v. *Evva*. Evva (*Eva*) VI», 48», 74», 127. Ezechil, v. *Iezechiil*.

41* 533

Fabricius, v. *Fabritius*.

Fabritius (*C. Fabricius*, consul roman, 282 î.e.n.), 119.

Fete de mare (*sirene*), 19”, 114”.

Pilip (pillip a Machidonii împărat, 359 – 336 î.e.n.), 2”, 119”.

Fillip a Machidonii, v. *Filip*·

Foción, v. *Totiones*.

Totiones (Foción, general şi ora politic atenian, 402 – 317

Î.e.n.), 119».

Olaucos (erou al războiului troian), 118”. Goliat, v. *Goliath*. Goliath (personaj biblic din *Cartea I-a a împăraţilor*), 89. Grecii, II, II, 8B, 9, 9, 101. Grigorie (*şi*. Grigore de Nazianz, 330 – 390), 64.

Hamos (*Kamos*, idol al poporului moabit, din Arabia

Petrea).
58. Heraclit, v. *Era clitus*. Hersonisos (peninsula Galipoli, aci strâmtoarea Dardanele).
8”. Hesiod, v. *Isiodus*. Hiloţi (sclavii spartanilor), 112”. Hipomene, v. *Hippomanes*. Hippomanes (personaj mitologic, biruitorul Atalantei), 106. Hyghin, v. *Righin*.
Iaşi, f.t.
Ielesei, 63” şi *Ielisei*, 89”.
Ielisei, v. *Ielesei*.
Ierusalim, 64.
Iezechiil, (Ezechiel, personaj biblic, sec. VI î.e.n.), 119, 110.
Iisus Hristos (*Noul Adam*), 4», 49”, 50, 50, 140 şi *passim*.
Ilie (personaj biblic, sec. X-I X î.e.n.), 63, 109”.
Hoţi, v. *Hiloţi*.
Ioan Hrisostom, v. *Ioan Zlataust*.
Ioan Zlataust (sf. Ioan Hrisostom, 347 – 407), 64.
Ioav (Ioab, demnitar al regelui David), 57”, 57”, 57», 114”.
Iona (personaj biblic), 63», 109».
Iosie (personaj biblic), 63”.
Iosua, v. *Iosie*.
Israel, v. *Israil*.
Israil, v. *Israel*.
S34
Israel (Israil, Israelitenescul neam, poporul evreu), 45”, 50.
63, 63, 76, 89, 92, 121. Iuda Iscariotes (personaj biblic), 66», 72», 131. Iudeea, 63». Iulian Apostatul, v. *Iuliian*. Iuliian (Iulian Apostatul, împărat roman, 361 – 363) 9. Iustinian (împărat roman, 527 – 568), 8».
Împărăţia romanilor, 106”.

Justinian, v. *Iustinian*.
Kamoş, v. *Hamos*.
Labirintul cretan, v. *Lavirinthul Critului*.
laconii (locuitorii Laconiei), 112».
latină (limba), v. *latineşte*.
Lavirinthul Critului (*Lavirintha Critului*, Labirintul cretan)
32, 32», 34». Lazăr (personaj biblic), 54. latineşte (*limba latinească*), 19, 40», 79. latinesc (catolic), 79. Leon Sofos (I/eon VI, împărat bizantin, 886 – 912), 9. Liban, v. *Livan*. Livan (Liban, masiv muntos din Siria), 61. Luceafărul (Lucifer), 72». Lucifer, v. *Luceafărul*. Lupu Bogdan Hatmanul (demnitar moldovean, cumnat cu
Cantemir), f.t.
Macabei, v. *Maccavei*.
Macarie Eghipteanul (sf. Macarie Egipteanul, sec. IV), 64.
Maccavei (fraţii Macabei, martirizaţi în 168 î.e.n.), 89.
Malta (insulă), v. *Milita*.
Manenius (Menenius Agripa, consul roman la 503 î.e.n.), 119.
Marea Roşie, 63.
Maria fecioara, v. *Mania ficioara*.
Mania ficioara, 50.
Maximian (împărat roman, 286 – 305), 9.
Memfis, (oraş în Egiptul antic), 56.
Menenius Agripa, v. *Manenius*.
Milita ostrovul (insula Malta), 64.
Misah (Misail, personaj biblic din *Cartea celor trei tineri*)
63°, 63», 89.
Misail, v. *Misah*. Moab, ν. *Μοαν*. Moav (personaj

biblic, fiul lui Lot), 58. Moise, v. *Moisi*. Moisi (*Moisei*, personaj biblic), 32”, 63, 63, 119. Moldavia (*Moldavskaia Zemlea*, *Ţara Moldavii*, Moldova).
f.t., f.t.”, I.
Moldova, v. *Moldavia*.
moldovenii, f.t., 19”.
moldovenescul m-am f.t., f.t., III», VIII”.
Nabucodonosor, v. *Navăhodonosor*. Nathan prorocul (personaj biblic din timpul regelui David). 12, 58. Navăhodonosor (Nabucodonosor, regele Chaldeei, 605 – 562
Î.e.n.), 63”.
Nicolae (sfântul), v. *Nicolaiu*.
Nicolaiu (sfântul Nicolaie, episcop al Myrei), 64.
Ninevi (Ninive, capitala Asiriei), 65”.
Ninive, v. *Ninevi*.
Noe (personaj biblic), 63.
Ohozi (Ahazia, rege al Iudeei), 63”.
Olimbul (Muntele Olimp), III”.
Olimp, v. *Olimbul*.
Panteleimon (sf. Pantelimon, sec. IV), 64.
papistaşii (catolici), 31, 31, 31”, 78.
Pavel (apostolul), 110 şi *passitn*.
Pericle, v. *Periclis*.
Periclis (om politic atenian, 490 – 429 î.e.n.), 119”.
persan, v. *persesc*.
persesc (persiesc, persan), 74, 89”.
perşi 8”.
Platon (filosof grec, 428 – 347 î.e.n.), 119”.
Pomponius Atticus (cavaler roman, 109 – 32 î.e.n.), 119”»
Proteus, 131, 131.
Purgatorium, 31, 31, 31, 78, 79.

Raiul spândzurat (grădinile suspendate din Babilon), 65
Righin (sf. Regius), 64.
Roboam, v. *Rovoam*.
Roma cetatea, 9.
liomilos (Romulus, întemeietorul legendar al Romei), 9.
Romulus, v. *Romilos*.
Rovoam (Roboam, personaj biblic, fiul lui Solomon), 90”.
Samaria, 63”.
Samuil (personaj biblic, contemporan al lui David), 89.
Savva (mitropolitul Sucevii pe vremea Cantemiriştilor), f.t.
Sădrah (personaj biblic din *Cartea celor trei tineri*), 63”.
Schipiones (Scipio Africanul, general roman, 234 – 183 î.e.n.).
119». schit (*adică tătar*), 70; v. şi *tătar*. Scipio Africanul, v. *Schipiones*. scit, v. *schit*. Septimius Severius (L. Septimius Severus, împărat roman.
193 – 211), 106”. Sergius, v. *Sirghie*. – sirene, v. *sirine*. Sirghie (sf. Sergius), 64. sirinele (sirene), 19”, 19”, 19», 19», 20, 67, 67, 114», 141. Socrates (filosof grec, 470 – 399 î.e.n.), 119”. Sodoma, v. *Sodomul*. Sodomul (oraş din Palestina antică), 18, 106”, 110. Sofia, zvânta (bazilica Sf. Sofia din Constantinopol), 9. Solomon (rege al Israelului, 971 – 932 î.e.n.), 12», 18, 57”, 58.
89, 131.
Spiridon (sfântul), 64.
Stâlpones (filosof din Megara), 119».
stoicii, 138».

Suceava, F.T.
Tales, v. *Thalis*.
Tartarul (infernul), 118.
tătar, 70, 70, 70, 70; v. şi *schit*.
Teodosie, v. *Theodosie*.
Teofil, v. *Theofil*.
Thalis filosoful (640 – 548 î.e.n.), II, IX, 58», 101”.
Theodosie cel mare (împărat roman, 379 – 395), 9.
Theodosie cel mic (împărat roman, 408 – 450), 9.
Theofil (sfântul), 64.
Tiberiu, v. *Tuberon*.
Troada (Troia), 48», 65».
Troia, v. *Troada*. Tuberon (Tiberiu, împărat roman, 14 – 37), 119”.
Ţarigrad (Constantinopol), 8”. Ţerţin (Circe, personaj mitologic), 112. Ţinţinatus, Cvintius (L Quintius Cincinatus, dictator roman.
458 î.e.n.), 119.
Udriiu (Adrianopol), IV.
Urie Hetteul, v. *Uriia Hetteus*.
Uriia Hetteus (*Vrie Hetteul*, Urie Hititul, personaj biblic).
12, 57”, 57”, 57”.
Valaam (Balaam, personaj biblic), 39”, 39”.
Vasile (sf. Vasile cel mare, 329 – 379), 64.
Vasile, v. *Vasilie Machidon*.
Vasilie Machidon (Vasile I Macedoneanul, împărat al Bizanţului, 866 – 886), 9. Vavilon (Babilon), 39», 56, 63°, 65”, 110. Vertumneus, v. *Vertunius*. Vertunius, dumnădzău neguţitoriei (Vertumneus, divinitate de origine etruscă), 131, 131. Virsaviia (Bethsabea, soţia lui Urie Hititul, apoi a regelui David), 12, 57”.
Xenocrates (discipol al lui Platon, 406 – 314 î.e.n.),

119”.

Xerxe, v. *Xerxis*. Xerxis (Xerxe, rege al perşilor, 485 – 465 î.e.n.), 8”.

Zenon, v. *Zenones*. Zenones (fondatorul stoicismului, sec. IV – III î.e.n.), 119”. Zeuxis, v. *Zevxis*. Zevxis zugravul (celebru pictor grec, 464 – 398 î.e.n.), Il8;

INDICE DE AUTORI ŞI OPERE

ACONTIUS IACOBUS (Giacomo Aconcio – *Iacov Acuntius*) Stratagemata Satanae (*Pentru a Satanii îngeri sau stratigi*): 131». ANONYMUS Monitum cujusdam anonymi (*A altuia învăţătură*): 139. ARISTOTEL

Ηθικά Νικομάχεία (Etica nicomahică) IV, VII, 60.

ARRIAN (*Adriani*, *Arian*, *Ariani*), v. *Epictet*.

AUGUSTIN (*zvântul Avgustin*)

Confessiones (*Cartea mărturiilor*), VI, 16: 49, 68.

De diversis quaestionibus EXXXII: 62, 77».

De vera religione XIV: 66.

Sermo XXIX: 53; CLXIX, 13: 50, 78»-79.

Tractatus V în Ioannis ev. VI, 1: 55.

Neidentificate: 62», 72, 96.

AULUS-GELUUS Noctes atticae (*Cuvântul lui Musonius* către *Ghelius*), XVI, 10: 112». AUREWUS VICTOR De caesaribus historia XX: 106». AUSONIUS (*Avsonius*) Eglogarurul. III, Edyll. XVI: Deviro bono 16 – 19, 21 – 23 (*Eidulio 17*, *Pentru bărbatul bun*): 135.

BERCHORIUS, PETRUS (Pierre Bersuire, *Petrus Belhurius*) Reductorium morale, sive tomvis secundus de rerum proprietăţibus I, 4 (De homine): 35»; II, 1: 60; III, I

lg Dimitrie Cantemir – Divanul 539

(De hominis conditionibus): 39, 40”; III, III (De in fantia): 87” – 88; V, I: 60; V, VI (De sphaera, *Pentru sferă*): 80”; V, VII (De axe): I; V, XXXI (De polo): I. BERNARD DE CLAIRVATJX (*Bernandus*)

În Cantica canticorum sermo XXI: 58” (ref.: Grigore de

Nazianz).

M devotissi a h c editati mae d umana onditio ones m nem

(7
Chitiril I: 9”.
e)

Biblia

Vechiul Testament: f.t. şi *passim*.

Noul Testament: f.t. şi *passim*.

BIZZARI, PIETRO Persicarum rerum historia (*Istorie în lucrurile persieşti*, *Istorila perşilor*) XII: 65”. BOETHIUS (*Boetius*) De consolatione philosophiae (*Pentru mângâiare*) V, VI:

123.

CATO MAJOR Sententia: 115”.

CICERO (*Ţiţeron*) De inventione II, 1, 1: 119. De officiis (*Cartea a facerii*, *Pentru slujbe*, *Pentru trébe*):

125”; I: 103, 108. De republica VI, 12: 43 – 43”. CONSTANTIN În Pantechni III, 34: 87”-88. COSTIN, MIRON Graiul solului tătărăscu: 70. CRELLIUS FRANCUS, JOHANES (*Crellius*)

Etnica christiana seu explicatio virtutum et vitiorum quorum în sacris litteris fit mentio (*Ethica hristiiana*): 125”.

DEMOCRIT Fragmente (după Sextus Empiricus, *Adv. math*. VII, 116): 84. DIOGENE LAERŢIU Bíοι φιλοσόφων (*Vieţile şi doctrinele filosofilor*) I 33: II; I 35: IX; I 40: 101”.

DÓSOFÂEI MITROAOLÂTtÂL Viaţa şi petrecerea svinţilor (*Prologul a trei sjinţi Sirghie, Righin, Theojil*), oct. 23 (ed. Iaşi, 1682, t. I, f. 78”):

64. EPICTET (*Epictet, Epictetos, Epictit, Epictitos, Epictitus*)

Έγχειρίδιον (*Enhiridion*): 125”; X (greşit: XIV): 124; XXI (XXVIII): 116”; LXIX: 138.

Δίατρίβοα Επικτήτου (*Cătră Adriani, Cătră Ariani, Scrisori către Arian*): I 14: 123; ÎI 11: 108; LIII 5: 116. EPICUR (*Epicuros*) Έγχειρίδιον 31: 104; (după Seneca, *Epist*. XI): 123”. ERASM DIN ROTTERDAM (*Erazmus*) Encheieridion militis christiani (*Pentru oştianul creştin*): 119, 125».

FILETAS DIN COS Philetaie Hermesianactis Phanoclis rell.: 19. FILOLAU Fragmente (după Sextus Empiricus, *Adv. math*. VII, 92):

84.

GRIGORE CEL MARE (*zvântul Grigorie*) Expositiones morales (*Obiceainicile*) c. XXIV 6, (V): 48 – 48». GRIGORE DE NAZIANZ (*zvântul Grigorie Nazianzanul, Theologul Nazienzanul*)

Neidentificat: VII, 74”; cp. Eernard de Clairvaux 58”.

HESIOD (*Isiodus*) „Εργα και ήμέραι (Lucrări şi zile) 288 – 292 [286 – 290]: 120. Historia Augusta Aelii Sparţiani Severus, XIX: 106”. HOMER Ilias VI, 232 – 236: 118”.

HORAŢIU Ars poetica, 268: 124”. Epistulae I, 1, 11: 101”; I, I, 61: 109”; I, IV, 13: 115.

ISOCRATB (*Isocrat*) Πρδς Δημόνικον Παραίνεσις (*învăţătură către Dimonic*):

125». ISIDOR DIN SEVILLA, v. *Berchorius, P.*; 39.

ÎNVÉNÀL (*Tineris*) Satyrae (*Satyra*) II, 63: 128; X, 363 – 364: 109; Xiâi, 1 4: 113”.

LACTANŢIU (*Lactantius*) Divinarum institutionum 1. I: De falsa religione, 1: 102. LUCAN Pharsalia (De bello civile) îi 115. LUCREŢIU De rerum natura II, 14: 101°.

MARŢIAL Epigrammata I, XV: 115. MINEI Luna decembrie 23, tropar glas 4 la litie: 50”. MUSONIUS Fragmentul LI (Hense), după Aulus-Gellius: 112”.

OVIDIU

Metamorphoseon VIII, 316: 106; X, 560 sq.: 106.

Remedia amoris 91: 130.

PERSIUS

Satyrae III 67 – 68, 71 – 73: 102.

PITAGORA (*Pithagora filosoful*)

Χρυσά *επη* (Versurile de aur) 40 – 42: 135.

PLATON (*Platon*)

Φαίδρος (*Fedru*), 250 b-d: 108.

PLUTARH (*Plutarcus*, *Plutarhus*) Ηθικά (*Obiceainice*): 125”. Πώς αν τις ύπ έχθρων ώφελοϊτο (Cum se poate folosi ci ne va da vrăjmaşi – *Cartea singuratică*): 134. Περί δυσωπίας (Despre ruşinarea vicioasă – *Cartea*): 134”. Πώς αν τις αΰθοιτο έαυτοϋ προκόπτοντος (Cum îşi dă seama cineva că a sporit în virtute – *Frumoase... Cărticea*):

136.

PROPERTIU

Elegiae: 19.

PSEUDOCALLISTHENE

Alexandria: 2”; 47”.

QUINTUS CURTIUS

Historia Alexandri regis Macedoniae VII. 8: 70.

AIră AADI (*Heihadi*, *Poetic arăpàsc*, *Stihotvorţ arăpăsc*) Gulistan, prefaţa: III”, III”. 34», 75, 76, 89»; I, 4: 36. SALLTISTIUS (*Salustrius*) De coniuratlone Catilinae LVI, 6: 129”.

SENECA (*Seneca*) De beneficiis (*Pentru de binefaceri*) IV, 3: 105; CXXXIX: 75». Pe brevitate vitae X: 54; XV: 54. De constantia sapientes III: 60. De providentia (*Pentru pronie*): 117”. De tranquillitate animae XI: 54. De vita beata (*Pentru viaţa fericită*) I: 126»; îi 126». Diverse: 125». Epistulae (*Cărţi*) XI: 123»; XIV: 127; XIX: 66; XIX:

836 i «; XXIV: 59»; XXV: 123»; XXVII: 109; XXVII: 116; XXXVI: 66; XLIX: 87”, 115; LXXXI: 137»;

LXXXIII: 123; XCI: 54; XCIV: 54; XCVII: 113»;

CI: 115; CXIV: 115; CXV: 108; CXXVI: 120. Quaestiones naturales ad Lucillium II, 58: 83 *bis*.

SEXTUS EMPIRICUS Adversus matheseos VII, 92 (Philolaos), 116 (Demokritos);

84. SOCRATE (*Socrates*) Sententia: 137. Stoicorum praecepta X (*Ale stoicilor porunci dzéce*): 138». TACIT (*Tatius*) Annales (*Analius*) VI, 6 (*Pentru Tiberius*): 113»; XIV, 10 (*Pentru Neron*): 113». TALES Fragmente (După Diogene Laerţiu I 33): II; (id. I 35): IX; (id. I 40): 101». Neidentificat: 58». THOMAS A KEMPIS (*Thoma Câmpitius*)

De imitatione Christi (*Pentru urmarea lui Hristos*): 125»; III, LVII, 3: 102».

VALERIUS MAXIMUS (*Valerius Marele*) Factorum dictorumque memorabilium 1 VI, IX: 107.

VIRGILIU Acneis IV, 560 – 561: 130”; VI, 806: 111». Eglogae X, 69: 120. Georgicae I, 145: 120; I, 201 – 203: 129 – 129”.

Wlă SOWATIUS ANDREA (*Andrei Vissovatius*) De homitlis vera beatitate consectânda: 107”, 116, 118, 120. Monitum cuiusdam anonymi: 139. Pietatis sectândae rationes: 102. Stimuli virtutum ac fraena peccatorum (*Strămurarea a bunătăţilor şi jrâul păcatelor*): 44”; cap. 1 – 77: 100”.

— 139; cap. 1: 94; cap. 18: 21, 68”; cap. 25: 96.

Stoicorum praecepta X: 138”-139.

Citate neidentificate: VII, 58”, 62”, 72, 74”, 96, 103”, 108”, 116, 117, 117”, 122, 124”, 124”, 124”, 136”.

INDICE CULTURAL

a şi o, το α και το ω: alfa şi omega, începutul şi sfârşitul 138.

aburul dobitocului, πνοή τοϋ ζώου: suflarea animalului 73.

adeat, γνώμη, *proprietas*: înclinare, apucătură 103.

adâncime, άβυσσος: abis V.

aflare, έπίνοια: gândire, concepţie VIII”.

apele de desupt, τα ύπό κάτω ύδατα: apele de pe pământ potrivit cosmologiei biblice; simbol al tulburărilor trupeşti 33.

apele diasupra, τα υπέρ δνω ΰδατα: apele din cer, de deasupra firmamentului potrivit cosmologiei biblice; simbolic „de la Dumnădzău lăsate grijă” 33.

arhetip, άρχέτυπον: *archetypus*: arhetip, model primordial 119”.

ascuns, απόκρυφος, *occultus*: 104, 104”.

ascunsul inimii, σμνείδησίς, *conscientia*: conştiinţa 34”, 136”;

„Într-ascunsul inimii ştiind”, *conscire sibi* 109”; v. şi *ştiinţa ascunsului inimii*.

astronom, αστρονόμος: „a stelelor cunoscător” I. asupra stările, αί όίνω περιστάσεις: circumstanţele superioare 35”. atotputernic, παντοδύναμος, *omnipotens*: 104. atotştiutorul, παντεπόπτης, *omniscius*: 104. avere, έξις, *habitus*: stare, constituţie, facultate 101”.

axon, άξον: ax, „osie”, axa imaginară a pământului I.

beznă, σκότος: întunecime, abis (fig.) V. binele, το καλόν: binele filosofic şi moral 42”, 43, 88; bunătate,

avantaj 1, 12. bodzi, θεοί: idoli II, 12», 13, 76.

/

bun, ευσεβής, *pius*: cucernic 137; καλός, *bonus*, bun 137; Ştκαίος, *optimus*, prea bun 117”; „de tot bun”, πανάγαθος, *summe bonus* 104.

bunătate, αρετή, *virtus*: virtute 34, 44”, 100; *bonitas* 104.

bunele, τά καλά: calităţile bune ale omului 48°.

bun socotitoriu, καλός λογαριαστής: bine chibzuit 20, 52”.

bunurile, τα αγαθά: bunătăţile 1”; *bona* 104.

Cale, δρόμος, ό8 ός, στράτη: calea vieţii 47.

carne, σαρξ: trup VII, 45”, 97.

carte, βιβλίον, *liber*: parte a unei opere VII, 107; carte, operă

VIII”; επιστολή, *epistula*, scrisoare 107; „cărţile vieţii”, οι βίβλοι της ζωής, cărţile faptelor bune şi rele ale oamenilor 97.

căuta (a), αποβλέπω, *specto*: a privi către ceva, a urmări, a viza 107”. căutare, έξέτασις, *examen*: judecată (de apoi) 135. cea de-apoi, τα ύστερινά: cele de pe urmă, sfârşitul, rezultatul

6, 52”. cerinţă, ποιότης, *qualitas*: calitate 107”. cerca,(a), εξετάζω, ερευνώ, ζητώ, *appeto*: a căuta 100”. cereştile, τα ουράνια: 43. ceriu ουρανός, *coelum*: I 107”; „a ceriului trup şi rătundzală”, το σώμα και ο κύκλος τοϋ ουρανού I; „a ceriului lată lăţime”, το εύρύχωρον πλάτος τοϋ ούρανοϋ I”; „ţinta mijlocirii câtinţii ceriului”, ή μέση στιγμή της ουρανίου ποιότητος I”; „noul cer”, ο νέος ουρανός, cerul lumii viitoare, de după judecata de apoi 45”; „ceriul dinţii”, ο πρώτος ουρανός, cerul actual menit, după *Biblie*, să se transforme în cel nou 45; „calea cerurilor”, ή οδός τοΰ ούρανοϋ 44; „cenurile”, ol ουρανοί,

lumea, macrocosmul 80”.

cetitoriu, αναγνώστης: IV”.

chendru, κέντρον: centru!”

chip, λογής: mod, fel 33”.

chip omenesc, σχήμα άνθρώπινον: condiţie umană 89, 89”.

chiti (a), μελετώ, *considere*: a medita 34, 107”; λογιάζω, a gândi, a reflecta 87.

Chitială, θεωρία, *cogitatio*: contemplaţie 107”; μελέτη, studiu, practică 22; λογισμός, gândire, cuget 85; „întreagă chitială pune”, λόγιασί καλά 87.

chitâre, μελέτη: deprindere 3 ă; στοχασμός, cuget 82; „chitiri”, θεωρίαι, *Meditaţiile* lui Bernard de Clairvaux 79”.

chivernisealâ, κυβέρνησις: comportare 11”; judecată 21; acţiune 27; conducere 44”; *temperantia*, măsură 108; πρόνοια, *gubernatio* 117.

chivernisi (a), κυβερνώ: a gospodări 27; a conduce 44”; a se comporta 70”; εύθύνω, *guberno* 104.

chivernisitoriu, κυβερνήτης: gospodar 20; „(Dumnezeu) bun chivernisitoriul”, μέ τήν αγαθήν του πρόνοιαν 74; „a tot chivernisitoriu”, τα πάντα συντηροϋντος II.

cinste politiciască, πολιτική τιμή: onoruri sociale 7”.

cinsteş, τιμητικά, *honeste*: cinstit, onorabil 100”.

câtinţă, ποσότης: cantitate!”, 35°.

comedie, κομωδία, *comoedia*: 23”, 106.

crede (a), πιστεύω, *credo*: 50, 136”; Μχω το θάρρος, *fido* 139.

credincios, πιστός: IV”, 24”.

credinţa, πίστις, *pietas*: 111°.

culege (a), συνάζω, *recolligo*: a culege, a colecţiona 101.

cumpăni (a se), ζυγιάζω: a-şi împărţi viaţa în răstimpuri egale 8”. cunoaşte (a), εϊδω, *cognosco*: a şti 56”, 101”; γινώσκω 62”, 75; γνωρίζω 14”, 15, 18; a recunoaşte 20”, 39”; a-şi da seama 32; a şti 13, 39”; καταλάβω 56”; ήξεύρω 128”; κυττάζω, a scruta, a vedea, a afla 48; λογαριάζω, a socoti 42”; στοχάζομαι, a gândi 71”; *agnosco* 100”, 103”, 105; *experior*, a dovedi 101; *nosco* 101”; *novi* 100”; *scio* 101. cunoscător, γνωστικός: 24”, 98; conştient 30”, 77”; *gnarus* 101; *eruditus* 101”; *notus* 136”. cunoştinţă, γνώσις, *cognitio*: cunoaştere IV”, 39”, 82, 104”, 105; *notiţia* 102; ştiinţă 3”.

cuntenire, εγκράτεια, *continentia*: înfrânare 119 – 119”. cuprinde (a), καταλαμβάνω, *percipio*: a pricepe, a înţelege 107”; γνορίζω, *contineor* 104”. cuprindere, περιοχή: cuprins!”; „cele ce stârnesc spre a sufletului cuprindere”, εκείνα δπου περιέχονται εις τήν ψυχήν, *quae ad animum spectant* 102. curat, άμωμος, *pius*: neprihănit 60”; δίκαιος, drept 61; ευσεβής 107”; δσιος 109”, 123”; καθαρός 122; *pius*, 11, 8”. curăţenie, εύσεβεία, *pietas*: cucernicie 111, 118; καθαρισμός 120”.

54?

Curaţi (a se), καθαρίζω, *expurgo*: 111.

curăţie, καθαρότης: puritate 96”; ευσέβεια, *pietas* 111, 111”, 121.

dascăl, διδάσκαλος: învăţător 14.

demoni, διάβολοι: 82”.

deprindere, συνεχεία, *consuetudo*: obişnuinţă 115.

desputaţie (a face), διαλέγομαι: a controversa 32.

deşartă (luna), σελήνη άδεια: lună ştirbită 81”.

deşertare, ματαιότης, *vanitas*: zădărnicie 1”, 12, 44”, 106.

106”, 111. didascal, διδάσκαλος: 14 r. didascalie, διδασκαλία: învăţătură VIII”; „cu –”, o λόγος δι

δασκαλικώτατος, un cuvânt în mod savant tocmit VIII”. div: minunat, meşteşugit 20; „ale tale în divuri în chipuri de amăgéle”, πολύπλοκους σου άπάστας 20. divanul, το κριτήριον: judecata, procesul f.t., 1, 45; divanul judecăţii de apoi 97.

dobitoace, ζφα: animale 7”, 40, 89; animale iraţionale, άλογα ζωα 28”, 33; animale insensibile, αναίσθητα ζωα 32; „dobitoacele sămăluitoare”, τα λογικά ζφα, fiinţe raţionale 28”; „dobitoacele simţitoare”, τα αισθητά ζωα, fiinţe sensibile 28”.

domni, άυθένται; stăpâni 8, 53”. dreptul, o δίκαιος: drept-credinciosul 62, 73; cel drept 82; *pius* 116. driaptă potrivire, ἴσοσταθμία: echilibru I.

duh, πνεϋμα, *spiritus*, πνοή: spirit, suflare 110; το πνεϋμα τοϋ άνθρωπου, duhul omului 25”; τό πνεϋμα τοϋ ζφου, duhul dobitocului 25; duhul Domnului, το πνεϋμα 28”; Sfântul Duh, τό αγιον πνεϋμα 83”; duh de la Dumnezeu, θεία πνοή 102; τό θείον πνεϋμα, duh dumnădzăesc 32; „duh sămăluitoriu”, λογικδν πνεϋμα, *spiritus rationalis*, spirit raţional 102, 110”; suflu, viaţă 89”, 55; χωρίς πνοήν ζωής fără duh de viaţă 40”; ψυχή, suflet 73; „duh simţitoriu”, ή νοητή ψυχή, *spiritus rationalis* raţiune 110”.

duhnicesc, πνευματικός, *spiritualist* spiritual 103”.

ethica, ηθικά, *Ethica*: *Etica* (opera lui Crellius) 125”.

fără cale, μνησίκακος: ranchiunos 47.

fără de început, άναρχος, *absque principie*: 103”.

fărălégea, ή ανομία: fărădelegea 12.

Iară socotială, άφρονος, ασυλλόγιυτος: nesocotit, iraţional, nechibzuit 16”, 71”, 29; *miserum* 100”; άσυλλόγιστα πράγματα, *nugas*, lucruri fără rost 107; άλογος, iraţional 89”; ανόητος fără minte 76; *improbus* 100”.

fiinţă, ουσία, *essentia*: esenţă; „fiinţa cea ascunsă”, ουσία άκα. τάληπτος, *essentia occulta* 104”; „fiinţa cea din lontru”, ο άπδ μέσα έξις, *internus habitus*, starea lăuntrică 129”; „fiinţă bună”, καλόν φυσικόν, natură bună VIII”.

fire, φύσις, *natura*; „fire de om”, φύσις τοΰ άνθρωπου 9, 26; „fire omenească”, ανθρωπινός φύσις 28”; „fire dobitocească”, δλογος φύσις, natură iraţională 28”; „firi dobitoeeşti”, φύσις των ζφων, natură a animalelor 39”; „firea focului”, φύσις το5 πύρος 39”; „de obşte omenească fire”, της κοινής τ & ν ανθρώπων φύσεως, *naturae hominum communiş* 103; „vârtoşala firii”, *constituţia naturae* 102”.

filosof, φιλόσοφος: II, ÎI”, IX. foc curăţitoriu, καθαρτήριον πδρ: purgatoriu 78. fricǎ, φόβος, *metru*: 103.

gheenna, γέεννα: gheenă, iad 2, 12, 32; focul gheenii, τό πϋρ τ?) ς γεέννης 22”, 34”; moştenitori ai gheenei, οι κληρονόμοι τής γεέννης 31”, gludecată, διάλεξις: judecată 45. giudeţ, κρίσις, διάλεξις, κρίμα: judecată, f.t., 1, 84; judecata de apoi, ή μέλλουσα κρίσις 141”. gâlceavă, διάλεξις: controversă, f.t; φιλονεικία, ceartă IV”. gând aşedzat, ασάλευτος λογισμός: calcul nezdruncinat 87”. gândi (a), λογιάζω: 48”, 103”; *cogito* 103”, 123; *recogito* 101;

considere 102; βάλλω είς τδν νουν 47.

hilot, σκλάβος, *helota*: ilot, sclav 112”. hiriş, ϊδιος, *verus*: propriu, adevărat 33, 82”, 101”. hronice, χρονικά: cronici 2”.

Iad, <? δης: iad 31, 32, 47; κόλασις, pedeapsă 9”, 10.

Ierusalimul ceresc, ή ουράνιος Ιερουσαλήμ, *celestis Ierosolyma* 118, 128”; Ierusalimul nou, ή νέα Ιερουσαλήμ, *nova Ierosolyma* 118, 128”.

Inemă, καρδία: inimă 13”, 17; ψυχή, suflet 35, 51, 52”, 59”, 72”; νους, *cor* 113. ipocriţis, υποκριτής,

hipocrita: ipocrit, fățarnic 129”.

Isteciune, εϊδησις: ştiinţă, cunoştinţă IX; πολυμαθία, multă învăţătură 88”; πανουργία, iscusinţă, abilitate 88”. istorici, ιστορικοί: 21”. istorila, ή ιστορία, *historia*: istoria 2”; zoologia (*istoria* animalelor) 106.

Iubire de argint, φιλαργυρία, *avariţie*: 103.

Împărăţia ceriului, ή βασιλεία των ουρανών: 8, 11”, 12”. împărăţia lumii, ή βασιλεία τοΰ κόσμου: 42”, 43. împregiur stările, αί περιστάσεις: circumstanţe 17”, 35”, înainte punere, *propositum*: proiect, hotărâre 134”. Începătură, κεφαλαίον: principiu VIII”; αρχή, început IX, 64;

origo 107”. Închipuire, κατείκον: reprezentare 33, 34. Îndoială de socotinţă, αμφιβολία: îndoială, incertitudine 3Q”. Îndreptătoriu, διοικητής, *rector*: conducător 104. informul, διδάσκω, *informo*: a instrui, a forma 101. Înfrânare, χαλινός: abţinere, reţinere IV”. Înnoi (a se), ανακαινίζω: a întineri 22”, 23, 23”. Înnoire (de a doua oară), άνάπλασις δευτέρα: a doua creare a omului 63.

Întăritura, το στερέωμα: firmamentul 33”, 81, 83; „întăritura, adică ceriul”, τό στερέωμα ήγουν ο ουρανός 33; *constituţia*, fortifiant, sprijin 108.

Întinde înainte (a), πρόφασις, *praetendere*: a pretinde, a pre” texta 120.

Întindere, σκοπός, *intentio*: intenţie, scop 127.

Întristare, πίκρα, *tristiţia*: 103.

Întunerec, σκότος: „Întunericul nebuniei”, τό σκότος της αφρο σύνης 15; „cu lumina şi cu întunericul adică cu binele şi cu răul”, μέ το φως καΐ μέ το σκότος ήγουν μέ το κακόν κα & μέ το καλόν 42”.

Înţelege (a), νοέω, *intelligere*: a înţelege, a gândi 39, 104. Înţelegere, σύνεσις: înţelegere, inteligenţă 71”;

ἔννοια, minte, inteligenţă 88”; „zidirile sale cele cu înţelegere cuprinse”, τα λογικά του πλάσματα, *α creaturis suiş intellectu pracăitis* 104.

Înţelepciune, σοφία: IV, VI, IX, 83: *sapientia* 101”; φρόνησις, judecată 68”; prudenţă 67; chibzuinţă 79; φρόνημα, inteligenţă 3”, 4, 41; γνώσις, ştiinţă 3”; αρετή, *virtus*, virtute 107», 108, 108», 109; „întriagă înţelepciune”, σωστή φρονιμάδα, cumpătare, castitate 44».

Înţelept, σόφος: înţelept f.t., IV, 1; *sapiens* 106»; „înţeleptul adică sufletul” ο σόφος ήγουν ή ψυχή IV»; filosof II; „cei de pre din afară înţelepţi”, οι θήραθεν σόφοι, înţelepţii păgâni VIII»; „înţeleptul trupăsc”, το σωματικόν φρόνιμον 83»; ενάρετος, *homines virtute praediţi*, virtuos 110.

Înţelepţi (a se), γίγνομαι φρόνιμος: a deveni înţelept 74». Înţelepţie, φρόνησες, *prudentia*: prudenţă, înţelepciune practică 108». Învăţa (a), διδάσκω: 18; συνεθίζω, a se deprinde 88; παιδεύω, a educa 89; μελετεύω, a cugeta 91.

Învăţătoriu, διδάσκαλος: „Bunul învăţătoriu” (Iisus Hristos), ο αγαθός διδάσκαλος 13, 15°; „trupului învăţătoare”, διδάσκουσι τό κορμί 91.

Învăţătură, διδασκαλία 13», 89; μάθησις ştiinţă 88», 89»; νουθεσία 89; νουθέτησις, *admonitio*, povaţă 133»; παραγγελία, *monitum*, recomandare, îndemn 139; σπουδή, sârguinţă IX; „n-au avut învăţătură”, αφροσύνη, nebunie 83».

lege, νόμος: lege, datină, obicei 13», 39; „în umbra legii”, εις την σκίαν τοϋ νόμου, sub imperiul legii ebraice 50», 51», 89, 91; „legea minţii”, ο νόμος τοϋ νοός 84».

limbi, εθνικοί, *ethnici*: păgâni 105. lucruri (dintr-ascuns), τα απόκρυφα της καρδίας: ascunzişuri ale inimii 73. luman, κοσμικός: lumean, om vieţuind după legea lumii

15, 60».

lumea, o κόσμος, *mundus*: cosmosul şi, în primul rând, pământul cu avuţiile, plăcerile şi vicisitudinile lui f.t., 45, 107», *passim*; „cenurile, pământul, marea, beznele şi alalte carile în lume să cuprind, cu un cuvânt lume să cheamă” 80; trupul şi patimile lui V, *passim*.

lumea mare, o μέγας κόσμος: macrocosmul 33; „lumea care cenurile cuprind” 80», 81. lumea mică, o μικρός κόσμος: microcosmul, omul 33, 33», 34; „trupul carele viiaţa cuprind” 80».

lumină, φώς: 33, 42», 51; „lumina cea adevărată”, τό φως τό άληθινόν, Dumnezeu, adevărul 6», 15, 51; „părintele luminilor”, πατήρ των φώτων, tatăl bunurilor spirituale 6»; „lumina cea stricătoare”, τό φώς φθοροποιόν, lumea 6»; „a treia (lumină) în lontrui capului”, τρίτος (φωστηρ) μέσα εις τήν κεφαλήν, raţiunea 5”, 6; „lumina, adică legea, credinţa”, φως, ήγουν νόμον, πίστιν 33”; „fiii luminii”, ai adevărului, creştinii 71”; „lumini”, φωστήρα, aştri 55”.

macrocozmos, μακρόκοσμος: lumea 35”. magnisului (piatra), o μαγνήτης, *acuşi magneticus*: magnet, acul busolei 111”. mai denainte cunoaştere, πρόνοια, *providenţial* providenţa 104. materie, ύλη, *materia*: 117”. mărturisi (a), μαρτυρέω: 39. melanholic, μελαγχολικός: 5”. microcozmos, o μικρόκοσμος: microcosm, omul 35”. milostivire, εύσπλαγχνία, *misericordia*: 103. minte, νους: VIII”, 22, 43; „minte dobitocească”, άλογος νους, minte animalică, iraţională 89”; γνώσις 89”, 101”, 107»; „minte îngeriască”, αγγελική γνωσις 89”; λογαριασμός 107; *menslQV*, 107; *cogitatio* 107”; „întriagă minte”, σωστά μυαλά *ratio*, 100”; *ingenium* 103; „cu mintea”, *sensibus* 107».

mândrie, ύπερηφανία, *superbia*: 103.

mânie, θυμός, *în a*: 103.

mod, τρόπος: mod 49”.

nărocire, ρίζοικον: noroc, succes 2. nebunie, αφροσύνη: VI. neclătitor, ακίνητος: imuabil I. necunoscător, βάρβαρος, αδιάκριτος: ignorant, fără discernământ

6”; άγνωστος, necunoscător, nepriceput 35; άμαθης, *imperitus*, neînvăţat 125, 138. necunoştinţă, άγνοσία: ignoranţă 16, 18”, 24; άγνοια, *ignorantia* 101. necurat, ακάθαρτος, άσεβης: necredincios 60”, 76”, 92”; *impius* 103», 113”; *improbus* 117; spurcat 79”, 142.

necurăţéşte: pângărit, în mod păcătos; „să nu faci multe necu răţéşte”, μή άσεβήσης πολύ 87; σφαλερώς, *impie* 104. necurăţie, ασέβεια, *impietas*: necredinţă 105». necuvinire, άπρέπεια, *inconveniens*: necuviinţă 103. nădejde, έλπίς, *spes*: speranţă 111». negândire, άσυλλογισία, *incogitantia*: 101. neînvăţat, απαίδευτος: fără educaţie, nedisciplinat 89». nemoarte, αθανασία: nemurire 73”.

nemuritoriu, αθάνατος: nemuritor 43.

nemutător, άσάλευτον: (stea) fixă I.

nepricepere, άγνωσία: ignoranţă 13.

nepriceput, άσιλλόγιστος: nesocotit, smintit 1”.

nesaţiu, άχορτασία: VI”.

nesămăluire, ανοησία, *inconsiderantia*: prostie, nechibzuinţă

101.

nesămăluit, ασύγκριτος: incomparabil 93; „nesămăluită”, όίκρα, *insignis*, culme, suprem 119.

nesămăluitoriu, άσιλλόγιστος: iraţional 40; αίσθητόν, sensibil

(animal) 74». nesimţitoriu, αναίσθητος: insensibil 40. nesocotială, απροσεξία: neatenţie 144. nesocotinţă,

άσυλλογισία: 9»; άγνωσία, *ignorantia*, ignoranţă 101». nesocotit, άσυλλόγιστος, *inconsideratus*: 112”; πονηρός, *improbus*, *tău*, viclean 130; „nesocotite fapte adică greşéle”, τά ελατ τώματα, *culpae*: 133°. nestătătoare, *άστατος*, ακατάστατος, nestatornică: 45, 45; *în stabilis* 107; ρευτός, trecătoare 45; φθάρτη, pieritoare 80». neştiinţă, άμαθεία *inscitia*: neînvăţătură 24, 101. netrecător, άΐδιος: (cerul) fără sfârşit, veşnic 43. nevrednicie, άναξιότης, *indignitas*: 102.

Obicéinice, τα ηθικά, *Moralia*: *Scrieri morale* (ale lui Plutarh)

125». obicei, ήθος, *moş*: 103. oceanie, άπογνώσις: deznădejde 25, 72», 141; *nedesperemus* 115. odihnire, καταστάσις: repaus I. oprire, Ιμπόδιον: piedică, stavilă IV». osie, v. axon.

păcat, αμαρτία, peccatum: 112. pământ, γη: „pământul nou”, ή γη καινή 45», 81; „pământul dintâi”, ή πρώτη γη 45». pământeşti (cele), τά επίγεια: 43». părăsi (a se), έγκρατεύομαι, *abstineo*: a se înfrâna, a se ab ţine 105». pedeapsă, παίδευσις: pedeapsă, chin 78; încercare 91; educaţie

88»; νουθεσία, educaţie, povăţuire 89». pedepsi (a), παιδεύω: a chinui 78; a educa 88»; a trudi trupul 96.

55Ş

plasma, πλάσμα: creaţia 32”; creatură 49”. plăsmuirea, πλάσμα: creaţie 1; *plasma*, creatură 102”. plinire, πλήρωμα: conţinut, cuprins V, 27”, particularităţile lumii 45”; plinătatea, întregimea minţii 33. pocaanie, μετάνοια: pocăinţă 37, 78”, 79, 88. poftă, επιθυμία, *appetitus*: poftă 42”, 103; *voluptas* 106. pofti (a): έπιθυμέω: a avea pofte trupeşti 42”. polus, o πόλος, *polus*: polul 80”, 111”; – *antarcticus*”, ανταρκτικός I; – *arcticus*, αρκτικός I. pomul vieţii, το ξύλον της ζωής: VII. porunci,

έντολαί: 43”. postanovanie, ὑπόστασις, *substanlia*: substanţă 108. potrivi (a), παρομοιάζω: a asemăna, a compara 31. pravilă, δόγμα: lege a credinţei, dogmă 39; νόμος, *lex*, lege 108; θεωρία, privire, observaţie (apreciere „din ochi”) 33”. pricepător, συνετός: prudent 71”; priceput 88; *peritus* 101. pricepe (a), γνωρίζω: 40°; καταλαμβάνω 39; a înţelege pe Dumnezeu 39”; a şti 85”; *percipeo* 105”. pricepere, γνωσις: ştiinţă 51; νους, *ratio*, minte 108. pricină, αιτία, *causa*: cauză 74, 100”; αφορμή, *occasio*, început, pretext 117”; pricinire 74. privală, θεωρία: contemplaţie 33, 82, 95. pune socotială (a), λογαριάζω, *existimo*: a socoti, a aprecia 101. purgatorium, πουργατόριον: purgatoriu 31; καθαρτήριον I πϋρ 78. putere, δύναμις, *vis*: putere 107”. puţin socotitoriu, άσυλλόγιστος: nepriceput 5. rai, παράδεισος: 9”, 11”, 12, 13, 31. rău, αμαρτωλός, *malus*: păcătos 104. răscumpărare, άντάλαγμα: redempţiune, răscumpărare a sufletului 42”. rătundzală, κύκλος: lumea, globul pământesc 3, 9, 21, 75; bolta cerească I. răul, το κακόν: răul, 43, 88. răutate, κακία, *malum*: viciu 77, 101; *peccafum* 101; *maliţia* 104; έλάττομα, *vitium*, defect, viciu 101”, 123” 126”. ritorică, ρητορική: retorică VIII. robie, σκλαβιά: omenească 92”; diavolească 93. ruşine, *pudor*: 103. Satana, o Διάβολος: 32. sămăluitoriu, διακριτικός, scrutător: VIII; λογικός, *rationalis*, raţional 102; λογαριάστης, calculator, socotitor 86”.

saturare, χορτασμός: VI” sfera pământului, ή σφαίρα της γης: I” 80”. sfârşit, τέλος, *Jinis*: scop 103”. singuratec, μονώτατος, *unicus*: unic 104. slobodzenia (plin de toată), παντελεύθερος, *facultate praedilum*:

având toată libertatea 102. slujire, ανεργία, *usus*: întrebuinţare, folosire 107”. socoti (a), λογιάζω: a gândi, a considera, a medita, a reflecta

V, 4, 6, 9”, 19», 29, 33”, 34, 35, 60, 95», 104; νομίζω 110 στοχάζω 6», 36», 115»; συλλογίζω 8, 25»; *destimo* 107 *cogito* 107», 112»; *existimo* 104, 110; *puto* 115; *reputo* 129 *dubito*, a sta la îndoială 111»; a avea grijă 126»; προσέχω a lua aminte 48; a se socoti, a se considera 20; *opinor*, a se preţui 102»; *reputo*, a se socoti cu sine 132»; a calcula 38», 41», 89»; *recenseo*, a-şi face socoteala 134»; a conta II; κυβερνέω, a conduce 18».

socotială, λογαριασμός: socotealã 2, 4, 8, 14»; calcul I, 37», 38, 41, 41», 44»; raţiune 6, 22; *ratio* 103», 105, 112; *prudentia* 108; gând 9», 58; judecată, raţionament 11», 13, 29, 35», 76; apreciere 19; chibzuinţă 54; cugetare 89»; λογισμός, *sensus*, raţionament 103»; gând 58»; γνωσις, cunoaştere 107»; Ιξέτασις, *examen*, raţiune 135; σκόπος, *finis*, gând, scop, 136; τέλος, *Jinis* socotealã, scop 136»; στοχασμός, *sententia*, tâlc 117; λόγος, *ratio*, minte 126»; „socotealã neştiută”, în chip necunoscut; ο νους άγνώριστον 64; „cu socotială”, λογικός 89».

socotitoriu, λογικός: raţional 75». stărui spre cuprindere (a), περιέχομαι, *spectare*: a ţine de a căuta spre 102. stea, αστήρ: I, I», II. stihie, στοιχεϊον: element (al trupului) 79, 94). ποιότης, calitate 90; ελαττώματα, *vitia*, cususuri 124». stihia umedă, στοιχεϊον ύγρόν: elementul umed 84. stihia uscată, στοιχεϊον ξερόν: uscatul 84. stricăciune, φθορά, *corruptio*: 112. strâmb, άνομος: nelegiuit 82. substanţie, ύπόστασις, *substantia*: substanţă 107»; *habitus*, stare 108. substare, ουσία, *substantia* 103». suflet, ψυχή, καρδία: IV, 1, 45; *animus* 102, 106, 107, 108.

117, 124, 127; *anima* 103», *IUV*; *frenum* 126»; „înţeleptul adică sufletul”, ο σοφός ήγουν ή ψυχή V; „sufletul – duh dumnădzăesc”, ή ψυχή πνοή θεια 43; „sufletul ceriului este asemuit”, ή ψυχή τόν ούρανόν παρομοιάζει, 80; spirit 25; viaţă 61”; λογαριασμός, raţiune

V, 96; „cuvântul sufletului”, ο λογαριασμός της ψυχής, *dictamen animi* 113.

sufleteşte, ψυχικά: VII”.

sufletesc, πνευματικός, *spiritualis*: *131Ω*; ψυχικός VIII”.

supt pământ fugire, καταφυγή, *subierfugium*: subterfugiu.

„Aciuare” 114.

suptstare, ύπόστασις, *habitus*: substanţă 108; „substare”, ουσία, *substantia*, 103”; περιστάσις, 35”; „suptstările”, αί κάτω περιστάσεις, circumstanţele inferioare 35”.

ştiinţă, γνώσις: 49; α-σθησις, simţire 88”; μάθησις, *scientia*, învăţătură 101; δοκιμή, *experientia*, experienţă 106; συνείδησις, *conscientia*, conştiinţă 137”.

ştiinţa ascunsului inimii, ή συνείδησις, *conscientia*: 101; „buna – „109, 109», 137”; „reaoa – „113»; „din lontrul inimii” 113».

ştiinţa inimii, συνείδησις, conştiinţa 83.

ştiinţă practicească, πρακτική γνώσις, *notiţia practica*: cunoaşterea practică 104».

ştiinţă privitoare, θεωρητική γνώσις, *notiţia speculativa*: cunoaştere teoretică 104”.

testament, διαθήκη (fig.): legătură 98”.

tâmpire (a minţii), [ή άτροχισία] τοϋ νοός: 13.

tocmi (a), οικονομώ, *moderor*: a ordona 104.

trup, σώμα: corpul omenesc, f.t. *passim*; κορμί 42», 43, 49, 50.

60; σαρξ 33», 50, 71; *care* 107; *corpus* 110»; „trup duhovnicesc”, πνευματικόν σώμα, *corpus spirituale* 110”; „a ceriului trup”, σώμα τοϋ ούρανοϋ I.

trupesc, σωματικός: IV», VI. ţénchiu, δρος: soroc, sfârşitul vieţii 85”, 86; κέντρον, loc, punct de pornire 94;

puncte ale vieţii omului (naşterea şi moartea) 80»; τέλος, capăt, sfârşit; ţel, scop 99”; σημάδι, *meta*, ţintă, ţel 128”, 129». Ţircumstanţie, περίστασις: circumstanţă, împrejurare 17», 65», 83. veac, αίών: lumea temporală 22», 24, 31”, 70, 77», 79; ο ατελεύτητος αΐών, viaţa viitoare, „veacul cel fără de sfârşit” 31»; „viiaţa cea viitoare, μέλουσα ζωή, veacul viitor 70», vecinic, αιώνιος, *sempiiernus*: 43, 103. veselie, χαρά, *laetitia*: 103. virtute, αρετή, *virtus*: 122. voie, ορεξις: poftă 60°; αυτεξούσιος, în voia sa, liber 69; „eu slobodă voie”, αύτοθέλητος, *libera voluntate* 104. vrednicie, άξιότης, *dignitas*: demnitate 102. vremennic, πρόσκαιρος: temporar, vremelnic 45”, 96 98, 100. vreme, καιρός: perioadă a vieţii 8”, 54, 140; durată a vieţii 86”.

Zavistie, φθόνος, *contumacia*: 103. zidire, κτίσμα: făptură 32°; πλάσμα, *creatura* 104.

BIBLIOGRAFIE

*

1. TEXTUL

a. EDIŢIA PRINCEPS

Divanul sau gâlceava înţeleptului cu Lumea sau giudeţul Sufletului cu Trupul. Prin de trudă şi de osteninţă iubirea a lui Ioan Dimitrie Constantin Voievod... S-au tipărit în oraşul scaunului domniii în Iaşi. Leat de la Adam 7206, iară de la mântuinţa lumii 1698, meseţa avgust 30. / Κριτή piov $ Διάλεξις τοϋ Σόφου μέ τόν Κόσμον fi Κρίσις της Ψυχής μέ τό Σώμα. Διά μόχθου και φιλοπονίας Ιωάννου Δημητρίου Κωνσταντίνου Βοεβόδα... Ετυπώθη έν τη περιφήμω πόλει Ιασίου τοϋ και αυθεντικού θρόνου. „Ετος άπο κτίσεως κόσμου ςσς, άπό Χρίστου γενεάς 1698, μήν. „Αύγουστος Λ. [10] + 138 [– 144] ιΛ

b. REEDITĂRI

— *Arhiva istorică a României*, 2 (1865), p. 82 – 170 [B.P. Haşdeu].

— *Operele principelui Demetriu Cantemir tipărite de Societatea Academică Română*, t. V, Buc, 1878, p. 33 – 242 + XII p.

[G. Sion]2.

e COPII MANUSCRISE;

Textul român

— Biblioteca Academiei R.S. România: ms. rom. *758* (1831), *1.267* (1774), *1.329* (1753), *1.417* (1770), *1.524* (inc. sec. XIX), *1.698* (1835), *2.507* (1797), *5.566* (sec. XIX), *6.005* (1795).

— Biblioteca Centrală de Stat a R.S. România: *ms. rom. achiziţie 1965*, inc. sec. XIX.

Reamintim că din ediţia 1698 f. 1 – 24 au avut două tiraje. V. *supra*, p. I, XXIX-LXXX.

s

P. 38 – 78 ale ed. Sion au colontitlul greşit: *Evenimmiele Cantacuzinilor şi Brâncovenilor*.

— Biblioteca raională Sibiu: Fondul Ăstra, ms. *XXXÂÂI*Ş (1703).

Textul grec

— Biblioteca Societăţii Istorice şi Etnografice din Atena: ms. gr. *109* (sec. XIX).

d. PRELUCRĂRI ŞI REZUMATE

Întrebarea tnţăleptului cu lume: Ms. (fost al prof. N. Drăganu din Cluj, 1754).

— Biblioteca Academiei R.S. România: ms. rom. *1.555* (1849); *2.379* (1773); *3.170* 1789).

2. LUCRĂRI DESPRE „DIVANUL”.

a) DESCRIEREA BIBLIOGRAFICA

Bariţ, G.

— *Dimitrie Cantemir, principele Moldovei*, în

Transilvania, 3 (1870), p. 118. Bianu, Ioan şi Nerva Hodoş – *Bibliografia românească veche*, t. I, Bucureşti, 1903, p. 355 – 365, nr. 110. Horány, Alexius – *Memoria hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*, pars II, Viennae, 1776, p. 285.

Legrand, E.

— *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par les Grecs au dix-septiime siiclet* t. III, Paris, 1895, p. 59 – 60, nr. 682.

Papadopoulos-Vretos, A. – Νεοελληνική φιλολογία, τομ. A, Αθήναις, 1854, p. 46, nr. 130.

Popp, V. – *Dizertaţie despre tipografiile româneşti*, Sibiu, 1838, p. 79.

* * * – *Vie de Demetrius Cantemir*, *Prince de Moldavie*, în *Histoire de l'Empire Othoman*, trad. de la Joncquiéres, t. II, Paris, 1743, p. 324.

b) IZVOARELE „DIVANULUI".

Densuşianu, O.

— *Istoria literaturii române*, Buc, 1898, p. 509 – 518.

Russo, D. – *Manuscrisele greceşti din Biblioteca Academiei Române*, Bucureşti, 1901, p. 10.

Vaida, P.

— *Umanistul Andrei Wissowatius tradus de Dimitrie Cantemir*, în *Gazeta literară*, 11 (1964), nr. 37 (septembrie 10).

c) STIHUL ŞI LIMBA

Cioculescu, Şerban – *Despre stilul lui Dimitrie Cantemir Tribuna*, 2 (1958), nr. 35 (august 30), p. 1, 7.

Cipariu, T.

— *Chrestomatia sau Analecte literarie*, Blasiu, 1858. 254 p. XXXIV (descriere) şi 245 (extrase). Cipariu, T.

— *Principia de limbă şi de scriptură*, Blasiu, 1866. 255 p. 108, Z. Densuşianu, Aron – *Istoria limbii şi a*

literaturii române, ed. a 2-a, Iaşi, 1894, p. 181. Gaster, M. – *Chrestomatie română*, vol. I, Leipzig – Bucureşti, 1891, p. XI, VIII – I, şi 322 – 327.

Giosu, Şt.

— *Limba în opera lui Dimitrie Cantemir*, în *Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza”*, s. III, (Şt. sociale), 4 (1958), p. 109 – 152.

Petrovici, acad. B.

— *Limba lui Dimitrie Cantemir*, în *De la Varlaam la Sadoveanu*, [Buc, 1958], p. 120 – 138. Protopopescu, Dragoş – *Stilul lui Dimitrie Cantemir*, în

Analele Academiei Române, s. II, Mem. lit., 37 (1914 – 1915), p. 124 – 170. Rosetti, acad. Al. şi Cazacu, B.

— *Istoria limbii române*, vol. I, Bucureşti, 1961, p. 300 – 318. Şeineanu, L.

— *Istoria filologiei române*, ed. a 2-a, Buc., 1895, p. 44.

Sion, G.

— *Glosariu* [la *Divanul*] *de cuvintele vechi cari nu mai sunt în uz şi de acele ce au interes filologic* în *Operele principelui Demetriu Cantemir tipărite de Societatea Academică Română*, t. V, Bucureşti, 1878, anexă, 24 p.

Vaida, Petru – *Calculul lingvistic ca procedeu de creare a terminologiei filosofice la Dimitrie Cantemir*, în *Limba română*, 15 (1966), p. 3 – 12.

d) VALOAREA LITERARĂ ŞI CULTURALA

Călinescu, G.

— *Istoria literaturii române, de la origini până în prezent*, Bucureşti, 1941, p. 41 – 42; cf. şi *Compendiul* aceleiaşi opere, [Bucureşti, f.a.], p. 20 şi ed. 1968, p. 28 – 29.

Cândea, V. – *Dialogul Orient-o ceident, tradiţie-inovaţie în „Divanul” lui Dimitrie Cantemir*. *Le dialogue*

Orient Occident, tradiţion-innovation dans „Le Divan" de Démàtre Cantemir, în *Buletinul Comisiei naţionale a R.P. Romîne pentru UNESC*0,6 (1964), nr. 1 – 2 (ian. -iunie), p. 41 – 61.

Gaster, M. – *Literatura populară română*, Bucureşti, 1883, p. 167. Iorga, N. – *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. I, Bucureşti, 1901, p. 274 – 275. Iorga, N. – *Istoria literaturii româneşti*, vol. II, Bucureşti.

1926, p. 311 – 313.

Minea, I.

— *Despre Dimitrie Cantemir*, Iaşi, 1926, p. 26 – 27.

Panaitescu, P.P. – *Dimitrie Cantemir, Viaţa şi opera*, [Buc].

1958, p. 47 – 54, 259, 261. Panaitescu, P.P. – *Dimitrie Cantemir*, în *Istoria literaturii române*, vol. I, Bucureşti, 1964, p. 607 – 639 (*Divanul*:

p. 612 – 615). Pascu, G.

— *Viaţa şi operele lui Dimitrie Cantemir*, Bucureşti, 1924, p. 20 – 21, 32 – 33.

Perpessicius – *Locul lui Dimitrie Cantemir în literatura română* în *Menţiuni de istoriografie literară şi folclor*, [Buc, 1957] ·

p. 286 – 304 (*Divanul*, p. 290 – 291).

Perpessicius – *Alte menţiuni de istoriografie literară şi folclor*, 1957 – 1960, Bucureşti, 1961, p. 276 (rec. la P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, Viaţa şi opera*, Bucureşti, 1957) ·

Piru, Al.

— *Literatura română veche*, [Buc.,], 1961, p. 373 – 377; ed. a 2-a, Bucureşti, 1963, p. 373 – 377. Puşcariu, Sextil – *Istoria literaturii române*, Epoca veche, Sibiiu, 1930, p. 168 – 170.

Zbierea, Ioan G.

— *Mişcări culturale şi literare la românii din stânga Dunării în răstimpul de la I504 – I7I4*, Cernăuţi, 1897, p. 266.

Sion, G.

— *Prefaţă* [la *Divanul*], în *Operele principelui Demetriu Cantemir, tipărite de Societatea Academică Română*, t. V, Bucureşti, 1878, p. VI-XIII.

Xenopol, A.D. – *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a 3-a, vol. VIII, Bucureşti, 1929, p. 210 – 212.

e) IDEILE FILOSOFICE, ETICE ŞI ECONOMICE

Bădărău, Dan – *Filosofia lui Dimitrie Cantemir*, Bucureşti, 1964, p. 111 – 125, 195, 284 – 291.

Bădărău, Dan – *Ideile filosofice ale lui Dimitrie Cantemir*, în *Istoria gândirii sociale şi filosofice în România*, Bucureşti, 1964, p. 75 – 81 (*Divanul*: p. 80).

Bagdasar, N. – *Dimitrie Cantemir*, în *Istoria filosofiei moderne*, vol. V, Bucureşti, p. 3 – 19 (despre *Divanul*, p. 5 – 9), Bagdasar, N. – *Istoria filosofiei româneşti*, ed. a 2» a Bucureşti, 1941, p. 5 – 9. Grigoraş, Em.

— *Dimitrie Cantemir, om de ştiinţă şi literat*, în *Convorbiri literare*, 58 (1926), p. 801. Grigoraş, Em – *Cantemir filosof*, în *Convorbiri literare*, 60 (1927), p. 269 – 270.

Haşdeu, B.F. – *O scriere de filosofia morală în limba română* în *Arhiva istorică a României*, 2 (1865), p. 8182. Ştefănescu, Marin – *Filosofia românească*, Bucureşti, 1922

p. 107 – 109.

Vaida. *V.* – *Dimitrie Cantemir* şi *Andrei Wissowatius. ContrU butii la problema izvoarelor umanismului lui Cantemir*, în *Revista de filosofie*, 12 (1065), p. 37 – 48.

Vaida, P. – *Cantemir şi antichitatea* în *Revista de filosofie*, 12 (1965), p. 1067 – 1079. Zâne, G.

— *Economia de schimb în Principatele Române*,

Bucureşti, 1930, p. 90 – 92, f) CIRCULAŢIA „DIVANULUI”.

Beza, M. – *Urme româneşti în Răsăritul ortodox*. Bucureşti, 1937, p. 190 – 191, 203.

Bianu, I. şi Nicolăiasa, G.

— *Biblioteca Academiei Român». Catalogul manuscriptelor româneşti*, vol. III, Craâova, 1931, p. 29 – 30.

Bordeianu, M. – *Autografe eminesciene pe cărţi din Biblioteca Centrală Universitară din Iaşi*, în *Călăuza bibliotecarului*, 17 (1964), nr. 6, p. 336.

Cantemir, D. – [*Scrisoare către un cărturar german*] în *Neuer Biicher-Saal der gelehrten Welt*, Leipzig, 4 (1714), p. 377 – 378, republicată de O. Densuşianu, în *Revista critică-literară*, 2 (1894), p. 65 – 68. Densuşianu, Ovid – *Notiţe asupra lui Dimitrie Cantemir*, în *Revista critică-literară*, 2 (1894), p. 62 – 68. Drăganu, N. – *Pagini de literatură veche*, în *Dacoromania*, 3 (1921 – 1922), p. 238 – 240, 248.

565

Lampros, Spyr.

— Κατάλογος των κωδίκων τών έν Αθήναις βιβλιοθηκών πλην της Εθνικής. Β Κωδίκεις της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας, în Νέος έλληνομνήμον, 7 (1910), p. 336 – 337, nr. 109.

Pasca, St.

— *Des copies du Divan de Démétre Cantemir en Transylvanie*, în *Academie Roumaine. Langue et litérature. Bulletin de la Société Httéraire*, 2 (1943), p. 116 – 124.

Ştrempel, G.

— *Copişti de manuscrise româneşti până la 1800*, Bucureşti, 1959, p. 4 – 5, 188, 190.

Ştrempel, G., Moisil, PI. şi Stoianovici, L.

— *Biblioteca Academiei Republicii Socialiste*

România. Catalogul manuscriselor româneşti, vol. IV, Bucureşti, 1967, p. 410, 567.

Zâne, G.

— *Câteva ştiri despre M. Eminescu*, în *Revista Fundaţiilor*, 6 (1939), p. 317 – 326.

CUPRINS

Studiu introductiv VII *Nota editorului* Cili

DIVANUL SAU GÂLCEAVA ÎNŢELEPTULUI CU LUMEA SAU GIUDEŢUL SUFLETULUI CU TRUPUL

Carte de închinăciune 5 Carte către cetitoriu 17 Prealuminatului, blagocistivului şi preacuvântăreţului Ioan Dimitrie Constantin-Voevoda [*Răspunsul lui Ieremia Cacavela*\ 27 Cartea întâia 32 Cartea a doua 143 Cartea a triia 295 Scară a cărţii dinţii şi a doua 401 Scară a cărţii a triia 413

ANEXĂ

Andrea Wissowatii, Stimuli virtutum, fraena peccatorum 423

Comentarii, variante 463 *Glosar* 517 *Indici* 529 *Bibliografie* 559 *Tabla ilustraţiilor* 567

ı; V;

ï!

TABLA ILUSTRAŢIILOR

Dimitrie Cantemir, portret din perioada constantinopolitană, atribuit lui

J.B. Van Mour (Muzeul de artă şi ceramică din Rouen) XXXII – Biserica Sf. Nicolae de la Bughdam Sărai. Ruinele reşedinţei moldoveneşti din Constantinopol unde Dimitrie Cantemir a scris *Divanul*. Litografie din

1877

A. Wissowatii, *Stimuli virtutum, fraena peccatorum*, Amstelaedami, 1682, opuscul tradus în Cartea a III-a a *Divanului*. Foaia de titlu (Biblioteca Filialei Cluj a

Academiei R.S. România, Fondul unitarian)

Iacobi Iaconti, *Stratagematum Satanae*, Basileae, 1610, operă reprezentativă a protestantismului liberal, citată în *Divanul*. Foaia de titlu (Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R.S. România, Fondul catolic)

Dimitrie Cantemir, autor al *Divanului*. Desen fantezist dintr-o copie manuscrisă a *Divanului* de la începutul sec. al XIX-lea (Biblioteca Centrală de Stat a R.S. România)

Divanul, ediţia princeps, Iaşi, 1698. Foaia de titlu

XXXIII

50 – 51

50 – 51

50 – 51

50 – 51 146 – 147

Stema Moldovei în ediţia princeps a *Divanului*, Iaşi, 1698 146 – 147

Desfrânata Lume sau Trupul şi *Omul înţelept sau Sufletul*, alegorie din *Divanul*, Iaşi, 1698 146 – 147

Prea frumoasa virtute, alegorie din *Compendiolum seu universae logices institutionis* prezentând unele asemănări cu *înţeleptul* (după *Operele principelui – Demetriu Cantemir*, t. VI, Buc, 1883. p. 146 – 414 – 147 415)

ivan	aşi.	698.	*arte e nchi*
ul,			274
năci			–
une			275
D			Început
ivanul,	aşi.	698, n	ul 274 – 275
Cărţii		f.	

I

Înţeleptul şi Lumea, alegorii dintr-o copie manuscrisă a *Divanului* de la începutul sec. al XIX-lea (Biblioteca Centrală de Stat a R.S. România) ...274 – 275

Divanul, Iaşi, 1698, f. 45 r. Începutul Cărţii a II-a 274 – 275 *înţeleptul şi Lumea*, alegorii dintr-o copie manuscrisă a *Divanului* de la începutul sec. al. XIX-lea (Biblioteca Centrală de Stat a R.S. România) ...434 – 435 *Roata lumii*, pictură din pridvorul bisericii din Răşinari-Sibiu (reproducere din colecţia N. Al. Mironescu) ...434 – 435 *Divanul*, Iaşi, 1698, f. 100 r. Începutul Cărţii a III-a, traducerea din

A. Wissowatius 434 – 435 *Divanul*, Iaşi, 1698, f. 138 v. *Ale stoicilor porunci dz ce*, traducere din A. Wis sowatius, *Stimuli virtutum, fraena peccdtorum* 434 – 435

CORRIGENDA

O întârziere a noastră în transmiterea ultimei revizuiri a textului explică erorile îndreptate mai jos. A se citi: cifra aldină (= pagină), cifra dreaptă (= rândul), s-j (= de sus de jos): forma corectă... V. Cândea

XXIV 16 j: κριτήριον; XXV 12 s: Boethius; XXV 2 j: voi; XXXV 12 s: stratagematibus; XLI 6 s: Zvântă; XLII 3 s: αθώος; XLII 17 s: κληρονομήσω; XLII 18 s: τα πάντα; XLII 20 s: 45Γ; XLII 24 s: καύχημα; XLIII 10. Is, Sir.; XLIII ÎS j: 9, 8; XLIV 7 s: Δημητρίου; XLIV 18 s: prorsus; XLIV 4 j: περίο8 ον της ξωης; XLV 7 s: αἰτίαις; XLV 8 s: άνδρειώνουν; XLV 11 s: ακόλουθη; XLV 24 s: f. 10 lr; XLV 10 şi 12 j: η; XLV 6 j: f. 10 lr; XLVI 19 s: ελέγχονται; XLVI 20 s: μέ; XLVI 22 s: άπα τα; XLVI 25 s: zăbăvirile; XLIX 7 s: ψυχικδς; LXIX 11 j: ÎI 22; LXIX 10 j: ÎI 23; LXXI 21 s: să se înstrăinédză; LXXI 22 s: *deleatur*; LXXI 23 s: aduşi; LXXI 9 j: învis; LXXI 7 j: dineaorea; LXXI 6 j: prelesne; LXXII 3 s: a

se încurca; LXXII 11 j: nezloslavnic (= „nu eterodox”); LXXIII 10 s: λογαριασμός; LXXV 18 s: repentur; LXXX9 s: făcută; LXXX17J: cât; LXXX 4 j: sunt prin sunt; XC 11 – 12 j: Referinţa greaca, cf. p. 566, r. 1 – 3 de sus; CIV 15 j: a «McTd; CIV 8 j: f 47 v; CVII 1 s: ce-m, bine-m; cine-m; CIX 8 j: έτοϋταις; CIX 8 j: „) >λικίαις; 3 4 s: său; 3 15 s: alcătuit; 3 4 j: de; 7 1 s: şi; 7 zis; dulcelui; 7 5 s: măriii; 7 6 j: carea; 9 10 s: petrecerea; 9 16 j: ace” stea; 9 1 j: întâiu; nu’s: grăiaşte; 11 16 s; biruiaşte; il 21 s: căci; 11 3 j: aceasteaţ; 11 1 j: bine faceri; 13 9 s: oarece; 13 19 s: binevoeşti; 13 10 – 11 j: destoinice şi vrednice lucruri; 17 4 s: să; 17 4 S: meşcioare; 17 14 j: meşcioare; 21 18 s: căriia; 23» «1 s: acestea; 27 8 j: ci-au; 29 10 s: zavistiii; 29 18 s: şi a noa & i; 31 4 s: Cacavela; 33 1 s: Voievoda; 35 9 j: aceasta; 43 14 5: nime; 43 6 – 5 j: osăbască; 47 2 s; prăvindu-le; 47 9 s: întunerecul; 47 11 s: întunerec; 47 12 s: întunerec; 47 17 j: slăvăsc; 51 12 S: prelesne; 53 19 s: pune; 53 8 j: Zvânta; 55 9 j: rădicat; 57 14 s: spământându-să; 59 1 j: îmi; 63 17 s: acel; 63 20 s: zvânt’; 63.9 j: viaţă-m; 65 9 j: voi; 67 5 s: dascălul; 67 7 s: voie; 69 6 s: voie; 69 10 j: pre; 71 16 s: nesufferite; 71 18 s: vésăl; 75 13 j: cela; 75 9 j: zvântă; 81 8 s: dâmsul; 85 9 – 10 s: preagroasă; 85 10 s: preaînnaltă; 87 5 s: cumpănirii cei deasupra; 89 7 s: măcar a; 89 15 s: nici; 91 8 s: întunerecul; 91 8 s: necunoştinţii; 91 16 s: îmi; 91 5 j: Dară; 91 4 j: num; 91 2 j: ale 93 12 j: să-mi; 99 2 s: cu boul mieu pământul mieu ari; 103 4 s: voi; 103 5 şi 8 s: Zvânta; 103 14 s: cât; 103 15 s: leneşi; 103 22 s: lăudatul; 105 6 s: câinii; 105 8 s: acelea; 107 13 j: să-mi; 109 2 s: Zvântă; 109 18 j: binele; 109 13 j: şi a gheennii; 109 4 j; macara; un s: să-mi; 111 5 s: macara; 111 19 s: pofteşte; 113 16 s: lumina –, 113 17 s; acestea; 113 19 s: greşeala; 115 5 s: nu-şi; 115 7 s: zvânt; 115 3 j: îmi; 117 6 s: îmi; 119 12 s: pre vun; 121 21 s: îmi;

123 8 j: aceiaşi; 127 6 s: pricepe; 127 9 j: ştiam; 127 9 j: besérecă; 127 6 j: îmi; 127 3 j: îmi; 127 1 j:

se citeşte ca ultimul rând de la p. 126; 129 4 j: macara; 13! 8 s: aceasta; 131 13· s: învăţătura; 131 2 j: 60 de ani trăit; 133 8 s: 270 dzile; 133 16 s: întriagă; 137 1 s: pe 137 3 s; trebuie; 137 1 j: biruiaşte; 147 7 j: tâlhari; 141 5 j: cinste – şi; 141 3 j: Zvântului; 149 16 j: îmi; 149 7 j: iarăşi; 151 3 s: Pilde; 151 8 j: bine-i; 153 9 j; gl. 8; 155 15 j; vreo; 155 5 *j*: preamarele; 157 15 j: iarăşi; 157 6 j: zvântul; 157 3 j: părtaşe; 159 11 j: Vânând; 159 6 j: ni-ar; 161 1 s: aceasta; 161 15 s: binefăcătoriul; 161 10 s: gl. 24; 161 19 s: psal. 40; 163 19 s: îţ; 163 11 j: îmbla; 165 6 s: audziiam; 165 14 s: Avuţiia a multor; 165 3 j; zvântul; 169 7 s: poimâine; 169 20 s: Lazar; 169 2 j: Dumnădzăul; 171 6 s: ieşirea; 173 1 s: zvântul; 173 15 s; Sofonnie; 177 12 j: că; 177 1 j: tâlharilor; 179 2 s: tâlharilor; 179 13 j: l-au pus; 181 11 s: nemică; 183 14 j: tâlhariul; 185 15 s: gl. 9; 185 17 s: dascălului; 187 13 s: acele; 191 18 s: 62 r; 193 4 s: îţ; 197 10 s: l-au; 197 16 S: meseţa; 197 4 j: şi-ntru; 199 1 s: lucrurile; 199 21 s: acestea; 205 3 s; tâlharii; 205 10 s: ea; 209 14 s: Zvântul; 211 18 s: pre; 211 4 j; Crisos; 213 13 s: al; 215 14 j: bună vestire; 219 14 j: oceaniii; 220 7 *j*: 40, 4; 221 10 j: mincinoasă; 221 7 *j*: gl; 223 7 s: apropii are; 29 5 j: Acestea; 233 3 j: înţelepciune; 235 10 j: im; 235 4 j; ce-l; 237 6 s: După *acesta*, se va adăuga subtitlul; *În lume într-aceasta puţintea ostenință sufe" rând, mwită odihnă vei agonisi*; 239 14 j: ce în toată; 241 5 j: vădzuiu; 245 11 j; nedeschidzindu-şi; 245 8 j; carii; 247 16 j; zidirea; 247 6 j; aceasta; 247 4 j; aceasta; 249 16 s: cercat; 253 9 s: sh. 17; 253 16 j: vécinicile; 255 5 s: macara; 255 11 s: răpi; 255 12 s: mărtur; 255 5 j; capăt până într-alt capăt al vieţii; 257 7 s: îmi; 257 20 j: răssuflarea; 257 8 j: îmi; 259 3 s: 100; 259 16 j; peliţa; 259 9 j: altor tot; 261 5 s: prăpăstii; 261 6 j:

Aşijdirea; 261 4 j; doua; 265 6 s: vieţii; 267 8 j: Mihea; 271 1 s: poamii ai vieţii; 271 6 s: a fi i s-a cade; 273 5 s: pe 273 7 s; dumnădzăiască; 275 3 j: diavoliasca; 277 12 j: să; 281 7 s: răssărit; 281 16 j; iaste cu ruşine; 281 11 j: şedzind; 283 9 j: în 289 16 s: zvântului; 291 12 j: lăcrăma; 291 4 j: vădzindu-l; 291 3 j: Slava; 293 5 s:

şeaptedzeci; 301 18 s: tocmală; 305 16 j; preasvânt; 305 15 j: preadrept; 309 8 s: bine fâcàtoriul; 309 11 s: într-acesta; 311 2 s: aceasta; 311 17 s: mincinoasă; 311 19 s: trece la r. 20 după *carile*; 311 7 j: fericirea sa să; 315 2 j: oamenii; 317 9 j: să se; 317 3 j: dulciaţa; 319 11 s: sh. 1; 321 14 s: Ezechiil; 323 7 s: fiiu; 323 8 s; slavă; 325 1 s: de-i şi; 327 20 s: a fi îl lasă; 327 22 s: iară; 329 9 j: Această; 331 12 s: această; 331 24 s: părăul; 333 16 j: Spune-m; 333 4 j: Adevărat dară; 335 2 s: mâne; 335 3 j: învaţă; 337 2 s: ne negâtiţi; 339 8 s: Această; 339 16 s: din; 341 17 s: ceriu; 341 6 j: svinţeniii; 345 12 j: mânui; 347 1 s: Pildă a lui; 347 14 s: au îmbiat; 347 15 j: pre 347 3 j; şi către a bunătăţilor; 349 15 s: deprinderea; 349 9 j: câdzâtură; 349 2 j: înlontrul; 351 6 j: Zvânt; 353 14 s: osândiască; 355 21 s: în înlontrul; 359 5 j: Zvântă; 361 1 s: a făcătorilor; 361 6 s: va; 361 8 s; a fi; 361 10 s: Svintele; 361 12 s: păzăşti; 361 20 s: Svintele; 361 1 5 j: citit; 363 17 s: Scandălà; 363 19 s: aproape ai; 363 1 j: primăsc; 369 9 s: aţâţându-se; 369 7 j: bunătatea; 373 17 j; célea; 377 17 s: numai; 379 6 s: a hirişii; 379 18 s: ne· preţăluitul; 381 5 s: socoteşte; 381 18 s: nici; 381 18 s: înfla; 381 1 O j; căci; 383 16 j: atuncea îl denaintea; 387 2 s: dzua; 387 3 s: trecuţii; 387 2 j: niulţămiri; 393 9 j; deodată; 395 4 s: altele; 395 10 j: raau; 395 7 j: cini-au; 395 5 j: aşa-[al u; 397 1 s: dzéce; 397 9 s: smintiala; 397 11 s: Slujéşte-te; 409 7 şi vede; 411 9 s: 3; 411 2 j: să nu le treci; 413 1 s: SC AR A; 415 2 s: cur4 ţănie; 415 20 s: pricinele; 417 23 s: de; 419 4 s: domn; 525

4 s: nezloslavnici nu eterodox (î.l.d. neclevetitor); 526 23 s; rod.

Redactor: ELISABETA BRANCUŞ

Tehnoredactor: MINA CANTEMIR

Dat la cules 20.03.196S. Bun de tipar 15.05.1969. Apărut 1969. Tiraj 5470 *ex. legate* / · *Hârtie scris 1 A de 63 gim*?. *Format* 549X840/16. *Coli ed.* 36, 76. *Coli tipar* 42, 5. *Planşe tipo* 9. *A. nr.* 56S/196S. *e. Z. pentru bibliotecile mari şi mici 859-O.*

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic „Casa Scânteii", Piaţa Scinteii nr. 1, Bucureşti – Republica Socialistă România, comanda nr. 80 *ZW*